

~~213/5~~

శ్రీ నాథ భట్ట కృతి

పల్నాటి వీర చరిత్ర.

213/5

పాఠనిర్ణేతృరచితమైన ద్వితీయభూమిక,

వీరచరిత్రకథాసారం, వీరచరిత్రేతి

హాసం, శ్రీనాథజీవితసంగ్రహం

గచ్ఛద్వ్యాఖ్య గలది.

పాఠ నిర్ణేత

పండిత శ్రీఉమాకాంత విద్యాశేఖరులు.

NEW
EDUCATION
KIN
SECURITY

చెన్నపురి:

శ్రీరామ ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రితం.

క॥ శ॥ 5040.

వెల రు. 2-8-0

ఓం పరమాత్మ నే నమః.

కథాశేషులు శ్రీకొవ్వూరి చంద్రారెడ్డి

„ శ్రీకొమరాజు లక్ష్మణగారు, యం. వ.

„ శ్రీవైద్యరత్నపండిత డి. గోపాలాచార్యులు.

„ శ్రీదివాన్ బహద్దర్ నెమలి పట్టాభిరామరావు, B. A.

„ ధర్మనిర్ణేత (హైకోర్టుజడ్జి) శ్రీ టి. వి. శేషగిరి అయ్యును
వార్లు దేశభాషల్లో విజ్ఞానవర్ధనం విషయమై వహించిన అభిరతిని ఆరంభించి
ధించడానికి గుర్తుగా ఈకృతిని వారికి సమర్పిస్తున్నాను.

To
THE SACRED MEMORY OF THE DEPARTED SOULS
of

SRI KOVVURI CANDRA REDDI VARU,

SRI VYDYA RATNA PANDIT D. GOPALACARYULU „

SRI KOMARRAJU LAKSHMANA RAO „ M.A.,

SRI DEWAN BAHADUR NEMALI PATTABHI RAMA RAO „ B. A.,

SRI JUSTICE T. V. SESAGIRI IYER AVL.,

As a token of reverence for their love of the advancement of
culture and learning in the Vernaculars.

అ ధి కౌ రి ని రూ ప ణం.

కాళిదాసాదుల ఉత్తమకావ్యాలు పఠించి, శాస్త్రపరిచయం, సాహిత్యవిచారణలో ఆవశ్యకప్రజ్ఞ, మహాపురుషారాధనతత్పరత్వం కలిగి ఇతిహాస జిజ్ఞాసువులైనవారు ఈకృతీశ్రవణమందు పూర్ణాధికారులు. తక్కినవారికి ఉపదేశాన్ని అనుసరించి బోధోపలబ్ధి. కేవలం వినోదంకోసం వినేవారు అధమాధికారులు.

ద్వితీయభూమికలోని సజ్జేతాక్షరవివరణం.

అ = అర్థశాస్త్రమ్

అఘా = అఘాధ్యాయీ

అ = అహోబలపణ్డితీయమ్

ఆ = ఆదిపర్వం

ఆం = ఆంధ్రకవులచరిత్ర

ఆం. చ = ఆంధ్రులచరిత్ర

ఆ. మ = ఆనందముద్రాలయమను చరిత్ర

ఉత్తర = ఉత్తరరామచరితమ్

ఋ = ఋగ్వేదః

ఋ. భా = ఋగ్వేదభాష్యమ్

ఋ. బ్రా = ఋతరేయబ్రాహ్మణమ్

క. జీ = కవిజీవితములు

కా = కావ్యప్రకాశః

కా. పూ = కాదంబరీపూర్వభాగః

కా. ప్ర. వ్యా = కావ్యప్రకాశవ్యాఖ్యా

కా. ఖ = కాశీఖండం

కృ. వి = కృష్ణరాయవిజయం

కా. వి = కామకळाవिलासः

కా. చూ = కావ్యాలంకార చూడామణి

కు. త = కులార్ణవతన్త్రమ్

క్రీ. రా = క్రీడాభిరామం

క. రా = కలियుగరాజవృత్తాంతః

కా = కాదంబరీ

కథా = కథాసరిత్సాగరః

గీ = గీతా

చ. వ్యా = చంపూరమావణవ్యాఖ్యా

జ. వ్యా = జయమङ्గळव्याख्या

J. A. O. S = Journal of the
American Oriental Society.

త = తన్త్రవార్తీకమ్

తి. భా. వి = తిక్కనభారతంలో విరాట
పర్వం

తే = తేత్తిరీయబ్రాహ్మణమ్

ఘ = ఘన్యాలొకః

ద్రావి = ద్రావిడభాషలు

దశ = దశరూపకమ్

నై = నైషధీయచరితమ్

ని = నిరంకుశోపాఖ్యానం

నాగా = నాగానందమ్

ప్ర. చ = ప్రబోధచంద్రోదయమ్

ప్ర. య = ప్రతాపరుద్రయశోభూషణమ్

ప్ర. బో. చ. వ్యా = ప్రబోధచంద్రోదయవ్యాఖ్యా

ప్ర. సా = ప్రపञ्चसारतन्త్రమ్

పా. జా = పారిజాతాపహరణం

పञ్చ = పञ्చదశీ

బా. గు. ప్ర = బాలవృక్కరణ గుప్తార్థ
ప్రకాశిక

భ = భట్టభాస్కరభాష్యమ్

భ. లి = భర్తృహరిత్రిశతీ

భా. ప్ర = భవప్రకాశః

మాల = మాలవికాగ్నిమితమ్

మధు. వి = మధురావిజయమ్

మ. సు = మనుచరిత్ర

మ. వ = మహాభారతే వనపర్వ

మ. ఉ = మహాభారతే ఉద్యోగపర్వ

మ = మనుస్మృతిః

మహా = మహాభాష్యమ్

మేఘ = మేఘదూతమ్

మ. స = మహాభారతే సభాపర్వ

మ. వి = మహాభారతే విష్ణుసహస్రనామస్తోత్రమ్
 మ్ = మృగపञ్చశతీ
 మాలతీ = మాలతీమాధవమ్
 రత్నా = రత్నావళీ
 రా. కి = రామాయణే కిష్కిన్ధాకాండమ్
 రघు = రఘుवंశమ్
 రా. బా = రామాయణే బాలకాండమ్
 రా. యు = రామాయణే యుద్ధకాండమ్
 ల. స = లలితాసహస్రనామస్తోత్రమ్
 ప. చ = పంచరత్న
 వా. కా = వాత్సయనకామసూత్రమ్
 వై. వి = వైజయంతీ విజ్ఞానం
 వై. సి. మ = వैयाకరణసిద్ధాంతమంజరీ

విక్ర = విక్రమాద్భుతదేవచరిత్రమ్
 శు = శుక్రనీతిః
 శు. య = శుక్రయజుర్వేదః
 శ. బ్రా = శతపథబ్రాహ్మణమ్
 శ్రీ. భా = శ్రీభాగవతమ్
 శ్రీ. గు = శ్రీగుణరత్నకోశః
 శ్రీ. భా. న = శ్రీభాగవతే నవమస్కంధః
 సభా = సభాపర్వం
 సం. లో = సంస్కృత లోకాక్షరములు
 సా = సాహిత్యదర్పణమ్
 సో = సౌందర్యలహరి
 హర్ష. చ } = హర్షచరిత్రమ్
 హ.

ప్రకాశకులు.

వాఙ్మయసమితి.

గుత్తికొండ

పిడుగురాళ్లపోస్టు, గుంటూరుజిల్లా.

(క॥ శ॥ 5040)

రెండవఆవృత్తి. 1500 ప్రతులు.

అన్ని అధికారాలు ప్రకాశకులవి.

బాలచంద్రయుద్ధమునందలిపాత్రలు.

- అనుగురాజు:—చేది దేశంనుండి పల్నాటికివచ్చిన రాజు.
- అన్నమ్మ:—బాలచంద్రుడి బొంగరాళాటచూడబోయిన వైశ్యభామిని.
- అలరాజు:—కొమ్మరాజు కుమారుడు.
- ఐతాంబ:—బ్రహ్మనాయుడి భార్య, బాలచంద్రుడి తల్లి.
- కన్నమదాసు:—బ్రహ్మనాయుడివరమున పెమ్మసానికి పుట్టినవాడు.
- కొమ్మరాజు:—మలిదేవరాజు మరది.
- గండుకన్నమనీడు:—బాలచంద్రుడి మామ.
- తెప్పలినాయుడు:—మలిదేవరాజుయోధులలో ఒకడు.
- నలగామరాజు:—అనుగురాజుకు మైలమాదేవియందు పుట్టినవాడు.
- నరసింగరాజు:—నలగామరాజు సోదరుడు.
- నాయకురాలు:—నలగామరాజు మంత్రిణి.
- పినమలిదేవరాజు:—మలిదేవరాజు సోదరుడు.
- పెమ్మసాని:—తెప్పలినాయుడి భార్య.
- బాలమలిదేవుడు:—మలిదేవరాజు సోదరుడు
- బాదన్న:—బ్రహ్మనాయుడి అన్న.
- బాలచంద్రుడు:—బ్రహ్మనాయుడి కుమారుడు.
- బ్రహ్మనాయుడు:—మలిదేవరాజు మంత్రి.
- మలిదేవరాజు:—అనుగురాజుకు వీరవిజ్ఞులదేవియందు జనించినకుమారుడు.
- మాంచాల:—బాలచంద్రుడి భార్య.
- మాడచి:—మలిదేవరాజుయొక్క రాణివాసం కాపాడే యువతి.
- రేఖాంబ:—మాంచాలతల్లి; బాలచంద్రుడి అత్త.
- వెంకు:—నలగామరాజు సైనికులలో ఒకడు.
- శీలాంబ:—బ్రహ్మనాయుడి తల్లి; దొడ్డనాయుడి భార్య.
- శ్యామాంగి:—బాలచంద్రుడి వేశ్య.

అనపోతు

వెలమలదోర్నీడు

చాకలచందు

మంగలమల్లు

కమ్మరపట్టి

కుమ్మరపట్టి

కంసాలచందు

బాలచంద్రుడియెడల సోదరభావంకలవారు

వెలమనాయుడు

మలినీడు

పినమలినీడు

గోపినాయుడు

మలినేపరాజు సేనలోనివారు

కొండమన్నెమరాజు

కోటకేతుడు

మాడుగుల వీరారెడ్డి

చింతపల్లెరెడ్డి

నలగామరాజు ఆపులు.

అవాలనాయుడు

సుంకరరాముడు

చెవులనాయకులు

జంగిలినాయకులు

పెనుమాలవారు

సంపెట నారన్న

మలినేపరాజు యోధులు.

విషయసూచిక.

పుట	విషయము	పుట	విషయము
3	కథా ప్రారంభము. మలిదేవరాజు, బ్రహ్మనాయుడు మొదలయినవారు కార్యమపూడి యుద్ధరంగమునకు బయలుదేరి పోవుట.	22	నలగాముడు బట్టుతో మలిదేవ రాజు బలంబుఁ దృణీకరించుట. భట్టుమూర్తి నలగామరాజును దూలనాడి బ్రహ్మనాయుని ప్రతా పాదులఁ బేర్కొనుట.
7	నాయకులు శకటంబులకుఁ బూ న్చుటకై యెద్దులనుఁ బేరుపేరునఁ బిలుచుట.	24	నాయకురాలు బట్టుతో భీకర వాక్యంబులఁ బల్కుట. బట్టు కార్యమపూడికిఁ దిరిగి పోయి గురిజాలలో జరిగిన వృత్తాం తము రాజునకుఁ దెల్పుట.
8	మలిదేవరాజుదులు త్రిపురాం తకమునుండి మేళవగుచేరుట.		బట్టు కార్యమపూడికిఁ బోయిన తరువాత గురిజాలలో జరిగిన వృత్తాంతము.
11	బ్రహ్మనాయుడు కార్యమపూడి యుద్ధరంగముఁ జేరఁబోవుట.	25	నలగామరాజుతో నాయకురా లు మలిదేవరాజుయొక్క బలముం గూర్చి నిరసనవాక్యములాడుట. నలగాముడు నాయకురాలితో రాచకార్యంబులఁ జెప్పుట.
14	ససైన్యంబుగ మలిదేవరాజు కార్యమపూడిం జేరుట.	29	నలగాముడు గజారోహణంబొ నర్చి యుద్ధభూమికి బయలుదేరుట.
16	నాయుడు నలగామరాజువద్దకు బట్టును రాయబారమునకైపంపుట. నలగామరాజు కొల్వకూటమున కేతెంచుట.	32	నలగాముడు గజాదూఢుడై సేనతోఁగూడి కార్యమపూడి కేగు చుండఁ ద్రోవలోఁ గొదమగుండ్ల పౌరులు విన్నపం బొనర్చుట.
17	నలగామరాజు సభయందు వి ద్యావినోదములు జరుగుట.	83	నలగాముడు కార్యమపూడికిఁ జేరుట.
19	రాయబారమునకు వచ్చిన బట్టు నలగామరాజు సభయందుఁ బ్రే శించుట. భట్టుమూర్తి నలగామరాజునకు రాజనీతి విశేషంబులఁ దెల్పుట.		
21	నాయకురాలేకాంతంబుననలగా మునకు సంధివిముఖములైన మాట లు చెప్పుట.		

పుట	విషయము	పుట	విషయము
34	వినిధిదేశరాజులువచ్చి నలగామ భూపతిని గలిసికొనుట.		బాలుఁడు నిజౌదార్యమును చెల్పుట.
35	వీరులు తమకు యుద్ధమునకాజ్ఞ యిచ్చుని బ్రహ్మనాయునిఁ దొందఱు పఱచుట.	41	బాలచంద్రుఁ డైతమ్మకు వైరాగ్య ముపదేశించుట.
36	బ్రహ్మనాయుఁడువీరులకుఁదొందఱుపడవలదని నీ తు లుపదేశించుట.		బాలచంద్రుఁ డైతమ్మయొక్క వెనుకటి లోభకార్యంబుఁ బేర్కొనుట.
37	ఈ సమయమున మేడపిలో జరిగిన వృత్తాంతము.	42	ఐతమ్మ బొంగరములు చేయఁబంచుట.
38	ఆనుజులతోఁ గూడి బాలచంద్రుఁడు తల్లియైన ఐతమ్మవద్దకు వచ్చుట. ఐతమ్మబాలుని మనోరథము చెల్పుమని యడుగుట. భారతయుద్ధాది కథల వినుమని యైతమ్మ బాలచంద్రునికిఁ జెప్పుట.	43	బాలచంద్రుఁడు భౌతిక రహస్యములఁ దెల్పుట. సిద్ధమైన బొంగరముల బాలచంద్రుల కొసఁగుట.
39	బొంగరములాడుట నిజమనోరథంబని బాలుఁడు తెల్పుట. బొంగరాలాడవలదని తల్లి బాలునికిఁ జెప్పుట. బాలుఁడు తల్లిమాటలకుఁ బ్రత్యుత్తరంబు నెప్పుట. బొంగరాలాట కూడదని తల్లి మరలఁ జెప్పుట.	44	ఐతాంబ కుమారులకు బుద్ధులు గఱపుట.
40	బాలుఁడు తల్లిమాటలకుఁ దగు సమాధానము చెప్పుట. బాలచంద్రుఁడు తల్లియొక్క లోభమును దూలనాడుట.	45	బాలచంద్రాదులు బొంగరము లాడఁబోవుట. అమ్మలక్కలు బొంగరాలాటఁ జూడఁబోవుట.
		46	బాలచంద్రుఁడు బొంగరమును ద్రిప్పుట.
		47	అన్నమ్మయను వైశ్యకాంతకు బొంగరముతగుల నాపెమూర్చిల్లుట కోమటియన్నమ్మ బాలునిఁ దిట్టుట.
		48	తప్పక్ష విఁపువని బాలచంద్రుడన్నమను బ్రార్థించుట.

పుట	విషయము	పుట	విషయము
49	బాలచంద్రుడు తల్లిపద్ధకేగి బ్రహ్మనాయుడుపోయిన యుద్ధ రంగ మేదియో యడుగుట.	62	నితాంబ మాంచాలదగ్గఱకేగుట
	బాలునిమాటలు విని యైతమ్మ మూర్ఛిల్లుట.	64	బాలచంద్రుడు వేశ్యయింటికే జనుట.
	ఐతమ్మ యుద్ధవిముఖము లైన మాటలు బాలునికి జెప్పట.	65	బాలచంద్రుడు వేశ్యమాయలకు లోబడుట.
50	బాలుడు నిజధర్మముల వివ రించుట.	67	బాలుడు వారకాంశలఁ దూల నాడుట
	ఐతమ్మ శీలమ్మ నాలోచనయడు గుట.		శ్యామాంగి మాయాలాపంబులా డుట.
	శీలమ్మ యుపాయంబు నెప్పుట.	68	వేశ్యమాత బాలునిఁ గదియుట.
	భయంకర రణరంగవర్ణనముతో నైతమ్మ బాలుని భయపెట్టుట.	70	అనపోతు బాలచంద్రుని ప్రవ ర్తనను చెగడుట.
51	బాలచంద్రుడు నిజబలోన్నే పంబుఁ దల్లి కెఱిగించుట	71	బాలచంద్రుడు గండువారింటి కేగుట.
52	సంతానముకై పడ్డకష్టముల నోచినవ్రతముల నైతమ్మ వేఱ్వేఱుఁ జెప్పుట.		చెలికత్తెలు మాంచాల నలంక రించుట.
53	బాలచంద్రుని జన్మప్రకారము.	75	బాలచంద్రుడు నతనిభార్యయు నంతఃపురంబునఁ గ్రీడించుట.
59	బాలచంద్రుడు వీరధర్మప్రభా వంబు దల్లికే జెప్పుట.	76	రేఖాంబ తనకూతురయిన మాం చాలకుపదేశించిన జ్ఞాపప్రకారము.
60	బాలచంద్రుడు స్వధర్మనిరూప ణముచేయుట.		బాలచంద్రుడు తన పూర్వ ప్రవర్తనకుఁ బశ్చాత్తాపమొందుట.
61	భార్యకుఁజెప్పి యుద్ధమునకేగు మని బాలచంద్రునితో నైతమ్మ చెప్పుట.	77	బాలచంద్రుడు భార్యతో వినో దంబులు సల్పుట.
			బాలచంద్రునియనుజులు దుందు డుకు సేయుట.

పుట	విషయము	పుట	విషయము
78	బాలచంద్రుడనుజులపైఁ గవయ వారు లజ్జాకరంబులగుమాటలాడుట.	90	బాలచంద్రుడు సభలోఁ బ్రవే శించి రాజదర్శనమునకు మార్గ మిమ్మని సభాస్థారుల నడుగుట.
80	మాంచాల భర్తనుదీనించి ఖడ్గం బుచేతికిచ్చి యుద్ధమున కంపుట.		బాలచంద్రకన్నమదాసుల సం వాదప్రకారము.
81	ఐతాంబ కుమారుని దీవించి యుద్ధరంగమున కంపుట.	92	బాలచంద్రుడు మలిదేవభూష తిని సమ్ముఖమున దూషించుట.
82	అనపోతును వెనుక కంపుటకు బాలచంద్రుడు పాయంబుపన్నుట.		గండుకన్నమనేడు బాల చంద్రుని వాక్యంబులఁ బూర్వ పక్షము సేయుట.
83	సంధికయి నాయకురాలు రాయబార మంపుట.	94	బాలచంద్రుడు యోధులకు రోషమువచ్చు మాటలాడుట.
	రాయబారులు మలిదేవమహీ పతి కొల్వనకు వచ్చుట.	95	కొమ్మరాజు బాలచంద్రుని కో పంబు చల్లార్చుట.
85	కొమ్మరాజు వీరుల వాక్యములఁ బూర్వపక్షము సేయుట.		అనపోతు మేడపికేగుట.
86	బాలచంద్రుడు నలగొండశిఖర ముననుండి రణరంగంబు నవలొ కించుట.	96	అనపోతు శ్యామాంగి గృహము నకుఁ జనుట.
87	దోర్నీఁడుశిబిరంబునకు హద్దులు వివరించుట.	97	అనపోతు మేడపినుండి మరలుట. బాలచంద్రుడువ్రాసిన పత్రము ననపోతు చదువుట.
88	నలగొండదిగి రాజదర్శనమునకుఁ బోవుటకై బాలచంద్రుడు గమ కించుట.		అనపోతు బాలచంద్రునిఁగూర్చి నిష్ఠులవాక్యంబులాడుట.
	బాలచంద్రుడు కార్యమపూడిం జేరఁగదలుట.	99	అనపోతుశలిదండ్రులు కుమా రుని మృతక శేబరముం జూచి విల పించుట.
		100	మాడచికార్యమపూడిలోని శిబి రము సొచ్చుట.

పుట	విషయము	పుట	విషయము
	రక్తసిక్తంబైన జందెము బిరుదు చూచి బాలచంద్రుఁ డార్చుట.	110	బాలచంద్రుఁడు శాస్త్రపబలం బులఁ జక్కాడుట.
101	సంధికాదని యందఱు నాశ వదలుట.		పాటిపోవుచున్న సైన్యమునకు నరసింహభూపతి ధైర్యవాక్యములు చెప్పుట.
	బాలచంద్రుఁడు సోదరుల దగ్గఱ కుఁ బిల్చుట.	110	నలగామరాజు సైన్యంబు బాల చంద్రునిపైఁ గవయుట.
102	బాలచంద్రుఁడు వీరులకు నిజమ నోరథంబు చెల్పుట.	112	బాలచంద్రుఁడు శత్రుసైన్యంబుఁ జాపకట్టుగఁ గూల్చుట.
103	బాలచంద్రుఁడు వీరులకుఁ బ్ర త్యుత్తరమిచ్చుట.		బాలచంద్రుఁడు నరసింహుని తలయనుకొని వేటొకనితలగోసి తండ్రియొద్దకుఁ గొంపోవుట.
	బాలచంద్రుఁడు తన పూర్వజన్మ ముల వృత్తాంతము తెల్పుట.	113	ఇరుపక్షములవారు సంకులసమ రంబొనర్చుట.
105	బ్రహ్మనాయుఁడు బాలచంద్రు ని సాహసము వారించుట.	114	బాలచంద్ర నరసింహభూపతుల ద్వంద్వయుద్ధము.
	బాలుఁడు నిజశౌర్యంబు తండ్రి కిఁ చెల్పుట.	115	బాలచంద్రుఁడు నరసింహభూప తి తలగోసికొని తండ్రియొద్దకేగుట.
106	బాలచంద్రుఁడు యుద్ధమునకుఁ బోవుటకు సమ్మతించి బ్రహ్మ నాయుఁడతనికి రణధర్తంబుల నుప దేశించుట.		నరసింహుని శిరస్సునుగనుఁగొని నాయకులు విలపించుట.
	యుద్ధరంగత్వము.	116	బ్రహ్మనాయుఁడు బాలచంద్రు నికృత్యంబులఁ దెగడుట.
	బ్రహ్మనాయుఁడు కుమారునకు రణనీతి నుపదేశించుట.		బాలచంద్రుఁడు బ్రహ్మనాయు ని కపటంబుల నెన్నుట.
107	బాలుఁడు యుద్ధరంగమున కే గుట, నరసింహభూపతి రణమునకు వచ్చుట.		బాలచంద్రుఁడు మగిడి రణంబు నకేగి యనుజులతోఁ గలనిలోనొఱ గుట.
108	బాలచంద్రుఁడు భీమంబగు సం గ్రామ మొనర్చుట.	118	యుద్ధరంగమునఁ బిశాచగణము లు స్వేచ్ఛావిహారములు సల్పుట.
	నలగామరాజు సైన్యము కలఁత నొందుట.		

ओ३म्
परमात्मने नमः.

వీరచరిత్ర ద్వితీయభూమిక.

1. धर्मस्य स्थितये त्याग मपि सर्वस्य कुर्वतः ।
महावीरस्य तेजांसि वसेयुः पुरतो मम ॥

2. పద్మ, వాణి, మహీధ రాత్నజ,
అని నుతింతురు విబుధులెవ్వరి
ఆజగచ్చెతన్యదాయిని
చరణములకు నమస్కృతి.

3. రోహిత ప్రహ్లాదముఖ్యులు
బాలవీరులు తొల్లి తా నని
బాలు డాలోకించు వీరుల
వృత్తిధార గణించెదన్.

4. కామభూపాలసుత, అనపోతుభార్య,
దుర్గి లక్ష్మి, సతీధర్మమహిమములను
వ్యక్తమొనరించినట్టి పల్నాటిసీమ
పుణ్యభూముల వెలుగు వర్ధిల్లుగాక.

5. కావ్యపరీక్షా ప్రజ్ఞావంతుల
దండి వర్ధనుని అభినవగుప్తుని
రాజశేఖరుని మమ్మటాద్యులను
తద్వచోఽర్థబలసిద్ధికి తలతున్.

6. మదినినిల్పి ప్రతాపరుద్రీయకర్త,
సూరి, వేముల, సింగు, నాదెండ్ల గోపు,
పేరుభట్టాత్మజుని, పురావిదులనెంచి,
కూర్తు భూమిక వీరచారిత్రమునకు.

ఇక ఈ వీరచరిత్రను నేను మొదట 25 సంవత్సరాలక్రిందట ప్రకటించాను దీనికి. నాలుగుగ్రంథాలు నాకు లభించినవి. ఒకటి కథా శేషులైన శ్రీఅక్కిరాజు శంకరనారాయణవారు నైజాంనుండి తెప్పించి యిచ్చినది. రెండవది క. శే. శ్రీ జానపాటి వేంకటఅప్పయ్యవారివల్ల లభించినది. మూడవది క. శే. శ్రీ పిడుగు వీరభద్రఅయ్యవారిచ్చినది. వీరు వీరమతపీఠానికి ఆచార్యులు. నాల్గవది క. శే. చల్లగుండ్ల పిచ్చయ్య వారు వ్రాయించి పంపినది. వీట్లలో బాలచంద్రయుద్ధం నైజాంగ్రంథంలో మాత్రమే సమగ్రంగా వున్నది. తక్కినవి కథాంశాలు గ్రహించడానికి తోడ్పడ్డవి.

❧ మార్పులు. ❧

మొదటిసారి ముద్రితమైన పల్నాటివీరచరిత్రలోవున్న అససున్నాలు, బండిరాలు, భాషాప్రవాహంలో లేని అనావశ్యక గజడద బసవలు మొదలైనవి, నేను చేర్చినవేను. ఇవి మూలగ్రంథంలో లేవు. ఇవి లేకుంటే తెలుగుగ్రంథం కాదనుకొనేదశలో ఛాందసమార్గాన్ని అనుసరించి వాటిని చేర్చాను. ఈ అకార్యానికి ప్రాయశ్చిత్తరూపంగా వాటి నిష్పాదం తొలగించాను. మొదటిపీఠికలోను, వ్యాఖ్యలోను, పూర్తిచేసిన పజ్జుల్లోను, అప్పటి అరసున్నాలు మొదలైనవి నావి గనుక వాటిని ఆట్లానే వుంచాను.

❧ వీరకాలనిర్ణయం. ❧

నేను చేసిన వీరకాలనిర్ణయమే పిమ్మటివారు గ్రహిస్తూ వచ్చారు. ఈవిషయంలో చేయదగిన మార్పేమీలేదని అనుకొంటున్నాను. మొదటిపీఠికలో నేను ఉదాహరించిన హైహయసంబంధి సంస్కృతశాసనాలు ఇండియన్ ఆంటిక్వరీ పత్రికలోనివి. మాచెలన్ కారెంపూడి శాసనాలు బెజవాడ దుర్గామల్లేశ్వరస్వామి ఆలయంలోని శాసనం నేను స్వయంగా చూచి వ్రాసుకొన్నవి. తక్కిన వన్నీ సూయల్ పట్టికనుండి, తాళపత్రపుస్తకాలయంలోని శాసనసంచయం నుండి, తీసుకొన్నాను. అక్కడక్కడ నేను తెలిపిన స్థలనిర్దేశాలు

సూయల్ పట్టికనుండి, చోళ చాళుక్య రాజ్య పరిపాలనాబాటలు సూయల్ పట్టికనుండి ఆధునికేతిహాస గ్రంథాలనుండి స్వీకరించాను.

శ్రీనాథుడి దేశం.

శ్రీనాథుడు కర్ణాటకుడు. శ్రీనాథుడు కర్ణాటదేశస్థుడని నేను సకారణంగా ప్రథమపీఠికలో విశదపరచాను. అప్పటినుండి దానికి శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు వారు యింకా మరికొందరు ప్రతికూలత కనబరచారు కాని నేను చూపిన ప్రమాణాలను అన్యథాకరించలేదు. శ్రీవెద్దిభట్ల వీరయ్యవారు తమ ఓరుగంటివిచారణలో దీన్ని తటస్థులుగా ప్రస్తావించారు. ఉపపత్తులతో ఈ అంశం స్పష్టపరచాను. శ్రీనాథుడు కర్ణాటదేశస్థుడని యిప్పటికీ భావిస్తున్నాను. శ్రీనాథుడితో సంబంధం వున్నా లేకున్నా కన్నడీలని ఒక బ్రాహ్మణ శాఖ వారు ఇప్పటికీ పల్నాటి సీమలో కరాలపాటి గ్రామంలో వున్నారు.

ఇట్లానే నన్నయకూడా అనాంధ్రుడుగా కనబడుతున్నాడు. ఆంధ్రదేశాన్ని జయించిన చాళుక్యులకు, చోళులకు బంధుత్వ మేర్పడిన కాలంలో యితడు అరవదేశంనుండి వచ్చి వుండవచ్చును. ఆంధ్రదేశానికి చోళసంబంధం కలిగిన సమయాన ద్రవిడులు కొందరిక్కడికి వచ్చినట్లు కనబడుతున్నది. తంబళులు (తమిళులు) ఆట్లాటివారే నని అనుమేయం. అప్పయ్యదీక్షితులవారి తాంత్రికమీమాంసకు విషయమయిన వారిలో వీరుకూడా చేరివుంటారని అనుకొంటున్నాను. యెరకలు లేవిధంగా వచ్చారో ఇప్పటికీ అరవమే మాట్లాడుతున్నారు. ఆరామద్రావిడులు మొదలయినవారి సంగతి విదితమేగదా. ఇతడు శ్రీనాథుడివలె దేశంలో చిరకాలనివాసంగల వంశంలోనివాడు కాక అప్పుడప్పుడే వచ్చి చేరినవాడో ఆట్లాచేరిన ద్రావిడకుటుంబానికి చెందినవాడో అయివుండవచ్చును. కనుకనే తనభాష అయిన అరవంలోని మాటలను అనావశ్యకస్థలాల్లోకూడా తప్పించుకొనజాలని దశలో వుండినట్లు కనబడుతున్నది. ఇతడు వాడిన శబ్దాలు కొన్ని ఆంధ్రదేశపు వ్యవహారంలో లేకపోవడమే కాకుండా తమిళదేశంలో యిప్పటికీ సాధారణజనుల్లోకూడా వాడుకలో వున్నవి.

	శబ్దం	అర్థం	నన్నయరూపం	అరప దేశపు ఇప్పటి వ్యవహారం	తెలుగు అర్థము
1	యును...	సముచ్చ యార్థకం	ఆత్మ హానియుక్ విలు విద్యయుంగఱచి. (ఆది) వారిధియుం గలంగె (సభా)	ఎలియుం, పూనైయుం (యెలకా, పిట్టి)	లేదు
2	ఎల...	లేత...	ఎలజవ్వనంబు (ఆది)	ఎళంగీరె (లేతకూర)	లేదు
3	తొట్టి	మొదలు కొని	హిమకరుదొట్టి యదువుదొట్టి (ఆది)	పొరందదు తొట్టు (పుట్టింది మొదలు)	లేదు
4	కఱచు	నేర్చు	విలువిద్యగఱచుచుండిరి (ఆది)	ఎనక్కర్తకుడు (నాకు నేర్పు)	లేదు
5	అరయు	తెలియు	పొరయకుండ నరసి (ఆది)	నన్నా అరింజి (బాగా తెలిసికొని)	లేదు
	ఆరయు	పరిశీలించు	ఆరసి మేలునా (ఆది)	నన్నా ఆరాయ్ (బాగాపరిశీలించు)	లేదు
6	పేర్కి	గొప్పతనం	మహీశుల పేర్కిజేసి (ఆది)	భగవానుడయ పెరుమై కాట్రత్తుకు (భగవంతుడి గొప్ప తనం చూపడానికి)	లేదు
7	మనము	మనస్సు	మనమునఁ జెయువుల మాటల (ఆది)	ఎనక్ మనం పరాదు (నాకు మనసురాదు)	లేదు
8	పోలె	వలె	జలకణంబులపోలె(ఆది)	తంగంబోలె యిరికి (బంగారంవలె వున్నది)	లేదు

ఇక జవంబు, కర్ణుండు, తెనుంగు, జందనగంధి, బ్రభాతము అని యిట్లా నన్నయవుపయోగించినట్టి, యిప్పటి తెలుగు వ్యవహారంలో లేనట్టి పూర్ణబిందువులు, గజడదబలు,ంబులు,ండులు మొదలయినవి అరవభాషలో పాలుంజోరుం (పాలూఅన్నం), మూరుంజాదం (మజ్జిగా అన్నం), పూవుం బక్రముం, యెరంగు, పొరందు, తెలుంగు, కరండి, సున్నాంబు, నరంబు, పాంబు, ఒడంబు, నడంది, గూండు, వేండికొండు అని యీతీరున యిప్పటికీ ప్రభూతంగా ప్రసిద్ధంగా వ్యవహృతమవుతున్నవి. ఈతమిశ్రశబ్దాలు నేనుసంభాషణలో గ్రహించినవి.

పైన వుదాహరించబడిన శబ్దాలు స్వల్పరూపభేదంతో ప్రకృతపు కన్నడ వ్యవహారంలోను కనబడుతున్నవి. అందం, గుఱ్ఱం, వనం, కోపం, అని యిట్లాటిశబ్దాలు తెలుగులో హలంతాలైవుంటే 'క్రమము', 'జనము' 'గణము', 'తీర్థము' అని ఆవర్గంలోని పీటికి నన్నయొక్కిలోవున్న అజంతరూపం 'జలపు' 'బలపు', 'తీర్థపు' అని తద్దణస్థాలకు కన్నడంలో నేటికీ వ్యవహారంలో వున్నది. "ఫలం" 'జలం' 'ఇహం' లేదా "ఫలమూ" 'జలమూ' 'ఇహమూ' అని పీటికి తెలుగులో సముచ్చయార్థకరూపం వుంటే "మహారవమున్ ఘోషమున్;" "ఇహముం బరంబు" "మహోత్సవమున్;..... సాంగత్యమున్ " అని ఆకోటిలోనివాటికి ఆవర్గంలో నన్నయకూర్చిన అనునాసికాంతమైన ఉత్తు "జలముం" "పక్రముం", "(సీల్లూ పండూ)", అని ఆగణంలోనివాట్లో అరవంలో, ఇప్పటికీ వ్యవహృతమవుతున్నది. ఇదివరకు చెప్పినట్లు ఇతడు తమిళుడో చాళుక్యుల ప్రధాన నగరమైన కళ్యాణపు ప్రాంతాలనుండి వచ్చిన కర్ణాటుడో అయివుంటాడని వ్యక్తమవుతున్నది. పైన జూపిన శబ్దాలు, శబ్దరూపాలు నన్నయకాలంలో తెలుగులో వ్యవహృతమై ఇప్పుడు యి.ప్ర.మైనవేమో, ఇతడు ఆంధ్రుడే అయి ద్రవిడకర్ణాటభాషలు చదివి వుండడంవల్ల పరిచయవశాన ఆమాటలు వాడినాడేమో అనే యిట్లాటి పూర్వపక్షాలను విచారిం చక వదలుతున్నాను. ప్రవాహిభాషల్లో కొన్ని శబ్దాలచ్యుతి నిజమే

అయినా అవి మన మనుకొనేటంత తేలికగా నశించడమాత్రం అసత్యం. దాదాపు వేయిసంవత్సరాలక్రిందటి నన్నయశబ్దాలు, శబ్దరూపాలు ఇప్పటికీ తమిళభాషలో వుండడమే దీనికి నిదర్శనం. నన్నయ పేరుకూడా అనాంధ్రమేను. నన్నంటే అరవంలోను కన్నడంలోను మంచి అని అర్థం. ఇది తెలుగులో లేనేలేదు. ఇతడు ఆంధ్రుడై అరవం, కన్నడం చదివినవాడనుకొంటే తనపేరుకూడా ఆభాషల్లోకి మార్పుకొనడుగదా. ఈతీరుగా శ్రీనాథుడు నన్నయ అనాంధ్రులు కావడం మనకు అగౌరవహేతువని చింతించవలసిన పనిలేదు. ఆంధ్రేతరులు కూడా తెలుగులో గ్రంథకరణానికి యత్నించారనడం ఆంధ్రులకు గర్వహేతువే కాగలదు అనాంధ్రభాషల సంప్రదాయాలు తెలుగులో పెట్టడం, మార్చిమార్చక అనాంధ్రశబ్దాలనువాడడం శబ్దానుశాసనమని యితడు భావించివుంటే అది అసంబద్ధమనిభారతీయవైయాకరణసంప్రదాయవిరుద్ధమని మాత్రం చెప్పి ప్రస్తావనశాసన పచ్చిసయ్యావించారణ యిక చాలిస్తున్నాను.

❧ వీరచరిత్ర. ❧

పల్నాటివీరచరిత్ర కొన్ని మహాప్రబంధలక్షణాలుగల మూలగ్రంథం. నన్నయభారతాదులవలె అనువాదంగాని, హంసవింశత్యాదులవలె ఊద్రవృత్తబాహుళ్యంగల పుక్కిటిపురాణంగాని, మనుచరిత్రాదులవలె పూర్వకథావిశిష్టంగాని, కానటువంటి ఒక అపూర్వకృతి.

❧ ప్రబంధశబ్దం. ❧

మనువసుచరిత్రాదులు ప్రబంధాలని తక్కినవి కావని కావ్యాలు వేరని తెలుగుదేశంలో తెలుగుపుస్తకాలు చదివే మనలో అనేకులు అనుకొంటున్నారు.

“ఈతఁడే...మొట్టమొదట మనుచరిత్రమును బ్రబంధరూపమున రచించిన కవియగుటచేత...” (ఆం. క. చ.)

అని శ్రీకందుకూరి వీరేశలింగంవారు.

“ఈతనికిఁ బూర్వులగు పురాణకవులును, కావ్యకవులును నొనరింపని ప్రబంధ కవనమునకుఁ గొత్తత్రోవ వీరఁడు కల్పించుటంజేసి” (క. జీ.)

అని శ్రీగురుజాడ శ్రీరామమూర్తివారు.

“కావ్యప్రబంధ కవిత్వము.”

అని ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రసంగ్రహకర్త.

మనుచరిత్రతో ఈప్రబంధాలు ఆరంభమైనవని ఒకచోట పిల్లలమర్రి పినవీరన్నతో ఆరంభమైనవని ఒకచోట, యిట్లా ప్రతిపాదిస్తున్నారు. ఇవి సాహిత్యసంప్రదాయం తెలియనిమాటలు. ప్రబంధమంటే కావ్యమే కాని విశేషార్థమేమీ లేదు. రామాయణ భారతాదులు కూడా ప్రబంధాలేను. ప్రబంధాలు మనుచరిత్రాదులతో ఆరంభమైనవనే వారిపజ్ఞులు కొద్దిమార్పులతో అట్లాటివి మరికొన్ని వాక్యాలు, అమరుడి నిర్వచనం, విద్యానాథాది సాహిత్యవేత్తల వచనాలు, ఆల్వారులస్తోత్రాలను దివ్యప్రబంధమనడం, అనువాదాలనుండి వేరుచేయడానికి ఇది విశేషనామ మనడం, మనుచరిత్రాదులు కొత్తరకం గనుక వేరే పేరు ఆవశ్యకమనడం, నామైకదేశవాదం, దండిచెప్పిన వర్ణనల విషయం, యివన్నీ పూర్వపక్షసమాధానాలతో ఇక్కడ విచారించక వదలుతున్నాను. ప్రబంధం, కావ్యం, పర్యాయపదాలని, విశేషమేమీ లేదని, రామాయణమహాభారతాదులు, రూపకాలు, ప్రబంధాలే నని, అందుకే

“ప్రబంధే చ అङ्గీ రస ఏక ఏవ उपनिबध्यमानोऽर्थविशेषलाभं, छाया-
तिशयं च पुष्पाति कस्मिन्निवेति चेत् यथा रामायणे यथा वा
महाभारते. ” (ఁవ.)

అని ఆనందవర్ధనుడు,

“ప్రబంధేऽप्यर्थशक्तिभूః

యथा గృధ్రగోమాयసంవాదాదౌ. ” (కావ్య.)

అని మహాభారతంలోని శాంతిపర్వస్థమైన గృధ్రగోమాయుసంవాదాన్ని వుదాహరిస్తూ మమ్మటుడు,

“ప్రథితయశసాం భాసకవిపుత్రసౌమిల్లకాదీనాం ప్రబంధానతిక్రమ్య వర్తమాన
కవైః కాళిదాసస్య క్రియాయాం కథం పరిపదో बहुमानः ॥” (మాత)

(ప్రథిత యశస్సుగల భాసకవిపుత్ర సౌమిల్ల కాదుల ప్రబంధాలను అతిక్రమించి వర్తమానకవి అయిన కాళిదాసుడి రూపకమందే పరిపత్తుకు యెట్లా ఆదరం వుంటుంది?)

అని కాళిదాసు, వాటిప్రబంధత్వం విడితం చేశారని, వ్యవహారమనే సమీచీనమైతే తప్ప స్థితిమాత్రాననే ఉపాదేయం కాదని, అది అనుచితమైనప్పుడు హేయమని, అనువాదాలను అనువాదాలనే అవచ్చునని, కావ్యానికి సాధారణమైన నూతనత్వాన్ని బట్టి మాత్రమే విశేషనామ మేర్పరిస్తే కల్పనాగౌరవం సంభవిస్తుందని, రసభావ నిష్కాదన విధానభేదాన్ని బట్టి విశేషనామం వుండవచ్చునని, అది లేనప్పుడు కొంత కల్పన, కొంతపూర్వకథగల రఘువంశాదులకు వలెనే మనుచిత్రాదులకు విశేషనామ మావశ్యకంగాదని, ఒకవేళ ఆవశ్యకమని ఒప్పుకొన్నా వాటికి ప్రబంధమనే విశేషనామం ఉద్దిష్టార్థాన్ని తెలుపడానికి సమగ్రంగా సమర్థం కాకపోవడమే కాకుండా భ్రాంతిజనకం కూడా కావడంవల్లను అజ్ఞానసూచకంగా వుండడంవల్లను త్యాజ్యమని, రామాయణాదులు ప్రబంధాలు కావని అనుకొనడం శబ్దావివేకశూన్యత్వద్యోతకమని, సిద్ధాంతంమట్టుకు తెలుపుతున్నాను.

గురిజాలకోడిపోరునుండి చివరవరకు గల ఇతివృత్తం శాఖావంతమై విస్తృతమైనది. మహావీరుల ఇతిహాసం కావడంవల్ల ప్రకృష్టగూడా అయివున్నది. దీనికి నాయకుడైన మలిదేవరాజు, ప్రతినాయకుడైన నలగామరాజు, ముద్రారాక్షసమందలి చంద్రగుప్తుడివలె అంతగక్రియాపరులు గానివీరులు. ఇట్లాటివారికి సచివాయుత్తసిద్ధులని వ్యవదేశం. అనపోతు, బాలచంద్రుడు, బ్రహ్మనాయుడు, అలరాజు, పేరినీడు

కొమ్మరాజు, వీరందరు ఉదాత్త ఘోత్రధర్మమహితులై అవశ్యకమైనప్పుడు ప్రాణాన్ని సయితం త్యజప్రాయంగా, సమర్పించగలిగిన లోకోత్తరులు. బ్రహ్మనాయుడు, విష్ణువుయొక్క అవతారంగా భావించబడుతున్నాడు. అయినప్పటికీ ఇతడి మానుషప్రవృత్త్యాచిత్యాన్ని వీరచరిత్రకర్త సమంజసంగా ప్రతిపాదించాడు. కుమారుడు రణరంగానికి వీపు చూపినందుకు అతడు చేసిన నింద భారతీయవీరతయొక్క ఉత్కర్షను నిజంగా ప్రకటిస్తున్నది. ఉత్తమ ధర్మపరాయణులైన వీరవనితలు ఇందు ప్రాధాన్యం వహిస్తున్నారు. యుద్ధభూమికి పోకుండా ఆపవద్దని కుమారికి ఉపదేశించిన రేఖ, పతిచేతికి ఖడ్గమందిచ్చి విజయాశీస్సు లర్పించిన మాంచాల, లోకమందలి వీరవనితలకు ఆరాధ్యులుగా ఉండజాలినవారు. అల్లుణ్ణి చంపినందుకు తండ్రిని నిందిస్తూ చితపై శరీరమర్పించి పరలోకంలో సయితం నేవించడానికి పతిని అనుగమించిన రత్నాలపేరిదేవి భారతీయ పత్నీధర్మయొక్క బలోన్నతిని విదితం చేస్తున్నది. ప్రతి పక్షకోటిలోని నాయకురాలు రామాయణంలో మంథరవలెను, భారతంలో శకునివలెను అనర్థాలకు కారణం. నట్టింటి నాగుబామని చింతపల్లి రెడ్డి ఆమెను గురించి చెప్పినమాటలు యథార్థమైనవి. ప్రతి స్పర్థలేకపోతే తనరొమ్మును తానే గుడ్డుకొంటుందని కథకులు తరుచుగా చెప్పుకూపుంటారు. అయినప్పటికీ యీమెను ఒకగొప్ప మంత్రపాటవంగల రాజనీతిప్రవీణునిగా వీరచరిత్రకర్త ప్రదర్శించాడు. యుద్ధారంభంలో చేసిన సంధియేర్పాట్లు యీమె నయకౌశలాన్ని తెలుపుతున్నవి. అనర్హులతో స్త్రీలతో యెదుర్కొనవలసివుండడం వీరపురుషులకు దురదృష్టమని చెప్పవచ్చును. ఇట్లాటి దురదృష్టం బ్రహ్మనాయుడికి సంభవించింది. అయినప్పటికీ బ్రహ్మనాయుడు,

“वृद्धो बालो न हन्तव्यो नैव स्त्री केवलो नृपः । (శ్రు. ఆ ౪ ౫ ౭.)

(వృద్ధుణ్ణి, బాలుణ్ణి, స్త్రీని, సైన్యాదులు లేనిరాజును చంపగూడదు.)

అనే భారతీయధర్మాన్ని అనుసరించి పరాజ్ఞులు డయినాడు వీరత్వప్రసక్తి వచ్చినచోట్ల వీరచరిత్రకర్త ఉద్వేగాన్ని కనబరుస్తాడు బాలచంద్రుడికి అతడి తల్లిదండ్రులకు జరిగిన సంవాదంలోను బాలచంద్రుడి తక్కిన సంభాషణల్లోను యీవిషయం వ్యక్తం కాగలదు యుద్ధావసానపురాత్రి, కన్నమసీని అర్ధరాత్రపు రణరంగదర్శనం, ఇట్లాట చోట్లవలె అతడు భయానకనిష్పాదనమందుకూడా కొంతకొశలం కనబరుస్తాడు. తక్కినచోట్ల సాధారణదశను దాటలేదు. అక్షరాలతమాషాలో సగం మానినందువల్ల పోయినసగం పెంటగాక మిగిలిన చెన్నుగ, సగ, చయ్యన, ఒయ్యన, పన్నుగ అనే యిట్లాటిదండగ్గణం, భూమిగణం, ప్రకాశగణం, మొదలైన చెత్తను తీసివేస్తే కథనం ఆకర్షకంగాను, స్ఫుటంగాను, పటుత్వవిశిష్టంగాను ఉన్నట్లు విదితం కాగలదు.

ఆరంభంలో జీడినూనెగుడ్డలు ధరించి పాపవిముక్తికై అనుగురాజులు బయలుదేరడం, మధ్యన బాలచంద్రుడి వైరాగ్యోపదేశం, వృత్తావసానమందు ఉభయానికి వినాశం, బ్రహ్మనాయుడి ఉపదేష్టప్రతిపత్తి, వీటిఅన్నిటివల్ల మహాభారతంలోవలె ఇక్కడకూడా ప్రధానరసం శాంతమని వీరకరుణాదులు అంగరసాలని నిర్ణయించవచ్చును.

వైష్ణవులు నాలాయిరాన్ని వలె దీన్ని వీరమతస్థులు ఔర్ధ్వదైహికాల్లో పతనానికి వినియోగించడం దీని శాంతరసవత్త్వానికి అనుగుణంగా వున్నది. రామాయణాదులవలె కాక వీరచరిత్ర ఒకటే ద్వీపదీపద్యంలోను, ఒకటేసరణిలోను వున్నది.

ఉగ్రం, ప్రసన్నం, మనోహరం, జుగుప్సితం, అద్భుతం యిట్లా వివిధంగావున్న ఖగోళమహిగోళప్రకృతుల్లోని వివిధరూపాలను రామాయణమహాభారతకుమారసంభవాదుల్లోవలె కథాపురుషులదశకు అనుగుణంగా ప్రదర్శించడం వీరచరిత్రలో అరుదు. యుద్ధావసానపు చీకటివర్ణనకూడా ప్రకృతంతో అంతగా సంగతం కాదు. రఘువంశం

లోని సింహాదిలీపసంవాదంవంటి, కుమారసంభవంలోని పార్వతీపర
మేశ్వరసంవాదంవంటి సంవాదాలుగాని, రఘువంశంలోని అజవిలాసం
వంటి ఆత్మగతసంభాషణలుగాని, ఉదాత్తకోటిలో చేరదగినవి, వీరచరి
త్రలో మృగ్యం.

శ్రీ నాథ కృతులు.

పల్నాటివీరచరిత్ర - తెలుగువాఙ్మయం.

పల్నాటివీరచరిత్రను విచారించడానికి పూర్వం తెలుగువాఙ్మ
యాన్ని గురించి క్లృప్తంగా తెలుపుతాను. తెలుగువాఙ్మయం నన్నయా
దుల భారతసంగ్రహాదులతో ఆరబ్ధమయింది. తరువాత నైషధాదులు
ఆవిర్భవించినవి. మరికొంతకాలానికి మనువనుచరిత్రలవంటివి ఉద్భవించి
నవి. శాకుంతలాదులవలె నన్నయాదులకృతులు స్వసృష్టాలు కాకపోవడం
విశదం. కొన్ని తీసివేతలు, పద్యంలో యిమడకపోతే కొన్ని విశేషణాలు
తగ్గడం, అక్షరాల తనూషాకోసం పద్యం నిండకపోతే కొన్ని
విశేషణాలు హెచ్చడం, యిట్లానే వర్ణనలు మరికొన్ని చిల్లరమాపులు,
ఉన్నమాత్రాన మూలాపేక్ష చేత అదేకథ, అదేపాత్రవర్గం, అవే కథా
వయవాలు, అదేకథాక్రమం కలిగి కొన్ని చోట్ల అవేమాటలు, బహు
శంగా అవే అభిప్రాయాలుతెలిపే నన్నయాదులకృతులు స్వతంత్రగ్రం
థాలు కాజాలవు. ఇక అవి అనువాదాలని చెప్పవలసివున్నది.

మూలంయొక్క స్వరూపం అవికలంగా భాషాంతరంలో తెలప
డమే అనువాదానికి పరమప్రయోజనం. నన్నయాదులవి అనుచితా
నువాదాలు. ముఖ్యమైన ఆంశాలను కవితాసారంగల ఘట్టాలను వదలి
తుంచడం మార్చడం మొదలయిన వికారాలతో కలుషితంగా వున్న
నన్నయాద్యనువాదమార్గాన్నే శ్రీనాథుడు నైషధాదుల్లో అనుసరిం
చాడు. పల్నాటివీరచరిత్ర మూలగ్రంథమైనాకూడా తెలుగువాఙ్మ
యంయొక్క యీసాధారణస్థితిని దాటలేదు. కాళిదాసాదుల కావ్యా
ల్లోవలె ఉదాత్తకవితాస్వరూపం యిందు కానరాదు.

ఆయువుపట్లయిన కథాఘట్టాలను నిర్మించడంలోగాని భావాని ఉన్నతి, వికాసం కలిగించే అభిప్రాయాలను వ్యక్తీకరించడంలో గాని వీరచరిత్రకర్త సాధారణదశను అతిక్రమించలేదు. తెలుగుకృతుల్లో అనేకాల్లోవలెనే దీంట్లోను కథాతంతువే ప్రధానం.

అశ్వఘోషుడి బుద్ధచరిత్రం యితహాసమైనా కవితావిషయానికే వీరచరిత్రకంటే యెంతో ఉత్కృష్టమైనదిగా ఉన్నది. కేరలం తత్త్వ విచారణాసంబంధిఅయినా జ్ఞానవాసిష్టంలో విబుధారాధ్యమైనా కవితాఘట్టాలెన్నో అక్కడక్కడాదృష్టమవుతున్నవి. శ్రీనాథాచార్యుని సరియైన అనువాదాలను నిర్వహించలేకపోయినారా అనేసంశయం కలుగుతున్నది. అవి అనౌచిత్యం పాలుగావడం స్పష్టంగనుక సంగ్రహాలనుకొంటే అసంగతప్రాసాదులతోకూడిన అనపేక్ష్యసంగ్రహాలని గాని లేదా వైన తెలిపినవిధాన అనుపాదేయమైన అనువాదాలని గాని చెప్పతూ అవి అట్లాటిదశయం దుండడానికి యీక్రింది హేతువులను నేను సంభావిస్తున్నాను.

❧ ఉత్తమవిద్యాద్వారం. ❧

తెలుగు యెప్పుడుగాని ఉత్తమవిద్యాద్వారంగా వుండలేదు. నన్నయకాలంనుండి మదరాసు విశ్వవిద్యాలయం వచ్చేవరకు విజ్ఞానప్రదమైన ఉత్తమవిద్యఅంతా సంస్కృతంద్వారానే విద్యాపీఠాల్లో అభ్యస్తమవుతూవుండేది. మద్రాసువిశ్వవిద్యాలయం వచ్చినతరువాత మనలో అనేకులు ఇంగ్లీషుద్వారా ఉత్తమవిద్య అభ్యసిస్తున్నాము. కనుక ప్రాచీనకాలంలోగాని యిప్పుడుగాని తెలుగు ఉత్తమవిద్యాద్వారంగావుండే ఉదాత్తప్రతిపత్తి పొందలేదు. ఉత్తమవిద్య అంటే బుద్ధిపరిణతి హేతువై విచారణాపూర్వకమైన విజ్ఞానం. విద్యాపీఠాల్లో సంస్కృతం ఆతీరున ఉదాత్తాధికారం వహించి వుంటూవుంటే “గాసట చీసటే చదివి” అని యెర్రాప్రెగ్గడ అన్నట్లు సంస్కృతం వచ్చి రానివారు, దూడపేడ సంస్కృతంవారు, సంస్కృతం బొత్తిగా రానివారు యిట్లాటి అధమాధికారులకుమాత్రమే నన్నయాదుల కథల కృతులు

పుద్గిష్టమని నేను తలుస్తున్నాను. ఈదశ ఒక తెలుక్కే గాక కొంచెం హెచ్చుతక్కువగా ప్రాకృతభాషలకన్నిటికీ ప్రాచీనభారతవర్షంలో వుండేది. బుద్ధభగవానులు పాలీకి, మతభాషాగౌరవం, విజ్ఞానభాషా గౌరవం యిచ్చినప్పటికీ వైదికులు మాత్రం ఆమార్గాన్ని అంగీకరించ లేదు. మతవిషయాన కొన్ని అంశాల్లో తమిళం ప్రాకృతంవంటిదని విదితం. ఈతమిళభాష చాలా ప్రాచీన కాలంనుండి ప్రసిద్ధమైనట్లు కన బడుతున్నది. బాణుడు సయితం తనకాదంబరిలో ద్రవిడధార్మికవర్ణనలో

“ దివసమేవ మశకకణితానుకారి కిమపి కమ్పితోత్తమాङ्గం గాయతా
 స్వదేశభాషానిబద్ధభాగీరథీభక్తిస్తోత్రనర్తకేన... ..
 జరద్ద్రవిడధార్మికేణాధిష్ఠితాం.....” (కా. పూ.)

(ప్రగలంతా తలఆడిస్తూ దోమరాగంవంటిదేదో పాడేవాడు, స్వదేశభాషలో గంగాస్తోత్రం చేస్తూ ఆడేవాడు...అయిన ముసలిద్రవిడధార్మికుడు అధిష్ఠించిన...)

అని యీతమిళభాషను ప్రస్తావిస్తాడు. కుమారిల భట్టాచార్యు లీభాషాశబ్దాలను ఉదాహరించారు.

“ ద్రవిడాజ్ఞనోక్తవాచామివ ” (ప్ర. చ.)

(ద్రవిడాంగనల వాక్కులకువలె)

అని కృష్ణమిశ్రు లీభాషను స్మరించారు. పైన చెప్పినట్లు వైదికులు సంస్కృతానికి వుండే గౌరవాధిక్యాలను ప్రాకృతభాషలకు ఇయ్యడానికి సమ్మతించలేదు. పాలీవలె గాక మిత్రంగావచ్చిన తమిళాన్ని సయితం వారు ఆదరదృష్టితో చూసినట్లు కనబడదు.

కూర్మపురాణకర్త

गायन्ति लौकिकैर्गानैः दैवतानि नराधिप ।

वामपाश्रुपताचारास्तथा वै पाञ्चरात्रिकाः ॥ (కూ. ఆ. ౩౦.)

(ఓరాజా పాంచరాత్రులు వామపాశుపతాచారులు లౌకికగా నాలతో దేవతలను స్తుతిస్తారు.)

అని దేశభాషాత్మకమైన దైవస్తోత్రాలను కలియుగపు ధర్మవిష్ణు వాల్లో విచారంతో ఉదాహరిస్తాడు. ఇక్కడ పుద్గిష్టమైన లౌకిక

గానాలు ఆశ్వాసలు నాలాయిరప్రబంధం నయనారుల తేవారాలు
అయివుంటవని అనుకొంటున్నాను.

నైషాం న్యాగ్య ఇహ ద్విజాన్వయజుషాం భాషాప్రవన్ధే శ్రమో
వేదే విశ్వపుమర్థసాధనవిధౌ బద్ధాదరే జాగ్రతి
తీరం క్షీరపయోనిధేరుపगतో దేయారిదీప్యావృతం
కో వా ధావతి దుగ్ధలఙ్ఘిచపలో గోపాలకస్యాలయమ్ ॥ (వి. ద.)

(సమస్తపురుషార్థాలను సాధించడానికి వేదం బద్ధాదరమై వుంటూ
వుంటే ఈ బ్రాహ్మణవంశ్యులకు (రామానుజీయులైన వైష్ణవులకు)
దేశ్యభాషాప్రబంధాభ్యాసం అన్యాయ్యం. విష్ణుతేజస్సుచేత ఆవరించ
బడిన పాలసముద్రపుగట్టుకు పోయి యెవడు పాలకోసం సక్తితో
గొల్లయింటికి పరుగెత్తుతాడు?)

“ ముञ्చन्तః పञ్చయజ్ఞాన్ ద్రవిడభణితిభిర్మోహయంతోఽనభిజ్ఞాన్ ॥”

(వి. ద.)

“పంచయజ్ఞాలు విడిచిపెట్టి ద్రవిడభణుతులచేత తెలియనివారిని
భ్రమపెట్టుతూ.”

అని కృశానువుచేత

“ ఉపాదేయం ప్రాజ్ఞైరుచితవిషయం ద్రావిడవచోఽప్యయుక్తార్థం హేయం భవతి వచనం
సంస్కృతమపి ॥”

(వి. ద.)

(ఉచితవిషయమైనది ద్రావిడవచస్సుకూడా స్వీకార్యం అయిన
కార్థమైనది, సంస్కృతవచనంకూడా త్యాజ్యం)

స యాసాం వ్యాకర్తా చులకితసముద్రో మునివరః

ప్రవన్ధారః ప్రౌఢాః శఠమతనముఖ్యాః శమధనాః

ప్రవక్తారః శుద్ధాః ప్రథితయశసః పూర్వగురవో

గిరాంపారే తాసాం జయతి గరిమా ద్రావిడగిరామ్ ॥ (వి. ద.)

(వేటికి సముద్రాన్ని ఆచమనంచేసిన అమునిశ్రేష్ఠుడు వ్యాకరణం
రచించాడో, వేటికి శమధనులైన శఠకోపముఖ్యులు ప్రౌఢప్రబంధలో,

వేటికిప్రతితయశస్సుగల శుద్ధులు పూర్వగురువులు (రామానుజాదులు) ప్రవక్తలో ఆద్రావిడవాక్కుల గరిమ వాగగోచరంగా వర్తిస్తున్నది.) అని విశ్వావసుచేత వేంకటాద్వరి చెప్పించిన వచనాలు ఆకాలంలో సంస్కృతానికి దేశ్యభాషలకు వుండిన సంఘర్షణాన్ని తెలుపగలవు. రూపకాలకు సంబంధించిన సాహిత్యగ్రంథాల్లో యీప్రాకృతభాషలు మధ్యమాధమపాత్రలకు యేతీరున వుద్దిష్టమయిందీ స్పష్టంగా తెలుసుకొనవచ్చును. అయితే మతవిజ్ఞానభాషాగౌరవం యియ్యకపోయినప్పటికీ సంస్కృతం ద్వారా పరిణతబుద్ధులైన విబుధులు కొందరు అనువాదాదుల్లోకి సంగ్రహాల్లోకి దిగకుండా స్వతంత్రంగా ఉత్తరభారతపు ప్రాకృతాల్లో కావ్యాలు రచించారు గనుక కావ్యశాఖ అయినా కొంతవరకు పరిణతులకు గణనీయమైనదిగా యేర్పడ్డది. బాణుడివంటి విద్వాంసుడిచేత

“ కీర్తిః ప్రవరసేనస్య ప్రయాతా కుమదోజ్వలా ।

సాగరస్య పరం పారం కపిసేనేవ సేతునా ॥” (భ. చ.)

అని కీర్తితమై ఆనందవర్ధనుడివంటి సాహిత్యవేత్తలకు ఉదాహరణాలను సమకూర్చదగిన వాఙ్మయం శృంగారబహుళమైనా యేర్పడ్డది. కొందరు స్వతంత్రించి రూపకాలుకూడా రచించారు. ఉపలభ్యమానమైన రాజశేఖరకృతికర్పూరమంజరివంటివి రూపకాలింకా కొన్ని వుండివుంటవి. తెలుగులో యిట్లాటి స్థితిమృగ్యం. అనువాదాలు తుద్రంగా వున్నవని తెలిపినాను. స్వతంత్రరచనల్లో ఒకటిరెండు తప్ప తక్కినవి వ్యంగ్యవినాశంతో అన్ని తెలుగుకృతులకూ సమానమైన మురికిపద్యాలకసవుకుప్పలతో నిండి కవితావిషయాన అధమంగా వున్నవి. ప్రాకృతకృతికర్తలు సంస్కృతశబ్దాలను వాడనట్లే తెలుగులో గూడా కొందరు సంస్కృతశబ్దాలను త్యజించి అచ్చతెలుగుగ్రంథరచన ఆరంభించారు. అయితే ఆపని సాధ్యంకాలేదు. కవిత్వందాకా పోవడం యెందుకు? ఇప్పటి టిల్లిగ్రాఫు భాషవలె వారేర్పరుచుకొన్న తిక్క

మాటల పక్కిభాషలో కథలను పూర్తిగా తెలపడమే ప్రాయీకంగా వారిపాలిటికి మహాసర్గమయింది. ఈతీరుగా తెలుగుకృతులు యేరకం లోనూ ఊద్రదశ దాటలేదు. ఇంతకూ చెప్పదలచినదేమంటే ఆ కొంచెం కావ్యవలయంలో కూడా తెలుగుగ్రంథరచన అధమమై ఉత్తమాధికారులకు అగ్రాహ్యంగా ఉండిందని, నన్నయనువాదం యెంత అధమమై ఉత్తమాధికారులకు యెంత అగ్రాహ్యమైనా అత డారంభించినపద్యం యెంత మురికిలక్షణాలు కలది అయినా తెలుగు గ్రంథ మనేదాన్ని మొదట మనకిచ్చాడు గనుక అతడు ఆరాధ్యు డేను. అయితే ఆకాలపు ప్రకృష్టవిద్వాంసులు ఇతడిపనిని గణనీయ కోటిలో చేర్చినట్లుగాని తెలుగును సంపన్నం చేయబూనినట్లుగాని కనబడదు. వారు తెలుగుతో సంబంధంపెట్టుకొనివుంటే తెలుగు యీ నాటికి అత్యంతం సమృద్ధమైనభాషల్లో ఒకటిగా వుండేదని నే నను కొంటున్నాను. అహోబలపండితుడివంటివిద్వాంసులు విబుధులదృష్టి తెలుగువంక మరల్చడానికి కొంతపూనుకొన్నా వారియత్నం సఫలం కాలేదు. చివరకు అహోబలపండితుడివంటి విజ్ఞానసంపన్నుడి రచన సంస్కృతంలోనే వుండవలసిరావడం తెలుగుయొక్క భాగ్యహీనత కాక మరేమి కాగలదు? అధమాధికారులకు దుర్గ్రహమైన భగవద్గీతాదులను భారతంలో వదలిపెట్టడం, “నాటకాంతం కవిత్వం” అని కీర్తితమై కావ్యశిరస్సులని చెప్పదగిన నాటకాలను వారు అను వదించకపోవడం, పరమవిజ్ఞానప్రదమైన న్యాయాదిశాస్త్రాలను శ్రీ నాథుడివంటి అహోబలుడివంటి మహావిద్యావంతులు సయితం తెలు గున స్పృశించకపోవడం, సాహిత్యంలో సయితం గణనీయమైన విచారణాగ్రంథాలు లేకపోవడం ఆకాలాన తెలుగుకృతులు అధమా ధికారులకే వుద్దిష్టమనిఅవి కథలకూ పద్యవిరోధానికి తప్ప మరే వుదాత్త ప్రయోజనానికి వారు స్వీకరించలేదని స్పష్టపరుస్తున్నవి. పోతనాదుల భాగవతాదులు కూడా ఈసంగతికే జ్ఞాపకంగా వున్నవి.

సంస్కృతమహాభారతమే శాస్త్రజ్ఞవలయంలో ఒక విధంగా కింది మెట్టున వున్నప్పుడు ఇక తుంచడం మొదలైన అసంబద్ధతలతోకూడిన తెలుగు అనువాదంయొక్క అధమాధికారిగ్రాహ్యత్వం చెప్పవలసినది లేదుగదా.

“సंस्कृतपुराणपठनाक्षमाणां तच्छ्रवणेऽप्यलालसानां मुमुक्षूणां शूद्रादीनां प्राधान्येन ज्ञानोपयोगीन्यांध्रपुराणानि भवन्त्येवेति” (अहो)

(సంస్కృతపురాణపఠనంచేతగానివారు, వాటిని చదివించెప్పుతూ వుంటే వినడానికికూడా అలాలసులైనవారుఅయిన శూద్రాదులకు ప్రధానంగా ఆంధ్రపురాణాదులు జ్ఞానోపయోగులవుతున్నవేను) అని అన్న అహోబలపండితుడివచనం వాటి అధమాధికారి గ్రాహ్యత్వాన్ని విశదం చేస్తున్నవి.

తెలుగుకృతుల కిప్పటికికూడా యదేదశ చాలామట్టుకు దృష్టమవుతున్నది. ఈఅంశాన్నే

“సంస్కృతపండితునిదృష్టి తెలుగునం దంతఘనంబుగాఁ బోవనేరదు.”

(బా. గు. ప్ర. 517.)

అని శ్రీకల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రులవారు వ్రాసిన మాటలు విదితం చేస్తున్నవి. మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయం వచ్చిన తరువాత తెలుగుయొక్క ఈదుర్దశ మారకపోవడం అట్లా వుండగా మరికొంత నికృష్టస్థితి యేర్పడ్డది. విశ్వవిద్యాలయం వచ్చినప్పటినుండి వెలసిన తెలుగు గ్రంథాలు, నిఘంటువులవద్దనుండి పాఠ్యగ్రంథాలవరకు, ఈ అధమ దశను వెల్లడిస్తున్నవి. మచ్చుకు కొన్ని ఉదాహరణాలు చూపి యీ విచారణ ముగిస్తాను.

౧ “మహావీరచరిత్రము...కాళిదాసరచితము అయిన ఒకనాటకము.”

౨ “మృత్యుఘటి. ఇది శూద్రకునిచే రచియింపఁబడిన ఒక నాటకము.”

౩ “భర్తృహరి...ఈయన వాక్యప్రదీపము అను వ్యాకరణ గ్రంథమును రచియించెను.”

(పురాణనామచంద్రిక.)

- (1) మహావీరచరిత్రం, కాళిదాసరచితమయిన నాటకంకాదు. భవభూతిరచితం.
- (2) శూద్రకుడు రచించినది మృచ్ఛకటిగాని మృక్షఘటికాదు.
- (3) భర్తృహరి రచితమైనది, వాక్యపదీయం. వాక్యప్రదీపంగాదు.

౪ “సఖుఁడు. సం. వి; అ. పు”

(శబ్దరత్నాకరం.)

- (4) సఖుడు అనేది అకారాంత పుంలింగశబ్దంయొక్క ప్రథమైకవచనరూపమని శబ్దరత్నాకర కర్త అభిప్రాయం. ఇది తప్పు. అకారాంత పుంలింగమైన సఖి శబ్దం లేదు. అది ఇకారాంత పుంలింగం. పరమసఖి, భవత్సఖి అనేవాటిలోవలె సమాసాంతస్థమై

राजाहःसखिभ्यश्च (अ ५-४-११)

(తత్పురుషసమాసాంతమందున్న రాజన్ అహన్, సఖి ఈశబ్దాలకు టచ్ (అ) ప్రత్యయం వస్తుంది.)

అనేపాణిని వచనంప్రకారం టచ్ ప్రత్యయాంతమైన సఖిశబ్దాన్నిచూచి యీయన భ్రమపడివుండవచ్చును. సమాసాంతమందుండనప్పుడు ఇది ఇకారాంతమైన సఖి శబ్దం. అకారాంతంగాదు. అనేకమైన ఆధునికపుస్తకాల్లో బహుశంగా కనబడుతున్న సఖుడు అనేదుష్టప్రయోగాలూ శబ్దరత్నాకరకర్తయొక్క పై తప్పు వ్రాతా ఒకటే కోటిలోవి.

ఉ. “అటజనియోసఖా.” (ఆంధ్ర మేఘసందేశం. వడ్డాది సుబ్బరాయుడు.)

జనకుండో.సుతుండో సఖుండో (ప్రబోధచంద్రోదయం. కందుకూరి వీరేశలింగం.)

“కామరుజన్ సహింతువెసఖా” (వేదం వేంకటరాయశాస్త్రి. మాళవికాగ్నిమిత్రం.)

(5) మీమామ సఖుడు నాకు (రఘువంశం. 14. ఆదిపూడి సోమనాథరావు)

సాధారణంగా యెన్నో తెలుగుపుస్తకాల్లో తరుచుగావుండే ఈసఖుడికి ఇంకా ఉదాహరణాలను విస్తరభీతిచేత వదలుతున్నాను సఖునకు (ఆ. 5) అని భోజరాజీయంలోవలె కొన్ని వెనకటి పుస్తకాల్లో వుంటే అంతమాత్రాన అది సాధువు కాజాలదు. గ్రంథకర్త మృతివల్ల దోషం గుణం కానేరదు. జీవద్దశ గుణాన్ని దోషం చేయ జాలదు. గ్రంథకర్త గతించినా జీవించివున్నా సాధ్యసాధుతలు మారవు.

“सह खेन वर्तत इति सखः”

అని సఖశబ్దం సిద్ధిస్తున్నదని కొందరు అడ్డం రావచ్చును. ఋజుమార్గం లో మిత్రవాచికాని యీతీరు కృత్రిమ శబ్దాలు శరణం కాజాలవు. ఈరకపు వాటికి పాల్పడితే నిఘంటువులు అవ్యవస్థితాలై స్వరూపాన్ని కోల్పోవడమేకాక భాష అయోమయపుఅసంబద్ధతపాలు కాగలదు. కనుక అట్లాటివాటిని అడ్డం పెట్టుకొనడం అకార్యమని చెప్పి ఈసంగతి ముగిస్తున్నాను. అపునుగాని శబ్దరత్నాకరపు వ్రాత తప్పని ఒప్పుకొంటాము. పుంలింగంలోను స్త్రీలింగంలోను అప్పుడు సఖ అని ఒకటేరూపం యేర్పడుతుంది, అది చిక్కుగదా అంటే చెప్పుతున్నాను. సుమతి, దాక్షి గాంధారి, ఇట్లాటివాటికి పుంలింగంలోను స్త్రీలింగంలోను తెలుగులో ఒకటేరూపంగదా. వాటికేమిచేస్తున్నాము? వాట్లో సుమతి అనేదాన్ని ఆ అర్థంలో సుమతుడు అని అననట్లే సఖ అనేదాన్ని సఖుడు అని అన గూడదని అట్లా అనడం అపభ్రంశమని ప్రకరణాన్ని బట్టి అర్థం జ్ఞేయ మని చెప్పి మరియొక అంశానికి వస్తాను.

(6) “పాణిని వ్యాకరణభాష్యము మున్నగు గ్రంథములయందును, గోనర్దీయుడు, గోణికాపుత్రుడు అను పేరులు పదములు గలవు. ఇవి పాణినికి బేర్లుగను వాడబడి యున్నవి.” (పంచాగ్నుల ఆదినారాయణశాస్త్రి.) వాత్సర్యయన కామసూత్రవివరణం. 22.

(6) గోనర్దీయుడు గోణికాపుత్రుడు—ఇవి సతంజిలి పేరులుగాని పాణిని పేరులుగావు.

“न रत्नमन्विष्यति मृग्यते हि तत्” అని మాఘము

(మద్రాసు యూనివర్సిటీ యింటర్మీడియట్ సెలెక్షన్లు 715.)

(7) పై వాక్యం మాఘంలోనిది కాదు. అది కుమారసంభవం లోనిది.

(8) తురగ = గుఱ్ఱములయొక్క, బహువిధ = పలువిధములయిన, ఆరోహకళా = ఎక్కుటయను విద్యయందు, రేవంతునకు = అశ్వశిక్షకుఁ డయినవానికి.

(ఆనంద. మను)

రేవంతుడంటే అశ్వశిక్షకుడు కాదు. ఇది ఊహించి వ్రాసిన అర్థం. ‘అశ్వారోహణకళయందు అశ్వశిక్షకు’ డయినవానికి అని అనడం బాలోక్తిగదా. రేవంతుడు అనేది సంజ్ఞావాచి. అతడు సూర్యపుత్రుడు. భార్య సంజ్ఞాదేవి భర్తృతాపాన్ని సహించలేక ఆడగుర్రపురూపం ధరించి పుత్తరకురుభూముల్లో తపస్సుచేస్తావుంటే మగగుర్రపు రూపంతో సూర్యుడు ఆమెను కలిసినప్పుడు జనించిన పుత్రుడు రేవంతుడు. ఇతడు అశ్వవాహనుడు. ఈకథ మార్కండేయపురాణంలో దృష్టం. వీరచరిత్రపూర్వభాగంలో రేవంతముల్లు రేవంతుడి బయలు అనేచోట్ల ఈశబ్దానికి ఈఅర్థమే అను సంధేయం. రేవంతుడంటే అశ్వశిక్షకుడనే అర్థంకాదని ఆశబ్దంజాతివాచికాదని సంజ్ఞావాచి అని స్పష్టపరచాను. పై ఊహించు అర్థం జూలూరి అప్పయ్యపండితులదిగా కనబడుతున్నది. దీన్నే ఆనందాదిముద్రాలయాల్లో ప్రకటితమైన మను చరిత్రలు పేరు చెప్పకుండా గ్రహించిననని అనుకొనవచ్చును.

9 “మనువునుగురించి మేధాటితి

10 లాత్యాయన” (కామరాజు హనుమంతరావు.) హింజీ 146;47.

(9) మేధాటితి కాదు మేధాతిథి. మేధాతిథి మనువును గురించి యేమిష్యాసంప్రాయలేదు. మేధాతిథి మనుస్మృతికి వ్యాఖ్యాన కర్త. ఆవ్యాఖ్యకు మనుభాష్యమని పేరు. Medthatithi on Manu అని మూలంలో వున్న పజ్జీని చూసివ్రాసిన తెలియనిమాటలివి. ఇట్లా టి

అల్పవ్యుత్పత్తితో Hindu view of life వంటి గొప్ప గ్రంథాలను అనువదించబూనడం దానికి మూలగ్రంథకర్త సమ్మతించడం తెలుగు దురదృష్టంగదా.

(10) లాత్యాయనుడు కాదు లాట్యాయనుడు. ఇంగ్లీషుమూలంలో “Katyana-Latyana” అని ఒకటేచోట ఉన్నారు. కాత్యాయనుడివలె లాత్యాయనుడుగూడా వుండవచ్చువని అనువాది వ్రాపించాడు. ఇట్లానే మరిఒకచోట చూసి తెలియక అవకతవకలు వ్రాయడం యింకొకపుస్తకంనుండి ఉదాహరిస్తాను.

(11) కుమారిలభట్టు ‘పాంబు’ అనుదానికి బదులు ‘పాంప్’ శబ్దము నుదాహరించుటచేతను,

(12) కుమారిలభట్టు ‘ఆంధ్రద్రావిడభాష’ యనుపదము నుపయోగించెననియు నయ్యది దక్షిణదేశభాషలనుద్దేశించి వాడబడినదనియును, దెలియుచున్నది.
(విద్వాన్. జి. జె. సోమయాజి. ఎమ్. ఏ. ఎల్. టి.) ద్రావి. 13;174.

(11) కుమారిలభట్టాచార్యులు పాంప్ అని చెప్పలేదు.

तद्यथा पाप् शब्दं पकारान्तं
सर्पवचनं अकारान्तं कल्पयित्वा.

(త १-३-१०)

అని అనుసాసికంలేని పాప్ శబ్దాన్ని ఉదాహరించారు.

(12) ఆంధ్రద్రావిడభాష అని వచించలేదు. తद्यथा ద్రవిడాदि भाषायामेव అనేమాటలను వాడినారు.
(త १-३-१०)

(13) వ్యాకరణమహాభాష్యము చదువుకోకపోతే శబ్దమంజరివల్ల ప్రయోజనము లేదు. మహాభాష్యము చదువుకొంటే శబ్దమంజరివల్ల ప్రయోజనములేదు.
(చిలుకూరి నారాయణరావు, ఎమ్. ఏ. ఎల్. టి. పి. హెచ్. డి.) (సం. ౮)

ఇవి ఊహింపుమాటలు. మహాభాష్యం చదవకపోతే అర్థంకాదని చెప్పబడినది పదమంజరికాని శబ్దమంజరి కాదు.

“अनधीते महाभाष्ये व्यर्था स्यात् पदमञ्जरी”

అని అన్నచోట పదమంజరి కాశికావృత్తి వ్యాఖ్య. అది హరదత్త విరచితం. శబ్దమంజరి పిల్లల ప్రథమశిక్షాపుస్తకం. శాస్త్రసంప్రదాయం తెలియక వ్రాసిన గాలిమాటలను చూపినాను.

(14) కుమారిలభట్టు.....ఇతఁడు జైమినిసూత్రములకు భాష్యమును విరచించెను. (చిలుకూరి వీరభద్రరావు,) ఆం. చ. 218 ప్రథమభాగం.

(14) జైమినిసూత్రాలకు భాష్యం వ్రాసినది శబరస్వామి. కుమారిలభట్టుకాదు. ఆగ్రంథానికి శాబరభాష్యమని పేరు. ఈ శాబరభాష్యం మీద కుమారిలభట్టాచార్యులు వార్తికం వ్రాశారు. పైన ఉదాహరించిన పజ్జులదుష్టత విజ్ఞులకు విదితమేగదా అని విస్తరించి వివరించలేదు. ఇక రేజీకటి వుజ్జాయింపుసంస్కృతం, దూడపేడ సంస్కృతం, మరియొక చోట పీఠికలో వివరించదలచి యిక్కడ వదలినాను.

పైన చూపిన అసంబద్ధతలవంటివాటిని గుణదోషవిచారానికి కావలసిన బుద్ధిగాని శక్తిగాని లేక యేదిపెట్టినా మింగే అధిమాధికాగులు మాత్రమే పత్తిగింజల బసవన్నలవలె స్వీకరిస్తారని స్పష్టం. అపభ్రంశాలు కనుక్కొని నిరసించగలిగి గుణవిశేషాలకు ఆహ్లాదించగల విద్యచ్ఛేణి దేశంలో బలవిశిష్టంగా వుంటే పైనచూపినరకపు పుట్టి గొడుగుగ్రంథాలుకాక ఉదాత్తకోటిలో చేరదగినవి ఉత్తమాధికారులకు గ్రాహ్యంకాదగినవి ఉద్భవిల్లడానికి అవకాశం యేర్పడిన తుంది. ఆ అవకతవకలపజ్జులకర్తలు వాఙ్మయానికి ఉపకారం చేయవలెననే సంకల్పంకలవారే పూజ్యులే అయినప్పటికీ, తమగ్రంథాలు పరిణతులైన విద్వాంసులు చూస్తారనేసంజ్ఞానం వారికి ఉండినట్టైతే యికా కొంచెం హెచ్చుశ్రద్ధవహించి తమగ్రంథాలు నిష్కల్తపదశలో వుండడానికి యత్నించి వుంటారనిమాత్రం చెప్పి యీవిచారణ ముగిస్తున్నాను.

సర్ రాధాకృష్ణులవంటి పరిణతబుద్ధులు తమ భావాలను తెలుగులో తెలపడంగాని తెలపడానికి యత్నించడంగాని లేకపోవడం విద్వల్లోకంలో పతనపాతనాల్లో తెలుక్కువుండే అధమస్థితి ఫలంగాక మరేమికాగలదు? తెలుగుప్రాచీనకాలంనుండి యిప్పటివరకు అధమ దశయందుండడం నిరూపించాను. ఇట్లా అధమాధికారులకు వుద్దిష్టం గనుకనే తుంచడం, మార్చడం మొదలైన అనౌచిత్యాలతో ఇవి వీరికి చాలవా అని సంగ్రహాలను దరువుప్రాధాన్యంతో ప్రాచీనులు రచించారని అనుకొనవచ్చును. ఇక ఇట్లాటి సంగ్రహాలను మాత్రమే చదివి తెలుగులో వ్రాయడం మొదలుపెట్టే వారికృతులు రచనలు అంతకంటే అధమదశలో వున్న వారికిగాని వుపాదేయం కావనడం విదితమేగదా. ఇట్లా అధమాధికారులకు వుద్దిష్టమైన పురాణసంగ్రహాలు అట్లానే తుద్రంగా వున్నమరికొన్ని పుస్తకాలు పాఠ్యగ్రంథాలుచేసి విద్వాన్, బి. ఏ. ఆనర్స్, యం. ఏ. మొదలైన పరీక్ష లేర్పరచడంవల్ల స్పృహణీయమైన ప్రయోజన మేమిసిద్ధించదని విజ్ఞులకు వేరుగా చెప్పవలసినది లేదు. కణాదుడు, గౌతముడు, శంకరుడు, ఆనందవర్ధనుడు, అభినవగుప్తపాదుడు మొదలైన మహావిజ్ఞానసంపన్నుల రచనలకు అంధులై పురాణకథలూ అట్లాటివే మరికొన్ని చిల్లరపుస్తకాలూ పఠించడం పరమవిద్యగా వుండే విద్వానుల భాషాప్రవీణుల విజ్ఞానపురకమేమి? అట్లానే అంధతతో పొందిన బి. ఏ; యం. ఏ. మొదలైన ఉపాధులకు భారతీయ విజ్ఞానవిషయంలో విలువయేమి? అనే ప్రశ్నలకు నీళ్లు నమలడమే ప్రతివచనం కదా? బి. ఏ; యం. ఏ. మొదలైన ఉపాధుల ముఖ్యవిషయాల కన్నిటికీ లేదా ప్రకృతం “శిరోమణి” “విద్యా ప్రవీణ” ఈ ఉపాధుల విజ్ఞానవిషయాలమట్టుకైనా తెలుగులోనే నిర్బంధంగా పరీక్షజరుగవలెనని యేర్పరచిననిమిషమే ఆంధ్రభాషయొక్క తుద్రదశ తొలగడానికి ఆరంభ కాలం కాగలదు. ఇప్పుడంతగా ప్రయోజనవంతమైనవనిలేక తగిన ప్రతిఫలం ప్రాపించకుండా ధనాన్ని వ్యయపరు

స్తున్న ఓరియంటల్ రిసర్చ్ ఇన్స్టిట్యూట్ తెలుగుశాఖను, పైన తెలిపిన పనికి అనుకూలంగా, అనువాదశాఖగామార్చి, యింగ్లీషులోను సంస్కృతంలోను విజ్ఞానవిషయకంగా వున్న ప్రామాణికగ్రంథాలను తెలుగులోకి తర్జుమాచేయించవచ్చును. అంతేగాక శాస్త్రీయవిషయాలను సంస్కృతసాహాయ్యం లేకుండా తెలుగులో తెలపడం అసాధ్యంగనుక, అభిమానశాస్త్రంలోప్రావీణ్యానికి ఆంధ్రరచనాకౌశలానికి తోడు సంస్కృతభాషయందు నైపుణ్యం కలిగే విద్యావిధానం యేర్పాటు చేయవలసివున్నది. ఈపని కావలసినంతవరకు జరిగితేనేగాని ఆంధ్రవాఙ్మయేతిహాసంలో స్మరణీయదశ యేర్పడి ఆంధ్రభాషాగ్రంథాలకు వుత్తమాధికారి గ్రహ్యత్వం సిద్ధించదని, అట్లాగాక కొన్ని అసంగతపురాణసంగ్రహాలకు ఆతీరు మరికొన్ని చిల్లరపుస్తకాలకు పరీక్షలు ఉపాధులు యేర్పరిస్తే ఇదంతా ఆంధ్రభాషాభివృద్ధి అని మనము చంకలు కొట్టుకొనడం మిక్కిలి తెలివిమాలినపని అని చెప్పి అనుషంగికంగా వచ్చిన యీవిచారం యింతటితో ముగించి ప్రకృతానికి వస్తాను.

నన్నయకాలంమొదలు ఇప్పటివరకు యేర్పడిన తెలుగుకృతుల స్థితి తెలిపినాను. ఈసంగతి పూర్వపక్షపరామర్శ పూర్వకంగా విచారణ చేసి సిద్ధాంతంమట్టుకు యిక్కడ నిరూపించాను. నన్నయదులకృతుల్లో ఉండేసంస్కృతం వారి ఉద్దేశమైనా అధమాదికారులకు సయితం పనికిరాకపోవడం, తిక్కన విరాటపర్వంలోని అధికప్రసంగాలు భగవద్గీతాహాసం, ఉద్యోగపర్వంలోని రాయభారపుఘట్టాలు, మనువసుచరిత్రాదుల వర్ణపుకృతులు, వేమనపింగళిసూరనాదులకృతులు, అదివరకు లేక మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయం వచ్చిన తర్వాత తెలుగు పండితులు తెలుగు లెక్చరర్లు అని యిట్లా యేర్పడ్డవారివృత్తం, వారిలో అనేకుల వ్యుత్పత్తి, పండితశబ్దంయొక్క అర్థం, తెలుగులో పండితుడు అనే మాటలకు ఇప్పుడుగల అర్థం, తెలుగుపండితులనే వారిలో అనేకులకు దేశవిజ్ఞానంతో యెంతవరకు సంబంధంగలదు అనే అంశం, తెలుగు కృతికర్తలు కొందరు అపభ్రంశాలు వ్రాసి తమ అవ్యుత్పన్నత

కప్పి పుచ్చుకొనడానికి వ్యాకరణాదులు కొంత చూచి వారిని ఆశ్రయించడం, వారు కొన్ని అవకతవకలు వ్రాసి యియ్యడం, అవి తమ వ్రాతలుగా వీరు ప్రకటించుకొని లోకవంచనా ఆత్మవంచనా కావించడం, దానివల్లకలిగే అజ్ఞానవర్ధనాద్యనర్థాలు, తెలుగుపండితులనే వారు పాఠశాలలో కాక బయట వుండవలసినవిధాన్ని గురించి కొందరి అభిప్రాయాలు, వ్యాకరణాభ్యాసం లేకుండా బట్లరు ఇంగ్లీషు వంటి దూడపేడ సంస్కృతం తెలుగుపుస్తకాల్లో వాడితే యేమి అనే వారిమాటలు, లౌకికశబ్దాలు వదలి నన్నయాదుల ఛాందస శబ్దరూపాలతో ఛాందసపు తెలుగుశబ్దాలతో పుస్తకం వ్రాయవద్దా అనే సంగతి, తెలుగువంటి జీవదృష్టాంతకు వ్యాకరణం లేకుంటే యేమి అనే మాటలు, అష్టావధానమని శతావధానమని కర్తలకు బుద్ధిదుర్వినియోగాద్యనర్థాలహేతువు, కారయితలకు ఫలరహితం అయినవాటిని ఆచరిస్తూ అక్షరాలతమాషాపద్యాల కుప్పలుచేసి కవులమని అది కవిత్వమని కొందరు ఉప్పొంగడం, విజ్ఞానలబ్ధి లేకుండా కవిత్వం దానంతట అదే పుట్టుకొని వస్తుంది అని కొందరు అనుకొనడం, భారతీయుల విజ్ఞానలబ్ధికి ప్రకృతదశలో సంస్కృతవిద్య ఆవశ్యకమా కాదా అనే సంగతి, బిరుదులు చేరివున్నమాత్రాన వారికృతులు బాగా వుండవచ్చునని కొందరు తలచడం, కృతినమర్పణోత్సవాలు చేస్తే కృతులు గొప్పవవుతవని కొందరు ఆసించడం, ఆశువు అని పేరుపెట్టి శ్రీఘ్రింగా పద్యాల కుప్పలుచేస్తే అది కవిత్వమని కొందరు అడావుడిపడడం, పద్యాలపుస్తకం యెంతలావుగావుంటే అంత గొప్ప కవిత్వమని కొందరు తాండవించడం, అట్లా పద్యాలపుస్తకం లావుది తయారుచేయడం మహిమ అని కొందరు నర్తించడం, పద్యాలు గద్యవాక్యాలు వ్రాయడమే పరమవిద్య అయి బుద్ధిపరిపాకంలేని శోచనీయులు కొందరు కృతికర్తలుగా పత్రికల్లో వ్యాసాలకర్తలుగా బయలుదేరడం, అంకితం చేసినవారికి తమకృతి భార్య అని కొందరు

వచించడం, గద్యంపద్యం కలిసిన కృతులకు చంపువనేపేరు ప్రసిద్ధంగా వుంటే దాన్ని మరవడం, గద్యం లేకుండావుంటే అది ఒకవిశేషమనుకొనడం, నిరుక్తి అనే అర్థంగల నిర్వచన మనేశబ్దాన్ని తప్పుపేరుగా దానికి పెట్టడం, గర్భకవిత్వమని ఒకపద్యంలో ఇంకొకపద్యం చొప్పించి రెండుమూడుఅర్థాలు చేర్చి, నిరోఢ్యమని ఇంకా యేమోనని కొన్ని అక్షరాలు వదలి కొన్నిమాటలు విడిచి కుస్తీచేస్తే అది నిగ్గు కవిత్వమని కొందరు తాళాలు కొట్టడం, ఈకాలాన ఒక సభగాని విందుగాని జరిగితే ఒకవూరినుండి మరియొకవూరికి యెవరై నాపోతే, తుమ్మితే దగ్గితే చొప్పుదంటుపద్యాలు పోగులు పడడం, యాచించడానికి ఇయ్యకపోతే తిట్టడానికి అప్పకవి పద్యాలను సాధనంగా గట్టిపరచడం, ఆసాధనాన్ని అవలంబించి కొందరు ధనవంతులను వ్యవహారసంబంధులను ఆశ్రయించి వారిని స్తుతించి వారివద్దనుండి కొంతధనాన్ని, పుచ్చుకొంటివాయినం అన్నట్లు, కొన్నిస్తుతులను పొందడంవల్ల, అందులో, బహిరంగంగా ముఖ్యమైన అన్ని కులాల తెగల వివిధలక్షణాల మనుషులను చేర్చినసభల్లో పొందడంవల్ల, తమకృతులు ఉత్కృష్టమవుతవని కొందరు భావించడం,

“న తच्छాఖం న తచ్ఛిల్పం న సా విद्या న సా కలా”

यद्भवेन्न च काव्याङ्गमहो भारो महान् कवेः ॥

(కావ్యాంగం కాకుండావుండే శబ్దంగాని, అర్థంగాని, న్యాయంగాని, కళగాని లేదు, అహోకవిభారం గొప్పది) అని యిట్లాకవి సామగ్రిప్రతిపాదిత మవుతూవుంటే విద్వత్ కవులమని కొందరు మురియడం,

“अनन्तशाखं बहु वेदितव्यं.....अल्पश्च कालः”

అని విజ్ఞులు పలుకుతూవుంటే రేజీకటి సంస్కృతంతో ఉభయభాషా పారంగతులమని కొందరు ఊరేగడం,

నిను మెచ్చబోవుచుంటిని ననుమెచ్చుచు నుంటివీవు“.....” (యేకవీర.)

అని యిట్లా ఒకరినొకరు కొందరు పొగడుకొనడం, నేటికాలపు కవిత్వ మనే గ్రంథంలో తెలిపిన అయోమయం మొదలైనవి ఇప్పటి పద్య కృతుల్లోవలె గద్యకృతుల్లోకూడా అనేకమైనవాట్లో కనబడడం, లోకోత్తరమైన కల్పనలు వూహలు లేకపోవడం అట్లావుండగా శీలభ్రష్టలైన స్త్రీల, వారికి తగిననాయకుల, ఇట్లాటి మరికొందరి చిల్లరమనుషుల వృత్తం కొన్ని పద్యపుస్తకాల్లోను గద్యపుస్తకాల్లోను ప్రహసనేతరాల్లో బహుశంగా నిండడం, యెక్కడ దేనిని చెప్పవలెనో ఆవివేకం లేక సందర్భమున్నా లేకపోయినా తమకు తెలిసినసంగతులన్నీ కొందరు కుక్కడం, విచార్యమాణవిషయంలో ఆవశ్యకమైన ప్రవేశం లేకుండా కొందరు అసంబద్ధాలు రచించడం, అశ్లీల చిత్రాలు పుస్తకాల అట్టలమీద వేసి దానివల్ల కొంత ఆకర్షించవచ్చునని కొందరు ఉత్సహించడం, అనువాదం జేసినమాత్రాన మూలగ్రంథకర్తలతో సమత్వం ఆరోపించుకొని ఆంధ్ర గౌతములు, ఆంధ్ర కణాదులు, ఆంధ్ర శుక్రులు అనేతీరున కొందరు అనుచితప్పేర్లతో సంభ్రమించడం, అనువాదంచేసి పద్యాల అనువాదిగాని గద్యపు అనువాదిగాని ఉభయపు అనువాదిగాని కాదగి వుంటే ఆ అనువాదమే ప్రధాన హేతువుగా కవి చక్రవర్తులమని కవి సమ్రాట్టులమని కొందరు గంతులువేయడం, పేరు చెప్పక చెప్పి చెప్పక దొంగిలించి యెంగిలివ్రాతలువ్రాసి కాళిదాసు కవిత్వం కొంత అనే సామెతను జ్ఞప్తికితెస్తూ కొందరు మూలగ్రంథాలకు స్వరూప వికృతి కలిగించడం, పాతకాలపువేషంతో వుండేవారికృతులు మంచి వని కొందరు, ఇప్పటికాలపువేషం గలవారిని శ్రేష్ఠంగావుంటవని కొందరు, అటూయిటూ కాక మధ్యరకపువేషంవారిని గొప్పవిగా వుండ వచ్చునని కొందరు, ఇంగ్లీషు చదివిన వారిగ్రంథాలు గణనీయమని కొందరు, ఇంగ్లీషు రానివారి కృతులు ప్రశస్తమని కొందరు, బ్రాహ్మణుల కృతులు ఆదరణీయమని కొందరు, నియోగులవి ఉత్తమమని కొందరు, కాదు వైదికులవి శ్లాఘ్యమని కొందరు, వారూ వీరు

కాని మాధవులు ద్రావిడులు శ్రీవైష్ణవులు మొదలైనవారివి ఉపాదేయమని కొందరు, బ్రాహ్మణేతరులవి అంగీకార్యమని కొందరు, యేకులమైనా సరే స్త్రీలగ్రంథాలు సంభావ్యమని కొందరు, నేనెక్కువంటే నేనెక్కువని పద్యాలతో పోట్లాడేవారిగ్రంథాలు గ్రాహ్యంగా వుంటవని కొందరు, తెలుగులో కాక ఇంగ్లీషులో యెవరైనా మెచ్చుకుంటే లేదా ఇంగ్లీషులోకి గ్రంథం అనువదించబడితే అది ఉత్కృష్టంగా వుండవచ్చునని కొందరు, పద్యాలకర్తలు మొదలైనవారివల్ల బహిరంగంగా స్తుతి పొందితే అట్లాటివారికృతులు పొగడదగినవిగా వుండవచ్చుననికొందరు, కర్త మొదలైనవారిచిత్రాలు ప్రకటించేకృతులు గుణవంతంగా వుండవచ్చునని కొందరు, అక్షరాల ఆట (వళిప్రాసలు) ప్రయత్నం లేకుండా పడినట్లు వుంటే అది కవిత్వమని కొందరు మనము మాట్లాడుకొనే సాధారణమైన మాటలు మొదలైనవి, సామెతలు, పద్యంలోవుంటే అదంతా కవిత్వమని కొందరు, తక్కిన విచారంతో మాకు పనిలేదు, అక్షరాల దరువుతోగాని లేకుండాగానిపద్యం వ్రాస్తేచాలును, అది కవిత్వమని కొందరు, సంస్కృతం యెక్కువగా వుంటే జటిలమని రమ్య కవిత్వమని కొందరు, తెలుగు యెక్కువగా వుంటే సొంపు కవిత్వమని కొందరు, అదీ యిదీ సమంగా వుంటే అపేక్ష్యకవిత్వమని కొందరు తలలూచడం, ధార అనర్గళం, శైలి మృదుమధురం, ముద్దులుమూటగట్టుతున్నది అనే యిట్లాటి రోకటిపాటమాటలు, ఈకాలంలో తెలుగులోగురువులని శిష్యులని అనుకొనేవారికి గల విద్యాసంబంధం, వారియెడల వీరి ప్రవృత్తి, ఆధునికమైన మూలగ్రంథాలు అనువాదాలు తదాభాసాలు, శాస్త్రగ్రంథరచనలు వీటి అన్నిటి మీమాంసావిస్తరభీతిచేత వదలుతున్నాను. వీరికల్లోని ప్రశంసలను యాచితాభిప్రాయాలను గురించి వాఙ్మయపరిశిష్టంలో ద్రష్టవ్యమని చెప్పి ఇక భగవద్గీత వదలిపెట్టడాన్నిగురించి కొంతవిచారిస్తాను. భగవద్గీత వేదాంతానికి సంబంధించినది గనుకను, తెలుగుభారతం కావ్యదృష్టితో రచించబడినది గనుకను, దానిని తిక్కన వదలినాడని కొందరంటున్నారు.

నన్నయాదు లది కావ్యదృష్టి అని వ్యాసు డిదికాదని అనుకొ
నడం అప్రశస్తం.

“కవివృషభులు సుహాకావ్యమనియు”

అని నన్నయ్యే సంస్కృతభారతం కవులదృష్టిలో మహాకావ్యమని
చెప్పుతున్నాడు.

“ప్రబంధే చ అంగీ రస ఒక ఐవ
उपनिबध्यमानोऽर्थविशेषलाभं
छायातिशयं च पुष्पाति कस्मिन्निवेतिचेत्
.....यथावा महाभारते” (ఛ. లో.)

(ప్రబంధంలో ప్రధానరసం ఒకటే ప్రతిపాద్యమవుతూ అర్థ
విశేషలాభాన్ని ఛాయాతిశయాన్ని పోషిస్తున్నది. యెట్లానంటే మహా
భారతంలోవలె)

అనేకజ్ఞుల్లో ఆనందవర్ధనుడు మహాభారతం శాంతరసప్రధాన
మైన కావ్యమని చెప్పుతున్నాడు. భారతం కావ్యమని భారతంలోనే
ఉక్తం.

“कृतं मयेदं भगवन् काव्यं परमपूजितम्” (आदि)

(ఓ మహానుభావుడా! పరమపూజితమైన యీకావ్యం నాచే
చేయబడినది.)

అని వ్యాసుడే బ్రహ్మతో చెప్పినట్లు విదితమవుతూవుంటే
వ్యాసుడికి కావ్యదృష్టి లేదనడం అవివేకం. కాళిదాసాది మహాకవులకు
సంశ్రయం కాగలిగిన వ్యాసుడికి కావ్యదృష్టి లేదనడం నిజంగా తెలివి
మాలినపని. మాకు పైవాక్యాలు ప్రమాణం కావంటారా, మీ
వాక్యాలు ప్రమాణం కాదని అంతకంటే చులకనగా తోసివేయ
వచ్చునుగదా! ఇవన్ని సాహిత్యసాంప్రదాయం తెలియని అజ్ఞాన

వచనాలని అంటున్నాను. పోనియ్యండి నన్నయాదులది కావ్యదృష్టి అనే మాట కొంతసేపు ఒప్పుకొని విచారిస్తాను. భగవద్గీత వేదాంతం గనుక దాంట్లో కవిత్వంలేదని తిక్కన మానివేస్తే, శాంతిపర్వం ఆను శాసనికపర్వం యికా అక్కడక్కడ వచ్చే కణికనీతివంటి రాజనీతులు మార్కండేయుడి ధర్మప్రవచనం యెందుకు తెలిగించారు? భగవద్గీతలో లేని కవిత్వం రాజధర్మమోక్షధర్మాలను ప్రతిపాదించే శాంతిపర్వంలో యేమున్నది? భగవద్గీత వేదాంతమైతే శాంతిపర్వంలోని మోక్షధర్మ ఘట్టాలు సృష్టిక్రమాదులనిర్వచనం వేదాంతం కాదా? కావ్య దృష్టితో రచించాడు గనుక తిక్కన భగవద్గీత వదలిపెట్టినాడనడం తలాతోకా లేని అప్రశస్తపమాట. తెలుగుభారతం అధమాధికారులకు వుద్దిష్టం. గనుకనే దానిని వదలిపెట్టినాడు. బ్రహ్మవిద్యకు ప్రధానాంగాలైన ప్రస్థానత్రయంలో భగవద్గీత ఒకటిగను, బ్రహ్మవిద్యయందు శూద్రాదులకు అధికారం లేదని బ్రహ్మసూత్రమందలి అపశూద్రాధికరణంలో నిర్ణీతమైనది గనుకను అధమాధికారులకు అది అగ్రహ్యం కావడంవల్లను శాంతిపర్వాద్యపేక్షచేత అధమాధికారులకు కఠినమైన భగవద్గీతను తిక్కన వదలినాడని స్పష్టం. ఈసంగతినే అహోబలుడి పజ్జులు వ్యక్తం చేస్తున్నవి. కావ్యదృష్టివల్లనని అట్లానని యిట్లానని వ్రాయడం సంప్రదాయవివేకంలేని అజ్ఞానపు మాటలని చెప్పి యీ విచారణముగిస్తాను.

ఇక తిక్కన అధికప్రసంగాలు. తిక్కన విరాటపర్వస్థకీచకవధ లోని చేర్చడాలు గొప్పకవిత్వమని కొందరు తలుస్తున్నారు.

“విరాటపర్వములో దిక్కన్న వ్రాసిన శృంగారవర్ణనము అనన్యసాధ్యమని వేఱుగఁ జెప్పవలయునా? డౌచిత్యశోభితము.”

అని శ్రీరామలింగారెడ్డివారు.

“ఇట్టి కీచకవధఘట్టమునకు భీముని నాయకునిఁగాజేసి శృంగార వీరరసముల కంగంగిభావము కల్పించి యనేకవిధములగు నూతన వర్ణనలఁ జేర్చి యీకథ నొక చక్కని ప్రబంధముగా రచించినాఁడు.”

అని శ్రీకోరాడ రామకృష్ణయ్యవారు.

“తిక్కనార్యుని కీచకునియం దన్ననో, మానవస్వభావము చక్కఁగఁ బ్రతి బింబించుచున్నది.....తిక్కన కీచకుఁడు ఉత్తమనాగరకుఁడు, సరసుఁడు;..... తిక్కన మానవప్రకృతి పాండితిని ‘హేమవిద్యం’ బోనిదానిని ఎంతని కొనియాడ నగును!”

అని శ్రీగుఱ్ఱం సుబ్బరామయ్యవారు.

ఇట్లానే మరికొందరు అనుకొంటున్నారు. ఆచేర్చడాలు అధిక ప్ర సంగమని దుష్టమని తెలుపబోతున్నాను.మంచిది ఆసంగతి విచారిస్తాను. సీతావిషయకమైన రావణరతి, ద్రౌపదీవిషయకమైన కీచకరతి, రసాభాసం. అంతేగాక అది హేయం. ఈ హేయత్వాన్ని వివరించవలసిన పనిలేదు. విస్తరం నేటికాలపు కవిత్వమనే కృతిలో శృంగారాధికరణంలోను ఊద్ర కావ్యాధికరణంలోను ద్రష్టవ్యం. సంచారిభావాదిసామగ్రి ఉత్త మనాయకుల రతిసందర్భంలో శోభిస్తవి గాని రత్నాద్యలంకరణం మురుగుడుబురదనీటికుండకువలె దుష్టరతికి హేయం, అత్యంతం అను చితం. నింద్యత ప్రకటితమయ్యేవిధంగా ఇట్లాటిరతిని తెలుపవలెను గాని చీము పుండుమీద యీగవలె, దానియందు సక్తి కనబరచడం అప్రశస్తం. కనుకనే రామాయణంలో రావణుడు సీతను ప్రార్థించడం ఆమె నిందించడం, తిరిగి అతడు పూలుబుక్కాయి సవరించుకొని మళ్లీ ఆమెనుప్రార్థించడం,తిరిగి ఆమె దూషించడం తప్ప అతడి మన్న ధావస్థను సంచార్యాదులచేత విపులీకరించలేదు. అట్లానే మహాభారతంలో కీచ కుడు సుదేష్ణతోను ద్రౌపదీతోను గట్టిగా తన కామవికారం తెల్పుకొ నడంతప్ప వేరేవిధంగా అతడి విరహతాపాలాపాలు మొదలైనవి వివరించలేదు. యెందుకంటే అవి తుచ్చమే కాకుండా అనావశ్యకం కూడా అయివున్నవి. దుర్బలచిత్త అయితే లభించేటట్లు అతడికామ ప్రార్థనలు కొంతవరకు దీర్ఘంగా ప్రతిపాదితమైనవి. అంతేగాని అతడి శృంగారాన్ని సంచార్యాదులతో వర్ణించలేదు. కాని తిక్కన్న యీ

వివేకం కోల్పోయి కీచకరతిని అనేకమార్గాల విస్తరింపజేసి ఆసక్తితో దాన్ని ప్రతిపాదించి యీగఁగని చేశాడు. పై అంశాలు కథాభాగాలు కాక ద్రౌపదిని చూచినతరువాత సుదేష్టతో మాట్లాడకముందు యే కాంత సంభాషణరూపాన కొన్ని సీసపద్యాలు, మరికొన్ని వృత్తాలు మొదలైనవి దండగబెట్టి కీచకుడి రతిని మూలంలో లేనిదానిని పురుషుతో మనకు తెలిపినాడు. అక్కడ ఆగలేదు. కల్లు తేనెదానికి ద్రౌపదిని సుదేష్ట పంపుతానన్నతరువాత తిరిగి కీచకకామాన్ని అమూల్యం కాన్ని. యింకా కొన్నిపద్యాలతో విపులీకరించాడు. ఇంతటితో వ్రూరు కొనలేదు. నర్తనశాలకు రమ్మని ద్రౌపది చెప్పినతరువాత మళ్ళీ మూలంలో లేని కీచకవిరహాన్ని సంభ్రమంతో వర్ణించాడు. చిన్న పద్యాలతో తృప్తిలేక కాబోలు

సీ. ఇయ్యింతి ప్రాపున నయ్యనంగుడు పార్వతీశునైనను దక్కనేలకున్నె
కేళిమైనొక్కట లీలగ్రేణ్యెనంగెడు వాలుగు సోగలమేలు డించి
తీలనాముందట నాలేమపొలసినఁ జూడ్కికీ జుబ్బనచూఱగాదె
కనువిచ్చి నన్ను నాతనుమధ్యచూచినఁ దనువున కమృత సేచనముకాదె.

(లి. భా. వి.)

అని సీసాలను అడుగడుక్కు ఆహ్వానిస్తాడు.

ఈ సీసాలు బాగా వున్నవి గదా అంటే అది కులటా విలాసంవంటిదని చెప్పుతున్నాను. ఈ సంచారివర్ణనలతో వ్రూరు కొనలేదు. అతడి విరహావస్థకు వృద్ధీపనంగా వనవిహారాన్ని కల్పించాడు. అంతటితో ఆగలేదు. పొద్దుక్రుంకకపోవడం అతడికి దుస్సహంగా వున్నదని మూలంలో రెండుమాటలు చెప్పితే దానికి సూర్యాస్తమయవర్ణననుచేసి అతడి అనంగదశకు దాన్ని తగిలించాడు. తవుడుతింటూ వయ్యారం అన్నట్లు ఈ పాడుపనిలో దరువులుకూడా వేశాడు. ఇదంతా మురుగుడు బురదకుండకు రత్నాలద్యలంకరణం వంటిదని అది తుచ్చమని దానియందు సక్తి

ఈగపని అని తెలిపినాను. అదిగాక రసాభాసం కావ్యంలో అంగంగా వుండదగినది. దాన్ని అనుచితంగా విపులీకరించడం అంగవిస్తరమనే రసదోషానికి హేతువని సాహిత్యవేత్తలు చెప్పుతున్నారు.

“ అంగస్యాప్రధానస్యాతివిస్తరేణ వర్ణనమ్ ” (కా. ప్ర.)

[అతివిస్తరంగా అంగంయొక్క, అంటే ప్రతినాయకాదుల, వర్ణనం (రసదోషం)]

అని ముమ్మటుడు.

“ तथा च तद्गत एव रसः प्राधान्येनास्वाद्येत न तु नायकगतः प्रधानो-
रस इति दोषः ” (కా. ప్ర. వ్యా.)

[అట్లా (అయితే) ప్రతినాయకగతరసమే ప్రధానంగా ఆస్వాదితమవుతుంది. కాని నాయకగతప్రధానరసం ఆస్వాదితం కాదు. కనుక దోషం]

అని వామనాచార్యులు.

హేయరసాభాసం అంగంగాక ప్రధానమైతే కావ్యం భ్రష్టమై దూష్యకోటిలో చేరగలదు. కనుక అవశ్యకమైనచోట అది అంగంగా మాత్రమే వుండడం వుచితం.

“ प्रतिषिद्धविषयत्वादिरूपं सामाजिकसंवेद्यं ” (కా. ప్ర. వ్యా.)

(సామాజికులకు ప్రతిషిద్ధవిషయత్వాదిరూపంగా సంవేద్యమయ్యేది) అని ఈ ఆభాససందర్భంలో న్యాయరత్నమహేశచంద్రుల వారన్నారు.

అంగమైన ప్రతినాయకవృత్తంలో వనవిహారజలక్రీడాదులు ఒక గ్రంథకర్త ప్రతిపాదిస్తే అది దుష్టమని

“ हयग्रीवस्य जलकेलिवनविहाररतोत्सवादेमर्नायकापेक्षया विस्तरेण वर्णनं हयग्रीवस्य नायकत्वमेव प्रत्याययते न तु प्रतिनायकत्वमितिदोषः । ”

न च “वंशवीर्यश्रुतादीनि वर्णयित्वा रिपोरपि ।” इत्यादिना
विरोध इति वाच्यं ।

“यद्गुणत्वेन रिपोर्वर्णनेन नायकोत्कर्षప్రतिपादनं तत्रैवास्य तात्पर्यात्
न तु वनविहारादावपि ।” (का. प्र. ८५.)

[హాయగ్రీవుడియొక్క జలకేళి వనవిహారం, రతోత్సవం మొదలైనవాటిని నాయకుణ్ణి మించి అధికంగా వర్ణించడంవల్ల హాయగ్రీవుడే నాయకుడని ప్రతీతమవుతుంది. (కాని అతడి) ప్రతినాయకత్వం (ప్రతీతం) కాదు. కనుక దోషం.....శత్రువుయొక్క వంశమీర్చ్య శ్రుతాదులను వర్ణించి, అంటే వర్ణించడంవల్ల, కూడా (నాయకోత్కర్షప్రతిపాదనం మనకు ప్రీతికరం.) అనే(దండి)మాటలచేత విరోధంసంభవిస్తుంది అని అనరాదు. యెందువల్లనంటే శత్రువు యేగుణాలుగలవాడని వర్ణిస్తే నాయకోత్కర్షం ప్రతిపాదితమవుతుందో అక్కడనే పైవాక్యానికి తాత్పర్యం గాని వనవిహారాదులందు కూడా కాదు.]

అనేకజ్ఞుల్లో సారబోధినీకారులు నిరాకరించారు.

ఇక అంగమైన హేయరసాభాసంలో ఆత్మభాషణ వనవిహారసూర్యాస్తమయాది వర్ణనల విస్తరం దుష్టమని చెప్పవలసిన పనిలేదు గదా! కనుక ఈ హేయమైన ఆభాసమంతా గొప్పకవిత్వమని గంతులు వేయడం అజ్ఞానం.

ఉత్తరభారతపాఠాంతరాలు మొదలైనవి యీ విచారణలో అప్రధానం గనుక వదలినాను. అవునయ్యా, నన్నయాదుల కృతులు అధమాధికారులకు వుద్దిష్టమని మీరే చెప్పినారు వారికి రుచించే మాదిరి తిక్కన మార్పుచేసినాడు, కనుక వుచితమేనంటారా అసంగతం. అధమాధికారులు ఉత్తమమార్గానికి వచ్చేతీరున రచించచలెను గాని వారిని యింకా అధోగతికి తీసుకొని పామ్యేసరణి అత్యంతం నింద్యం గదా! కనుక, అధమాధికారులకు హేయంఉచితమనడం నిల్వజాలదు. ఇట్లాటి తుచ్ఛశృంగారం తెలుగుదేశపు తెలుగుకృతుల్లో

ఇప్పుడు మితిమీరడం విదితమని చెప్పి ఈచర్చ ముగిస్తాను. తిక్కన విరాటసర్వమందలి అధిక ప్రసంగాలను వాటి దూష్యతను నిరూపించాను.

పైన తెలిపినట్లు తిక్కన వాటిని విచారించక వదలుతున్నాను. నన్నయాదుల భారతం, నైషధం, మొదలైన అనువాదాలు తుంచడం మార్చడం చేర్చడం మొదలైన అనౌచిత్యాలపాలై అధమమై ఉత్తమాధికారులకు అగ్రాహ్యంగా వుండడం స్పష్టం గనుక నిర్వివాదమని, ఈసంగతి కాదని యెవ్వరైనా రుజువుపరచితే ఆమాటలు ప్రామాణికంగా వుంటే నాసిద్ధాంతాన్ని వదులుకొంటానని లేకపోతే ఆమాటలను ఉపేక్షిస్తానని మనవిచేస్తూ యిక ప్రకృతవిషయానికి వస్తాను. నన్నయ మొదలు ఇప్పటివరకు తెలుగు వాఙ్మయపు సాధారణదళ తెలిపినాను. పల్నాటి వీరచరిత్ర ఇందుకు అపవాదం కాజాలదు. కాళిదాసీయాదుల్లోపలె ఉదాత్తభావోన్మీలనాదులు దీంట్లో కనుగొనలేము కనుక కవితావిషయంలో ఇది ఉత్తమత్వప్రతిపత్తిని పొందజాలదంటున్నాను.

శ్రీనాథవైలక్షణ్యం.

ఈవీరచరిత్ర కర్తయైన శ్రీనాథుడు ప్రాచీనాంధ్రగ్రంథకర్తల్లో విశిష్టుడు. ఇతడి వైద్యుష్యం అన్యదీయాపేక్షచేత అసాధారణమైనదిగా కనబడుతున్నది. కాళిదాసాదులకు భారతవర్షంవలె ఇతడికి ఆంధ్రదేశం అఖండరూపంతో గోచరించినట్లు విదితమవుతున్నది.

ప్రతాపరుద్రీయంలో విద్యానాథుణ్ణివలె త్రైలింగ శూరతేజస్సు ఇతణ్ణి పరనశుణ్ణి చేసినట్లు కనబడుతున్నది. “చిత్తముప్పొంగి” అని వీరచరిత్రంలో ఇతడు చెప్పినమాటలు ఈవిషయాన్ని సూచిస్తున్నవని అనుకొంటాను. పద్యానికి నన్నయాదుల యతిభ్రంశాన్ని ఇతడు అనేక స్థలాల్లో తొలిగించడం స్పష్టం.

తెలుగుభూమి అని ఆంధ్రభూమి అని తనకృతుల్లో పలుచోట్ల ప్రస్తావిస్తూ వచ్చాడు. ఆంధ్రదేశానికి సంబంధించిన భీమఖండాన్ని

సంస్కృతంలో కూడా శ్రీనాథుడే రచించాడేమోనని నే నప్పుడప్పుడు అనుకొంటూ వుంటాను. నైషధం కాశీఖండం మొదలైన గ్రంథాల యందలి గద్యాల్లో, కొన్ని చోట్ల పద్యాల్లో ఒకవిధమైన వాక్యశిల్పం కనబడుతుంది. వేమన స్ఫుటబలోక్తి, పింగళి సూరన మృదుభావనిరతి, శ్రీనాథుడి వాక్యశిల్పం, ప్రాచీనాంధ్రవాఙ్మయంలో గణనీయమైనవని భావిస్తాను. ఆయువుపట్లయిన ఘట్టాల్లో తేలవేసినా అపూర్వభావా లేమీ తెల్పకున్నా సూరన లలితరీతిప్రియత్వం విశుద్ధమనోజ్ఞతాప్రీతి శ్లాఘ్యం. నన్నయాదుల యతిభ్రంశదోషాన్ని శ్రీనాథుడు చాలావరకు తొలగించాడు. కనుక ఇతడిపద్యాలకు శ్రావ్యత్వాదులుదృష్టమవుతున్నవి. ఆకాలాన తెలుగు ఉత్తమవిద్యాద్వారంగావుండి తెలుగుపద్యం కసువు లక్షణాలకు దూరమైవుంటే శ్రీనాథుడు పింగళిసూరన, వేమన వీరివల్ల ఇంకా యెంతవృత్కృష్టమైన కృతులు తెలుగుదేశానికి లభించివుండేవో నని ఉత్పేక్షిస్తుంటాను.

పక్ష్యమాణవిధాన నన్నయాదుల వాటివలె అమార్గ గాములైన అనువాదాలనే కావించినా ఉదాత్తభావోన్మీలనాదులు లేకున్నా వున్నంతవరకు పొల్లుమాటల పెంటకుప్పలకింద అణిగేటట్లు చేయక వివక్షితార్థం ప్రసాదగుణంతో స్ఫుటంగా రుజువుగా తెల పడం శ్రీనాథుడి రచనల యందలి విశేషం. ఒకరిద్దరిలో తప్ప తక్కిన తెలుగు కృతికర్తల్లో యీ లక్షణం మిక్కిలి అరుదు.

వీరచరిత్ర విశేషం.

కాళిదాసీయాదుల్లోవలె ఉత్తమకవితాస్వరూపం వీరచరిత్రలో లేకున్నప్పటికీ అది శ్రీనాథుడి కృతుల్లోనే కాక తెలుగువాఙ్మయ మంతటిలో విశిష్టమైనదిగా కనబడుతున్నది. దీంట్లో ద్వితీయాక్షరపు ఆటలేకపోవడంవల్ల సగం తుక్కువదలడం మొదటివిశేషం. ఇది తెలుగు సంప్రదాయానికి సరిపడని సంస్కృత వృత్తాలైన శార్దూల మత్తేభాదుల్లోకాక దేశ్యపద్యంలో బసవపురాణాదులవలె వుండడం

రెండవ విశేషం. అనువాదం కాక మూలగ్రంథంగా వుండడం మూడవ విశేషం. మనకు సన్నిహితమైన స్థలాలు మహాశూరనిల యాలై నిద్రించే ఆంధ్రుల్లో వీరత్వాదులను ప్రబోధిస్తూ ఇందు కార్య రంగాలుగా వుండడం నాల్గవ విశేషం. వీరగీతాలనే వాఙ్మయాశాఖ యందిది ప్రథమగణ్యమై వుండడం ఐదవవిశేషం.

పల్నాటివీరచరిత్ర—వీరగీతాలు.

కాటయ వేమారెడ్డి కోమటి వేమారెడ్డివంటి విజ్ఞులు ప్రభువులుగా వున్న రోజుల్లోకూడా తెలుగులో శ్రీనాథుడివంటి విద్యావంతులు న్యాయాది శాస్త్రగ్రంథాలను సాహిత్యవిచారణాగ్రంథాలను వ్యక్తి ప్రధానమైన స్వతంత్ర కావ్యాలను తలపెట్టక సాధారణపు తుక్కు అనువాదాలు చేయడం, ఆకాలాన విద్వాంసులుగాని పండితులైన ప్రభువులుగాని ఉదాత్తగ్రంథరచన తెలుగులో ప్రోత్సాహపరచి వుండలేదని విదితం చేస్తున్నదని తెలిపి యింకో అంశానికి వస్తాను. పల్నాటివీరచరిత్ర వీరగీతాల్లో ముఖ్యమైనదిగా కనబడుతున్నది. వెన్నెలరాత్రిల్లో జనసమూహాలకు వీటిని కథకులు వినిపిస్తుంటారు. సాధారణంగా పిచ్చికుంటజాతివారు ఈ వీరకథలను కీర్తిస్తుంటారు. పంబజోడూ, తిత్తి సహాయపడుతుండగా కత్తిపట్టుకొని భావానుగుణంగా ఆడుతూ ఈ వీరవృత్తాలను కథకుడు చెప్పుతుంటాడు. భారతీయరూపకానికి బీజాలనదగి భరతుడిచేత ప్రస్తావింపబడిన వృత్తులను ఈకథకప్రవృత్తి పోలివుంటుంది.

సాధారణజనుల్లో ఉద్రేకం కలిగించి వారికి ఆపీరులమీద సద్యః ప్రేరితమైన భక్తివిశేషాన్ని ఆవిర్భవించజేయడం కొంతపరిణతిగలవారికి వీరత్వాదులందు తత్పరత్వం కలిగించడం వీటి ముఖ్యలక్షణం.

ఇట్లాటి శాఖ అరవం మొదలైన దక్షిణభారత భాషల్లోగాని బంగాలీవంటి ఉత్తరభారతభాషల్లోగాని వున్నదేమో నేను చెప్ప

జాలను. వీటి కథనం ద్రవిడదేశంలో వర్ధితమైన హరికథారూపానికి సమీపంగా వుంటుందని యెంచవచ్చును. దేశ్యమైన యక్షగానాలను కొంత అనుకరించి నారాయణతీర్థులు కృష్ణలీలాతరంగిణి నిర్మించినట్లు వీరగీతాలను కొంతవరకై నా అనుసరించి సంస్కృతంలో యెవరు రచించినట్లు కనబడదు.

ఋక్కుల్లో వీరగీతవీజాలు కనుగొనవచ్చును. సంస్కృతం వ్యవహారభాషగా వుండిన కాలంలో వీరగీతాలవంటివి యేవైనా యేర్పడి వుండినవేమో.

ఉదయన విక్రమార్కాదుల ఇతిహాసాలు సంస్కృతభాషలో ఉద్బోధకంగా కీర్తితమయినా అవి ప్రస్తుతవీరగీతమార్గాన లేవు. అయితే సాహిత్యవిషయాన ఈవీరగీతవాఙ్మయం ఉత్తమకవితాశాఖగా పరిగణించ వీలులేదు. కాళిదాసాదుల కావ్యాల్లో వ్యక్తమయ్యే ప్రకృతిశోభలు ఉదాత్తభావవ్యక్తి, పరిణతచిత్త వృత్తున్నీలనం మొదలైనవి దీంట్లో కనుగొనలేము. కనుకనే కవితావిషయాన ఉత్తమ శాఖకు చెందదని చెప్పినాను. అయితే యిది దేశీయచ్ఛందస్సులో ద్వితీయాక్షరక్రీడతుక్కు సగంపోయి రచితంకావడంవల్లను అక్కడక్కడ వ్యక్తమయ్యే కవితాచ్ఛాయలవల్లను ఇదిమనుషసుచరిత్రాదులకంటె మేలైనదేనని చెప్పవచ్చును. ఇదివరకు తెలిపినట్లు అనువాదపుకోటిలో యిది చేరని మూలగ్రంథమని, చాలామట్టుకు వ్యంగ్యవినాశమే కాక ఊద్రశృంగారాదులతో నిండిన హంసవింశత్యాదుల సాధారణమార్గంనుండి చీలి మహాభారతంవలె శాంత ప్రధానమై వీరాదులను అంగంగా కలిగినదని, బొబ్బిలికథ మొదలైన వాటివలె సబ్బుధోరణిలోకాక కావ్యమార్గంలో వుండడానికి యత్నిస్తున్నదని, తెలుక్కు మతభాషాగౌరవమేర్పడ్డది ఈ వీరచరిత్రయందేనని, ఇప్పటికీ బేర్బడై హింసక్రియల్లో బ్రాహ్మణేతరులనేకులు, వైష్ణవులు నాలాయిరాన్నివలె పితృప్రీతి నుద్దేశించి వీరచరిత్రగానం చేయిస్తారని చెప్పి యీ విచారణయింతటితో నుగిస్తున్నాను.

వీరచరిత్ర—ఆంధ్రులు.

హైహయులైన అనుగురాజులు ఆంధ్రులు కాకపోయినప్పటికీ వీరచరిత్ర ఆంధ్రులకు కొంతవరకు గర్వహేతువేను.

పూర్వపక్షం.

అనుగురాజులు హైహయులయినప్పటికీ ఆంధ్రులుగానే మనము భావించవలెను. ఈతీరుగా ఒక్కొక్కరిని ఆంధ్రులు కారంటే యిక మనకు మిగిలే ఆంధ్రులెవరు? మనము ఆంధ్రులని చెప్పేవారు కూడా ఐతరేయబ్రాహ్మణకథ ననుసరించి పుత్రభారతంనుండి యీ దేశానికి వచ్చినవారే. కనుక వారినికూడా అన్యదేశస్థులనే అనవలసి వుంటుంది. కనుక యిట్లా ఒక్కొక్కరిని వైదేశికులని తోసివేస్తే దేశంలో భూమిదప్ప మరేమీ మిగలదు. అనుగురాజులు ఆంధ్ర దేశానికి వచ్చి అక్కడవుండినారు గనుక వారిని ఆంధ్రులుగానే భావించవచ్చును.

తటస్థాక్షేపం.

అట్లా అనాంధ్రులను ఆంధ్రులుగా భావించడం మిక్కిలి అనర్థ హేతువు. ఇది ఆంధ్రులదాస్య బుద్ధిని ప్రకటిస్తున్నది. దేశం ఆంధ్ర దేశమని దేశస్థులు ఆంధ్రులని చెప్పడం ఒకవ్యవస్థ. వారుమాత్రం కొత్తవారు కారా అంటే ఆసలు మనిషే భూమికి కొత్త అని అనవలసి వస్తుంది. అదంతా తత్వజిజ్ఞాస. లోకధర్మ నిర్వహణార్థం వ్యవహారంలో అప్రతర్క్యమైన హేతువులవల్ల యిది ఆంధ్రదేశం యిది అరవదేశం యిది నంగదేశం అని యిట్లా వ్యవస్థిత మవుతున్నది. ఆవ్యవస్థ ఆధారంగా యిది మనదేశం యిది కాదు అని దృష్టియేర్పడి దాని రక్షణ యందు తత్ఫరత దృఢపడుతున్నది. ఈతీరుగా ఒక్కొక్కదేశం తద్దేశ స్థులచే రక్షితమయి విశిష్టవిజ్ఞాన సంప్రదాయాలను కలిగివుండడం లోక శ్రేయోహేతువే గనుక యీ వ్యవస్థ ఉపాదేయమని అంటున్నాను. ఒక దేశస్థులు మరియొక దేశస్థులచేత పరాజితులయి ఉదాత్తగుణ విశేషాదులను కోల్పోవడం లోకానికి అనర్థమేను. ఆరామద్రావిడులు

మొదలైనవారు జేత్రవర్గస్థులు కారు గనుక తద్విచారణ ఇక్కడ అప్రసక్తం.

ఆంధ్రులు స్మృతికందరాని సందిగ్ధేతిహాసపు పౌరాణికశాత వాహనుల పిమ్మట పరదేశస్థుల అధీనమయి దీనదశ పాలైనారు.

ఆంధ్రదేశస్థులు కొంత కాలం పల్లవులచేతికింద వుండినారు. వారి తరువాత చాళుక్యులవశమయినారు. అప్పటికే ఆంధ్రులకు దాస్యబుద్ధి స్థిరపడినట్లు కనబడుతున్నది. ఒక ఆంధ్రగ్రంథకర్త

“ఆంధ్రదశదానవోపేంద్రుడగు నుపేంద్ర [ఆంధ్రసేనలనే రాక్షసులను విష్ణువునంటివాడైన ఉపేంద్రుడు] (విన్న కోటపెద్దన. కా. చూ.)

అని అన్నాడు. తమకు తాము రాక్షసులుగాను, తమ శత్రువు విష్ణువుగాను కనబడినప్పుడు ఆంధ్రులెంత దీనదశకువచ్చినదీ స్పష్టం కాగలదు. చాళుక్యులమని, చోళులమని, వారు గౌరవం ప్రకటించు కొంటూవుంటే బ్రాహ్మణశ్రమణకన్యాయంగాని మరి యేన్యాయంగాని వర్తించని స్థితిలో ఆంధ్రచాళుక్యులని ఆంధ్రచోళులని, చేతులు నలుపుకొనడం మన దైన్యాన్ని తెలుపుతునే వున్నది.

ఆంధ్రుల శోచనీయదాస్యాన్ని తొలగించడానికి ఓరుగంటి ఆంధ్రరాజులు కాకతీయులు యత్నించారు. చాళుక్యులను వెలనాటి చోడులను అణచి ఆంధ్రసామ్రాజ్యాన్ని తిరిగి ప్రతిష్ఠించారు. విజ్ఞానాన్ని దేశంలో ప్రసరింపజేశారు.

వీరికాలంలోనే ఆంధ్రుల ఉత్కర్షను వ్యక్తీకరించిన విజ్ఞాను విద్యానాథుడు, స్వర్ణాభిషేకప్రథగల మొదటి మల్లినాథుడు, ఆంధ్రదేశంలో వెలయ గలిగినారు.

మందడగ్రామభోక్త అయి దక్షిణరాధానుండి వచ్చిన కాలాముఖుల తోడ్పాటుతో వెలగపూడి మఠాదుల్లో విద్యాశాలలు సాగించి ఆంధ్రదేశంలో విజ్ఞానాన్ని వ్యాపింపజేసిన విశ్వేశ్వర శైవాచార్యులవంటి విద్యాసంపన్నులు ఈకాకతీయుల కాలంలోనే వర్ధిల్లి గలిగినారు.

కాకతీయగణపతిదేవుడు గణపేశ్వరదేవాలయం కట్టించి అక్కడ అనేకులను విద్వాంసులను స్థాపించాడని కుమారస్వామి తెలుపుతున్నాడు. వీరినే

“రాజన్నేతే గణపేశ్వరసూరయః”

[ప్ర. య.]

అనేచోట గణపేశ్వరసూరులని విద్యానాథుడు పేర్కొన్నాడు.

ఆకాలపు ఆంధ్రుల ఔన్నత్యం అప్పటి ప్రతాపరుద్రీయపు పుటలయందు విదిత మవుతున్నది.

“ఖేలన్యన్ధ్రచమూభటాః సవపుషో రౌద్రప్రకారా ఇవ”

(శరీరంధరించిన రాద్రభేదాలవలె వున్న ఆంధ్రనైన్యభటులు క్రీడిస్తున్నారు.)

“అహో తురంగతరంగాశ్చిలింగాధిపతేః”

(అహో త్రిలింగాధిపతియొక్క గుర్రాలనే అలలు)

“శృణ్వంతో ముహురన్ధ్రసैन्यపతయః ప్రాప్తా దిశం దక్షిణామ్”

(మాటికి వింటూ ఆంధ్రసేనాపతులు దక్షిణదిక్కు చేరినారు.)

रेरे सेवण कस्तवायमनिदंपूर्वोऽद्य गर्वो महा

नुत्तीर्णा किल येन गौतमनदी प्राप्तोऽसि मृत्योर्मुखम् ।

एषा काकतिवीररुद्र इति किं नाश्रावि सप्ताक्षरी

प्रक्षुभ्यत्प्रतिपक्षपार्थिवमहाभूतग्रहोच्चाटनी ? ॥

[ఓరీ ఓరీ సేవణుడా ఇదివరకు లేని నీయీ మహాగర్వం యేమిటి? దానితో (ఆగర్వంతో) గౌతమనది దాటినావన్న మాటేగాని మృత్యుముఖం చేరినావు. కలతపొందుతున్న శత్రురాజులనే మహాభూతగ్రహం లకు ఉచ్చాటని అయిన “కాకతివీరరుద్ర” అనే ఈ సప్తాక్షరీమంత్రం వినలేదా యేమి?]

पादच्छायान्ध्रनाथस्य विन्ध्याद्रेर्वा निषेव्यताम्

[ఓరాజులారా) ఆంధ్రనాథుడి పాదచ్ఛాయనైనా వింధ్యాద్రి పాదచ్ఛాయనైనా సేవించండి. (ప్రతాపరుద్రుణ్ణి అశ్రయించండి లేదా వింధ్యాద్రి సమీపమందలి గుట్టలనీడల్లో దాక్కునండి.)]

రేరే ఘోర ! జర్జరోఽసి సమరే ! లంపాక ! కిం కంపసే ?

వజ్ర ! త్వజ్జసి కిం ముధా ? వలరజః కాణోఽసి కిం క్రోడ్ధణ ? ।

ఘ్న ! ప్రాణపరాయణో భవ మహారాష్ట్రపరాష్ట్రోఽస్యమీ

యోద్ధారో వయమితరీనభిభవన్త్యన్ధ్రక్షమాభృద్భటాః ॥

[ఓరీ ఓరీ గుజరాతిరాజా! యుద్ధంలో శిథిలగాతుడ వైనావు. ఓ లంపాకుడా వణుకుతున్నా వేమి? ఓ బంగాలీ యెందుకు వ్యర్థంగా యెగురుతున్నావు? ఓ కొంకణుడా నైన్యపుదుమ్మచేత గుడ్డివాడ వైనావా? హూణుడా ప్రాణాలు కాపాడుకో. ఓ మహారాష్ట్రుడా అపరాష్ట్రుడ వయినావు. (నీరాష్ట్రం పోయింది.) ఈమేము యోధులము అని ఆంధ్రరాజభటులు శత్రువులను పరాభవిస్తున్నారు.]

“నీరాజయన్త్యన్ధ్రపురీరమణ్యః ప్రదీపజాలైర్వీరవీరరుద్రమ్”

ఆంధ్రపురీరమణులు వీరరుద్రభూపతికి నీరాజన మిస్తున్నారు.)

“స్వామిశ్చిలీకేశపరమేశ్వర !”

[ప్ర. య.]

(స్వామీ! త్రిలింగదేశపరమేశ్వరుడా)

అని యిట్లా ఆగ్రంథంలోని పజ్జులు ఆంధ్రులమైన మనకు ఉచితగర్వహేతువుగా వుంటున్నవి. కాని మహమ్మదీయ కఠినహస్తాలు ఓరుగంటి కోటపై బడినవి. ఆంధ్రసామ్రాజ్య మంతరించింది. కాకతీయుల అనుచరులైన రెడ్డి వీరులు తిరిగి చిన్నచిన్న రాజ్యాలను అక్కడక్కడా స్థాపించి మహమ్మదీయసంక్షోభాన్ని నివారించడానికి ఆంధ్రసామ్రాజ్యాన్ని పుద్ధరించడానికి యత్నించారు.

“उद्धृत्य भूमिं यवनाधिपमग्राम्”

అని ఒక రెడ్డిరాజు కీర్తితుడయినాడు. ప్రఖ్యాతమైన ‘కాటయవేమ’

మాశవికాగ్నిమిత్రవ్యాఖ్యాదులు యీ కాలంలో నే ఆంధ్ర దేశం లో కా
నికి సమర్పించింది. రెడ్డిరాజులతో సంబంధం ఉన్నా లేకున్నా వారి
కాలంలోనే రఘువంశాదికావ్యాలకు, విద్యాధరుడి యేకావళికి, కుమా
రిలతంత్రవార్తకం ప్రశస్తపాదభాష్యం మొదలైన శాస్త్రగ్రంథాలకు,
వాఖ్యాత అయి విశ్వరాధ్యమైన ఖ్యాతిగల మల్లినాథుడు, పితృసదృశు
డైన కుమారస్వామి ఆంధ్ర దేశంలో ఉద్భవిల్లినారు. కాని చిరకాలం
ఆంధ్రులకు యీదశ వుండలేదు. తిరిగి దాస్యంపాలయినారు. దేశం
చివరకు విజయనగర కర్ణాటరాజుల అధీనమయింది. విజయనగరపు
రాజులు ఆంధ్రులు కారా అంటే కారని సమాధానం. ఆకాలపు
ప్రమాణాలు వారు కర్ణాటులనే విదితం చేస్తున్నవి.

కర్ణాటక్షీతినాథమాక్తికసభాగారాంతరాకల్పిత. (కా. ఖ.)

అని విజయనగరరాజైన ఫౌద్దదేవరాయల విషయమై శ్రీనాథుడు.

శ్రీమతు కర్ణాటసింహాసనాధ్యక్షుడగు కృష్ణరాయ ధరాధినాథుడు.

(కృ. వి.)

అని కుమార ధూర్జటి,

సకలకర్ణాట రక్షా విచక్షణుండు. (రా. శే. చ.)

అని కృష్ణరాయమంత్రి తిమ్మరుసును గురించి మాదయ్యగారిమల్లన.

జీర్ణకర్ణాట పునఃసృష్టి నెవ్వని. (వ. చ.)

అని విజయనగరరాజైన తిరుమలదేవరాయల నుద్దేశించి భట్టుమూర్తి.
ఆంధ్ర, కర్ణాట, అనేవి యేకార్థవాచకాలు కావని, అవిరెండు
వేరువేరని ప్రథమభూమికలో నిరూపితం. విజయనగరరాజులు కర్ణా
టులు గనుకనే వారివద్దచేరిన తిమ్మమంత్రి తిమ్మరుసు అయినాడు.
అరుసు అంటే కన్నడభాషలో రాజు అని అర్థం. కర్ణాటులైన మైసూరు
మహారాజవంశస్థుల్లో ఇప్పటికీ అరుసుశబ్దం వ్యవహారంలో వున్నది. ఉ॥
చామరాజ అరుస్. ఆంధ్రక్షమావల్లభ అనే యిట్లాటివాక్యాలు అతడి
ఆంధ్రదేశాక్రాంతినే తెలుపుతున్నవి.

కొన్ని గ్రంథాలను ఆదరించిన మాత్రానగాని కొన్ని ఆంధ్ర గ్రంథాలు రచించిన మాత్రానగాని ఆంధ్రులు కాజాలరు. మల్కిభరాం, చితాపుఖానుడు ఆంధ్ర గ్రంథాలను ఆదరించారు. బ్రాహ్మవిరచితమైన నిఘంటువు కలదు. వీరాంధ్రులని గంతులు వేయడం అవివేకం గదా.

“स केरलप्रागमरुद्धजज्ञान्.....

आन्ध्रान्धकारक्षयतिग्मभासः”

[म. वि.]

[కేరళ ప్రాణవాయువులకు పాములు

ఆంధ్రాంధకారవినాశానికి సూర్యులు (అయిన బాణాలను యవనుడి మీద వేశాడు)]

అనేచోట గంగాదేవి విజయనగరరాజూ, తనభర్తా అయిన కంప రాయల ఆంధ్రదేశవిజయాన్ని ప్రకటించింది. విజయనగరకర్ణాటకల కాలంలో ఆంధ్రులపైన దాస్యతమస్సు పూర్తిగా ఆవరించింది. ఆంధ్ర రాక్షసవిష్ణువని ఒక ఆంధ్రుడు తమశత్రువును గొప్పగా పొగడిన దశ వంటి నీచదశ తిరిగి ఆంధ్రులకు సంప్రాప్తమయింది. తిమ్మన్న వంటి మహా సచివుడికిగాని లోకవిదితప్రబోధచంద్రోదయవ్యాఖ్యకు కర్త కాగలిగిన నాదెండ్ల గోపమంత్రివంటి విద్వాంసుడికి గాని ఆంధ్రదేశంలో ఉచిత స్థానం లేక కర్ణాటానికి పోవలసి వుండడం ఆంధ్రదేశపు దుర్గతి గాక మరేమిటి? ఇట్లానే జగన్నాథపండితరాయలు వల్లభాచార్యులు మొదలైనవారి ప్రతిభ ఆంధ్రేతరదేశాల్లోనే వికసించవలసి వచ్చింది.

అవునుగాని నిర్ణయసాగర ముద్రాలయంలో ప్రకటితమైన ప్రబోధచంద్రోదయంలో, నాండిల్ల గోపమంత్రి అని వున్నది. అత డాంధ్రుడని వ్యాఖ్యలోగాని, పీఠికాకర్తృవాక్యాల్లోగాని, కానరాదు. కనుక అత డాంధ్రుడంటే మే మొప్పుకోము అని అంటారా చెప్పా తున్నాను.

నిర్ణయసాగరముద్రాలయపుప్రబోధచంద్రోదయంలో నాండిల్ల అని వున్నమాట సత్యం.

దీన్ని చూసే కాబోలును తక్కిన భారతీయులు నాండిల్ల అనే వాడు తున్నారు. లాహూరు మొదలైనచోట్ల సంస్కృత పుస్తకవిక్రేతలు నాండిల్ల అని వ్రాస్తున్నారు. పాశ్చాత్యులుకూడా నాండిల్ల అనే వ్యవహరిస్తున్నారు.

“only Nandillagopa actually quotes one rule for Paisāci, but implies clearly that in his opinion this one rule was the only one which differentiated Paisāci from Māgadhi.”

(J. A. O. S. Vol. 44. Page 118)

(నాండిల్లగోపుడు ఒక్కసూత్రాన్నిమాత్రమే పైశాచికి ఉదాహరిస్తూ పైశాచిని మాగధినుండి వేరుపరచేది తన అభిప్రాయప్రకారం ఆ ఒక్కసూత్రమే నని విశదంగా వ్యక్తపరుస్తున్నాడు.)

అనేచోట Walter Eugene Clark అమెరికా ఓరియంటల్ సొసైటీపత్రికలో నాండిల్ల అని వ్రాశాడు. అయితే నిర్ణయసాగర పుస్తకంలోని నాండిల్ల అనేపాఠం తప్పు.

ఇతడు నాండిల్ల గోపమంత్రికాడు. నాదెండ్ల గోపమంత్రి. ఇత డాంధ్రుడు. ప్రబోధచంద్రోదయ వ్యాఖ్యానపీఠికలో తెలిపిన గోపమంత్రివంశవర్ణనం, మాదయ్యగారి మల్లన రాజశేఖరచరిత్రలో తెలిపిన గోపమంత్రి వంశవర్ణనం, ఒక్కటిగా వున్నవి. ఈ గోపమంత్రి రాజశేఖరచరిత్రయందలి అప్పదండనాథుడి సోదరుడు. వీరు ఆరువేలనియోగిబ్రాహ్మణులు. కృష్ణరాయలవద్ద మంత్రిగా వుండిన తిమ్మనకు గోపమంత్రి మేనల్లుడు. ఈసంగతి ప్రబోధచంద్రోదయవ్యాఖ్యానపీఠికవల్లను రాజశేఖరచరిత్రవల్లనుకూడా విశదమవుతున్నది.

“ तस्य श्रीकृष्णरायस्य प्राज्यराज्यधुरन्धरः ।

कुलक्रमागतो मन्त्री साल्वतिम्मचमूपतिः ॥”

(శ్రీకృష్ణరాయడికి ప్రాజ్యసామ్రాజ్య ధురంధరుడైన, కులక్రమాగత మంత్రి సాల్వతిమ్మనేనాని).

“ तद्भागिनेयौ तरणिप्रतापौ नाण्डिल्यप्रभुगोपवर्यौ । ”

(అతడి మేనల్లుండు సూర్యప్రతాపుడైన నాండిల్ల యప్యప్రభువు గోపవర్యుడు).

[ప్ర. భో. చ.]

అని గోపమంత్రి.

సాళువతిమ్మ ప్రధానజామాతకు.

(రా. శే. చ.)

ఆఱువేలవంశవార్ధి పూర్ణచంద్రమా.

(రా. శే. చ.)

అని షష్ఠ్యంతాల్లోను ఆశ్వాసాంతంలోను నాదెండ్ల అప్పదండ నాథుణ్ణిగురించి మల్లన్న. పైపజ్కుల్లో అప్యప్రభు యప్య అయి నాదిండ్ల నాండిల్ల అయినట్లు విశదం. గోపమంత్రి ఆంధ్రుడని స్పష్టం. నాదెండ్ల యల్లమంత్రి అనే యుద్ధవీరుడు ఈ నాదెండ్ల వంశస్థుడొకరు వుండి నట్లు ముప్పైయిద్దరు మంత్రుల పద్యంవల్ల విదితం. నిర్ణయసాగర పుస్తకంలో పైవిధంగానే వినుకొండ, కొండవీడు అనేపేర్లుకూడా వికృతమై వున్నవి.

“ यः कोण्डवीडनगरीं विनिकोण्डमुख्यै ।

दुर्गैः समं समधिगम्य महामहिम्ना ॥”

“ प्रादान्मुदा निखिलभूसुरपुङ्गवेभ्यः ।

श्रीरामचन्द्रपुरमुख्यमहाप्रहारान् ॥”

[ప్ర. భో. చ. యా.]

(మహామహిమతో యెవ్వరు విని కోండు మొదలైన దుర్గాల తోపాటు కోండువీడు నగరం పొంది సంతోషంతో బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులకు రామచంద్రపురం మొదలైన మహాగ్రహారా లిచ్చాడో)

ఈతీరుగా ప్రసిద్ధాంధ్రపురుషుల, పట్టణాల, పేర్లు యెవరయినదీ యేమైనదీ తెలియకుండా ఆంధ్రేతరులు తారుమారుచేయడం ఆంధ్రులకు చింతాకరం కాకమానదు. దీన్ని శుద్ధపాఠాలతో ప్రకటించవలసిన భారం మనదై ఉన్నది. రాజశేఖరచరిత్రలో వున్న నాదిండ్ల అనే పాఠం లేఖకదోషంవల్ల యేర్పడివుండవచ్చును. లేదా ఆకాలాన నా

దిండ్ల అని వ్యవహారం వుండివుండవచ్చును. నాండిల్ల అనేపేరుమాత్రం అపభ్రంశం. ఇప్పటికీ నాదెండ్ల అని వ్యవహారం వుంటూవుంటే సమకాలపువాడైన మల్లన్న నాదెండ్లఅని చెప్పుతూవుంటే నాండిల్ల అని వ్యవహారం వుండిన దనుకొనడం అసంభావ్యంగదా. కొండవీటికి సమీపాన గుంటూరులో ఒక పేటగాపున్న రామచంద్రపురాగ్రహారం గోపమంత్రి దత్తమే నని అనుకొనవచ్చును. గోపమంత్రి గృహనామానికి కారణమైన నాదెండ్ల కూడా కొండవీటిప్రాంతంలో చిలకలూరిపేటకు దగ్గరగా వున్నది.

ఇప్పటి యూరోపులో ప్రసిద్ధప్రభువులు, నైజాంలో మహారాజా సర్ కిషన్ ప్రసాద్ బహద్దరు, మొదలైనవారి కుటుంబాలవలె దండనాయకులు మంత్రులు మహావిద్వాంసులు వెలసిన ఈగోపమంత్రివంశం ఆకాలంలో అత్యంతం ప్రఖ్యాతం అయివుంటుంది. నాదెండ్లలో ఇప్పటి మిరాశిదారులు అన్నాప్రగడవారు. కాని కాశికగోత్రులైన నాదెండ్ల వంశస్థులు లేరు. బహుశః ఆవంశం నశించి వుండవచ్చును.

మంత్రి అనేమాట ఆరువేల నియోగి బ్రాహ్మణులకు ప్రాచీనకాలంనుండి బహుళంగా నామాంతమైనట్లు కనబడుతున్నది. వారు రాజకార్యదురంధరులై వుండడంవల్ల ఇది యేర్పడి వుండవచ్చును. లేదా మంత్రవిద్యానిష్ఠత్వంవల్ల యేర్పడి ఉండవచ్చును. మంత్రదీక్షను పొందినవారికి మంత్రి అనికూడా వ్యవహారం దృష్టం

ప్రాణాయామః పవిత్రీకృతతనూరథ మన్త్రీ ।

[ప్ర. సా. ౯]

మేధావీ భవతి చ వత్సరేణ మన్త్రీ ।

[ప్ర. సా. ౧౨]

త్రిలక్షమేన ప్రజపేచ మన్త్రీ ।

[ప్ర. సా. ౧౨]

(ప్రాణాయామాలచేత శరీరాన్ని పవిత్రపరచి పిమ్మట మంత్రి.)

(సంవత్సరంలో మంత్రి మేధావి కాగలడు.)

(మూడులక్షలు దీనిని మంత్రి జపించవలెను.)

అని శ్రీశంకరాచార్యులు. ఇట్లా అనేకస్థలాల్లో దృష్టం. ఉపనిషత్తుల్లో పర్యంకవిద్య, పంచాగ్నివిద్య, అని ఈతీరున ఉపాసనావిధానానికి విద్య అని ప్రతీతిగలదు. మంత్రశాస్త్రంలో శ్రీచక్రోపాసనాత్మకమైన దానికి శ్రీవిద్య అని వ్యవహారం ప్రఖ్యాతం. కాదివిద్య, హాదివిద్య, అగస్త్యవిద్య, లోపాముద్రావిద్య, కామకళావిద్య అని ఇట్లా ఉపాసనాక్రమం వ్యవహారమవుతున్నది. నిరుపాధికంగా ఇది విద్య అని కూడా ఉక్తం.

“षट्त्रिंशत्तत्त्वात्मा तत्त्वातीताच केवला विद्या ॥”

“आसीनः श्रीपीठे कृतयुगकाले गुरुः शिवो विद्याम् ॥” [का. वि.]

[విద్య (పంచదశాక్షరి) షట్త్రింశత్తత్త్వాత్మా (శివాదిక్షిత్యస్తవిగ్రహ) తత్త్వోత్తీర్ణా యేకాకీనీ అయివున్నది].

[కృతయుగకాలంలో గురువు శివుడు శ్రీపీఠమందు ఆసీనుడై విద్యను (స్వశక్తి విమర్శరూపిణీ అయిన ఆకామేశ్వరికి వుపదేశించాడు).]

అని పుణ్యానందులు. కాకతీయులకాలంలో ఈవిద్య ఆంధ్రదేశంలో యెక్కువగా వర్ధిల్లినట్లు కనబడుతున్నది. కాకతీయులకాలంలోనివాడైన మొదటి మల్లినాథుడి పుత్రుడు కపర్దివిషయమై

“मल्लिनाथात्मजः श्रीमान् कपर्दी मन्त्रकोविदः ॥”

[చ. వ్యా. ప్రతాపరుద్రీయపీఠికలో త్రివేదిచే ఉదాహృతం]

అని వున్నచోట మంత్రశబ్దం మంత్రవిద్యాపరమని చెప్పవచ్చును. ప్రతాపరుద్రీయకర్త విద్యానాథుడు, వేదభాష్యప్రణేతా మహావిజ్ఞానసంపన్నులూ అయిన విద్యారణ్యులు, వీరి యీ నామాల్లోవున్న విద్యాశబ్దానికి మంత్రవిద్యాపరత్వంకూడా వాచ్యమని విదితం. విద్యానాథుడు మంత్రవిద్యాబలంతో ప్రతాపరుద్రుడికి శ్రేయశ్చింతకుడుగా, విద్యారణ్యులు మంత్రవిద్యాపటువులై విజయనగరపు రాజులకు మంత్రిగా

రక్షాపరాయణుడుగా వుండినట్లు విశ్రుతమవుతున్నది. నాదెండ్ల గోపమంత్రి సయితం తంత్రగ్రంథాలనుండి ఉదాహరించకపోయినా ఇడ, పింగళ, సుషుమ్న, మూలాధారం, సహస్రారం మొదలైన ముఖ్యవిషయాలను ద్వితీయనాందీపద్యవ్యాఖ్యలో ప్రస్తావించాడు. వ్యాఖ్యాంతంలోకూడా ఇతడి ఉపాసకత్వం వ్యక్తం.

ఆంధ్రదేశంలో మంత్రిశబ్దంవలెనే కాశ్మీరదేశంలో “కాల” అనేది కొందరికి నామాంతరంగా వుంటున్నది. ఉదా.—పండితమధు సూదన కాలశాస్త్రి, తంత్రాలోక టిప్పణకర్త. కైలాసనాథకాల, ఆనంద కాల అని. శాక్తోపాసకుల్లో సమయిభిన్నులైనవారికి కాలులని ప్రతీతి కలదు.

“उत्पादयन्ति चानन्दं मत्प्रिये कौलिकाश्च ते ॥”

अप्रबुद्धा पशोः शक्तिः प्रबुद्धा कौलिकस्य च ॥

[కు. త.]

ఆనందాన్ని కలిగిస్తారు. ఓ నాప్రియురాలా, వారు కౌలికులు. పశువుశక్తి అప్రబుద్ధం. కౌలుడిశక్తి ప్రబుద్ధం.

అని కులార్ణవ తంత్రకారుడు.

కాశ్మీరంలో కాలశబ్దంవలెనే ఆంధ్రదేశంలో మంత్రి అనేది వాడబడి వుండవచ్చును. రూఢమైనపిమ్మట దానిపర్యాయపదాలైన అమాత్యాదిశబ్దాలు వాడుకలోకి వచ్చివుండవచ్చును. లేదా మొదట చెప్పినట్లు రాజనీతిధురంధరులై మంత్రులుగా వుండడంవల్లయేర్పడి వుండవచ్చును. అనుషంగికంగా వచ్చిన ఈవిచారణ ఇంతటితోముగించి ప్రకృతానికి వస్తాను.

సాశ్వతిమ్మమంత్రి, నాదెండ్ల గోపమంత్రివంటి విద్వాంసులకు ఆంధ్రదేశంలో ఉచితస్థానంలేక కర్ణాటానికి పోవలసివచ్చిన దుర్దశ యేర్పడినదన్నాను.

ఆంధ్రదేశపుదుర్గాలను యీ కర్ణాటలుజయిస్తే,

(1) “కొండవీడగలిగె”

(2) “వినుకొండ మాటమాత్ర నె హరించె.”

(3) “బెల్లముకొండ అచ్చెల్లం జెరిచె.”

(ముక్కుతిమ్మన. పా. జా.)

అని ఒక అంధ్రగ్రంథకర్త ఆసంగతి సంతోషిస్తూ స్తుతించాడు. కర్ణాట
రాజు తెలుగుదేశపు గ్రామాలను అల్లకల్లోలం చేస్తే

“వడ్డాదిమసి యొనర్చె” “కనకగిరి స్ఫూర్తిగరచె” “గౌతమి గ్రాచె,
బౌరాతోక చిచ్చన.” [పెద్దన. మ. ను.]

అని మరియొక ఆంధ్రుడు ఆపనిని కీర్తించాడు. ఇంతకంటే ఆంధ్రులకు
నికృష్టస్థితి మరియేమి సంభవించగలదు ?

ఇప్పటికీ యీ నికృష్టదాస్యందశలోనే వున్నాము. అంతటా
ఉద్వేగంతో ఆంధ్రుల ఉత్కృష్టతను ప్రకటించే ప్రతాపరుద్రీ
యాన్ని విస్తరించాము. ప్రతాపరుద్రీయపు ప్రతిని కాశ్మీరంనుండి
సయితం ప్రతిని తెప్పించి పాతనిర్ణయంచేసి టీకచేర్చి బొంబాయి
ప్రభుత్వంవారితో డ్వాటుతో ప్రకటించడానికి అనాంధ్రుడు త్రివేది
వహించిన శ్రద్ధలో సూక్ష్మాంశమైనా ఆగ్రంథంయొక్క అవగమనానికి
గాని, ప్రచారానికిగాని ఆంధ్రులమైన మనము కనబరచడం లేదు.

ఆంధ్రుల వీరత్వాలను ప్రకటించి ఆంధ్రసామ్రాజ్యాన్ని ప్రతి
ష్ఠితంజేసిన కాకతీయాంధ్రరాజులను మరచినాము. విజ్ఞానోజ్ఞీవనం
చేసి ఆంధ్రులకు ఆరాధ్యులై యశోభ్యుదయాలు సమకూర్చిన గణ
పతిదేవుణ్ణిగాని రుద్రదేవినిగాని ప్రతాపరుద్రుణ్ణిగాని మనవారని
విశిష్టబుద్ధితో జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొనము. పైగా ఆంధ్రుల అపజయాన్ని
ప్రకటించే కథను వ్రాసుకొని దానికి ప్రతాపరుద్రీయమని పేరు పెట్టి
దాన్ని ఆడుతుంటే చూసి మురుస్తూ చప్పట్లు కొట్టుకుంటున్నాము.
రెడ్డిరాజులను వేమనకాటయవేమ మొదలైన విద్వాంసులను అస్త్రదీ
యులని విలక్షణదృష్టితో తలంపునకు తేము కాని ఆంధ్రులను రాక్ష
సులుగా హతంజేసిన చాళుక్యవంశ్యులలోని రాజులకు పట్టాభిషేక

సభలు చేస్తున్నాము. ఆయన పేర సంచికలు ప్రకటిస్తున్నాము. కాకతీయ సంచిక అని యేమో కొంత ఇతరులతో కలిపి ఆచరించినమాత్రాన వారి యందు స్వత్వబుద్ధి ప్రకటించినట్లు కాదుగదా. చోళుడైన నల్లసిద్ధదేవుడికి ఆంధ్రుడైన కాటమరాజుకు, కలహం సంభవిస్తే చోళుడివత్సాన ఆంధ్రుడు రణతిక్కనచేరి ఆంధ్రుడైన కాటమరాజుమీద పోట్లాడితే అదంతా ఒక విశేషమని మనము బుజాలు తట్టుకొంటున్నాము. ఆంధ్ర గ్రామాలను తగలబెట్టి ఆంధ్రుల దుర్గాలను పాడుబెట్టిన కర్ణాటరాజుకు సంవత్సరోత్సవాలు చేస్తున్నాము.

ఆంధ్రోత్కలాంశాలతో కళింగమనేది వేరుగా వ్యవహరించబడినా భాషాదులచేత ఆంధ్రుల్లోనివాడనే అనదగి

“ असौ महेन्द्राद्रिसमानसारः पतिर्महेन्द्रस्य महोदधेश्च ।

यस्य क्षरत्सैन्यगजच्छलेन यात्रासु यातीव पुरो महेन्द्रः ॥”

(ఇతడు మహేంద్రాద్రితో సమానమైన బలంగలవాడు మహేంద్రానికి, మహోదధికి అధిపతి. మదధారలు కారే నైన్యగజాలనే వ్యాజంతో ఇతడియాత్రలయందు మహేంద్రపర్వతం ముందు నడుస్తున్నట్లుంటుంది.)

అని గజసంపదకు కాళిదాసుచేత సయితం ప్రశంసితుడైన కళింగభూపతిపరంపరలో చేరిన గజపతిని అనాంధ్రరాజు అవమానపరచి అతడిపుత్రికను పెండ్లాడితే ఆవృత్తాంతాన్ని నవలలుగా పద్యపుస్తకాలుగా వ్రాసుకొని మురుస్తున్నాము.

విజయనగరరాజుల పూర్వులు కాకతీయులవద్ద వుండినాగు గనుక ఆంధ్రులు కావచ్చునేమో నంటారా? ఒకవేళ అయినాగూడా పేర్లు, బిరుదులు మొదలైన సంప్రదాయాల్లో కర్ణాటీకృతులై ఆంధ్రత్వం కోల్పోయి వాఙ్మయంలో కర్ణాటులుగా విదితులవుతున్నారు.

గనుక ప్రకృతవిచారణలో కర్ణాటులనే గృహీతులు. అందువల్ల వైవాదం ఇక్కడ ప్రసక్తం కాదు.

అవునుగాని వైదిక వాఙ్మయాన్ని అనేకవిధాల వర్ధిల్లజేసి మహమ్మదీయులవైన ప్రతిక్రియనడపిన విజయనగర రాజులు మనవాండ్లు కారనుకొనడం అసంభావ్యం గదా అంటే చెప్పుతున్నాను.

“ परैः परिभवै प्राप्ते वयं पञ्चोत्तरं शतम् ॥ [म. व. २९४]

(పరులపరిభవంప్రాప్తిస్తే మేము 105 మందిమి) అని ధర్మరాజన్నట్లు భారతీయేతరులసందర్భంలో కృష్ణరాయాదులు మనవార లనుకొనడం ఆత్యంతం వాంఛనీయమేను. కాని ఆంధ్రులు ఆంధ్రేతరులు అనే విచారణలోమాత్రం వారు అనాంధ్రులు అనక తప్పదంటున్నాను. ఇట్లా అనాంధ్రులైన జేతల శత్రువులపేర్లు దేశంలో కొన్ని భాగాలకు పెట్టిరాయలసీమ చాళుక్యసీమ అని బుజాలు కొట్టుకుంటున్నాము. రాజరాజనరేంద్రగ్రంథాలయమని కృష్ణదేవరాయాంధ్రగ్రంథనిలయమని కృష్ణరాయగ్రంథమాల అని యిట్లా వీరిపేర్లు గ్రంథాలయాలకు గ్రంథమాలలకు తగిలిస్తున్నాము.

ఇంతకంటే మనదాస్యవృత్తి హెచ్చజాలదు. ఈదాస్య చిత్తవృత్తితోనే బంగాళీగాని, మరాఠీగాని, పంజాబీగాని, గుజరాతీగాని, లేదా ద్రావిడుడుగాని యేదైనా చెప్పితే దానికి తాళంవేయడమే గొప్పపని అని అనుకొనవలసిన దశలో వున్నాము.

అధికులైనవారు యేదైనా ఉపదేశిస్తే వినగూడదని కాదుగాని మనగుణదోషాలేవో మనము తెలుసుకొని వాటివర్ధనానికి హానానికి యత్నించడం లేకుండా అనాంధ్రులు చెప్పితేనేగాని అడుగు కదలించలేనిస్థితిలో వుండడం ఆత్యంతం తుచ్ఛలక్షణ మంటున్నాను. చివరకు అనాంధ్రులతో మాట్లాడడమే ఒక గొప్పఅని అనుకొంటున్నాము.

ఆంధ్రదేశపు సరిహద్దులు దాటితే నోరు విప్పలేము. ఒక వేళ విప్పితే అక్కడివారిని అనుసరించి వారికి అనుగుణంగా నాలుక ఆడించడం

తప్ప ఆంధ్రేతరులకు ప్రసాదించే స్వీయమైన ఉత్తమవిజ్ఞాన సంప్రదాయాలబలం లేక అధోగతిలో వున్నాము. సర్ రాధా కృష్ణులవంటివారు యెవరైనా వున్నా ఆంధ్రుల ఈ దుర్దశాఫలంగా కాబోలు వారి ఆంధ్రత్వాన్ని తెలియకుండాచేసేమార్గాలను నా మాతాలు మొదలైనవాటిలో అవలంబించవలసినవా రవుతున్నారు. ఆంధ్రుల విశిష్టసంప్రదాయా లేవైనా వుత్తమమైనవి వుంటే వాటిని కనుగొనడం లోకానికి ప్రసాదించడం మృగ్యం. ఆంధ్రేతరులప్రసక్తి లేక మనలో మనమైతే అధికార్యనధికారిభేదం లేకుండా నోటికి వచ్చినదంతా మాట్లాడి చేతికివచ్చినదంతా వ్రాసి పత్రికలు పుస్తకాలు నింపి అజ్ఞానివంచనచేస్తూ ఆత్మవంచనపాలవుతున్నాము. చివరకు గుణదోషవివేకానికి కావలసిన విజ్ఞానంగాని యత్నంగాని స్వపరపరి మాణవిచారణగాని మాని నేనంటేనేనని బోలుగౌరవాలకు పరమా నందాయశిష్యులవలె కీచులాడుతున్నాము. ఇట్లాటిదాస్యచిత్తనృత్తిలో వున్న ఆంధ్రులకు మనకు, అనాంధ్రులు ఆంధ్రులపై రాజ్యం చేసిన వారు, అయిన హైహయుల వృత్తం, పల్నాటివీరచరిత్ర మన బాని సతనాన్నే గట్టిపరుస్తుంది కనుక ఇది ఆభిమానికంగా మనకు వుపా దేయం కాదు. లోకేతిహాసంలో ఒక భాగంగా గ్రహిస్తే గ్రహించ వచ్చునే గాని మనకు ఆభిమానికవిషయం కాజాలదు అంటే

సమాధానం

చెప్పుతున్నాను. తటస్థాక్షేపవాదాన్ని కాదనజాలను గాని ముద్రా రాక్షసంలోని చంద్రగుప్తుడివలె హైహయరాజులు సచివాయత్త సిద్ధులై ప్రతిమాతుల్యులుగా వున్నారు గనుకను బ్రహ్మనాయుడు, బాలచంద్రుడు, నాయకురాలు, కన్నమనీడు మొదలయిన ప్రధాన కార్యపురుషులందరు ఆంధ్రులే గనుకను కొంతవరకైనా మనకు ఆభి మానవిషయంగా వుండగలదని మాత్రం చెప్పుతాను.

వీరచరిత్రయందలి కొన్ని అంశాల సంక్షిప్తవిచారణ.

ఐ తా ౦ బ.

ఐత, బాలచంద్రుడి ప్రాణాలవిషయమై చూపిన ఆతురత భారతీయ కౌత్రధర్మానికి విరుద్ధంగావున్నది.

“यदर्थं क्षत्रिया सूते तस्य कालोऽयमागतः” [మ. ౩. ౧౦-౪౪]

“काले हि समनुप्राप्ते त्यक्तव्यमपि जीवनम्” [౪౪]

(దేనికొరకు క్షత్రియస్త్రీ సంతతిని కంటున్నదో దానికి సమయమిప్పుడు వచ్చింది.

సమయం సంప్రాప్తమయినప్పుడు జీవనంకూడా వదలవలసివుంటుంది కదా)

అని శ్రీకృష్ణుడిద్వారా భీమాష్టనులకు

“विक्रमेणार्जितान्भोगान्वृणीतं जीवितादवि” [౪౪]

(జీవితం కంటే కూడా యెక్కువగా విక్రమార్జితాలైన భోగాలను వరించండి) అని నకులసహదేవులకు చెప్పిపంపగలిగిన భారతీయ వీరమూత కుంతికి యీమె ప్రతియోగినిగా కనబడుతుంది. బహుశః కృతికర్త యిక్కడ స్త్రీఅధీరతను ప్రదర్శించదలచి వుండవచ్చును. వ్యాసుడు కూడా ఒకసందర్భంలో

“न मां माधव वैधव्य नार्थनाशो न वैरिता ।

तथा शोकाय दहति यथा पुत्रैर्विना भवः ॥” [మ. ౩. ౧౦-౬౯]

(పుత్రులు లేని బ్రతుకువలె మాధవుడా వైధవ్యంగాని అర్థనాశంగాని విరోధంగాని నన్ను దుఃఖపడేటట్లు దహించదు)

అని కుంతిచేత చెప్పిస్తాడు.

వేశ్య.

యుద్ధానికి వెంటపిలుచుకొని పొయ్యేమిషతో బాలచంద్రుడు వేశ్యను సందర్శించి కామవశుడు కావడం యీకాలపు మనకు కొంత రోతగా కనబడుతుంది. అయితే ఆకాలపువారు అట్లా తలచినట్లు కనబడదు. ప్రాచీన భరతవర్షంలో ఒకప్పుడు వేశ్యలకు గౌరవప్రతిపత్తి వుండినట్లు గోచరిస్తున్నది. పురాణవాఙ్మయంలో వీరివృత్తం విస్తరించి కలదు. భరతవంశపు జనని దేవవేశ్యయొక్కకూతురు. ఇంకా పురాణాల్లోవున్న వేశ్యాకథలను విస్తరభీతిచేత వివరించక నదలుతున్నాను. ఇప్పటివలె గదపేతువులుగాకూడా గాక

“జాతన్థాయ చ దుర్ముఖాయచ జరాజీర్ణాఖిలాङ्గాయ చ ।
గ్రామీణాయ చ దుఃకులాయ చ గలత్కుష్టాభిభూతాయ చ ।
యచ్ఛంతీఘ మనోహరం నిజవపుర్లక్ష్మీలవశ్రద్ధయా ।
పण्याశ్శ్రీఘ వివేకకల్పలతिकाशस्त्रीఘ రञ్జయేత కః ॥”

“వేశ్యాసౌ మదనజ్వాలా రూపేన్ధనవివర్ధితా ।

కామిభిర్యత్ర హ్యన్తే యౌవనాని ధనాని చ ॥”

[భ.]

(వివేకమనే కల్పలతకు శస్త్రంవంటివారై పుట్టుగుడ్డికి, దుర్ముఖుడికి, ముసలితనంచేత జీర్ణించిన అంగాలుగలవాడికి, పల్లెటూరి మోటువాడికి, కుష్ఠరోగికి, మనోహరమైన తన శరీరాన్ని కొద్దిడబ్బుకాశపడి సమర్పించే వేశ్యలయందు యెవడు అనురాగం పొందుతాడు?)

(వేశ్య యీమె రూపమనే కట్టెలచేత ప్రజ్వరిల్లిన మదనజ్వాల; దాంట్లో ధనాలను యశావనాన్ని కామిపురుషులు హుతంచేస్తున్నారు.)

అని భర్తృహరి, ఇట్లానే మరికొందరు విజ్ఞులు వీరిని ఒకవైపున నిందిస్తూ వుండినప్పటికీ దేశంలో వీరు సుప్రతిష్ఠితలై వుండినట్లు గోచరిస్తున్నది. అదిగాక వీరు రూపసౌష్ఠ్యవంగూడా కలిగివున్నట్లు విదితమవు

తున్నది. “రూపాజీవ” “రూపేంద్రనవివర్ధిత” అనే యిట్లాటిమాటలు ఆ సంగతినే వ్యక్తం చేస్తున్నవి.

శ్రుతి వాఙ్మయంలోకూడా వేశ్యావర్గపుస్త్రీల ప్రస్తావన కనబడుతున్నది.

“బ్రహ్మచారిత్వరీరతమ్”

[నై. ౧౭]

అని మహావ్రతమనే యజ్ఞంలో జరుగవలసిన బ్రహ్మచారీత్వరీరతాన్ని శ్రీహర్షుడు పూర్వపక్షవాదిచేత ఆక్షేపింపజేసిన సందర్భంవంటి చోట్ల ఇత్యరి పుంశ్చలీపర్యాయనామంగా గృహీతమైనా అది వేశ్యావర్గపుస్త్రీలకు అన్వయిస్తుందని

“ఇదావత్సరాయాతీత్వరీమ్”

[శ్రు. య. ౩౦-౧౪]

అని ఇట్లాటి శ్రుతివాక్యాలవల్ల తెలుసుకొనవచ్చును.

“అధిపేశాंसి వపతే నృతూరివ”

[ఋ. ౧-౧౨-౪]

అనే ఋక్కులో నృతూ అనేశబ్దానికి నర్తకి అనేఅర్థాన్ని పాక్షికంగా విద్యారణ్యులవారు ప్రతిపాదిస్తున్నారు. దేవవేశ్య అయిన ఊర్వశికి పురూరవుడికి జరిగినసంవాదం ఋక్సంహితలో విశ్రుత మవుతున్నది.

“हये जाये मनसा तिष्ठ घोरो वचांसि मिश्रा कृणवा है नु”

[ఋ. ౧౦-౧౪-౧]

అని ఋక్కు.

“ఓహోరాకారిణీ ప్రియురాలా! (ఊర్వశీ) నామీద అనురాగం గలిగిన మనస్సుతో సమీపాన వుండు. ఉక్తి ప్రత్యుక్తి రూపమైన సంవాదాన్ని ఇప్పుడు చేస్తాము.”

అని విద్యారణ్యభాష్యాన్ని అనుసరించి వైవాక్యాలకు అర్థం. ఈసందర్భంలో ఊర్వశీ పురూరవుల కథను పద్యరూపాన తెలిపి

విద్యారణ్యులు ఈక్రింది శతపథబ్రాహ్మణవాక్యాలను ఉదాహరించారు.

“ అత్ర వాజసనేయకం

ऊर्वशीहासराः पुरुरवसमैल चकमते । तं ह विन्दमानोवाच ” ।

[శ. బ్రా. ౧౧-౪-౧]

[ఊర్వశి అనే అప్పర ఇలాపుత్రుణ్ణి పురూరపుణ్ణి కామించింది అతణ్ణి చేపట్టి (యిట్లా) అన్నది....]

వేశ్యావర్గపుస్త్రీలు శ్రుతివాక్యంలో ప్రస్తుతులయినవిధం తెలిపినాను.

వేశ్యాసంపర్కం విహితంగాని, నిషిద్ధంగాని కాకపోవడంవల్ల పాప సేతువు కాదని

“ అవరవర్ణాస్వనిరవసितासु वेरयासु पुनर्भूषु च न शिष्टो न प्रतिषिद्धः सुखार्थत्वात् ”

[వా. కా. ౧-౪-౩]

[నిరవసితలుకాని తక్కువజాతిస్త్రీలయందు, వేశ్యలయందు పునర్భువు (మారుమనుముస్త్రీ)లయందు ప్రయుజ్యమానమైనకామం సుఖార్థమైనది గనుక విహితం కాదు. నిషిద్ధం కాదు.]

అనే పట్టుల్లో వాత్సల్యంనుడు తెలుపుతున్నాడు.

ప్రతాపరుద్రీయంలో కుమారస్వామి ఉదాహరించిన వచనంలో చార్యుని అని పున్నా వేశ్య యెదురై తే కూడా శుభమని నిమిత్తజ్ఞుల అభిప్రాయం. వర్షపుమానమైన ఆధకంయొక్క సాంకేతికస్థితుల్లో ఒక దానికి గణికాహస్తాన్ని నిర్దేశించి

“ आढको गणिकाहस्तं गतः सस्याभिवृद्धिकृत् ”

అని ఆగణికాహస్తస్థితి శ్రేయఃఫలకమని చెప్పుతున్నారు.

కొన్ని చోట్ల రూపకంలో సంస్కృతం పుషయోగించవలసినపాత్ర

లను చెప్పుతూ

“ మన్త్రిజావేశ్యయోః కచిత్ ”

[ద. రు.]

అని మహాదేవీమంత్రిపుత్రికలతోపాటు వేశ్యనుకూడా ధనం జయుడు చేర్చాడు. సాహిత్యదర్పణకర్తకూడా యీసంగతినే తెలిసినాడు. ఒకరిఅధీనంలో ఉన్న వేశ్యను మరియొకడు పొందినట్టైతే

“ రూపాజీవామన్యోపరుద్ధ గచ్ఛతః ”

[అ. 3-20 ప్ర]

అని దండంవిధించి కొటిల్కుడు వేశ్యాసంబంధానికి రాజరక్షణ కూడా కల్పించాడు.

వాత్స్యాయనుడిచేత ఉచితానురాగ విషయంగా గృహీత అయిన పునర్భువును ఉపేక్షించినట్టి సాహిత్యవేత్తలు వేశ్యను, ఉత్తమ కోటిలో చేర్చకపోయినా,

“ అథ నాయికా త్రివిధా స్వాన్యా సాధారణస్త్రితి ”

[సా. 3]

అని కావ్యనాయికగా వుండడానికి అంగీకరించారు. ఆవేశ్యకుల కాంతవలె స్థిరానురాగవతి అయితే మృచ్ఛకటికలో వసంతసేనవలె ఉత్తమ కార్యంలోకూడా నాయికగా ఉండవచ్చునని వారి అభిప్రాయం. కాళిదాసు

“ పాదన్యాసైః కణితరశనాస్త్రలీలావధూతైః ”

రత్నచ్ఛాయాఖచితవలిభిశ్చామరైః శ్చాంతహస్తాః ।

వేశ్యాస్త్వత్తో నఖపదసుఖాన్ ప్రాప్య వర్షాగ్రవిన్దూ

నామోక్ష్యంతే త్వయి మధుకరశ్రేణిదీర్ఘాన్ కటాక్షాన్ ॥

[ఆపుజ్జయినీలో నృత్తపు అడుగులచేత మ్రోగుతున్న వడ్డాణంతోను విలాసంగా కదలించబడి కంకణరత్న కాంతి ఖచితమైన దండాలు గల చామరాలచేత అలసినహస్తాలతోను వున్న వేశ్యలు నీవల్ల నఖక్షత సుఖహేతువులైన వానతొలిచినుకులనుపొంది తుమ్మెదపజ్జీవలె దీర్ఘమైన కడగంటిచూపులను నీయందు ప్రసరింపజేస్తారు.]

అని ఉజ్జయినివేశ్యల విలాసాలను ప్రతిపాదించివారిని మేఘుడికి సుఖ హేతుకోటిలో చేర్చాడు.

(కామినీదర్శనీయత్వం పుణ్యఫలమని అభిప్రాయమని మల్లి నాథుడు.)

“ శ్రుత్వా త్వత్పరివారవారవనితాగీతాని భృङ్గాङ्గనా

లీయన్తే కుసుమాన్తరేषు.....”

[రత్నా]

[నీపరివారవారవనితల గీతాలను విని ఆడతుమ్మెదలు (లజ్జితలై నట్లు) కుసుమాంతరాల్లో లీనమవుతున్నవి.]

అని వాసవదత్తయొక్క పరివారవేశ్యలగీతాలశ్లాఘను శ్రీ హర్షుడు వత్సరాజుచేతనే చేయించాడు.

“ కర్ణాఢీదశనాङ्గితః శితమహారాఢ్మీకటాక్షాహతః

ప్రౌఢాన్ధ్రీస్తనపీఢితః ప్రణయినిభ్రూమన్డగవిత్రాసితః ।

లాఢీవాఢ్మవివేఢితశ్చ మలయశ్రీతర్జనీభర్జితః

సోఽయం సమ్ప్రతి రాజశేఖరకవివారాణసీ వాఙ్మతి ॥ ”

(కర్ణాఢీ పంటిచేత నొక్కబడి, మహారాష్ట్రకడగంటిచూపుచేత కొట్టబడి, ప్రౌఢాన్ధ్రీస్తనాలచేత పీడించబడి, ప్రణయిని బొమముడి చేత భయపెట్టబడి, లాఢీచేతులచేత ఆవరించబడి, మలయస్త్రీతర్జనీచేత వేచబడిన ఆ ఈరాజశేఖరకవి యిప్పుడు కాశీని కోరుతున్నాడు.)

అనే అభియుక్తోక్తి యధార్థమైతే రాజశేఖరుడు బహుదేశ స్త్రీలతో సుఖించానని ప్రకటించుకొనడం గౌరవాపాదకంగానే భావించివుండవచ్చును.

ఈ వేశ్యలలో కొందరు విద్యావతులుగా ధనవతులుగా ఉండే వారు. గణిక అనేసంజ్ఞ ఇట్లాటివేశ్యలకే నని విదితం.

“ కుమ్భదాసీ పరిచారికా కులటా శ్వేరిణి నటి శిల్పకారికా ప్రకాశ-
వినశ్రా రూపాజీవా గణికాచేతి వేశ్యా విశేషాః । [వా. కా. ౬-౬-౪౪]

[కుంభ దాసి (అంట్లుతోమడం మొదలైనపనులవల్ల జీవించే దాసి) పరిచారిక, కులట (భర్త కానకుండా వ్యభిచరించేస్త్రీ), స్వైరిణి (భర్తను తిరస్కరించి వ్యభిచరించేది), నటి (రంగస్త్రీ), శిల్పకారిక (రజకతంతు వాయాది భార్య), ప్రకాశవినష్ట (భర్త బ్రతికివున్నా గతించినా అతనిని వదలి బహిరంగంగా అన్యసంగత అయినది), రూపాజీవ (రూపమీద ఆధారపడి జీవించేవేశ్య), గణిక (రూపవతి కళాప్రవీణ అయినవేశ్య) అని (పైన ఉదాహృతలైనస్త్రీలు) వేశ్యావిశేషాలు.]

అని వాత్సయనుడు

కుంభదాసి, రూపాజీవ, గణిక, కాక తక్కినఆర్థులు అవలంబించేది వేశ్యావృత్తంవంటిదే గనుక వారుకూడా వేశ్యలలోనే చేర్చబడినారు.

“రూపాదిभिर्నాయికాగుణैః కలాదిभि

శ్రాన్విता उत्तमगणिकाः गुणानाञ्च

कलानां च पादार्थाभ्यां शून्या

मध्यमाधमाः ॥”

[६-५-२५ ज. व्या]

(నాయికాగుణాలైన రూపాదులు, గుణాదులు, కలిగిన వేశ్యలు ఉత్తమగణికలు. ఈగుణాల్లో నాలుగవవంతు తక్కువైతే మధ్యమగణికలు. సగం తక్కువైతే అధమగణికలు.)

అని జయమంగళుడు.

కొటిల్యమతాన్ని అనుసరించి వేతనా లిచ్చి వేశ్యలను రాజసేవ యందు స్థాపిస్తుండినట్లు వారివ్యవహారాలను గణికాధ్యక్షులు పరిపాలిస్తుండినట్లును, అర్థశాస్త్రంవల్ల విదితమవుతున్నది. గణికలకు గీతాది విద్యలను నేర్పే ఆచార్యుడికి రాజమండలంనుండి వృత్తిని యేర్పరచవలెనని కొటిల్యుడు చెప్పుతున్నాడు.

“गीतवाद्यपाठ्यनृत्तनाट्याक्षरचित्रवीणावैष्णुपरचित्तज्ञानगन्धमाल्यसं-
यूहनसम्पादनसंवाहनवैशिककलाज्ञानानि गणिका दासी रङ्गोपजीविनीश्च
ग्राहयतो राजमण्डलादाजीवंकुर्यात् ॥”

[अ. २-२७]

[గణికలకు దాసీలకు నటాదిస్త్రీలకు గీతవాద్యాలు, నృత్యం, నాట్యం, లిపి, చిత్రం, (చిత్రాలుగీయడం,) వీణ, వేణువు, మృదంగం, పరచిత్తజ్ఞానం, గంధయుక్తి, మాల్యసంపాదనం, అంగమర్దనం, వైశికం (వేశ్యావృత్తం) ఇంకా కళలునేర్చే అచార్యుడికి రాజమండలంనుండి వృత్తిని కల్పించవలెను.]

అని కొటిల్చుడు.

तस्य षष्ठं वैशिकमधिकरणं पाटलिपुत्रिकाणां गणिकानां नियोगादत्तकः
पृथक्चकार ॥ [వా. కా. १-१-११]

అనేవాక్యాల్లో వీరనేన మొదలైన పాటలీపుత్ర గణికల నియోగంవల్ల దత్తకుడనే విద్వాంసుడు బాభ్రవ్యగ్రంథమందలి వైశికాధికరణాన్ని (వేశ్యల పురుషరంజన విధానాన్ని) పృథక్కరించాడని వాత్స్య యనుడు తెలుపుతున్నాడు.

ఇతడు తనకామసూత్రంలో ఒక అధికరణం అధికరణం వేశ్యా విషయకథనానికి వినియోగించాడు. దేశాధీశ్వరులంతటివారికికూడా వేశ్యామైత్రి న్యూనతగా వుండినట్లు కనబడదు. మణిమేఖల అనే వేశ్యాపుత్రిని పొందడానికి రాజకుమారుడంతటివాడు యత్నించాడని తమిళవాఙ్మయజ్ఞులు చెప్పుతున్నారు.

रतियोगे हि कीलया गणिकां चित्रसेनां चोलराजो जघान ॥

[వా. २-७-२०]

(రతియోగమందు కీల అనే ప్రహణనవిశేషంచేత చిత్రసేన అనే గణికను చోళరాజు చంపినాడు.) అని చిత్రసేన అనే వేశ్యతోడి చోళ రాజమైత్రిని వాత్స్యయనుడు విశదం చేస్తున్నాడు. ఈతీరుగా వేశ్యా మైత్రి ఆకాలంలో న్యూనతకు హేతువు కాలేదు.

అయినప్పటికీ బాలచంద్రయుద్ధంలోని వేశ్యాఘట్టమంతా అప్ర సక్తంగా కనబడుతుంది. సత్యభామ శ్రీకృష్ణుని అనుసరించినట్లు బాల

చంద్రుడితో ఈమె యుద్ధభూమికి పోయివుంటే ఈ ఘట్టం సంగతంగా వుండేది; కాని ఆమె అట్లాపోక వారిసంగతి శృంగారంతోటే సమాప్తం కావడంవల్ల కృతికర్త దీనిని వదలివేయడమే వుచితంగా వుండేది.

వే శ్య మా త

వేశ్యాప్రసక్తి వచ్చినచోట వేశ్యమాతను ప్రదర్శించడం చాలామట్టుకు తెలుగుగ్రంథకర్తల ఆచారంగా కనబడుతున్నది. నిరంకుశోపాఖ్యానం మొదలయినవి ఉదాహరణం. వాత్స్యాయన కాలం నుండి యీ వేశ్యమాత వాఙ్మయంలో ప్రసక్తి వహించింది.

मातरि च क्रूरशीलायां अर्थपरायां च आयत्ता स्यात्तदभावे मातृकायाम्॥

[వా. కా. ६-२-२]

(క్రూరశీల, అర్థాసక్త, అయిన తల్లిఅధీనంలో ఉండవలసినది. తల్లి లేకపోతే కృతకమాత అధీనంలో ఉండవలసినది.)

అని వాత్స్యాయనుడు.

“सौभाग्यभङ्गे मातृकां कुर्यात्”

[अ. २-२७]

[(ముసలితనంచేత రూపయావనాలు చెడినప్పుడు (ఆమెను భోగ్యగణికకు) మాతృకగా చేయవలెను. అంటే తల్లిలేని భోగ్య వేశ్యకు మాతృస్థానీయనుగా ఆమెను చేయవలెను.)

అని కౌటిల్యుడు

వేశ్యకూతురును బలాత్కరించినందుకు దండం విధిస్తూ దానికి పదహారురెట్లు వేశ్యమాతకు భోగశుల్కంగా ఇప్పించవలెనని

“गणिकादुहितरं प्रकुर्वतश्चतुःपञ्चाशत्पणो दण्डः ।

शुल्कं मातुर्भोगः षोडशगुणः ॥”

అనే వాక్యాల్లో కాటిల్కుడు చెప్పుతున్నాడు. సామాన్య నాయికావృత్తం నిర్దేశిస్తూ ఈమెనాయకుణ్ణి నిర్ధనుణ్ణి చేసి చివరకు పునస్సంధాన కాంక్షతో తల్లిచేత వెళ్లగొట్టించ వలెనని సాహిత్య వేత్తలు తెలుపుతున్నారు.

“కామమతీకృతమపి పరిక్షిణధనం నరమ్ ।

మాత్రా నిఃక్రాసయేదేషా పునః సన్ధానక్షయ ॥” [సా. ౩]

(బాగా అంగీకృతు డయినప్పటికీ ఊణధనుణ్ణి వేశ్య పునః సంధాన కాంక్షతో తల్లిచేత వెళ్లగొట్టించవలెను.)

అని విశ్వనాథుడు.

“నిస్వాన్మాత్రా వివాసయేత్”

[దశ. ౩]

(ధనం లేనివాండ్లను తల్లిచేత పంపించివేయవలెను.)

అని ధనంజయుడు.

ఈవేశ్యమాత ప్రస్తావన తెలుగుకృతికర్తల స్వమార్గం కాక పూర్వసంప్రదాయానుసారిగా పున్నట్లు స్పష్టపడుతున్నది. ఈమెను వెగటుగా వర్ణిస్తూవచ్చారు.

“విటసమూహావిలంఘ్యమాననానావచోఽర్హిణి దాని తల్లి
వేశ్యమాత విషమువేము విషము.

పైశాచసమితిలోపలి వికాంబెల్లగపికోటిలోనుండు కాంక్ష.....
.....లెల్ల
దీసి.....నిర్మించెబ్రహ్మ.....లంజ తల్లిగాగ”

(ని. 2)

అని కంసాలిరుద్రయ్య.

“సూనశరభుక్తనిర్ముక్త శుష్కపత్రభాజనములైన వృద్ధవేశ్యాజనములు.

కాచుజాగిలములువోలెఁ గాచియుండు

వేశ్యమాతలు తద్వారవేదికలను,

.....
వివిధమాయాప్రభూత యవ్వేశ్యమాత”

అని సారంగు తమ్మయ.

(వై. వి)

“తల్లిగలుగు సానితగులుటరోతరా.”

(వే. శ.)

అని వేమన.

పైమాగ్ధాన్ని అనుసరించే వీరచరిత్రకర్త వేశ్యమాతను మిక్కిలి
వికారంగా ప్రదర్శించాడు. అది ముందుపుటల్లో ద్రష్టవ్యం.

భార్యాసమాగమం.

యుద్ధానికి బయలుదేరబోయే సమయంలో వేణీసంహారంలో

ద్రౌ—నాథ—అసురసమరాభిముఖస్య హరేరివ మజ్జలం యుష్మాకం భవతు ।

యచ్ఛామ్వా కున్త్యాశాస్తే తద్యుష్మాకం భవతు ॥” [తాతా]

(కన్నీరు ఆపుకొంటూ) నాథా అసురయుద్ధాభిముఖుడైన విష్ణు
వుకువలెమీకు మంగళమగుగాక. అంబ కుంతి ఆశాసిస్తున్నది మీకు
కలుగును గాక.)

అనేచోట భీమనేనుడివలె బాలచంద్రుడు భార్య ఆశీస్సులను
స్వీకరిస్తాడు. ఇంతటితో నూరుకొంటే వుచితంగా వుండేది. కాని
ఆమెను చూడగానే బాలచంద్రుడు కామపరవశు డవుతాడు. రణదీక్షి
తుడు ఇట్లా కామపరవశుడు కావడం భారతీయ వీరధర్మానికి విరుద్ధం.
అనార్యుడై పరాజయం పొందబోతున్న వారికి వాల్మీకి

तं तु तारा परिष्वज्य वालिनं प्रियवादिनी ।

चकार रुदती मन्दं दक्षिणा सा प्रदक्षिणम् ॥

[రా. కి]

(దక్షిణ ప్రియవాదిని అయిన తార ఆవాలిని కౌగిలించుకొని
విలపిస్తూ తిన్నగా ప్రదక్షిణంచేసింది.)

అని భార్యాపరిష్వంగంప్రతి పాదిస్తాడు.

విజయనగర రాజ్యంనాటి పారిజాతాపహరణ కర్త తమ శత్రువులను మహమ్మదీయులను మనస్సులో పెట్టుకొని కాబోలు అభాగ్యుడైన కృష్ణశత్రువు యుద్ధానికి పోతూ తనభార్యను కాగిలించుకొన్నాడని చెప్పినాడు. ఇట్లా యుద్ధానికిపోతూ భార్యలను స్పృశించడం అనార్యుల ఆచారమై వుండవచ్చును. రావణుడికినైతే యీ కార్యం వాల్మీకి కనబరచలేదు. యుద్ధమాసన్నమై వున్నప్పుడు దుర్యోధనుడు భార్యనుచూసి మదనచేష్టలను ఆరంభించినట్లు భట్టనారాయణుడు వేణీసంహారంలో చెప్పితే అది అనుచితమని ఆకాండంలో ప్రథనమనే దోషమని

अकाण्डे प्रथमं यथा—वेणीसंहारे द्वितीयेऽङ्केऽनेकवीरक्षये प्रवृत्ते भानुमत्या सह दुर्योधनस्य शृङ्गारवर्णनम् ॥ [का. प्र. ७]

(అనవసరమందు వర్ణనానికి ఉదాహరణం—వేణీసంహారనాటకంలో ద్వితీయాంకంలో అనేకవీరక్షయం ప్రవృత్తమైనప్పుడు భానుమతితో దుర్యోధనుడి శృంగారయొక్క వర్ణనం.)

అనేపట్టుల్లో ముట్టుటుడు నిరసించాడు. భార్యను కలిసికొనడానికి అదేచివరసారి గనుకను తల్లికోరింది గనుకను బాలచంద్రుడట్లా చేశాడేమో నంటారా, చెప్పుతున్నాను. పరలోకానికికూడా భార్య తనను అనుసరించబోతున్నదని సంప్రదాయం ప్రబోధిస్తూవుంటే తన తాత్రధర్మకోసం ప్రాణాలనునైతే సమర్పించబోయ్యేవీరుడు సర్వత్యాగదీక్ష వహించవలసిన ఆసమయంలో యేకారణంచేతగాని యింద్రియవశుడు కావడం దీక్షాభంజకంగదా. కోడి మొదలైన ప్రాణులతో ఆడే జూదానికి సమాహ్వయమని పేరు. ప్రాణంలేనిపాచికలు మొదలైనవాటితో ఆడేదానికి ద్యూతమని పేరు. ద్యూతసమాహ్వయాలకు ధర్మశాస్త్రంలోగల నిషేధం, రాజ్యవ్యవహారంలో కౌటిల్యమతాన్ని అనుసరించి

వాటినియతత్వం ధర్మరాజు ద్యూతంలోవలె బ్రహ్మనాయుడు సమాహ్వంయలో ప్రసరించడంయొక్క ఉచితానుచితత్వం, కార్యంపూడిలో అపివరకుజరిగిన యుద్ధాలు, ఆర్ధరాత్రంలోకన్నమనీడి యుద్ధరంగదర్శనం, యుద్ధరంగశుద్ధి, అక్కడి యెరుకలసాని, పిశాచాదులు, నీళ్లపైన తేలుతూవచ్చి నవ్వి న తలపురై, జలధిసోముడు, సాక్షిగా నిల్వబెట్టిన యుద్ధస్తంభం, శివపురి, రమపురి, అప్పటి ఇప్పటి స్త్రీపురుష వస్త్రధారణ రీతులవివేకం, తెలుగుదేశంలో శైవవైష్ణవమతవ్యాప్తి, మహాకాళి ఆరాధన, శాంత్రికమతాభిరతి మొదలైన వాటినిగురించి చర్చించడలచాను గాని కొన్ని కారణాలచేత ఆవిచారణ ఇప్పుడు మానుతున్నాను.

వీరమతం.

వీరత్వం మిక్కిలి ప్రాచీనకాలంనుండి ఆరాధ్యంగా సంభావితమవుతున్నది. ఋగ్వేదంలో పూజ్యుడైన ఇంద్రుడికి వీర అని సంబోధనం కలదు.

“సుప్రవాచనం తవ వీర.....”

[౨-౧౩-౧౧]

అని ఋక్కు.

“వీర వలవన్ హే ఇంద్ర”

[ఋ. భా.]

అని శ్రీవిద్యారణ్యులు. శ్రుతుల్లో అగ్నికూడా వీరుడని ప్రశంస కలదు. వీరహత్య ఒకగొప్పపాపంగా పరిగణితమవుతూవుండేది.

“వీరహా వా ణషదేహినాం యోఽగ్నిమద్రాసయతే న వా ణతస్య బ్రాహ్మణా ఋతాయవః పురాన్తమక్షన్”

[ఋ. య. ౪-౧-౨]

అని కృష్ణయజుస్సు. వేదభాష్యంలో

“దేవానాం మధ్యే వీరోఽగ్నిః తద్వధకారిణః యజమానస్యాన్త్రం ఋతాయవః సత్యమిచ్ఛంతో బ్రాహ్మణాః పురా నైవాక్షన్ నైవ భుక్తవన్తః”

(దేవతలమధ్య అగ్నివీరుడు. అగ్నినివధించిన యజమానుడి అన్నాన్ని సత్యాభిలాషులైన బ్రాహ్మణులు పూర్వం తినలేదు.)

అని శ్రీవిద్యారణ్యులు వివరించారు. వీరశబ్దం శ్రుతుల్లో కొన్ని చోట్లపుత్రపరంగాగూడా వ్యాఖ్యాతం.

తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణంలో

“వీరహా బ్రహ్మహిణి”

[తై. బ్రా. ౩-౮]

అనేచోట వీరశబ్దం క్షత్రియవాచి అని కొందరంటారని అది పుత్రవాచకమని

“వీరహా గర్భవాతీ క్షత్రియవాచీయేకే”

[మ.]

అనేపట్టుల్లో భట్టభాస్కరులు తెలుపుతున్నారు. ఋగ్వేదభాష్యంలో కొన్నిచోట్ల వీరశబ్దానికి శ్రీవిద్యారణ్యులు పుత్రపరంగా వ్యాఖ్య చేశారు.

“అవీరాయాశ్చ యోషితః”

[మ. ౪-౨౧౩]

అని వీరభార్యఅయినా వీరమాత అయినా కానటువంటి స్త్రీచేతి అన్నం తినగూడదనిమనువు నిషేధిస్తున్నాడు. ఇక్కడ వీరశబ్దం పుత్రవాచిగాగూడా వ్యాఖ్యాతం. దుర్బలులైన శిశువులు త్యక్తులై, దేశరక్షకులు కాగల దృఢకాయులైన శిశువులుమాత్రం రక్షితులుగా వుండిన పురాతనపుగ్రీసుదేశంలోవలె, ఇప్పుడు ఇటలీవంటి దేశాల్లోవలె, ఒకప్పుడు భారతవర్షపు ఆర్యుల్లో వర్ధిల్లిన పురుషులందరూ చాలా మట్టుకు వీరులుగానే వుండిన కాలాన్ని పై శ్రుతిస్మృతి పట్టులు సూచించగలవేమో నని అనుకొంటున్నాను. ఊతప్రతిపత్తిలో పుత్రుడు వీరుడు కనుకనే

“వీరప్రసవా భూయాః”

[ఉత్తర]

“అపరా వీరమజీజనత్ సుతమ్”

[౪౮]

అని వీరపుత్రుణ్ణి భావిస్తూ వచ్చారు. మహాభాష్యంలో అనేక
స్థానాల్లో వీరశబ్దం ప్రస్తావించబడింది. శాస్త్రంలో మంగళార్థకశబ్ద
ప్రయోగాన్ని ప్రశంసిస్తూ

“मङ्गलादीनि मङ्गलमध्यानि मङ्गलान्तानि च शास्त्राणि प्रथन्ते वीरपुरुष-
काण्यायुष्मत्पुरुषकाणि च भवन्ति ” [महा]

[(మంగళాదులు, మంగళమధ్యాలు, మంగళాంతాలు, అయిన
శాస్త్రాలు ప్రసిద్ధి చెందుతున్నవి. ఆయుష్షుత్పురుషకాలు, వీరపురుష
కాలు అవుతున్నవి. (వాటిని చదివినవారు ఆయుష్షుంతులు వీరులు అవు-
తున్నారు.)]

అని పతంజలివీరత్వాన్ని సంభావించాడు.

మంత్రశాస్త్రంలోకూడా

“निस्सङ्गो निर्भयो वीरो निर्द्वन्द्वो निःकुतूहलः ” [कु.]

(వీరరాగుడు నిర్భయుడు నిర్ద్వంద్వుడు నిఘ్నతూహలుడు
.....అయి వీరుడు)

అని వీరశబ్దం సాధకవరంగా అర్హిత మవుతున్నది. ఇట్లానే మఱి
కొన్నిచోట్ల కలదు. యోగశాస్త్రంలో కూడా ఈవీరశబ్దాన్ని స్వీక-
రించి వీరాచారమనే ఒకఆసనాన్ని ప్రతిపాదించారు. దీన్నే

“ वीरासनैर्यानजुषामृषीणां ” [र.]

(వీరాసనాలతో కూర్చుండి ధ్యానించే ఋషులయొక్క)

అనేచోట కాలేదాసు ప్రస్తావించాడు. శృంగారసందర్భంలో
కూడా

“ मत्तसि नः स्मरं वीर यच्छसि ” [श्री. भा. १०]

(మీ వీరుడా (కృష్ణుడా) మామనస్సులో మన్మథుణ్ణి ప్రభవించ
జేస్తున్నావు)

అని గోపికలచేత శ్రీభాగవతకారుడు వీరశబ్దాన్ని ప్రయోగించ జేశాడు. రామాయణంలో

“వీర్యశుల్కేతి మే కన్యా స్థాపితేయమయోనిజా” [రా. బా]

అని జనకుడు తనపుత్రిక వీర్యశుల్క అని ప్రకటించాడు. ఈ వీర్యశుల్క అనేమాటలనే కాళిదాసు

“दृष्टसारमथ रुद्रकार्मुके, वीर्यशुल्कमभिनन्द्य मैथिलः” [ర. ౧౧]

(పిమ్మట జనకుడు రుద్ర కార్ముకమందు కనబడ్డ సారంకల వీర్య శుల్కానికి సంతోషించి) అనేచోట స్వీకరించి గౌరవాన్ని తెలిపినాడు. వీరమాతృత్వం, వీరపత్నీత్వం, మిక్కిలి ఆరాధ్యమైనవిగా ప్రాచీనకాలం లో సంభావిత మవుతూవుండేవి.

“वीरसूरीरपत्नी त्वं” [మ. ౩. ౧౦-౧౨]

(ఓకుంతీ, నీవు వీరజననివి వీరభార్యవు) అని శ్రీకృష్ణుడు కుంతిని అభినందిస్తాడు.

“भर्तासि वीरपत्नीनां श्लाघ्यानां स्थापिता धुरि ।

वीरसूरिति शब्दोऽयं तनयास्वामुपस्थितः ॥” [మా. ౪]

[శ్లాఘ్యులైన వీరపత్నుల అగ్రాన భర్తచేత నిల్పబడ్డావు. (ఇక) వీరజనని అనే ఈశబ్దం (బిరుదం) కుమారుడివల్ల నిన్ను చేరింది.] అని కాళిదాసు ఈధర్మాలపూజ్యతను విశదం చేస్తాడు. శివోద్భాతుడైన వీరభద్రుడి వీరత్వం ప్రసిద్ధమయ్యే వున్నది. తదారాధకులు ఇప్పటికీ వీరాంగాన్ని ఉద్బోధకంగా వెలయిస్తున్నారు. విష్ణువుయొక్క పది అవతారాల్లో నృసింహుడు, శ్రీరాముడు, పరశురాముడు, బలరాముడు యుద్ధవీరులే అయివున్నారు. వైదికమతరక్షణాదులు విశేషలక్షణాలు వారికివున్నవారు యుద్ధవీరుల్లో చేరినసంగతి నిర్వివాదం. బుద్ధుడు పయోవీరుడు.

· भो लङ्केश्वर दीयतां जनकजा रामः स्वयं याचते ।

कोऽयं ते मतिविभ्रमः स्मर नयं नाद्यापि किञ्चिद्रतम् ॥

नैवं चेत् खरदूषणत्रिशिरसां कण्ठासृजा पङ्क्तिः ।

पत्नी नैष सहिष्यते मम धनुर्ज्याबन्धबन्धूकृतः ॥

(ఓ రావణా! సీత నియ్యవలసినది. రాముడు స్వయంగా యాచిస్తున్నాడు. నీకీ మతివిభ్రమ మేమిటి? నీతినిస్సరించు. ఇంకా యేమిమించిపోలేదు. అట్లాకాదా, ఖరదూషణత్రిశిరుల కంతరక్తం చేత పంకిలమైన యీబాణంనా ధనుర్జ్యబంధానికి సంధించబడి సహించదునుమా) అనే వాక్యాలను సాహిత్యదర్పణకర్త యుద్ధవీరుడైన శ్రీరాముడికి వుదాహరణంగా చూపినాడు. శ్రీరాముడికి వీరరాఘవత్వప్రతీతివిదితం. భవభూతికృతిలో శ్రీరాముడు మహావీరుడుగా ప్రసిద్ధుడు. అవతార వీరుల్లో నృసింహ శ్రీరాముల కిప్పటికీ ఆలయాల్లో పూజలు జరుగుతున్నవి. ఇంతకూ చెప్పదలచిం దేమంటే వీరారాధనం భారతవర్షానికి నూతనంకాదని. అయితే “భవిష్యత్ప్రజేతహాసం” అని పురాణాల్లో ప్రదర్శితులైన రాజులకాలానికి పిమ్మట పల్నాటి వీరులవలెదైవత్వ మారోహించి పూజితులవుతున్న యుద్ధవీరులు ఇంతవరకు భారతవర్షంలో మృగ్యులు. భారతవర్షమందలి యితర దేశాల్లో యిట్లా టివీరారాధనం నాకు తెలిసినంతవరకు వున్నట్లు తోచదు. నేను కలకత్తాలో వుండేరోజుల్లో “Birbhum” (వీరభూమి) అనేపేరుగలఒకప్రదేశం వంగదేశంలో వున్నట్లు విన్నాను. కాని యిట్లాటి వీరమతప్రతిపత్తి ఆక్కడవున్నట్లు నేను వినలేదు. ఇటీవల పరాక్రమప్రధానమైన సిక్కు జాతిలోకూడా ఈరీతులు కనబడవు. మహమ్మదీయులు “మొహరం” సమయంలో ఆచరించే ఆరాధన కొంతవరకు దీన్ని పోలివున్నది. కార్తైలు వీరపూజను గురించి యూరపుఖండంలో యెక్కువప్రచారం చేశాడు. పల్నాటి వీరారాధనంవంటి మతప్రస్థాన మెక్కడా యేర్పడివుండలేదు. స్కాన్

డినేవియాయందలి నార్సుమతం జపాన్ నందలి షింటోమతం యుద్ధ
వీరారాధనతో సంబంధం కలవని తెలుస్తున్నది. ఈవీరమతం ఆంధ్ర
దేశపు గొప్పవిశేషంగా కనపడుతున్నది.

బుద్ధభగవానుడిచేత ఆరబ్బమై పిమ్మట రామానుజాదులు కొంత
వరకు అనుసరించిన వర్ణాధికారసామ్యం యిందు ప్రతిపాదితం గనుక
లోకతంత్రంలో సయిత మిది ప్రస్ఫుటస్థాన మాక్రమిస్తున్నది. దీంట్లో
జాతిభేదం లేదు. బ్రాహ్మణుడు మొదలు చండాలుడిపర్యంతం అందరికీ
దీంట్లో ప్రవేశం కలదు. చండాలుడైన కన్నమనీడు బ్రహ్మనాయుడి
పుత్రుడుగా భావింపబడ్డాడు. దక్షిణదేశమందు బ్రాహ్మణేతరులైన
కొందరు ఆశ్వారులవలె ఇతడు పూజనీయుడుగా వున్నాడు.

బ్రహ్మనాయుడి సైన్యంలో అన్ని జాతులవీరులు వుండేవారు.
అందులో పంచములకు గోసంగులని పేరు. బ్రాహ్మణుడు చాకలి మంగలి
కుమ్మరి మొదలైన నానాజాతియోధులు బాలచంద్రుడికి సోదరతుల్యు
లైన పరమమిత్రులు. వీరభక్తులైన యిద్దరు మహమ్మదీయుల గోరీలు
కూడా వీరాలయంలో వున్నవి.

प्रद्योतस्य प्रियदुहितरं वत्सराजोऽत्र जहे ।

हैमं तालद्रुमवनमभूदत्र तस्यैव राज्ञः ॥

अत्रोद्भ्रान्तः किल नलगिरिः स्तम्भमुत्पात्य दर्पा ।

दित्यागन्तून् रमयति जनो यत्र बन्धूनभिज्ञः ॥

[మేఘ]

[ప్రద్యోతుడి ప్రియపుత్రికను వత్సరాజిక్కడ హరించాడు,
ఆరాజుకే (ప్రద్యోతుడికే) ఇక్కడ బంగారుతాటితోపు వుండినది,
ఇక్కడ స్తంభంపెరికి నలగిరి (యేనుగు) దర్పంతో పైకెగిసింది
గదా, అని ఆగంతులైన బంధువులను అభిజ్ఞజనుడు అక్కడ (ఆఉజ్జ
యినిలో) వినోదపరుస్తుంటాడు.]

అనే కాలిదాసోక్తులను పోలి

ఇచ్చోట భుజియించి రేకకార్యస్తులై
సామంతనృపతులు చాపకూడు
ఇచ్చోటఁ జింతించె నిచ్చనుపాయంబు
నశినాక్షి యార్వెల్లి నాయురాలు
నిజమనశ్శుద్ధికై నిష్ఠులయేటిలో
నోలాడె నిచ్చోట బీ(శీ)లసాని
యిచ్చోట బోరినారిలవణంబుగఁ గొల్ల
సవతితల్లుల బిడ్డ లవనిపతులు
ధీరులగువార లేవురు వీరపురుషు
లై మదోద్ధతినిచ్చోట నాజీఁబడితి
అనుచుఁ జెప్పుదు రైతిహ్య మచటనచటఁ
జనుప పెద్దలు పల్లదేశములయందు.

(క్రీ. రా.)

అని వీరచరిత్రవిషయాలను తక్కిరిబిక్కిరిగా తెలిపే క్రీడాభి
రామపద్యంలోని చాపకూడు నానాజాతుల యేకపక్షి భోజనంవంటి
దిగా తోస్తున్నది. ఈ వీరమతస్థులందరికీ పాంగ్యం అని పారిభాషిక
వ్యవదేశం. అన్ని అవైదికమతాలవలెనే ఈవీరమతంకూడా వైదికమతం
ముందు తలవంచింది. ఉత్సవదినాలు గడచిపోగానే పాంగ్యం వారు
సాధారణమతమార్గాల్లోనే వర్తిస్తున్నారు. దీనికి ఆచార్యులు బ్రాహ్మ
ణులైన పిడుగువారు. వీరోత్సవంలో ఆచార్యప్రవృత్తిని చూచి
నప్పుడు కృపుడు, అశ్వత్థామ, ద్రోణుడు, పరశురాముడు ఇట్లాటి మహా
వీరుల సంప్రదాయాలు చిహ్నమాత్రంగానైనా ఆంధ్రదేశమంద
నిల్చివున్నవి గదా అని సంతృప్తి చిత్తోన్నతి కలుగకమానవు. మహా
వ్యధీయులు దేశంవెంట దేశం అన్నిదేశాలను గ్రసిస్తూ ఉత్తరభారత
వర్షాన్ని సంక్షోభపరుస్తుండినసమయాన విజృంభించిన భారతీయ ప్రతా
పాగ్నియొక్క ఒక్కకణమే ఆంధ్రదేశంలో పల్నాటియందు బ్రాహ్మ
యుద్ధరూపాన వెలిగింది. ఆవశ్యకసమయంలో దేశాన్ని రక్షించగ

వీరత్వం దైవత్వాంశగా పరిణమింపజేసి జాతిమతాభేదప్రతిపత్తితో దేశప్రజలను యేకవర్గస్థులనుగా చేయయత్నించిన ఈవీరమతాచార్యులు మనకు అవశ్యం స్మరణీయు లవుతున్నారు.

ఇట్లా ఆచార్యులు సర్వవర్ణసామరస్యంతో యుద్ధక్రతుదీక్షవహించడం దేశేతిహాసంలో గణించదగిన అంశం.

భారతవర్షేతిహాసంలో వీరచరిత్రప్రాధాన్యం.

కలిశకం 43-వ శతాబ్దిలో చేదిదేశపు హైహయలు ఉత్తరభారతంలో అదృశ్యులైనారని వారేతీరుగా అదృశ్యులైనారో తెలియడం లేదని ఆధునికుడైన పాశ్చాత్యైతిహాసికుడు వికసెంట్ స్కిత్తు చెప్పుతున్నాడు. ఈతీరుగా ఐతిహాసికులకు అగోచరమైన హైహయాదర్శనాన్ని, ఇంకా కల్యాణమేలిన పశ్చిమచాళుక్యవంశపుక్షయాన్ని ఈ పల్నాటివీరచరిత్ర వ్యక్తపరుస్తున్నది. క. 43-వ శతాబ్ది భారతవర్షేతిహాసంలో పూర్వోత్తరాలనుకలిపే ప్రముఖమైన ఒకగణువుగా పల్నాటివీరచరిత్ర కనబడుతున్నది.

హై హ యు లు.

ఈహైహయరాజవంశాలు ఇప్పుడే రూపాన యెక్కడవున్నవో చెప్పజాలను. భారతవర్షపు హైహయక్షత్రియుల మహాసభ యీ నడుమ అలహాబాదులో జరిగినదని విన్నాను. పూర్వం వీరికి నర్మదాతీరమందలి మాహిష్ఠిరాజధానిగా ఉండినట్లు విదితమవుతున్నది. వీరికి మిక్కిలి ప్రాచీనకాలంనుండి ఒకవిధమైనవక్రత వాఙ్మయంలో విశ్రుతం. మాహిష్ఠీస్త్రీలు స్వైరిణులుగా ఉండినారని భారతం చెప్పుతున్నది.

“ एवमग्निर्वरं प्रादात् स्त्रीणामप्रतिवारणम्
स्त्रैरिण्यस्तत्र नार्यो हि यथेष्टं प्रचरन्त्युत ”

[మ. స. ౨౭ ౩౯]

(ఇట్లా అగ్ని దేవుడు స్త్రీలకు అప్రతివారణమైన వరమిచ్చాడు. అప్పుడ స్త్రీలు స్వైరిణులై యథేష్టంగా సంచరిస్తారు).

శ్రీకృష్ణవిరోధి శిశుపాలుడు ఈచేదిదేశపురాజే. జమదగ్నిని చంపి జమదగ్నిత్రయవినాశకారణమైన పరశురామకోపాన్ని ప్రజ్వలింప జేసి నది ఈ హైహయవంశమేను. వీరులకాలంలో అనుగురాజుదులు తమపూర్వులు చేసినపాపాలు తొలగించుకొనడానికి దేశభ్రష్టులయినా కని వీరచరిత్రకర్త చెప్పినవిషయం హైహయుల అనుసూయతమైన యాగతకు అనుగుణంగానే ఉన్నది. వీరభద్రరావువారు వివరించిన కోనసీమహైహయులు ఈపల్నాటివీరుల వర్గంలోనివారే అయి వుండవచ్చును.

వీరులకాలనాటికి చేదిదేశపురాజధాని త్రిపుర అయినట్లు తెలుస్తున్నది. త్రిపుర రేవానదీసమీపంలో ఉన్నట్లు రేవామాహాత్మ్యంలో ఉత్తం. తమరాజధాని త్రిపురను స్మరించడానికి కాబోలు ఈ హైహయులే పల్నాటిప్రాంతాల్లో త్రిపురాపురం, త్రిపురాంతకం అనే గ్రామాలను నిర్మించి ఉంటారని అనుకొంటున్నాను. త్రిపురా పూర్వము వచ్చే కార్తికమాసంలోనే పల్నాటివీరుల ఉత్సవంకూడా జరుగుతున్నది.

పల్నాటివీరచరిత్రలో హైహయులు పాలమాచాపురినుండి వచ్చినారని చెప్పుబడినది. ఈపాలమాచాపురికి చేదిదేశంలో అవికృత వాడుమేదో నేను చెప్పుజాలను. మత్స్యపురి అని వూహిస్తే అది చేది దేశంలో వచ్చుదో లేదో నిశ్చయించలేను. త్రిపురకాక పాలమాచాపురి ప్రకృతి కయిన పేరుగల మరివాకస్థలంలో కూడా వారు నిలిచివుండి వుండవచ్చును. జంభనాపురి అని వీరచరిత్రలోనే మరి మొదటిచోట కలదు. ఇది జబ్బిల్పూరమై వుండవచ్చునని అనుకొంటున్నాను. వీరచరిత్ర చంపువుగా వ్రాసిన వీరభద్రుడు జబలాపురమనే చెప్పినాడు.

ఇప్పుడు వేంకటగిరిరాజవంశానికి బ్రహ్మనాయుడిసంబంధం ఉక్తమవుతున్నది. పల్నాటియుద్ధంలో బ్రహ్మనాయుడు మొదలైనవారు ఆవిష్కరింపజేసిన శౌర్యానలం పిమ్మటకాలాన అణగి తిరిగి తద్వంశ్యులైన బొబ్బిలిపీరుల్లో ప్రజ్వరిల్లింది.

వెలమ—నాయుడు—రావు.

తెలుగుదేశంలో ఊత్రసంప్రదాయాలను నిలవబెట్టిన నియోగి, వెలమ, రెడ్డి, కమ్మ, శాఖలవారిలో మనకు సన్నిహితకాలంలో శౌర్యధైర్యాదులను లోకోత్తరంగా వెలయించినది వెలమవారేను. ఈ వెలమలు హైహయులతో తెలుగుదేశంలో ప్రవేశించిన ఊత్రధర్మపరాయణులని, అందువల్ల వైదేశికులని, భావినై బ్రహ్మనాయుడితండ్రి దొడ్డనాయుడని దక్షిణదేశపువేరుతో ఉండడం ప్రతిబంధకం. అనుగురాజపుత్రుల్లో ఒకరు పెరుమాళ్లరాజుని వేరు పహించడం కూడా విచారణీయం. అవకాశం లేక ఆచర్చ వదలుతున్నాను. పల్నాటిపీరులకాలంలో వెలమవారికి నాయుడు, నీడు అని నామాంతాలు కనబడుతున్నవి. సంస్కృతంలోని నాయ అనే శబ్దంనుండి నాయుడు అని యేర్పడి ఉండవచ్చును.

“శ్రిణిమ్రువోఽనుపసగే (३-३-२४)

అనే సూత్రంప్రకారం నీధాతువునుండి నాయశబ్దం ఉత్పన్నమైనది. నాయ అనగా నీతి. అదిగలవాడు నాయః అని, ‘మ్రుక్తా బ్రాహ్మణాః’ అన్నచోట భుక్తశబ్దంవలె అది అచ్ ప్రత్యయాంతమని, భావించవచ్చును. లేదా నాయుడు అనేది కేవలం దేశ్యమై ఉండవచ్చును. ఈ నాయుడుశబ్దానికి ఆకాలంలో గల గౌరవాన్నిబట్టి కమ్మ, ఈడిగ, చాకలి, మంగలి, మొదలైన శాఖలవారెందరో దాన్ని తరువాతకాలంలో తమకు చేర్చుకొన్నట్లు అనుమేయం. అయితే

ఆంధ్రులకు అలవాటైన అనుచితానుకరణధోరణిలో కర్ణాటరాజులను మహారాష్ట్రులను చూసి ముత్రి, అమాత్య, భట్ట, వర్ణులు, మొదలైనవాటిని విడిచి బ్రాహ్మణులు రాయలు, రావులు, పంతుళ్లు, అయినదశలో వెలమలు సయితం, తమ నాయుడుశబ్దాన్ని వదలి రావులు, నాయనింగారు అనేదాన్ని వదలి రాయనింగార్లు, అయినట్లు కనబడుతున్నది. రెడ్డిరాజులకాలంలోనే ఇది ఆరంభమైనట్లు విదితమవుతున్నది. రెడ్డుమటుకు అనేకులు ఈఅనౌచిత్యానికి పాల్పడి రావులైనట్లు గోచరించదు. రెండు బేకులుబేకి మూడుసాకులు సాకమన్నట్లు అదీ కావలె యిదీకావలెనని కొందరు రావుపంతుళ్లు, అయ్యపంతుళ్లు, అయినవిధాన ఈవెలమలలో కొందరు రావునాయుళ్లు కూడా అయినారని విదితం. ఈరావు అనేది యిప్పుడు మిక్కిలి దుర్వినియోగం చేయబడుతున్నది. కొన్నివంశవర్గాలను వేరుపరచి తెలపడమే నామాంతాల యొక్క ప్రయోజనం. కనుకనే ఇంగ్లాండు మొదలైన అభారతీయదేశాల్లోసయితం నామాంతాలు వంశవర్గాలనే తెలుపుతున్నవి. పిళ్ల, మొదలియార్, అయ్యర్, అయ్యంగార్, మొదలైననామాంతాలు దక్షిణదేశంలోను, సర్కార్, బెనర్జీ, ముఖర్జీ, మొదలైనవి పుత్తరభారతంలోను శాఖలను తెలపడంవల్ల ప్రయోజనవంతమై చరితార్థ మవుతున్నవి. లేదా వీటికి ఫలమేలేక అజాగ్రత్తనాలు కాగలవు. బ్రాహ్మణులు, కోమటి, కమ్మ, వెలమ, చాకలి, కుమ్మరి, మంగలి, బోయ, యానాది మొదలైనశాఖలవా రందరు తోచినట్లు రావుశబ్దం అనాలోచితంగా తగిలించుకొంటున్నారు. కనుక రావు ఇప్పుడు అర్థంలేనిదై పనికిమాలినదై పోయినది. ఇది తెలుగుదేశపు అవివేకాల్లో ఒకటి అని భావిస్తున్నాను. తెలుగుదేశంలో సర్వవర్ణసాధారణమైన అయ్య, అన్నలవలె, యీరావునుకూడా అంగీకరించగూడదా అని అంటే దేశీయమైన అయ్య, అన్నలు ఉండగా పరదేశస్థులరావును స్వీకరించడం అప్రశస్తమని, ప్రయోజనం లేకుండా స్వీయంవదలి పరకీయానికి చేతులు

చాచడం చిల్లరపని అని, వాటికితోడు ఇది ఒకటి అని చెప్పితే అనా వశ్యకం, గనుక కల్పనాగౌరవ మనేదోషం సంభవిస్తుందని, అయ్య అన్నలలోకంపై రావులో విశేష మేమిలేదని చెప్పుతున్నాను. వేంకట రామన్ సూర్యనారాయణ భాగవతర్ రాధాకృష్ణన్ అని ఈతీరున ఆంధ్రుల అరవనామాంతాల అనుచితత్వం కూడా ఇట్లానే వ్యాఖ్యేయమని చెప్పుతున్నాను. తెలుగుదేశంలో చాలాకాలంనుండి కొన్ని దురాచారాలు ఉన్నమాట యథార్థం. అయ్య, అన్న, అమ్మ, అక్కలకు అసమంజసంగా ఇకారాంతాలమీద, త్ర్యధికాక్షర సంస్కృతశబ్దాల మీదకూడా, సంధిచేసి ఆపేర్లను చప్పబడవేయడం, గోరుచుట్టుపైన రోకటిపోటన్నట్లు పురుషులు సీతయ్య, లక్ష్మయ్య, అంబయ్య, అని ఈ తీరున ఆడపేర్లు పెట్టుకొనడం; స్త్రీలు రామమ్మ, హనుమమ్మ, శంకరమ్మ, సూరమ్మ, రాఘవమ్మ, అని ఈతీరున మగపేర్లు పెట్టుకొనడం; రామనాథం విశ్వనాథం ఇట్లా కొన్ని పేర్లు ద్వితీయాంతంగా ఉండడం తరుచుగా వుపలబ్ధ మవుతున్నవి. అయ్య, అమ్మ, మొదలైనవాటికి దాక్షిణాత్యుల్లో వలె గౌరవార్థం గారు వారు అని చేర్చి వాటిని పేర్లతో కలపకుండా మినాక్షీ అమ్మగారు మినాక్షీ అమ్మవారు విశ్వనాథ అయ్యగారు, రామస్వామిఅయ్యవారు అని యిట్లా ఈతీరున ప్రయోగించడం వుచితం. దురాచారాలు తొలగించుకొనడం సదాచారాలు స్వీకరించడం ఆప శ్యకమే అయినా వివిధదేశసంప్రదాయాల పరిజ్ఞానం, స్వసంప్రదాయానుభవం వుండి వివేకంతో ఆపని చేయవలసివుంటుంది. గాంధీ, గోక్షే, తీలక్, మొదలైనపేర్లవలె వంశసూచకంగా వుండడం వుచితమని కాబోలు కొందరు పేర్లను పొడి అక్షరాలుచేసి వేపప్రభృతుల వలె యింటిపేర్లతో వ్యవహరింపబడుతున్నారు. వంశసంప్రదాయాభిరతిని తెలిపే యీమార్గం ఉపాదేయమేను. ఇంటిపేర్లను పొడి అక్షరాలుచేసి పేర్లకు అయోమయత్వం కల్పించడంకంటే ఈ మార్గం ప్రశస్తం. తిక్కనాదులవలె యింటిపేరు పూర్తిగా మాని

వేస్తే మానివేయవచ్చును. పొడిఅక్షరాలు చేయదలిస్తే పేర్లను మట్టుకే క్లృప్తంచేయడం మంచిది. లేదా పేరు ఇంటిపేరు అన్ని వుదాహరిస్తే మేలేను. అనపాయమై గౌరవసూచకమైన పూర్వసంప్రదాయాలను వదలిపెట్టడం యేదేశంలోనైనా అవివేకసూచకం అనర్థహేతువు కాగలదు. ఒక్కొక్కశాఖ, ఒక్కొక్కనంశం తన వుపాదేయసంప్రదాయాలను, ఆజాతి నాగరకతారాశికి కొంతచేర్చి లోకకల్యాణ హేతువగుతున్నది. ఆసుషంగికంగా వచ్చిన యీవిచారణ యిక చాలిస్తాను.

బ్రహ్మనాయుడికి ఇతడితల్లిపేర శీలం బ్రహ్మనాయుడని పల్నాటిలో వ్యవహారం కలదు. కాని శీలం అనే యింటిపేరు వెలమశాఖకు చెందని నాయుడుశబ్దవాచ్యుల్లో కూడా కనబడుతున్నది. గౌరవార్థం పీరియింటిపేరు స్వీకరించారని అనుకొనవచ్చును. మతదీక్షకోసం మీరాబాయివలె అనేకక్షేత్రాలకోర్చి యిష్టదైవమైన మద్దులేటిస్వామికి అధీన అయి చివరకు బాధపెట్టిన అత్తమామ మొదలైనవారినికూడా తనపక్షానికి తిప్పుకొనగలిగిన చిన్న అమ్మవారు శీలంవారియింటి ఆడబిడ్డేను.

ప్రస్తావనశాసనవచ్చిన యీ అంశాలనువదలి ప్రకృతానికి వస్తాను. పల్నాటివీరచరిత్రవంటివే కాటంరాజుకథ మొదలైన వీరగీతాలు ఇతిహాససంబంధాలు మరికొన్ని కలవు. కాటంరాజుకథకూడా శ్రీనాథ రచితమని ప్రతీతి కలదు. ఇవి దేశప్రభువులకు వారితో సంపర్కంగల వీరపురుషులకు సంబంధించిన యుద్ధాదులను తెలుపుతున్నవి. అవి ఇతిహాసజ్ఞానానికి సాధనమైన మూలగ్రంథాల్లో చేరినవై వున్నవి.

“आन्ध्रानामेव काले तु वहवो म्लेच्छवंशजाः

सिन्धुतीर्त्वाभियासन्ति भारतश्रीजिघृक्षया ”

(క. రా.)

(ఆంధ్రులకాలాన్నే అనేకులు మ్లేచ్ఛవంశజులు భారతశ్రీని ఆపేక్షించి సింధునదిని దాటినవన్నారు.) అని పురాణకర్త భేదపడ్డట్లు మ్లేచ్ఛజాతులు భారతవర్షాన్ని ఆక్రమించినకాలంలో అస్తమించే సూర్యుడివలె భారతీయపరాక్రమం ఒక్కసారి దిక్టటాలను మహాతేజః ప్రదీప్తం జేసింది. ఆపరాక్రమావిష్కరణంలో యేసందర్భంలో నైతేనేమి ఆంధ్రదేశం తక్కినదేశాలకు తీసిపోనివిధాన ప్రవర్తించింది. కాటంరాజు చరిత్రం వంటి వీరగీతాలు ఆవృతాంతాన్ని వ్యక్తపరుస్తున్నవి. జిజ్ఞాసువులైన వితిహాసికులకు విజ్ఞానసాధనాలై భారతీయవీరత్వప్రవృత్తి విశేషాలను ప్రదర్శించే ఈ వీరగీతాలు ఉపాదేయమని చెప్పి ఈవిచారణ విస్తరభీతిచేత ముగిస్తున్నాను. నృత్త (లాస్యతాండవ) ప్రాముఖ్యం కలిగి జంపె, త్రిపుట, రగడ, చంద్రిక మొదలైన దేశ్యగీతవైఖరులతో అర్ధోక్తులతో సముదాయ గానవిధానంతో, అత్యంతం వినోదహేతువులైన యక్ష గానప్రయోగాలను విస్తరించడంవల్ల ఆంధ్రుల ఒకవిశిష్ట సంప్రదాయానికి ఊతియే గాక అపేక్ష్యవినోదక్రమవినాశమనే అనర్థం గూడా ఆపతిత మవుతున్నది గనుక విక్రమోత్తేజకాలైన వీరగీతాలతోపాటు అవికూడా మనకు రక్షణీయమని ఆనుషంగికంగా చెప్పి వేరేఅంశానికి వస్తాను.

మాచర్ల చెన్న కేశవస్వామి ఆలయం.

దీనిని బ్రహ్మనాయుడు నిర్మించాడని పరంపరంగా చెప్పుతున్నారు. దీనికి దానంచేసినవారిలో వెంకటగిరి వెలుగోటి రాజవంశపు స్త్రీ ఒకరని అక్కడి శాసనంవల్ల తెలుస్తున్నది. ఇది ఒకప్పుడు బహుభాగవతమహితమై వుండవచ్చును. కాని యిప్పుడు ఉత్సవసమయాల్లో తప్ప తక్కిన రోజుల్లో పూజాదర్శనాలకు వచ్చేజనులసంఖ్య మిక్కిలి స్వల్పం.

— మతం—దేవాలయం. —

దేవుడొకడున్నాడని ప్రత్యయంలేని తత్త్వజిజ్ఞాసువులు కొండ
రుండవచ్చును. వారు సాధారణంగా శమదమాది సంపత్తిగలవారై
ఆత్మవంతులై వుంటారు గనుక వారివల్ల లోకధర్మవిప్లవం సంభవించ
జాలదు. అయితే అట్లాటిస్పృహణీయగుణసంపద మామూలుప్రజల్లో
వుండగలగడం అరుదు గనుక నాస్తికత సాధారణజనుల్లో హింసలు,
కలహాలు, పరధనాపహరణాదులు, విషయలోలత మొదలయిన హేయ
లక్షణాలకే ప్రేరకంకాగలదు. కనుక నాస్తికత యేదేశంలోగాని సాధా
రణజనులకు మతంగా వుండడానికి అర్హమయినది కాదు. తత్త్వ
జిజ్ఞాస లేతీరుగా ప్రవర్తిల్లినా రమ్యా మొదలయినదేశాల్లో నాస్తికత
యేమార్గంలో నడుస్తున్నా దైవభక్తి ముఖ్యలక్షణంగా గలమతంయొ
క్క ఆవశ్యకత లోకసంగ్రహానికి అనివార్య మవుతున్నది. మానవుల
యందలి హేయగుణాలను చంపి అభ్యుదయప్రదమయిన కల్యాణ
గుణాలు వర్ధిల్లజేసి అందు గుప్తమయివున్న దైవత్వాన్ని ప్రస్ఫుటం
జేయడమే మతంయొక్క ప్రకృష్టప్రయోజనం. చిహ్నాధారణాదిబాహ్య
లక్షణాలే మతంకావు గాని యేమిలేకుండా వుండడంకంటె అవి
కొంత మేలనవచ్చును. యేదశయందైనా యెప్పటికైనా అవి వాటికి
సమీపానవున్న శ్రేయః పథాన్ని చూపించవచ్చును. కొందరు తమ
దుష్టచిత్తవృత్తులను కప్పిపుచ్చి లోకాన్ని వంచించడానికి బాహ్యలక్ష
ణాలను ధరిస్తుండడం సత్యం. అయితే అది మతంయొక్క మిథ్యాయో
గం. అంతమాత్రంచేత మతం దుష్టం కాజాలదు. మిథ్యాయోగం
యొక్క నింద్యతను వస్తువునకు ఆరోపించడం అనుచితం గదా. ఈ
దేవాలయాలు ప్రజలకు సమాగమస్థానాలని నేను భావిస్తున్నాను.
ధనాదులచేత ప్రవేశం నియమితమై ప్రాకృతక్రీడాసుఖాలకోసం చేరే
పాశ్చాత్యుల క్లబ్బులవలె గాక మన దేవాలయాలు నిర్ధనులకు వైతం
నిరవధికంగా ప్రవేశం ప్రసాదిస్తున్నవి.

“ నిరవధిజనతావిశ్రమార్హావకాశం.....

युवयोराहुरास्थानरत्नम् ”

[శ్రీ. గు]

మీ ఆస్థానరత్నం మీతిలేని జనసమూహంయొక్క విశ్రమానికి అర్హమైన అవకాశం గలది అని అంటారు.) అని పరాశరభట్టు శ్రీవిష్ణుసభను వర్ణిస్తూ చెప్పినమాటల్లో పై అభిప్రాయంకూడా గర్భితమని వ్యాఖ్య చేయవచ్చును.

ఈ ఆలయాలు అక్కడ కొంచెంసేపైనా కూర్చుండవలెనని ఉత్తమధర్మాలను గురించి చింతించవలెనని వినేయులను ఉన్ముఖులను చేస్తున్నవి. భారతీయదేవాలయాల్లో ఆనందం, వినోదం, జిహ్వా తృప్తికూడా ఉపలబ్ధ మవుతున్నవి. అయితే అవి దైవనివేదితం కావడంవల్ల వాటికి ఉండగల మాలిన్యాన్ని వదలుతున్నవి. దేవాలయం మతానికి ప్రధానావాసం. మతంయొక్క సింహాసనాస్థానం గాను తత్త్వజిజ్ఞాసాచోదకంగాను ఉండడమే కాక దేవాలయం సౌందర్యం గానం శిల్పం కవిత మొదలైనవాటికి సమావేశస్థానంగా కనబడుతున్నది. లోకంయొక్క సర్వసమృద్ధి, కమనీయత, శ్రీ, లక్ష్మీ అనేనామాలతో లోకస్థితికారకుడైన విష్ణువుకు హృదయాసాదితంగా ఆరాధించబడడం, మాన్యత, శుభత, సాధ్వీత, ఆర్య, సర్వమంగళ, సతి, అనేపేర్లతో పరమశివుడి దేహంలో ఒకభాగంగా అర్చితం కావడం, భావక చేతస్సులకు వికాసం కలిగించక మానవు. ధనుర్దాసుడికి తన నత్యంతం ఆకర్షించినభార్యకంటే భగవంతు డెక్కువ మనోజ్ఞతతో గోచరించడం, ఆముక్తమాల్యద (గోదఆండాళ్), వేదవల్లి, పాదుషాపుత్రి మనుష్యాకృతులు నిరసించి భగవంతుడి వదనానికి మాగ్ధ్యంతో పుత్రత్రులు కావడం, వైష్ణవుల దివ్యసౌందర్యభావనయొక్క స్వరూపాన్ని కొంతవరకైనా తెలుపగలవు. మధురసమీపంలోవున్న స్వర్ణమయవిష్ణువు సుందర రాజు (అశగర్). సుందరః, మనోహరః [మ. వి] అని

సాధకులు విష్ణువును ఆరాధిస్తున్నారు. శైవుల్లో కూడా ఇట్లాంటి భావన ప్రసిద్ధం. శాక్తుల్లో ఒక ప్రధానశాఖకు దేవత త్రిపురసుందరి. మధురలో మీనాక్షప్రియుడైన శివుడు సుందరేశ్వరుడు. తామ్రపర్ణి తీరాన కైలాసనాథుడు సౌందర్యవల్లీవల్లభుడు. కామాక్షి, కోమలవల్లి, సుగంధికుంతల, కాంతిమతి అని ఈతీరున దక్షిణదేశంలో పెలసిన మాంగల్యదేవతలు ఈసౌందర్యాంశను వ్యక్తం చేస్తున్నారు.

“त्वदीयं सौन्दर्यं तुहिनगिरिकन्ये तुल्यितुम्”

(ఓ తుహినగిరికన్యా నీసౌందర్యాన్ని పోల్చడానికి)

అని

“तनोतु क्षेमं नस्तव वदनसौन्दर्यलहरीपरीవాहस्रोतस्सरगिरिव
सीमन्तसराणि: ।”

(నీవదనసౌందర్యప్రవాహంయొక్క అలుగుకు కాల్యవలె ఉన్న
సీమంతమార్గం మాకు క్షేమంకలిగించును గాక) అని శంకరాచార్యులు
శ్రీచక్రాధిదేవతయందు,

1 “శ్రీరङ्గहर्म्याङ्गणकनकलते”

2 “శ్రీరङ्గేశ్వరగోहलक्ष्మి”

3 “సౌందర్యమృతసేకశీతలమిదం లావణ్యసూత్రార్పితమ్”

4 “ప్రకృతిమధురం గాత్రం జాగతి ముగ్ధవిభూషణైః”

5 “శ్రీరङ्గధామమణిమञ्जरि”

1. శ్రీరంగవిమానాంగణమందలి కనకలతా.

2. శ్రీరంగేశ్వర గోహలక్ష్మి.

3. సౌందర్యమృతం చల్లడంచేత శీతలమైనది లావణ్యసూత్రార్పితమైనది అయి నీకోమలాంగకుసుమాల కూర్పు శ్రీరంగేశ్వరి.

4. స్వభావమధురమైనగాత్రం (ఓరంగనాయికా) మనోజ్ఞ భూషణాలచేత ప్రకాశిస్తున్నది.

5. ఓశ్రీరంగవిమానమణిమంజరీ.

అని పరాశరభట్టు శ్రీరంగనాయికయందు,

యా సౌందర్యధునీతరక్తతతిభు వ్యాలోలహంసాయతే ॥

[మ]

[సౌందర్యనదీతరంగాలయందు హంసవలె ఉండే (స్థితం)]

అని పంచశతీకారుడు కామాక్షియందు

సహస్రరతिसౌందర్యశరీరీరాయే ॥

[సహస్రరతి సౌందర్యశరీర అయినదేవికి (నమస్సు)]

అని ఉపాసకులు లలితయందు విషయాస్పృష్టమైన ఈ దివ్య సౌందర్యాన్నే దర్శించారని వ్యక్తం. దక్షిణదేశపు శైవవైష్ణవమత సంప్రదాయాల్లో దివ్యసౌందర్యం స్ఫుటాంశంగా పరిగణిత మవుతున్నదని స్పష్టం. శాక్తుల్లో ఇది ప్రసిద్ధమే గనుక వివరించవలసినపని లేదు. ఇంతేకాక దేవాలయాల్లో శిల్పాలంకరణాల ప్రత్యక్షసౌందర్యం ప్రకటం. దేవాలయంలో స్త్రీచిత్రాన్ని యతి కాగిలించుకొన్నాడని కళాపూర్ణోదయాష్టమాశ్వాసంలో చెప్పిన పింగళిసూరన ఈ శిల్ప మనోజ్ఞతనే తెలిపినాడు. ప్రఖ్యాతగాయనులు తమకౌశలాన్ని దేవాలయాల్లో పవిత్రపరుస్తుండినట్లు విదిత మవుతున్నది.

ततः प्रविशति वीणां वादयन्ती ॥

[నాగా]

[అంతట వీణవాయిస్తూ (మలయవతి) ప్రవేశిస్తున్నది.]

అనే పట్టుల్లో మలయవతి మలయపర్వతమందలి దేవాలయంలో గానం చేస్తుండినదని శ్రీహర్షుడు తెలుపుతున్నాడు.

గోకర్ణ నిలయుడైన శివుణ్ణి వీణాగానంతో నేవించడానికి నార
దుడు పోతుండినట్లు

अथ रोधसि दक्षिणोदधेः श्रितगोकर्णनिकेतमीश्वरम्
उपवीणयितुं ययौ:.....

[రె]

(గోకర్ణక్షేత్రంలోవున్న యీశ్వరుణ్ణి వీణతో కీర్తించడానికి నార
దుడు పోయినాడు.)

అనేవాక్యాల్లో కాళిదాసు తెలుపుతున్నాడు. దేవాల
యాల్లో వున్న సీతారామాదుల ప్రతిమలు మూర్తమైన వాల్క్కి భావ
సృష్టి నని అనవచ్చును. గీతాదాత పార్థసారథి, వ్యాసుడు చిత్రించినట్లే
గోచరిస్తున్నాడు. సర్వాంకుశ అయిన, జగన్నియంత్రయొక్క కరాళ
స్వరూపానికి దృష్టినిమరల్చి మానుషచిత్తవృత్తులకు ఒకవిధంగా పరిణతి
కలిగించే భీభత్సభయానకాల నిష్పత్తికి సాధనాలైన కొన్ని దేవాల
యాలు కలవు. దివ్యకవితాప్రయోగస్థానాలుగా కూడా దేవాల
యాలు నాకు గోచరిస్తుంటవి.

दयावत्या दत्तं द्रविडशिञ्जुरास्वाद्य तव यत् ।

कवीनां प्रौढानामजनि कमनीयः कवयिता ॥

[సో]

[దయావతివి నీవిచ్చిన స్తన్యం తాగి ద్రవిడశిశువు ప్రాథకపుల్లో
కమనీయకవి అయినాడు.]

అని శ్రీశంకరాచార్యులు,

त्वत्प्रेयसः श्रवणयोरमृतायमानां तुल्यां त्वदीयमणिनूपुरशिञ्जितेन ।

गोदे त्वमेव जननि त्वदभिष्टवार्ह्यं वाचं प्रसन्नमधुरां मम संविधेहि ॥

[గో]

(ఓ గోదాదేవీ! తల్లీ! నీప్రియుడిచెవులకు అమృతంవంటిది, నీమణి
నూపురశింజితంతో సమానమైనది, ప్రసన్నమధురమైనది, నిన్ను స్తుతించు

చడానికి అర్హమైనది అయిన వాక్కును నీవే నాకు కలిగేటట్లు చేయవలసినది.)

అని వేదాంతదేశికులును

కవితవశ్రీకందః

[మ]

[కవిత్వవైభవకందం (అయిన కామాక్షి)]

అని మూకుడు

सूक्तिं समग्रयतु नस्वयमेव लक्ष्मीः ।

श्रीरङ्गराजमहिषी मधुरैः कटाक्षैः ॥

(శ్రీరంగరాజమహిషి లక్ష్మీ స్వయంగానే మధురకటాక్షాలచేత మంచివాక్కును మాకు సమగ్రం చేయునుగాక)

అని శ్రీ గుణరత్నకోశకారులు ఈదివ్యకవితను స్మరిస్తున్నారు.

कलानिधिः काव्यकला रसज्ञा रसशेवधिः ॥

[ల. స]

(కళానిధి, కావ్యకళ, రసజ్ఞ, రసనిధి)

అని లలితను కావ్యకళగా ఉపాసించేసాధకులు ఈ దివ్యకవితనే సూచిస్తున్నారు.

పద్మపురాణకర్త దుఃఖించినట్లు ఆశ్రమాలు యవనధ్వస్తాలు కాగా మీమాంసకుల కర్త వాదపాటవం దేశంలో క్షీణించగా విజ్ఞాన పీఠం అరణ్యాలను వదలి ఆలయాలకు మరలినట్లు కనబడుతున్నది. ఇంతేకాక భారతవర్షమందలి మతసంరక్షకు లెందరో దేవాలయాలతో సంబంధించివున్నారు.

వ్యాసుడు అగస్త్యుడు దేవాలయాలతో సంబద్ధులై ఉన్నారని కాశీఖండం చెప్పుతున్నది. మహాభాష్యకర్త పతంజలి చిదంబర క్షేత్రంలో ప్రవచించినట్లు వృద్ధవ్యవహారం కలదు. శ్రీరామానుజా

చామ్యుల ఆవిర్భవానికి తిరువల్లిక్కేణి పార్థసారథి కృపావిశేషం ప్రే
కమని సంప్రదాయజ్ఞులు చెప్పుతున్నారు. బౌద్ధతర్కాలకు అడ్డుకట్ట
వేసి వైదికమతాన్ని కాపాడిన మహావిజ్ఞానసంపన్నుడు కుసుమాంజలి
కర్త ఉదయనాచార్యులు పురుషోత్తమ (జగన్నాథ) షేత్రాన్ని సేవి
స్తుండినట్లు విదిత మవుతున్నది.

ऐश्वर्यमदमतोऽसि मामवज्ञाय वर्तसे ।

उपस्थितेषु बौद्धेषु मदधीना तव स्थितिः ॥

[ఐశ్వర్యమదమత్తుడవై నన్నవమానపరచి వర్తిస్తున్నావు.
బౌద్ధులు దగ్గరకు వచ్చినప్పుడు నీస్థితి నాచేతులో వుంటుంది. (అంటే
నాస్తికులవాదాలను నాతర్కంతో ఖండించి ఈశ్వరసద్భావాన్ని నేను
సమర్థించవలసి ఉంటుంది).

అని ఒకప్పుడు ఉదయనాచార్యులవారు పురుషోత్తమదేవుణ్ణి
ఉద్దేశించి పలికినట్లు ప్రతీతి కలదు.

श्रीरङ्गे शरदशतं...युष्मत्पादसरोरुहान्तररजः स्याम ॥ [श्रीगु]

[శ్రీరంగక్షేత్రంలో నూరేండ్లు (దాస్యరసికమైన ఉత్కృష్టసమృద్ధిని
అనుభవించి) నీపాదాలనే కమలాలమధ్య రేణువు అగుదుము గాక]
అని శ్రీరంగంలో నూరుసంవత్సరాలవునికిని పరాశరభట్టు అభిలషిం
చాడు.

మాచర్ల చెన్న కేశవస్వామి అనుగ్రహం బాలచంద్రజన్మ కారణ
మని వీరచరిత్ర తెలుపుతున్నది.

శ్రీరంగం శ్రీవిల్లిపుత్తూరువంటిచోట్ల దేవాలయాల్లో వైష్ణవ
సంప్రదాయాలు వికసించినవి. కులశేఖరుడు విష్ణుచిత్తుడు మొదలైన
యునిశ్రేష్ఠులు విద్వాంసులు ఆక్షేత్రాల్లో వర్ధిల్లినారు.

దేవాలయాలయొక్క జీవద్దశ, సమృద్ధి, దేశమందలి ప్రజలమత పరాయణత్వదార్ధ్యానికి చిహ్నమని చెప్పవచ్చును. మతమంటే పట్టిపట్టక అది యెప్పుడో ఒకప్పుడు యెదటివాండ్ల తృప్తికై అవలంబించే లాంఛనంగా మారిన మనుష్యుల్లో లఘుచేతస్కత్వం, భీరుత్వంతో కూడిన అధర్మలాలసత్వం, జీవితవిధానమందు పశుతుల్యత, ఆపతితం గాక మానవు. తెలుగుదేశంలో కొన్ని చోట్ల దేవాలయాలు పిల్లకాయలకు క్రీడా భూములుగాను తుంటరులకు సమావేశస్థలాలుగాను మారడం నేనెరుగుదును.

దక్షిణభారతంలో ఆల్వారులు నయినారులు యామున రామానుజులు మొదలైనవారివలె, ఉత్తరభారతంలో చైతన్యప్రభృతులవలె ప్రజలమధ్య మతధర్మాలను ప్రవచించి ప్రత్యక్షంగా ఆచరణాదులచేత ఉద్బోధం కలిగించిన ఆచార్యులు అంతగా లేకపోవడమే ఈ దుర్దశకు హేతువై ఉండవచ్చును. వల్లభనింబొర్కులవంటి ఉత్కృష్టపురుషులు పుట్టికూడా తమతేజః ప్రవచనాలను మనకు ప్రసాదించక ఆంధ్రేతర దేశాల్లో తమజీవితం గడపడం మనదురదృష్టమే నని అనుకొనవచ్చును. కాకతీయులకాలానవచ్చిన కాలాముఖిశైవాచార్యులు, విజయనగర కర్ణాటరాజులు పంపిన వైష్ణవాచార్యులు, ఆవశ్యకమయినంతగా మతవిజ్ఞానాన్ని ప్రజల్లో ప్రతిష్ఠితం చేయలేదు. అక్కడక్కడ అప్పుడప్పుడూ వున్న ఒకరిద్దరు రామదాస నారాయణతీర్థులంటి భక్తులవల్ల తగినంతపని జరుగలేదు. ఆంధ్రదేశపు హద్దులలోవున్న వేంకటాచలాలయంకూడా అనాంధ్రులైన మహాంతులచేతుల్లో వున్నది.

అదిగాక ద్రావిడుల ప్రాబల్యంవల్ల తిరుమల తిరుపతి అనే అరవ పేర్లు దానికి ప్రధానంగా యేర్పడినవి. అహోబలక్షేత్రంలోగూడా ద్రావిడుల ప్రాబల్యమే దృష్టమవుతున్నది. పురాణాల్లోనే కాక భవభూతి బాణుడు, శ్రీహద్వడు ఇట్లాటి ప్రాచీనభారతీయ విజ్ఞులకృతుల్లో సైతం

ప్రస్తావించబడిన మన శ్రీశైలక్షేత్రాన్ని గురించి తగినంత శ్రద్ధసహించు
వుదాసీనులంగా వున్నాము. ప్రస్తుతదీనస్థితికి కారణాలేవైనా మేలు
కొని మనదేవాలయాల శోచనీయదశను తెలిసికొనడం మనకు కష్టమై
మని చెప్పి ఈవిచారణ ముగిస్తాను.

మాచర్ల చెన్న కేశవస్వామి ఆలయపు ప్రాకారంలోనూ శివుడి
గుడివున్నది. ఇది ఉత్తరహరివంశాదుల్లో ప్రతిపాదితమై శంకరాదుల
చేత అనుష్ఠించబడి స్థూలకు అపేక్ష్యమైన హరిహారారాధనకు ద్యోతక
మని తోచవచ్చును గాని నెల్లూరు మొదలైన చోట్లను దక్షిణంలో
కొన్ని స్థలాల్లోనువలె హరిహరాలయాలు వేరుగా ఉండడంనల్ల విప్ర
తిపత్తి కనబడుతున్నది.

విष्ణోర్నామేస్సముద్భూతో వేధాః కమలజస్తతః ।

విష్ణురేవేశ ఇత్యాదులొకే భాగవతా జనాః ॥

శివస్య పాదావన్వేష్టం శార్ఙ్గచరక్తస్తతః శివః ।

ईशो न विष्णुरित्याहुश्శैवा अगममानिनः ॥

[౧౩]

(విష్ణువుయొక్క నాభియందు బ్రహ్మపుట్టినాడు కనుక విష్ణువే దేవుడు
అని లోకంలో భాగవతు లంటారు.)

(శివుడిపాదాలను వెతకడానికి విష్ణువు అశక్తుడైనాడు కనుక
శివుడు దేవుడు, విష్ణువు కాదు అని ఆగమమానులైన శైవులు చెప్తు
తారు.)

అని శ్రీవిద్యారణ్యులు తెలిపినట్లు విష్ణువుకు విముఖులయ్యే
శైవులు శివనామం చెవులబడనీయని వీరవైష్ణవులు ప్రబలనికాలంలో
వైష్ణవులు శివుణ్ణి శైవులు విష్ణువును అంగంగా ఆరాధిస్తుంటే
మార్గానికి ఇది చిహ్నమని అనుమానించవచ్చును. శైవుడైన శివుడు
కుడు హరిప్రియుడుకావడం, ఇల్లాటి ప్రవృత్తియొక్క ఫలమేమో
అనుకొనవచ్చును.

❧ (శ్రీనాథుడు—పల్నాడు.) ❧

శరీరాన్ని బుద్ధిని దహించి జాడ్యం, మాంద్యం, మొదలయిన తమోగుణాలను పెంచే కారపుముద్దలు అధికంగా తినడంలోగాని, ఆరోగ్యప్రదం కాక కేశాదులకు పారుష్యం గలిగించే కటికిస్నానం సాధారణంగా ఆచరించడంలోగాని, అంతఃకచ్ఛం లేకుండా, ఒక్కొక్కప్పుడు కటిప్రదేశాలనుకూడా కనబరుస్తూ వీధుల్లో పెంట అప్పుడప్పుడూ నాకుఱూ ఉండే గోచీలతో, వస్త్రం ధరించడంలోగాని పల్నాడు తక్కిన ఆంధ్ర దేశంవలెనే వున్నా

कक्षाबन्धं विदधति न ये सर्वदैवाविश्रुद्धाः । [విక్ర १८-१७]

మొలతాడుధరించక యెప్పుడూ అశుచిగా వుంటారు

అని బిల్వణుడు గుజరాతీలను దూషించినట్లు పల్నాటిసీమ వారిని శ్రీనాథుడు విశేషించి నిందించాడు. జొన్నల సజ్జల అన్నం, తేళ్లు, పాములు, రాళ్లు, మొదలయినవి యితడినిందకు విషయాలని విదితం. పాములేమో కాని తేళ్లుమటుకు పిన్నలి (అప్పకవి పింగళి) వంటిచోట్ల యెక్కువగా వున్నమాట వాస్తవం. జొన్నలు సజ్జలు దార్ధ్య ప్రదం గనుక దూష్యం కావు. సారవంతమయి శరీరపాటవం కలిగించి దేశానికి బలసమృద్ధిని సమకూర్చే ఆహారం దూష్య మనుకొనడం గొప్ప అవివేకం. అందులో మరబియ్యపు అన్నం తిని నీరసులయివున్న యిప్పటివా రెవరయినా ఆమాటలు విని సంతోషిస్తే అది అత్యంతం మతిమాలినపనే కాగలదు. తక్కినవి అసంగతాలు పాటించదగనివి కనుక విచారించక వదలుతున్నాను. కొన్ని శ్రీనాథుడివి వుంటే మరి కొన్ని బహుశః పిమ్మటివారు రచించి అతడికి తగిలించి వుండవచ్చును. ఇతడి విద్యాప్రావీణ్యాన్ని కనుగొని ఆదరించగలిగిన ప్రభువులు, విద్వాంసులు అక్కడ అంతగా లేకపోవడం కారణమై ఉండవచ్చును. లేదా

యిప్పటికంటె కొంచె మెక్కువ దుర్దశలో వుండివుండవచ్చును. ఆ పద్యాలు ప్రథమభూమికలో ద్రష్టవ్యం.

— ప ల్నా డు. —

...సమాసాదితాశ్చర్యమన్తసిద్ధిప్రభావా శ్రీపర్వతే కాపాలికవ్రతం ధారయతి ।
[మాలతీ]

[అసోదామిని) ఆశ్చర్యమంత్రసిద్ధిప్రభావం పొంది (ఇప్పుడు) శ్రీశైలంలో కాపాలిక వ్రతం ధరిస్తున్నది.)]

అని భవభూతిచేత

సకలప్రణయిమనోరథసిద్ధిశ్రీపర్వతో హర్షః ।

[హర్ష]

శ్రీపర్వతాశ్చర్యవార్తాసహస్రాభిజ్ఞేన ।

[కా]

[సకలాంధుల మనోరథసిద్ధికి శ్రీశైలం (మల్లి కాండ్లన నివాసభూమి) అయిన హర్షుడు.]

అని

(శ్రీశైలాన్ని గురించి అనేకాశ్చర్యవార్తలను తెలిసిన)

అని బాణుడిచేత

अद्य किल भर्ता श्रीपर्वतादागतस्य श्रीखण्डदासनामधेयस्य धार्मिकस्य
सकाशात् ।

[రత్నా]

(ఈనాడు రాజు శ్రీశైలంనుండి వచ్చిన శ్రీఖండదాసుడునే ధార్మికుడి వద్దనుండి)

అని హర్షుడిచేత ప్రస్తావించబడి

శైవులు పవిత్రంగా గణించే కాశి, ఉజ్జయిని, కేదారం మొదలైన ద్వాదశమహాక్షేత్రాల్లో అన్యతమమైన శ్రీశైలాన్ని ఆనుకొని

కృష్ణానదీతీరాన ఈపల్నాడు ఉన్నది. భారతవర్షేతిహాసంలో ప్రసిద్ధుడైన సాతవాహనమంత్రి అయిన గుణాధ్యుడు కథాసరిత్సాగరంలో

तस्य नागार्जुनो नाम बोधिसत्त्वांशसम्भवः

दयालुर्दानशीलश्च मन्त्री विज्ञानवानभूत् ।

यः सर्वौषधियुक्तिज्ञश्चक्रे सिद्धरसायनं

आत्मानं च राजानं विजरञ्चिरजीवितम् ॥

[కథా. రత్న ౪]

[అతడికి (చిరాయువనే రాజుకు) నాగార్జునుడని బోధిసత్త్వాంశ సంభవుడైన మంత్రి వుండినాడు. ఆయన దయాళువు, దానశీలుడు, విజ్ఞానవంతుడు. అతడు సర్వౌషధియోగజ్ఞుడై రసాయనమహిమచేత తనను ఆరాజును ముసలితనంలేకుండా చిరాయువులుగా వుండేటట్లు చేశాడు.]

అనే పజ్జుల్లో ప్రశంసించిన బౌద్ధమతాచార్యుడు నాగార్జునుడు నివసిస్తుండబట్టి కాబోలు నాగార్జునకొండ అని పేరుపడించిన ప్రదేశం పల్నాటిసీమలోనే వున్నది. నాగార్జునకొండ ఉన్న ప్రదేశం ఇప్పుడు రాజకీయులు తవ్విస్తున్నారు. అక్కడ పురాతనవస్తువిశేషాలు గణనీయమైనవి కొన్ని కనపడ్డట్లు తెలుస్తున్నది. విశ్వబ్రాహ్మణులను యాచించే గుంజలవారి ప్రశంసలవలన విదితమయ్యే ఆంధ్రశిల్పనివాస భూమి పెందోట పల్నాటిలోనే ఉన్నది.

ఒకప్పుడు మహావీరులకు తేత్రమైన పల్నాడు ఈ మధ్యకాలంలో లక్ష్మీ అమ్మవారి మహత్వాన్ని ప్రదర్శించ గలిగింది. కటికేకుటుంబపు కోడలిక్లేశాలన్నీ అనుభవించి ప్రాణాలు విడిచేసమయంలోకూడా చంపుతున్న భర్తహస్తపు కరుణాస్పర్శను అభిలషించిన యీ సాధ్వీ స్థానం దుర్గి. ఈమె కష్టవంశానికి చెందినది. తండ్రి దిగుమర్తి ముసలప్పు నాయుడు. ఆంగ్లకవిఒథెల్లోను స్మరింపజేసే చిరుమామిళ్ల వెంకా

నాయుడు లింగాపురనివాసి ఈమె భర్త. భర్త పరతంత్ర అయిన ఉదాత్త భారతీయగృహిణికి సర్వకాలాల్లో ఉదాహరణంగా ఉండగలిగిన యీమె యిప్పటికీ పూజిత అవుతున్నది. ఈమె ఇతిహాస సంఘాతకథకులు బొబ్బిలికథాదులవలె ఇప్పటికీ కీర్తిస్తున్నారు.

❖ పల్నాటివీరచరిత్ర. ❖

పల్నాడు+వీరులు = పల్నాటివీరులు. పల్నాడు అనే ప్రదేశానికి సంబంధించిన వీరులు పల్నాటివీరులు. పశ్చిమతప్పరుషం. ఇక్కడ పశ్చి సంబంధసామాన్యాన్ని తెలుపుతుంది. ట్యాడేశం సమానాశ్రయకార్యం. వివరణం భాషావ్యాకరణంలో చూడవలెను. పల్నాటివీరులయొక్క చరిత్ర పల్నాటివీరచరిత్ర. పశ్చిమతప్పరుషం. పల్నాడు అనేశబ్దం ప్రథమ భూమికలో వ్యాఖ్యాతం. వీరశబ్దం ఇందే వ్యాఖ్యాతపూర్వం.

चर+इत्र=चरित्रम्

“चरेवृत्ते” అనే సూత్రంచేత “चित्रम्” ప్రత్యయం వచ్చి చారిత్రం అనికూడా రూప మేర్పడుతుంది. “इत्रञ्चित्रन्” ప్రత్యయాలు ఔణాదికాలు. చరిత్రశబ్దానికి ‘अण्’ ప్రత్యయం చేరి న్నేకూడా ‘చారిత్రం’ అని రూపమేర్పడుతుంది. అయితే స్వరంలోమాత్రం భేదం. ‘చరిత్ర’ శబ్దం వృత్తవాచకం.

❖ పల్నాటివీరచరిత్ర ప్రకటనం. ❖

దీనిని మొదట నేను ప్రకటించి ద్వితీయభూమికాకారంభ కాలానికి 23 సంవత్సరాలైనదని ఉక్తం. ప్రకటించిన కొద్దికాలానికి తక్కినభాగాలను ముద్రింపించవలసినదని దానికి శ్రీమహారాజువారి తోడ్పాటు లభించగలదని శ్రీపితాపురం మహారాజువారి ఆత్మీయ కార్యదర్శకథా శేషులూ అయిన శ్రీమొక్కపాటి సుబ్బారాయుడువారు నాకు ప్రత్యం వ్రాశారు. తక్కినభాగాల్లో శ్రీనాథరచన అంతగా లేదని అక్కడక్కడ వ్యవధీఖండాలతో చాలామట్టుకు సల్లుమాటలతో నిండివున్నదని ఇదే

శ్రీవీరభద్రఅయ్యవారిగ్రంథమని ఇట్లాటి అంశాలు సూచిస్తూ వున్నది
పున్నట్లు ప్రకటించడం గాని క్రమమైనగద్యంలో తిరగవ్రాసి ప్రక
టించడం గాని మీకు సమ్మతమైతే ఆపని చేస్తానని నేను ప్రతివచనం
వ్రాశాను. పిమ్మట కొంతకాలానికి వీరచరిత్ర తక్కినభాగాలను శ్రీ
జయంతి రామయ్యవారు ప్రకటించబోతున్నారని సాహిత్యపరిషత్తుత్రి
కలో వెల్లడించారు. ఆంధ్రపత్రికలో యీసంగతినిగురించి నేను క. శ.
5015 వైశాఖ బ. ష॥ శుక్రవారం ఒక ఉత్తరం, జ్యేష్ఠ శు. వి॥
బుధవారం మరిమొక ఉత్తరం, రెండుత్తరాలు ప్రకటించాను. రెంటి
లోను విషయమొక్కటే గనుక ఒకదానిని ఉదాహరిస్తున్నాను.

“పల్నాటివీరచరిత్రలో నొకభాగమైన బాలచంద్రయుద్ధమును
బ్రకటించి యుంటిని. దీనిని నైజాముదేశమునుండి తెప్పించితిని. మఱి
రెండు మా పల్నాటిసీమలో దొరికినవి. ఈభాగము కాక తక్కినది
పల్నాడుతాలూకా కారెంపూడి నివాసులగు పిడుగు వీరభద్రయ్య
గారివద్ద నున్నదని తెలిసికొని వారిగ్రంథమున కొకప్రతిని వ్రాసితిని.
చెన్నపురి లిఖితపుస్తకాగారములోఁ గొన్నిప్రతు లున్నవిగాని వాని
కర్తలు కొండయ్య ప్రభృతులు. ఈవిషయ మా పుస్తకములలోనే
వ్రాయఁబడి యున్నది. వీరభద్రయ్యగారి ప్రతియొక్క ధోరణి
మాడఁగా యతి గణ జ్ఞానముకూడ లేని సామాన్యుఁడు అపభ్రంశము
లతో వ్రాసినట్లు కన్పడెను. ఏల యిట్లున్నదని యడుగఁగాఁ బిచ్చి
కుంటవాండ్రు చెప్పఁగా విని వ్రాసిరనియు, నిది యిటీవలిప్రతియే
యనియు వీరభద్రయ్యగారు నాకుఁ జెప్పిరి. కొండయ్యప్రభృతుల
గ్రంథములు దీనికంటె ననేకభంగుల శ్రేష్ఠములుగా నున్నవి.

అచ్చుఖర్చులను మే మొసఁగెదము. పల్నాటివీరచరిత్ర తక్కిన
భాగమును బ్రకటింపవలసినది అని శ్రీపితాపురము రాజాగారు
నాకుఁ దెలిపినప్పుడు, ఉన్నస్థితి వివరించి చివరకు శ్రీనాథకృతగ్రంథము
దొరకలేదనియుఁ దప్పుల తడకగా వ్యర్థపదములతోఁ గూడియున్న

ప్రతి (వీరభద్రయ్య ప్రతి) యున్నదనియు, దానిని సవరించి ప్రచురించుటకంటె గ్రొత్తది వచనముగా వ్రాసి ప్రకటించుట మేలు. లేదా, కొండయ్యగ్రంథమును బ్రకటించుట మేలు అనియు నేను వ్రాశితిని. శ్రీనాథకృతమే కావలెననియు, దదితర మక్కరలేదనియు వాడు తెల్పిరి. వీరభద్రయ్యప్రతినే నేను సంపాదించితిని జయంతి రామయ్యపంతులుగారు నాతో నొకపర్యాయము చెప్పియుండిరి. దానినే పరిషత్తు ప్రకటింపఁ బోవుచున్నట్లు... సంవత్సర కార్యనివేదనమువలన నాకు సూచనగాఁ దెలియుచున్నది.

పరిషత్తు ప్రకటింపఁబోవునది, వీరభద్రయ్యప్రతియే యైనయెడల నే నిదివఱకు రాజాగారికిఁ దెలిపినగ్రంథమే కాని యది వేఱుకాదనియు, దీనికిని నేను బ్రకటించిన బాలచంద్రయ్యుద్ధమునకును ఎట్టి సంబంధము లేదనియు, బాలచంద్రయ్యుద్ధము దీనితోఁ జేరినభాగమని తెలఁచుట ప్రమ యనియు, పరిషత్కార్యనిర్వాహకులకు విన్నవించుచున్నాఁడను

రాయవాచకమునువలె దీని నున్నదున్నట్లు ముద్రించినను ఒక విధమున మేలె. పల్నాటిసీమమాటల వ్యవహారము కొంతవఱకుఁ దెలియును. కథకొఱకైనయెడల దీనినిబట్టి వచనము వ్రాసి ప్రకటించుట మంచిది. ఇదివఱ కెందరో వ్రాసి, వ్రాయునున్న భారతరామాయణవచనములకంటె నిది యెక్కువ యుపయోగకరమైనది.”

— ము గి ం పు. —

ఈవీరచరిత్రను రెండవపర్యాయం ముద్రితం చేయడానికి కలిగిరికిం 1934-5 సంవత్సరంలో ఆరంభించాను. మద్రాసు విశ్వవిద్యాల

యంలో 5035-వ సంవత్సరపు బి. యే. పరీక్షకు ఇది పాఠ్యగ్రంథంగా నిర్ణీతమైనది. దీని ప్రథమభూమికాసంస్కరణం ద్వితీయభూమికారచన 5032 లో ప్రవేశించిన కుజమహాదశలో ఆరంభించాను. ఇంతకు పూర్వం మొదలుపెట్టిన రఘువంశఖండ కావ్యప్రకాశ వివరణాలప్రకటనం చాలాకాలం క్రిందటనే ఆగిపోయింది. ఈ ఉద్యమానికి అనారోగ్యం మొదలైనవిఘ్నాలు అడ్డుపడుతూ పడుతూ ఉంటే వాటిని నెట్టుకుంటూ నెట్టుకుంటూ ఇప్పటికి ముగించగలిగినాను. 5027-వ సంవత్సరంనాటికే వీరచరిత్రప్రతులు అయిపోయినవి. అందుకే ఈగ్రంథం కావలెనని నాకు వ్రాసినవారికి పంపజాలక పోయినాను. దీనిని తిరిగి ప్రకటించడం ఆవశ్యకమని నే ననుకొంటూ ఉన్నసమయంలో శ్రీ వావిళ్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రిలవారు ప్రకటననుగురించి ప్రస్తావించి దానిభారం దయతో అంగీకరించారు. అందుకు వారికి అనేకనమస్కృతు లర్పిస్తున్నాను. అచ్చుచిత్తులు దిద్ది పంపడానికి జరిగిన ఆలస్యాన్ని సహించడంలో శ్రీ వావిళ్ల ముద్రాశాలాధికారులు చూపినక్షమకు దయకు నేను కృతజ్ఞతాబద్ధుడ నని విన్నవిస్తున్నాను.

ఈ ద్వితీయభూమికను సిద్ధపరచడంలో నాకు తోడ్పడిన విద్యాధ్యల్లో శ్రీమాన్ ఆలంపూరు కృష్ణస్వామి బి. యే., శ్రీమాన్ కొమరవోలు చంద్రశేఖరమంత్రి శ్రీమాన్ మదనగోపాల్, ముఖ్యంగా గణించదగినవారు. కుశాగ్రబుద్ధి, విద్యాపరతంత్రుడు అయిన శ్రీమాన్ కృష్ణస్వామి దీని సమాప్తి చూడకముందే కథాశేషు డయినందుకు మిక్కిలి చింతపడుతున్నాను. తత్కృతమయిన రఘువంశై కదేశానువాదం శ్రీమాన్ చంద్రశేఖరమంత్రి సమాహరించిన లక్ష్యఖండంలో ప్రకటితం. కృష్ణస్వామిమృతివల్ల సేవాపరతంత్రుల్లో, విజ్ఞానోజ్జీవనాభిలాషుల్లో ఒకరిని తెలుగుదేశం కోలుపోయింది. ఈసందర్భంలో ఉపకరించిన శ్రీమాన్ గుణభూషణ, బి. యే., సుదర్శనలాల్, చలపతి

మొదలైన తక్కిన విద్యార్థులను మిత్రులను సక్తితో స్మరిస్తున్నాను. లేఖనాదుల్లో, అందులో ముఖ్యంగా అనారోగ్యదశల్లో ఈ విజ్ఞాన కాంక్షులతోద్పాటు లేకుండా యీ ద్వితీయప్రకటనం ఇంతత్వరలో ముగిసివుండేది కాదు. కనుక, కాంక్షసిద్ధి హేతువుల్లో వీరి వ్యాపృతి ప్రధానమైనదని నేనెప్పుడూ అత్యంతం అనురక్తితో భావిస్తుంటాను.

చెన్నపట్టణం,
క॥ 5033, వైశాఖ బ॥ పం॥ ఆదివారం.

ఉమాకాస్తుడు.

Preface to the 2nd Edition.

Palnati Veeracharitra is the history of the fratricidal war, that took place during the latter part of the 42nd century Kali Era (12th century A. D.) between two princes of the Hyhaya family that had migrated into Palnad from Chedi, throwing side lights on the great socialistic movement led by Brahma Naidu, supposed to be the ancestor of the family of the Maharajah of Venkatagiri. The Chapakudu of Palnad heroes mentioned by the author of Kreedabhramam may be taken as something like cosmopolitan dinner of the present day. The army of Brahma Naidu includes people from all classes irrespective of caste, from Brahmin to Panchama. Kannama, a Panchama hero considered as the son of Brahma Naidu, has a temple at Karampudi even to this day. The ballad also gives an account of the heroism of our people of those ages and also their religious readiness to lay down even their lives at the call of what they considered their Dharma. The military prowess which shone with splendour in Brahma Naidu and Balachandra eight hundred years ago at Karyamapudi again manifested itself in their distant kinsmen, the Velama heroes of Bobbili like Vengalaraya.

Palnati Veera Charitra.

Palnati Veera Charitra may be considered as an important, original Telugu work fulfilling a few of the conditions of an epic poem. (महाप्रबन्धः). The subject matter viewed as a whole from Gurzala Kodipor to the end is extensive and grand with some episodes, and the characters also are to some extent varied in type. Mallidevaraj and

his opponent Nalagamaraj are inactive heroes like Chandra-gupta of Mudrarakshasa, and Indian literary critics name such a hero as सचिवायत्तसिद्धिः (one whose purpose is achieved by his assistants). Anapotu, Balachandra, Brahma Nayudu, Alaraju, Perneedu and Kommaraj are all noble heroes for whom life was not an end in itself but only a means to Dharma to which it could be sacrificed if necessary at any moment. Of them Brahma Nayudu is treated as an incarnation of Vishnu but his human side is more prominent throughout the poem. His rebuke of his son for having shown the back to the battlefield, is befitting a true Indian hero. The female characters also are chaste and heroic. Rekhamba's persuasion of her daughter not to prevent Balachandra from marching to battlefield, and Manchala's blessing to her husband when handing over the sword to him, cannot but stand before us for all time as noble examples of Indian womanhood. Rathnala Peridevi, reproaching her father for his wicked act and performing Sahagamana with her husband shows the high phase of the life of a Hindu wife. Nayakuralu is the abode of evil like Satan in Paradise Lost, Ravana in Ramayana and Sakuni in Mahabharata. In spite of her vicious nature, she is represented here and there as a thoughtful diplomat and her negotiations for peace before the commencement of war show her diplomacy. It is the misfortune of great heroes to have a rival in women. Brahma Naidu had it. Bhishma actually withdrew from the field at the sight of Sikhandi. Brahma Naidu avoided Nayakural in battle in accordance with the Indian military traditions. In places of heroism the author rises to the occasion, and exhibits high fervour as in the dialogue between Balachandra and his parents and his other speeches.

He shows some tendency and also skill for portraying scenes of awe as Kannama's midnight visit to the battle field and the ecstasy of the devils during the night after the close of the war. In other situations he is quite common-place, and does not rise above the ordinary level. Setting aside the waste trash such as పరగ, సరగున, చయ్యన, జయ్యన, the narration is on the whole impressive and in some places vigorous.

As in Mahabharata, the end is disastrous to both parties and the predominant Rasa may be taken as Shanta, the auxiliary Rasas being Veera, Karuna etc. Unlike other classics, Palnati Veera Charitra is written in one continuous Dwipadee metre and in one strain.

Palnati Veera Charitra is deficient in graphic descriptions of even relevant nature-sceneries in their picture-squeness and grandeur as in Ramayana, Mahabharata, Kumarasambhava etc. It also lacks in conversational or non-conversational utterances of importance like Ajavilapa in Raghuvamsa.

Palnati Veera Charitra cannot claim a very high place from a literary point of view according to the *canons* of advanced literary criticism. When I say that, I do not mean that it is inferior to other Telugu works. It is as good as any other Telugu work. It is even superior to many of them. I only intend to point out that it is not an exception to the general order of Telugu works, and does not exhibit any extraordinary high merit.

Telugu works and Palnati Veera Charitra.

Before actually taking up Palnati Veera Charitra, I shall mention briefly some points about the general state of Telugu works. Telugu literature began with Puranic

briefs and other such things. Later, some other works of the Manu and Vasu Charitra type and similar productions sprang up.

Translations are mutilated and deformed, and important poetic details are left off. Srinadha's Nishadha belongs to the same group. Palnati Veera Charitra too as said before is not of high literary excellence. Either in bringing out striking situations or in expressing illuminating and lofty sentiments, its author does not generally rise above the ordinary level. As will be shown presently, it was intended for the lower order of people as other Telugu works. Aswaghosha's Buddha Charitra, though history, is of a far superior poetic interest.

In ancient and mediaeval times, Telugu was not the medium of instruction in the higher courses of study. All higher learning was received through Sanskrit, and Sanskrit was the cultural language of the country. Great scholars did not choose to write in Telugu on cultural subjects in several departments of knowledge, including literary criticisms. Telugu was thus relegated to an unimportant position, and had no place in academical courses. This backward position was not special to Telugu. It was common with all the Prakrit languages. The characters to whom Prakrit is allotted in Sanskrit Drama also to some extent indicate the position which they held in the academic circles. Perhaps, Pali, which was raised to the dignity of cultural and religious language by Bhagavan Buddha, was an exception to the general order of Prakrits. It is truly said that Tamil holds the same place in Southern India as Pali in the North. But the champions of Vedic culture had not recognised Buddha's step and had not allowed Pali to take the place of Sanskrit. Even Tamil which rose up as an

ally and not as an enemy was not looked upon with favour by them. Some of them went even a step further, and prohibited the adaptation of Vernacular words into Sanskrit and denounced them as incorrect. So says Nagesa, the great Grammarian, in his Manjusha,

देशभाषानुसारेण कृतानां कुञ्चीमञ्ची आप्यकोण्डेत्यादि नाम्नामसाधुत्वमेव [वै.सि.म.]
(Substantives formed according to the Vernaculars like 'Kunchi' 'Manchi' and 'Apyakonda' are verily incorrect.)

The progress of Pali stopped with the decay of Buddhism. The other non-religious Vernaculars of India were in their undeveloped condition, and Telugu was one of them. Leaving aside the departments of learning, in poetry, Prakrits made same mark, though mostly in love sentiment. Men of cultural attainments wrote original works in Prakrits some of which drew the attention of great scholars like Bana, and provided examples for the celebrated literary critics like Anandavardhana in their treatment of poetic charm.

As Prakrits were taken up by such eminent scholars, even original Prakrit dramas, transgressing in some details some of the Sanskrit Dramatic conventions, rose up like the Karpuramanjari of Rajasekhara which is now available. But even in this field, Telugu did not emerge out of its infant state on account of the crudeness of its verse and also other causes which will be explained below. Telugu works were intended for people of a lower status who had not access to the treasures of Sanskrit lore. They were intended to give an idea of the Puranas to the lower order of people for the guidance of their social and religious conduct. The leaving out of Bhagavadgita and other important portions by the translators of Mahabharatha; the avoidance of writing Dramas, the highest form of poetry according to

Indian tradition and original poems and sastraic works in Telugu by famous scholars like Sreenatha, under the patronage of Ruling chiefs like Komati Vema Reddy, Kataya Vema and Kumaragiri Reddy who were themselves outstanding men of letters and commentators on classical works ; and the very mutilated forms of translations like Telugu Naishadha, seem definitely to point out to the above fact. I do not propose here to enter into a detailed discussion on the additions and contractions in Mahabharata, writings of authors like Vemana and Pingali Suranna, the works of Manu and Vasu charitra type which do not generally present high thought or subtler feelings of human heart or relevant imagery of endless charam. I do not also give a full account of how these Telugu works and poems are not useful even to the lower type of people and how they misguide the intermediate class of quacks. The misfortune of Telugu always stands strikingly before my eyes whenever I ponder over the fact that a person like Ahobala Pandita, deeply interested in Telugu, had to leave some of his extremely valuable writings in Sanskrit only.

Perhaps such measures were the attempts, though unsuccessful, of people like him to attract real scholars to Telugu. Whatever it may be, it is plain that Telugu was not the medium of higher culture, and that Telugu works were intended only for people of inferior order. Ahobala Panditha, the commentator of Andhrasabda Chinthamani, in his scholarly discussion on Telugu observes thus.

“संस्कृतपुराणपठनाक्षमाणां तच्छ्रवीणेऽप्यलालसानां मुमुक्षूणां शूद्रादीनां प्राधान्येन ज्ञानोपयोगीन्यान्ध्रपुराणानि भवन्त्येवेति ”

(The Telugu Puranic works are essentially useful to Sudras etc., who aspire for liberation (Moksha) and who

are not capable of reading Sanskrit Puranas and who are not anxious even to hear them)

The situation has not altered after the advent of the Madras University.

English has taken the place of Sanskrit. On the one hand, the majority of educated Telugus have been cut off from touch with Sanskrit in which the invaluable treasures of Indian culture are stored up. On the other hand, they have not been able to properly assimilate alien culture, the customs, traditions and sentiments being different in many respects. To-day the majority of educated people in the Telugu country receive higher education through English, and some still through Sanskrit.

For further details on this topic my preface to *Kavya-prakasa* may be consulted. Then I come to scholars. Mature thinkers of the stamp of Sir S. Radhakrishna do not choose or try to express their thoughts in Telugu. This is evidently due to the fact that Telugu has no proper place in the realm of higher culture or thought at present. It is not the medium of higher education in collegiate courses in the Madras or Andhra University, and all higher knowledge is received, and imparted through English and also Sanskrit though in a limited atmosphere. Our ancients though great scholars, did not give us valuable works in Telugu as they intended Telugu only for the lower order of people. Our present authors, equipped with the study of the trivial works of ancients, are capable only of producing similar or still more trivial works in Telugu. Perhaps the majority of our present Telugu writers are the worst sinners in India today in using quack Sanskrit. This guess language always reminds me of the famous story of the Sanskrit of the crack-brained daughter-in-law of a Somapeethin.

The works that have sprung up after the advent of the University education, from Lexicon down to the story books and other works that are prescribed for the University examinations, clearly point out to the above fact. Details are shown in the Telugu Preface. People study trivial works, and produce in their turn still more futile writings. Matters are thus moving in a vicious circle which ends nowhere unless the course of education is changed. It should be so modified that the Telugu youths would find their way to the original treasures of learning and not merely to the briefs and other similar works which alone Telugu now can offer. Under these circumstances, I think that the conferring of B. A. (Hons.), M.A., and other degrees for the study of existing briefs and other such works in Telugu which have little cultural value does not serve any useful purpose at the present stage. This situation always reminds me of the statement of Lord Macaulay in this connection.

“ Had they (our ancestors) neglected the language of Cicero and Tacitus ; had they confined their attention to the old dialects of our own island ; had they printed nothing and taught nothing at the Universities but chronicles in Anglo-saxon and romances in Norman-French, would England have been what she now is ? ”

Now I ask this question following Lord Macaulay. Having neglected the works of Gautama, Kanada and Sankara etc , and having confined ourselves to the Puranic briefs and other works of similar type, what is the worth of our Vidwans, Bhashapravinas or Ubhayabhashapravinas ? Or what is the range and value of the oriental scholarship of our degree holders in Telugu ?

The memorable transition in the history of Telugu begins, in my opinion, on the day when it is made the compulsory medium of examinations in all non-language subjects for Telugu students for arts and science degrees or at least Siromani and Vidya Praveena titles. As a first step to this the University may transform the Telugu Research section, in which there is no adequate return for the expenditure incurred, into a translation department, and get as many outstanding works as possible translated into Telugu from English and Sanskrit at the present stage. As a step for this, the University should make provision for the rise of scholars who, in addition to their proficiency in their special subjects and practice in Telugu composition, will be equipped with sufficient knowledge of Sanskrit in which the treasures of Indian culture are stored up and without a strong control over which, expression of scientific, abstract and subtle ideas in Telugu is almost impossible.

I close this topic which has come up as a side issue, and proceed to the subject proper. I pointed out that Telugu was thus relegated to an inferior position and that Telugu writings were intended for people only of lower cultural status. There was no scope for works of high order to arise, and Palnati Veera Charitra was no exception. Moreover it does not belong to the section of Kavya or Rupaka, and therefore we cannot apply to it canons of advanced literary criticism.

When I say that we cannot expect high literary excellence as in Valmiki, Kalidas etc., I do not mean as already stated that it is inferior to other Telugu works. On the other hand it is far better than many of them. All that I want to point out is that it is not of exceptional poetic merit and is not an exception when the general

condition of Telugu works is taken into consideration. Palnati Veera Charitra is an unique work in many respects in Telugu literature. The subject matter, unlike that of the general mass of Telugu works which are mostly Puranic briefs or Puranic fictions or stories, with some descriptions, is the history of local heroes. The prominent characters are indigenous and exhibit the valourous life of the Andhras of those times in its brightest form. The treatment of the subject matter also is different from that of others where futile word-profusion, with scanty meaning and mere story skeletons, is predominant or speculations based on mythological details and hereditary similies form the important poetic element. It is written in verse which is half free from trash resulting from letter adjustment (పల్లి, ప్రాస) which is common with almost all the Telugu verse productions. It is different from works of the Bobbilikatha type as it, unlike the latter, attempts to maintain classic touch here and there.

Ballad Literature.

Palnati Veera Charitra comes under the Veera Gita (Ballad) group. The ballad is a special branch of Telugu literature and I have no information whether such a branch exists in the other Vernaculars of India or not. Whatever may be the reason, such a branch does not evidently exist in Sanskrit although episodes of Vatsaraja and Vikramarka etc., are sufficiently inspiring. These ballads are recited before big audiences generally during moon-lit-nights with the necessary accompaniments and gestures and are semi-dramatic in nature. They resemble the Vrittis mentioned by Bharata which may be considered as the germs of the developed Indian drama. Generally the purpose of the ballads is to create mainly reverence and admiration to.

wards the heroic souls by a sort of narration appealing to the popular imagination and emotions. It is why poetic sublimity of high thought cannot be expected in it. The function of the Ballad above mentioned, Palnati Veera Charitra amply fulfills in a manner in which few others of this class do.

Brief review of some points in Palnativeeracharitra.

It shows anxiety for the life of her son Balachandra and tries to prevent him from going to battle. This appears some what derogatory to the Indian Kshatra (Military) traditions. She stands in strong contrast to Kunti, who sends word through Sri Krishna to her sons to fight to the end. Perhaps the author wished to show here feminine weakness. Even Vyasa makes Kunti express once that life without sons would be distressing.

Balachandra's visit to his damsel.

Under the pretence of taking her to battle field when he was about to start to Karempudi he meets his damsel in her house though he never took her there. This is somewhat repulsive to us of the present age. It was not so in ancient India. The Vesyas appear to be an important section of society in those days. All know how much Hindu mythology is interwoven with the stories of these damsels. The mother of the great Bharata race is the daughter of a divine damsel. Other episodes are too numerous to be mentioned. In spite of condemnation by thinkers like Bhartrihari they seem to have kept up their position even in historical times. Vatsyayana thinks that contact with a damsel is not sinful as it is neither enjoined nor prohibited in Dharma Sastras. Omen-experts state that the sight of a Vesya in

front for a man starting for some purpose is auspicious. Kautilya recognises conjugal contract with a damsel and imposes fine upon the intruder. The Literary theorists like Dhananjaya, while ignoring the widow mentioned by Vatsyayana as a fitting object for making love, recognised Vesya as a heroine in a poetical composition though as of lower type.

If she is firm and constant in love like a duly wedded woman, she certainly rises above the level of ordinary Vesyas and can find a place in a dignified literary composition as Vasantasena in *Mrichchakati*.

Perhaps Rajasekhara thought it a compliment to himself when he declared as tradition goes, that he had love dealings with women of several parts of India. Some of these Vesyas were very rich. Some were learned especially in fine arts and they were called Ganikas as different from other ordinary Vesyas. The Ganikas of Pataliputra are said to have deputed a scholar by name Dattaka to prepare a treatise for their guidance. Vatsyayana devotes a special Adhikarana in his *Erotic Science* to the affairs of these Vesyas. Even kings and men of status did not think it degrading to keep these Vesyas as their consorts. Vatsyayana refers to the amorous sports of a Chola (Tamil) king with his damsel Chitrasena. Though we thus see that intimacy with a Vesya was not considered a social stigma in those days, the whole of the damsel scene in *Palnati Veeracharitra* is quite irrelevant and the author ought to have omitted it at least for artistic considerations. It would have been different had he taken her to the battle field as Sri Krishna did Satyabhama.

Harlot-Mother.

It has been a practice with authors in our country to bring in the old harlot-mother where a Vesya is concerned as in *Nirankusopakhyana* etc.

These damsel-mothers seem to be notorious from even early times. Vatsyayana lays down that the damsel should be under the guidance of either her old mother who is cruel and greedy or choose another woman in her absence possessing the above qualities to take her place. Kautilya also refers to the damsel-mother and provides compensation for her if any one forcibly meddles with her daughter. Literary critics also take note of this *Vesyamata* in prescribing the conduct of the Vesya Heroine.

Palnati Veera Charitra gives an interesting description of the old, contemptible Vesyamata.

Balachandra's indulgence with his wife.

Balachandra, before going to war, meets his wife and takes her blessings as Bhimasena in Venisamhara. But he also engages himself in love affairs with his wife. Embracing or sporting in any other way with a woman when marching to battle field is certainly in-appropriate and implies a kind of laxity on the part of the hero. That is why such a custom did not find favour with the famous heroes of ancient India. It is not said even of Ravana. Valmiki maintains it in the case of the ill-fated Vali. The author of Parijatapaharana, a Telugu work of the Vizayanagaram period, attributes it to Krishna's enemies who were going to be defeated. Bhatta Narayana presents a scene in Venisamhara in which the doomed Duryodhana amorously deals with his wife. Mammata, the author of Kavyaprakasa finds fault with him even for that. Balachandra's love affairs with his wife, when marching to war are not only out of place but also reflect upon his heroic character. If he did so as it was the first and the last time to meet her, it is no excuse for a hero who has to sacrifice everything for his noble purpose, especially when the wife

was also to follow him to the other world. If he did so under the advice of his mother, it must be stated that her anxiety for her son's wife was carried to the extreme. If it is merely a statement of the fact of history, then we must admit that Balachandra has no place in the galaxy of the noble type of Indian heroes to whom Kshatra Dharma was higher than anything else. The author for the sake of propriety, ought to have avoided this in the case of Balachandara, the prominent hero of the present portion of the ballad.

Historical Importance of the Veeracharitra.

The time of Palnati Veeracharitra seems to be an important period in Indian History. It was the time when Mohamed Ghori was creating great havoc besieging place after place in Northern India and the fate of the Hindu Royal dynasties was hanging in the balance. The influence of Ramanuja's preachings and Basaveswara's religious overhauling were being strongly felt and the cross currents of Veerasaivism, Vaishnavism, Jainism and Buddhism were causing agitation in Southern India. It is thus we find in Palnati Veeracharitra an interesting blending of the heroic fervour of the military families of the North and the religious reformation of the spiritual preceptors of the South. More over, Palnati Veeracharitra seems to be an important link in Indian History. It throws light on the extinction of two ruling dynasties Hyhayas and Western Chalukyas. Mr. Vincent Smith in his "Early History of India" observes thus. "The Kalachuri or Halhaya Rajas of Chedi are last mentioned in an inscription of the year 1181 A.D and the manner of their disappearance is not exactly known; but there is reason to believe that they were supplanted by the Bhugels of Rewa."

Palnati Veeracharitra reveals how the Hyhayas migrated from Chedi to Palnad and settled there never to return to their original homes. The reason of their migration is said to be somewhat religious in Palnati Veeracharitra. Perhaps the political incident was given a religious colouring. The migration might most probably be due to the inroads of the Mahomedan invaders or the pressure of the Bhugels of Rewa mentioned by Mr. Smith to be the successors of Hyhayas. Palnati Veera Charitra also shows how the Western Chalukya dynasty of Kalyan came to an end with the last prince dying in the Karem-pudi battle.

Veera Cult of Palnad.

To-day Palnad Heroes are worshipped as divinities and every year a big festival is held at Karempudi in their memory on the new moon day of Kartika roughly corresponding to November and important scenes of the episode are enacted there. There is no distinction of caste in the Veera cult and all have equal religious status. Balachandra's brothers come from different castes including a barber, a washerman and a Brahmin. A Brahmin is the Acharya of the Veera group and a Panchama hero by name Kannama has a temple at Karampudi. But as all non-vedic heterodoxical religions, Veera cult also yielded to the Vedic influence. Followers of this cult return to their old religious ways after the festivities are over.

Veera Worship.

Veera worship is not new to India. In Rig Veda, Indra is addressed as Veera. Agni is also called Veera. Veera-hatya was looked upon as a great sin, and abandoning Agni was compared to hero murder. In some

places the word Veera was taken to mean a son. Perhaps there was a time when every male issue was a hero as in ancient Greece where weaklings were abandoned and only strong and robust children were preserved by the state. In the latter literature Veera is referred to in many places and Veeratva was thought to be a precious quality. Janaka proclaims that his daughter is Veeryasulka. Kalidas repeats the same phrase in that connection.

Patanjali, the author of Mahabhashya uses the word Veera in connection with Sastric treatise containing Mangala and mentions it in many places. The Yoga schools also took this into their fold and applied it to one of the yogic poses, the Veerasana. Tantrics also apply the word Veera to Sadhakas.

Hero worship has been continuing in India from very early times. Of the Avatharas of Mahavishnu, the maintainer of the Universe, half the number including Kalki are war heroes. Buddha is a hero of mercy. Of the above, Rama and Narasimha have regular temples of worship in our country. The Veerathva of Veera Bhadra, offspring of God Siva is well known. His followers still preserve a dance scene called Veeranga as a religious ceremony. Sree Rama is known also as Veeraraghava and Bhavabhuti made him famous as Mahaveera. Viswanatha quotes a verse from Rajahsekhara's Balaramayana to illustrate the warrior heroism of Sree Rama.

Since the time of the kings mentioned in the Puranas as Bhavishyadrajahs I do not know of any other rulers except the Palnad heroes, raised to divinity and worshipped in any part of India. The Hero-worship preached by Carlyle in Europe did not take any definite form. Even the religion

of the Sikhs, the warlike people in India of to-day is not of the nature of the Veera worship. The Moharam celebrations of Mahammadans may be said to resemble it in some respects.

Features of the Veera Worship.

Although the Heroes themselves were Vaishnavites and Saivites, yet the Veera cult is neither Vaishnavism nor Saivism in their present form. It is socio-religious in nature and has not got any Vedic ritual. It does not accept distinction of caste, and all have equal status in it. In the annual festival at Karempudi, people of all castes participate. The Acharya of the cult, a Brahmin, casting off his sacred thread and offering oblations of blood to the departed souls of heroes of all castes should be a historic scene. In uniting the people under one banner and in exalting, to the dignity of a religion, heroism which was necessary to save the country in moments of need especially at a time when the Muhammadan conquerors were devouring place after place in the land, the foresight of the founders of the Veera cult is really worthy of our esteem.

Ballads and National heroism.

In chivalrous ages, Indian valour expressed itself in various forms. Andhras were second to none in the manifestation of heroism. It became a religion with them. The Telugu Ballads breath the chivalrous life of Andhras in those ages. It is only a spark of the Kshatra fire kindled by the onrush of the semitic conquerors that blazed forth in the form of the fratricidal war in Palnad. As sources of original history and as records perpetuating the deeds of National heroism of Andhras, they deserve to be preserved and published in any suitable form. I cannot close this topic without referring to Yakshaganas, the dance

dramas of the Telugu country, which are valuable. The picture plays (చిత్ర వాస్తుకాట) also may be included in the same category. Though they cannot claim a high place in literature like the classic drama of the type of Sakuntala and others, they are very interesting and also amusing as operas with their rhythmic dialogues, and country tunes, chorus songs, divided utterances, Nritta and Lasya varieties of dance etc. The buffoon (హాస్యగాడు) corresponding to the Vidushaka of the classical drama is also interesting if he minds to be within reasonable limits of decency. Like the Prakrit drama of which Rajasekhara's Karpuramanjari is a representative, they are without division into acts. The forerunner (చోపుదాడు) and the soothsayer (యెరకల సావి) are the peculiar features of Yakshagana and they may be considered as the suppliers of the links of the story like the Vishkambha or Pravesaka characters in Bharata. The invocation to God and references to the audience in Yakshagana might be the primitive forms of the latter Nandi and Prasthavana. They were very popular in the country and well received even in Royal courts. I am inclined to think that these Yakshaganas are a South Indian Institution that flourished under the Chola rulers. The subject requires careful investigation. As far back as 1925, if I remember right, I placed a few Yakshaganas in the hands of Sreeman Yadlapati Venkata Subba Rao, B.A., B.L., who was then a pupil, to critically study them. He prepared some notes under my guidance and the matter stopped there. In this connection he also undertook and completed the translation of Aristotle's Poetics into Telugu. The manuscript is still lying with me unscrutinized as I could not devote my attention to it under the existing circumstances.

Chennakesava Temple at Macherla.

Tradition ascribes the construction of Macherla temple to Brahmanayudu. It is extensive and has fine sculpture. It is richly endowed and I may mention in this connection that one of its donors is a lady of the Velugoti family as known by an inscription at Macherla. It might have been at one time a prominent religious centre with numerous devotees. It is now almost deserted except on annual festive occasions.

Religion and Temple.

There may be some thinkers who do not believe in the existence of spirit as separate from matter. Most of them are self-disciplined and are not undesirable members of society. But that kind of self-discipline and control cannot be expected of people at large and atheism among such people can only make the country a scene of murders, treachery, and other brutal atrocities of frequent occurrence. So atheism can never be a religion for the general mass of people in any country. Whatever may be the results of atheistic experiments in countries like the Soviet Russia and whatever may be the theories of subtle philosophy, religion can never cease to be a necessary factor in the life of the people at large. The purpose of religion is to refine the gross brutal qualities of man and make him bold and heroic and fit for higher life. It is true that the mere outer form of religion without the inner life is not of much value. But it is better than indifference to religion as it may, at some stage or other, lead him to the right path which is adjacent to it. It is also true that there are some people who put on the cloak of religion to cover up their villainy. It is a misuse of religion and misuse of a thing cannot lower its value

Temple is the stronghold of religion. Besides being the hall of the throne of religion and the suggested philosophy, an Indian temple always appears to me as the meeting place of art, beauty, music and poetry. The sum total of the prosperity and loveliness in the Universe being adored as Sree and Lakshmi, the nearest and dearest to the heart of Maha Vishnu, the Maintainer of the Universe; and the essence of all reverence, chastity and auspiciousness becoming part and parcel of Paramasiva, the Lord of Supreme Bliss, as Arya, Sati and Sarvamangala, cannot fail to appeal to our poetic fancy. Dhanurdasa finding the face of Maha Vishnu more charming than that of his wife and Andal (Goda), Vishnuchitta's daughter, falling in love with Maha Vishnu rejecting the form of human beings, give us a glimpse of the Vaishnavite conception of divine beauty. Saivites also have this and Siva is called Sundareswara in the South. More details about this topic are given in the Telugu Preface. Not only this; we have the actual artistic beauty of sculpture and decoration at their best in temples. Experts in music thought it an honour to exhibit their skill at the feet of the deities. Kalidas refers to Narada as going to the temple of Siva at Gokarna on the West coast to sing there. Sri Harsha tells us in Nagananda that Malayavati, the heroine, was in the habit of singing at a temple on the same West coast.

Idols of Sree Rama, Sita and others are only an illustration or symbolization of the portraiture by the poet Valmiki. Vasudeva, the giver of the Gita and the charioteer of Arjuna stands in the temple as depicted by the poet Vyasa. There are other temples which are conducive to the manifestation of Bhayanaka and Bibhatsa Rasas which

have their own part in elevating the human mind and turning it to the grim power controlling the Universe. Temples also appear to me as illustrations of the best divine poetry.

I always look upon them as social centres. They admit almost all un-objectionable people of the country and induce them to sit and entertain higher thoughts at least for a while. Unlike the clubs of Western countries where admission is restricted by financial considerations, and where people gather for wordly sport and enjoyments, Indian temples afford also mirth, rejoicing and even appeasement of the tongue, all of course, consecrated to the divinity, and thus rid of the grossness which is generally inseparable from such things.

After the destruction of the Asramas by Yavanas as the author of Padmapurana regrets and after the Mimamsakas waned in their influence, the centres of culture and light were shifted from forests and Asramas to temples. The Puranic legends of Kasikhandas etc., amply illustrate this truth. Some of the famous temples are associated with great thinkers and spiritual leaders of the country. Tradition connects the temple of Parthasaradhi at Triplicane with the birth of Sree Ramanujacharya, the great reformer who influenced the religious thought of the people of India in a manner in which few others have done. Udayanacharya the author of Kusumanjali is said to be a staunch devotee of Purushothamaswami of Jagannatha temple. Great saints like Kulasekhara and Vishnuchitta are said to have spent the major part of their lives in the temples. The birth of Balachandra of the present work is attributed to the favour of Chennakesavaswami at Macherla. Vaishnavite traditions and culture flourished in the

celebrated temples of Sreeranga and Sree Villiputtur etc.,

The healthy and prosperous condition of the temples indicates the strength of the religious life of the people. People that are indifferent to religion and to whom it is only an occasional ceremonial of not much importance, grow light hearted, timidly evil-minded and merely animal-like in the ways of living. I know that temples in the Telugu country in some places have actually become playgrounds of boys and resorts of loafers. This condition may be to a great extent, due to the absence of great Acharyas like Ramanuja, Alvars, Nayanars in the South and Chaitanya and others in the North, who lived and worked among the people. Religious priests like the Kalamukha Saivacharyas brought in from Radha by the Andhra Queen Rudrama Devi and the Vaishnavite Acharyas sent by the Karnata Kings of Vizayanagar could not do the work to the necessary extent. The presence of a few devotees and religious people like Ramadoss was not sufficient. Whatever may be the reason for our present condition, we must wake up and open our eyes to the deplorable condition of our temples. Even the temple of Venkatachala which is within the limits of the Telugu country is in the hands of non-Andhra Mahants and it bears Tamil names as Tirumalai and Tirupati. Even the shrine of Sreesaila, which, besides being mentioned in Puranas, was referred to by the celebrated Indian poets like Bhavabhuti, Bana, and Sree-Harsha is not receiving sufficient attention and care which it properly deserves.

Veera Charitra and History of Andhras.

Since the decline of Pouranic Satavahanas Andhras fell to the background. They were subjugated by

Pallavas and Chalukyas. The Andhras seem to have degraded to a great extent. When a Telugu author speaks of the Telugu armies as Rakshasas and their conqueror, the Chalukya King, as Vishnu, one can understand how much the people had gone down in the necessary national virtues. But the Andhra kings of Warangal tried to regain the lost supremacy. After the fall of Warangal consequent upon its capture by the Mahomedans, the Reddy generals of the Kakatiyas endeavoured to revive the Andhra Rule and set up independent states in the Country. It is during the time of these Andhra Kings, Kakatiyas and Reddies that great Scholars like Vidyanatha, Mallinatha I, Kumaraswami, the world famous Mallinatha II, and Vema Reddies flourished in the Telugu Country. But the Reddi chiefs soon fell a prey to the Karnatic Kings of Vijayanagar. The Telugu Country was entirely subdued. It was added to and absorbed in the Karnatic Kingdom, and almost lost its individuality. Thus the final suppression of Andhras begun by Mahamadans was completed by the Karnatic Rulers of Vijayanagar. The eminent centres of culture and other activities like Kondavidu were subjected to decline and extinction. Outstanding persons like Nadendla Gopa-mantri and Salva Timma had to migrate to non-Andhra lands as there was not favourable atmosphere for their abilities to thrive in their own country.

The Hyhayas.

The Hyhayas of Viracharitra from Chedi appeared on the scene during the latter part of the 43rd century Kali Era (twelfth century, A. D.). (I may mention here, simply for the sake of information, that Tripuri, the site of the next Indian National Congress was the capital of Chedi.) By the time the Heroes came to Palnad, the Kakatiyas firmly established themselves as the paramount power in the country.

That the Hyhayas did not meet with opposition either from the Kakatiyas or from the other subordinate states only strengthens the fact that they had not come here as invaders but as expelled persons of the Royal family in search of refuge and places of suitable settlement. These they found without much difficulty as a result of their matrimonial alliances with some of the local chiefs.

Srinatha and Palnad.

Though the rest of the Telugu country is in no way better than Palnad in swallowing extravagant quantities of chilly-powder etc., of which the evil effects are obvious, Srinatha is said to have specially blamed its people as Bilhana did the Gujaraties in his *Vikramanka-deva charita*. Such verses are mentioned in the first preface. Perhaps the people there could not appreciate his scholarship and honour him befittingly. Some of them may be interpolations. His denunciation of Zonna and Sazza, the staple food of the people of Palnad, as coarse is out of place as it is highly nutritious making people sturdy and stalwart fit to protect the country in times of necessity. At any rate, we of the present age degenerating on account of polished mill-rice have no reason to find amusement in such deprecations.

Palnad.

Palnad is a place of historical interest in the Guntur District on the banks of the river Krishna. It is adjoining to the extensive forest regions of Srisaila referred to by Bana, Sree Harsha and Bhavabhuti in their works and included by Saivites among the twelve sacred places of Siva worship such as Benares, Ujjaini, Setu and Kedara in the Himalayas, etc. There is a place called Nagarjunakonda in Palnad which in all probability owes its name to Nagarjuna, the

celebrated Buddistic Acharya, mentioned in Kathasarit-sagara (Vide Telugu Preface).

It is now under excavation by the Archaeological Department of the Govt. of India and I learn that many valuable relics are found there. Pendota, the place of the Andhra architects as known from the utterances of the Runja people who are specially attached to the Viswa Brahmanas is also in Palnad. Palnad which was once the abode of great heroes also gave birth in recent times to the heroine Lakshmi of Durgi whose husband reminds us of the Othello of Shakespeare. Having experienced the hardships of a daughter-in-law in a merciless family, she eagerly yearned for a kind touch of her husband's hand even when he was about to kill her. The birth place of this Lakshmi, heroine of Dharma, is Durgi in Palnad. She belongs to the Kamma Sect. Her father is Digumarti Musalappa Naidu. Her husband is Chirumamilla Venka Naidu of Lingapuram. Lakshmi, a venerable model of chastity and Indian woman-hood, is still worshipped in Palnad. Her episode is still sung in the villages by the itinerant bards.

The publication of the remaining parts of the Ballad.

The first edition of this was published nearly twenty-seven years ago. Not long after its publication, the late Sri Mokkapati Subbarayadu Varu, the then private Secretary to the present Maharaja of Pithapuram wrote to me that the remaining parts of the ballad might be published with the financial aid of the Maharaja. But the other parts by Srinatha were not available and the manuscripts which I secured are the works some others and some of them are in loose language. Accordingly I intimated the matter to Sri Subbarayadu Varu. Sometime after, I understood that Sri Jayanti Ramiah Varu was going to publish the other parts of the ballad under the auspices of the Telugu Academy.

But I came to know that his manuscript was a copy of the same original from which my copy was prepared. I published a letter in the *Andhrapatrika* dated 14th May 1914 and the matter stopped there. I once again mention that as original sources of our history and as records of our national heroism, they deserve to be published as they are, or re-written in prose.

THE CONCLUSION.

As was already said, *Palnati Veera charitra* was published for the first time in 1911. All the copies were exhausted by 1926, and copies could not be supplied. There was thus a clear necessity for the publication of the second edition. It was also prescribed for the part II of the B.A. degree examination of 1934 of the Madras University. Sree Vavilla Venkateswara Sastrulu Varu kindly proposed the second edition and undertook the printing of the work. For this I thank him heartily and express my feelings of gratefulness to him. The work was begun in my Kuja-period which started in 1931. There were many obstructions in the execution of the work at every step, which caused immense delay in returning the proofs. The printing of *Kavyaprakasa* and *Raghuvamsa*, commenced in that period, is still unfinished. The obstructions were somehow got over by the grace of the Almighty and I have been now enabled to offer to the public the book in its present form. Of my pupils that assisted me in the course of this work, special mention has to be made of Sreeman A. Krishnaswamy B.A., Sreeman K. Chandrasekhara Mantri and Sreeman M. Ramachandra Reddy B.A. (Hons). I regret very much that Sreeman Krishnaswamy passed away at an early age without seeing the completion of the work. He

is an enthusiastic student of Telugu with a knowledge of Sanskrit and also author of some works in Telugu. His translation of a portion of Raghuvamsa into Telugu verse is published in Lakshya Khanda compiled by Sreeman Chandrasekhara Mantri. By his demise the country has lost one of its promising youngmen and sincere workers in the cause of cultural renaissance. The perseverance and interest with which Sreeman Ramachandra Reddy copied the drafts and prepared the major part of the index will always be fresh in my memory. But for the assistance of these ardent lovers of culture and learning who were by my side even day and night on some occasions, especially during times of my ill-health, the work could not have seen the light of day even so late as this. In this connection I must also remember with pleasure the assistance rendered by Sreemans Seelam Madanagopal Naidu, Guna Bhushana B.A., Sudarsana Lal, Bhagavatula Chalapathi Rao and others. I take this opportunity to express my gratitude to my other friends who aided me while carrying the work through the press.

MADRAS :
10—7—38. }

EDITOR.

ప్రథమ భూమిక.

వీరచరిత్రేతిహాసము.

“Unhappy the nation that has no history and happy the nation that can hear the ballads commemorating the adventures of her warriors sung with fervour and happy the country that can point with pride on the pages of history to patriots who wept for their countries' wrongs, stood against the oppressor and the tyrant * * * * *

But such is not our lot and our heroes passed away with their deeds unsung and unrecorded. (ఇతిహాసము లేకపోయినానంద విహీనము. మనఃపూర్వకముగఁ గీర్తింపఁబడిన యోధుల సాహసకార్యములను జ్ఞాపకము చేయు కథలు వినఁగల జాతి యదృష్టవంతము. దేశముయొక్క లోకములకు

వగచి క్రూరకంటకుల నిరోధించిన దేశాభిమానులను ఇతిహాసపత్రములయందు రక్షణముతోఁ జూపఁగల దేశముధన్యము. కాని మనభాగ్య మట్టిదికాదు. మనవీరులు గతించినారు. వారికార్యములు కీర్తింపఁబడలేదు. వ్రాయఁబడలేదు)” అని యొక భారతీయ

కృత్రికర్త వ్రాసినవాక్యములు యథార్థములు. ఆచ్చటచ్చట మహాకూరులచరిత్రమును బాటలరూపమున పదములరూపమున నిసర్గకవులు కీర్తించియున్నారు. ఆ

కేవలము భావప్రధానములు. బొబ్బిలికథాదు లిట్టివే. ఈ కథలు చెప్పినప్పుడు నేను బాల్యమునుండియుఁ గుతూహలముతో వినుచుండెడువాఁడను. మాత్రము

లలోఁ దఱచుగా నొకతెగవారు పల్నాటివారికథయని యొక కథను చెప్పుచు భిక్షుకు వచ్చుచుండెడువారు. విద్యాగంధములేని చిన్నతనము దాకడ వినినప్పుడు

దానియందలి యంశములుగాని క్రమముగాని తెలియకపోయినప్పటికిని వారు కత్తులు త్రిప్పుట గంభీరముగా గర్జిలుట మొదలగు నభినయములఁ జూచి యది

యేదో కలహమని తలంచుచుంటిని. 1906 సంవత్సరమువఱకు దినములు గడచినవి. కథ వినినప్పుడు మాత్రము మరలమరల వినవలయునని యపేక్ష వాదముచుండెను.

1907 సంవత్సరము వేసవికాలపు నెలవులలో నింటికి వెళ్ళినప్పుడు తిరిగి యావనినదిఁ దటస్థించెను. అప్పుడు కథాంశములఁ జాలమట్టుకు గ్రహింపఁగలిగితిఁ నను విశ్వాస

యందువచ్చు పాత్రముల పరాక్రమమున కాశ్చర్యపడి యొకటిద్దఱు పెద్దమనుష్యులతో ముచ్చటింప నది శ్రీనాథవిరచితమనియు దానినే వల్లించి విద్యావాసనలేనివారు తప్పులు కుప్పలుగాఁ జెప్పుచుందురనియు వారు చెల్పిరి. అప్పటికి శ్రీనాథకృతగ్రంథములఁ గొన్నింటినిఁ జదివెయిండినవాఁడ నగుటచే అదిమొదలకథయందుఁ దొంటికంటె నెక్కువమాన క్తితోనుంటిని. దీనినిఁ జెప్పుచుండఁ బల్నాటిలోఁ బెక్కుగ్రామముల వినియుంటిని. ఎచ్చటఁ జూచినను వాద్యసహితముగాఁ గథకుఁ డీకథను జెప్పుదొడంగినప్పుడు పల్నాటి వీరవరుల సంకీర్తనము శ్రోత పుటంబులఁ బడఁగ నే యాసగలవారందఱు శరీరము గగుర్పాటంద మనోవిలీనంబులై యణఁగియున్న యంతశ్శక్తుఁడప్రబోధమునొందఁ దత్తద్రసోచితంబుగ ముఖంబులవికాసము మార్పుచెంద నిండియంబు లన్యవిషయపరాజ్ఞులుములై యుండఁ బరవశులై వినుచుందురు. గుణత్రయవికరంబులయిన మానవమనోవృత్తుల కిట్లే కాధిష్ఠానంబై శ్రీనాథ హృదయంబును గానమనేయఁ బురికొల్పిన యావీరవరులచరిత్రము విశేషమహిమాస్పదంబై వాల్మీకి వ్యాసు మహర్షి పుంగవులచేఁ గీర్తింపఁబడిన శ్రీరామ శ్రీకృష్ణచరిత్రములంబోలె లోకధర్మమార్గదర్శకంబైయుండునని తలంచి తచ్చరిత్రము సంపూర్ణముగ గ్రహింపఁ గుతూహలండ్లనై పలుకష్టములకు లోనయ్యు 1910-వ సంవత్సరమునాఁటికి గ్రంథము కొంతవఱకు సంపాదించితిని. దీనిని సంపాదించుటలో నేమి తరువాతఁ బ్రకటించుటలో నేమి నాకుఁ గలిగినకష్టములన్నింటి నిచ్చట వివరించుట యప్రస్తుతము. చూచిన మిత్రులు కొంతవఱ కెఱుఁగుదురు. దీనినిఁ జదివినప్పటినుండియు నిది ప్రకటించఁబడకపోవుట యాంధ్ర దేశమునకు గొప్పకొఱఁతయని నమ్మి పలుమాఱు సంభవించిన నిరుత్సాహములకు లోనుగాక యిప్పటికొకతీరుగాఁ బ్రచురింపఁగలిగితి. ఈగ్రంథము పేరు పల్నాటివీరచరిత్రము. వీరులఁగూర్చియు వారిదేశకాలాదులఁగూర్చియు వ్రాయుటకుఁ బూర్వము పలనాటిసీమంగుఱించి కొంత ముచ్చటించెదను. పలనాడు ప్రస్తుతము గుంటూరుజిల్లాలో నొకతాలూకాయై యున్నది. దీనికి ముఖ్యగ్రామము గురిజాల. ఇచ్చటనే తహశీల్దారుండును. పలనాటిసీమ కృష్ణానదీదక్షిణతీరమున సముద్రమునకు సుమారు 120 మైళ్ళదూరములో నున్నది. దీనికి ఉత్తరమునఁ బడమట 75 మైళ్ళపొడవునఁ గృష్ణానది ప్రవహించుచున్నది. దక్షిణమునఁ గొండలచేతను సాంద్రారణ్యములచేతను నావరింపఁబడియున్నది. తూర్పునఁ జిన్నయడవులు వ్యాపించియున్నవి. దీని వైశాల్యమించుమించుగ 1050 చదరపుమైళ్ళు. నాగులేఱు, చంద్రవంక అనునవి యిచ్చటి ముఖ్యనదులు. వీరచరిత్రలోఁ బ్రధానముగవచ్చు కార్యమపూడి మాచెర్ల పట్టణములలో మొదటిది నాగులేటితీరమునను చెండవది చంద్రవంకయొద్దను నున్నది. అప్పకవి

నాగులేటిని నాగానదియని పేర్కొనియున్నాడు. ఒక గొప్ప నాగుపాముయొక్క ప్రాణముతీసి మధ్యముగాఁ బాటుటవలన దీనికి నాగులేటిని పేరువచ్చిన ట్టిగ్రంథమున 86-వ పుటలో వ్రాయఁబడినది. కాని నాగులను నొకజాతివా రీదేశముననుండిరని పూర్వచరిత్రమువలనఁ దెలియుచున్నది. నాగయ్య, నాగమ్మ అను పేరులుగూడ స్త్రీ పురుషుల కిచ్చట నెక్కువగాఁ బెట్టఁబడుచున్నవి. బహుశః నాగజాతివారికిఁ బ్రియమైనది గనుక దీనికి నాగులేటిని పేరువచ్చినదేమో. చంద్రవంకను జంద్రభాగయని సాధారణముగ వాడుచున్నారు. ఈగ్రంథము 54-వ పుటలోఁ జంద్రభాగయని ప్రయోగము కాన నగును. మాచెర్ల వీరభద్రస్వామియాలయములోఁ దూర్పువైపున దక్షిణ ముఖముగానున్న యెఱ్ఱరాతిబండమీది శాసనమునందుఁగూడఁ జంద్రభాగయనియే చెప్పఁబడియున్నది. ఆశాసనము నిం దుదహరించుచున్నాను.

“లింగాంబాప్రదదాతి.....

స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహనశకవర్షంబులు..... నిజ ఆనందసంపత్సర...లు మాచెర్ల యిష్టకామేశ్వరికిన్ని వీరభద్రేశ్వరునకున్న గాయిగోవాన భిక్షనారాయణ బిరుదాంకితప్రశస్తులై శ్వేతచ్ఛత్రాధీశ్వరః రేచెర్లగోత్రపవిత్రులయిన వెలిగోటి.....మనాయనింగారిప్రపాతులై తిమ్మానాయనింగారి పాతులై బ...నాయనింగారి పుతులై న కొమారి తిమ్మానాయనింగారి అర్థాంగి లింగాంబగారు దండంబెట్టి యిచ్చిన శాసనము.

శ్రీమద్రాజమూర్తాండ రాజవరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప సదాశివరాయదేవమహారాజులంగారు పృథ్వీరాజ్యం చేయుచుండగాను తద్రాజ్యధురంధరులయిన శ్రీమన్తహామండలేశ్వర రామరాజు తిరుమల జయదేవమహారాజులుంగారు కుమార తిమ్మానాయనింగారి నాయంకరానకు పాలించియిచ్చిన నాగార్జునకొండసీమలోని మాచెర్లకు ఉత్తరభాగాన చంద్రభాగానదికి పడమర సం॥కు ౪౦. నాలుగుపుట్లపండుముత్తేత్రం పాలిచ్చే లింగాపురం అనెడి అగ్రహారం కట్టించి యీసోమగ్రహణపుణ్యకాలమందుల గంగాగర్భమందుల ధారాపూర్వకంగాను సమర్పిస్తామి గనుక ఆలింగాపురాన నలుదరిపాలాలు హేమ కూపతటాక నిధి నిక్షేప జల పాషాణ ఆగమిసిద్ధసాధ్యాలు అనెడి అష్టభోగ తేజస్వామ్యాలు సమర్పిస్తామిగాన ఆలింగాపురమందుల పొలము ఆచంద్రార్కస్థాయిగాను అంగరంగవైభవాలకు అవుధరించి ఆగ్రామం దేవరకు ఎవ్వరు ఇయ్యకపోయినా గంగాగర్భమందు గోబ్రాహ్మణహత్యచేసినపాపాన బోతారు. వారాణసిలో తలిదండ్రుల చంపినపాపాన బోతారు.

శ్లో. ఏకైవభగినీలోకే ఏషామేవ భూభుజాం
నభోగ్యా నకరగ్రాహ్య దేవదత్తావసుంధరా”

ఇట్లు చంద్రభాగయని పెక్కుస్థలములం దుదాహరింపబడుటవలన “శరావతీ
వేత్రవతీ చంద్రభాగానరస్వతీ” యని యమరుఁడు చెప్పిన చంద్రభాగ యిదియే యేషా
యని యభిప్రాయము కలుగవచ్చుఁగాని యది కేవలము భ్రమ. ప్రమగాదు. భారతము
నందలి భీష్మపర్వము 9-వ అధ్యాయములో

“నదీంపిబంతిపిపులాం గంగాంసింధుం సరస్వతీం

... ..

శతద్రుం చంద్రభాగాం చ యమునాంచమహానదీం- 5

నదీం వేత్రవతీం చైవ కృష్ణవేణీం చ నిమ్నగాం- 17

విదిశాం కృష్ణవేణాం చ తామ్రాంచ కపిలామపి- 28

కౌశికీం నిమ్నగాంశోణాం బాహుదామథ.....- 29

సదానిరామయాంకృష్ణాం మందగాం చంద్రవాహినీం-” 33

అను శ్లోకములయందుఁ జంద్రభాగానది యుదాహరింపబడినదిగాని నదులిచ్చటఁ గ్రమ
రహితముగఁ జెప్పబడియుండుటచేతఁ జంద్రభాగ యెచ్చటిదో యీశ్లోకములంబట్టి
నిశ్చయించుటకు వీలులేదు. ఎఱ్ఱన వేర్వేరుదేశస్థుల విశేషంబులఁ జెప్పసందర్భమున

గీ. “చంద్రభాగానరిత్ర దేశములసతులు

వారిచందంబెయగు శరావతిశతద్రు

సింధుసరిదంతరంబులఁ జెలువలెల్ల” (కో)

నని యుత్తరదేశస్థుల మొదటఁబేర్కొని తరువాత నాంధ్రదేశస్థులంగూర్చి చెప్పి
నాఁడు. ఆపద్యములు ఇక్కడ అనుచితములగుటచే నిం దుదాహరింపబడవయ్యె. దీనినిఁ
బట్టిచూడఁ జంద్రభాగానది యుత్తరహిందూస్థానమందలి నదిగాని యాంధ్రదేశపునది
గాదని తెలియఁగలదు. ఇదియునుగాక భారతమునందలి యానుశాసనికపర్వములో
ద్వితీయాశ్వాసమున భీష్ముఁడు ధర్మజునకుఁ బుణ్యతీర్థవిశేషంబుల నెఱిఁగించుచో

సీ. “సప్తదినంబులు చంద్రభాగసు వితస్తనునూర్చిమీరినిఁ దగవసించి

యాహరవిరహితులైయుండ మునిసమానుండగుఁ గాశ్మీరమండలమున

నదులుకొన్ని” అని యుత్తరదేశనదులు క్రమముగాఁ జెప్పఁబడినతరువాత “విను వింధ్యంబున నొకనెల” అని మొదలుగ దక్షిణాపథంబునందలి తీర్థంబులు చెప్పఁబడినవి గానఁ జంద్రభాగ యుత్తరదేశపునదియేయని తేలుచున్నది. విష్ణుపురాణ మీసంశ యముం బూర్తిగ నివర్తించుచున్నది.

“శతద్రుచంద్రభాగాద్యా హిమవత్పాదనిఃసృతాః” అని విష్ణుపురాణ ద్వితీ యాంశమందలి తృతీయాధ్యాయములోని 14-వ శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినది. దీనివలనఁ జంద్రభాగానది హిమవత్పర్వతమునందుఁ బుట్టినదనియు నందుచే నార్యావర్తములోఁ బ్రవహించునదియే యనియు స్పష్టమగుచున్నది. కావునఁ బల్నాటిలోని చంద్రవంక చంద్రభాగానది కానేరదు. చంద్రవంకకుఁ బర్యాయనామముగఁ జంద్రభాగయని వాడియుండురు. చంద్రవంకయు నాగులేటును దక్షిణమునుండి యుత్తరమునకుఁ బ్రవ హించి కృష్ణానదిలోఁ గలియుచున్నది. పల్నాటిసీమ దండకారణ్యములో నొకభాగమై పూర్వము ఖరదూషణాదులు నివసించినస్థలమయినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. విశ్వా మిత్రుఁడు సత్రయాగముచేసిన దిచ్చోటనే యని మాచెర్లకు దగ్గఱగాఁ గృష్ణానదీతీర సమీపమున నొకప్రదేశమును జను లిప్పటికిఁ జూపుచున్నారు. అచ్చటి కనేకులువెళ్లి యాస్థలము నక్కడి ప్రకృతిరమణీయతచూచి బాహ్యప్రపంచంబు మఱచి స్ఫటికో పలముభంగి నిర్మలమయిన హృదయముతో భగవన్తహిమలఁ దలఁచితలఁచి పరవశులగు మహర్షి పుంగవులు నిశ్చయముగ నివసింపఁదగిన ప్రదేశమే యని తల లూచుచున్నారు. ఈసీమయందుఁ బలువిధములయిన లోహపుగనులు గలవు. బాస్వెలుదొరగారు వారి రిపోర్టులో నిట్లు వ్రాసిరి.

“I may mention that lead is found in considerable quantities near Karempudi in the Palnad, but the mines are not now worked. Copper is found both in the Palnad and Vinukonda Taluqs.” (పల్నాటిలోని కారెంపూడివద్ద సీసము విస్తార ముగా దొరకునని చెప్పవచ్చును. కాని యిప్పుడు గనులు త్రవ్వఁబడుటలేదు. రాగి పల్నాడు వినుకొండతాలూకాలలో రెంటిలో దొరకుచున్నది) రాగి సీసమెకాక యిచ్చట నినుముకూడ నెక్కువగ దొరకును. పల్నాటిలోని కొన్నిగ్రామములయం దిప్ప టికి నినుము కరఁగిన పెద్దకొలుములచిహ్నములు నినుపరాళ్లు స్పష్టముగాఁ గానవచ్చు చున్నవి. గుత్తికొండగ్రామములో నిప్పటికి నొక భాగమునకుఁ గొలుములపాలెమని పేరుగలదు. అచ్చటఁ గొలుములుపెట్టినప్రదేశమును నినుపరాళ్లును దిబ్బలును స్ఫుట ముగ దృగ్గోచరము లగుచున్నవి. ఈగ్రామములోఁజేరిన యొక కొండ కినుకకొండయని

కూడఁ జేరుకలదు. వీనినిఁ బట్టిచూడఁ బలనాటిసీమ యొకప్పుడు లోహపరిశ్రమము నకు ముఖ్యస్థానమై మహాప్రసిద్ధిగాంచి చుట్టునున్న దేశమునకుఁ గావలసిన యినుము రాగి మొదలగు లోహములఁ బంపుచు వాణిజ్యాశ్రయమై యుండెననుటకు సందేహ మెంతమాత్రమును లేదు. లోహములేగాక శ్రేష్ఠతరమయిన పాలరాయి నాపరాయి దొరకుగనులు చాలఁగలవు. ఈగనులలో నిప్పటికిఁ బనిచేయఁబడుచున్నది. శ్రేష్ఠతరములగు శిలలకును లోహములకునే గాక పలనాటిసీమ వజ్రములకుఁగూడఁ బ్రసిద్ధి కెక్కినది. మెమోయర్స్ ఆఫ్ ది జియోలాజికల్ సర్వే ఆఫ్ ఇండియా యను గ్రంథముయొక్క 8-వ సంపుటము (Memoirs of the Geological Survey of India, Volume 8) లోని 110-వ పుటయం దీక్రిందివిధమున వ్రాయఁబడినది:-

“ Along the eastern edge of the Tumrukota Range, there are traces of old diamond workings, more decidedly around Mallavaram on the right bank of the Kistna where the limestones lapping round the base of the hill have been regularly undermined to get at the quartzite beneath them containing diamonds. Here there certainly seems good proof of the existence of a set of diamond bearing beds perfectly distinguishable from the quartzites of which the rest of the Range is mainly made, for the debris and other evidence of the old workings are strictly confined to the edge of the limestones..... These works date from the Moghul rule. ” (M G.)

దీనివలనఁ బలనాటిలోని తుమ్మకోటవద్దను, మల్లవరమువద్దను వజ్రపుగనులనున్నట్లును మొగలాయిరాజులకాలమునం దాగనులలోఁ బనిచేయఁబడుచుండినట్లును పై గ్రంథకర్తయొక్క అభిప్రాయమైనట్లు చెలియుచున్నది. వేయేల ఢిల్లీపురాధీశ్వరుండయిన బేబరు దక్షిణహస్తతలంబున లాస్యమాడి షాజహానునకు బహిష్కారము, పారశీక నాదరుషాను వశీకరించి యాఫ్ గనిస్థానాధినాథుని హృదయపీఠినధిష్ఠించి తిరిగి భారతచక్రవర్తులపజ్జంజేరి బలాత్కారముగ ద్వీపాంతరమునకుఁ గొంపోఁబడి ప్రస్తుత ముఖండసామ్రాజ్యధురంధరుండయిన పంచమశార్జియుత్తమాంగ మారోహించి లోకమునంగల రాజశేఖరులకెల్లఁ గన్నెట్లుగానున్న యాయనర్హరత్నమున కాయమూల్యముణి కాసౌభాగ్యభుని కాశోహినుారు వజ్రంబునకుఁ బలనాటిలోని కృష్ణానదీతీరప్రాంత

ప్రదేశముల వజ్రపుగనులే జన్మస్థానమని యూహింపఁబడుచున్నది. అసంపూర్ణవైదగ్ధ్యంబులయిన మానవహస్తములచే నిర్మితంబులగు పస్తువైచిత్ర్యంబులు పెక్కులు లేకపోయినను గవిసార్వభౌముల మేధ కాహారముకల్పించి యోధవరుల సంకల్పములకుఁ బ్రోత్సాహము కావించి మహర్షిసత్తముల హృదయములకు నిర్భరానందమొసంగు నైసర్గికవిలాసశోభితప్రదేశము లాసీమయందు మిక్కుటముగఁ గలవని చెప్పవచ్చును. దీనికిఁ బల్లెనాడు, పలనాడు, పలినాడు, పల్నాడని పలునామము లచ్చటచ్చటఁ గానవచ్చుచున్నవిగాని సాధారణముగ నిప్పుడు పలనాడని పల్నాడని మాత్రమే వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. వీది యుక్తనామమో నిచారితము. చిన్నిచిన్ని పల్లెలుగల దేశముగానఁ బల్లెనాడని పేరువచ్చినదని కొందఱుచెప్పుదురు. పల్నాటిలోని మాచెర్ల, గురిజాల, తుమ్మకోట, జిట్టగామాలపాడు కారెంపూడి గ్రామములలోఁ గోటలుగలవు. పల్నాటిదేశము నేలిన రాజుల కొకప్పుడివి ముఖ్యస్థానముగ నుండెను. ఇవి యాకాలమునఁ బట్టణములుగనుండి యుండవలయును. కావునఁ బల్నాటిలోఁ గేవలము పల్లెలే గాక కొన్నిపట్టణములు కొన్నిపల్లెలు నుండెననుటకు సందియములేదు. దీనికి సమీపమున నున్న కొండవీడు, వినుకొండ, బెల్లముకొండ సీమలలోఁగూడ నిట్లే కొన్నిపట్టణములు కొన్నిపల్లెలునుండెను. ఈతీరుననుండుట సామాన్యమైయుండఁ బల్నాటిసీమకుఁ బల్లెనాడని పేరిడఁ గారణము కానరాదు. లోకేతిహాసము నవలోకించినచోఁ బ్రతిదేశమునకును దానియందలి నదులనుబట్టియో, కొండలనుబట్టియో, యేలినరాజులనుబట్టియో, నివసించుజనులనుబట్టియో, నైసర్గికస్వరూపములను బట్టియో పేరువచ్చినట్లు కనఁబడును. మఱియు,

గీ. “చిన్నచిన్నరాళ్లు చిల్లరదేవుళ్లు, నాగులేటిసీళ్లు నాపరాళ్లు
సజ్జజొన్నకూళ్లు సర్పంబులునుదేళ్లు, పల్లెనాటిసీమ పల్లెటూళ్లు”

అను పద్యమును శ్రీనాథరచితమైన చాటుపద్యమని యుదాహరించుచు దీనిలో శ్రీనాథుఁడుకూడఁ బల్లెనాడనియే ప్రయోగించెననియు గాన పల్లెనాడను నామమే రూఢమనియు దానికిఁ దాము చెప్పిన పుస్తపత్యర్థమే యథార్థమనియుఁ బైపక్షమువారు నుడువవచ్చును. శ్రీనాథరచితమో కాదో నిర్ణయించలేము కాని ఒకచాటువు సందిగ్ధవిషయములో ప్రమాణము కాఁజాలదు.

“A more poetical derivation of Palnad is ‘Milk Land’ from the light cream-coloured marble that abounds there.”

పాలరాయి విశేషముగా నుండుటవలనఁ బాలనాడని పేరువచ్చినదనియుఁ బాలనాడే పల్నాడయినదనియు వీరియభిప్రాయము. పాలనాడనఁగాఁ బాలదేశమని

యర్థము. రాయశబ్దమునకుఁగల “పాల” యనువిశేషణము “నాడు” న కెట్లు రాఁగలదో తెలియదు. “పాలనాడు” అన్నప్పుడు పాలరాయిగల దేశమేయని యర్థము చెప్పటకుఁ బ్రసక్తిలేదు. ఒకవేళ మొకంజీగారు చెప్పిన వృత్తప్రతియే నిజమయినను “పాలనాడు” పల్నాడుగా మాఱుటలోఁ గొంత యస్వాభావికమయినమార్పు కాను బడుచున్నది. పలునాడని యొకచోఁ గానంబడియెడు. నానావిధభూములుకలది యని దీనికర్థము చెప్పుచున్నారు. నాడనఁగా దేశముకాని భూమికాదు. ఈసీమ యున్నతము లయిన కొండలచేఁ జుట్టు నావరింపఁబడి నడుమఁబల్లముగా నుండుటవలన “పల్లనాడు” నాఁడేరొంది “పల్లనాడు” పల్లు, విల్లు, ముల్లు శబ్దంబులంబోలె జడ్డకు లోపంబురాఁగా “పలునాడు” గా మాటి “పలునాడు” కొద్దిమాఱుప్పదెంది పలనాడై పలనాడు పల్నాడై “పలనాడు” “పల్నాడు” అను రెండురూపములు మాత్రము వ్యవహరింపఁ బడుచువచ్చెనని నాయభిప్రాయము. పూర్వగ్రంథములయందును శిలాశాసనములయందును బలనాడు పల్నాడు రెండురూపములే సాధారణముగ నుపయోగింపఁబడి యున్నవి. శ్రీనాథుఁడు వీరచరిత్రమునం దెచ్చటఁ బల్లనాడని ప్రయోగింపలేదు. పింగళిసూరన ప్రభావతీప్రద్యుమ్నములోని

ఉ. “రంగుగ గౌతమిపరిసరంబులఁ గృష్ణకెలంకులన్ ఘనుల్
పింగళిరామయాదులు లలిం బలనాటను బాకనాటనుం
బింగళిగాదయాదులిటఁ బెంపువహించిన యస్తదాదులా
పింగళిగోకమంత్రి యిలుపేరనె చాలఁబ్రసిద్ధులెల్లచోన్.”

అనుపద్యమునఁ బలనాడని చెప్పినాఁడు. “పలనాటి గొల్లలపాటజాతి” యను సీసపద్య పాదంబున గణపవరపు వేంకటకవి పలనాడనియే వ్రాసినాఁడు. అమరావతిలోఁ గుళోత్తుంగచోళుని పదారాధకుఁడగు కొమ్మ నాయకునిశాసనమునఁ బలనాడని లిఖింపఁ బడియున్నది. ఆశాసనము కొంత యిట నుదాహరించెదను.

“స్వస్తి శకవర్షంబులు ౧౦౭౭ ఆగునేటి విషువంక్రాంతినిమిత్తమున పలనాడు
మహీమండలమండనంబైన దామలూరివిభుండును.....చతుర్థవంశతిలకుండును
శ్రీమన్మహీమండలేశ్వర కుళోత్తుంగచోడ గొంకమహేశ్వరపదారాధకుండునైన కొమ్మ
నాయకుండు.....

శ్లో॥ అస్తిస్వస్తిమదగ్రహారనగరగ్రామే సమగ్రశ్రియా
బ్రుహ్, బ్రుహ్మజనో.....

.....పలనాడునామవోషయో.....

శాకాబ్దే మునిశైలఖేంద్రగణితే శ్రీధాన్యవాటిపురే'

కార్యమపూడి వీరాయములూఁ దూర్పువైపుబండమీది నల్లంచక్రవర్తులశాసనమునందు “పలినాటివారు” అని వ్రాయఁబడియున్నది. పలినా డనునది పలనాడు యొక్క వికృతరూపమే కాని వేఱొండు కాదు. తనకంటె బూర్వులు గ్రంథములయందును శాసనములయందును “బలనాడు” “పల్నాడు” అని ప్రయోగించియుండ

గీ. “పల్లెనాటను నూటతొంబదియు నాల్గు

గ్రామముల నీడుగానక కాకునూరి

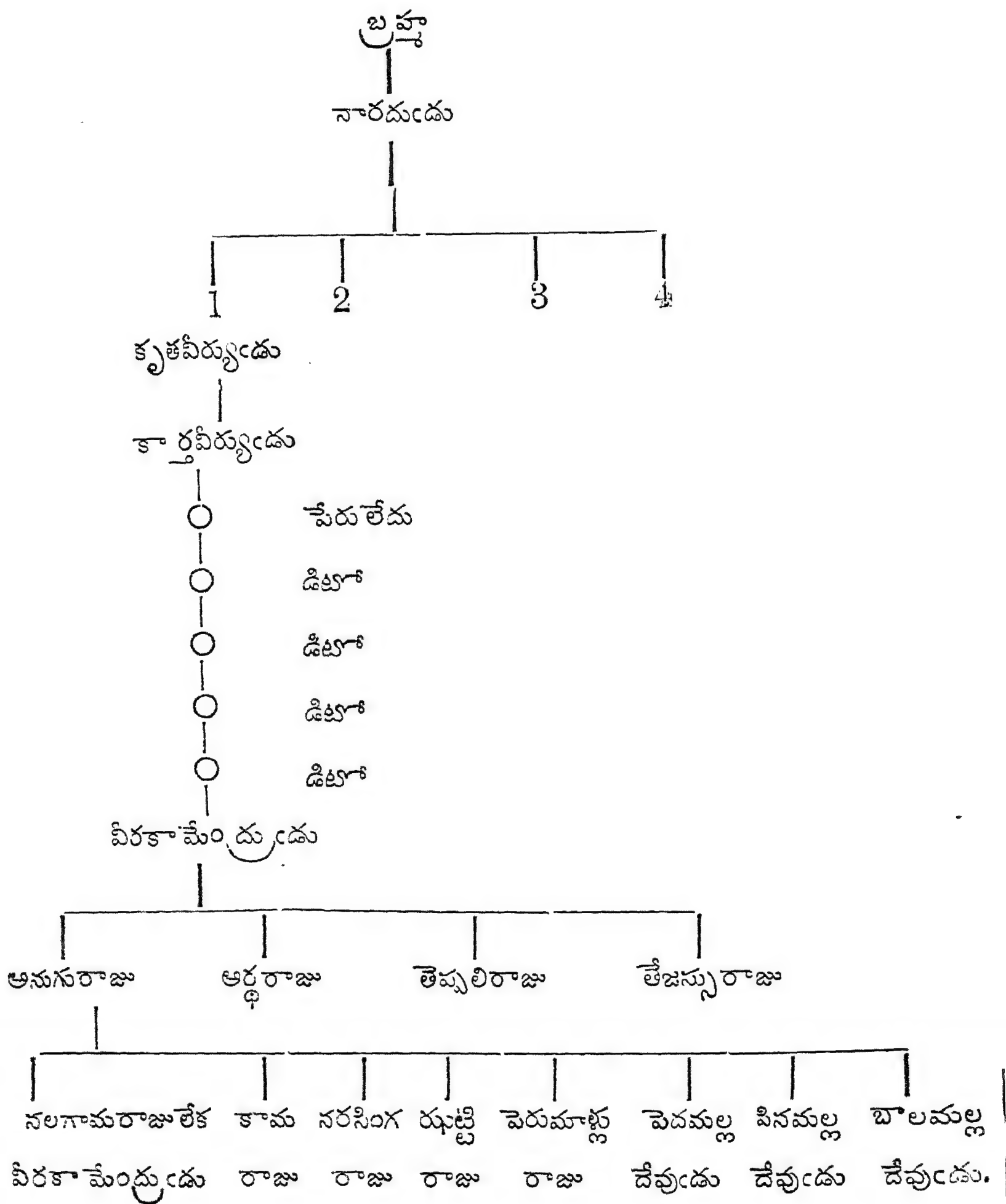
వెంగనార్యుఁడు వేదవేదాంగములను

బ్రస్తుతికి నెక్కె మాఱుట బ్రహ్మయనఁగ.” (అప్ప)

అను పద్యమున నప్పకవి ప్రాకృతజనచోధోరణిం బల్లెనాడని చెప్పట ప్రామాదికము. వీనినన్నింటినిఁ బట్టిచూడ “పలనాడు” అనునది యథార్థనామమనియు “పలనాడు” “పల్నాడు” అనురూపములు వ్యవహారమున రూఢములైనవనియు స్పష్టమగుచున్నది. గ్రంథవిస్తరభీతిచేఁ బల్నాటివిషయ మింతటితో ముగించి ప్రస్తుతవిషయ వీరచరిత్రమునకు వచ్చెదను. వీరులనఁగా నెవరు? యుద్ధముచేయువారు మాత్రమే వీరులు కారు. ఎవ్వరి సంకల్పము లమోఘంబులూ, ఎవ్వరి చరిత్రములు కర్తమార్గప్రదర్శకంబులూ, ఎవ్వరి వచనంబులు మానవుల నాకర్షించి జీవితపరమార్థందైన చిత్తవిశ్రాంతి యొసఁగుచున్నవో, యెవ్వరి నిశ్చించలమనోవృత్తిచేఁ లోకములందలి మహాకార్యములన్నియుఁ గావింపఁబడినవో, ఎవ్వరియందుఁ బరమాత్మ పరిపూర్ణతకు సమీపించి యుండునో యా భగవదంశసంభూతులందఱు వీరులే నని వ్యాఖ్యచేయవచ్చును. సత్యసంధుడై గురుభక్తిపరాయణుడై సమరరంగంబుల నసమానపరాక్రమశాలియైన భీష్ముఁడు వీరుఁడు. నిశ్చల సంకల్పుడై, యమోఘబాణుడై నిజనామసంచకితశాస్త్రవబలుం డైన బ్రహ్మనాయుఁడు వీరుఁడు. తత్వరహస్యంబుల బోధించి కుమతఖండనంబు గావించి జగద్గురువనం బ్రఖ్యాతిఁగాంచి నిఖిల జనవందనీయుండైన శంకరుండు వీరుఁడు. అనేకవిధంబులఁ గాలవశంబున వీరు లచ్చటచ్చటఁ బొడకట్టుచుందురు. ఏ దేశమందీ పూజ్యులు జన్మించినను జనులు వారి నసాధారణులుగ భావించుచున్నారు. వారి నామములు పవిత్రములుగ స్మరింపఁబడుచున్నవి. వారి సంకల్పములు కార్యరూపములుగఁ బరిణమించి శాశ్వతమై యున్నవి. వారి వచనంబులు జనుల కర్ణంబులందు

ఘంటానాదమై మ్రోగుచున్నవి. కవు లీ మహానుభావుల చరిత్రముల గానముచేసి యున్నారు. శిల్పు లీ పరమగురువుల ప్రతిమల శిలలపైఁ జెక్కియున్నారు. చిత్ర కారు లీ పుణ్యపురుషుల యాకారమును మనోజ్ఞ వర్ణములతో లిఖించియున్నారు. వారు మాటలాడుట చాలించియుఁ జాలించినవారు కారు. బోధించుట మానియు మానినవారు కారు. లోకమును విడిచియు విడిచినవారు కారు. మన కథానాయకులగు పలనాటివీరు లుత్తరదేశమునఁ దమ నివాసము వదలి దక్షిణాపథమునకు వచ్చి బల్నాటి సీమను శ్వశురదత్తముచు స్వాధీనము చేసికొని యచ్చటనే స్థిరపడిరి. అప్పటినుండి వారు పల్నాటివారని పేర్కొనఁబడుచుండిరి. వీరు పలనాటి సీమరాజ్యభారము నిర్వహించుచుండిరి. ప్రజలసౌఖ్యమునకై యెక్కువగాఁ బాటుపడిరి. ఇప్పటికిని వీరు నిర్మించిన పట్టణములు గలవు; త్రవ్వించిన తటాకములు గలవు; కట్టించిన దేవాలయములు గలవు; కావించిన కోటలు గలవు. జనుల మతనాగరకతల యందు వీరివలనఁ బెక్కుమార్పులు కలిగినవి. వీరు కొద్దికాలము మాత్ర మే రాజ్యము చేసిరి. ఈ కొద్దికాలములోనే జనులయొక్క విశ్వాసమునకు గౌరవము నకుఁ బ్రేమకుఁ బాత్రులై రామరాజ్యముగఁ బ్రభుత్వముచేసి సపత్నీపుత్రులకు సంభవించిన ఘోరయుద్ధంబున నసమాన పరాక్రమంబు నమానుషశౌర్యంబు నశ్రుత పూర్వధైర్యంబు కనఁబఱచి రణమొనరించి ఒకరినొకరు పరిమాణ్యమని మానవాతీతులని జనులచే భావింపఁబడిరి. మహామహులఁ జూచినప్పుడుగాని వారినిఁగుఱించి వినినప్పుడు గాని తనబుద్ధి కగోచరంబైన యొకశక్తి వారియందుఁ గలదని యెంచి పరమోత్కృష్టు లుగఁ దలంచుట మానవునికి సహజము. వీరి నారాధించుట కాలయములు నెలకొల్పఁ బడినవి. వీరి యాకారములు శిలలమీదఁ జెక్కఁబడినవి. వీరి నామములకు జ్ఞాపకముగా బ్రతిసంవత్సరము గొప్పయుత్సవములు జరుగుచున్నవి. కులమత భేదములు లేక జను లందఱు వీరి నర్చించుచున్నారు. ప్రస్తుతము కార్యమపూడిలోనున్న వీరాలయ మొక మహమ్మదీయునిచేఁ గట్టఁబడినట్టి క్రిందివృత్తాంతము చెప్పుదురు. మహమ్మదీయుల కాలమున నొక గొప్పనైన నయము దక్షిణమునుండి హైదరాబాదునకుఁ బోవుచు కార్యమ పూడిలో నాగు లేటియొడ్డున విడిసి యచ్చటనున్న వీరులలింగంబులు పొయిగడ్డలుగఁ జేసి యన్నము పండికొనఁగా నైన న్యమంతయు సర్పదష్టమై మూర్ఛిలుభంగి నేలకు వ్రాలె నట. అప్పుడు సేనాధిపతి యేమితోఁపక నివ్వెఱపడియుండ నొక బ్రాహ్మణుఁ డా మార్గమునఁ బోవుచు నిదియేమని యడిగెనట. అతఁడంతయు సవిస్తరముగఁ జెప్పిన మీఁద దీనికిఁ గారణము వీరుల కపచారము చేయుటయే యనియు వారి కాలయము కట్టించెదనని మొక్కినచో నైన న్యము తత్క్షణమే లేచుననియుఁ జెప్పి కొంతదూర మేగి

యదృశ్యుండయ్యెనట. ఆ తురుష్కుఁ డాపదలోనున్నవాఁడు గాన నట్లే మ్రొక్కఁగా నైనికులు నిద్రవోయి మేల్కొంచినట్లు లేచిరట. అంతట నతఁడు లింగములకు గుడి కట్టించి వీరులయం దత్యంతభక్తికలవాఁడయి వారి యమానుషశౌర్యపరాక్రమము లొక నాఁడు వినవిన నతనికి నతని తమ్మునికి నావేశము కలిగి యొంటలలోనుండి కత్తులు దూసి నిర్భరోద్రేకంబునఁ బొడిచికొని ప్రాణములు విడువ నా సోదరశవముల వీరాలయము లోనేఁ బాతిపెట్టిరట. దీనిలో గొంత సత్యముండక మానదు. వారిగోరి లిప్పటికిఁ జెడ నుండ నున్నవి. ఈ తురుష్కువీరులకుఁగూడఁ బల్నాటివీరులతోఁబాటు పూజలు జరుగు చున్నవి. తురుష్కుం డననేల? పంచమకుల సంజాతుడైన యొక వీరునికిఁ బ్రత్యేక ముగా వీరాలయములో గుడి నిర్మింపఁబడియున్నది. ఆహా! ఎంత శౌర్యము! ఎంత పరాక్రమము! ఎంత నిష్కళంకత! నిరుపమాన తేజోవిభాసితులై, యవ్యాజమనో విరాజితులై నిజధర్మపథానుసారులగు పుణ్యపురుషు లేకులమున జన్మించిన నేమి? ఏదేశమునఁ బ్రభవించిన నేమి? సర్వజన పూజనీయులు. ఒక్కపల్నాటిసీమవారు మాత్ర మే కాక యాంధ్రదేశముయొక్క నానాభాగములనుండి వేలకొలది జనులు ప్రతిసంవత్సరము వీరోత్సవమునకుఁ గార్యమపూడికి వచ్చుచున్నారు. కాని రానురాను జనులు వారివిగ్రహములకుఁ బూజచేసి వారినిఁ గేవలము దేవతలని భావించుచున్నారు. ఇప్పు డనేకులు తమకు జబ్బులు వచ్చినప్పుడుగాని యాపదలు సంభవించినప్పుడుగాని ఇతరదైవములకు వలె వీరులకు మ్రొక్కి కడగండ్లు గడచినచో ముడుపులు చెల్లించుచు న్నారు. శుభకార్యములలో వీరుల నారాధించుచున్నారు. వీరపూజ లోక ముండునంత కాల ముండునదియే పోవునది కాదు. జ్ఞానము హెచ్చినకొలది మహాపురుషులయందు గౌరవము హెచ్చుచుండును. అధ్యాత్మికముగఁ దనకంటె నధికుని మహాత్ముని గౌర వించుటకంటె మానవునకు ఉత్తమగుణము మఱియొకటి యుండనేరదు. ఈ విషయ మింతటితో ముగించి యొక ఇతిహాసాంశములఁ జర్చించెదను. కథలోఁ జెప్పఁబడిన ట్లుత్తరదేశమునుండి పలనాటికివచ్చిన రాజు “అనుగురాజు.” ఈతఁడు ప్రబలనైస్య సమేతుడై దక్షిణాపథమునకు వచ్చెను. ఈయన కార్తవీర్యార్జునుని వంశస్థుడని చెప్పఁబడినది. కార్తవీర్యుఁడు హైహయ వంశసంజాతుఁడు. ఈ వంశపురాజులు హైయహయులని చెప్పఁబడుదురు. కనుక ననుగురాజు హైహయుఁడే యగును. నాకు లభించిన వీరచరిత్రతాళపత్రసంపుటనుయొక్క ప్రథమభాగములో ననుగురాజు వంశక్రమ మిక్రిందివిధమున నున్నది.

ఇది వీరకామేంద్రునివఱకు సరిగాలేదు. ఈ వంశక్రమమునకును ముదిగొండ వీరభద్రుని వద్యగ్రంథములోని వంశక్రమమునకును భేద మగపడుచున్నది. అనుగురాజు సుందర చక్రవర్తికొడుకని వీరభద్రుడు చెప్పినాడు. అనుగురాజు పుత్రునిపేరు వీరకామేంద్రుడు. సాధారణముగఁ దాతపేరు మనుమనికిఁ బెట్టుచుండుదురు. కావున ననుగురాజు తండ్రి పేరు వీరభద్రుడు చెప్పినట్లు సుందరచక్రవర్తికాక వీరకామేంద్రుడేయై యుండవలయును. అనుగురాజు త్తరదేశమునుండి వచ్చెనని చెప్పియుంటిమి.

అది యేదేశమో విచారింపవలసియున్నది. ఇతఁ డుత్తరదేశములో స్వరాజ్యము విడిచి వచ్చెనని వీరచరిత్ర ప్రథమభాగములోని యీక్రింది వాక్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.

ద్వి. “ఒగినన్గుభూపు డయోధ్యపాలుండు
తమతాతచేసిన తగుపాతకముల
పో గొట్టవలెనని పొందుగా దలచి
ఉత్తరాదినినుండి ఉర్వీశు డపుడు
ఘనదక్షిణాదికి గదలెడువేశ.”

ఇందులో నయోధ్యపాలుఁడనియున్నందువలన నితఁడయోధ్యదేశము నేలినవాఁడని భ్రమ కలుగుచున్నది గాని వీరచరిత్రము సాకల్యముగఁ జదివినచో నీ భ్రమ పోవును. ఇతని రాజధాని పాలమాచాపురి. దీనికి జంభనాపురియని నామాంతరము. ఉత్తరదేశములనుండి వచ్చినరాజుల నయోధ్యరాజులని చెప్పట మనవారికి వాడుకగా నుండినట్లు తోచుచున్నది. చాళుక్యులుకూడ నయోధ్యరాజులనియే యొకచోటఁ జెప్పఁబడినది. అనుగురాజు కార్తవీర్యుని వంశమువాఁడని యిదివఱకే తెల్పియుంటిని. ఈ వంశమువారికి హైహయులని పేరు. హైహయు లేదేశపురాజులో చూతము. ఈ హైహయులు క్రీ॥ శ॥ 12-వ శతాబ్ద్యంతమువఱకు రాజ్యముచేసిపట్లు శిలాశాసనములవలనఁ దెలియుచున్నది. మిర్జాపురమునకుఁ బోవురోడ్డుసమీపమున బిల్వారివద్ద హైహయుల శాసనమొకటి పరిశోధకులచే కనుఁగొనఁబడెను. ఇది యొకరాతిమీదఁ జెక్కఁబడి రిక్త సంస్కృతశ్లోకములతో నున్నది. వీనిలోఁ గొన్ని స్రగ్ధరలు, శార్దూలములు మఱి వివిధవృత్తములు గలవు. శాసనమంతయు నుదాహరించినచో నిదియే యొక చిన్న గ్రంథమగును గాన మనకుఁ గావలసిన ముఖ్యాంశముల మాత్రము దెలిపెదను.

...
...

సోయं సోమాభిधानస్తిలకయతికణామౌఱిమస్యైవ శమ్భో-
రస్మాదేవ ప్రవృత్తః కిమపరమప్యన్వయో హేహయానాం ॥

8. అస్మిశ్చ వన్ధతమతాఙ్గమితే బుధాఘ్నై-
రాఘ్నైర్నృపే నృపతి ర్జునైత్యుదారః ।
आसीद्विषद्विपिनकर्तनकीर्तनीय
कीर्तिच्छटाच्छुरितदीर्घदिगन्तराळः ॥

55. किंस्तूयतेऽसौ मुनिपुङ्गवोऽथवा
 श्रीचेदिचन्द्रो नृपतिः कृतादरः ।
 सद्वृत्तभूप्रहितैरुपायनैः
 प्रदर्श्य भक्तिं विधिना निनाय यम् ॥

53. अथ स विहितकृत्यश्चेदिनाथः समर्थः

 दिशमतिशयरम्यां सम्प्रतस्थे प्रतीचीं
 अहितजनितभीति दुर्निवारप्रचारः ॥

69. यस्योत्तुङ्गगजेन्द्रमजनगलहानाम्बुभिर्मिश्रितं
 रेवावारिविविक्ततित्तमुचितस्नानेन तन्वीजनः ।

 सर्वाङ्गं सरसैरभेण महता निर्व्याजमायोजितः ॥ ”(इं. आ)

శాసనము పూర్తిగ నుదాహరించిన జదువరులకు విషయములు బాగుగ విశద మవుచున్నది గ్రంథవిస్తరభీతిచే నింతటితోఁ జాలించితి. ఈ శాసనములో హైహయ వంశస్థుడైన యువరాజు దేవుని వంశానుక్రమణిక కోకల్లునివద్దనుండి చెప్పఁబడినది. వెండియొక గోకల్లుఁడు మొదలు యువరాజుదేవునివఱకు వారికార్యములు పరాక్రములు పర్జించఁబడినవి. ౧౧-వ శ్లోకములోఁ జేదిరాజు కృతాదరుడై హృదయశివుడను ముఁగిఁ గానుకలిచ్చినట్లు చెప్పఁబడినది. “శ్రీచేదిచంద్రో నృపతిః” అనునది యువరాజు దేవుని తారయైన కేయూరవర్షుని కన్వయించును. ఇచ్చటఁ జేదిచంద్రుఁ డనగాఁ కేయూరవర్షుఁడే. ౧౨-వ శ్లోకములో యువరాజుదేవుని తండ్రియైన లక్ష్మణుఁడు పరైశ్చముగఁ బశ్చిమదిక్కునకేగెనని యున్నది. ఈ శ్లోకములోనే లక్ష్మణునికిఁ ‘చేది నాథి’ యను విశేషణము చేర్పఁబడినది. దీనివలన హైహయులు రాజ్యముచేసినది ‘చేది దేశమయినట్లు స్పష్టపడును. ఈ హైహయులదే మఱియొక శాసనము ‘కరంబేలు’ (Karambel) అను గ్రామమువద్ద దొరకినది. ఇదియు సంస్కృతశాసన మే. దీనిలోను ౧౧ శ్లోకములు నొకపెద్ద గద్యముగలదు. దీనినిఁగూడఁ బూర్తిగ నుదాహరింపఁజాలక యచ్చటచ్చట ముఖ్యాంశముల వివరించుచున్నాఁడ.

౧. శ్లో ॥ हेलागृहीतपुनरुक्तसमस्तशस्त्रो
 गोले जयत्यधिकमस्य स कार्तवीर्यः ।
 अत्रैव हैहयनृपान्वयपूर्वपुंसि
 राजेतिनाम शशलक्ष्मणि चक्रमे यः ॥

7. తత్వాన్వయే నయవతాం ప్రవరో నరేంద్రః
 ఆసీన్మదాన్ధనృపగన్ధగజాధిరాజ
 నిర్మాతకేశరయివా యువరాజదేవః ॥

25. రమణగుణనికేతః కేతనం మజ్జలనాం
 ప్రచురతరయశోభిఃశోభితస్తత్తనూజః ।
 నృపతిరవనిభానుర్విశ్వవిశ్వశాంతభాను-
 జయతి విజయసింహః సंहతారాతిసింహః ॥

స చ పరమభద్రారక మహారాజాధిరాజపరమేశ్వర శ్రీవారదేవపాదానుభూతా పరమభద్రారక
 మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వర పరమమాహేశ్వర త్రికలికాధిపతి నిజభుజోపార్జితాశ్వపతి గజపతి
 నరపతి రాజత్రయాధిపతి శ్రీమద్విజయసింహదేవపతే విజయినః మహారాజో శ్రీమహాకుమార
 శ్రీఅజయసింహదేవ మహామన్త్రిశైవాత్తార్య భద్రారక శ్రీమద్రాజగురు విద్యాదేవ మహాపురోహిత
 పండిత శ్రీయజ్ఞధర్మధర్మప్రధాన మహామాల్యఠకుర శ్రీకీకీమహాక్షపటలిక మహాప్రధానార్థలేఖీ-
 ఠకుర శ్రీదశమూలికవత్సరాజ మహాసాన్ధివిగ్రహఠకుర శ్రీపురుషోత్తమమహాప్రతీహార దుష్టసాధ్య-
 చరాధ్యక్ష భాండారిక ప్రవాత్వవార అశ్వసాధనక ఇత్యేతానన్యాంశ్చ ప్రదాప్యమానగ్రామనివాసి
 జనపదాంశ్చ ఆద్యై యథార్హమానయతి బోధయతి సమాజ్ఞాపయతి చ యథా విదితమస్తు భవతాం
 సంవత్ ౧౩౨ శ్రీమత్తిరుప్పావై నర్మదాయాం విధివత్ స్నాత్వా శ్రీమహాదేవం సమభ్యర్చ్య
 మాతాపిత్రోరాత్మనశ్చ పుణ్యయశోభివృద్ధయే సాంబలాపత్తలాయాం చోరలాయాగ్రామః.....
 సావర్ణ్యగోత్రాయ భాగవత్యావన ఆమ్మవన ఔర్వజామదగ్యేతి పంచప్రవరాయ తుండోగశాఖిని
 పండితశ్రీజనార్దనప్రసాదాయ పండితశ్రీసూర్యహరిప్రసాదాయ పండితశ్రీతిక్కపూర్ణాయ పండిత శ్రీసోమ-
 శర్మణి బ్రాహ్మణాయ ఉదకపూర్వకత్వేన శాసనోక్తయ అస్మదభ్యనుజ్ఞయా మాతృశ్రీకోసలదేవ్యా
 ప్రదత్తః ॥(ఇ. ఆ)

44. శ్లో. ఆభ్యదరస్య పౌత్రేణ శ్రీధర్మస్యసూనునా ।
 లిఖితం వత్సరాజేన చెదీశదశమూలినా ॥

ఈ శాసనమునందు హైహయసంజాతుడైన విజయసింహుని పంశవృత్తము
 యువరాజదేవునిపద్మనుండి వర్ణింపఁబడినది. ఈయువరాజదేవుఁడు వెనుకటి శాసనము
 లోని యువరాజదేవుఁడేయై యుండవచ్చును. శాసనమందలి సంస్కృతగద్యములో
 విజయసింహుఁడు తనదశమూలియైన వత్సరాజు మొదలగు వారలఁ బిలిపించి దానకాల
 మున బోధించి యాజ్ఞాపించినట్లు వ్రాయఁబడినది. 44-వ శ్లోకములో వత్సరాజునకుఁ
 'చెదీశదశమూలినా' యను విశేషణము చేర్పఁబడినది. వత్సరాజు విజయసింహుని
 దశమూలి. 'చెదీశమూలి' యని వత్సరాజునకు విశేషణముంచుటవలన విజయసిం
 హుఁడు చేదీశుడైనట్లు విశదమగుచున్నది. విజయసింహుఁడు హైహయుఁడు గాన

హైహయలు చేదీశులని నిర్ణయింపవలయును. స్థిత్ గారు తమ పూర్వహిందూదేశ చరిత్రలో 311-వ పుటయం దిట్లు వ్రాయుచున్నారు:—“The Kalachuri or Haihaya Rajas of Ohedi are last mentioned in an inscription of the year 1181 A. D. and the manner of their disappearance is not exactly known (చేదీశులగు కలచూరి లేక హైహయ రాజులు క్రీ॥ శ॥ 1181-వ సంవత్సర శాసనమునఁ గడసారి యుదాహరింపఁబడి యున్నారు. వీరెట్లు నశించినది సరిగాఁ దెలియదు)” ఈవాక్యములలో స్థిత్తుగారును హైహయలు చేదీశులనియే చెప్పిరి. ఇంకఁ జాల నిదర్శనములు గలవు గాని యివి చాలునని యెంచి హైహయలు చేదీశులేయని స్పష్టముచేసికొని చేదిదేశ మెచ్చటిదో వివరించెనను. చేదిస్థలని ర్దేశమున కీ శాసనములయందే కొన్ని యాధారములు కాన్పించు చున్నవి. మొదటి శాసనముయొక్క 69-వ శ్లోకములో యువరాజదేవునిఁగూర్చి “ఎవ్వని యుత్తుంగగజేంద్రములు మజ్జనము చేయుటవలన జారిన దానజలముతోఁ గూడి తిక్తమై వివిక్తమైన రేవా (నర్మదా) నదీనీరమును స్నానముచేయుటచేఁ బొంది తస్విజనము నిర్వాజముగ దేహమంతటను గొప్ప స్తరసౌరభముతోఁ గూడినదో” యని వర్ణింపఁబడినది. దీనినిఁబట్టిచూడ యువరాజదేవుఁడు రాజ్యముచేసినది నర్మదా నదీప్రాంతదేశమై యుండవలెనని తేలుచున్నది. మఱియు రెండవ శాసనముయొక్క గద్యమునందు ‘त्रिपुर्या नर्मदायां स्नात्वा’ అని లిఖింపఁబడియున్నది. విజయసింహుఁడు దానమిచ్చుటకుముందు నర్మదానదియందు స్నానముచేసి నర్మదా నదీ జలమునే దాన కాలమున వాడినాడు. వి జయసింహుఁడు రాజ్యముచేసినది త్రిపురిరాజధానిగాఁగల నర్మదానదీతీరదేశమేయని దీనినిఁబట్టి విశదమగుచున్నది. యువరాజదేవుఁడు విజయ సింహుఁడు హైహయలే గావున నీరెండు శాసనములవలన హైహయలు రాజ్యము చేసినది నర్మదానదీప్రాంతదేశమే యని స్పష్టపడెననుటకు సందియములేదు. భాగవత నవమస్కంధములో కార్తవీర్యుడు నర్మదానదిలో జలక్రీడ సల్పినట్లుగలదు అది యితఁ డాప్రాంతదేశమునే పరిపాలించుటను సూచించుచున్నది. ఇట్లు పురాణ ములవలనఁగూడ హైహయలు నర్మదానదీప్రాంతదేశమునే యేలినట్లు తెలియు చున్నది. మఱియు మనకుదొరకిన రెండు సంస్కృతశాసనములును నర్మదానదీ సమీప ప్రదేశములలోనే కనుఁగొనఁబడినవి. మొదటిది నర్మదానదీ సమీపమున నున్న జబ్బి ల్పారునకు 50 మైళ్ళదూరమున బిల్వారియను గ్రామమునందు మిర్జాపురమునకుఁ బోవు రోడ్డువద్ద దొరకినది. రెండవదికూడ జబ్బిల్పారునకు దాపున “కరంబేలు” (Karanbel) అను గ్రామములోఁ గనుఁగొనఁబడినది. ఈ శాసనములచ్చట నుండుట

హైహయలు నర్మదానదీప్రాంతదేశమును బాలించిరనుటకు నిదర్శనముగ నున్నది. చేదీ శునిది కాకపోయినను జేదీశుడుదాహరింపఁబడినశాసనము నర్మదానదికుత్తరమున జబ్బుల్పురమునకు దూరముగ గ్వాలియరులో భీల్సాకోటయందొకటి కనుఁగొనఁబడినది గాని దానినిఁగూడ నుదాహరించుట యనావశ్యకమని వదలుచున్నాను. ఈప్రబల దృష్టాంతము లన్నింటివలనను హైహయలు రాజ్యముచేసినది నర్మదానదీప్రాంతదేశమే యని నిర్ధారణచేయుట సంశయమేమియుఁ గానరాదు. హైహయ లేలినది చేదీదేశమని యిదివఱకు స్పష్టపఱుపఁబడినది. కనుక నర్మదానదీప్రాంతదేశమే చేదీదేశమని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. రెండవదియైన కరంబేలు శాసనముయొక్క గద్యములోని “సాంబల” జబ్బుల్పురమనియే తోచుచున్నది. లేదా “సంబల్ పూర్” అయియుండును. ఇదియు నాప్రాంతములోనిదే. ప్రస్తుతము జబ్బుల్పురముజిల్లాలోఁ గొంతభాగమైనను జేదీదేశముగా నుండునని విష్ణుపురాణమును భాషాంతరీకరించిన విల్సన్ (Wilson) గారు నుడివిరి. హానుత్సాంగను చైనాయాత్రికుఁ డుజ్జయినినుండి చాల దూర(one thousand miles) మీశాన్యముగఁ బ్రయాణముచేసిన తరువాతఁ జేరిన (“Tchi-ki-to”) అనునది చేదీదేశమేయని కొందఱు పాశ్చాత్యపండితు లభిప్రాయపడియున్నారు. హానుత్సాంగుయాత్రలను భాషాంతరీకరించిన జుల్లియన్ (Jullien) గారు “Tchi-ki-to”ను చిత్తూరుని నిశ్చయించినారు గాని చిత్తూరుజ్జయినికి వాయవ్యదిశనుండుటవలన నయ్యది ప్రామాదికమని యెంచవలయును. కొందరభిప్రాయములో “ప్రాచీనభూగోళ శాస్త్రచిత్రసంపుటము” (Atlas of Ancient Geography, classical and Biblical) అను గ్రంథములో హిందూదేశచిత్రమునందు జబ్బుల్పురము చుట్టుప్రక్కలనున్న చేశమే జేదీదేశముగాఁ గర్నలుయూలు (Colonel Yule) గారు లిఖించినారు. స్మిత్తుగారు తన అర్ది హిస్టరీ ఆఫ్ ఇండియా (Early History of India) అను గ్రంథమున నిట్లు వ్రాసిరి:—

“And the extensive region to the south of Bandalkhand, which is now under the administration of the Chief Commissioner of Central provinces nearly corresponds with the old Kingdom of Chedi. (బండలు ఖండునకు దక్షిణమునఁ బ్రస్తుతము “మధ్యపరగణా”ల చీఫ్ కమిషనరు పరిపాలన క్రిందనున్న విశాలదేశము దాదాపుగఁ బూర్వపు చేదీరాజ్యమై యున్నది).” దీనినిఁబట్టి చూచినను జేదీ నర్మదాప్రాంతదేశమే యగుచున్నది. ఇట్లు వితిహాసకుల వచనములే కాక పైని నప్రతర్క్యములైన శిలాశాసన నిదర్శనములు చూపఁబడినవి. కావున నర్మదానదీ ప్రాంతమున జబ్బుల్పురమును

జాట్టుకొని నాగపూరువఱకు వ్యాపించియున్న దేశమే చేదిదేశమని నిశ్చయింపవచ్చును. హైహయలు రాజ్యముచేసిన దీ దేశమే కనుకఁ దద్వంశస్థుడైన యనుగురాజు చేదిదేశమునుండియే పలనాటికి వచ్చియుండవలయును. ఈతఁ డిచ్చటనుండి వచ్చెననుటకు వీరచరిత్రమునందు మఱియొకని దర్శనముగలదు. శ్రీనాథరచితమని చెప్పబడునట్టియు నాకు లభించినదియు నగు తాళపత్రగ్రంథమున

“ద్వి. కాళికి డెబ్బది యాతామడకనగ-నయోధ్య

అచ్చటికి మఱియావలనున్న

యఱువదియాతామడగలదా కనకాద్రి

కనకజంభనాపురి ఘనమెట్లటన్న.”

అని గజభంగముగల ద్విపదీపజ్ఞులయం దనుగురాజు పట్టణము జంభనాపురి యని చెప్పబడినది. జబ్బల్పురమే జంభనాపురియని యూహింపవచ్చును. ఊహయేల? ముదిగొండ వీరభద్రుడు వీరభాగవతమందు “కాంతాసహితంబుగా భల్లాతకి తైలార్ద్రైవస్త్రంబులు కట్టికొని జబలాపురంబు చేరి” యనుచోట జబలాపురమని స్పష్టముగఁ జెప్పినాడు. కనుక ననుగురాజు పట్టణము జబ్బల్పురమేయై యుండును. హైహయుడైన యనుగురాజు పలనాటికి వచ్చినది చేదిదేశమునుండియే యని నిస్సందేహముగఁ జెప్పవచ్చును. ఇంక వీరి కాలమునుగూర్చి యోచింతము. వీరొనర్చిన యుద్ధముయొక్క కాలమును నిర్ణయించినచో వీరికాలము తేలును గాన నాయుద్ధకాలమును మొదట నిశ్చయింపఁ గడగెదను. దీనికిఁ గొన్నియాధారములు వీరచరిత్రము నందే కలవు. బ్రహ్మనాయుడు వైష్ణవమతస్థుఁ డగుటయు, నీచజాతివారు కొందఱు వైష్ణవమత మవలంబించుటయు, శైవ వైష్ణవుల పరస్పరద్వేషములును, వీరచరిత్రయందుఁ గానవచ్చుటచేతఁ బలనాటివీరుల యుద్ధము రామానుజునిచే స్థాపింపఁబడిన వైష్ణవమతము వ్యాపించినతరువాతనే జరిగియుండవలయునని యెంచనగును. రామానుజుడు క్రీ. శ. 1017-వ సంవత్సరములోఁ బుట్టెనని తచ్చరిత్రకారుల అభిప్రాయము. కనుక నీయుద్ధము 11-వ శతాబ్దికి పూర్వము జరిగియుండనేరదు. ఇంతియకాదు, వీరచరిత్రలో నొకభాగమై నాకు లభించిన “అలరాజు రాయబారముకథ” గల తాళపత్రగ్రంథమున లక్షణరహిత ద్విపదులలో నీక్రిందివిధమున వ్రాయఁబడినది.

1. ద్వి. “వీరజాజమల్లెలు విభూతిపత్రి

లింగనికీరీతి పూజలుచేసి”

2. “లింగపూజలు చేసి నిజముగా దాను
విభూతిరేఖలు తిన్నగా దీర్చి”

అలరాజు భోజనము చేయుటకుఁ బూర్వము లింగపూజచేసినట్లును రాయబార
మునకుఁ బోవుటకుముందు లింగపూజచేసి విభూతిరేఖలు దిద్దినట్లునుఁ బై ద్విపదీపజ్ఞులు
చెప్పుచున్నవి. మరియు నా గ్రంథములోనే

ద్వి. “పిలుమనిజంగాల బిలిపించె రాజు
వచ్చిరి అప్పుడు పుణ్యజంగాలు
వసిడి పాత్రలవారు వదులఱువదులు
పెడమటము జంగాలు పెద్దల బిలిపించిరి”

అని అలరాజుతో నతనిభార్యయగు రత్నాలపేరాంబ నమాగమనముచేయు
పట్టున వ్రాయఁబడినది. వీనినిఁజట్టిచూడఁ బూట పీరుల యుద్ధకాలమునాఁటికి
జంగము లుండిరనియు, లింగపూజలు ప్రబలినవనియు విశదమగుచున్నది. బాలచంద్ర
యుద్ధముయొక్క 7-వ పుటలోని

“అందెల బసవన్న యాదినాథుండ
కరినంది బసవన్న కంచి వరదుడ”

అనుపజ్ఞులును పై నిషయమును స్థిరీకరించుచున్నవి. వీరచరిత్ర ప్రథమభాగ
మైన తాళపత్రగ్రంథమున నలరాజుతాత, శివశింగురాజుమీదికి యుద్ధమునకుఁ బోవు
నప్పుడీ క్రిందితీరున వర్ణింపఁబడినది.

ద్వి. “గుటి శివనందుల కోటకు వారు
యుద్ధసన్నద్ధులై ఉర్వికంపింప
వారితోడనె కూడి వడియజంగాలు
నల్లబొంతలవారు నాలుగువేలు
ఎఱ్ఱబొంతలవార లెనుబది వేలు
... ..
వారిపేరులకొన్ని వరుస జెప్పెదను
మేడయ్యపడమటి మేటి బస్వయ్య
బోడశివయ్య బొబ్బడి బుగ్గయ్య
... ..
కఱకంఠ లింగయ్య కల్యాణబసువ

అక్కయ్య కుక్కయ్య ఆదిమల్లయ్య

... ..

నిజలింగ చిక్కయ్య నీలకంఠయ్య

ఉరమున లింగాలు మెరిసెడువారు

గళముల రుద్రాక్ష గలిగినవారు.”

పల్నాటి వీరుల యుద్ధకాలమునాటికి జంగములు ప్రబలముగా నుండిరనుట కొంతకంటె విశ్వసనీయ సాక్ష్యము వేటొండేమి కావలయును? కాబట్టి లింగధారి మతము స్థాపించబడి జంగములు బయలుదేరిన తరువాతనే పల్నాటియుద్ధము జరిగె ననుట నిర్వివాదం. లింగధారిమతము బసవనిచే స్థాపించబడినది. వీరి మతగ్రంథము లైన బసవపురాణము, ప్రభులింగలీల, పండితారాధ్యచరిత్రము మొదలగునవి చదు వుగాఁ బురాణములలో సహజముగానుండు నద్భుతకల్పనలుపోను వీరి మతస్వభావము బసవని చరిత్రము కొంత తెలియఁగలదు. పాల్కురికి సోమనారాధ్యుని బసవపురా ణములోని

“ద్వి. జీనసమయస్థుల శిరములుదునిమి
మునువిష్ణుసమయుల ముక్కులుగోసి
అచ్చైతులను హతహతము గావించి
విద్వేషశౌధుల విటతటమాడి
చార్వాకవాదుల గర్వంబులణచి”

యరు పక్షులవలన వీరి మతలక్షణము కొంచెము తెలియును. మతమెట్లున్నను మనకు గావలసినది ఇతిహాసమున నావిషయముల వివరించెదను. లింగధారిమతమును స్థాపించిన బసవేశ్వరుఁడు కర్ణాటదేశమునందలి హింగుళేశ్వరాగ్రహారములో మండెంగ మాదిరాజును ప్రహ్లాదనిపుత్రుఁడు. తల్లిపేరు మాదాంబ. పాల్కురికి సోమనరచిత బసవపురాణమునందలి కొన్ని ముఖ్యములైన పక్షుల నుదాహరించి దానినుండి తెలియ వచ్చు ఇతిహాసమును వ్రాసెదను.—

“ద్వి. పాండురంగవిభుని.....బిజ్జలుని
బండారిబలదేవ దండనాయకుఁడు
శివభక్తునికిఁ బెండ్లి సేయుదునన్న
ప్రవిమలమగుతొంటి బాస తలంచి

యిట్టిభక్తునికీక యింక నాకూతు
నెట్టివారికి మఱి నేవీతునంచు
బసవకుమారుని పాలికిఁబోయి”

“ మఖలీలబిజ్జలక్షోణీశ్వరుండు
తానునుబసవన దండనాయకుఁడు.”

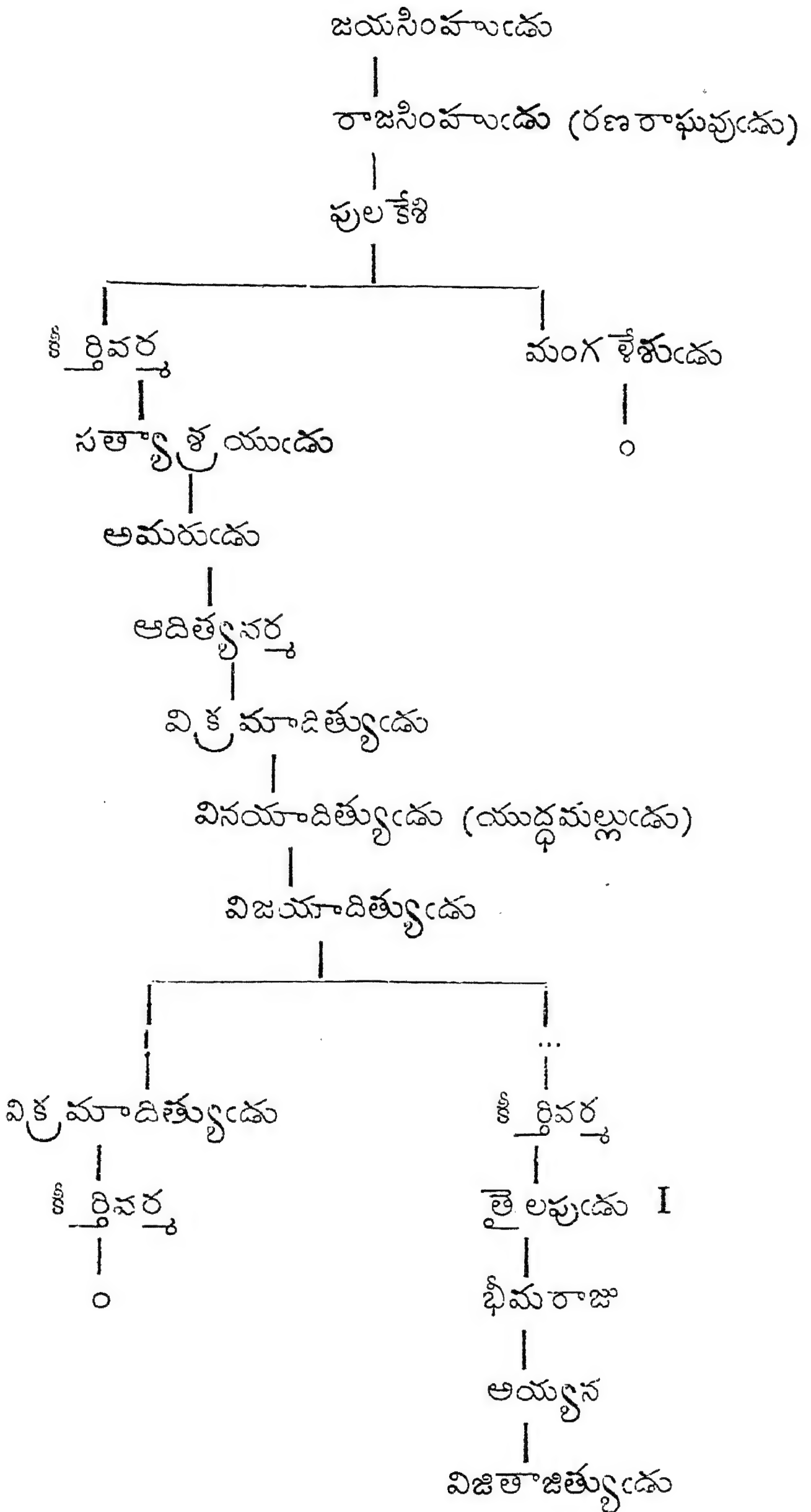
బసవేశ్వరుఁడు తండ్రిమతమున కిష్టపడక యుపనయనసంస్కారము నిరాకరించి, తలిదండ్రులవదలి తోఁబుట్టువైన యక్కనాగమ్మను వెంటఁబెట్టికొని కల్యాణమునకుఁ బాటిపోయి యచ్చట రాజ్యముచేయుచున్న బిజ్జలునియొక్క దండనాయకుని కూతును వివాహమాడి తనమామయనంతరమునఁ తానే బిజ్జలునివద్ద దండనాయకుఁడాయెను. ఇతని క్రొత్తమతమువలన నితనిక నేకులు విరోధు లేర్పడిరి. రాజైన బిజ్జలునికి నితనికిఁ బరస్పర ద్వేషము హెచ్చి కలహము సంభవించెను. ఈకలహములో బిజ్జలుఁడు ప్రాణములఁ గోల్పోయెను. తరువాత బసవేశ్వరుఁడు కపిలసంగమమువద్ద లింగమం దైక్యమైపోయెను. కల్యాణపురము రాజధానిగ రాజ్యముచేసిన పశ్చిమచాళుక్యులలో నొకఁడై క్రీ॥ శ॥ 1150-వ సం॥రం మొదలుకొని 1163-వ సం॥వఱకుఁ బరిపాలించిన రెండవతైలపునివద్ద నీ బిజ్జలుఁడు దండనాయకుఁడుగానుండి ప్రబలుఁడై చివరకు రాజుమీఁద దిరుగఁబాటొనర్చి సింహాసన మాక్రమించుకొనినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇతఁ డంతకుముందే కల్యాణపురము స్వాధీనము చేసికొన్నను క్రీ॥ శ॥ 1162-వ సం॥ త్వరములో మాత్రమే రాజబిరుదముల వహించెను. ఇతని శాసనములు క్రీ॥ శ॥ 1157 సం॥ మొదలుకొని కానవచ్చుచున్నవి. 1157-వ సం॥ త్వర మితనిరాజ్యకాలమున రెండవ సం॥ త్వరమని యొక శాసనమునఁ జెప్పఁబడినది కనుక క్రీ॥ శ॥ 1156-వ సం॥ త్వరమున నితని పరిపాలన ప్రారంభించి యుండును. ఈ బిజ్జలుని దండనాయకుఁడు నాకాలముననే యుండితీరవలయును. పలనాటియుద్ధము బసవనిచే లింగధారి (వీరశైవ) మతము స్థాపింపఁబడినతరువాత జరిగినదని యిదివఱకే తెల్పఁబడినది గావున నీ యుద్ధము క్రీ॥ శ॥ 1150-వ సం॥ రమునకంటెఁ బూర్వమున జరిగియుండనేరదు. అనుగురాజు కుమారుఁ డగు మల్లదేవుఁడు కల్యాణపురరాజైన వీరసోమునికూతును వివాహమాడినట్లు వీరచరిత్ర ప్రథమభాగమునఁ జెప్పఁబడినది. చదువరులకుఁ దెలియుటకై యీక్రిందిపట్టుల నుదహరించుచున్నాను:—

ద్వి. “పయనముచేసెను బ్రహ్మతానపు
సుంకరికన్నను సొంపుగరాగ
తనవెంట దోడ్కొని తరలిబ్రహ్మన్న
కల్యాణనగరంబు కడువేగచేరి

ఆపట్టణంబేలు నట్టిభూపతులు
 అల్లాణరాజును భల్లాణరాజు
 నందిసోముడు మఱి నాగసోముడును
 కంచుసోముడు మఱి పెంచుసోముడును
 జలములకర్తన జలసోమరాజు
 అందఱకును బైని నావీరసోము
 తమ్ములేడ్డురు కలధరణీశు కపుడు
 పుత్రులు నల్వరు పుత్రియు నొకతె."

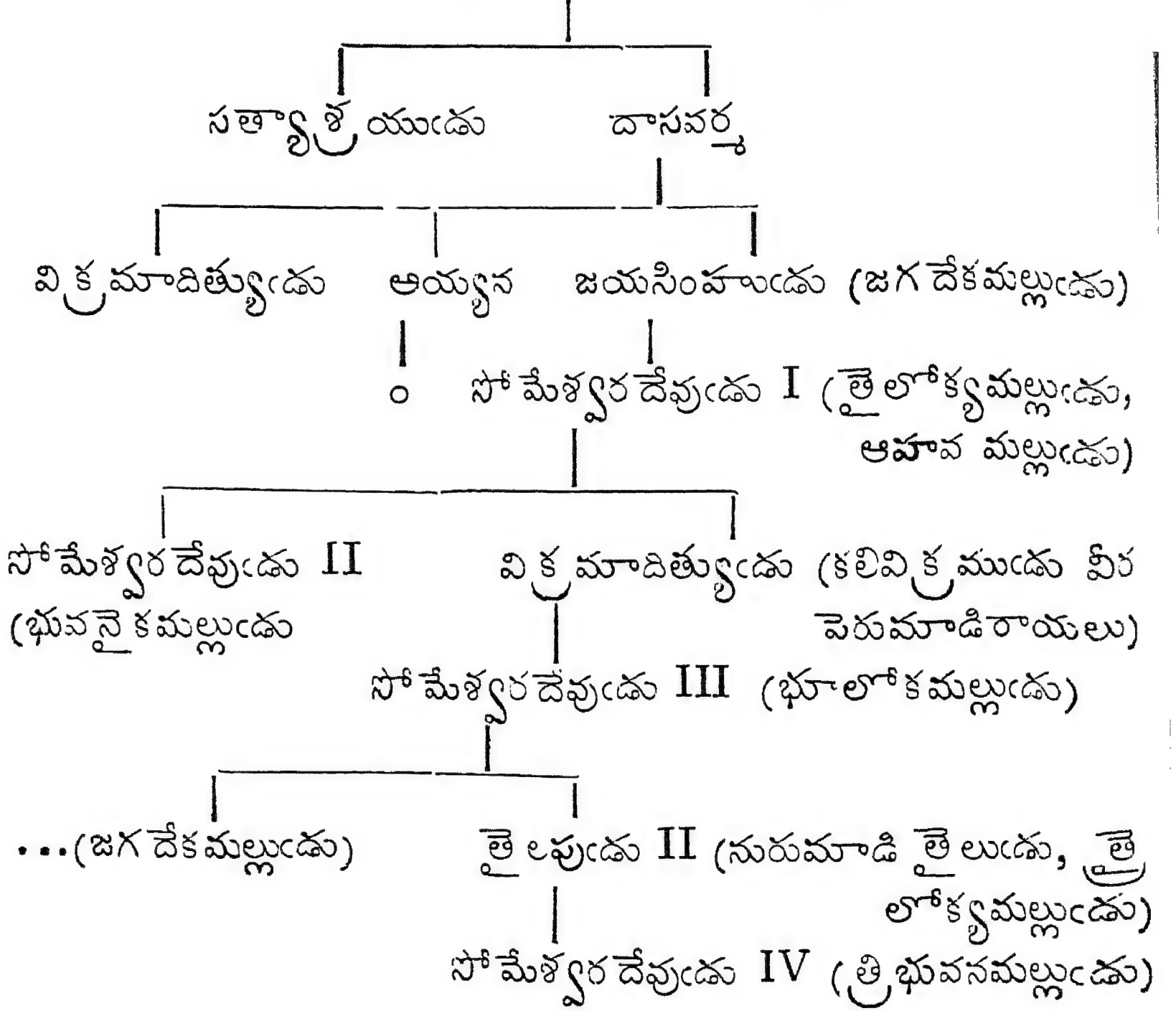
కల్యాణపురము నిజామురాజ్యములో బీడరునకు విస్మయదూరమున నున్నది. కల్యాణమునేలిన కలచూరి వంశపురాజులలో నొక వీరసోముడును జళుక్యవంశపురాజులలో నల్వరు వీరసోములును గలరు. చాళుక్య వీరసోములలో మొదటి మువ్వరు బసవేశ్వరునిచే వీరశైవమతము స్థాపించబడకపూర్వమే రాజ్యము చేసినవారు గావున నైనచో మల్లదేవుని మామ నాల్గవ వీరసోముడే యైయుండవలయును. కలచూరి వీరసోముడును లింగాయత మతస్థాపనానంతరమం దున్నవాడు కావున నితడును విచారణీయుడే. మొదలు చాళుక్య వీరసోముని గుఱించి తెలిసికొనుటకై యతని పంశక్రమము వివరించెదను. దక్షిణహిందూదేశమును బాలించిన రాజవంశములలో జళుక్య వంశము మిక్కిలి పురాతనమైనది. గుజరాతునం దన్తల్వరపట్టణమున రాజ్యముచేసిన సాలంకీవంశమునకును దీనికిని సంబంధ ముండియుండవచ్చును. చాళుక్యులు త్తరహిందూస్థానములఁ బరిపాలించిన రాజపుత్ర సంతతివారైనట్లు కానవచ్చుచున్నది. ద్రుపదుని కాపద కలుగఁజేయుటకై శపించిన ద్రోణుని చుళుక (వుడిసిలి) జలమునం దొకఁడు జనించెననియు, నతఁడు చుళుకజలమందుఁ బుట్టినవాడు గావునఁ జౌళుక్యుఁ డయ్యెననియు, నతనివంశమే చౌళుక్య (చాళుక్య) వంశమనియుఁ జేదిదేశపు మొదటిశాసనములో వ్రాయఁబడినది.

ఈ వంశమునుగూర్చి వేఱువేఱుచోట్ల వేఱువేఱుగఁ జెప్పఁబడియున్నది. చాళుక్యులు రెండుశాఖలుగా నున్నారు. కల్యాణపురము రాజధానిగ నేలినవారు పశ్చిమ చాళుక్యులనియు, రాజమహేంద్రవరము రాజధానిగ నేలినవారు తూర్పు చాళుక్యులనియుఁ ఇతిహాసమున బేర్కొనఁబడుదురు. పశ్చిమచాళుక్యుల వంశవృక్ష మీక్రింద విధమున ఇతిహాసవేత్తలగ్రంథములలో కనఁబడుచున్నది.

*

తైలభూపవిక్రమాదిత్యుడు

జయసింహుడు:—ఇతడు రాష్ట్రకూటుల రాజైన కృష్ణుని జయించెను. ఇతని పూర్వికులు 59 మంది అయోధ్యరాజులుగ నుండిరి.

రాజసింహుడు:—జయసింహుని కుమారుడు. ఇతనికి రణరాఘవుడని బిరుదనామము గలదు.

పులకేశి:—రాజసింహుని కుమారుడు. ఇతనిచే గాకుండినదేశముపై నధికారిగ నియమింపబడిన నీలసాంద్ర పంశజుడగు శివనందుని తామ్రశాసనమువలన నితడు క్రీ॥ శ॥ 489-వ సం॥ లో రాజ్యముచేయుచు మిక్కిలి పరాక్రమముగలవాడుగా నుండినట్లు తెలియుచున్నది. ఈపూరి శాసనమువలన నితడు వాతాపిపురాధీశ్వరుడని కూడఁ దెలియుచున్నది.

కీర్తివర్మ:—పులకేశి మొదటికుమారుడు.

మంగళేశుఁడు—పులకేశి రెండవ కుమారుఁడు. కలచూరిరాజుల నోడించెను.

సత్యాశ్రయఁడు—కీర్తివర్ధపుత్రుఁడు. పులకేశి మనుమఁడు. ఇతనివలన నీవంశమునకు
సత్యాశ్రయకులమని పేరు వచ్చినది. ధార్వాడకు నాలుగైదుమైళ్ళదూరమున
నున్న అమీకభావియను గ్రామములోని శాసనమువలన నితఁడు క్రీ॥ శ॥
566-వ సం॥ లో రాజ్యముచేయుచుండినట్లు తెలియుచున్నది.

అమరుఁడు—సత్యాశ్రయని కుమారుఁడు.

ఆదిత్యవర్ధ—అమరుని కుమారుఁడు.

విక్రమాదిత్యుఁడు—ఆదిత్యవర్ధ కుమారుఁడు. ఇతని రాజ్యారంభకాలము క్రీ॥ శ॥
592-వ సంవత్సరము.

వినయాదిత్యుఁడు—విక్రమాదిత్యుని కొమరుఁడు. ఇతనికి యుద్ధమల్లుఁడని బిరుద
నామము గలదు.

విజయాదిత్యుఁడు—విక్రమాదిత్యుని పౌత్రుఁడు. ఇతఁడు క్రీ॥ శ॥ 695 సం॥ మొదలు
733 వఱకు రాజ్యముచేసెను.

విక్రమాదిత్యుఁడు—విజయాదిత్యుని కుమారుఁడు. క్రీ॥ శ॥ 733 సం॥ లో రాజ్యము
నకు వచ్చెను.

కీర్తివర్ధ—విక్రమాదిత్యుని మొదటి కుమారుఁడు.

కీర్తివర్ధ—విక్రమాదిత్యుని మనుమఁడు. అనఁగాఁ బేరు తెలియని విక్రమార్కు ద్వితీయ
పుత్రుని కుమారుఁడు.

తైలపుఁడు]—కీర్తివర్ధ కొడుకు.

భీమరాజు—తైలపుని కుమారుఁడు.

అయ్యన—భీమరాజు కుమారుఁడు. కృష్ణనందనుని జయించెను.

విజితాదిత్యుఁడు—అయ్యనపుత్రుఁడు. నైజామురాజ్యములోని యీవూరి గ్రామమునం
దుత్తరదిశనున్న బసవేశ్వరాలయములో నిల్వఁబెట్టఁబడిన రాతిమీది శాసనమున
నితఁడు భేది (చేది?) పంశ్యుఁడైన లక్ష్మణరాజు కూతురు బొంతదేవిని వివాహ
మాడినట్లు తెలియుచున్నది. చేది దేశపు మొదటిశాసనమునందలి యువరాజదేవుని
తండ్రి లక్ష్మణరాజే యీలక్ష్మణరాజైన యెడల నాశాసనకాల మొకవిధముగ
నిర్ణయింపవచ్చును.

తైలభూపవిక్రమాదిత్యుఁడు—విజితాదిత్యుని కుమారుఁడు. దేశము చాలమట్టుకు రాష్ట్ర
కూటు లాక్రమించియుండ వారిని జయించి చళుక్యరాజ్యము నుద్ధరించెను.

ఇతఁడు క్రీ॥ శ॥ 973 సం॥ మొదలు 997 సం॥ వఱకు రాజ్యము చేసెను.
ఇతఁ డాహవ మల్లబిరుదాంచితుఁడు. భార్య జాకబ్య.

సత్యాశ్రయుఁడు—తైలభూపుని కుమారుఁడు. క్రీ॥ శ॥ 997 సం॥ మొదలుకొని 1008
వఱకుఁ బ్రభుత్వము చేసెను. భార్య అంబికాదేవి. సంతానహీనుఁ డైనందున
సోదరుని కుమారు లితని తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చిరి.

దాసవర్త—సత్యాశ్రయుని సోదరుఁడు. తైలభూపునికొడుకు.

విక్రమాదిత్యుఁడు—దాసవర్త పుత్రుఁడు. క్రీ॥ శ॥ 1008 మొదలు 1018 వఱకు
రాజ్యము చేసినాఁడు.

అయ్యన—దాసవర్త రెండవ కుమారుఁడు. కొడుకులు లేరు.

జయసింహుఁడు—దాసవర్త మూడవకుమారుఁడు. ఇతనికి జగ దేవమల్లుఁడని బిరుద
నామము గలదు. క్రీ॥ శ॥ 1018 సం॥ మొదలుకొని 1040 వఱకుఁ బరిపాలిం
చెను.

సోమేశ్వరదేవుఁడు I—జయసింహునికుమారుఁడు. ఆహవమల్లుఁడు, త్రైలోక్యమల్లుఁ
డని రెండు బిరుదము లితనికిఁ గలవు. క్రీ॥ శ॥ 1040 సం॥ మొదలు 1069
వఱకు రాజ్యము చేసెను.

సోమేశ్వరదేవుఁడు II—ఒకటవ సోమేశ్వరదేవుని కొడుకు. భువనైకమల్లుఁడని బిరుద
నామము. ప్రజారంజకుఁడు గాఁడు. క్రీ॥ శ॥ 1069-వ సం॥ మొదలుకొని
1076 సం॥ వఱకుఁ బ్రభుత్వ మొనరించెను.

విక్రమాదిత్యుఁడు—ఒకటవ సోమేశ్వరదేవుని కుమారుఁడు. కలివిక్రముఁడు, వీరపెరు
మాడిరాయలునని బిరుదములు కలవు. వివేకహీనుఁడైన సోదరుని రాజ్యభ్రష్టునిఁ
జేసి చాళుక్యులందఱలో నెక్కువ ప్రతాపశాలియై క్రీ॥ శ॥ 1076 సం॥
మొదలుకొని 1127 సం॥ వఱకు 51 సంవత్సరములు నిరంకుశముగఁ బరిపాలిం
చెను. ఇతఁడు బహుభార్యా సమేతుఁడు. ఇతని రాజ్యాంతకాలమున ద్వార
సముద్రపు భల్లాణుఁడు కల్యాణముమీదికి రాఁగా నితనిదక్షిణమండలేశ్వరుఁడు
వెడలఁగొట్టెను.

సోమేశ్వరదేవుఁడు III—విక్రమాదిత్యుని కుమారుఁడు. భూలోకమల్లుఁడు, త్రైలోక్య
మల్లుఁడని రెండు బిరుదనామములు గలవు. క్రీ॥ శ॥ 1127 మొదలుకొని
1138 వఱకుఁ బరిపాలించెను.

జగదేకమల్లుడు—మూడవ సోమేశ్వరదేవుని మొదటికుమారుడు. జగదేకమల్లుడను నది బిరుదనామముగాని వ్యావహారికనామము కాదు. క్రీ॥ శ॥ 1138 సం॥ మొదలు 1150 వఱకు రాజ్యము జేసెను. ఇతనిపేరు శాసనములలోఁ గాన రాదు.

తైలపుడు II—మూడవ సోమేశ్వరుని రెండవ కుమారుడు. తైలోక్యమల్లుడని బిరుదము. నురుమాడితైలుడని నామాంతరము. క్రీ॥ శ॥ 1150 సం॥ మొదలు కొని 1163 వఱకు బ్రభుత్వముచేసెను. కలచూరివంశస్థుడైన బిజ్జలుడు తైలపునివద్ద దండనాయకుఁడుగా నుండి మిక్కిలి యధికారము సంపాదించి చిట్టచివరకు దిరుగఁ బాటొనర్చి సింహాసన మాక్రమించుకొనఁగాఁ దైలపుఁ డసహాయుడై దక్షిణభాగమునకుఁ బాటిపోయి పడమటి కనుమలలో డాంగియుండెను. బిజ్జలుడు రాజును వెడలఁగొట్టి రాజ్య మాక్రమించుకొన్నను గొన్ని సంవత్సరములవఱ కేకారణముచేతనో శాసనములందు దండనాయకోచితబిరుదములే యుదాహరించుచు క్రీ॥ శ॥ 1162-వ సంవత్సరములో దక్షిణమునకుఁ బోయి ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యాది రాజబిరుదముల వహించెను. ఇతఁడు క్రీ॥ శ॥ 1156-వ సంవత్సరములో సింహాసన మధిష్ఠించెను. తైలపుని శాసనములు క్రీ॥శ॥ 1150 సం॥ మొదలుకొని 1163 వఱకుఁ గానవచ్చుచున్నవి. క్రీ॥శ॥ 1157-వ సం॥రములో నితఁడు కల్యాణపురములో రాజ్యము చేయుచుండినట్లు కానంబడుచున్నది గాని యితని చిట్టచివరసంవత్సరమైన 1163-వ సంవత్సరపు శాసనములో బనవాసియందు రాజ్యము చేయుచుండినట్లు తెల్పబడినది.

సోమేశ్వరదేవుడు IV—రెండవతైలపుని కుమారుడు. త్రిభువనమల్లుడని బిరుదనామము. వీరసోముడని నామాంతరము. తైలపునివద్దనుండి యన్యాయక్రాంతమైన కల్యాణపురము నితఁడు క్రీ॥ శ॥ 1182-వ సంవత్సరములో స్వాధీనము చేసికొని చాళుక్యరాజ్యము పునరుద్ధారణ చేసెను. బిజ్జలుడు నతని కుమారుఁడును బసవేశ్వరుని లింగాయతమతకలహములలోఁ జిక్కియుండుటచే సోమేశ్వరుని కంఠగా నాటంకములు లేకుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. మల్లదేవునికిఁ గూతునిచ్చినదీ వీరసోముడేయై యుండునేమో. ఇంకను దీనినిఁగూర్చి స్థలాంతరమునఁ జర్చింపఁబడును. యుద్ధప్రారంభమునకు ముందు నాయకురాలు సంగీతై బ్రహ్మనాయునివద్దకుఁ బంపిన రాయబారులపేరు లీ గ్రంథము యొక్క 83 డవ పుటలో నిట్లు చెప్పబడినవి.

“ కొండయన్నమరాజు కోటకేతుండు
 కూరిమిహితుడు మాడ్గులవీరరెడ్డి
 పరమాపుడౌ చింతపల్లి రెడ్డియును”

వీరిలోఁ గోటకేతుండు సుప్రసిద్ధుడైన ధరణికోటరాజు. ఇతనికిశాసనము లమరావతిలోను వేల్పూరి రామేశ్వరస్వామి యాలయములోను బెక్కులుగలవు. ఇతనికి ధర్మముగానిచ్చినవియు నితనిభోగస్థి లిచ్చినవియు శాసనములు గుంటూరుతాలూకాలోని యనమదల వీరభద్రస్వామి యాలయమునందును వేల్పూరి రామేశ్వరస్వామి యాలయమునందును గలవు. అమరావతిలోనున్న యతని శాసనమొకటి యుదాహరించుచున్నాను. కొన్ని సంస్కృతశ్లోకములు కొంత తెలుగు గద్యముగలిగి శాసనము పెద్దదిగానుండుటవలనఁ గావలసినంతవఱకుమాత్ర ముదాహరించెదను.—

‘ శ్లో ॥ అస్తి శ్రీధాన్యకటకం (అమరావతీ) పురం సురపురాద్వరం
 యత్రామరేశ్వరో శమ్భురమరేశ్వరపూజితః ।
 బుద్ధో దేవస్ససాన్నిధ్యో యత్రధాత్రా ప్రపూజితః
 చైత్యమత్యున్నతం యత్ర సర్వ చిత్రసుచిత్రితమ్ ॥

...

...

...

...

శాకాబ్దే యుగఖేందురూపగణితే మాఘే దశమ్యాం తిథౌ
 శుక్లాయాం గురువాసరే శుభదినే సంప్రాప్తరాజ్యోన్నతిః ।
 శ్రీమత్కేతనృపస్సమస్తగురవే గ్రామాన్ వరేण्याన్ బహున్
 సంప్రాదాత్సుగతేశ్వరాయ విపులశ్రీనివాససంపదతః ॥

స్వస్తిశ్రీ చతుస్సముద్రముదిత నిఖిలవసుంధరాపరిపాలక శ్రీమత్త్రిణయనపల్లవ ప్రసాదాసాదిత కృష్ణవేణీనదీ దక్షిణపట్నహస్తావనీపల్లభ భయలోభదుర్లభ చోళచాళుక్యసామంతమదానేకప మృగేంద్ర విభవవామరేంద్ర శ్రీమదమరేశ్వరదేవ దివ్య శ్రీపద పద్మారాధక పరబలసాధక శ్రీధాన్య కటకపురవరాధీశ్వర ప్రతాపలంకేశ్వర కళిగళమోగ డక్కె బెడ్డరగవక్కె గండరగండ గండభేరుండ జగమెచ్చుగండ అగ్నిమూర్తాండ నామాది ప్రశస్తసహిత శ్రీమన్మహామండలేశ్వర కోటకేతమహారాజులు శకవర్షంబులు ౧౧౦౪ అగునేటి మాఘ శు ౧౦ గురువారంనాడు శ్రీమద్బుద్ధదేవరకు నాచంద్ర తారార్కంగా నిచ్చిన యూభృకండ్రవాటిలోని కంటేరు కొండపడమటిలోని మేడి కొండూరు, డోకిపల్లి.

ఈ ధర్మం నడపనివారు పంచమహాపాతకములు చేసినవారు. వారణాశివచ్చిన వారు తమపెద్దకొడుకు కపాలము కుడిచినవారు.

‘శ్లో ॥ स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेत वसुन्धराम्
षष्टिर्वर्षसहस्राणि विष्टायां जायते क्रिमिः ’ ॥

కోటకేతుని కాలమునాటికి జాద్ధమత మాంధ్రదేశమునందుఁ బూర్తిగ నశింప నట్లే యీ శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది ! ఈ శాసనప్రకారము కోటకేతుఁడు క్రీ॥శ॥ 1182-వ సం॥రమునకు సరియైన శా॥ శ॥ 1104-వ సం॥ మాఘశుద్ధ దశమినాఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను. శాసనములోఁ దెల్పబడిన పంశక్రమమం దీ కోటకేతుని తండ్రి పేరు భీమదేవుఁడని చెప్పబడినది. అమరావతిలోని కోటకేతుని శాసనములలో మఱియొకదానిలోని

‘శ్లో ॥ गोङ्कक्षितीशशिनो भगिनी गुणाढ्या
सढ्वाह्वया कमलचारुतरा स्फुटश्रीः ।
तस्याभवत् प्रियतमा पुरुषोत्तमस्य
तस्मात्तस्यां समजनि सुधारश्मिकान्तिर्विवस्व
तेजोराशिर्गुणगणनिधिः केतभूपोऽभिरूपः ’ ॥

అను శ్లోకములవలనఁ గేతనృపునితండ్రి భీమదేవుఁడు గొంకరాజు సోదరిని వివాహమాడినట్లును నాదంపతులకుఁ గేతరాజుపుట్టినట్లును మనకుఁ దెలియుచున్నది. దీనినిఁబట్టి కోటకేతుఁడు గొంకరాజు మేనల్లుఁడగును. ఈగొంకరాజు క్రీ॥ శ॥ 1127-వ సం॥రం మొదలుకొని 1158-వ సం॥ వఱకు రాజమహేంద్రవరము రాజధానిగ రాజ్యముచేసిన తూర్పు చాళుక్యుఁడు. వేల్పురి రామేశ్వరస్వామి యాలయములోఁ గోటకేతుఁడు క్రీ॥ శ॥ 1182 సంవత్సరమునఁ దనతల్లి సుబ్బమదేవికి ధర్మార్థముగా బ్రహ్మణులకు భూదానముచేసిన శాసనములో

‘శ్లో ॥ ग्रामं कोकलुनामानं प्रशस्तं सस्यसम्पदा ।
विद्वद्भ्यो द्विजवर्येभ्यो जननीश्रेयसेऽददात् ’ ॥

అను శ్లోకమున నితఁడు కోకల్లుగ్రామమిచ్చినట్లు కలదు. నే నుదాహరించిన చేది దేశపుశాసనములరెంటిలో మొదటిదానియందు యువరాజదేవుని పంశావళి కోకల్లుని

వద్దనుండి ప్రారంభింపబడినది. ఆకోకల్లుని పేరే యీ గ్రామమునకుఁ బెట్టఁబడినయెడలఁ గోటకేతుఁడు హైహయఁడనియు, దనపూర్వికుడైన కోకల్లుని గౌరవార్థముగా గ్రామమున కీపేరు పెట్టియుండుననియు, జేదిదేశపు మొదటి శాశనమునుబట్టి హైహయలకుఁ జాళుక్యులకు సంబంధబాంధవ్యము లున్నట్లు తెలియుచున్నది గనుకనే గోటకేతుని తండ్రి భీమదేవుఁడు చళుక్యవంశజయైన సబ్బను వివాహమాడెననియు, మన యచుగురాజు కొడుకులు పెదమల్ల దేవరాజు నలగామరాజు హైహయలే యైనందున స్వవంశమువారు కలహించి చెడిపోవుదురను తలంపుతోఁ గోటకేతుఁడు సంధి కుదుర్చుటకై రాయబారిగ పోయియుండవచ్చుననియు నూహించినచో నసందర్భమేమి గానరాదు. పల్నాటి రామేశ్వరస్వామి యాలయములోనే గోటకేతరాజుకొడుకు గణపయ దేవర దివ్య క్రిపాదపంకజభక్తి పరాయణుడైన కేతనబాలుఁడు కీ॥ శ॥ 1240-వ సం॥లో తమ తల్లికి ధర్మార్థముగ నిచ్చిన దానశాసనము కలదు. దీనినిఁబట్టి గోటకేతుని కొడుకు గణపరాజు కీ॥ శ॥ 1240-వ సం॥రములో రాజ్యము చేయుచుండినట్లు తెలుచున్నది. కనుకఁ గోటకేతుఁడు కీ॥శ॥ 1182-వ సం॥రము మొదలుకొని 1240-వ సం॥రమువఱకు లేక కొన్ని సంవత్సరములు తఱుంగుగనో ప్రభుత్వ మొనర్చియుండును. పల్నాటి యుద్ధము గోటకేతుఁడు సింహాసన మారోహింపకపూర్వమే జరిగినట్లు కాన జడుచున్నది. ఈయుద్ధలో నలగామరాజు తనకు సహాయులుగా రమ్మని కొంతమంది రాజులకు లేఖలు వ్రాసెను. ఆరాజులపేరు లీ గ్రంథముయొక్క 26, 27 పుటలలోఁ జూడవచ్చును.

“ద్వి. ధరణికోటపురికి దత్తుడైనట్టి
భీమదేవుండను పృథ్వీశునకును.”

ఆను 26-వ పుటలోని వజ్రులవలన ధరణికోట రాజవృంధు భీమదేవుఁడనియుఁ గోటకేతుఁడు కాఁడనియు నేర్పడుచున్నది. ధరణికోటకు వెనుక ధరణాలకోట, ధన్నాల కోటయను పేరులండినట్లు గ్రంథమువలనఁ తెలియుచున్నది. పల్నాటియుద్ధ కాలమున ధరణికోటరాజుగాచున్న భీమదేవుఁడు గోటకేతుని తండ్రియే. కీ॥ శ॥ 1127 మొదలు కొని 1155 వఱకు రాజ్యముచేసిన గొంకరాజు తోఁబుట్టువును వివాహమాడెను గాన నిరంకుశ కీ॥ శ॥ 1140-వ సం॥రముననో లేక యాప్రాంతముననో రాజ్యముచేయుట కాంఛించి కీ॥ శ॥ 1132 సం॥రమువఱకుఁ బాలించియుండును. పల్నాటియుద్ధము జరుగునప్పటికిఁ గోటకేతుఁడు సింహాసన మధిష్ఠింపకపోయినను రాయబారము మొదలగు రాచకార్యములు నిర్వర్తించుటకుఁ దగిన పయస్సుగలవాడై యుండుటచేత రాజ్య భారము వహించుటకు సిద్ధముగానుండి యుండవలయును. కావునఁ బల్నాటియుద్ధము

కీ॥ శ॥ 1182-వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వము కొద్దికాలముక్రిందటనే జరిగియుండును. అనఁగాఁ గొంచెము హెచ్చుతక్కువగ కీ॥ శ॥ 1176, 1182 సం॥ రములమధ్యమున జరిగెనని చెప్పవచ్చును. నలగాముఁడు లేఖలు వ్రాసినవారిలో వీరభల్లాణుఁడుగూడ నున్నాఁడు. వీరభల్లాణు లిద్దఱుగలరు. లింగాయమతము స్థాపించఁబడిన తరువాతనున్నది రెండవ వీరభల్లాణుఁడు. కనుకఁ బల్నాటి యుద్ధకాలముననున్న దితఁడే కావలెను. ఈ యనద్వార సముద్రము రాజధానిగ కీ॥ శ॥ 1173 మొదలు 1224 వఱకు రాజ్యము చేసెను గావునఁ బల్నాటియుద్ధము 1173 సం॥రమునకుఁ బూర్వము జరిగియుండనేరదు. కోటకేతుఁడు సింహాసన మెక్కకముందే జరిగెనని నిర్ధారణచేయఁబడియుండుటచేత 1182సం॥కుఁ బిమ్మటను జరిగియుండనేరదు. కాఁబట్టి పల్నాటియుద్ధము 1173, 1182 సం॥రముల మధ్యమున జరిగినదని నిశ్చయముగఁ జెప్పవచ్చును. నలగామరాజునకు సహాయుడుగా సాగిపోతరాజును నతఁడు వచ్చినట్లు చెన్నపట్టణమునందలి లిఖితపుస్తకా గారములోని ప్రతిలోఁ గానవచ్చుచున్నది. సాగిపోతరాజు గుడిమెట్ట నేలినవాఁడు. రెల్లూరి తిరుమలయ్య తనగుఱ్ఱము నపహరించిన పోతరాజు నేడుదినములకుం జావఁ దిట్టిన చాటుధారయని యప్పకవి యుదాహరించినట్టి

ఉ. “హయమదిసీతపోతవసుధాధిపుఁడారయ రావణుండు ని

శ్చయముగ నేనురాఘవుఁడ సహ్యాజవారిధిమారుఁడంజనా

ప్రియతనయుండు లచ్చనవిభీషణుఁడా గుడిమెట్టలంక నా

జయమునుబోతరక్కసుని చావును నేవడనాఁడు సూడుడీ.”

యను పద్యమి సాగిపోతరాజును గూర్చియే. గుడిమెట్ట కృష్ణాజిల్లాలో నంది గామకు ౮ మైళ్ళదూరమునఁ గృష్ణానదీతీరమం దున్నది. సాగిపోతరాజుయొక్క కీ॥ శ॥ 1199-వ సంవత్సరపు శాసనము బెజవాడ దుర్గామల్లేశ్వరస్వామి కల్యాణ మండపములో నీశాన్యభాగస్తంభపు తూర్పు పలకమీదఁ జూచితిని. ఇప్పుడు దీనిలోని యక్షరములు చాలవఱకు మాసిపోయి యస్ఫుటముగఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఇతనిశాసన ములు మఱికొన్ని కనుఁగొనఁబడినవి. వీనివలన నీయన 1199 సం॥రమునకుఁ బూర్వమే రాజ్యభారము వహించి 13-వ శతాబ్దాదియందుఁ గొన్నిసంవత్సరములు జీవించి యుండినట్లు తెలియుచున్నది గావునఁ బల్నాటి యుద్ధములోనుండియే యుండవచ్చును. యుద్ధమిఁక సుమారు నాలుగు సంవత్సరముల యాఱుమాసములకు జరుగుననఁగా నల గామరాజు మల్ల దేవునికొనర్చిన మండపోటు నుపద్రవములో నీక్రిందిరాజుల సాహాయ్యము కోరుమని నాయకురాలు నలగామున కాలోదననెప్పినట్లు శ్రీనాథరచితమని

చెప్పబడుచూడి నాకు లభించిన తాళపత్ర గ్రంథములూని మందహాటుకథయందీ పట్టులు వ్రాయబడినవి.—

ద్వి. “ఎందఱైనను మన నేమి చేసెదరు
భల్లాణదేవుండు పంచపాండు్యండు
తెలియగ విజ్ఞుల దేశింగు విభుడు
కాశీమహారాజు గంగుదయుండు
వెలనాటిచోడుడు విక్రమాధ్యుండు
మలిదేవుడన్నను మండుచుండురు.”

వీనిలూ వెలనాటిచోడుఁ దుదాహరింపఁబడినాఁడు. ఇప్పుడు చందవోలు బాపట్ల చుట్టుప్రక్కలనున్న దేశమే వెలనాడని శాసనములవలనఁ దెలియుచున్నది. వెలనాటికిఁ గమ్మనాడను నామాంతరము గలదు. వెలనాటిచోడుఁడు కుళోత్తుంగ చోళ గొంకరాజు కుమారుఁడు. ఇతని యసలు పేరు రాజేంద్రచోడుఁడు. రాజేంద్రచోడునికి వెలనాటిచోడుఁడని నామాంతర మున్నట్లు మంచనకేయూరబాహుచరిత్రము లోని యీక్రింది పద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.—

క. “ధీరుండాగోవిందన, కూరిమినందనుఁడు వెలసెఁ గొమ్మనగొంక
త్వారమణునకుదయించిన, వీరుఁడు రాజేంద్రచోడవిభు ప్రెగ్గడయై.

సీ. నవకోటిపరిమిత ద్రవిణమే భూపాలు, భండారమున నెప్పు పాయకుండు
నేకోనశతదంతు లేరాజునగరిలో, నీలమేఘంబుల లీలగాలు
బలవేగ రేఖనల్వదివేలతురగంబు, లేనరేంద్రునివాగె నెపుడుదిరుగుఁ
బ్రతివాసరంబు డెబ్బదియేనుపుట్టునే,యేవిభు మందల నెపుడుకలుగు

గీ. నట్టియధికవిభవుఁడగుకుళోత్తుంగరా
జేంద్రచోడనృపతికిష్ట సచివ
తంత్రముఖ్యుఁడనుగుమంత్ర గోవింద నం
దనుఁడు గొమ్మనప్రధానుఁడొప్పు.

ఉ. ఇల వెలనాటిచోడ మనుజేంద్రునమాత్యత యానవాలుగాఁ
గులలిలకంబుగా మనినగొమ్మనప్రెగ్గడ కీర్తిమాటలన్
దెలుపఁగ నేల తక్కియైబ్రతిష్ఠితమైన తటాకదేవతా
నిలయమహాగ్రహారతతి నేటికి నెల్లెడఁదానచెప్పఁగన్.”

ఈ పద్యములలోని కొమ్మనమంత్రి శాసనము బాపట్ల భావనారాయణస్వామి యాలయములో నొకటి గలదు. రాజేంద్రచోడుడే వెలనాటిచోడుడైనట్లు వీని వలన స్పష్టపడినది. ఇతడు క్రీ॥ శ॥ 1158 సం॥ మొదలు 1200 వఱకు రాజ్యముచేసినట్లు విదితమగుచున్నది. కావున నొకవేళ యుద్ధము 1182-వ సం॥రములోనే జరిగినను మందపోటు సమయమున నితఁ డుండియుండుననుట కాక్షేపమేమియు లేదు. అనుగు రాజు కుమారుడగు మల్ల దేవునికిఁ గూతునిచ్చిన సోమేశ్వరుఁడు కల్యాణాధిపతియైన నాల్గవ సోమేశ్వరుండై యుండవచ్చునని యనుమానముగఁ జెప్పితిమి. చేదిదేశములో జబ్బిల్వారుపద్దనున్న బిల్వారియందలి శాసనమున యువరాజదేవుని తాతకేయూర పర్వుఁడు చళుక్యవంశజయైన నోహలాదేవినిఁ బెండ్లాడినట్లున్నది. దీనివలన హైహయ లకుఁ జళుక్యులకు పూర్వమునుండి సంబంధబాంధవ్యము లున్నట్లు తెలియుచున్నది. కావున హైహయఁడగు మల్లదేవుఁడుచాళుక్యుఁడగు వీరసోమునికూతును వివాహమాడిన నాడి యుండవచ్చును. ఈ యభిప్రాయముతోడనే యీ గ్రంథముయొక్క 4-వ పుటలోని పద పజ్జిని వ్రాసితిని. తరువాత నాకు దొరకిన “యలరాజు రాయబారము” కథ గల గ్రంథము చూడ విషయములు వేరుగఁ గాన్పించుచున్నవి. అలరాజు రాయబారము కథలోఁ (యుద్ధమునకు ముందు) కొమ్మరాజుభార్య బ్రహ్మనాయునితో నీక్రింది వాక్యములు చెప్పినట్లు గలదు.—

“ద్వి. వినవయ్య నాయుడ విన్నవించెదను
తరుణిమాయ త్తకు దనయులేడుగురు
ఏడ్వరికొక్కడె యెలమినాసుతుడు
కల్యాణ మేలుచు ఘనుడుమామామ
ఆడదేవరగొల్చి హరిపురికేగె
బదుగురుతనయులు బదితెర్వులైరి.”

ఈ వాక్యములవలన నలరాజు రాయబారమునాటికే (యుద్ధమునకుముందే) కొమ్మరాజు తండ్రి వీరసోముఁడు మృతినొందినట్లు స్పష్టపడుచున్నది. కొమ్మరాజుతండ్రి యే పెదమల్లదేవుని మామ. చాళుక్యుడైన నాల్గవ వీరసోముఁడు 1182-వ సంవత్సరములో సింహాసనమునకు వచ్చి పల్నాటియుద్ధము జరిగినతరువాతఁ గూడఁ గొన్ని సంవత్సరములు బ్రతికినాడు. కనుక మల్లదేవునిమామ చాళుక్యవీరసోముఁడు కాక మఱి యొక వీరసోముఁ డై యుండవలయునని విశదమగుచున్నది. మల్లదేవునిపెండ్లి నాటి కతనిమామయైన వీరసోముఁడు కల్యాణము నేలుచుండినట్లే గ్రంథములోఁ జెప్పబడి

నది. విచారింప బసవేశ్వరుని లింగాయతమతము స్థాపించబడినతరువాత మల్ల దేవుని పెండ్లికాలమునఁ గల్యాణము నేలుచు యుద్ధమునకుఁబూర్వ మే చనిపోయిన వీరసోముఁ డొకఁడు కలఁడని చరిత్రవలనఁ దెలియుచున్నది. ఇతఁడే మల్లదేవుని మామ, లేక కొమ్మరాజుతండ్రియై యుండవలయును. ఇతఁడు కలచూరి వంశస్థుఁడు; రెండవతైలపుని రాజ్యముచూడి వెడలఁగొట్టి కల్యాణపురము స్వాధీనముచేసికొనిన బిజ్జలుని కుమారుఁడు. బిజ్జలుఁడు క్రీ॥ శ॥ 1155-వ సంవత్సరము మొదలుకొని 1165-వ సం॥వఱకు రాజ్య ముచేసి గతింపఁగా నితఁడు సింహాసన మధిష్ఠించి 1165 సం॥ మొదలు 1176 సం॥ వఱకుఁ బాలించినట్లు కాసనవేత్తల అభిప్రాయము. మురారి సోమదేవరయనియు, వీర బిజ్జలుఁడనియు, సోమేశ్వరదేవుఁడనియు నితనికి మూఁడు నామములు. ఇతని రాజ్య కాలము 1165-వ సం॥ మొదలు 1176-వ సం॥వఱ కగుటవలన యుద్ధమునకుఁ బూర్వ ము కుమారు 10 సంవత్సరములక్రిందట జరిగిన మల్లదేవుని పెండ్లికాలమునఁ గల్యాణమునేలుచూడి యుద్ధము జరగకముందే చనిపోయిన వీరసోముఁ డితఁడే యగును. కావున మల్లదేవుని మామయైయుండుటకు సందియములేదు. కనుక బిజ్జలుని కుమారుఁ డైన యీవీరసోముఁడే కొమ్మరాజుతండ్రి యగును. కొమ్మరాజు యుద్ధమునకుఁ బోవు నపుడతని ననుసరించియున్న యంకాశశక్తి

“ ద్వి. శీలము రఘురామ చెప్పెద వినుము
మావారు కల్యాణమందుననుండి
ఘనరాజ్యసంపదల్ కడకు బోదోలి
పాలుపొందగా విష్ణు పోరుకందఱము
లోనయివచ్చుట లోకంబులెఱుగు
నీవు పెట్టినచిక్కు నీవెఱుంగుదువు
అందఱ మాయచే హతముగావించి
పరగ నీవిటువంటి పనియూహచేసి
నన్నెడబాపుట న్యాయమా నీకు.”

అని బ్రహ్మనాయునితోఁ బలికినట్లు వీరచరిత్రములో నొకభాగమైన కొమ్మరాజు యుద్ధములోఁ జెప్పఁబడినది. కల్యాణపట్టణములో ద న్నాదరించువారు లేరనియుఁ బలనాటిలోనున్న కొమ్మరాజొక్కఁడు యుద్ధరంగమునకుఁ బోవుచున్నాఁడనియుఁ దన కింక నాధారము లేదనియు నంకాశశక్తి విలపించినట్లు పై నుదహరింపఁబడిన ద్విపదుల వలన నర్థము కాఁగలదు. దీనినిఁబట్టిచూడఁ బల్నాటి యుద్ధకాలమునఁ గొమ్మరాజు

వంశమువారికిఁ గల్యాణపట్టణములో నధికారము తీచించినదని తెలియుచున్నది. తత్కాలమునఁ గల్యాణమున నధికారశూన్యమైనది కలచూరివంశమే కాని చళుక్య వంశముకాదు. కనుకఁ గొమ్మరాజుతండ్రి, లేక మల్లదేవుని మామ కీ॥ శ॥ 1165 సం॥ మొదలుకొని 1176 సం॥ వఱకుఁ బాలించిన కలచూరి సోమేశ్వరుఁడే కాని కీ॥ శ॥ 1182 సం॥ మొదలు 1189-వ సం॥ వఱకు రాజ్యముచేసిన చాళుక్యుఁడగు నాల్గవ సోమేశ్వరుఁడు కాఁడని స్పష్టముగఁ జెప్పవచ్చును. యుద్ధమునకుముందే గొమ్మరాజు తండ్రియగు సోమేశ్వరుఁడు మృతినొందినట్లు చెప్పఁబడుటవలన యుద్ధము కీ॥ శ॥ 1176-వ సం॥ తరువాతనే జరిగియుండవలయును. ఈకాల మిదివఱకుఁ గ్రీ॥ శ॥ 1173, 1182 సం॥ల మధ్యమున జరిగియుండవలయునని నిర్ధారణచేసినకాలమునకు సరిపోవుచున్నది. యుద్ధమునాఁటికిఁ గలచూరివంశము బొత్తిగ తీణదశలోనున్నదని చెప్పఁబడుటవలనను, గలచూరివంశము కీ॥ శ॥ 1182-వ సంవత్సరమునఁ బూర్తిగ నశించినందువలనను యుద్ధము 1182-వ సం॥ నకుఁ పూర్వము కడు స్వల్పకాలము లోనే జరిగియుండవలెను. ఇది 1173, 1182 సం॥ల మధ్యమున జరిగినట్లు నిర్ధారణ చేయఁబడినది గనుక జరిగిన సంవత్సరము 1182 సం॥ రకు దగ్గఱగను 1173 సం॥ నకు దూరముగను నుండితీరవలయును. ఇట్టి సంవత్సరము 1178 సం॥ నకు వెనుకనుండనేరదు గనుకను యుద్ధమునకుఁ పూర్వము గొమ్మరాజు తండ్రి చచ్చియుండుటవలన నది 1176 సం॥ నకుఁ బిమ్మటనే జరిగియుండును గనుకను మఱింతసూటిగాఁ గ్రీ॥ శ॥ 1178, 1182 సంవత్సరముల మధ్యమునఁ బల్నాటియుద్ధము చేయఁబడినదని నిశ్చయింపవచ్చును. గ్రంథములో ననుగురాజు కార్తవీర్యుని కేడవతరమువాఁడుగాఁ జెప్పఁబడినదని యిదివఱకే తెల్పియుంటిని. రావణుఁడు నర్మదానదీతీరమున శివపూజచేయుచుండఁ గార్తవీర్యార్జునుఁడు నర్మదలో జలక్రీడలు సల్పుటయు, నతనివేయిచేతులచేత నడ్డగింపఁబడిన జలప్రవాహ మెగఁదట్టి రావణునిపైఁ దొట్టుటయు వారిద్దఱు కలహించుటయుఁ బురాణప్రసిద్ధవిషయంబులు గానఁ గార్తవీర్యుఁడు రావణునికి సమకాలీనుఁడై యుండవలయును. రావణుఁడు రాముఁడు నేకకాలమందుండినవారు. రామాయణ కాలము క్రీ॥ పూ॥ 13-వ శతాబ్దికి ముందేకాని తరువాత నైయుండదని రమేశ చంద్రదత్తు మొదలగు పండితులు వ్రాసియున్నారు. అనఁగా నిప్పటికి మూఁడువేల రెండువందల సంవత్సరములకుఁ పూర్వమున నగును. కార్తవీర్యార్జునుఁడు రామాయణ కాలముననుండినవాఁడగుటచే నతఁడును మూఁడువేలసంవత్సరముల క్రిందనే యుండితీరవలయును. అనుగురాజు కార్తవీర్యుని కేడవతరమువాఁడే యైనయెడలఁ దరమునకుఁ పూర్తిగ నూఁతొండ్రప్రకారము చూచినను సుమారు రెండువేలసంవత్సరముల క్రిందట

ననుగురా జుండినవాఁ డగును. కురుక్షేత్రయుద్ధము జరిగినతరువాత నాఱువందల సంవత్సరములకో యేడువందల సంవత్సరములకో పల్నాటియుద్ధము జరిగియుండును. ఇదియే నిజమైనచో వీరభల్లాణుని భీమదేవుని నాకాలమునకు నెట్టి శాసనములు రద్దు పఱచి భారతేతిహాసము తలక్రిందు చేయవలసియుండును. కావున ననుగురాజు కార్త వీర్యుని కేడవతరమువాఁడని వ్రాసినవ్రాత నిరాధారపు వ్రాతయని స్పష్టము కాక మానదు. మెకంజీ దొరగారు సేకరించిన లిఖితగ్రంథములను విమర్శించినట్టి విల్సను (Wilson) గారు వీరచరిత్రనుగూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నారు.—“Account of seven years war from 1080 A. D. to 1087, which was carried on by Brahma Nayudu and Twelve other land-holders and graziers against two towns, Gurzala and Macherla in the Palnad country and which originated in a dispute at a Cock-fight. In. Ant. Vo. I. page 273 (1080 సం॥ మొదలు 1087 సం॥ వఱకు జరిగిన యేడుసంవత్సరముల యుద్ధచరిత్రము. బ్రహ్మ నాయుఁడు మఱి పన్నిద్దఱు భూస్వాములు పశువుల మేపరులు గలిసి పల్నాటిదేశము లోని మాచెర్ల, గురిజాల అను రెండు పట్టణములమీద యుద్ధముచేసిరి. ఒకకోడిపందె ములో సంభవించిన కలహ మియుద్ధమునకు మూలకారణము).” వీరు నిర్ణయించిన కాలమున కాధారములు చూపఁబడకపోవుట యటులుండఁగా యుద్ధమునుగుఱించి యిచ్చిన యభిప్రాయమునుబట్టి చరిత్ర మెంతమట్టుకు గ్రహించిరో చదువరులే యూహింపఁగలరు. గతానుగతికులై టెయిలరు (Taylor) మొదలగువారిట్లే నిరాధారముగా వివరీతములు వ్రాసినారు గాని యవియన్నియు నిటఁ దెల్పుట యనవసరము.

క. గజనభగుణ చంద్రాదుల

భజనుండాపాథశుద్ధ పక్షంబందున్

(విజయసమఖాహుబలుండ

క్కజముగఁ) బల్నాటివీరగజమనిఁ బడియెన్.

అను నొకచాటుపద్యము వాడుకలో నున్నది. ఈపద్యము దుష్టమగుటకుఁదోడు దీని ప్రకారము యుద్ధకాలము శా॥ 1308 లేక క్రీ॥ 1386-వ సంవత్సరమగుచున్నది. ఈకాలమునాటికి దేశము కొండవీటిరెడ్ల స్వాధీనమైనది. కాన నీపద్యమెంతవిశ్వాస్యమో నేను వివరింపఁబనిలేదు.

వైనిఁ జూపఁబడిన సిదర్శనములన్నిటివలనఁ బలనాటివీరులు చేదిదేశమునుండి 12-వ శతాబ్దియందు వచ్చి 1178, 1182 సం॥ మధ్యమున యుద్ధముచేసిరని స్పష్ట

ముగాఁ దేలుచున్నది. అనుగురాజు చేదిదేశమునువిడిచి పల్నాటికేలవచ్చెనో చూతము. కార్తవీర్యుఁడు చేసినపాతకములు బాధింపఁగా బ్రాహ్మణుల యాలోచనవలన జీడినూనె గుడ్డలు ధరించి ససైన్యుఁడు సామాన్యుఁడు సకుటుంబుఁడై రాజ్యమునువదలి యిలువేలు పైన చెన్నకేశవుని వెంటఁబెట్టికొని తీర్థయాత్రకువెడలి వచ్చివచ్చి * కృష్ణానదిలో స్నానముచేసినప్పుడు తాముధరించిన నల్లగుడ్డలు తెల్లనాయెననియు నంతటఁ బాప విముక్తులై రనియుఁ జందవోలులో నప్పుడున్నరాజనుగుభూపాలునకుఁ గూఁతునొసఁగి పల నాడు హరణమిచ్చెననియుఁ గార్తవీర్యుఁడు చేసినపాపములు పట్టణము నంటియిం దుటవలనఁ దిరిగి స్వదేశమునకుఁ బోవుట కిలువేల్పుయిన చెన్నకేశవుఁ డిష్టపడలేదనియు, నందుచేఁ బలనాటిలోనే స్థిరపడిరనియు గ్రంథములోఁ జెప్పఁబడినది. ఎన్ని సంవత్సర ములక్రిందటనో కార్తవీర్యుఁడు చేసినపాపము లతనిపూర్వుల నెవరిని బాధింపక యనుగురాజునే యెల బాధించెనో తెలియరాదు. తీర్థయాత్రకు వెడలినచో రాజ్య మునఁ దమ ప్రతినిధి నెవ్వరినోయించి బయలుదేలుదురు కాని దేశము నరాజకము చేసి యిలువేల్పును గూడఁ బెట్టికొని కట్టగట్టుక యందఱు నొక్కసారి బయలువెడలి యుండరు. కార్తవీర్యుఁడు చేసినపాపములు చేదిదేశమునంటికొని వదలకయుంట దురప గాహము. విది యెట్లున్నను దానుదేశము విడిచిపోవలసి వచ్చినప్పుడు తనపూర్వుఁడైన కార్తవీర్యుఁడు చేసిన పాపము లనుగురాజునకు జ్ఞప్తికివచ్చియుండుట వాస్తవము.

ప్రాచీనభారతకథేతిహాసము (Early History of India) వ్రాసిన స్క్రిత్తు దొరగా రిట్లు నుడువుచున్నారు.—“The Kalachuri or Haihaya Rajas of Chedi are last mentioned in an inscription of the year 1181 A. D. and the manner of their disappearance is not exactly known; but there is reason to believe that they were supplanted by the Bhugels of Rewa. (చేదిదేశముయొక్క కలచూరి లేక హైహయ వంశపురాజులు క్రీ॥ శ॥ 1181-వ సంవత్సరపు శాసన ములోఁ జివరసారి యుదాహరింపఁబడియున్నారు. వారెట్లు పోయినది సరిగాఁ దెలియదు. కాని రీవాభగేలులు వారిస్థానమునకు వచ్చిరని నమ్ముటకుఁ గారణము కలదు.)” 11-వ శతాబ్దప్రారంభమునుండి చేదిదేశము విభజింపఁబడి యొకరికంటె నెక్కువమంది రాజులక్రింద నుండినట్లు చరిత్రవలనఁ దెలియుచున్నది. పల్నాటి యుద్ధకాలమున హిందూదేశముమీఁదికి మహమ్మదీయులు దండెత్తివచ్చుచుండిరి. ఈమహమ్మదీయుల

* చంద్రవంశలోనని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. ఈకథగల గ్రంథభాగము దొరకలేదు.

తోందజలవలననో స్తితుదొరగారు చెప్పినట్లు రీవాభగేలులవలననో లేక యన్యశత్రువుల వలననో యనుగురాజు రాజ్యమును గోలుపోయి ససైన్యముగఁ బలనాటికి వచ్చియుండును. ఇతఁడు వచ్చినతరువాతఁ దక్కిన హేహాయులు 1181-వ సంవత్సరమువఱకు నుండి వారు కూడ రాజ్యభ్రష్టులై యుందురు. ఇట్టికష్టకాలమున ననుగురాజు తనదురదృష్టమునకుఁ గారణము కార్తవీర్యుఁడు చేసిన పాపములే యని భావించుట యొకవింక కాదు. అనుగురాజు నిజదేశమువిడిచి వచ్చి చందవోలురాజుకూతును వివాహమాడ నతఁడు కుమార్తెకరణముగాఁ బల్నాడిచ్చినట్లు వీరభద్రకవియొక్క

“శా. నానాచిత్రపటుప్రతానములు రత్నస్వర్ణభూషావళుల్
ధేనువ్రాతమిభాశ్వసంఘమతిభక్తిస్ఫూర్తిగాఁ గన్యకా
దానప్రాప్తవవేశ నల్లనకుఁ జేతఃప్రీతిగా నిచ్చె స
న్తానంబొప్ప నొసంగె బుత్రికకుఁ బల్నాడైదుదేశంబులున్.”

అను పద్యమువలనఁ దెలియును. “పల్నాడైదుదేశంబులున్” అనఁగా నైదుదేశములు కలిసిన పల్నాడో పల్నాడుమఱియు నైదుదేశములూ వివరములేదు. చందవోలు రాజుపల్నాడు ధవళశంఖుఁడని యీవీరభద్రకవి వ్రాయుచున్నాఁడు. ధవళశంఖుని శాసనము లెచ్చటఁ గానరావు. అతనిపేరు చరిత్రలో నెచ్చటఁ గనఁబడదు. పల్నాడంతదేశము నన్యులకు సర్వస్వతంత్రరాజు లీవలయును గాని తక్కినవా రీజాలరు. అనుగురాజిక్కడకు వచ్చునప్పటికి దేశమునందు సర్వస్వతంత్రరాజులు తూర్పుచాళుక్యులు. చాళుక్యులలో ధవళశంఖుఁడు లేఁడు. ఆకాలపుశాసనములు చందవోలులో వెలనాటి గొంకరాజుది యొకటి వెలనాటిచోడునిది మఱియొకటి కానవచ్చుచున్నవి గాని ధవళశంఖుని శాసనములులేవు. చెన్నపట్టణమునందలి లిఖితపుస్తకభాండాగారములోని ప్రతియందుఁదనకు సహాయులుగారవ్తుని నలగామరాజు రాజులకు లేఖలు వ్రాసిన స్థలమున “మామగు తమగొంకమహిపాలునకును” అని లిఖింపఁబడినది. ఈముద్రిత గ్రంథములో “మామగుండముకోట మనుజేశునకును” అని వ్రాయఁబడియున్నది. లిఖితపుస్తకాగారములోని ప్రతిప్రకారము నలగామరాజు మామగొంకఁడేయైన పక్షమున ననుగురాజునకుఁ గూతునిచ్చినది 1127 సం॥ మొదలుకొని 1158 సం॥ వఱకు రాజ్యముచేసిన కుళోత్తుంగ చోడగొంకరాజైయుండవలయును. దీనికి నిదర్శనముగాఁ బల్నాడాకాలమునఁ గుళోత్తుంగ చోడగొంకరాజు స్వాధీనములో నున్నదని తెల్పుటకై కారెఘాడి సురేశ్వరస్వామియాలయములో 1158 సం॥న నతనిశాసనముకలదు. నలగామరాజుమామయని చెప్పఁబడిన గొంకమహిపాలుఁడు వెలనాటిచోడుఁడగును.

వెలనాటిచోడునికి గొంకరాజునామాంతరమున్నట్లు సూర్యోపక్తికలో ఉదాహృతమైన బాపట్ల భావనారాయణాలయశాసనమువలన తెలియుచున్నది. ఆశాసనమిటు నుదాహరించెదను.

“స్వస్తిశ్రీ శకవర్షంబులు ౧౦౮౨ అగునేటి ఉత్తరాయణ నిమిత్తమున స్వస్తిశ్రీ సమస్తప్రశస్తసహిత శ్రీమన్నహమండలేశ్వర కుళోత్తుంగ చోడగొంకరాజులు శ్రీమత్సంధివిగ్రహ కొమ్మనప్రెగడ కమ్మనాటిలోని భావనారాయణ దేవరకు నఖండ దీపము తమతండ్రి గోవిందప్రెగడకు తమతల్లి కేతసానికి ధర్మముగా నిల్పి.....”

ఈ శాసనములోని కొమ్మనప్రెగడ కేయూరబాహుచరిత్రమునందలి కొమ్మనప్రెగడయే. కనుక శాసన సంవత్సరమునుబట్టియుఁ గేయూరబాహుచరిత్రప్రథమాశ్వాసములోని 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25 పద్యములనుబట్టియుఁ బైశాసనములోని కుళోత్తుంగ గొంకరాజు వెలనాటిచోడుఁడే యని స్పష్టపడక మానదు. అయినను బొన్నూరు డివిజనులోఁ జేరిన నిడుబ్రోలు గ్రామ మధ్యముననున్న చోడేశ్వరస్వామి యాలయముముందఱి రాతిమీది శాసనమువలనను నర్పరావుపేట తాలూకాయందలి యల్లమగద కోటిశ్వరాలయములోని శాసనమువలనను వెలనాటి గొంకరాజును రాజేంద్రచోడుఁడును జతుర్థకులజులని తెలియుచున్నది గాన నీవిషయ మింకను విచారణీయము. మల్ల దేవుఁడు మాచెర్ల విడిచి మండాదికి వలసపోవునప్పటి కనుగురాజు నలువదియేండ్లును నలగామరాజు పదుమూఁడేండ్లును బల్నాటిలో రాజ్యముచేసినట్లు మండాదివలన కథలో వ్రాయఁబడినది. మండాదివలస తరువాత షుమారు 7 సంవత్సరముల 6 మాసములకు యుద్ధము జరిగినది. యుద్ధము 1178, 1182 సంవత్సరముల మధ్యమున జరిగినదని యిదివఱకే నిర్ధారణచేయఁబడినది. ఇది 1178-వ సం॥లో జరిగినను లేక 1182సం॥లో జరిగినను మండాదివలన నాఁటి కనుగురాజు 40 సం॥లును నలగామరాజు 13 సం॥లును రాజ్యముచేసినది నిజమేయైనపక్షమున ననుగురాజు పల్నాటికధిపతియైన సంవత్సరము 1118-వ సంవత్సరమో లేక 1122-వ సంవత్సరమో యగును. కాని అనుగురాజు పల్నాటికధిపతియైనది 1127 సం॥ మొదలుకొని 1158 సం॥ వఱకు రాజ్యముచేసిన కుళోత్తుంగ చోడగొంకరాజుకాలములోని యింతకుముందు విశదపఱచియుంటిని. కావున అనుగురాజు నలగామరాజు మండాదివలస కథలోఁ జెప్పఁబడినట్లు గాక కొన్నిసంవత్సరములు తక్కువగా రాజ్యముచేసియుండవలెను. అనుగురాజు వివాహమాడిన కథగల గ్రంథభాగము, శ్రీనాథవిరచితము, నాకు లభింపలేదు. దానిలో నెట్లుండునో తెలిసినయెడల మఱియెక్కువ నిశ్చయముగా వ్రాయవచ్చును. హైహ

యులశాసనములు తెలుగు దేశమున మిక్కిలి విస్తారముగఁ గానరావు. క్రీ॥ శ॥ 1403
సం॥ లోఁ గార్తవీర్యుని వంశస్థుఁడును మధ్యదేశాధీశుఁడు నైన చోడునిశాసనము
వికాఖపట్టణము జిల్లా సర్వసిద్ధితాలూకా పంచధార ధర్మలింగేశ్వరస్వామి యాలయ
ములోఁ గలదు. పల్నాడు తాలూకా కార్యమపూడి వీరాలయములోఁ గన్నమవాసు
మంటపము వెనుకనున్న బండమీద నయోధ్యరాజు శాసన మొకటియున్నది. అది స్ఫుట
ముగాఁ గనఁబడుటలేదు. ప్రయత్నముచేయఁగా నీక్రిందియక్షరములు చదువఁగలిగి
తిని. “స్వస్తిశ్రీమన్త హేమండలేశ్వర అయోధ్యపురవరాధీశ్వర.....లసింగమండ
లేశ్వరుని సన్నిధిని చెన్నరాయలవారి గుడి యెత్తించ.....దు కొనిలమస్యంధి
శకవర్షంబులు ౧౨౮౯ శ్రీధిసంవత్సర.....కార్తిక.....౧౦ గు॥ చండ
ప్రసిద్ధ గరుడగంబ” ఈ శాసనకాలమునకు షుమారు 4 సంవత్సరముల క్రిందటనే
ప్రతాపరుద్రుఁడు మహమ్మదీయులచే ఢిల్లీకిఁ బట్టుకొనిపోఁబడి దేశము తురుష్కుల
స్వాధీనమాయెను. శాసనము బొత్తిగ నగుపడుటలేదనియు నయోధ్యరాజు కొల్వులొ
నున్న యొకవణిజుఁడేమో కట్టించి శాసనము వ్రాయించెననియు సూయలుగారు వ్రాసి
యున్నారు. ఎరునతాన్వయరాజు భార్యయైన మైలమాదేవి శాసనము ద్రాక్షారామ
భీమేశ్వరాలయములో నున్నట్లు సూయలు శాసనపట్టికలో నుదాహరించినాఁడుగాని
యాశాసనము నాకు లభింపకపోవుటచేత నామైలమాదేవి యనుగురాజుభార్యయైన
మైలమాదేవియోకాదో చెప్పఁజాలకున్నాను. పల్నాటివీరులపేరులుగల గ్రామము లిప్ప
టికిఁ గలవు. అనుగురాజుపేర నలుగురాజుపల్లె పల్నాటిలోఁ గలదు. అనుగురాజుని
క్రీనాథగ్రంథమందు నలుగురాజుని వీరభద్రకవిగ్రంథమందుఁ గానఁబడుచున్నది. అలుగు
రాజును నామమే యథార్థనామమై యుండవచ్చును. ఆలరాచమల్లుపేర మాచెర్ల
కాఱుమైశ్వరదూరమున రాచమల్లు పాడుగలదు. ఝట్టిరాజుపేరఁ దుమ్మకొటకు నాలుగు
మైశ్వరదూరమున ఝట్టిపాలెము కలదు. తుమ్మకొటవద్దనున్న మల్లవరము మల్లదేవుని పేరి
గ్రామమైయుండును. అనుగురాజు సముద్రస్నానమునకు వెళ్లినపుడు దొడ్డనాయుని
పేర నాయునిపల్లెయు శీలాంబపేరఁ జీరాలయయుఁ బేర్నిని పేరఁబేరాలయుఁ గట్టి
రని వీరభద్రకవి వ్రాసినాఁడు. నాయకురాలిపేర “నాయకురాలికనుమ” అని యొక
కనుమగలదు. ఇది కార్యమపూడికిని మేళవగునకును మధ్యమున నున్నది. వీరమేడపి
నుండి బాలచంద్రుఁడు యుద్ధమునకు వచ్చుచుండఁ గార్యమపూడి కనుమలో నాయకు
రాలు పంగచాచి యడ్డముగ నిల్చుండెననియు నదిచూచి బాలచంద్రుఁ డాడువారితోఁ
గలహించుట యుచితముకాదని ఖడ్గముచేఁ గొండయొక్క యొకప్రక్కను నటికి
తోవచేసికొని కార్యమపూడి చేరెననియు జనులు చెప్పుదురు. బాలచంద్రుఁ డెక్కి

వచ్చిన వాహనపుగట్టెవలనఁ బడినదని కార్యమపూడి నాగులేటియొడ్డున నొక గుఱుతు నిప్పటికిఁ బ్రజలు చూపుచున్నారు. నలగామరాజువద్దనుండి చీలి బ్రహ్మనాయుఁడును మల్లదేవులును మాచెర్లకుఁ బోయిరని కథాసారము చదివినచోఁ దేటపడఁగలదు. వారు గురిజాలనుండి బయలుదేటి యొకచో మజిలీచేసి యచ్చటఁ బట్టణముకట్టెరనియు మజిలీ చేసిన పట్టణముగాన దానికి మాచెర్లయని పేరువచ్చినదనియు వీరచరిత్రములో వ్రాయఁ బడినది. పూర్వము మారీచుఁడేలినది మాచెర్ల, ఖరుఁడేలినది కార్యపూడి, దూషణుఁడేలినది దుర్గియని యచ్చటిజనులు చెప్పకొందురు. శాసనములలో “మహాదేవిచెర్ల” అని యున్నది. మహాదేవిచెర్లయే మాచెర్లగా మాఱియుండవచ్చును. మాచెర్లలోనున్న చెన్న కేశవుని దేవాలయము బ్రహ్మనాయుఁడు కట్టించెనని ప్రతీతిగలదు. ఈ యాలయము లోని పనితనము, హనుమకొండ వేయిస్తంభముల గుడిలోని పనితనము నొక్కతీరుగ నున్నవి. ఫర్గ్యుసన్ గారు “ఈస్టరన్ అండు ఇండియన్ ఆర్కిటెక్చర్ (Eastern and Indian Architecture) అనుగ్రంథమున హనుమకొండ యాలయమును గుఱించి యిట్లు వ్రాసిరి. “According to an inscription on its walls the temple was erected in 1164 A. D. by Pratapa Rudra who, though not exactly himself a Chalukya in blood, succeeded to their possessions and style.” దీనివలనఁ బ్రతాప రుద్రునిచేఁగట్టఁబడిన యాదేవాలయములోఁ జాళుక్యశిల్పము కలదని తెలియుచున్నది. మాచెర్ల యాలయములోని శిల్పము నట్టిదే కాన నదికూడఁ జాళుక్యశిల్పమై యుండును. బ్రహ్మనాయుఁడు చాళుక్యులకాలములోని వాడగుటవలన మాచెర్ల యాలయము చాళుక్యశైలి ననుసరించి యతఁడేకట్టించెనని చెప్పవచ్చును. యుద్ధావసానము పూర్తిగవర్ణింపఁ బడిన శ్రీనాథరచిత గ్రంథభాగము నాకు దొరకలేదు. బ్రహ్మనాయుఁడు యుద్ధములోఁ జచ్చినవారినందఱు బ్రతికించి వెంటఁబెట్టికొని గుత్తికొండ బిలములోఁ బ్రవేశించె ననియు నందఱు నిజస్వరూపములు గైకొనిరనియు నందులో బ్రహ్మనాయుఁడు విష్ణు రూపము నాయకురాలు యోగమాయారూపమునందిరనియు వీరభద్రకవి వ్రాసినాఁడు. మల్లయ్యయనునొకఁ డీవీరచరిత్ర ద్విపదులతో రచించినాఁడు. అది చెన్నపట్టణమునందలి లిఖితపుస్తకాలయములో నున్నది. చిట్టచివరకు బ్రహ్మనాయుఁడును బచకుల బ్రహ్మయ్యఁ బోరాడిరనియుఁ బచకుల బ్రహ్మ హతుఁ డాయెననియుఁ దరువాతఁ జింతపల్లి రెడ్డి బ్రహ్మ నాయునిమీదికిఁబోయి మూర్ఛిల్లి పడిపోయెననియుఁ బిమ్మట నాయకురాలు కదియఁగ స్త్రీలతోఁ బోరాడుట యుచితముకాదని బ్రహ్మనాయుఁ డూరకుండ నాయకురాలే యతనిని బొడిచెననియు నతఁ డామెయెక్కిన గుఱ్ఱమునుబొడిచి చంపఁగా దిగి పాటి

పోయి నలగామరాజును గలిసికొని యిద్దఱు కొదమగుండ్రకుఁ బోయి విప్రుల యిద్దఱు డాఁగిరనియు బ్రహ్మనాయుఁ డచటికిఁ దఱుముచుఁ బోవ బ్రాహ్మణులు వచ్చి రాజును మన్నింపుమని యతనిని బ్రతిమాలికొనిరనియు నతఁడును వారిని త్షమించి నలగామ రాజును గురిజాలసింహాసన మెక్కించెననియు మల్లయ్య గ్రంథమువలనఁ దెలియు చున్నది. వీరచరిత్రమును ద్విపదులతో వ్రాసిన మఱియొకరు కొండయ గలఁడు. ఇతని గ్రంథములోఁగూడ యుద్ధావసానము మల్లయ్యగ్రంథములోనున్నట్లే యున్నది. యుద్ధా నంతరము వీరు దీర్ఘ కాలము రాజ్యము చేసినట్లు కనఁబడదు. యుద్ధము జరిగినతరువాత సుమారు 50 సం॥ ల లోనే దేశము కాకతీయగణపతిరాజుల యధీనమైనది. పల్నాటి వీరులఁగుటించి వీరచరిత్రమునఁగాక ఇతిహాస గ్రంథాంతరములయం దెచ్చటనైనఁ గలదేమోయని విచారింపఁగాఁ గొండపీటి దండకవిలెలో మోహనరాజు గోపాల రాజు నను నిద్దఱు జైనులు ఉత్తరాదినుండి కృష్ణవ్యాధి బాధితులై యనేక తీర్థ యాత్రలుచేయుచు గుంటూరునకు వచ్చి గుండువద్ద నెఱ్ఱచెఱువులో స్నానము చేయఁగా వ్యాధి కుదిరెననియు వారచ్చటనేయుండి యగ స్త్యేశ్వరునికి మంటపప్రాకార ములు కట్టించి ధనమును వినియోగించిరనియు వ్రాయఁబడియున్నది. ఇది మన యనుగు రాజు మొదలగువారి విషయముగనే కన్నట్టును. దండకవిలె వ్రాసినయతఁడు వినికిడిసే బట్టి నిజము తెలియక యిట్లు వ్రాసియుండును. దండకవిలెలో విషయము లెంతసూటిగా వ్రాయఁబడినవో యాగ్రంథములోని యీక్రింది పాక్యములవలనఁ దేటపడఁగలదు— “ఈఅయిదుగురు ధర్మం నడిచిరి. అటుతరువాత ముక్కంటి అందురు. ఇతఁడే యొరు గంటి ప్రతాపరుద్రుఁడు.....స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శక వర్షంబులు రివేరి అగు నేటి దుందుభిసంవత్సరమున ఈ ఓరుగంటి ప్రతాపరుద్రుఁడు పరరాజుచేతఁ బట్టువడును.” ప్రతాపరుద్రుఁడు వాస్తవమునకు క్రీ॥ శ॥ 1323-వ సం॥లోఁ బట్టుపడినాఁడు. కనుకఁ బైపాక్యములలోని వ్యత్యాసములు ఇతిహాసము చదివిన వారికి తేలికగాఁ బొడకట్టఁగలవు. అనుగురాజు తీర్థయాత్రావశమున వచ్చెనని కథలు వ్యాపించియుండెను గాన నవికర్ణాకర్ణిగవిని నిజమైన పేరులు విషయములు తెలియక కవిలెకారుఁ డట్లు వ్రాసినాఁడని చెప్పవచ్చును.

అనుగురాజు పంశస్థులజాడ యీప్రాంతములఁ గానరాదు. కాని వెలమయైన బ్రహ్మనాయుని గోత్రమువారు మాత్రము కలరు. వారు వెంకటగిరి సంస్థానాధీశులైన వెలుగోటివారు. బ్రహ్మనాయుఁడు రేచెర్లగోత్రుఁడు. వెలుగోటివారును రేచెర్ల గోత్రులే. వెంకటగిరి సంస్థానపంశచారిత్రమునందు పంశకథనము చేవిరెడ్డివద్దనుండి చెప్పు బడినది. చేవిరెడ్డియు మఱియొక మాలవాఁడును బొలముదున్నుచుండఁగా ధనముదొంగ

ననియు నాధనమున కా మాలవానిని బలియిచ్చి వాని యభీష్టప్రకారము చేవిరెడ్డి తన గోత్రనామము రేచెర్లగా మార్చెననియుఁ దచ్చరిత్రమునందు వ్రాయఁబడియున్నది. చేవిరెడ్డి కాకతీయ గణపతిదేవుని కాలములోనివాఁడైనట్లా సంస్థాన చరిత్రమువలనఁ దెలియఁగలదు. గణపతిదేవుఁడు 13-వ శతాబ్దియందుండినవాఁడు కనుక వెంకటగిరి సంస్థానాధిపతులు 13-వ శతాబ్దినుండియే రేచెర్లగోత్రమువారయిరని దీనిచేఁ దేలును. కాని వెలమయు రేచెర్లగోత్రుఁడునైన బ్రహ్మనాయుఁడు 13-వ శతాబ్దికిఁ బూర్వమందే యుండుటచేతఁ బైనిఁజెప్పఁబడిన చేవిరెడ్డి కథయొక్క యాధార్థ్యమును సంశయింపవలసియున్నది. వెలుగోటివారు బ్రహ్మనాయుని వంశమువారేయైయుందురు. వీరిగోత్రమునకు రేచెర్లనామము చేవిరెడ్డివద్దనుండికాక యంతకుఁ బూర్వమునుండి వచ్చుచున్నదని నమ్మవలయును. రేచెర్ల యను గ్రామమువలన గోత్రమున కాపేరు వచ్చి యుండును. పల్నాటియుద్ధము జరిగిన కాలము భారతేతిహాసమునందు ముఖ్యమైనదిగా నున్నది. యుద్ధము జరిగినకాలమునం దుత్తరమునఁ దేశదేశములో హైహయుల రాజ్యము నశించెను. దక్షిణమునఁ బశ్చిమచళుక్యవంశ మంతరించెను. తరువాత స్వల్ప కాలములోనే యుత్తరహిందూస్థానమంతయుఁ జాలమట్టుకు మహమ్మదుగోరి లోఁ బఱచుకొనెను. దక్షిణహిందూస్థానమున ద్వారసముద్రపు భల్లాణరాజులు దేవగిరి యాదవరాజులు ప్రబలిరి. చివరకుఁ జాళుక్యరాజ్యమంతయు యాదవుల స్వాధీన మాయెను. అప్పటిదేశస్థితి, పల్నాటివీరుల యాచారములు, నాగరకత, మతము మొదలగు నంశములు గ్రంథాంతరమందుఁ దెలుపఁదలఁచి వీరుల ఇతిహాసవిషయ మింతటితో సమాప్తము కానించెదను. వీరచరిత్రమును ద్విపదిలో మొదట రచించినది

శ్రీ నా భుఁ దు

శ్రీనాథ జీవిత సంగ్రహము.

ఈయన శృంగారనైషధము, భీమేశ్వరపురాణము, కాశీఖండము, హరవిలాసము రచించెను. పాకనాటి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. భారద్వాజగోత్రుఁడు; ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు; శైవమతస్థుఁడు. ఇతని తాత పద్మపురాణ సంగ్రహము రచించిన కమల నాభుఁడు; తండ్రిమారయ; తల్లి భీమాంబ; జన్మస్థలము కొండపిటి సీమయని కొందఱు వ్రాసిరిగాని యా విషయమై కొంతసందేహముగ నున్నది. కర్ణాటదేశమితని జన్మభూమియైన ట్లగపడును. సుప్రసిద్ధాంధ్రవిద్వాంసుడు కర్ణాటదేశీయుఁడనుట పలువురికి రుచింపకపోయినను మీదు మిక్కిలి నాకు నిష్ఠములేకపోయినను యథార్థముగఁ గనఁబడుచున్నది నమ్మకపోవుట సంభవింపనేరదు గాన నాయభిప్రాయము తెలుపుచున్నాను.

ఈయంశము నాలోచించుటకు సత్యాన్వేషణలు ప్రార్థితులు. శ్రీనాథుఁడు కాశీ ఖండములోని

సీ. “చిన్నారిపొన్నారి చిటుతకూకటినాఁడు రచించితిని మరుద్రాజచరిత
నూనూగుమీసాల నూత్నయావనమున శాలివాహనసప్తశతినొడివితి
సంతరించితి నిండుజవ్వనంబునయందు హర్షనైషధకావ్య మాంధ్రభాషఁ
ప్రాధనిర్భరవయః పరిపాకమునఁ గొనియాడితిభీమనాయకుని మహిమఁ

బ్రాయమింతకు మిగులఁగైవ్రాలకుండఁ
గాశికాఖండమను మహాగ్రంథమేను
దెలుఁగుచేసెదఁ గర్ణాటదేశకటక
పద్మవనహేళి శ్రీనాథభట్టసుకవి.”

అను పద్యమున “కర్ణాటదేశకటకపద్మవనహేళి” (కర్ణాటదేశ పట్టణములను కమల
ములకు సూర్యుఁడు) అను విశేషణము తనకుఁ జేర్చికొనినాఁడు. జన్మస్థలమునందలి
యభిమానమువలన నట్లు చెప్పికొనియుండును. మఱియు భీమేశ్వరపురాణములోని

గీ. ప్రాధిపతికింప సంస్కృతభాషయండు
పలుకునుడికారమున నాంధ్రభాషయందు
రెవ్వరేమన్ననండు నాకేమిఁకొఱత
నాకవిత్వంబు నిజము కర్ణాటభాష.”

అను పద్యమునందలి “నాకవిత్వంబు నిజము కర్ణాటభాష” యన్న వాక్య మతనికే
గర్ణాటభాషయందుఁగల ప్రేమను సూచించుచున్నది. ఈపద్యములోని ‘కర్ణాటభాష’
యనుదాని కంధ్రభాషయని యర్థమనియు నాకాలమున నంధ్రరాజులను గర్ణాట
రాజులని చెప్పుచుండిరనియు నొకరు వ్రాసిరి గాని యదియప్రామాణికము. ఆకాలమునఁ
గర్ణాటరాజులు నంధ్రరాజులు వేఱుగానుండిరనియు నంధ్రభాష, కర్ణాటభాష వేఱు
వేఱుగ నెంచఁబడుచుండెననియు శ్రీనాథకృతగ్రంథములలోని యీక్రింది పద్యముల
వలనఁ దెలియఁగలదు.

శా. “కర్ణాటోత్కల పారశీకనృపసఖ్యప్రాభవశ్రీనిధి
యఠోరాశిపరీతభూభువన మధ్యాంధ్రక్షమాధీశ్వరా
కర్ణాభ్యర్ణవిశాలనేత్ర జగదేకప్రాజ్యసామ్రాజ్యదృ
కర్ణాధీశ్వరహారభక్తినిరతత్త్వాపాలచూడామణి.

కాశీ. ఆ. 3.

సీ. యూదేశవనసప్తమాడె బారుహదొంతివంతునాదిక్షితీశ్వరుల గెలిచి
యొడ్డాదిమత్స్యవంశోదయార్జునుచేతఁ బల్లవాధిపుచేతఁ బలచమంది
దండకారణ్యమధ్యపుళిందరాజరంభాహివంశజులకు నభయమొసఁగి
భానుమత్కులవీరభద్రాన్న వేమేంద్రగర్వసంరంభంబుఁ గట్టిపెట్టి

గీ. యవనకర్ణాటకటకభూధవులతోడ
బలిమివాటించి యేలించె దెలుఁగుభూమి
దననిజస్వామి యల్లాడ ధరణినాథు
భళిరె యరియేటిలింగన ప్రభువరుండు.

భీమ. ఆ. ౧.

మ. అరబీభాష తురుష్కభాష గజకర్ణాటాంధ్ర గాంధారఘూ
ర్జరభాషల్ మళయాళభాషశకభాషా సింధుసౌవీర బ
ర్బరభాషల్ కరహటభాష మఱియుం భాషావిశేషంబుల
చ్చెరువై వచ్చునరేటియన్ననికి గోష్ఠీసంప్రయోగంబులన్.

భీమ. ఆ. ౧.

ఇట్టిపద్యము లింకను గలవు. కర్ణాటదేశమనఁగా నంద్రదేశమని కాని కర్ణాటభాషయన
సంద్రభాషయనిగాని శ్రీనాథునికభిప్రాయము లేనట్లు పైపద్యమువలన స్పష్టము కాఁ
గలదు. భీమఖండములో

మ. “కనకత్వాధరధీరువారిధితటికాల్పట్టణాధీశ్వరున్
ఘనునిం బద్ధపురాణసంగ్రహకళాకావ్యప్రబంధాధిపున్
వినమజ్ఞ్యాంతరసార్వభౌముఁ గవితావిద్యాధరుం గొల్తునా
యనుఁగుందాతఁ బ్రదాతశ్రీకమలనాభామాత్యచూడామణిన్.”

అను పద్యమునఁ దనతాత సముద్రతీరమందలి ‘కాల్’ అను పట్టణమున కధిపతియని
చెప్పినాఁడు. ఇది పశ్చిమసముద్రతీర పట్టణమై కర్ణాటములోఁ జేరియుండును. కొండ
వీటి కైఫియ్యతులోనున్న ప్రకారమితఁడు కోమటివెంకారెడ్డి యాస్థానకవిగానుండి
విజయనగరమునకుఁబోవుట కర్ణాటదేశమందలి ప్రేమను దెలియఁజేయుచున్నది. వీధి
నాటకములోని

శా. “కుశ్శాయించితిఁ గోకసుట్టితి మహాకూర్పాసముందొడ్డితిన్
వెల్లుల్లిన్ దిలపిప్ప్మున్ బిసికితిన్ విశ్వస్త వడ్డింపఁగాఁ

జల్లాయంబలిత్రావిలిక్ రుచులుదోసంబంచుఁ బోనాడిలిక్
దల్లికన్నడరాజ్యలక్ష్మీ ! దయలేదా నేను శ్రీనాథుడన్.”

అను పద్యమునఁ గర్ణాటరాజ్యమును దల్లియని సంబోధించినాఁడు. ఈతని కవితయందే మొదటఁ గన్నడపదము లెక్కువగఁ గాన్పించుచున్నవి. ఈ నిదర్శనములన్నియు శ్రీనాథుని జన్మభూమి కర్ణాటదేశమని చాటుచున్నవి. ఈయన కర్ణాటదేశమందు జన్మించినను దలిదండ్రులితని శైశవముననే యుద్యోగవశముననో లేక మఱియొక కారణముననో కొండవీటిసీమకు వచ్చియుందురు. శ్రీనాథుని గ్రంథములు చదివినచో సంధ్యభాష యతని స్వభాషగనే కాన్పించును. ఇంతభాషాకౌశలము పఠనమాత్ర సాధ్యము కాదు. కాననితఁడు బాల్యమునుండి తెలుఁగుదేశములో నుండెననుటకు సంశయములేదు. బాగుగ మాటలాడ నేర్చినప్పటినుండి తెలుఁగే మాట్లాడియుండును. తలిదండ్రులతో నింట నప్పుడప్పుడు మిశ్రమ కర్ణాటము మాటలాడుచుండినను నివసించినది కొండవీటి సీమ కావునఁ దెలుఁగువారితోఁ గలసిమెలసి తెలుఁగువారితో సహవాసముచేసి ప్రాతః కాలము మొదలు సాయంత్రమువఱకుఁ దెనుఁగులోనే మునిగి తేలుచుండవలసినవాడై చివరకుఁ దెనుఁగుదేశస్థుఁడుగా మాఱియుండును. కాఁబట్టియే బెండపూడియన్నమంత్రి “పాక నాటింటివాడవు బాంధవుడవు” అని చెప్పినాఁడు. ఇతఁడు రాజమహేంద్రవరమును బాలించిన రెడ్ల యాస్థానకవి అని కొందఱు వ్రాసియున్నారు. కాశీఖండము వీరభద్రరెడ్డికి, భీమఖండము తన్మంత్రియైన బెండపూడి అన్నయ్యకును నంకితముచేయుటయే వీరుదానికెఱుఁపు కారణములై యున్నవి. ఇతఁడు తాను రచించిన గ్రంథములలోఁ జాలభాగము కొండవీటివారికే యంకితము చేసెను. పండితారాధ్యాది పెక్కు కృతులనందిన మామిడిపైగడయ్యది కొండవీటిసీమలోని బలిజేపల్లి. శృంగారనైషధ కృతినందిన మామిడిసింగనపైగడయ్యతమ్ముఁడు. హరవిలాసకృతినందిన తిప్పయ్య కొండవీటి కుమారగిరి భూపాలునకు సుగంధద్రవ్యము లిచ్చువాఁడు. కొండవీటి కైఫియ్యతులో నీ క్రింది విషయము వ్రాయఁబడినది. కుమారగిరి భూపాలుని కుమారుడగు కోమటివెంకారెడ్డివద్ద శ్రీనాథుఁడాస్థానకవీశ్వరుఁడుగానుండి కర్ణాటరాజుల రాజధానియైన విద్యానగరమునకుఁ బోయెను. అప్పుడు రాజ్యముచేయుచుండిన హరిహరరాయలితనిని గౌరవించి నీవునివసించు స్థలమేదియనఁగా నతఁ డీ క్రిందిపద్యము చెప్పెను.—

సీ. “పరరాజగిరిదుర్గ పరవై భవశ్రీలఁ గొనికొని చెడనాడుకొండవీడు

పరిపంథిరాజన్యబలముల బంధించి కొమరుమించినబోడు కొండవీడు

ముగురురాజులకును మోహంబుపుట్టించు గుఱుతైనయుటిత్రాడు కొండవీడు

చటులవిక్రమకళాసాహసంబొనరించు కుటిలాత్ములకుఁగాడు కొండవీడు

జవనఘోటకసామంత సరసవీర
భటనటానేక హాటకప్రకటగంధ
సింధురారవమోహనశ్రీలఁ దనరు
కూర్చియమరావలికిజోడు కొండవీడు.”

హరిహరరాయలొంటిస్తంభపుమేడ కట్టింపఁదలఁచి సభలోఁగూర్చుండి యెవ
రైన నొంటిస్తంభపుమేడ యిదివఱకుఁ గట్టినారా యని యడుగ శ్రీనాథుఁడు లేచి
కోమటి వెంకారెడ్డి కొండవీటిలోఁ గట్టించుచుండెనని చెప్పెను. వాస్తవమున కప్పుడు
వెంకారెడ్డి కట్టించుచుండలేదు. కావున హరిహరరాయలు పోయిచూచినచోఁ దనమాట
యసత్యముకాకుండ శ్రీనాథుఁడు నిజశక్తిచే నవులూరిలోనున్న బ్రహ్మాండమైన తుమ్మ
చెట్టును గొండవీటికి రప్పించి మేడనిర్మింపఁబడునట్లు చేసెను. హరిహరరాయలు
దూతనుబంపి కనుఁగొనఁగా శ్రీనాథుఁడు చెప్పినది నిజమాయెను. అతఁడు మెచ్చి అత
నికి జాగీరొసఁగెను. ఒంటిస్తంభము మేడవిషయమెట్లున్నను శ్రీనాథుఁడు కోమటి
వెంకారెడ్డి యాస్థానమందుండెనని పైయంశములు తెలుపుచున్నవి. పల్నాటి వీరచరి
త్రము కొండవీటిసీమప్రాంతములయందుండియే వ్రాసినాఁడు. పైనిఁ జెప్పఁబడినరీతి
నితఁడు వ్రాసిన గ్రంథములలో రెండుతప్పఁ దక్కినవన్ని కొండవీటివారికే యంకితము
చేసినాఁడు. కొండవీటి వేమారెడ్డివద్దను, కోమటి వెంకారెడ్డివద్దను నీయన ఉండెనని
కొండవీటికైఫియ్యతు చాటుచున్నది. ఇన్ని ప్రబల నిదర్శనములు శ్రీనాథుఁడు కొండ
వీటిరెడ్ల యాస్థానవిద్వాంసుఁడని ఘోషించుచుండఁ గాశీఖండము భీమఖండము రెండు
గ్రంథములు రాజమహేంద్రవరమువారి కంకితముచేసెనన్న కారణమున నతఁడు రాజ
మహేంద్రవరపురెడ్ల యాస్థానమున నుండెనని చెప్పుట కారణమునకు దూరముగ
నుండును. తననివాసస్థలమైన కొండవీటిసీమలో నఖండసామ్రాజ్యధురంధరులుండ
వారిని విడిచి వారిచేనీయంబడిన కొద్దిరాజ్యమేలేదు రాజమహేంద్రవర రెడ్లకాస్థాన
విద్వాంసు డయ్యెననుట యసంభవము. కావున

“వీరభద్రారెడ్డి విద్వాంసుముంజేత వియ్యమంచెనుగదా వెదురుగొడియ”

అను సీసపద్యపాదమునకుఁ జార్వాకర్యము విచారించి వీరభద్రారెడ్డికిఁ బ్రియుఁ
డైన విద్వాంసుఁడని యర్థము చెప్పవలయునుగాని యాస్థానవిద్వాంసుఁడని యర్థముచెప్ప
నవకాశములేదు. కొండవీటిరెడ్లకు బంధువులుగాన రాజమహేంద్రవరపురెడ్లు శ్రీనాథుని
సన్తానించి కృతులందియుందురు. గ్రంథములవలన నితఁడు 1397 సం॥ మొదలు 1422
సం॥ వఱకు రాజ్యముచేసిన * ఫిరోజ్షాకాలములోను, 1381 సం॥ మొదలు 1395

సం॥ వఱకు రాజ్యము చేసిన కుమారగిరిభూపాలునికాలములోను, 1379 సం॥ మొదలు 1401 వఱకు రాజ్యము చేసిన హరిహరరాయలకాలములోను, 1395 సం॥ మొదలు 1423 వఱకు రాజ్యము చేసిన కోమటి వెంకారెడ్డికాలములోను, వీరభద్రారెడ్డిపేరుగ 1415 సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమే రాజ్యమునకువచ్చి 1436 సం॥ వఱకు రాజ్యము చేసినట్లు దృష్టాంతములుగల యల్లాడ వేమారెడ్డికాలములోను నున్నట్లు తెలియఁగలదు. ఇతఁడు భీమకాశీఖండములల్లాడవేమారెడ్డికాలములో రచించెను. కాశీఖండములోని “చిన్నారిపొన్నారి” యను పద్యమువలన నితనికి నైషధము రచించునాఁటికి 20 సంవత్సరములును, భీమఖండము రచించునాఁటికి 40 సంవత్సరములును వయస్సుండినట్లుఁపొపవచ్చును.

భీమేశ్వరపురాణములోని

ఉ. “అన్నయమంత్రిశేఖరుఁ డహమ్మదుశాసనదానభూమిభృ
త్సన్నిధికిఁ మదిన్ సముచితంబుగ నేమమహీసురేంద్ర రా
జ్యోన్నతి సంతతాభ్యుదయమొందఁగఁ బారసిభాషవ్రాసినం
గన్నులపండువై యమరుఁ గాకితమందలివర్ణ పద్ధతుల్.”

అను పద్యమువలన నహమ్మదుషా రాజ్యమునకువచ్చిన తరువాతనే భీమఖండము రచింపఁబడినట్లు తెలుచున్నది. కల్బురిగ (Kulburga) రాజధానిగఁ బరిపాలనచేసిన భామినీరాజులలో నహమ్మదుషా యొకఁడు. ఈయన క్రీ॥ శ॥ 1422 సం॥ మొదలు 1435 సం॥ వఱకు రాజ్యముచేసెను. దీనినిఁబట్టి భీమఖండము 1424 సం॥ ప్రాంతమున శ్రీనాథుఁడు రచించియుండునని చెప్పనగును. కావున నితఁడు క్రీ॥ శ॥ 1384 సం॥ ప్రాంతమున జన్మించి, 1404 సం॥న నైషధము, 1424 సం॥ ప్రాంతమున భీమఖండము, 1432 సం॥ ప్రాంతమునఁ గాశీఖండము నాంధ్రీకరించియుండును.

శ్రీనాథుఁడాచారమునకుఁ వీరశైవుఁడైనను శివుఁడని విష్ణువని పోరాడెడు బుద్ధి మంతులవలెఁగాక న్యాయాదిశాస్త్రము లభ్యసించి జ్ఞానదృష్టిగలిగిన వేదాంతిగాఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. హరవిలాసములోని

గీ. “ఆపగింజంత బూదిమైనలదెనేని

వెలఁదిగుమ్మడికాయంత వెఱిపుట్టు.”

అను పద్యపాదముల వలనను మఱికొన్ని పద్యములవలనను భస్మధారణాది బాహ్యవేషములయం దితనికెక్కువ నమ్మకములేనట్లు కనఁబడుచున్నది. ఈయనగొప్ప

పారాణికుడు. తర్కవ్యాకరణాదుల పరిచయమితడు తన గ్రంథములలోఁ గనబరచెను.
భీమఖండకృతినాయక వంశవర్ణనములోని

“కంసాసురధ్వంసచరణపల్లవంబులు దనకుఁబుట్టినిల్లు కావునఁ గారణగుణసంక్ర
మణంబునంబోలెఁ జామరచ్ఛత్రధనుఃఖిద్దాది చిహ్నోపశోభితంబై”
యను వాక్యములును

సీ. “ముక్కంటిదరహాసమున కనుప్రాసంబు మిన్నేటివీటికి మిక్కుటంబు
శారదాజ్యోత్స్నాప్రసాదంబునకు వీపునలువశుద్ధాంతమ్మునకనుభాష
కల్పకారామలేఖకుఁ బ్రతిచ్ఛందంబు త్రిదశేంద్రకరటికామ్రేడితంబు
పుండరీకారణ్యమునకు నధ్యాహారమమృతాంబునిధికభిధాంతరంబు.”

అనువాక్యములును శ్రీనాథుని తర్కవ్యాకరణజ్ఞానమును దిజ్ఞాత్రము సూచించు
చున్నవి. తర్కపరిభాషాపదములైన “ప్రధ్వంసాభావము, ప్రాగభావము” అనునవి
వాడఁబడిన పద్యమొకటి వీధిలోఁ గలదు గాని యది యశ్లీలముగ నుంటచే నుదాహ
రింపఁజాలను. ఈ పద్యము శ్రీనాథరచితమో కాదో కూడ విచారింపవలసియున్నది.
శ్రీనాథుఁ డాంధ్రీకరించిన కాశీఖండము నైషధము “కాశీఖండమయఃపిండం, నైషధం
విషదౌషధం” అని ప్రతీతిగన్నగ్రంథములు. ఇంద్రియలోలత్వ మియన కారోపించి
యనేక కథలు చెప్పుచున్నారు. యౌవనమున స్వేచ్ఛగాఁ దిరిగినమాట వాస్తవమైనట్లే
తెలియుచున్నది. ఇది యితనికిఁగల కళంకమని చెప్పక తప్పదు. కాని కాశీఖండము
రచించునాఁటి కితని మనోవృత్తియందును బ్రవర్తనమునందును సంపూర్ణమైన మార్పు
కలిగినట్లు కాన్పించుచున్నది. శ్రీనాథుఁడు రచించిన గ్రంథములు మరుద్రాజచరిత్రము,
శాలివాహన సప్తశతి, పండితారాధ్య చరిత్రము, భీమఖండము, కాశీఖండము, వీధి,
హరవిలాసము, పల్నాటివీరచరిత్రము. నందనందన శతకముకూడ రచించినట్లు తెలియ
పచ్చుచున్నది. వీనిలో మరుద్రాజచరిత్రము, శాలివాహనసప్తశతి, పండితారాధ్య
చరిత్రము నిప్పుడు కానరావు. వీధి అనఁబడు చిన్నపుస్తకమొకటి ఇప్పుడున్నది
కాని యది శ్రీనాథకృతమో కాదో సంజేహముగ నున్నది. వీధి దశవిధరూపకము
లో నొకటి. దీనికి లక్షణము దశరూపకమునం దీక్రిందివిధమునఁ జెప్పఁబడినది:—

‘వీధీ తు కేశికివృత్తౌ సన్ధ్యజ్ఞాఙ్గైస్తు భాగవత్
రసః సూచ్యస్తు శృంగారః స్మృతేదపి రసాంతరమ్ ।
యుక్తా ప్రస్తవనాఖ్యాతైరఙ్గైరుద్భాత్యకాదిభిః
एवं वीथी विधातव्या ऐकपालप्रयोजिता ॥

దీనిలోఁ బ్రధానరసము శృంగారము. సంధ్యంగాంకములు భాణములారీతి నుండును. ప్రస్తావనలో నుద్ఘాత్యకాద్యంగము లుండవలయును. మహావిద్వాంసుడైన శ్రీనాథుఁడు పూర్వోక్తలక్షణ లక్షితంబగు వీధీరచన కారంభించి యసందర్భములైన వెఱ్ఱితొఱ్ఱపద్యములతో గ్రంథము నింపియుండుట సంభవింపనేరదు. శ్రీనాథుఁడు సలక్షణమైన వీధి రచించియుండును. అది యేకారణముచేతనో నశింపఁగఁ గొన్ని శ్రీనాథ రచిత చాటుపద్యములను గొన్నియన్య వికృతములను గైకొని గ్రంథ మీరూపమును దాల్చియుండును. దీనిలోఁ గొన్నిపద్యములు గౌరవహీనులైన వ్యర్థులు వ్రాసినవిగాఁ గనఁబడుచున్నవి.

లెస్లీ స్టీఫెన్ (Leslie stephen) అనునతఁడు జార్జి ఎలియట్ (George Eliot) జీవచరిత్రములో “A strong imaginative genius is developed early; it is an overmastering faculty which forces its possession into activity often before knowledge or serious thought has accumulated; draws romances, epic poems, and dramas from children in their teens; and suggests that not only the material surroundings, but even the storage of intellectual accomplishments is but an accidental stimulus to the innate creative power” అనిచెప్పినట్లు శ్రీనాథుఁడు బాల్యమునుండి పద్యాలు రచించుచుండెడువాఁడు. బుద్ధివిజ్ఞానయుతము కాకముందే యపూర్వ మేధావంతుల నిర్భరశక్తి పొంగి పొరలి బయటికివచ్చుచుండుట సహజము. సీ. “చిన్నారి పొన్నారి చిఱుతకూకటినాఁడు రచియించితిని మరుద్రాజచరిత” అను పాదమువలన నీయనపిల్లజుట్టునాఁడే మరుద్రాజచరిత్రము వ్రాసెనని తెలియఁగలదు. భీమఖండములోని “భాషించినాఁడవు బహుదేశబుధులతో విద్యాపరీక్షణవేళలందు” అను వాక్యమువలన గృహమునో లేక తన్నాదరించు సంస్థానమునో కనిపెట్టికొనియుండు తక్కిన వారివలె గాక యంద్రదేశమంతయుఁ గలయఁ దిరిగినట్లు కాన్పించుచున్నది. రెడ్డిరాజాస్థాన మందు విద్యాధికారిగానుండి అనేకదేశపండితులను పరీక్షించెనని తెలియుచున్నది. వాస్తవముగా శ్రీనాథుఁడు తెలుగుదేశములో పుట్టిన మహావిద్వాంసులలో ఒకడు. వేంకటగిరి ప్రభువగు సర్వజ్ఞసింగమనాయుని యాస్థానమునకుఁ బోయినప్పుడు “గోల కొండ, మాలముండ, పూలదండ, కొత్తకుండ” యను పదములనుంచి భారతార్థమువచ్చునట్లు పద్యము చెప్పుమని యడుగ నీక్రిందివిధమునఁ జెప్పెనని వాడుకగలదు—

గీ. “ఓయిధృతరాష్ట్ర నీ కొడుకుత్త గోల
కొండ విధ మాలముండఁ గృష్ణుండుకాచి
పాండుసూనుల గెల్పించు నండయగుచు
నుదరమునఁ బూలదండ రే కొత్తకుండ.”

[ఉత్తగోల=పట్టి యవివేకి; కొండవిధము = కొండవలె నభేద్యమై; ఆలము = యుద్ధము; ఉండఁ = ఉండఁగా; ఉదరమున = మెడలో వేసికొనిననుదరము వైబడి యుండు; పూలదండరేకు = పువ్వులదండరేకు; ఉత్తకుండ = ఉత్తుకొనకుండ ననఁగా నలఁగకుండ; మెడలో వేసికొన్న పూలదండయొక్క రేకైన నలఁగకుండు సంతభద్ర ముగా రక్షించి కృష్ణుండు పాండవుల గెలిపించునని యర్థము].

మఱియు నితని చాటుపద్యములని యీ క్రిందివి వాడుకలో నున్నవి :—

సీ. దీనారటంకాలఁ దీర్థమాడించితి దక్షిణాధీశు ముత్యాలకాలఁ
బలుకుతోడై తాంధ్రభాషామహాకావ్య నైషధగ్రంథ సందర్భమందుఁ
బగులఁగొట్టించి తుదృఢవివాదప్రాధి గౌడడిండిమభట్టుకంచుధక్క
చంద్రశేఖరక్రియాశక్తిరాయలయొద్దఁ బాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుద
మొటులమెప్పించెదో నన్నునింకమీఁద, రాపుసింగమహీపాలుఁధీవిశాలు
నిండుకొలువున నెలకొనియుండినీవు, సరససద్గుణ నికురుంబ శారదాంబ. 1

సీ. కవిరాజుకంఠంబు కౌగిలించెనుగదా పురవీధి నెదురెండ పొగడదండ
సార్వభౌముని భుజాస్తంభమెక్కినుగదా నగరివాకిటనుండు నల్లగుండు
ఆంధ్రనైషధకర్తయంఘ్రియుగ్మంబునఁ దగిలియుండెనుగదా నిగళయుగము
వీరభద్రారెడ్డి విద్వాంసుముంజేత వియ్యమంచెనుగదా వెదురుగొడియ
కృష్ణవేణమ్మకొనిపోయె నింతఫలము, బిలబిలాక్షులుతినిపోయెఁ దిలలుపెసలు
బొడ్డుపల్లెను గొడ్డేటిమోసపోతి, నెట్లు చెల్లింతుండంకంబు లేదునూఱు. 2

సీ. కాళికావిశ్వేశుఁ గలిసె వీరారెడ్డి రత్నాంబరంబులేరాయఁడిచ్చుఁ
గైలాసగిరిఁబండె మైలారునిభుఁడేగిదినవెచ్చ మేరాజుతీర్థుఁగలఁడు
రంభఁగూడెఁ దెనుంగురాయరాహుత్తుండు కస్తురికేరాజుఁ బ్రస్తుతింతు
స్వర్గసుండయ్యె విస్సనమంత్ర మఱిహేమపాత్రాన్న మెవ్వనిపక్షిఁగలదు
భాస్కరుండు మున్నె దేవునిపాలికరిగెఁ, కలియుగంబుననికనుండఁ గవ్వమనుచు
దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గురనఁగ, నరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరపురికి. 3

కా. అక్షయ్యంబుగ సాంపరాయని తెలంగాధీశ కస్తూరికా
భిక్షాదానము చేయురాసుకవిరా డ్బృందారక శ్రేణికిన్
దాక్షారామచళుక్యభీమవర గంధర్వాప్సరోభామినీ
వక్షోజద్వయకుంభికుంభములపై వాసించునవ్వాసనన్.

4

వీనిలోని 1, 4 పద్యములు వీధినాటకమునఁ గానవచ్చుచున్నవి.

ఈయన దేశసంచారము చేసెనుగావుననే తెలుఁగు దేశమందలి యాచారములను నడవడికలను సంపూర్ణముగ గ్రహించెను. వివిధదేశములం దిరుగునప్పుడు నానావిధజనులతోఁ గలియుట సంభవించునుగదా. ఈతనికృతులకు వైశిష్ట్యము కలిగించిన కారణములలో బహుదేశసంచారమే ముఖ్యమైనదని చెప్పవచ్చును.

శ్రీనాథుఁడు మొదటఁ బల్నాటిసీమకుఁబోయినప్పు డతనివై దుష్యము నచ్చటి ప్రజలదివర కెఱుంగమిచేఁగాఁబో లంత గౌరవము చూపఁబడినట్లు కాన్పింపదు. అతఁడును దనకుఁ గలిగిన యనాదరణ సూచకముగఁ గొన్ని గ్రామముల మీదఁ బద్యములు చెప్పినాఁడని జనులిప్పటికే వాడుకొనుచున్నారు. వానిలోఁ గొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించెదను.—

క. నెమలిపురి యమపురంబుగ, యముఁడాయెను బసివిరెడ్డి యంతకుమిగులన్
యమదూతలై రికాపులు, క్రమమెఱుంగని దున్నలైరి కరణాలెల్లన్.

క. గుడిమిదికోలిచేతను, గుడిలోపలినంబివారి కోడలిచేతన్
నడివీధిలంజచేతను, నడిగొప్పలయోరుగాలి నణఁగితి ననుమి.

క. జొన్నకలి జొన్నయంబలి, జొన్నన్నము జొన్నపిసరు జొన్నతెతప్పన్
సన్నన్నము సున్నసుమి, పన్నుగఁబల్నాటిసీమ ప్రజలందఱకున్.

క. తేభులమందై బోనము, పాలాయెను మంచిసీళ్ళపడియుండుటకే
నేలేకఱవై పోయెను, గాలినగుర్జాలనిష్టకా మేశహారా.

గీ. ఊరువ్యాఘ్రునగర (పులిపాడు) మురగంబు (శేషయ్య) కరణంబు
కాపుకపివరుండు (హనుమయ్య) కసపు (పుల్లయ్య)నీఁడు
గుంపుగాఁగఁజేరి గురిజాలసీమలో
నోగులంతగూడి రొక్కచోట.

కార్యమపూడిని శ్లాఘించుచు నీక్రిందిపద్యమును జెప్పెనట:—

ఉ. “వీరులుదివ్యలింగములు, విష్ణువునాయనఁడు, కల్లిపోతరా
జారయభైరవుండు (తుహినాద్రిజయంకమ, నిర్మలాంబువై)
కేరెడు గంగధారమడుగేమణి కన్యక యన్నిభంగులం
గారెమపూడిపట్టణము కాశిసుమీ కనుఁగొన్నవారికిన్.”

ప్రథమమున గౌరవము పడయకపోయినను రానురాను శ్రీనాథుఁడు పల్నాటి వారితో మిక్కిలి మైత్రివాటించి తనవార్ధకమునంతయు నచ్చటనే గడపెను. పల్నాటి వీరచరిత్ర మచ్చటనుండియే వ్రాసినాఁడు. ఇప్పుడు కానవచ్చుచున్న గ్రంథములలో నితఁడు మొదట రచించినది శృంగారనైషధము. ఇతనికిఁ బూర్వము కృతికర్తలందరు విస్తారముగఁ బురాణములఁ దెనిగించిరి. క్రొత్తమార్గ మవలంబించి యితఁడు శ్రీహర్ష రచిత నైషధకావ్యము నాంధ్రీకరించి కొండవీటి పేమారెడ్డి మంత్రియైన మామిడిసింగన కంకిత మొనర్చెను. మామిడిసింగన కొండవీటిసీమలోని బలిజేషల్లి నివాసి. బలిజేషల్లిలో నిప్పటికి మామిడివారు గలరు. నైషధమునఁ దనయాంధ్రీకరణపద్ధతిని గూర్చి యిట్లు చెప్పికొనినాఁడు.—

“భట్టహర్ష మహాకవీశ్వరుండు కవికులాదృష్టాధ్వపాంథుం డొనర్చిన * నైషధ శృంగార కావ్యంబాంధ్ర భాషావిశేషంబున నశేషమనీషి హృదయంగమంబుగ శయ్యనను సరించియు నభిప్రాయంబు గుఱించియు భావం బుపలక్షించియు రసంబుపోషించియు నలంకారంబు భూషించియు నౌచిత్యం బాదరించియు ననౌచిత్యంబు పరిహరించియు మాతృకానుసారంబుగఁ జెప్పఁబడిన యీభాషా నైషధకావ్యంబు”

ఇతఁడు చాలాశ్లోకాలను సరిగా తెనిగించలేదు.

* కావ్యాస్వాదానికి అనుకూలమై రసప్రలుభ్ధమైన బుద్ధియొక్కవినాశం అధికంగా తెలుగుదేశంలో తెలుగుపద్యకర్తల్లో నన్నయకాలంనుండి ఆరంభమై శ్రీనాథుడిసమయంవరకు సమగ్రతను సమీపించినట్లు కనబడుతున్నది. కనుకనే కాళిదాసు రఘువంశాది కావ్యాలుండగా వాటిను పేక్షించి తదపేక్షచేత, అధమకావ్యమనదగిన నైషధంమీదికి అతడిదృష్టిపోయి “కవికులాదృష్టాధ్వపాంథుండు” అని శ్రీహర్షుణ్ణి పొగడివుంటాడు. కుమారసంభవంలోని కొన్నిశ్లోకాల నితడు తెలిగించినా దాన్ని ప్రధానంగా పాటించలేదు. విస్తరంనైషధ తత్త్వజిజ్ఞాసలోద్రవ్యవ్యం. ఇట్లానే పింగళి సూరన్న శుష్కమైన శ్లేషపద్యరచనకు ఆశపడ్డాడు. ఈతీరుగా కాల ప్రభావం, నన్నయపద్యంయొక్క దుర్లక్షణాలైన పళిప్రాసలచెత్త, అణచివేస్తున్నప్ప

శ్లో తవ రుపసిదం తయా వినా విఫలం పుష్పమివావకేశినః ।

इय मृद्वदना वृथावनी स्ववनी सम्प्रवदत्पिकाऽपि का ॥ स २ ॥

దీనిని.—

గీ. “సౌరభములేనియట్టి పుష్పంబువోలే
గండుఁగోయిలవెలియైన కానవోలే
నభివ దమయంతితోడ సఖ్యంబులేని
నీమసౌందర్య విభవంబు నిష్ఫలంబు.”

అని తెలిసిచెడు. సంస్కృతమున “అవకేశినః విఫలంపుష్పమివ (వంధ్యవృక్షము యొక్క ఫలరహితమైన పుష్పమువలె)” అనియుండ ‘సౌరభములేని యట్టి పుష్పంబు వోలే’ నని తప్పగా తెలిసించినాడు. “ఇయమృద్ధదనావృథావనీ” అనునది విడిచిపెట్టి నాడు. “స్వవనీ సంప్రవదత్పికాపి కా (కూయుచున్న కోకిలలుగల స్వోద్యానవనము నిర్లక్ష్యము)” అనియుండ దీనిభావము పరిత్యజించి “గండుఁగోయిలవెలియైన కాన వోలే” నని అపానువాదం చేసినాడు.

శ్లో तस्मूत्युगेन सुन्दरी किमु रम्भां परिणाहिना परं ।

तरुणीमपि जिगुरेव तां धनदापत्यतपःफलस्तनीम् ॥ स २ ॥

దీనిని.—

మ. వనకాతేషణ యూరుయుగ్మమును లావణ్యంబునుం గేలికా
ననసంక్రందన షట్టణప్రకటజన్తస్థానలక్ రంభలక్
ధనదావశ్యతమఫలస్తయల నత్యంతాభిరామాంగులక్
మరుజాధీశయధకరించు బొగడక్ మాబోంట్లకుక్ శక్యమే.

అని యాంధ్రీకరించినాడు. దీనిలో మూలమునలేని ‘కేలికాననసంక్రందన షట్టణ ప్రకటజన్తస్థానలక్’ అను క్రొత్తవిశేషణము చేర్చినాడు. మూలములోని “ధనదావశ్య తమఫలస్తయిం” అనునది తరుణీచరమైన రంభాశబ్దమునకు విశేషణముకాని తరుచరమైన రంభాశబ్దమునకు విశేషణముకాదు. ఈతఁ డీ విశేషణమురెంటికిఁ జేర్చినాడు.

టీ. శ్రీనాథుడు పింగళి సూరన అక్కడక్కడ వాటిని అతిక్రమించి నిసర్గకవితాపర త్యాన్ని ప్రదర్శిస్తున్నారు. వీరిద్దరిలో భావసౌకుమార్యాదుల్లో పింగళి సూరన్న మేలన వచ్చును. మురళివద్యాలకు వీరుబలిగాకుంటే వీరివల్ల తెలుగుదేశాని కెంత ప్రకృష్టమైన కృతులు లభించి ఉండేవో అని సంభావిస్తుంటాను.

మూలములలోఁ దరుతరుణీవాచకములైన రంభౌశబ్దములకు రెంటికి వేటువేటువిశేషణములుండ నితఁడు విశేషణములన్నియు రెంటికిఁ గలిపిచెప్పెను. పద్యమునకు శ్లోకమునకు సర్గములలోఁగూడఁ గొంతభేదము కన్పట్టుచున్నది. ఇట్లే యెన్నోచోట్ల తప్పవ్రోవ ననుసరించి దోషవంతమైన అనువాదములు చేసినాడు. మూలములోనున్న శ్లోకముల నొకదానివెంట నొకటిని గ్రమముగఁ దెనిఁగింపలేదు. “నిపీయయస్య క్షీతిరక్షిణికథాః” అను ప్రథమశ్లోకమును బొత్తిగ వదలిపెట్టి “సువర్ణదండై కసితాతపత్రితజ్వలత్ప్రతాపవళిక్షీర్తిమండలః” అను రెండవశ్లోకములోని భాగమును, “పవిత్రమత్రాతనులేజగద్యుగే స్తృతారసక్షాశనయేవతత్కథా” అను మూడవ శ్లోకభాగమును “అముష్యవిద్యారసనాగ్రనర్తకీ” అను నైదవశ్లోకములోని భాగమును “స్ఫురద్ధనుర్జిస్వనతద్ధనాశుగ ప్రగల్భవృష్టిర్వ్యయితస్యసంగరే” అను తొమ్మిదవశ్లోకములోని భాగమునుజేర్చి కథాప్రారంభమందలి మొదటిపద్యము చెప్పినాడు. ప్రథమసర్గమును బ్రథమాశ్వాసముగ నాంధ్రీకరించి ద్వితీయ తృతీయ చతుర్థసర్గముల ద్వితీయాశ్వాసమందును; 5, 6, 7 సర్గములఁ ద్వితీయాశ్వాసమందును; 8, 9 సర్గములను 10-వ సర్గములోని 87 శ్లోకములను జతుర్థాశ్వాసమందును; 10-వ సర్గములో మిగిలినశ్లోకములను, 11, 12, 13 సర్గములను, 14-వ సర్గములోని 47 శ్లోకములను పంచమాశ్వాసమందును; 14-వ సర్గములో మిగిలిన శ్లోకములను, 15-వ సర్గమును, 16-వ సర్గములోని 113 శ్లోకములను, షష్ఠాశ్వాసమందును; 16-వ సర్గములో మిగిలిన శ్లోకములను, 17, 18 సర్గములను సప్తమాశ్వాసమందును; 19, 20, 21, 22 సర్గముల నష్టమాశ్వాసమందును నిమిడ్చినాడు. సంస్కృతములోని నైషధము నిట్లు తుంచికూర్చి వికృతం చేసినాడు.” సంస్కృతముననున్న స్వయంవర సమయమున సరస్వతీ పచనానుసారముగ దమయంతీదేవి నలునికంతమున మధూకదామమునువేసిన తరువాత, ననఁగా నలవరణానంతరమున, నింద్రాదులు స్వస్వరూపములఁ దాల్చినట్లు సంస్కృత నైషధమునఁ జతుర్దశ సర్గమునందుఁ జెప్పఁబడియుండ నలుని కంతమున దమయంతి పుష్పమాల వేయకముందే యింద్రాదులు నలాకారము విడిచిరని యాంధ్రనైషధ పంచమాశ్వాసమున నున్నది. కాలక్రమము మఱచిపోయి “పాకశాసనుండు, పావకుండు, పరేశపతి, పాశహస్తుండు, పంచముండనైన నేను నియ్యేపురముం బొండవులు పొంచాలింబోలెఁ బంచికొని యనుభవంతము” అని కలి పలికినట్లు సప్తమాశ్వాసమునఁ జెప్పినాడు. రాజతరంగిణి యనుగ్రంథములో

శ్లో ‘శతేషు షడ్ము సార్థేషు త్రివిధేషు చ భూతలే ।

కలేగతేషు వర్షేషు గ్రాభవన్ కురూపాండవాః ’ ॥

అని కలియుగమునఁ గొన్ని సంవత్సరములు గడచినతరువాతఁ గురుపాండవులున్నట్లు చెప్పఁబడినది. ఇదిగాక బృహదశ్వుఁడు నల్గపాఖ్యానము ధర్మజునకుఁ జెప్పట పురాణసిద్ధము. కనుకఁ బాండవులకంటెను నలుఁడు మిక్కిలి పూర్వుఁడనుట నిర్వివాదాంశము. ఈ పౌరపాటు శ్రీనాథునిదికాదు. శ్రీహర్షుఁడే

శ్లో 'యతః సహకర్తు మాం పాञ్చాలీ పాण्डవైరివ ।

సాపి పञ్చభిరసాభిః సంవిభిజ్యైవ భుజ్యతామ్ ' ॥

అని సప్తదశసర్గమునఁ జెప్పెను. దీనినే శ్రీనాథుఁ డాంధ్రీకరించెను.

నైషధమునకు వ్యాఖ్యానము వ్రాసిన నారాయణ పండితుఁ డీ విషయము నిట్లు సమర్థించినాఁడు:—

“ పాण्डवानామగ్రభావిత्వాత్తదానీं దృष्टాంతత్వేన

కలయోగిత్వాద్భవిష్యదర్థజ్ఞానసామర్థ్యాద్భవచనం युक्तम् ” ॥

“ జగత్ప్రవాహనాదితయా పాణ्डవపాञ్చాలీవృత్తాంతానా

మతీతత్వాత్తదదాహరణీకృత్యేతద్భుక్తమితివా ॥”

(పాండవుల యగ్రభావి

త్వము (ముందుండుట) వలన నప్పటి దృష్టాంతత్వముచేఁ గలియొక్క యోగిత్వ భవిష్యదర్థజ్ఞాన సామర్థ్యకారణమున వచనము యుక్తము. లేదా, జగత్ప్రవాహముయొక్క యనాదితత్వేనఁ బాండవపాంచాలీ వృత్తాంతముల యతీతత్వమువలన నది యుదాహరణము చేసి చెప్పఁబడినది.)

ఇతఁడు శ్రీహర్షునియందలి గౌరవాతిశయముచే నెటులైన సమర్థింపవలెనని యత్నించెఁగాని జ్ఞానదృష్టితోఁ జూచినయెడల నీసమర్థనము యుక్తియుక్తముగఁ గాన్పింపదు. కవి ప్రమాదమునొందెననుటయే సమంజసముగా నుండును. బహుశః రచనావేగమున నీ పౌరపా టతఁడు కనుఁగొని యుండకపోవచ్చును. “ప్రమాదోధీమతా మపి” యను నార్యోక్తి కలదుగదా.

నైషధమునందు నలచరిత్ర సంపూర్ణముగలేదు. నలుఁడు దమయంతిని బెండ్లాడి స్వనగరము ప్రవేశించిన తరువాతఁ గలి యచ్చటికివచ్చి మందిరోద్యానమునందలి పొదలొని తాండ్రచెట్టు తొఱ్ఱలోనుండి నలునియందు రంధ్రాన్వేషణము చేయుచుండ నూతన దంపతు లిష్టోపభోగములఁ బొందునప్పుడు ప్రొద్దుగ్రుంకఁగా నుదయించిన చంద్రుని వర్ణనముతో గ్రంథము సమాప్తి గావించినాఁడు. శ్రీహర్షుఁడు నైషధము సంపూర్ణముగ నలువది సర్గములలో రచించెనని కొందఱుండురుగాని యది యవిశ్వాస్యము.

ఈవిషయమై వైషధమునకు వ్యాఖ్యానము వ్రాసిన నారాయణ పండితుఁ డిట్లు సుడువుచున్నాఁడు:—

“महाभारतादौ वर्णितस्याप्युत्तरनलचरितस्य नीरसत्वान्नायकानुदयवर्गनेन रसभङ्ग सद्भावाच्च काव्यस्य च सहृदयाह्लादनफलत्वच्चात्रोत्तरनलचरित्रं श्रीहर्षेण न वर्णित मित्यादि ज्ञातव्यम्”

(మహాభారతాదులయందు వర్ణింపఁబడినప్పటికి నుత్తర నలచరిత్రయొక్క నీర సత్వమువలనను, నాయకానుదయ వర్ణనముచే రసభంగము గలుగుటవలనను సహృద యాహ్లాదము కావ్యమునకు ఫలమగుటవలనను నీవైషధకావ్యమునం దుత్తరనలచరిత్రము శ్రీహర్షునిచేత వర్ణింపఁబడలేదని యెఱుఁగఁదగినది.)”

శ్రీహర్షుఁడు వర్ణించినమట్టుకు శ్రీనాథుఁ డాంధ్రీకరింప నెంచెను.

* ఇతడు సరిగా తెలిగించయత్నించిన కొన్ని సంస్కృతపద్యములు వాని అను వాదపద్యములు ఉదాహరించెదను.

* సరిగా తెలిగించయత్నించినప్పటికీ కృతార్థుడుకాలేదు. నన్నయపద్యం యొక్క దుష్టలక్షణాలైన వళిప్రాసలదరువు, ఉచితపద్యనిర్ణయం లేకపోవడం, దండగ మాటలకు అధికవిశేషణాలకు కారణమైనందువల్ల మూలంలోని అంశాలు యథాకా పాన్ని కోలుపోయినవి. ఇక అపానువాదాలు మొదలయినవి అధిమాధికారుల కెట్లా వుంటేనేమి విచారించే దెవరని చేసివుంటాడు. “అశేషమనీషిహృదయంగమంబుగ” అన్నచోటి మనీషులు, తెలుగుకృతులు అధిమాధికారులకే ననేకోటిలోని వారే అయి వుంటారు. కాకుంటే ఇట్లాటి అనుచితానువాదాలు హృదయంగమంకాజాలవుకదా. అల్పబుద్ధులకోసం భారతాదులను పూర్వులు సంగ్రహాలుగా తోచినట్లు రచిస్తే రచించ వచ్చును గాని సర్వకాలం సర్వదశలందూ అవే పరమగ్రథాలని మనము గంతులుచే స్తుండడంమాత్రం వివేకం మాలినపనే కాగలదు. వైషద్యాల్లో గీతలుగీసినవి మూలం లోలేని అధికప్రసంగం. ఇట్లానే దండగచెత్త అనేకపద్యాలలో దృష్టమవుతున్నది. ఇక తీసివేతలు మార్పులు ప్రస్ఫుటమేను. నన్నయపద్యంలో రచనచేస్తే ఈనోహలు, కావ్యాత్మ అయిన వ్యంగ్యంయొక్క వినాశం, యెవరికైనా తప్పవు. మూలభాష తెలి యనివారికి మూలంలోని అంశాలు ఉన్నవి ఉన్నట్లు అవికృతంగా తెలపడమే అనువాదం యొక్క పరమప్రయోజనం. మూలంలోవున్నది తీసివేయక లేనిది కుక్కకచేసిన అను వాదాలకు లక్ష్యభండంలోని రఘువంశానువాదం, గీతానువాదం మొదలైనవి చూడ గును.

1. శ్లో. ఆయం దరిద్రోభవితేతి వై ధనీం
లిపింలలాటేఽర్థిజనస్య జాగ్రతీం,
మృషాం న చక్రేఽల్పితకల్పపాదపః
ప్రణీయ దారిద్ర్యదరిద్రతాం నృపః.

స. ౧.

చ. ఇతఃదు దరిద్రః డౌననుచు నేర్పడనర్థిలలాటపట్టికన్
శతధృతివ్రాసినట్టి లిపిజాలమనర్థము కానియట్లుగా
వితరణభేలనాభిభవవిభ్రమనిర్జితకల్పభూరుహుం
డతఃదు దరిద్రతాగుణమునందు దరిద్రుని జేయునాతనిన్.

ఆ. ౧.

2. శ్లో. సరసీః పరిశీలితుం మయా గమికర్తృకృతనైకసీవృతా
అతిథిత్వమనాయుసాదృశోః సదసత్సంశయగోచరోదరీ.

స. ౨.

మ. కమలేందీవర షండమండితలసత్కాసారసేవారతిన్
గమికర్తృకృతనైకసీవృతుడనై కంటిన్ విదర్భంబునన్
రమణిం బల్లవపాణిః బద్ధనయనన్ రాకేందుబింబాననన్
సమపీనస్తన న స్తినాస్తి విచికిత్సాహేతు శాతోదరిన్.

ఆ. ౨.

1. శ్లో. విరహిణో విముఖస్య విధూదయే
శమనదికృపనస్సన దక్షిణః
సుమనసో నమయన్నటనాధను
స్తవతుబాహురసౌ యది దక్షిణః.

స. ౪.

ఉ. రాకసుధాంశుమండలమురాకకు మాఱు మొగంబు సేయుచో
దీకొనివచ్చు దండధరదికృపమానమ దక్షిణంబగుం
గాక వియోగికిం గుసుమకార్తుకశృంగము వంగఁజేయు నీ
యీకరచంకజాతము రతీశ్వరదక్షిణమైననాఁటికిన్.

ఆ. ౨.

౩. శ్లో. దృశౌ కిమస్యాశ్చపలస్వభావే
నదూరమాక్రమ్య మిథోమిలేతాం
న చేత్కృతః స్యాదనయోః ప్రయాణే
విఘ్నః శ్రవకూపనిపాతభీత్యా.

ఆ. ౩.

గీ. శ్రవణపుటకూపవినిపాతసాధ్వసమున
నిగిడి యవ్వలికటుసోక నిల్చెఁగాక
యధికచపలస్వభావంబు లై నయట్టి
దీనికన్నులు తలచుట్టు తిరిగిరావె.

ఆ. 3.

5. శ్లో. వృథాపరీహాస ఇతి ప్రగల్భతా
ననేతిచ త్వాదృశి వాగ్విగర్హణా
భవత్యవజ్ఞా చ భవత్యనుత్తరా
దతః ప్రదత్సుః ప్రతివాచమస్తి తే.

స. ౯.

గీ. కలికినవ్వు ప్రగల్భతాకారణంబు
కాదుకాదంటవాచావిగర్హణంబు
పలుకకుంట తిరస్కారకలనముద్ర
గాన ప్రత్యుత్తరంబిచ్చుదాన నీకు.

ఆ. ౪.

6. శ్లో. నిస్త్రింశత్రుటితారివారణఘటాకుంభాస్థి కూటావట
స్థానస్థాయుక మాక్తికోత్కరకిరఃకేరస్య నాయంకరః
ఉన్నితశ్చతురంగనైన్యసమరత్వంగతురంగక్షురా
క్షుణ్ణాసు క్షితిషు క్షిపన్నివ యశః క్షోణీజబీజవ్రజం.

స. ౧౨.

శా. క్రూరాసిత్రుటితారివారణఘటాకుంభస్థకూటస్థలీ
రారాజన్నవమాక్తికోత్కరకరారంభక్రమోజ్జృంభయై
యారాజన్యకరంబు పోరులఁ గరం బేపారు సత్కిర్తిబీ
జారోపం బొనరించుభంగి హయరింఖాగ్రక్షతక్షోణులన్.

ఆ. ౫.

7. శ్లో. అహర్నిశావేతిరతాయపృచ్ఛతి
క్రమోష్ణశీతాన్నకరార్పణాద్విబే
ప్రాయా విదగ్ధా కిల తన్నిషేధినీ
న్యధత్త సంధ్యామధురేఽధరేఽంగుళిం.

స. ౧౩.

గీ. ఉష్ణశీతాన్నకబళంబులొకఁడుసూపఁ
బవలొ రాత్రియొ యొడఁగూడనవసరమని
దానికు తరమొకలతాతన్నియిచ్చె
నధరబింబంబు విఱచి సంధ్యాగమమని.

ఆ. ౬.

8. శ్లో. నిజాదనువ్రజ్య సమండలావధే
 ర్నలం నివృత్తౌ చటులాపతాం గతః
 తడాగకల్లోల ఇవానిలం తటా
 దృతానతిర్వాప్యవపుతే వరాటరాట్.

స. ౧౬.

గీ. ఆత్మమండలమవధిగా ననుసరించి
 అవనినాథుఁడు జామాతననిపి మరలె
 నాప్రతీరంబు గంధవాహంబు ననిచి
 మరలివచ్చు తటాకంపుతరంగవోలె.

ఆ. 2.

9. శ్లో. పితాత్మనః పుణ్యమనాపదఃక్షమా
 ధనం మనస్తుష్టిరథాఖిలం నలః
 అతఃపరం పుత్రి న కోపి తేహమి
 త్యుదస్మరేష వ్యసృజన్నిజౌరసిం.

స. ౧౬.

మ. గురువన్నఁ ధనమన్నఁ బుణ్యమనినఁ గోత్రోదయంబన్న దే
 పరయన్నఁ మనమన్నఁ దుష్టియనినఁ వాత్సల్యమన్నఁ నిజే
 శ్వరుఁడన్నఁ బరమోపకారమనినఁ సర్వంబునన్నఁ దలో
 దరి నీకుఁ నిషధాధినాథుఁడె సుమీ తథ్యంబుగాఁ జెప్పితిన్.

ఆ. 2.

10. శ్లో. విశ్వరూప కృతవిశ్వ కియత్రే
 వైభవాద్భుతమణౌ హృది కుర్వే
 హేమ నహ్యతి కియన్నిజచీరే
 కాంచనాద్రి మధిగత్య దరిద్రః.

స. ౨౧.

గీ. విశ్వరూప భవద్భూరివిభవమహిమ
 యెంత వర్ణింపఁజాలునీ యీమనంబు
 ప్రాతప్రేచీరచేఱఁగున బడుఁగువాఁడు
 హేమశైలంబు చిదిపి రాలెన్ని ముడుచు.

ఆ. ౪.

11. శ్లో. స్వధాకృతం యత్తనయైః పితృభ్యః
 శ్రద్ధాపవిత్రం తిలచిత్రమంభః
 చంద్రం పితృస్థానతయోపతస్థే
 తదంకరోచిః భుచితానుధైవ.

గీ. చంద్రమండలమిది పితృస్థానమగుట
జనసమావర్జితస్వధాసలిలతిలలు
మంత్రబలముననెక్కె నీమధ్యమునకుఁ
జంద్రబింబాస్యలాంఛన చ్ఛాయగాదు.

నైషధము తరువాత నితఁడు రచించినది *భీమేశ్వరపురాణము. సంస్కృతమున
32 అధ్యాయములలోనున్న భీమఖండము తెలుఁగున నాతాశ్వాసములుగ రచించెను.
ద్వితీయాశ్వాసములోఁ బీఠికాపురవర్ణనము స్వేచ్ఛగఁ జేసినాఁడు. సూర్యాస్తమయ
చంద్రోదయ సూర్యోదయవర్ణనముల నధికముగఁ జేర్చినాఁడు. మూలముననుసరించి
ఇత డనువదింపఁ దలపెట్టిన కొన్నిశ్లోకములు వాని అనువాదవాక్యములు ఈక్రింద
ఉదాహరింపబడినవి.

శ్లో. అవలో కిమేతన్నే బ్రూహి వైవర్ణ్యం వదనే తవ
దృశ్యతే నేత్రయోదైన్యం మానసవ్యధయానఘ
కచ్చిన్న జాతో వాగ్వాదో లోలారేకణ సమం తవ
దుంతివిఘ్నేశ్వరః కచ్చిన్న త్వాం ధిక్కృతవాన్ రుషా
కచిత్త్వం త్సుధితః కాలే విశాలాత్యై న వంచితః
న కచ్చిత్వయ్యనుచితం భైరవేణ కృతం ముథా
కథం త్యక్తం త్వయా గంగావాహినీనైకతస్థలం
కథం తత్పరమం స్థానం వ్యసృజఃకోశపంచకం
కథం త్వం ముక్తవాన్ ప్రాప్యమవిముక్తవసుంధరాం
కథం విశ్వేశ్వరం దేవం సతాముఞ్చి తవాన్ ధనం.

గీ. ఆననమునందు వైవర్ణ్య మగ్గలించెఁ
గన్నుగవయందు దైన్యంబు గానఁబడియె
నార్తి యేదేని యొకటి నీయంతరంగ
మూనియున్నది యిది యెట్టులొక్కొయనఘ.

స్తీ. లోలార్కునకు నీకులోలోననేమేనిఁబోటిపుట్టదుగదా మాటమాట
పెనకయ్య శ్రీదుంతివిఘ్నేశరస్వామి ధిక్కరింపఁడు గదా తెగువ నిన్ను
నాఁకొన్ననిన్ను మధ్యాహ్నకాలంబున నరయకుండదు గదా యన్నపూర్ణ
నెపమేమియునులేక నీయెడాటమ్మునఁ బాటిదప్పఁడు గదా భైరవుండు

* తుంచడం కూర్చడం మొదలైనవాటితో భీమఖండంకూడా దూషితమైనది.

ఎట్టు పాసితి మిన్నేటి యిసుకతిప్ప
 ఎట్టు పాసితి వాస్థలంజేనుకొను
 లెట్టు పాసితి పవిముక్తహట్టభూమి
 ఎట్టు పాసితి విశ్వేశు నిందుధరుని.

1. శ్లో. అథ క్రోధస్సముద్భూతః క్షుధార్త్యా హృదయే మమ
 తేన క్రోధాంధకారేణ ప్రవృద్ధే నాహముద్ధతః
 కిమప్యదృష్ట్వా సహసా భిక్షాపాత్రాణ్యపాతయం
 శిలాయాం శతధా భిన్నం శిష్యేషు భయకంపిషు.

అధ్యా. ౧గీ.

శా. కుక్షీప్రోద్భవనిష్ఠురక్షుధితదుష్కృధాంధకారంబునం
 జక్షుల్ రెండును జిమ్మచీకఁటులుగా సంరంభశుంభద్గతిం
 ద్రేక్షచాఛత్రులు భీతినొందఁ కడునుద్రేకించి హట్టంబునన్
 భిక్షాపాత్రలు రాతిమీద శతధాభిన్నంబుగా వైచితిన్.

ఆ. ౨.

2. శ్లో. సర్వే తద్వాక్యమాకర్ణ్య తమవోచన్నిదం వచః
 న నివర్తయితుం శక్యమమోఘం నో వచోఽనఘ
 తస్మాదన్యేన మార్గేణ కరిష్యామశ్శివం వయం.

అధ్యా. ౨౧.

గీ. అనుటయును వారలామాట లాదరించి
 క్రమ్మఱుపరాదు పలుక మోఘమ్ము మాకు
 నీవ యిప్పుడు చెప్పినహితమునూది
 వేఱుచందాన మేలు గావించుమింక.

ఆ. ౪.

3. శ్లో. సముచ్చలత్పయోవీచీమాలికాపరిశోభితా
 దూరీకృతేశ గోవిందధామ సిద్ధవసుంధరా
 జవాతిశయశీర్ణాద్విధామరేణుచయావిలా
 వివేశ గౌతమిగంగా దక్షవాటమహాపురీం.

చ. మలఁగిమలంగిభీమపతి మందిరమండలసిద్ధభూమికిన్
 దొలఁగితొలంగి యుచ్చలితతోయతరంగపరంపరోద్ధతిన్
 జెలఁగిచెలంగి యారభటిశీర్ణధరాధర ధాతురేణులం
 గలగికలంగి పాటె వడిగౌతమకన్యకదక్షవాటికన్.

ఆ. ౪

శ్లో. తిష్ఠన్తూత్త్రోఽపి వాసిష్ఠో వసిష్ఠసదృశోఽపి వా
దక్షవాటి పురస్థాతా మోక్షం యాతి న సంశయః. అధ్యాయ. 3౨.

క. తిష్ఠన్తూత్త్రున కై న వ, సిష్ఠప్రతిమానుడైన శిష్ఠున కైన
నిష్ఠాత్మ గలిగె నేనియు, నిష్ఠాకాలంబుము క్తినియమం బచటన్. ఆ. ౬.

సంస్కృతమున 32-వ అధ్యాయములో ముగింపువాక్యమైన “యజ్ఞావసాన సమయే భీమేశం వీక్షీతుం యయుః” అనుదానిని “యజ్ఞావసానసమయంబున శ్రీమన్మహా దేవుని సందర్శింపజనిరి” అని తెనిగించి కథముగించి తరువాత సంస్కృతములో నున్నట్లే తాను గూడ ఫలశ్రుతి చెప్పి గ్రంథము సమాప్తికావించినాడు. దీని పిమ్మట నతఁడు రచించినది *కాశీఖండము.

మూలానుసారముగా నితఁడు తెలుఁగు చేయఁబూనిన కొన్ని మూలశ్లోకాలను వాని అనువాదపద్యాలను చూపుచున్నాను.

1. శ్లో. అరుంధతీం ధ్రువం చైవ విష్ణోస్త్రీణి పదాని చ
అసన్నమృత్యుర్నో పశ్యేచ్ఛతుర్థం మాతృమండలం.

ఉ. కానఁడరుంధతిఁ ధ్రువునిఁ గానఁడు విష్ణుపదత్రయంబునుం
గానఁడు మాతృమండలము కానఁడు కన్నులు కల్గియేని యే
మానవుఁ డమ్మనుష్యునకు మాసములాఱు విరామమొందఁగాఁ
గానఁగవచ్చుఁ గుంభభవ! కాలునిబంధురసౌధవీధికల్.

ఆ. ౧.

2. శ్లో. మృదు విజ్ఞాపనం చక్రః పాకశాలాధికారిణః
నజానామో వయం నాథ త్వత్ప్రతాపభయార్దితః
కుస్వత్యాచకయాచిద్వా నష్టో వై శ్వానరః పురాత్
తథాపి సూర్యపాకేన సిద్ధా పజ్జిర్హి కాచన.

గీ. అవధరింపుము నీ ప్రతాపాతిశయము

గరిమమున కోహటించియో కాక వహ్ని

* సంస్కృతంతో సరిచూడకుండా గుడ్డిగా చదివినప్పు డెట్లావున్నా మూలా పేక్షచేత ఇదికూడా నైషధంవలెనే ఉటంకులతో మార్చడాలతో అక్షరవిసోదపుదోషాలతోనిండి మూలంలోని అంశాలు నైషధభీమఖండాల్లోకంటే అధికంగా స్వరూపాన్ని కోల్పోయినవి.

కాశీకాపట్టణమున నివేశమునకుఁ
బదిలమైయుండనోపక పాటిపోయె.

ఉ. అంబుజబాంధవాన్వయనృపాగ్రణిబోనమునేఁడు సూర్యపా
కంబుననాయితంబయిన భిజ్జము భోజనశాలలోనఁ బ
శ్యంబిడినారు పంకజదళాక్షులు రెండవజాముగంట వ్రే
యంబడెనారగింప సమయంబని చెచ్చెర విన్నవించినన్.

3. శ్లో. కస్తై చేయా మయా కన్యా సురమ్యేయం సులక్షణా
అస్యా అనుగుణో లభ్యః క్వ మయా వర ఉత్తమః.
కులేన వయసా చాపి శీలేనాపి శ్రుతేన చ
రూపేణార్థేన సంయుక్తః కస్తై దత్వా సుఖం లభే.
ఇతి చింతయతస్తస్య జ్వరోఽభూదతిదారుణః.
యశ్చింతాభ్యో జ్వరో పుంసామాషధైర్వోపశామ్యతి
తన్మూర్ఖో విపాకేన చింతాభ్యేన జ్వరేణ చ
స విప్రః పంచతాం ప్రాప్తస్యక్త్యా సర్వం గృహాదికం.

గీ. తగినవరుఁ డెవ్వఁడొక్కొ యీతలిరుఁబోడి
కనుగుణుం డెవ్వఁడొకొ విశుద్ధాభిజాత్య
పరమసౌభాగ్యభాగ్యసంపదలకనుచు
నిత్యమును దండ్రి యాత్మఁ జింతించుచుండె.

గీ. మూలనక్షత్రమునయందు మొదలికాలఁ
గన్యగండానఁ బుట్టిన కారణమునఁ
గర్భతుఁడు విప్రుఁడానందకాననమునఁ
జచ్చెఁ జింతాజ్వరముపైని జ్వరముతాకి.

100-వ అధ్యాయములో 87-వ శ్లోకమువఱకుఁ దెనిగించి తక్కిన 59 శ్లోక
ముల నొక్క పద్యములో నిమిడ్చినాఁడు. కాశీఖండము తరువాత నితఁడు రచించినది
హరవిలాసము. కాశీఖండమందలి “చిన్నారిపొన్నారి” యనుపద్యమున హరవిలాస
ముదాహరింపఁబడక పోవుటచేతను నీకృతిపతియై శ్రీనాథునికి బాలసఖుఁడైన తిప్పఁడు
“మంటి బహువత్సరంబులు” అని చెప్పియుండుటవలనను నిది కాశీఖండము రచించిన
తరువాతనే వృద్ధత్వమున రచించెనని భావింపవలసియున్నది. శైలికూడ నీవిషయమునే

బలపఱచుచున్నది. ఈ గ్రంథములోని చిఱుతొండనంబి చరిత్రము పాల్కురికి సోమ నారాధ్యుని బసవపురాణమునుండి గైకొనఁబడినది. శ్రీనాథుఁడు పేర్లు మార్చినాఁడు. బసవపురాణమునుబట్టి కొడుకును జంపి మాయజోగి కాహరము పెట్టినవాఁడు సిరి యాఁడు. సిరియాలునికే మఱియొక పేరు చిఱుతొండనంబి. కొడుకు పేరు లేదు. సిరియాలుని భార్య తిరువెంగాణి. కర్ణాటభాషలో భీమకవిరచించిన బసవపురాణము లోని పేర్లకు సోమనారాధ్యుని బసవపురాణములోని వానికి వ్యత్యాసము కలదు. హరవిలాసమునుబట్టి చిఱుతొండనంబి కుమారుఁడు సిరియాలుఁడు. సిరియాలుని తల్లి తిరువెంగనాచి. బసవపురాణములో నున్న చిఱుతొండనంబి చరిత్రము పూర్తిగ శ్రీనాథుఁడు హరవిలాసమునఁ జెప్పలేదు. కైలాసమున కేగినతరువాత సిరియాలుఁడు తనంతటిభక్తుఁడు లేడని విజ్ఞప్తిగఁగా శివుఁడతనిని భూలోకమునకు మరలఁ దీసికొనివచ్చి నిమ్మవ్వహాలాయుధుల వృత్తాంతములు చూపి గర్వభంగము కావించి తిరిగి కైలాసమునకుఁ గొంపోయిన కథ విడిచిపెట్టినాఁడు. ద్వితీయవిలాసంబైన గౌరీకల్యాణము చాలవఱకుఁ గాళిదాసుని కుమారసంభవమునకుఁ దెనుఁగు. హరవిలాసము స్వకల్పితముగా రచింపఁబూని నడుమ నిట్లుచేయుట కాళిదాసుని కవితయందుఁగల గౌరవము వలననని తోచెడిని. తారకాసురుని వధవనుకఁ గుమారసంభవము 17 సర్గములుగా నున్నది. శ్రీనాథుఁడు కుమారసంభవములోని ఉపోత్తమ శ్లోకమైన

శ్లో. అథ విబుధగణాంస్తానిందుమాళిర్విసృజ్య
క్షీతిధరపతికన్యా మాదదానః కరేణ
కనకకలశయుక్తం భక్తిశోభాసనాథం
క్షీతివిరచితశయ్యం కౌతుకాగారమాగాత్.

అనుదానిని—

గీ. “కనకకలశాది భక్త్యలంకారయుతము
నైనకౌతుకరత్న గేహంబు సొచ్చి
పార్వతియుఁ దాను నీహారభాసుమాళి
పవ్వళించెను ముదమునఁ బాన్పుమీద.”

అని తెనిగించి మిగిలిన 10 సర్గములలో వర్ణింపఁబడిన కుమారజనన మాదిగఁ దారకాసురవధవఱకుఁగల కథనంత యెనిమిది గద్యఃశ్చక్రములలోఁ జెప్పినాఁడు. రి-వ సర్గములో సంభోగవర్ణనము మిక్కిలి విస్తారముగనున్నది. శృంగారవర్ణనమును ముందంజ వేయు శ్రీనాథుఁడు సంభోగవర్ణనము తెనిగింపక కొద్ది వాక్యములలో ముగించుట

చూడఁగ హరవిలాసమును రచించునాఁటికేండ్లు గడచినవాఁడై మనోవృత్తియందు గొప్పమార్పుచెందినట్లు కానంబడుచున్నది. ఏండ్లు గడచినను స్వాభావికచాపలము బొత్తిగఁ బోదనియెడు పక్షమున నేడవసర్గము తరువాతఁగల గ్రంథ మతనికి లభింపఁ పోయియుండును. రి-వ సర్గములోని సంభోగవర్ణనము చాలవఱకశ్లీలముగను ననుచిఁ ముగ నుండుటచే నేడుసర్గములే కాళిదాసుఁడు రచించెననియు మిగిలిన 10 సర్గములు నతని పిమ్మట నెవ్వరో రచించి కాళిదాసుపేరు పెట్టిరనియుఁ గొంతమంది పండితులు యభిప్రాయము. కాని పూర్వమునుండి రి-వ సర్గముకూడఁ గాళిదాసునిదేయని భావింపఁ బడినట్లు దృష్టాంతములు గలవు. విశ్వనాథకవి సాహిత్యదర్పణమును నలంకార గ్రంథము నందు నాయికాప్రణయమాసమునకు “నాయికాయా యథా కుమారసంభవే సంధ్యా వర్ణనావసరే” యని నుడివినాఁడు. ఈ సంధ్యావర్ణన మెనిమిదవ సర్గములోనున్నది. మఱియు దోషభేద సందర్భమునఁ బ్రకృతివివర్యయమునుగూఱ్చి వ్రాయునప్పుడు “ప్రకృతయో దివ్యా అదివ్యాదివ్యాది వ్యశ్చేతి, తేషాం ధీరోదాత్తాదితా, తేషాం పుష్పతమాధమమధ్యత్వం, తేషాం యోయథా భూతస్తస్యాయథావర్ణనే ప్రకృతివివర్యయోదోషః, ధీరోదాత్తస్య ధీరోద్ధతవత్ ఛద్దనావాలివధః, యథావాకుమార సంభవే ఉత్తమదేవతయోః పార్వతీపరమేశ్వరయోః సంభోగశృంగారవర్ణనం” అని చెప్పినాఁడు. ఈ సంభోగశృంగారవర్ణనము రి-వ సర్గములోనిదే. ధనంజయుఁడు యక్షరూపకమునందు వ్యభిచారిభావముల లక్షణలక్ష్యములు చెప్పచో జడతకు లక్ష్యముగా

శ్లో. “ఏవమాలినిగృహీతసాధ్వసం శంకరో రహసి సేవ్యతామితి

సా సఖీభిరుపదిష్ట మాకులా నాన్తరత్ర ఎముఖవర్తిని ప్రియే.”

అను శ్లోకము నుదాహరించినాఁడు. ఇది కుమారసంభవాష్టమ సర్గములోని 4-వ శ్లోకమైయున్నది. ఈ నిదర్శనములవలనఁ గొందఁ అనునట్లు 7-వ సర్గము తరువాతఁగల గ్రంథము మఱియెవ్వరో కాక కాళిదాసుఁడే రచించెనని పూర్వమునుండి భావింపఁబడుచుండుట విశదమగుచున్నది. ఇతఁడు మూలమునకు సరిగా ఆంధ్రీకరింపబూనిన కొన్ని కుమారసంభవశ్లోకములను వాని అనువాదపద్యముల నుదాహరించుచున్నాను.

1. శ్లో. తయా దుహిత్రా సుతరాం సవిత్రీ
స్ఫురత్ర ఎభామండలయా చకాశే
విదూరభూమి ర్నవమేఘశబ్దా
దుద్భిన్నయా రత్నశలాకయేవ.

గీ. జననివిద్యుల్లతాభమా చాయగలిగి

క్రొత్తయుదయించినట్టి యాకూతువలనఁ

గారుకాలంబు మణిశలాకయునుబోలె

నొప్పెడు విదూరభూమిని యుద్దీయయ్యె.

ఆ. 3.

శ్లో. పురేతావంత మేవాస్య తనోలి రవిరాతపం

దీర్ఘ కాకములోన్నేషః యావంతాత్రేణ సాధ్యతే.

స. ౨.

గీ. దానపునివీటిలోన మార్తాండుఁడెండ

యంతమాత్రంబకాని కాయంగవెఱచు

నెంతమాత్రముకాసిన నెలమిఁబొందుఁ

గేళిదీర్ఘ కలందుఁ బంకేరుహములు.

ఆ. 3.

శ్లో. కామేకపత్నీ వ్రతదుఃఖశీలాం

లోలం మనశ్చారుతయా ప్రవిష్టాం

నితంబినీమిచ్ఛసి ముక్తలజ్ఞాం

కంతేస్వయం గ్రహానిషక్తబాహుం.

స. 3.

గీ. ఏకభర్తృప్రతస్థయై యేలతాంగి

నీకుఁజేయాడు ధర్మంబునిలుపరించె

నదివినిర్ముక్తలజ్ఞయై యమరరాజుఁ

జేయుఁగాత స్వయంగ్రహశ్లేషణంబు.

ఆ. 3.

శ్లో. హృదయేవససీతి మత్ప్రియం యదవోచస్తదవైమి కైతవం

ఉపచారపదం న చేదిదం త్వమనంగః కథమక్షతారతిః.

స. ౪.

గీ. హృదయముననుండి యెప్పుడు హృదయనాథ

ప్రియముచెప్పెదననుటెట్ల భేషజంబు

హృదయముననుంట నిజమేని మదనయెట్లు

భస్మమైతివి నేనెట్లు బ్రతుకుఁగంటి.

ఆ. 3.

శ్లో. అపిక్రియార్థం సులభం సమిత్కుశం జలాన్యపి స్నానవిధిక్షమాణి తే

అపి స్వశక్త్యా తపసి ప్రవర్తసే శరీరమాద్యం ఖలు ధర్మసాధనం.

స్త్రీ. సలిలంబు త్రిషవణస్నానక్షమంశానె యంభోజపత్ర దీర్ఘాయతాక్షీ
కుసుమంబులును నిద్దుకుశపల్ల వంబులు సులభంబులై యున్నె సుందరాంగి
సత్వంబులన్యోన్య జాతివైరముదక్కి శాంతిగైకొనియున్నె చంద్రవదన
యనుదినంబును దేహయాత్ర కాయితమానె నీవారపాకాది పూపుఁబోడి

గీ. శక్తికొలఁది తపశ్చర్య సంఘటింతె, ఫలముపై నాసనాగ్రహబంధముడిగి
తామ్రబింబోష్ఠి ధర్మ సాధనములందు, నాద్యమగు సాధనంబు దేహంబ కాదె.

6. శ్లో. తామగౌరవ భేదేన మునీంశ్చాపశ్యదీశ్వరః

స్త్రీపుమానిత్యన్తాస్థైషా వృత్తం హిమహితం సతాం.

స. ౬.

గీ. అంధకారి యరుంధతినాదరించె, గౌరవంబున భేదంబు కలుగకుండఁ

బెద్దవారికి స్త్రీపుంవి భేద మేల, మాననీయంబు పుణ్యకర్తంబుగాక.

ఆ. ౪.

దారుకావనివిహారము, హాలాహలభక్షణము, కిరాతార్జునీయమునను, మిగిలిన
భాగములు పురాణకథల ననుసరించి స్వయముగ రచించినాఁడు. భారవికృత కిరాతా
ర్జునీయములోని యాఱవసర్గ మునందలి

శ్లో. మనసాజప్తైః ప్రణతిభిస్సముపేయివా నధిపతింసదివః

సహజేతరాజయశమాదధతీబిధరాంబభూవ యుగపన్తహసీ

అను శ్లోకములోని యుత్తరార్ధమును, హరవిలాసకిరాతార్జునీయకథయందలి

గీ. “వీరరసగర్భితంబయ్యు విస్తరిల్లె, శాంతరసమెంతయును సవ్యసాచియందు”

అను వాక్యములలోని భావము నొకటిగనున్నవి కాని యీ భావము శ్రీనాథుఁడు
రచినుండి గైకొనెనని చెప్పఁబనిలేదు. హ్యాంలెట్ (Hamlet) అను నాటకమునఁ
మరునికిఁ బోలోనియసు (Polonius) చెప్పినట్లుగా షేక్స్పియరు (Shake-
speare) వచించిన

“ Beware

of entrance to a quarrel, but being in,

Bear it that the opposed may beware of thee.”

అను వాక్యములలోని భావమును గాఢీభండమందలి

క. “ఎవ్వనితోనెచ్చోటం, జివ్వకుఁ జేజాపవలదు చేజాచినచో

నివ్వలనవ్వలనెవ్వరు, నవ్వకయుండంగఁబగసనందీర్పఁదగున్.”

అను వాక్యములలోని భావము నొకటిగానున్నది. షేక్స్పియరు కాశీఖండములో జూచిగాని, కాశీఖండకర్త షేక్స్పియరు గ్రంథములోఁ జూచిగాని వ్రాసెననిచెప్పటకు వీలులేదుగదా. ఒకటేయూహ అనేకులకుఁ దట్టుచుండుట సహజము.

హరవిలాసము తరువాత నితఁడు రచించినది పల్నాటివీరచరిత్రము. వీరచరిత్రము యొక్క పౌర్వాపర్యము తెలిసికొనుట కా గ్రంథమున నాధారములు కన్పట్టుచున్నవి. బాలచంద్రుని యుద్ధఘట్టమున

ద్వి. “ఎసఁగెడు శివకంచి యేకామ్రపతికిఁ
జిఱుతొండభక్తుఁడు చెలఁగుమాతండ్రి
సెంకెలసిరువను చెలువమాతల్లి
సిరియాళుడనఁబుట్టి చెన్నొందినాఁడ”

అని తన హరవిలాసములోని చిఱుతొండనంబి కథను సూచించి యున్నాఁడు. కనుకఁ బల్నాటి వీరచరిత్రమే యితఁడు రచించిన గ్రంథములలో నెల్లఁ జివరగ్రంథమని చెప్పవలయును. శైలినిఁబట్టికూడ నిట్లే తలంపవలసియున్నది. వీరచరిత్రము తరువాత నేమియు రచించినట్టు కన్పట్టదు. ఇతఁడు వీరచరిత్రరచనకుఁ గడంగుటనుగూర్చి యనేక కథలు గలవు. నారికుఱుపుచే బాధపడుచు శోకభరమున నీ సుద్దులు చెప్పెనని కొందఱుందురు. ఈక్రిందికథకూడ వాడుకలోఁ గలదు. ఇతఁడు యశావంతప్రాయమందు స్వేచ్ఛగఁ దిరుగుటచే శరీరముచెడిపోయియుండెనట. పల్నాటికిఁ బోయి గ్రామంబుల సంచారముచేయుచుఁ జంద్రవంక నదీతీరమందున్న మాచెర్లకు జని యానదియందు స్నానముచేసి చెన్నకేశవుని సందర్శింపఁగ రోగము కొంత యుపశమించెనట. ఆ దినమే రాత్రి చెన్నకేశవుఁడు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి యతనితో మత్సేవారతులు నఖండపరాక్రములునైన పల్నాటివీరుల చరిత్రము రచించి మా కంకిత మొనర్పుమని చెప్పి యంతర్హితుం డయ్యెనట. శ్రీనాథుఁడును మేల్కొంచి స్వఃవృత్తాంతమునకు సంతసించి పల్నాటివారి హృదయసీమలయం దచిరకాలవిజృంభముతో నాటియుండిన ఇతిహాసాంశములఁ జక్కఁగ గ్రహించి గ్రంథరచనకుఁ దొడఁగి తాను రోగపీడితుఁడు వయసుమీఱినవాఁడు నగుటచే వ్రాయుటకు శక్తి లేక యేడుగురు శిష్యులలేఖకులుగా నియోగించి చెన్నకేశవుని యాలయములోఁ గూర్చుండి చెప్పుచు దాదాపు భారతమంత పెద్దదిగానున్న యీ గ్రంథమును రెండు మాసములలోఁ బూర్తిగావించెనట. గ్రంథము సమాప్తియగువఱకు రోగముకూడఁ బూర్ణముగఁ గుదిరెనట. గ్రంథము పూర్తియైన తరువాత నేకారణముననో మనస్సు

చలించి తొంటియట్లు విషయప్రవృత్తుండుకాఁగాఁ జెన్న కేశవుఁడు కోపించి ప్రతిదినము
 పగలే శ్రీనాథునికిఁ బ్రత్యక్షమగువాఁ డారోజతనికి దర్శనమొక స్వప్నమునం దగుపడి
 నీవు పతితుఁడవైతివిగాన నీ గ్రంథము నేను బరిగ్రహింపఁజాల నది మాలమాదిగలపాఠా
 గాక యని వాక్రుచ్చి యదృశ్యుండయ్యెనట. మఱునాఁడు శ్రీనాథుఁడు మేల్కొంచి
 యశుభస్వప్నంబునకు పగచి యెంతయోకష్టముతో రచించిన యష్టహగ్రంథము భగ
 వంతుఁడు చేకొననిచో దాన ఫలమేమియని దుఃఖావేశంబునఁ జేతనున్న తాళపత్ర
 సంపుటము చింపి చిందఱవందఱగాఁ బాఱవేసెనట. మాలలు మాదిగలు మొదలైనవా
 రెవరికి దొరకిన పత్రములు వా రేఱికొనిరట. ఈకథయొక్క సత్యమెట్లున్నను గ్రంథ
 మొకచోటను సంపూర్ణముగ లేక శకలములుగా నొకరివద్దఁ గొంత మఱియొకరివద్దఁ
 గొంతగఁ జాలమట్టుకుఁ బిచ్చుకుంటులు మాలలు మొదలగు నిమ్నుకులుల యధీనము
 లోనే యున్నమాట వాస్తవము. అట్టివారిచేతులలో నున్నందువలన నస్పృశ్యమనియు,
 నశ్రావ్యమనియు, నగ్రాహ్యమనియుఁ దలఁచి, జ్ఞానశూన్యులై విద్యాగంధము లేక
 పోయినప్పటికి నగ్రజన్తులమని గర్వముమాత్రము పదలని పండితమన్యులు చూపిన
 యనాదరణమే గ్రంథ మిన్నిదినముల దనుక దుఃస్థితిలో నుండుటకుఁ గారణమై
 యుండును. జనసామాన్యమునకు పీరులయందుఁగల భక్తితాత్పర్యములచేనేమి, గ్రంథము
 యొక్క ఉత్కృష్టతవలననేమి యాదరణానాదరణములకు లోనుగాక నేటివఱకు జీవ
 ముతోడ నున్నది. శ్రీనాథుఁడు రచింపకముం దీకథ గద్యరూపముననో గేయరూపము
 ననో యుండియుండును. ఇతఁడు దీనిని ద్విపదిలో రచించెను. శ్రీనాథునికిఁ బూర్వము
 రంగనాథాదుల ద్విపదీకృతుల రచించిరి.

సీ. “కందభేదములాఱుగాక యుత్సాహంబు తరువోజ మధ్యమాక్కరలునైదు
 దీపించుమంజరీ ద్విపదత్రిపద చతుష్పద పంచపాద షట్పదవిధములు
 తొమ్మిదివిధములతోనొప్పు రగడలు కళికలు నుత్కళికలునుగూడ
 జాతులు నవవిధగీతంబులును సీససప్తకంబును నుపజాతులయ్యె

ననుచు నన్నయభట్టు భీమనయుఁబెద్ద
 సచివుఁడును మూర్తితాత నొజ్జయుననంత
 మంత్రియును దిమ్మరాజు నిమ్మాడ్కిఁజెప్పి
 రందముగ వారుచేసిన ఛందములను.”

అని యప్పకవిచెప్పినదానినిఁబట్టి నన్నయభట్టునకుఁ బూర్వమునుండి ద్విపది
 యున్నట్లే కాన్పించుచున్నది. తరువోజ, అక్కరమొదలగు తక్కినజాతులనువలె ద్విపదీ

కృతులలో మిశ్రమముగా నచ్చటచ్చటఁ జెప్పటలేదు. నన్నయభట్టారకుఁడు భారతము నందుఁ దరువోజ, మధ్యాక్కర, అక్కర, మధురాక్కర, ఉత్సాహము, కందము నుపయోగించెనుగాని ద్విపదను జెప్పలేదు. సోమయాజులు నెఱ్ఱాపైగ్గడ యీఘక్రిక నే యవలంబించిరి. అల్లసాని పెద్దన మనుచరిత్రమునందు రగడను జెప్పినాఁడుగాని ద్విపది నుపయోగింపలేదు. యక్షగానములలోమాత్రము ద్విపది నచ్చటచ్చట వాడుదురు. వీనినిఁ బట్టిచూడ వివిధపద్య మిశ్రమములైన కావ్యములలో ద్విపదిని జేర్చక ద్విపదీకావ్య ములఁ వేరుగా రచించుచువచ్చినట్లు నిశ్చయమగుచున్నది. మనలోనున్న కావ్యము లన్నియు చాలామట్టుకు చంపువులేకాని పద్యకృతులు (నిర్గద్యములు) మిక్కిలి తక్కువగా నున్నది. సంస్కృతమునందుఁ బద్యకావ్యములే మెండు. చంపువులు తక్కువ. సంస్కృత పద్యకృతులకుఁ దెలుఁగు పద్యకృతులకు భేదముకలదు. సంస్కృతకవు లొక్కొక్క సర్గమును సామాన్యముగా నేకవిధశ్లోకముతో రచించుచు వచ్చిరి. సర్గాంత మందు మాత్రము వృత్తముల మాఱిరి. కాళిదాసుఁడు మేఘసందేశమంతయు నేకవిధ శ్లోకముతో రచించెను. ఆంగ్లేయ కవులుకూడఁ జాలవఱకీ నియమమునే పాటించిరి. తెలుఁగువారట్లుగాక యొక యాశ్వాసముననే బహువిధవృత్తములు, జాతులు నుప జాతులు వ్రాయు దురభ్యాసము కలిగియున్నారు. సర్గమంతయుఁ బలువిధవృత్తములతో రచించినవారు సంస్కృతకవులతోఁగూడఁ గలరు గాని యా విషయమునఁ దెలుఁగు వారివలె వెర్రి లోనికి దిగలేదు. విశ్వనాథు డేకవృత్తమయపద్యములతోనే సర్గ రచన అని ఉన్నాడు. ఆశ్వాసాంతమునందు గాక తక్కినచోట ఇట్టి వృత్తసాం కర్య మనుచితము. పద్యకావ్యములయందు బహువిధపద్యముల గలుపుట దోషమను భావ మరిస్టాటిల్ (Aristotle) అను గ్రీకువిద్వాంసుఁడుకూడ నీ క్రిందివాక్య ములలోఁ గనఁబఱచి యున్నాఁడు. “Still more absurd would it be to mix different metres as was done by Charemon” తెలుఁ గునఁ బద్యకృతులు (నిర్గద్యములు) లేని లోపమును నివారించఁ బూనియే కాబోలె తిక్కనసోమయాజి ఉత్తరరామాయణమును బద్యమయముగ రచించెను. కాని బహు విధపద్యములతో రచించు దురభ్యాసముమాత్రము మానలేదు. అచలజిహ్వాక్షి, నిరోష్ఠ్య, శుద్ధాంధ్రప్రముఖ నిరర్థక నియమములలో నిర్గద్య మొకనియమముగాఁ బాటించి పెద్దపెద్ద బిరుదనామములు పెట్టి డంబమునకు రచించుచు వచ్చిరి గాని సాధారణముగఁ బద్యగ్రంథములన్నియు నట్లురచించినవారుకారు. గ్రంథమంతయు నొక టేవిధమైన పద్యములుండుటవలనఁ జదువువారికి విసుగుగాదాయనికొంద అందురుగాని యయ్యది విచారితంబు. సంస్కృతమున మేఘసందేశాది కావ్యములఁ జదివి యానం

దిండు రసజ్ఞులు విసుగునొందుదుగా? సుప్రసిద్ధులగు నాండ్లగేయకవులకావ్యములఁ
బరించి పరవశులగు పండితులు విసుగునొందుదురా? మన యంధ్రభాషయందుఁ
గలకృతులఁ బరిశోధింపఁగాఁ బై నుదాహరింపఁబడిన దోషములులేనివి ద్విపదులు
శతకములు గన్నట్టుచున్నవి. తెలుఁగులో శార్దూలాది పద్యములకంటె చిన్నపాదములు
గల ద్విపద్యాదులె యెక్కువ మనోజ్ఞముగా నుండును. మాదిరికొక యుదాహరణము
చూపెదను. వాల్మీకిరామాయణ బాలకాండమునందలి ౩౧-వ సర్గములోని

శ్లో. “గతోర్ధరాత్రః కాకుత్స్థస్థి కథాః కథయ తోమమ
నిద్రామ భ్యేహి భద్రంతే మాభూద్విఘ్నోఽధ్వనీహనః,
నిష్పన్దాస్తరవ స్సర్వే నిలీనా మృగపక్షిణః
నైశేన తమసా వ్యాప్తా దిశశ్చ రఘునందన.
శనైర్వియుజ్యతే సంధ్యా నభో నేత్రైరివావృతం
నక్షత్రతారాగహనం జ్యోతిర్భిరవభాస్యతే,
ఉత్తిష్ఠతిచ శీతాంశుశ్శశీ లోకతమోనుదః
హ్లాదయన్ ప్రాణినాం లోకే మనాంసి ప్రభయా విభో.
నైశాని సర్వభూతాని ప్రచరన్తి తతస్తతః
యక్షరాక్షససంఘాశ్చ రాద్రాశ్చపి తాశనాః,
ఏవముక్త్వా మహాతేజా విరరామ మహామునిః
సాధుసాధ్వితి తం సర్వే మునయో హ్యభ్యపూజయన్.

అను శ్లోకములు భాస్కరరామాయణమున

క. “రక్షోయక్షవిహారస, మక్షంబునిలీనమృగచయంబు నిమిల
త్పక్షికులాక్షమునిశ్చల, వృక్షమ్మునిశాటభూత విహృతిస్థలమున్.

వ. అగుచు నివ్వనమున్నది మఱియు.

చ. గగనము తారకాగ్రహవికాసవిభాసితమై వెలింగెడున్
మొగిసినచీకటింజెఱచి ముంగలిదిక్కులు తెల్ల సేయుచున్
జగములకుత్సవంబొదవఁ జంద్రికగాయుచు భాసమానుడై
నెగడెడునింగిఁ జందురుఁడు నిద్దురపోయెడినెల్ల జీవులున్.

క. వినుమర్ధరాత్రమయ్యెన్, జనవర నిద్రింపుమీవు సౌమిత్రియునిం
కనిపలికియూరకుండెన్, మునివరుడపుడఖిలమునులు మోదముతోడన్.”

అనియు రంగనాథరామాయణమున

ద్వి. “నదురాత్రి యేతెంచె నరలోకనాథ
కడుడస్సినాడవు కనుమోడ్తుగాక
చలియింపకున్నవి సకల వృక్షములు
మెలంగవు వనభూమి మృగసమూహములు
నెఱివిహంగంబులు నీడముల్ చేఱి
మఱచియున్నవి తమ మంజులధ్వనులు
యామిసీచరులైన యక్షరాక్షసులు
భూమి విచ్చలవిడిఁ బొరిచరించెదరు
దీటుగఁ జీకటి దెసలునాకసము
కాటుకపూసిన కరణి నున్నదియు
నీలాంబరంబున నిండుముతైములు
గీలించి బ్రహ్మాండగేహగోళమునఁ
గడుఁగొప్పగామేలు కల్లెత్తినట్టు
లుడుగణంబులతోడ నున్నది నింగి
యడరంగ జనులకు నానందమొదవ
నుదురాజు పొడ తెంచుచున్నాడటన్న
నామాటలకు మెచ్చి యఖిలసంయములు.”

అనియు నాంధ్రీకరింపఁబడినవి. భాస్కరరామాయణములోని కందగద్యవృత్తములలో
కంటె రంగనాథరామాయణమునందలి ద్విపదీపజ్జులలో భావ మెక్కువహృదయంగమ
ముగను నానందజనకముగను బ్రకటింపఁబడినదని యొప్పుకొనక తప్పదు. ద్విపదీచరణం
బులు నాతిదీర్ఘంబులై నాతిప్రాస్వంబులై యుండును గావునఁ గరచరణాది సమస్తావయ
పంబులు నిరవధికముగ నొక్కతటి దృగ్గోచరంబగు పరిమిత పరిమాణచిత్రపటంబుభంగి
నిరంతరాయముగ సమగ్రముగ్రాహ్యంబులై తదనుగుణమైన అవిచ్ఛిన్నానందమును గలి
గించుచుండును. శ్రీనాథుఁ డుపయోగించినది మంజరీ ద్విపది. మంజరీద్విపదినిగూఁటి
కవిజనాశ్రయములో

ద్వి. “ద్విపదగణంబులె తెచ్చియన్నిటికిఁ
బ్రాసంబులిడకయె పలుకఁజాలినను
మూడవగణమున మొగి విశ్రమముగ
మంజరియందురు మధురవాక్ఫణితి”

అని చెప్పబడినది. కవిజనాశ్రయముగానే కాక నన్నయభట్టు ఛందముగాఁ గూడ మంజరీ ద్విపది యుదాహరింపఁబడినట్లే యప్పకవీయమువలనఁ దెలియుచున్నది. కాని శ్రీనాథునికిఁ బూర్వము మంజరీ కావ్యము రచించినవా రెవరును లేరు. ఇతఁడువ్రాసిన గ్రంథములలో నిది చివరదియుఁ బరిణామావస్థలో వ్రాయఁబడినదియుఁ గనుక వ్రాయునాఁటికి లోకానుభవ మధికముగా గలిగినట్లు గనబడుచున్నది.

శ్రీనాథుఁడు ఈగ్రంథమున ఉపమానముల స్వాభావికముగఁ జెప్పినాఁడు. మాదిరికై రెండుమూఁడుదాహరించెదను. చేతికిఁజిక్కిన శత్రువును విడిచి యతనితోఁ గలహించుటకు

“చెట్టెక్కిఫలమును జేనంటిచూచి
వేగమె దిగి రాత వేసినట్లగును”

అనియుఁ జిన్నవాఁడయ్యుఁ బరాక్రమవంతుఁ డనుటకు

“పిడ్డుచిన్నదికాదె భేదించుఁగొండఁ
జిన్నమిర్యమునందుఁ జెడునె కారంబు
ఘనకపాలముకెక్కి కాకనొందించు
మానక నోరెల్ల మండును లెస్స.”

అనియుఁ గొండలు ప్రతిధ్వను లీనెననుటకు

“ధరణీధరంబులు తల్లడంబంది
గుహలను నోళ్ళతోఁ గూయంగసాగె”

అని చెప్పెను. గ్రంథవిస్తరభీతిచేఁ గొన్నింటిమాత్రమె యుదాహరించితి. మల్లదేవరాజంపిన బట్రాజు నలగామరాజుతోడను, నాయకురాలు నలగామరాజు తోడను జెప్పిన ధర్మములు యుక్తియుక్తములుగనుండి శ్రీనాథుని రాజనీతికాశలముం బ్రకాశింపఁజేయుచున్నవి. నలగామరాజు సభలో వేశ్యానాట్యసందర్భమునఁ జెప్పిన సంగీతరహస్యము లాతఁ డాదియందు

ద్వి. “సంగీతసాహిత్య చాతుర్యకవిత
చెప్ప నేర్చినవాఁడఁ జెలఁగి మాచెర్ల
చెన్న కేశవ పాద సేవారతుండ”

అని చెప్పకొన్న విషయమును ధ్రువపఱచుచున్నవి. బాలచంద్రుఁడు వేశ్యనుగర్హించి

ద్వి. “కుటిలాత్తులారనీ గుణములు తెలిసె
మటుమాయచేజిక్కి మానముధనము
నీపాలుచేసితి నేగాననైతి
గామాంధకారంబు కష్టపువిద్య
నీతిమాలినచర్య నేటికిఁదెలిసె
నింటిలోభోజనం బిచ్చకురాక
పరులయెంగిలి కాసవడితిని నేను”

అని పల్కిన వాక్యములును ననపోతు పేశ్యల విషయమై బాలచంద్రునితో

ద్వి. “వారకాంతలరీతి వర్ణింపరాదు
బిడ్డలకొసంగక ప్రియురాలికిక
చీమలుగూర్చిన చెలువునఁగూర్చి
ధనవంతులగువారి ధనమెల్లదోచి
ముంజికాండ్రనుజేసి మురిపెమడంప
వ్యర్థులై విటవృత్తి వసుమతిమీదఁ
బోయిరి బ్రదికెడు పొందికలేక”

అని చెప్పినవాక్యములును నీతిబోధకములైనవి. 41-వ పుటలో బాలచంద్రుఁడై తాంబకుఁజేసిన వై రాగ్యోపదేశము, బాలచంద్రుఁడు యుద్ధమునకుఁ బోవుసంకల్పము సూచించినప్పుడు తల్లియైన యైతాంబ వలదని బ్రతిమాలి ఆమె పొందినశోకము, బాలచంద్రుఁడు నిజసంకల్పంబు పదలక తల్లి సూరార్చి సకారణంబుగఁ బలికిన వీరధర్మ వాక్యంబులు, ఉచితముగ నున్నవి. బాలచంద్రుఁడు వీరులతో బాలత్వమునుగూర్చి చెప్పినవిషయములు స్మరింపఁదగినవి. ఆవాక్యముల నుదాహరించుచున్నాను.

ద్వి. “పేరెబాలుఁడుగాని బిరుదుమగండఁ
బగవారిఁగొట్టని బ్రతుకదియేల
తలిదండ్రులనుబ్రోవఁ దనయుఁడెక్కర్త
మానాభిమానముల్ మగఁటిమి మించఁ
బ్రబలింపఁగలవారు బాలురెసుమ్ము
బాలురెపెద్దలు బల్లిదుల్ వారె
బాలురకేవృద్ధి పరికించిచూడఁ
బెద్దలు మతిచెడి పిటికిపాటుదురు

పాంచభౌతిక దేహ పటిమ క్షీణించు
 దై ర్ఘ్యంబుతగ్గు నుత్సాహంబు లుడుగు
 వయసుమీఱినవేళ వచ్చునా బలిమి
 కీర్తికైనను నపకీర్తికినైన
 బాలురపైనుండు భారమంతయును.”

బ్రాహ్మణక్షేత్ర సంజాతుడైన యనపోతును యుద్ధమునకు రాసీక వెనుకకుఁ
 బంపి బాలచంద్రుఁ డేగినపిమ్మట నతఁడు పల్కిన వీరవాక్యంబులు

శ్లో. “అగ్రతశ్చతురోవేదాః పృథ్వతస్సశరంధనుః,
 ఇదం బ్రాహ్మమిదం త్వాత్రం శాపాదపిశరాదపి.”

అని పరశురాముఁడు చెప్పిన వాక్యములను జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుచున్నవి. అనపోతు
 బ్రాహ్మణుఁడు; ఆఱువేలనియోగి; గృహనామము “ఒడ్డి” పెద్దనపాత్రుఁడు; మల్లప
 రాజు పుత్రుఁడు; తల్లి పేరమ్మ; చతుర్వేదాధ్యయనము చేసినవాఁడు; బాకుయుద్ధము
 నందు నిపుణుఁడు. అనపోతుతండ్రి మల్లదేవునివద్ద వ్రాయసకాఁడుగా నుండెను.
 శ్రీనాథునికిఁ బిమ్మట వీరచరిత్రమును వీరభద్రుఁడు పద్యమయముగను, మల్లయ్య,
 బలరామి నెట్టికొడుకు కొండయ్య యను నిరువురు ద్విపదిగాను రచించిరి. కొండ
 య్యయు మల్లయ్యయుఁ దమగ్రంథములలో శ్రీనాథు నుదాహరించుచున్నారు. వీరు
 తమ గ్రంథములఁ జాలవఱకు శ్రీనాథు ననుసరించియే చెప్పిరి. వీరొక్కొక్కచోట లేనివి
 కొన్నికలిపి, యున్నవి కొన్ని తీసివేసిరి. బొంగరము పుట్టుకయని కొండయ్య యొక
 వింతకథ కల్పించినాఁడు; శ్యామాంగి (సబ్బాయి) తమ్ముఁ డంతర్వేదిగాని కథయొక్క
 పగఁ జెప్పినాఁడు; ద్విపదీకృతి వ్రాయువాడయ్యును బాలచంద్రుఁడు బొంగరము
 ఁడు కథాసందర్భమునఁ గ్రాత్రగాఁ బద్యమొకటి చేర్చినాఁడు. దానినిఁ జూపు
 ప్పెన్నాను:—

క. “నెఱిగలిగి నాఁటినాఁటికి, సరిగడవఁగ బిరుదుకచకుచద్వయ మొరయన్
 చిటుతొడల నడుమునెక్కున, విఱి గెనొయనఁ జెలులుదాను వెఱుచుచునడచెన్.”

ఈపద్యము నన్నెచోడుని కుమారసంభవమునందుఁ గనఁబడుచున్నది.

మఱియుఁ గథాంశములయందుఁగూడ నచ్చటచ్చట మార్పులు చేసినాఁడు.
 కొండయ్య, మల్లయ్య, శ్రీనాథునిగ్రంథ మేరీతి ననుసరించిరో తెలియుటకై మువ్వర
 గ్రంథములనుండి యొకటే సందర్భమునందలి కొన్ని పట్టుకల నుదాహరించుచున్నాను.

కోమటి స్త్రీకి బొంగరము తాకినకథ.

శ్రీనాథుడు:—

ద్వి. “పొక్కుచుఁ జేరెను బొలఁతులగుంపు
కప్పిరి వలువలు కర్ణంబులందుఁ
గర్పారరజమును గలయంగ నూఱి
పదతలంబులయందుఁ బాణులయందు
గస్తూరిగంధంబుఁ గలిపిపట్టించి
సఖులెల్ల శైత్యోప చారముల్ సలిపి
చింతింపఁబోకుడి చెలి లేచునిపుడె
యని పల్కునంతలో నామూర్ఖుడెలిసి
ముకుళితహస్తుడై ముందఱ నున్న
బాలునిఁ గనుఁగొని బలుకోపమునను”

కొండయ్య:—

ద్వి. “ఏమనివగతుము ఏమి చేయుదుము
ఏమనిమామకు నెఱుంగఁ జెల్పుదుము
నినుఁబాసి భువిమీద నిల్వనోపుదుమె
వనజాక్షి నీవెంట వత్తుమటంచు
నెఱి బ్రహ్మపుత్రుడు నీవిధియంచు
గరియాన లిరుగడఁ గదిసి చల్లఁగను
భామలందఱు కూడి పలుతెఱంగులను
గోమలి కుపచరణ కొంతగైసేయఁ
జెలికిఁ గప్పినమూర్ఖుడెలిసి శీఘ్రముగఁ
దలవంచి తనకాలు తప్పక చూచి
యిది యేరిబొంగరం బింతచక్కనిది
యిది యెవ్వరిదెయ్యదు యీవెలలేని
దప్పడు చెలికత్తె లందఱు చూచి
యప్పరో వినవచ్చు యతఁడు బాలుండు

అవిచారితముగా శ్రీ వీరేశలింగంపంతులుగా రీపజ్జులే శ్రీనాథునివైనట్లు తజ్జీవిత
చరిత్రములో నుదాహరించినారు.

మల్లయ్య:—

ద్వి. “అంతలో జెలికిని నటుమూర్ఖుడెలిసి
ముకుళితహస్తుడై ముందఱనున్న

తెప్పిరిబాలుని తెరగెల్ల జూచి
నిప్పులుచెదరగ నెలఁతయిట్లనియె
కావర మేలన్న కట్టిఁడిదుష్ట.”

వృద్ధవేశ్యావర్ణనము.

శ్రీనాథుఁడు:—

ద్వి. “కోఁతివంటిది వృద్ధగురుతరకోపి
కోలపట్టుకవచ్చె గూతుదగ్గఱకు
విఱిగినరొండియు వేలుచన్దోయి
యుఱిసిపోయినయొళ్ళు నూచలుకాళ్లు
వంగిననడుమును వదలినపండ్లు
పీలచేతులుగూని పీనుగు మోము
చిక్కగనరిసిన చింపిరితలయు
వ్రాలిన బొమముడి వదలినమేను
మెడమీద గణతెయు మీగాళ్ళబూత
పలుచనిగడ్డంబు వైని బుల్పిరియు
మూతిమీసపుమొల్క ముక్కురోమములు
తలవడంకును మాట తబ్బిబ్బుమఱపు
చొల్లుగాఁజెడునోర శుభ్రంపుకంపు
కన్నులఁబుసులును గాంక్షమిక్కుటము.”

‘ండయ్య:—

ద్వి. “కల్లలపుట్టిల్లు కడునొడతెల్ల
శిస్తువెడలినచింత చివికినగంత
పత్తిగింజలసంత పరదేశిబొంత
ఊదుపోవనిడొక్క ఊరిపడ్డనక్క
... ..
ఊచితంబెఱుంగని యూడలితొత్తు
... ..
తెరలు యీదనవెల్లి దేవాంగపిల్లి
మాయలకతకారి మందులమారి

కాయనిపడుచెట్టు కడుబాడుచెట్టు
దొందరతినగండి తొమ్మండ్రదొండి
అందతుకులబొడ్డి ఆమి దెపుమడ్డి
అఖిలకోతలవెల్లి యాసబ్బతల్లి.”

మల్లయ్య:—

ద్వి. “వృద్ధవానరమైన వెనరాగముండ
దద్దరింపుచులేచి తగునూతకోల
విఱిగినరొండియు నూచలౌకాళ్లు
ఉరిసిపోయినయొళ్ళు నూడినతలయు
తోలుశల్యములతో దూగాడునడుము
పీలచేతులు నడపీనుగురీతి.”

కొండయ్య శబ్దసౌష్ఠవము పాటింపక యిచ్చవచ్చినట్లు చెప్పినాడు. మల్లయ్య రచనలోఁ జాలవఱకు శ్రీనాథుని వాక్యములే యున్నవి.

నాకుదొరికిన తాళపత్రగ్రంథములో కొన్నిచోట్లఁ బట్టులుపోయినవి. పోయిన చోట్లను, బోయిన ట్లగుపడినచోట్లను నా నీరసవాక్యములతోఁ బూర్తిచేసి కుండలిం చితిని. ఒకటి రెండుపదములు పూర్తిచేసినచోట్లఁ గుండలము లుంచలేదు. కథా భాగములకు శీర్షికలు నేను చేర్చినవేను. అచ్చుకూర్చువారి పొరపాటువలననైన నేమి నాపొరపాటువలననైన నేమి 25, 38, 43, 50, 60, 102 పుటలలో నేను బూరించిన కొన్నిపట్టులకుఁ గుండలములు విడిచిపెట్టఁబడినవి. అవసరమనితోఁచిన స్థలములలోఁ జదువరులకు సుబోధముగ నుండుటకై గచ్చద్వావిఖ్యను కూర్చినాడను. అన్యపండితుల సంస్కృతాంధ్యవాక్యముల నుదాహరించినప్పుడు వలయుచోట్ల వానికి సరియైన తెలుగువాక్యములు వ్రాసితిని. బాలచంద్రుని వేశ్యనామము సబ్బాయి యనియుండ శ్యామాంగియని దిద్దితిని. ప్రాచీనగ్రంథాలలో ఉన్నప్రకారము పలనాటివీరచరిత్రయని నామ ముంచితిని. బహుధన సాధ్యములయ్యుఁ జిత్రములను గొంతమంది మిత్రుల యనుగ్రహముచే సమకూర్పఁ దలంచితిఁగాని వారిసాహాయ్యము సమయమునకు రాక పోవుటవలన వీలైనది కాదు. యుద్ధకాలమును ననుగురాజు జన్మ దేశమును నాకు లభ్యమైన కొద్దిగ్రంథసామగ్రితోడను శిలాతామ్రశాసనములతోడను నిర్ణయించితిని. ఇతి హాసవిదులు వీరచరిత్రముయొక్క యేభాగమైన దయయుంచి యెవరేని నా కందఁ జేయఁగలిగినయెడల నది వ్రాసికొని వారిగ్రంథము వందనములతో మరల వారికిఁ

బంపెదను. గ్రంథమును ముద్రించుట కిదియే ప్రథమపర్యాయము గావున నేమైన లోపము లుండెనేని త్సమింపఁ బ్రార్థించుచున్నాను.

ఈ గ్రంథవిషయమునఁ దోడ్పడిన మిత్రులందఱకు నమస్కారము లాచరించుచున్నాఁడను. అందులో నేను శ్రమపడుట యటులుండ నాకొఱకు శ్రమపడి నిజము రాజ్యమునుండి గ్రంథమును దెప్పించి వ్రాయించి యిప్పించిన మ-రా-రా-శ్రీ, అక్కిరాజు శంకరనారాయణగారికిని, జల్లగుండ్ల పిచ్చయ్యగారికిని, గ్రంథాంశరము నందఁజేసిన జానపాటి వేంకటప్పయ్యగారికిని వీరచరిత్ర ప్రథమభాగము నొసంగిన పిడుగు వీర భద్రయ్యగారికినిఁ దగినసమయములఁ దోడ్పడుచు వచ్చిన తాడేపల్లి సీతారామయ్యగారికిని, ముద్రణాదివ్యయమున కేబదిరూప్యము లొడఁగూర్చి సాహాయ్యముచేసిన మహారాజరాజశ్రీ ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ పంతులుగారికిని నామనఃపూర్వకపందనములు సమర్పించుచున్నాఁడను.

గుంటూరు,
జులై, 1-వ తేది 1911. }

ఉమాకాంతుడు.

ప్రథమభూమికయందలి 53, 57, 61, 63 పేజీలలోని గచ్చదవ్యాఖ్యలు ద్వితీయావృత్తిసమయాన వ్రాసినవి.

వీరచరిత్రకథాసారము.

ఉత్తరదేశమునఁ బాలమాచాపురి యనుపట్టణము కలదు. జంభనాపురియని నికి నామాంతరము. దీని ననుగురా జేలుచుండెను. ఇతఁడు కార్తవీర్యార్జునున కేడవ రమువాఁడు. కార్తవీర్యుఁడు చేసినపాపములు బాధింపఁగా ననుగురాజు బ్రాహ్మణోత్తముల యాలోచనవలన జీడినూనె గుడ్డలు ధరించి ససైన్యుఁడు, సామాత్యుఁడు, సభనుఁడు, సకులదేవుఁడునై రాజ్యమువిడిచి, పాపపరిహారార్థము తీర్థయాత్రలకు వెడలి నానాక్షేత్రంబుల నేవించుచు నదులలో మునుఁగుచు నంద్రదేశమునకు వచ్చి యమరావతిరేవున కృష్ణానదిలో స్నానముచేయఁగా నల్లని జీడినూనె గుడ్డలు తెల్లనాయెను. ఇట్లు వస్త్రములు తెల్లనగుటయే పాపవిమోచనమునకుఁ జిహ్నమని బ్రాహ్మణు లనుగురాజునకుఁ బ్రథమమునఁ జెప్పియుండిరి. అనుగురా జప్పుడు చందవోలులో రాజ్యము చేయుచున్న రాజుకూతును వివాహమాడెను. ఆమెపేరు మైలాంబ. కూతునకుఁ జంపవోలురాజు పల్నా డరణమిచ్చినందున ననుగురాజు గురిజాలరాజధానిగ పల్నాటి కధి

పతి యయ్యెను. అనుగురాజునకు భార్యలు మువ్వరు. వీరవిద్యాదేవి, భూరమాదేవి, మైలమాదేవి. వీరవిద్యాదేవియందుఁ బెదమల్లదేవుఁడు, పినమల్లదేవుఁడు, బాలమల్లదేవుఁడు నను మువ్వరుపుత్రులు గలిగిరి. భూరమాదేవియందు కామరాజు, నరసింహ భూపతి, ఝట్టిరాజు, పెరుమాళ్లరాజు నను నల్వరుసుతు లుద్భవించిరి. అనుగురాజు మంత్రి దొడ్డనాయఁడు. ఇతఁడు వెలమ; జేతినాయనికుమారుఁడు. బాదరాజునకుఁ బెద్దన్న యని నామాంతరము కలదు. సంతానము కలుగకముం దనుగురాజుచే బాద రాజు పెంచుకొనఁబడి త్తత్రియుండును గంచర్లపురాధీశుఁడు నైన కృష్ణగంధర్వుని కూతును లవాంబను బెండ్లాడెను. బ్రహ్మనాయఁడు విష్ణువుగా భావింపఁ బడు చున్నాఁడు. కురుక్షేత్రయుద్ధమునఁ గృష్ణుఁ డెంతముఖ్యుఁడుగ నుండెనో పల్నాటి యుద్ధమున బ్రహ్మనాయఁ డెంతముఖ్యుఁడుగా నుండెను. ఈయన పల్నాటికృష్ణుఁడని పేర్కొనఁ బడుచున్నాఁడు. ఇతనికుమారుఁడు బాలచంద్రుఁడు. కన్నమదాసని మఱి యొకఁడు గలఁడు.

ఇట్లు దొడ్డనాయఁడు మంత్రిగ ననుగురాజు కొంతకాలము పరిపాలించి మృతి నొందెను. దొడ్డనాయఁడుకూడ స్వర్గమున కేగెను. నలగామరాజు పట్టాభిషిక్తుఁ డాయెను. నాయకురాలను నొకయువతి నిజశక్తిచేత ననుగురాజుననుగ్రహము సంపాదించి యతఁడు చనిపోయినవెనుక నలగామరాజువద్ద మంత్రిని యయ్యెను. ఈనాయకురాలి యసలుపేరు నాగాంబ. నాయకురాలనియే సాధారణముగా వ్యవహరింపఁబడుచున్నది.

“నాయకురాలి జన్మస్థలము పల్నాడుతాలుకాలో నాగులేటియొడ్డుననున్న జిట్టగామాలపాడను నొక చిన్నగ్రామము. ఈమె పంటరెడ్లకులమునఁ బుట్టినది. తండ్రి పేరు ఛౌదరి రామిరెడ్డి. మేనమామపేరు మేకపోతు సింగారెడ్డి. ఈమెయింటికి రరవల్లివారని చెప్పఁబడినది. ఇది తల్లిగా రింటిపేరో యత్తగా రింటిపేరో తెలియదు. ఈమెభర్తనామ మెచ్చటఁ గానరాదు. పల్నాటియుద్ధమున కీమెయే కారకురాలు. అతిపరాక్రమశాలిని. గుంజాల పురవరాధీశ్వరులగు నలగామరాజుడు లీమె చేతిలో కీలుబొమ్మలవలె నుండువారు. ఈమె బ్రహ్మనాయని కిరుపోటిగా రాజ్యతంత్రము నడపిన సమర్థురాలు. యుద్ధావసానమువరకు జలనమునొందక మగబిరుదు కట్టి యశ్వారూఢమై బ్రహ్మనాయనితోఁ బోర సమకట్టిన శూరురాలు. ఈమె మంత్రిని యగునప్పటికి వీరవిద్యాదేవికి జన్మించిన మల్లదేవాదులు బాలురుగా నుండిరి. బ్రహ్మనాయఁడు వీరిని దగ్గఱకుఁ దీసి రాజ్యములోఁ గొంతభాగ మిప్పించి

1 గురిజాలనుండి పోయి 2 మాచెర్లపట్టణము నిర్మించుకొని వారు యుక్తవయస్కులు కానందున వారికి బదులుగఁ దానే పరిపాలించుచుండెను. వారు పెద్దవారై నతరువాతఁ గల్యాణపట్టణాధీశుఁడైన వీరసోముని కుమార్తెల నిప్పించి వివాహముచేసి పెదమల్లదేవుని మాచెర్లకుఁ బట్టాభిషిక్తునిఁ జేసెను. అనుగురాజు చనిపోవునపుడు కొడుకులనందఱను బ్రహ్మనాయనికి ఒప్పగించెను. నలగామరాజు నాయకురాలిని మంత్రిణిగాఁ జేసికొన్నను మల్లదేవులకుఁ బెండ్లిచేసిన తరువాత బ్రహ్మనాయఁడు ద్వేషబుద్ధిలేక నలగామరాజునకు భూరమాదేవిపుత్రులకుఁ గట్నము లిచ్చుటకై గురిజాలకుఁ బోయెను. వారును దగినవిధముల గారవించిరి. గురిజాలలో బ్రహ్మనాయనికి నాయకురాలు విషము పెట్టించెనుగాని యామె ప్రయత్నము నిష్ఫలమాయెను. మాయ చేసి నాయకురా లాతనినిఁ గోడిపందెమున కొడఁబఱచెను. ఓడిపోయినవా రేడుసంవత్సరములు రాజ్యము విడచిపెట్టి పరభూములకుఁ బోవలయునని పందెపుటొడంబడిక. పందెములో బ్రహ్మనాయఁ డోడి గోపన్నను గోలాపియి మల్లదేవుల పెంటఁబెట్టికొని మాచెర్లవిడిచి కృష్ణానదిని దాఁటి మండాదిపట్టణమునకు వలసపోయెను. పిమ్మటివృత్తమునకు వక్ష్యమాణమైన “పల్నాటివీరులకథలు” అను గద్యకృతినిఁ జూడదగును.

1 పల్నాటిసీమలోనున్నది. 2 పల్నాటిసీమలో చంద్రవంకనదిమీద ఉన్నది. పల్నాడు గుంటూరుజిల్లాలో ఒకసీమ.

INTRODUCTION.

Ever since the evolution of man began from the brutal state, Great Persons have stepped into and passed away from this world leaving behind their marks in the annals of the progress of mankind. They are the light guiding and shaping men's thoughts and actions in their bewildering journey of life. They are the proclaimers of the unspeakable significance, the unreachable height, the immeasurable breadth and the unfathomable depth of the Infinite Power. By them the whole world moves; in them the whole world rests; for them the whole world longs. The history of the world is the history of these Great Men. Leaving the prehistorical periods, a little thoughtful mind can, from the dawn of documentary history down to modern times, perceive how the world has been affected by the appearance of the personages like Sri Rama, Buddha, Christ, Sankara, Kalidas and Shakespeare. These Great Men or Heroes, as they are justly called, are not confined to a certain country or to a certain age. They have been making their appearance in different corners in different ages. Wherever they appeared, whether in the meditative East or in the practical West, they were received with divine honour, regarded with admiration and adored with prostration. "The worship of a Hero" truly says Carlyle, "is transcendent admiration of a Great Man.....No nobler feeling than this of admiration for one higher than himself dwells in the breast of man." Architects built temples in their honour;

sculptors carved their pictures on wood and stone; painters drew their figures in beautiful colours; poets sang their heroic deeds. Sreenatha sang the valour of the Heroes of the *Palnad* and it is the history of these Palnad Heroes, depicted by Sreenatha that is found in the following pages of this book. These warriors had left their distant home on the banks of the Narmada, migrated for political reasons into the broad grand plains of the Palnad as a place of refuge and settled there—settled never to return. They obtained rights in the country as a matrimonial gift and ever since Palnad has been called their home and they have been styled, “Palnad Heroes.” They held undisputed sway over it and diffused their religion and civilization among the people. They built villages, made tanks, constructed anicuts, dug canals, erected temples and raised fortresses in the Palnad and the surrounding country, traces of which remain to this day whispering in the listening ears, dumb as they are, various tales about the activities of their makers in days gone by. Fortunately or unfortunately, the country had their rule only for a short time. During that short period, they held a wonderful sway over the country. Their love for the subjects was unlimited. Their indomitable valour was unparalleled. The chaotic battle-field was their sporting ground. The roar of the trumpets was their delightful sound. The bare flashing sword was their walking-stick. They were brave but not ferocious; they were valiant but not cruel. Timidity they did not know. Lawlessness they did not tolerate. After ably governing the country for a short period, in a great fratricidal war that ensued, they, sacrificing their lives in defence of their rights,

displayed astounding and superhuman prowess which, as was naturally the case in those ancient times, held them deified in the eyes of the people dumb with awe and wonder. What with their humane government and what with their extraordinary character, they earned the love, respect and admiration of the people as no other ephemeral sovereign had done. Villages are named after them. Temples are dedicated to them. Their pictures are carved upon stones. Gorgeous processions are held in their honour. People vie with each other in paying their adoration irrespective of caste and creed. I cannot refrain from quoting in this connection the following lines of that famous archæologist, Robert Sewell, concerning these Heroes :—

“ It is a curious fact that, while the Palnad Heroes themselves worshipped indiscriminately Vishnu and Siva and while this mixture of worship is still largely observed in this out of the way part of the country, we have in this Heroes’ temple a sort of Mussalman coalition into the bargain. The Mussalmans take part in the annual festival and pay their devotions to the souls of the Heroes ; and the walls of the temple are discolored with the splashes of chunam water and red paint thrown on them by Muhammadan admirers.” Lists of Ant. Vol. I.

The construction of the temple itself is attributed to a Mahammadan whose grave is still to be seen within the precincts of the temple. Our admiration is all the more increased when we read the story of a female of Panta Reddi family, who, as the leading figure on the side of Nalagama, made such wild charges, evinced such gigantic valour and fought with such stupendous courage as would excite the wonder of Nelsons and Nopoleans. Thousands

of people flock together every year at Karempudi, the scene of the great battle, from almost all parts of the Telugu country. The people are very ardent in their faith in the Heroes. They worship them as Gods. In marriages and such like ceremonies, the symbols of the Heroes stand on the sacred altars in the houses of the people even to this day. It is really interesting to see how Veroism (Hero-worship) which resembles to some extent the Norse faith of Scandinavia and the Shintoism of Japan, originated in the Palnad and extended its influence throughout the Telugu country. This Hero worship has been continuing here for eight centuries and, though an orthodox religionist may coldly speak, a gloomy theologian may disapprove, and a haughty atheist may laugh at the idea, yet must continue as long as the Earth turns round the Sun.

The author of this Ballad Sreenatha is a Vira Saivite for ceremony, but he seems to belong to the school of rational philosophers as they may be called. Though we cannot claim for him subtler elements of social morality according to tradition, his movements seem to be entirely in line with high society and he was one of the most celebrated scholars of his age in the Telugu country.

This Palnati Veeracharitra, has been unpublished and unknown to the general public until this time. It, in the course of four hundred and more years through which it kept its existence, underwent many changes, though not radical, in its composition. Somehow or other the book, from very early times, has always been in the hands of the illiterate low caste beggars who sing the story to the people and receive something as reward from

them. These illiterate people who possess the book never like the idea of publishing it thinking that, if published, every one would know those poems. Orthodox Brahmins, in general, think it madness to pay close attention to the singing of these beggars and disgrace to hold conversation with them. Moreover, this voluminous poem is not in one place with one person but portions of it are scattered throughout the Telugu country. Under such circumstances, the readers can imagine the awkward position in which I was when trying to get the book and the difficulties that would present themselves before finally succeeding in the attempt. In a way, I have now published this part of the whole poem and eagerly expect encouragement from the Telugu Public to bring out the remaining portions also within a short time. I have fixed the date of the war and the original home of the Heroes in my Telugu introduction with the light of the few historical accounts, Puranas and inscriptions I could have access to and if students of history kindly give their valuable suggestions upon the points, I shall feel highly grateful to them and acknowledge my indebtedness to them. Although the book had been given to the press nearly one year back, it could not be completed till now owing to the limited means and time that I could devote for it in the midst of other duties. My thanks are, however, due to Sri D. Kesava Row Pantulu Garu, Proprietor of the Vani Press, for the kind and timely help he rendered in many ways in bringing the book to its present form at least so early as this. I must express my feelings of gratitude to Sri Akkiraju Sankarayana Garu,

Sri Challagundla Pichayya Garu, and Sri Janapati Venkatappayya Garu and Sri Unnava Lakshminarayana Pantulu Garu, for their kind aid in the publication of this work.

BEZWADA,
9th June, 1911. }

THE EDITOR.

పలనాటివీరచరిత్ర

బాలచంద్రయుద్ధము.

శ్రీరఘునాయకు జిత్తమందెంచి
శ్రీకంఠవరమేళు శివునాత్మదలచి
పార్వతీదేవికి భావించిమ్రొక్కి
శివగణంబులనెల్ల చింతించిపోగడి
ప్రాకటంబుగవిష్ణు ప్రార్థన జేసి
యిందిరాదేవిని నిచ్చలోనిలిపి
విష్ణుభక్తులనెల్ల విసుతులు సేసి
జలజజుగొనియాడి శారదనెంచి
అఖిలవిద్యలకెల్ల ఆద్యుడైనట్టి
గజముఖువిఘ్నేశు ఘనతకీర్తించి 10
వీరభద్రునిశౌర్య విభవంబులెన్ని
* సంగమేశ్వరునకు చక్కగామ్రొక్కి
గుర్జాలగంగను గోరిప్రార్థించి

భక్తి † గోగులపాటి భైరవుదలచి
నీలమేఘశ్యాము నిజమూర్తియైన
‡ శీలమ్మనాయుని చిత్తమందెంచి
కడువేడ్క పోతలింగము గొనియాడి
ద్వి మాచెర్లచెన్నుని మదిలోనడలచి
ఆంధ్రకవుల నుతులమరగావించి
గీర్వాణకవులను కీర్తించిమ్రొక్కి 20
సంగీతసాహిత్య చాతుర్యకవిత
చెప్పనేర్చినవాడ చెలగి “మాచెర్ల”
చెన్న కేశవపాద సేవారతుండ
వలను భారద్వాజ వంశవర్ధనుడ
కవిసార్వభౌముడ ఘనతగన్నట్టి
శ్రీనాథుడనువాడ శివభక్తిపరుడ

* కృష్ణా, మాలాపహారిణీ నదులు సంగమించుచోట సంగమేశ్వర తేత్తము గలదు.
మఱికొన్నిచోట్లఁగూడ సంగమేశ్వరాలయములు గలవు.

† గురిజాలకుఁ దూర్పుగానున్నది.

‡ శీలమ్మ పుత్రుఁడు అనగా బ్రహ్మనాయుఁడు.

ద్వి పల్నాడుతాలూకాలోఁ జంద్రవంకతీరమందున్నది దీనికి మహాదేవిచెర్ల అనికూడ
పేరు కలదు.

శాశ్వతంబైనట్టి సద్గ్రంథమొకటి
 చెప్పబూనిమనసు చెలరేగియింద
 శ్రీరమ్యవత్తుండు శ్రీశవత్సలుండు
 వారిజనేత్రుండు వల్లవీవిటుడు
 శమితభక్తజనార్తి శాశ్వతకీర్తి
 కంగర్పజనకుండు కనకాంబరుండు
 సురరాజవిహితండు శుభవీక్షణుండు
 కరుణాంతరంగుండు కలుషభంగుండు
 ఎల్లజగంబుల నేలెడుఘనుడు
 పాలమున్నీటిపై బసళించువాడు
 సారిది నెల్లప్పు భూసురరక్షకుండు
 గిరిధర్తుడగు చంద్రగిరిరంగవిభుని
 వేంకటాద్రిపునకు వెలయనొక్కొక్క-
 సరసునకును రణసాహసాంకునకు
 అలరాజుబాకున కవతారమొంది
 మలసినుటొక్క బొమ్మలపెండెరంబు
 చెలగిడాకాలనుంచిన మహాఘనుడు
 చిలుకలపైకోర్కె జిక్కెడువాడు
 చేకొన్నమాచెర్ల చెన్నకేశవుడు
 నాకలలోవచ్చి నయమొప్పబలికె
 వినవోయిసత్కవి వేడ్కనామాట
 మనముననాకు సమృద్ధమైనదొకటి.

30

40

అనవిని దేవ మహాప్రసాదంబు
 దృఢముగనానతి యిమ్మునాకిప్పు
 డనచెన్నకేశవు డప్పడిట్లనియె
 శౌర్యంబుపుణ్యంబు సమకూర్చినట్టి
 పలనాటివీరుల భాగవతంబు
 ప్రకటితంబుగనీవు రచియించిమాకు
 అంకితంబొనరింప ననువొందుసూచె
 అనుచును శ్రీకాంతు డరిగినపిదప
 మేల్కొంచిమనమున మేలయ్యెననుచు
 విలసిల్లు పలనాటి వీరులచరిత
 జనులెల్ల భక్తిచే చదువుటకొరకు
 * మంజరీద్వీపదగా మన్నించి నేను
 చెప్పబూనితివచః శ్రీమెరయంగ.
 ప్రకటితంబైనట్టి పలనాటిలోన
 భావింపగావిష్టు భక్తినిమెరసి
 నరనాథసింహంబు నలగామరాజు
 మహితచార్మితుడు మలిదేవరాజు
 ధారుణి నేలుచు తమలోనబోరి
 † కార్యమపూడి శ్రీకదనంబునందు
 నరపాలచంద్రుండు నలగాముతాక
 పంపిన ‡ బాలుండు బాహువిక్రముడు
 తోరంపుగజములు తురగచయంబు

50

60

70

* ఈద్విపదయందుఁ బ్రాసములేదు.

† పల్నాటిలో నాగులేటితీరమున నున్నది.

‡ బ్రహ్మనాయుని కొడుకు.

మన్నీలబలముల మహితశౌర్యమున
చెదరి పారగబొడ్చి చీకాకు నేసి
నలగాముతమ్ముడు నరసింగు నెదిరి
మర్దించిరణమున మడిసినవిధము
ప్రచురింతువీనుల పండువుగాను

(కథాప్రారంభము.)

గణుతింప తత్కథాక్రమమెట్టి దనిన
ఆరయ † మేడపిలోన * ఆలరాజుచావు
వీరవిక్రమతచే వీరసాహసత
పరగిననాయకుల్ పటుపరాక్రములు
వీరనాయకులెల్ల వినివెరగంది 80
భావించితలపోసి బాలమల్దేవు
బిరుదురాజును దెచ్చి పృథ్వివెలయగ
నయమైనయట్టి లగ్నంబునందతని
పట్టంబుగట్టిరి పరగమేడపిని.
భూమిశసుతునిట్లు పుడమినినిలిపి
భాస్కరసమతేజు బాలునిదెచ్చి
సచివకార్యంబున సమ్మతినుంచి
అటకరణపుకార్య మనపోతుకిచ్చి
మాడచియఃనట్టి మగువనుదెచ్చి
రాణివాసముగావ రక్తితోనుంచి 90

ఆనందమునుబొంది రంతటవారు.

(మలిదేవరాజు, బ్రహ్మనాయుడు
మొదలయినవారు కార్యమపూడి
యుద్ధరంగమునకు బయలుదేరి
పోవుట)

అటమిదభూమిశు డధికోత్సవముల

ఘనకార్యమపూడి కదనరంగంబు

చేరబోవుటకునై చింతించియపుడు

ప్రజలతోమేడపి బదిలంబునేసి

పరగమువ్వురుపతుల్ వైనంబుగాగ

ఎలమిభూసుర పురోహితులెల్లపూని

జయముహూర్తముబెట్టి చనుమనిచెప్ప

తొల్లియేకాదశి దురమానటంచు

రణభేరిజేయించె రమణీయముగను 100

అతులసాహసవృత్తి నాదండువెడలె

‡ గొల్లెనల్గట్టిన గొప్పతాబండ్లు

బల్లనిపెట్టెలు పట్టెమంచములు

తరుచైనపీటలు ధృతమ్మపడిగెలుసు

వింతమందసములు వెలయుగొడ్డులును

కాశ్చీరకస్తూరి గంధకర్పూర

మాదిగావాసన లమరుపెట్టెలును

† బ్రహ్మనాయుఁ డితనిని రాయబారమునకుఁ బంపఁగా నాయకురాలు కుట్రచేసి
చంపించెను.

* వినుకొండతాలూకాలోనున్నది. మలిదేవరాజాదులు తమ రాజధానియైన
మాచెర్లవిడిచి మడాందికివలసపోయి తిరిగివచ్చి యీ మేడపిని నిర్మించికొనిరి.

‡ గుడారము.

§ తాంబూలము వేసికొన్నతరువాతనుమ్మివేయుటకైయుంచికొనునొకవిధమైనపాత్ర.

బొక్కసంబులబల్లు బోనగావళ్ళు
 జవ్వాజిఱిట్టలు శారికాకీర
 పంజరములువట్టు పరిచారకులును 110
 కోడెకాండ్రదలించి కొట్టెడురెడ్లు
 పడివాగెతేజీలు పాలకీజోళ్ళు
 అష్టభాగ్యంబుల అంగళ్ళవారు
 సందడిపడదండు చయ్యనగదలె
 పెంపైనపాలకి పెదమల్లుగదలె
 పినమల్లుగదలెను పృథ్వీశువెనుక
 తమ్ముడుగదలెను ధరణీశువెంట
 పచ్చలులింగాలు పట్టుగాజెక్కి
 బాగు చేసినయట్టి పాలకియెక్కి
 పలుమారుపుత్రుకై పలువరింపుచును 120
 కొలువులోనాయుండు కొనరెట్టవట్టి
 * కులపగదీర్పనీ కొడుకితడంచు
 పెట్టెనాచేతిలో ప్రియతనూజాతు
 బాలునితెగువ యేపాటిదోయనుచు
 * కొమ్మభూమిశుండు గొబ్బునగదలె
 అల్లారాజులు అచ్చోటిన్పులు
 అన్నలుదమ్ములు అందరుగూడి
 సూర్యవంశమువారు సొంపుతోచనిరి.

వారికివీరికి వరమంత్రియైన
 నీలవర్ణుండును నియతచిత్తుండు 130
 బ్రహ్మన్నగదలెను పాయనివేడ్క
 పట్టిరిగొడుగులు పాలకినెత్తి
 సూర్యాతపంబు పైసోకనియట్లు
 పాలకీలకురెండు పార్శ్వంబులందు
 అందంబుగాబట్టి రరిగెలజోళ్లు
 వింజామరంబులు వెలయగానెమిలి
 కుంచెలవారును గూడివీవంగ
 నాయుడురాజులు నయముతోచనగ
 ముందు † డమాయీలు మురజసంఘంబు
 బూరలుధేరీలు పోటుధారలును 140
 కానాళవంకిణి కాలికొమ్ములును
 శంఖసమూహంబు సన్నాయిజోళ్ళు
 మురళిచయంబును ముఖవీణవితతి
 నరగలుతప్పెటల్ నయమైనదోళ్ళు
 తమ్మటమ్ములు నెంచదగువీరణములు
 ఘనమైనరుంజలు ‡ కనకతప్పెటలు
 చేగంటలును మరి చిరుగంటచయము
 ఘనమైనమ్రోతచే గగనంబుగప్ప
 కుంభిణివణకంగ కులగిరులెల్ల

♦ ఇది దినవెచ్చమువంటిది.

* ఇతడు క్రీ. శ. 1188-వ సంవత్సరమునందు కల్యాణమును పాలించుచున్న నాలుగవ సోమేశ్వరుని కుమారుడు. ఇతనిపుత్రుడలరాజు. కొమ్మరాజును అలరాజును పలనాటిలోఁ జనిపోయినందున కల్యాణమునేలు పశ్చిమచళుక్య వంశము వీరితో నశించెను.

† చర్మనిర్మితమైన వాద్యయంత్రవిశేషము.

‡ బుగారుతప్పెటలు కావు. ఒకరకపు తప్పెటలు.

మారుమ్రోతలనీదు మనసులుప్పొంగ 150

తివాలవారును ఆణెమువారు

గొండ్లవిందులవారు గోవిందువారు

ముతసానివారును ముయ్యూరువారు

నర్తాలవారును నాయునివారు

పైడిచుక్కల పాలపర్తివారలును

బలుమూరివారును పాలేమువారు

రేవనూళ్లవారు రేచెర్లవారు

ఆట్లూరి ముట్లూరి యాభ్యులవారు

చెవులవారునుమరి చిల్లరవారు

గురియైననాయకుల్ గూడియేతేర 160

గండువారేగురు గదిసినవేడ్క

చనిరిబిరుదులతో సాహసమడర

ఒప్పుగానిందరు నురువైనబండ్లు

ఘోటకంబులుమేటి కుంజరావళులు

ఉత్సాహమున హుటాహుటినడువంగ

భట్టువారలుమించి బహువిధంబులను

బిరుదుపద్యంబులు పెట్లగాజదువ

ఉద్ధతి * మాస్తీలు నొసరనిర్వంక

ఘైరవఖడ్గముల్ పట్టుకరాగ

శీలమృతనయుని సింహవిక్రముడు 170

కరమర్ధి కనుకుల కన్నమనడిచె

సకలవీరచయంబు సంతతోత్సాహ

పారుషంబులుమీర † బ్రహ్మకిట్లనియె.

“మముజూడునాయుడామాలావుకొలని

మముజూడుబ్రహ్మన్న మాశౌర్యపటిమ

సింధురంబులమీద జెన్నుగాదుమికి

కుంభస్థలంబులు క్రుంగజేసెదము

కొదమసింగంబుల గూలద్రోసెదము

గండభేరుండాల ఖండింతుమలుక

వాయువుబోసిక వడినావగలము 180

జాతవేదునిబట్టి చమిరివేసెదము

ఘనసముద్రముజొచ్చి కలగజేసెదము

కుంభినికాశ్లాతో క్రుంగదన్నెదము

కులగిరులైనను కొట్టివేసెదము

గురిజాలనేలేడు కువలయేశ్వరుని

కులపగకైపట్టి కొవ్వణగించి

చలమునవిడువక చంపగాగలము”

అనిపెక్కుపంతంబు లాడుచునడువ

చూచినవారలు చోద్యంబుగాగ

పటువిక్రమాఘ్యులు పలనాటివీర 190

వరులంచుబొగడుచు వర్జించిపలుక

మలదేవభూతి, మంత్రిబ్రహ్మన్న

కంపింపభూస్థలి కదలిరావేళ.

(మలిదేవరాజు, బ్రహ్మనాయుడు

త్రిపురాంతకము జేరుట.)

‡ త్రిపురాంతకమునకు తిన్నగావచ్చి

* శస్త్రవిద్యావిశారదులు.

† బ్రహ్మనాయుడు.

‡ శ్రీశైలమునకుఁబోవు ప్రోవలొనున్నది.

మహితచారిత్తుడు మలిదేవనృపతి
 రాజులుమంత్రులు రసికులుదొరలు
 పాటించిసుంకర వారితోగూడ
 ఆవేశసిశ్వరు నతిభక్తిజూచి
 సాష్టాంగదండముల్ చయ్యనజేసి
 హస్తముల్ ముకుళించి ఆనియెబ్రహ్మన్న
 గౌరీమనోహర గంగోత్తమాంగ
 నాగకంకణశివ నందివాహనుడ
 కాంచనగిరిచాప కంధితూణీర
 గరుడాసనాంబక కైలాసవాస
 ఘనగజాసురభంగ కామభస్మాంగ
 లాలితశ్రీకంఠ లయకాలకర్త
 సకలభూతేశ్వర శరభావతార
 ఫాలాక్షభూతేశ పరమేశయిపుడు
 విన్నవించెదనేను వినుముసత్కరుణ
 * శివపురిలోనుండి చేర్చినయట్టి 10
 భూతరాట్టసంభంబు పొందుగానుంచి
 మితిజేసించనితిమి మినగరంబు
 చృతివచ్చెనేటికి మిశ్రపచేత
 కార్యమిడేర్పంగ కర్తలేమిర
 నుచు ప్రార్థనజేసి యచ్చటనున్న
 కంబముగనుగొని కడుభక్తిమొక్కి

యినుము పిత్తళి కంచు హేమతామ్రముల
 పంచలోహంబుల ప్రబలినదాన
 నాలుగుముఖముల నయమొప్పమరియు
 ఎనిమిదిముఖముల నెన్నికైనావు 20
 ముగురుమూర్తులునొక్క ముఖమందునిలిచి
 ఒకటసిద్ధులుమరి నొక్కటమునులు
 గంగయుదుర్గయు కాలభైరవుడు
 నిలిచిభూదేవియు నీయాననముల
 గంధర్వపతులతో కాంచుచునుందు
 రనుచుప్రార్థనజేసి ఆబ్రహ్మపలికె
 ఘనకార్యమాపూడి కలనులోపలను
 నలగామరాజుతో నయముగాబోరి
 మడియంగవచ్చిరి మన్నెనాయకులు
 రణరంగపట్టపు రాజవైసీవు 30
 సాక్షివైయుండవే సర్వభూతేశ
 భుక్తినిచ్చెదనీకు భూతేశుడెరుగ
 దాహంబుదీర్చుకో తడుచురక్తమున
 ఇప్పుడాహారంబ యిదిగొకొమ్మంచు
 కంబమునకునిట్లు గట్టిగాజెప్పి
 పెక్కువిధంబుల పిండివంటలును
 పరమాన్నమునుమరిచి పప్పుకూరలును
 పానకంబులుజున్ను పచ్చళ్లునెయ్యి

* శివపురియనునది శివసింగురాజుయొక్క పట్టణము. కల్యాణపట్టణరాజయిన వీర
 సోముఁ డీపట్టణముమీద దండెత్తినపుడు బ్రహ్మనాయుఁడు వీరసోమునికి సహా
 యుఁడుగాఁబోయి శివపురి ధ్వంసముగావించి యచ్చటనున్న శక్తులఁదెచ్చి త్రిపు
 రాతకములో నిల్పెను.

భండశర్కర తియ్య కందగడ్డలును
కొని తెచ్చికుంభము కొండలరీతి
కస్తూరికర్పూర కాశ్మీరసహిత
చందనలేపంబు సరివినొనర్చి
మైసాతీసాంబ్రాణి మంచిగుగ్గిలము
తోడుతలెస్సగా ధూపమర్పించి
ఘనమైనపోతుతో గావుజెల్లించి
ఆహారమంతట అర్పించిపిదప

40

* కంబముంచినయట్టి ఘనమైనశకట
నిచయంబుదరలింప నిలిచిబ్రహ్మన్న
శకటచక్రంబులు సమ్మతిగావ
నాయకావళి నెల్ల నయముతోబిలిచి 50
వితరణచతురుడై విడియంబులిచ్చి
యెనయంగమనవీట నెసగునెద్దులను
కనుగొనితెప్పించి కాండ్లకుగట్టి
చయ్యనబండ్లను సాగింపుమనియె.

(నాయకులు శకటంబులకుఁ

బూన్చుటకై యెద్దులనుఁ బేరు
పేరునఁ బిలుచుట)

అనివీడుకొలిపిన నంతంతవారు
పేరుపేరునవాని బిలిచిరీరీతి
అందెలబసవన్న ఆదినాథుండ
నందులపిడిఘంట నాగవాసయ్య
గోవులవిటకాడ గోగుబయ్యన్న
పటారిపలిజంకు వరపెరుమాళ్ళు 60

కట్టనికలుకోట కరినందిరంకె
అకలంకగాత్రుండ అంబుధిశయన
బిరుదుగరుత్తంత భీమునిగజమ
గోవర్ధనాచల గోపాలదేవ
కరినందిబసవన్న కంచివరదుడ
నెలబాలచంద్రుండ నీలవర్ణుండ
జల్లులదర్దజ జయకంఠనాద
వైకుంఠవాసుడ వాసుదేవయ్య
పుట్టలభూపతి పెంజెల్లుపెద్ద
ఇంద్రునివజ్రమా యిప్పగిరీశ

70

గోగుభైరవమూర్తి గోవిందరాజ
చెంచులయోబయ్య చెన్నమల్లయ్య
కంచియేకామ్రుడా కాళికానాథ
మధురాపురిప్రియా మానందినాథ
కామ్రుడాసోమ్రుడా కాయజవరుడ
రామ్రుడాభీమ్రుడా రంకెలుసలుపు
మిరీతిపిలిచిన నేపుమిరంగ
వచ్చినయెద్దుల వరుసతోజూచి
వన్నెలుచిన్నెలు వడిజెప్పికొనుచు
నెత్తురుకొమ్ముల నేటైనవాని
గజువుతోకలుగల కరిబొల్లివాని
అచ్చగాకరివన్నె లమరినవాని
మూపురంబులతోడ మొనసినవాని
నుదుటచుక్కలుగల నునుపైనవాని
తెల్లనివన్నెల తెలివైనవాని

8.

పచ్చనివన్నెలు ప్రబలినవాని
 ఇటువంటియెద్దుల సంతయునేర్చి
 గంటలుగజ్జలు గణగణమ్రాయ
 గ్రక్కునయెద్దుల గాండగట్టించి
 మోకులబంధించి ముందుగానపుడు
 పంచపన్నెలకూడు పైబారదివిచి
 కంబముదర్లించె కమలనాభుండు
 * మర్రి వేములదాటి మండలేశుండు
 ఘ్నాల్లరవముతో † గుమ్మడంపాడు
 చేరియచ్చటనిల్వ చిత్తంబువిడిచి
 ‡ గరికెపాటికివచ్చి కాలూనకచట
 ధృ కంకణంబులపల్లె కడనునాఘులు
 కంకణంబులుగట్టి కదలిరావేళ
 పట్టభద్రులు • పైడిపాటికివచ్చి
 పరగవీరులకెల్ల పైనంబుజెప్పి
 మెరసినమన్నీలు మేటినాయకులు
 ప్రభువులుదొరలును బంధువర్గంబు
 వీరవర్యులుగొప్ప విద్యలవారు
 మిక్కిలిబిరుదులు మెరయుసాహసులు
 కవులునుజెట్టిలు కలిసియందంద

90

100

(మలిదేవరాజాదులు త్రిపురాం
 తకమునుండి మేళవాగుఁ
 జేరుట.)

‡ మేళవాగుననిల్చె మించినదండు.
 అందరుగొల్లెన లమరంగనెత్తి
 యుండిరినాయకు లుత్తలపడక
 అంతలోదినకరు డస్తాదికరిగె
 సాంద్రమైచీకట్లు జగమెల్లగప్పె
 విలసిల్లెచుక్కలు పసువీధియందు
 గుమిగూడిపక్షులు గూళ్ళలోజేరె
 గూబకదుపుమించి కూయంగసాగె
 చక్రవాకంబుల సంతసంబడగె
 ఘనచకోరంబులు కౌతుకంబందె
 కొలకులకమలముల్ కుందుచుమొగిడె
 వికసించెకుముదముల్ విచ్చలవిడిని
 జారకామియలెల్ల సంతోషమునను
 మగలనిద్దురబుచ్చి మనసులుబెదర
 కెరలివిటులగూడి గృహములువెడలి
 మించినాహసమున మేరలుమిరి
 తోడికోడంద్రులు తోడివారలును

110

120

* వినుకొండతాలూకాలో నున్నది.

† వినుకొండకుఁ గొంచె మీశాన్యముగ 18 మైళ్ళదూరమున నున్నది.

‡ వినుకొండకు ఉత్తరముగ 19 మైళ్ళదూరమున నున్నది.

§, • ఇవియు వినుకొండతాలూకాలో నున్నవి.

‡ నాయకురాలి కనుమదాటినతర్వాత నున్నది. కార్యమపూడికి 6 మైళ్ళదూ
 యులో దక్షిణముగా నున్నది.

గురువులుబంధులు గురైరింగినను
నిందింతురనిశంక నిలువకమదిని
వాగులవంతల వనములయందు
ఇసుకదిబ్బలయందు నిరవైనపొదల
కుంటెనకత్తెలు కూడికాపాడ
మనసులతమిమించ మదనుడావేళ
పూబాణములునింటబూనిసంధించి
మర్తముల్ నొవ్వంగ మాటికినేయ 130
మంచిగంధముబూయ మనసుభీతిల్ల
పువ్వులుముడువను బుద్ధియులేక
ఘననఖతదంత ఘాతలువీడి
రతికూజితంబుల రంతులుమాని
బంధచాతురియందు భావంబువిడక
కొందరు నేలను గొందరునిలిచి
నయముతోగొందరు నానావిధముల
కలసిరి మేనుల కంపంబులలర
చోరులుసాహస స్ఫూర్తులతోడ
ప్రాణంబులకుదెగి భార్యలనుమరచి 140
బ్రతికివచ్చెదమను భావంబువదలి
పట్టణంబులయందు పల్లెలయందు
ధనికులగృహముల తాగొనిదోచి
సాలెకుదిరుగంగ సాగిరావేళ

(కార్యమాపూడి రణరంగమును
బరిక్షించుటకై బ్రహ్మనాయుడు
కన్నమనీని నర్ధరాత్రంబునఁ
బంపుట.)

అంతటబ్రహ్మన్న యానడిరాత్రి
కనుకులదాసుండు ఘనబాహుబలుడు
కన్నమయపవాని గ్రక్కునబిలిచి
వెనుకటిరాజులు విక్రమస్ఫూర్తి
పోరాడినమసిన బూడిదవెంట
యిలభీమమైనట్టి యెముకలపోగు 150
లెసగినరణభూమి యెన్నికగాను
పావనంబుగజేసి బహుకాలమందు
కనిపెట్టియున్నట్టి ఘనరాజవితతి
దురముగోపలనుండి తొలగింపవలయు
ఇరవుగాకలనిలో ఈరాత్రి వేళ
ఎవ్వరెవ్వరుగాచి యెట్లున్నవారో
అరసిరమ్మనిపంప నావీరఘనుడు
వాసనపెల్లెన వనమాలగదల
కరముల * గుజ్జరి కడియముల్ మెరయ
నేటైనపిడిఘంట నెమలిసోగలును 160
నల్లనిదట్టిని నయమొప్పగట్టి
అర్ధనారీర్పుల్ల కాదులనమర
ఘోరభైరవగద కోరమీసములు
ఎగుభుజంబులుమించు నెరజేరు గ్రడ్డు
ఘనమైనదేహంబు కాచిపెండెరము
వెరవైనభీకర వేషంబుతోడ
కదలెకన్నమనీడు కదనభూమికిని
కాటుకకొండయై కదిసినయట్లు

* గుజ్జరి అనునది ఘూర్జరశబ్దభవము. ఘూర్జరదేశమునే యిప్పుడు గుజరాతని
చెప్పుదురు.

గరిమతోచీకటిగ్రమ్మినయట్లు
హరిహరాదులమూర్తి యతనికిగలిగి 170

నడికలనింజొచ్చి నలుదెసల్ జూచె
అక్కడకాపున్న యఖిలరాక్షసులు
గండభైరవమూర్తి ఘనభూతవితతి
గుంపులైయున్నట్టి కొరవిదయ్యములు
ఇరవుననున్నట్టి యెరుకలసాని
యొన్నతావుకువచ్చి యొయ్యనననియె
వింటివేవార్తలు వినవిచిత్రంబు
గొల్లెనలచ్చటకుదురుగాజేసి
యీరుద్రభూమికి సీతడువచ్చె
ఏమికార్యమొకాని యెరుగంగరాదు 180

మదముననున్నాడు మముజూచివీడు
తెలిసికోవలెవీని తెరగెల్లనిప్పు
డనిఉగ్రకోపాన నార్పులునిగుడ
కత్తులుద్రిప్పుచు గదిసికూయుచును
గట్టిగానిలిచిరి కన్నమమిద
అంతటకన్నమ అధికరోషమున
కాలాగ్నిరుద్రుడై కత్తినిదీసి
మెరపుకైవడినిల్వ మెచ్చెభూతములు
వల్లకాటికిధైర్య వైభవంబెసగ
ఎవ్వడేతెంచెనో యెరుగరాదిప్పు 190
డీశ్శకానములొన నెసగురుద్రుండొ
బ్రహ్మయోవిష్ణుడో పాకశాసనుడొ
అగ్నిహోత్రుడొ లేక యమధర్మరాజొ
అలనైరృతుడొ లేక ఆంబుధిపతియొ
పవనుడోధనదుడో ఫాలనేత్రుండొ

మునివితతికినెల్ల ముఖ్యుడోయేమొ
తెలియుదమంచును దిన్నగాననిరి
ఎవడవురాయోరి యీభూమిజొచ్చి
యేమికార్యముకొర కేతెంచి నాడ
వేరాజుబంటవో యెరిగింపుమనిన 200

పలికెగన్నమనీడు పటుశక్తిమెరయ
సోమవంశంబున శోభిల్లుచున్న
అనుగురాజేంద్రున కంగనయైన
విద్యలదేవికి విభవంబుమీర
ముక్కంటివరమున ముగ్గురుసుతులు
మల్లికార్జునుయొక్క మానసరూపు
లనగజన్మించిరి అందులోమేటి
పెదమలిదేవుడు పృథ్వీతలేశు
ఛారాజునకుమంత్రి ఆదిదేవుండు
దొరసినరేచర్ల దొడ్డనాయునికి
పడలిశీలమయను పద్మనేత్రును
కలికికృష్ణుండైన కారుణ్యమూర్తి
పుట్టెనుబ్రహ్మన్న భూలోకమందు
అతనికిదాసుడ నాదునునేను

మాలలకునుబుట్టి మాలనైపోక
విష్ణుపాదముబట్టి విశ్వంబులొన
తెప్పలినాయుడు తెరవయైనట్టి
వికచాబ్జలొచన పెమ్మసానికిని
శ్రీమించుమాచెర్ల చెన్నునిమేన
పెంపొందెడుతులసి పెదవనమాల 20
వరమునగన్నట్టి వరపుణ్యసుతుడ
కన్నమనాపేరు కమలాక్షివినవె

కామునికెదిరించి కదనంబుగోరి
పగరవైదండెత్తి బవరంబునకును
వచ్చిరిమావారు వైభవంబలర
భండనక్రియకిది పట్టెనచోటు
వెనుకటిరాజులు విక్రమస్ఫూర్తి
పోరాడివచ్చిన పురుకలపెంట
తొలగించిశుచినేయ వలెనంచుదలచి
కామునిబలముల భండించివైచి

30

మడియంగవచ్చిరి మన్నెనాయకులు
పరభయంకరమైన భండనభూమి
అరసిరమ్మనిపంపె నవతారపురుషు
డైనట్టిబ్రహ్మన్న యనుచుజెప్పంగ
వినియెరుకలసాని విస్మయంబంది
ప్రళయకాలేశుండు పార్వతీశ్వరుని
పాదసేవకులైన ప్రమథులువార
లిపుడిటువచ్చుట్లనెనగెసంతసము
మనసులోతోరిక మాకుసిద్ధించె

బ్రహ్మనాయుడువచ్చి భండనభూమి 40
పాదరేణువుచేత పావనత్వమ్ము
వెలయుంపవలసిన వేళయేతెంచె
కడువేగరమ్మను కన్నమానేడె
అనినకన్నమవిని యాశక్తికపుడు
దండనమస్కృతుల్ తగజేసిమిగిడి

బ్రహ్మనాయునిజూచి పదములకెరిగి
కమలవల్లభవిను కంటినివింత
కంటినెరుకసాని కంటిదైత్యులను
జయమగువేంచేయు జలజలోచనుడ

(బ్రహ్మనాయుడు కార్యమపూడి
యుద్ధరంగముఁ జేరబోవుట.)

అనుచునచ్చటివృత్త మఖిలంబుచెప్ప 50
వినిబ్రహ్మనాయుండు వీరధైర్యమున
ద్వాదశసూర్యులు ప్రబలినరీతి
నెవ్వరికెరిగింప కేగెనావేశ
పాలుపొందనారుద్ర భూమికేతెంచి
నాలుగుకరముల నాయుడునిలిచె
ఆరుద్రవసుమతి నాశ్చర్యముగను
కూలినశల్యముల్ కురుచతుండములు
సొక్కినచర్మముల్ చుట్టలైయున్న
పేగులునరములు పెంటలైయున్న
యేడుమాసంబుల యెముకలువగిలి 60

రాలిదట్టంబైన రాసులుతరుచు
మునిగిదుర్గంధాబు మొనసినమెదడు
గాలికిదూలెడు ఘనశిరోజములు
కాలికుప్పలుబడ్డ కాయవిభూతి
చిదిమినశవములు చెదరుకొరువులు
నానావిధంబుల నాట్యముల్ సలుపు
భూతకోటులతోడ పొందుగానుండె
తలకాయపురైల దగుబంతులాడు
శాకినుల్ మొదలైన సకలభూతములు
బెదరకవాదించు భేతాశచయము 70

పిల్లాటలాడెడు పెనుపిశాచములు
మిణుగురుల్ దిక్కుల మించిరాల్పుచును
కొమరొప్పపరుగిడు కొరవిదయ్యములు
వేదమంత్రంబులు వెనపటించుచును

బ్రహ్మనాయనిజూచి భయసంభ్రమమున
ఆశీర్వాదించుచు నశుకుచుతోలగి
పరుగులు పెట్టెడు బ్రహ్మరాక్షసులు
కలగి బ్రహ్మన్నను కనినంతలోన
పారిరిభయమున బలుదైత్యవితతి
ఇటువంటిరణభూమి నెసగనీక్షించి 80

ఘన కార్యములకెల్ల కారణంబగుచు
ఎముకలపెంటయై యేహ్యమైయున్న
కార్యమాపురిపుణ్య భనియగునట్లు
కావించుదేవతల్ గనిసంతసింప
ధీరతశ్రీ వీరతిరుపతి సేయ
వలెనంచునూహించి వైరులపాలి
కాలమృత్యువువంటి ఘనుడు బ్రహ్మన్న
భయదమా రణభూమి ప్రబలుడైనిలిచి
మూడుకాలంబుల ముచ్చటలెల్ల
తెలిసినయెరుకల తెరవనీక్షించి 90

బలువైన బ్రహ్మాండ పట్టులనెల్ల
ట్టింపరక్షింప పొలియింపనేర్చు
బ్రహ్మదేవునివిష్ణు ఫాలలోచనుల
గ్రాధించికిరీరించి ప్రణతులుచేసి
హరియొక్క పదియైన యవతారములను
మనసునదలపోసి మానంబురొసి
భువనరక్షణచేయ బుద్ధిలోనిలిపి
పరమేశ్వరునిగూర్చి పలికె బ్రహ్మయ్య
“ఓచక్రధర! స్వామి ఓకంజనాభ
జలముపైపవళించు సర్వభూతేశ 100
ప్రమథావతారులు బలువీరవరులు

ప్రధనవసుమతిలోన ప్రాభవమొప్ప
ఇత్తుముప్రాణంబు లీయనినంచు
వచ్చియున్నారదె వైభవంబలర
వీరసింహంబులు వీరనాట్యంబు
చేయుదురిప్పుడు స్థిరబుద్ధితోడ
పూతత్వహీనత పొరయునీభూమి
నిర్దుష్టముగజేయ నిన్ను వేడెదము
నీచరణంబున నెరిజనియించి
గంగయై ఖ్యాతినిగాంచి లోకముల 110
తొలితమ్మైనరించె గద పూర్వమందు
అజలరూపమై యమరుమేఘంబు
వర్షించియాభూమి పరమపూతంబు
చేనెడునట్లుగా నెలవిమ్మతండ్రి”
అనుచు బ్రహ్మనవేడ నాలించిహరియు
ఫణిశాయియైయుండి పంపెదేవేంద్రు
నతడు ప్రేరేపింప నానీలమేఘ
మాకాశమెల్లను నల్లినట్లుండి
గాడాంధకారంబు గప్పెభూస్థలిని
ఘూర్ణిల్లుధ్వనులతో కుంభినిమీద 120
ఉరుములుపిడుగులు నొయ్యనబడగ
తళతళ మెరుపులు తరచుగామెరయ
వడగండ్లురాలంగ వాయువువిసర
వాగువంతలనీళ్లు వరదలైపార
గుంటమిట్టనరాక కుంభినినెల్ల
ముంచెదేవతలంత మూకలై చూడ
జలజనాభునిపాద జనితమైనట్టి
గంగలోకములెల్ల క్రమై నోయనగ
ఏకార్ణవంబుగా పొచ్చివర్షించె

అప్పుడాజలమధ్య మందుండియొక్క 130
 పునుకజలముపైన బొర్లాడికొంచు
 పడమరగావచ్చి బ్రహ్మన్నవద్ద
 నిల్చిహసించెను నిష్కారణముగ
 ఆపుడుబ్రహ్మన్నయు నానవ్వుజూచి
 తలపురైతోననె దగువాక్యములను
 నవ్వి నహేతువు నాతోడజెప్ప
 వీనులనిండగా వినగోరినాడ
 అసిననాయునితోడ నాపురైవలకె
 నాపూర్వమంత విన్నపముచేసెదను
 శంఖచక్రాంకిత సకలలొకేశ 140
 ఇందిరామందిరా యినచంద్రనేత్ర
 జలజజ జనకుండ శార్ఙ్గరాస
 సకలవేదమయాత్మ శ్యామలవర్ణ
 సకలధర్మంబులు సమనెడువేశ
 తగినరూపముదాల్చి ధర్మబ్రోతువెపుడు
 వేదశాస్త్రంబులు వినుతులు సేయ
 చాలగజడనిధిశయనించుచుందు
 దనుజేంద్రసంహార తార్క్ష్యవాహనుడ
 యెత్తితీయవతార మీయుగమందు
 శోభిల్లునీమేను జూడంగగలిగె 150
 తప్పజూడకవిను తగుమనముంచి
 దానవుడనుగాను దయ్యముగాను
 భూరిభయంకర భూతంబుగాను
 వాసియాయాకాశ వాణినిగాను
 రహిమించగా బ్రహ్మరక్షస్సుగాను
 జలనిధికోటయై చక్కనైయుండు

దక్షిణజలనిధి దండనున్నట్టి
 రమపురమను పేర రాజిల్లుచున్న
 పట్టణంబేలేడు పరమధర్మండ
 జలధిసోముడనేను సర్వజ్ఞతిలక 160
 ద్వాపరయుగమున ధైర్యంబుతోడ
 బహుతరాత్రోహిణిల్ బలములగూర్చి
 ధూర్జటికెదిరించి దురమొనరించి
 కరులుగుర్తంబులు కాలిమానుసులు
 హతమైనపిమ్మట నాలంబులొన
 పడితినిపగవారి పంతంబుగెలువ
 రణధూర్తుడనుగాను రాజునుగాని
 సర్వయుగజనులు సమసినకలని
 గతిగానకీలాగు కాలంబుబుచ్చు
 చెదురుచూచుచునుంటి మెంతయుమేము
 వీరాగ్రగణ్యత వెలసిననీవు
 కదనవిక్రముడవై కలనికివచ్చి
 శోధింపదిరిగితి శూరధర్మమున
 పరమాత్మమాజన్త పావనంబాయె
 వైకుంఠపట్టణ వైభవంబెల్ల
 కంటినాయునిమూర్తి గన్నందుచేత
 నీపాదములధూళి నెరసినకతన
 పావనంబాయెనీ భండనభూమి.
 ఇటువంటికలనిలో నేవునమీరు
 కదనసాత్యముసల్ప కడుసంతసిల్లి 180
 శంకరుడిందుండు సకలదేవతలు
 ఎదురుగా చనుడెంచి యిత్తురిష్టములు
 ఘనపవిత్రులుగాగ కలియుగమందు

వీరపుంగవులయి వెలయంగగలరు
 వరువడిచనిన భూపతులలోగలసి
 దివికేగెదముమేము దేవదేవేశ
 అనిచెప్పిబ్రహ్మచే నంపించికొనిరి
 కరమొప్పపండ్రెండు గడియలతడవు
 కుంభవర్షంబయ్యె కుంభినియందు
 నీతిచేభూతముల్ నిల్చికొల్వంగ

190

కలనికికర్తయై ఘనమైనశక్తి
 గరిమబ్రహ్మన్నను గాంచియునిల్చె
 నిలిచినగనుగొని నీలవర్ణుండు
 “ఓవిశ్వమయమూర్తి ఓవిశ్వకర్త
 ఓలోకపావనీ యోజగద్ధాత్రి
 యోశాంభవీదేవి యోలోకసేవ్య
 సమరంబునకునీవు సాక్షివైయుండు”
 మనుచుప్రార్థనజేసి యాబ్రహ్మనీడు
 మగిడెమనోవేగ మానితగతిని
 వేగుజాముకువచ్చి విడిదిలోనిలిచె

200

తెల్లవారగనప్పు దివిజులుప్పొంగ
 చుక్కలకాంతులు శూన్యమైయడగె
 కలువలమిత్రుని కాంతులుతగ్గె
 చీకటిగుహలలో జేరియుదాగె
 గుడ్డగూబలుపోయి (గొందులనణగె)
 చక్రవాకంబులు సంతసంబందె
 కమలముల్ వికసించె గలువలుమొగిడె
 తమతమకార్యముల్ తగజేసికొంచు
 మోదంబునొందిరి భూజనులెల్ల

వేదమంత్రంబుల వినుతులుజేసి
 అఖిలభూసురతతి అర్ఘ్యంబులియ్య
 పూర్వపర్వతశిరః పూజ్యాగ్రమందు
 ఘనతరమాణిక్య భిచితసౌవర్ణ
 కుంభంబువలెనిల్చి గురుతేజమునను

(ససై న్యంబుగ మలిదేవరాజు
 కార్యమపూడింజేరుట.)

భానుండుదిక్కుల ప్రబలెనావేశ.
 తరువాతమలిదేవ ధరణీశ్వరుండు
 పాలుపొందకార్యమ పురికేగదలచి
 తానుబ్రహ్మగలసి తగవిచారించి
 ఘనమైనడేరాలు గట్టినబండ్లు
 ఇతరవస్తులుమోసి యేతెంచునట్టి
 యెద్దులనొంటెల నెల్లముందుగను
 సాగించియంతట సంతోషమునను
 కాలిబలంబుల ఘనఘోటకముల

20

మదమునవిలసిల్లు ముచియేనుగుల
 నాలుగుదిశలను నడువంగజేసి
 వీరనాయకులూని వెసజుట్టినడువ
 తమ్ముడునాయుడు తగుబంధుజనులు
 తమతమవాహనోత్తమములనెక్కి
 వెంబడియేతేర విభవంబుమీర
 తరుచుగారత్నముల్ స్థాపించినట్టి
 పాలకిలోనెక్కి బట్టునుతింప
 ఇరువంక * నరిగెల నెత్తికమ్మంగ

30

పటువేత్తకుల్ బరా బరులొనరించి
 “అవధారురాజేంద్ర” యని హెచ్చరింప
 పూజ్యుడు మలి దేవభూపతిచనియె
 విదువిధంబుల నమరువాద్యంబు
 లాకాశమంతయు నదరెడునట్లు
 సాంద్రధ్వనుల్ హెచ్చె సంతసంబంది
 కదనరంగంబైన కార్యమపూడి
 పుణ్యభూమిని జేరి పొందుగాదండు 40
 విడిసెనువైరులు వెక్కసంబంద.
 వేదకాస్త్రజ్ఞులు విప్రులందరును
 అధిపునాశీగ్వాద మమరంగజేసి
 సరసంపుభూమి ప్రశస్తంబొనర్ప
 చెన్న కేశవదేవు శ్రీపాదజలము
 తివిరిపూజారులు దెచ్చుటజేసి
 తులసిపత్రంబులతోడ తీర్థంబు
 అచ్చోటచల్లించి అలరు లగ్నమున
 శంకుసంస్థాపన సమృద్ధిజేసి
 నిక్షేపముగరత్న నిచయంబులుంచి 50
 తెచ్చినకంబంబు ధీరతతోడ
 నడికలనిన్నిల్పె నరనాథవరుడు

కాశ్మీరకస్తూరి కర్పూరయుక్త
 పరిమళగంధంబు బాగుగాబూసి
 మైసాత్రీగుగ్గులు మహితధూపంబు
 అర్పించిఅటమీద నారగింపంగ
 మృగములమాంసంబు మెప్పుగావండి
 పంచామృతంబులు పాయసాన్నములు
 పేరై నపచ్చళ్లు పిండివంటలును
 భూతగాట్టునకప్పు భోజనంబిచ్చి 60
 అఖిలభూతంబుల కాచారముగను
 ఘనమైనపోతుల గావుచెల్లించి
 తరువాత * సర్వాఖ్య తటినిలోపల
 పటు † గంగధారనా బరగినమడుగు
 పొంతకుజని వీరపుంగవులెల్ల
 తమతమనామముల్ ధరణీనదరుచు
 ప్రఖ్యాతినొందంగ భక్తితోనందు
 స్నానంబుజేసి (విశాలతీరమున)
 నిలిపిరి ‡ లింగముల్ నేమంబుతోడ
 తరువాతమలిదేవ ధరణీశ్వరుండు 70
 నాయునితోడను నదికినేతెంచి
 కాలోచితక్రియల్ క్రమముగాజేసి

* నాగులేటు.

† ఈమడుగు గిప్పటికిని గార్యమపూడివద్దగలదు. ఇది నాగులేటిలోనిదే. దీనిలోని నీటినే సాధారణముగా నచ్చటిజనులు త్రాగుట కుపయోగించెదరు.

‡ వీరునిలిపిన లింగములివియేయని కొన్ని లింగములను జనులిప్పటికినిజూపుచున్నారు. ఇవి గంగధార మడుగునొడ్డునగల గుడిలోనున్నవి. వీనికి పూజలుకూడ సల్పబడును.

నామతీర్థంబులు నయ మొప్పదీర్చి
 పటకుటీరములకు బన్నుగావచ్చి
 సకలనాయకతతి నన్నిధినుండ
 కొలువునగూర్చుండె కుధరారిరీతి
 అప్పుడుబ్రహ్మన్న అవనీశుతోడ
 ఉచితవిచారంబు నొనరించిపదప
 చెలగుచునమరంబు చేయగావలెను
 తరచైనబలముతో తరలిరమ్మచుచు 80
 పొలుపొందునలగామ భూమిశుకడకు

(నాయుడు నలగామరాజువద్దకు

భట్టును రాయబారమున కైపంపుట)

భట్టునుపొమ్మన్న పయనమైతాను
 వాయువేగముగల వాజేపై నెక్కి
 బంగారుగుబ్బతో భాసిల్లుగొడుగు
 పట్టుకముందర భటుడొకడేగ
 విలసిల్లుజల్లుల వింజామరంబు
 లీవలవలనుండి యిద్దరువీవ
 * గురిజాలకేతెంచి కువలయభర్త
 తావుకుముందర తగ జెప్పింపె
 వినికామభూపతి విభవంబుమెరయ 90
 కొలువుశృంగారింప గూర్చినవారి
 పంపించెవారలు పరిచారజనుల
 రప్పించితిర్చిరి రమణీయముగను
 కస్తూరి చేతను గలయంగనలికి
 ముత్యాలతోడుత ముగ్గులువెట్టి

కర్పూరముదకంబు కలిపిముందటను
 (కలయంపించల్లి నిష్కల్తషభంగి)
 శ్రీరామకథలును శ్రీకృష్ణకథలు
 పన్నుగావ్రాసిన పటములదెచ్చి
 కట్టిరిగోడలు కనుపడకుండ 100

మాక్తికమండీర మంజుపుంజంబు
 వ్రేలాడుచుండెడు వివిధవర్ణముల
 ఘనవితానమ్ములు కట్టిరిమీద
 నిలువుటద్దంబులు నిలిపిరిదిశల
 తంతుపటములు (విస్తరముగబరచి)

పన్నెలపటములు వానిపైబరచి
 పరచినవానిపై పంచవర్ణముల
 రత్నకంబళములు రంగుగాబరచి
 కాంచననవరత్న భుజితమైనట్టి
 పీఠమొక్కటిదెచ్చి పెద్దకొల్వనను 110
 నిలిపిరిదిక్కుల నిగ్గులుదేర
 చెలువుగా నీరీతి జేసినవార్త

(నలగామరాజు కొల్వుకూటమున
 కేతెంచుట)

వినినంత నలగామపృథ్వీశ్వరుండు
 సరసంపుపన్నీట జలకంబులాడి
 ఘనశుచివస్త్రముల్ కటియందుదాల్చి
 చిత్రాసనంబుపై జేరికూర్చుండి
 నిలువుటద్దముజూచి నేరుపుమీర
 తిలకంబునుదుట సుస్థితిమీరదీర్చి

* గురిగింజతీగెలు విస్తారముగా నుండుటవలన దీని కీపేగు వచ్చిన దని కొందఱు
 చెప్పుదురు.

సంధ్యాదికృత్యముల్ సమ్మతిజేసి
భుజియించితరువాత పునుగుజవ్వాజి 120

కస్తూరిరసమును గలిపినయట్టి

క్రిచందనముమేన చెలువుగాబూసి

తగటుకూనంబులు ధరియించితలకు

ఒకవింతయుష్ణిష మొప్పుగాగట్టి

నవరత్నమాల కంఠంబునవ్రేల

డంబుగా కర్ణకుండలములు మెరయ

భుజకీర్తులనియెడు భూషలుదాల్చి

మేనికిరక్షయై మించుతాయెతులు

దండచేతులరెంట ధారణచేసి

మరుగులుగొలుసులు ముంజేతులందు 130

తిరముగావ్రేళ్ళ ముద్రికలనుబెట్టి

నవరత్నభుజితంపు నడికట్టుదాల్చి

గండపెండేరంబు కాలికిబెట్టి

బంగారుదుప్పటి పైననుగప్పి

పావుకోళ్ళనురెండు పదములదొడిగి

కటికివారలుమ్రొల కనుపించిపొగడ

ఈవలావలజేరి హెచ్చరింపంగ

వేత్రహస్తలుగూడి విచ్చలవిడిని

సందడిదూరమై చనునట్లుచేయ

(రహిమించ) సంతకపురంబునువెడలి 140

కొలువునకేతెంచి కుతుకంబుమీర

నిలిచెశృంగారంబు నేర్పునుగనగ

అంతటకింకరు లతివేగమునను

తూలికాతల్పంబు దూర్చినయట్టి

ముఖమల్లుగుడ్డలు మునుకొనితెచ్చి

పరచి పీఠముమీద బాగైనదిండ్ల

ఉంచినగనుగొని యుర్వీశుడైన

కామభూమిశుండు గద్దెపైనుండె

వెనుకను నరసింగవిభుడుగూర్చుండె

* నాగమయొకవంక నమ్రతనుండె 150

బంధుజనముచుట్టు బలిసికొల్పంగ

వేదశాస్త్రజ్ఞులు విద్వాంసులెల్ల

ఆశీర్వదించుచు ఆసీనులైరి

సకలదేశాధీశ సచివపుంగవులు

ముకుళితహస్తలై ముందరనుండి

శాస్త్రపారగులును సంస్కారయుతులు

కవులునుభటులును కనిపెట్టియుండి

(నలగామరాజు సభయందు విద్యా
వినోదములు జరుగుట.)

వింతగాగాయనుల్ వీణలబూని

తలత్రులుబిగియించి తగసుతిబెట్ట

సరిగమేళములైన స్వరసప్తకంబు 160

ఆరోహణావరోహణభేదములను

బహురాగసంప్రాప్తి పట్టుగాజేర్చి

సంచారిసంస్థాయి సరసభావముల

మృదుతరశబ్దార్థ మిళితమైనట్టి

ఘనతరాలంకార గతిపరంపరలు

† మూర్ఛనల్ మొదలైన ముఖ్యధర్మములు

* నాయకురా లీమెయే.

† సంగీతమునందు స్వరములయొక్క ఆరోహఃవరోహక్రమము.

పలనాటి—3

జంత్రంబుగాత్రంబు జంటగావించి
 చెలగియెండినచెట్లు చిగిరించునట్లు
 పాడిరితమతమ ప్రావీణ్యమెసగ
 పాకకాసనుకొల్పు పగిదినున్నట్టి 170
 వేళనేతెంచిరి విద్యాధికతను
 నాట్యమేళమువారు నవవిలాసముల
 వచ్చినమతమొక్క ప్రక్కగానిల్వ
 ఘనవైభవంబున కామభూవిభుడు
 నవ్వుచునెలవిచ్చె నాట్యంబుచేయ
 వరమృదంగములేస్స వాయించుమేటి
 కుడిభాగమునయందు కుదురుగానిలిచె
 తాళమానజ్ఞులు దాపటిదిశను
 నిలిచిరుత్సాహంబు నేరుపుమీర
 ముఖవీణవాయించు ముఖ్యుడొకండు 180
 రాగమాలాపించు రమణులిద్దరును
 నిండువేడుకతోడ నిలిచిరి వెనుక
 కంజలొచనయను ఘనమైన పాత్ర
 మదనుపట్టపుదంతి మంజులవాణి
 భరతకాస్త్రాచిత బహురాగములను
 గరిమతోనేర్చిన కుతుబాణంబు
 వచ్చినభాసదుల్ వర్ణించిచూడ
 నిలిచినాట్యమునకు నేర్పరియైన
 వేత్ర పాణికిదగ వినయంబుజూపి
 ఆతడొసంగినగజ్జ లతిభక్తితోడ 190
 పాదములంగట్టి పంచవర్ణముల
 కాశగట్టిగట్టి కడుజపంబడర

మద్దెలతాళాల మధ్యనిల్చుండి
 ఓరచూపునరాజు నొయ్యనజూచి
 సమపాదయుతమైన స్థానకస్థితిని
 తాత్పర్యమున దేవతలకునుమొక్కి
 పుష్పాంజలియొసంగి పూనినాట్యంబు
 సమకట్టినాదంబు సభయెల్లగ్రమ్మ
 కైకోలువిడుదలల్ ఘనకళాశైలి
 * కైముడికట్నముల్ కనుపింపజేసి 200
 వెలయంగతొమ్మిది విధములయినట్టి
 భూచారి నాట్యంబు పొందుగానలిపి
 పదునారువిధములై పరగినయట్టి
 ఆకాశచారియు నమరంగనాడి
 అంగహారాఖ్యగలట్టి నాట్యంబు
 వినితమాతొమ్మిది విధములనాడి
 గతిచారి భేదముల్ గనుపడునట్టు
 భ్రమణసంయుతదీప్త పటిమమీరంగ
 పాణి భేదములను బాటించిచూపి
 స్థానకసంచయ సంయుక్తి అమర
 ప్రేరణిదేశిని ప్రేంఖణశుద్ధ
 దండికాకుండలి తగుబాహుచారి
 సప్తతాండవములు సల్పెచిత్రముగ
 సభవారలాశ్చర్య సంయుక్తులైరి
 తరువాతనిరుమేల దగుచెలులమర
 సంయుతాసంయుతా చలనసంకుచిత
 నానార్థకరములు నాట్యహస్తములు
 శిరమునుచూపులు చెక్కిల్లబొమలు

దంతోష్ఠకంఠముల్ తగు చుబుకంబు
ముఖరాగవక్షముల్ మొదలుగానెన్న 20
అంగంబులారు ఉపాంగంబులారు
ప్రత్యంగసముదయం బారునుంగూడి
యెనిమిదిపదియగు నెసగునంగంబు
లమరంగనభినయం బాశ్చర్యముగను
మాచెర్ల చెన్నుని మహిమంబుదెలుపు
ఆంధ్రసంస్కృతవాఙ్మయాదిగీతముల
భావంబులెస్సగా ప్రకటంబుచేయ
మాచిరంభాదులు చోద్యంబునొంది
కిరసులువంచయు సిగ్గునుజేంది
రవ్వుడుభూమిశు డాదరంబొప్ప 30
వస్త్రభూషణములు వారలకిచ్చి
భట్టునురమ్మని పంపించెపిదప

(రాయబారమునకు వచ్చిన భట్టు
నలగామరాజుసభయందుఁ
బ్రవేశించుట.)

తురగంబుపై నెక్కి దుమికించికొనుచు
వచ్చికొల్వునుజేరి వాజినిడిగి
భూమిశు నెదుటను బొందుగానిలిచి
రాజాధిరాజ విరాజితకీర్తి
రాజవేశ్యావిట ప్రాభవప్రకట
గండరగండాంక ఘనదానచతుర
ధైర్యనిర్జితమేరు ధరణీధరేంద్ర

శౌర్యపితృమకళా సంపూర్ణచంద్ర 40
భాస్కరసమతేజప్రాధగుణాఢ్య
మానదుర్యోధన మైలమ్మనుతుడ
అనుగుభూపతిపుత్ర అంచితగాత్ర
వీరకామనరేంద్ర విభవదేవేంద్ర
రాయబారమునకు రాజుపంపించ
వచ్చిన * ఆల్లుని వధియించినారు
మనసునక్రోధించి మలిదేవరాజు
తమ్ములుతానును దనబంధుజనులు
వీరనాయకతతి విఖ్యాతిమెరసి
భరదూషణాదులు గతమైనచోటు 50
శ్రీశైలభూమిలో శ్రేష్ఠమైనట్టి
కార్యమపురిభూమి ఘనపుణ్యరాశి
పటుతరవిక్రమ వైభవంబలర
ధాటిమైనిల్చిరి దండుతోగూడ
అలరాజుతోడనే హతమాదుమంచు
చలమునకోపంబు సంవృద్ధినొంద
వీరనాయకులును వేగిరపడగ
మలిదేవభూపతి మన్నించియిటకు
నన్నుబుత్తెంచెను నరనాథవినుము

(భట్టు నలగామరాజునకు
రాజనీతి విశేషంబులఁదెల్పుట.)

పగవృద్ధిబొందించు భ్రష్టులెకాని 60
అడగించునేర్పరు లవనిలోలేరు

* ఇతడు “అలరాజు” ఇదివరకు బ్రహ్మనాయుఁడు రాయబారమునకై అలరాజున
బంపినాఁడు. అలరాజు నలగామరాజున కల్లుఁదైనప్పటికి నిరోధులపక్షమున
రాయబారమునకు వచ్చినాఁడుగనుక నతనిఁ జంపిరి.

నరసింగభూమిశు నమ్మికమిరు
 తమ్ముడా మలిదేవధరణీశుకడకు
 పంపుడియేకమై పగలనునణచి
 పలనాడు మొదలైన బహుభూములెల్ల
 ఎదురెవ్వరునులేక యేలుడినుఖిత
 శృంగారయుతు నరసింగుభూమిశు
 పంపుముమలిదేవ పతిగలయంగ
 పోరుమంచిదిగాదు భూమినెక్కడను
 పాడొనుదేశంబు పగమించెనేని
 ప్రజలెల్లనశియించి పారిపోవుదురు
 బంధారమునకును పైకంబులేదు
 రాణువఅందుచే రహిచెడియుండు
 చేజీతగాండెల్ల జెలగికోపించి
 యీగలజీతంబు లిమ్మందురపుడు
 పతిబంటుమేరలు పరిహృతమగును
 పంపినపనిచేయ పాలుమాలుదురు
 తెలిసినశాస్త్రవుల్ ధీరతతోడ
 భూమినిగొనుటకు బుద్ధిపెట్టుదురు
 పగవారివార్తలు పరికింపలేరు
 మేకొనిమీలోన మీరుపోరాడ
 చూచెడువారికి (జూలకనయాను)
 (కోరికాస్త్రవులుమీ గుట్టెఱుంగుదురు)
 పలువలుమిముజేరి పగజావనీక
 చెప్పచునుందురు చెనటివాక్యముల
 బికమత్యముచెడు నద్దానితోడ
 చెడునుబలంబును చెడునుభాగ్యంబు
 చెడునుయశంబును చెడునుకౌర్యంబు

70

80

చెడునురాజ్యంబులు చెడ్డపిమ్మటను
 దేశంబు పరన్పాధీనమానుమ్ము
 పారతంత్ర్యంబు మీపైబడగలదు
 పరతంత్రజనముల పాలికవ్వములు
 చెప్పంగనలవియే శివునకునైన
 పంజరంబుననున్న పక్షులరీతి
 (బంధించిబుట్టలో పాములవాడు
 వదలకపెట్టిన ఫణులచందమున
 గంగిరెద్దులవాడు కావరమణచి
 ముకుదాడుపొడిచిన పోతెద్దులట్లు
 బోనులోనుంచిన పులులవిధంబు
 స్వాతంత్ర్యహీనతఁబడియుండవలయు100
 పరికింపఁగా మనోవాక్కాయములను
 ప్రథమముపట్టఁగా రానిదిగాన
 వాక్కాయములురెండు బంధింపఁబడును
 మనసులోఁబుట్టిన మంచితలంపు
 లాచరణమునందు అలవికాకున్న
 జన్మఫలంబేమి చచ్చుటేమేలు.
 అవ్యక్తకీట తిర్యగనేకహీన
 యోనులలో నెన్నియోమార్లు పుట్టి
 పడయకపడయక పడసినయట్టి
 దుర్లభనరజన్తదూషితంబగును
 పార్థివాయిటువంటి పారతంత్ర్యంబు
 కటకటా పగవారికైననువలదు.)
 కుందబృందసితాబ్జ కుముదాప్తతార
 హారడిండిరనీ హారపటీర
 ఘనమరాళంబుల కాంతినిమించు

90

110

సత్కిర్తివేగమే సరవినశించు
అపకీర్తిజగముల నధికమైయుండు
ఉభయవాదులుమీర లొక్కటైయున్న
సకలకార్యంబుల సమకూర్పవచ్చు
ప్రజలకుసుఖమాను పంటలుపండు 120

ధనముసంపాదించ దగియుండునపుడు
సంపూర్ణకాములై సకలసేవకులు
కాపాడుదురుమిమ్ము కనిపెట్టియుండి
పరరాజులనుగెల్వ పైకొనిపోయి
అమితమ్ముగాగ ధనాదులనెల్ల
కొనవచ్చు ధర్మముల్ కూర్పంగవచ్చు
సత్కిర్తిజగముల సాంద్రమైనిల్చు
కలహించి వెనుకటి కౌరవులెల్ల
గతిచెడిపడినట్టి కష్టముల్ వినమె
పగపెరిగించుట భావ్యంబుగాదు. 130

ఉభయవాదులుమీర లొక్కటికనుక
నయమొప్పజెప్పితి నామాటవినడి
అనుచుజెప్పిననీతు లాలింపడయ్యె

(నలగాముఁడు భట్టుమూర్తిచెప్పిన
వాక్యంబుల నిరాకరించుట.)

కామభూపాలుండు కనులెర్రచేసి
కోపంబుమించగా కొలువెల్లజూచి
నింటిరేసభవారు వీరలతలపు
రాణువతో మును రణభూమినిలిచి
తమ్మునంపమటన్న ధర్మమాతమకు
నిన్నవారెల్లను వెరగందగలరు
మగతనంబునబుట్టి మగకాశగట్టి 140

మగటిమివిడనాడి మానంబువిడిచి
వారున్నతావుకు వచ్చుటతగవె
భటవృత్తివాడవై పల్కితివిట్లు
పూర్వకార్యంబుల పుట్టువుమరచి
యారీతిబల్కితి వేమందునిన్ను
అనరాదువినగూడ దామాటలిపుడు
తమభూమినిచ్చిన దక్కించికొనగ
శక్తిగల్గినజాలు సదయుడనగుచు
ఇచ్చితితమభూమి యేలికొనంగ
అనుచువంతగబల్క ఆమాటలకును 150
భావంబుతెలియక పటురోషమంది
నవ్వుచుడగ్గరి నాయకురాలు

(నాయకురా లేకాంతంబున నలగా
మునకు సంధివిముఖంబులైన
మాటలుచెప్పుట)

ఎవ్వరువినకుండ ఏకాంతమునను
పల్కెకామునితోడ ప్రావీణ్యమొప్ప
విను నరనాయక విన్నవించెదను
బాలరాజులుతాను బ్రహ్మనాయకుడు
కలిగినబలముతో కార్యమపూడి
కలనుప్రవేశించి కదనంబుజేయ
కనిపెట్టియున్నాడు గ్రక్కునమిమ్ము
రమ్మనిపిలిచిన రామనరాదు 160
కలిగినబలిమియు కలిమియువిడిచి
మగటిమివిడనాడి మానంబుదూలి
పంచిభూమినొసంగ పంతంబుగాదు
కయ్యంబుచేయుట ఘనవిచారంబు

ఇద్దరురాజులై యేర్పడిరేని
 అవనిలోపలనాజ్ఞ కమరికయానె
 సిరిపాత్తుచేయుట చెల్లునుగాని
 ఆజ్ఞపాత్తిచ్చుట అదిసీతిగాదు
 చర్చించిచూచిన జ్ఞాతియుండంగ
 అగ్నితోబనియేమి అన్నవాక్యంబు 170
 వినవెపెద్దలుచెప్ప పృథ్వీతలేంద్ర
 పగరకుజోటివ్వ పాదుకొనెదరు
 తరువాతబెరుకంగ ధరనసాధ్యంబు
 పాండవులకుభూమి పావిచ్చిపిదప
 కారవులేమైరి కార్యమర్హజ్ఞ
 నీవెరుంగనిసీతి నేనెరుంగుదునె
 అనవినిభూమీశు డాత్తలోదెలిసి

(నలగాముడు భట్టుతో మలిచేవ
 రాజుబలంబుఁ దృణీకరించుట.)

భట్టునుతోపించి పలికెనావేళ
 అలరాజుచావున కాగ్రహమంది 180
 పగతీర్పనమకెంత బలమదిగద్దు
 నాతోడబోరాడ నరులెంతవారు
 సేనాధిపతిలేడు సేనలులేవు
 బలువైనశూలాల బండ్లునులేవు
 కరితురగంబులు కాలిమానసులు

తెక్కింపగానేమి లేవువారలకు
 నేనెరుంగనిబల మెప్పుడువచ్చె
 కూడిగుంపైయున్న గున్నయాచింత
 చెట్టుకిందికిలేదు శిబిరమంతయును
 మూకంతవరిమడి మూలకులేదు
 యేమివిచారించి యిటువచ్చినావు 190
 బవరంబొనర్చిన పట్టిబంధించి
 రణబలి పెట్టింతు రణభూమియందు
 ప్రాణమూల్ వలసిన బాలరాజులను
 తిన్నగాదోడ్కొని తిరిగిపొమ్మంచు
 పటుబుద్ధిగాజెప్పు బ్రహ్మనాయునికి
 అనినతోపంబుతో నాభట్టుపలికె

(భట్టుమూర్తి నలగామునిఁ దూల
 నాడి బ్రహ్మనాయుని ప్రతాపా
 దులఁ బేర్కొనుట)

ఉత్తలమేటికి ఉర్వీశనీకు
 కాకిమూకలరీతి క్రమ్మియున్నట్టి
 బలముజూచుకగర్వ పడనేలనయ్య
 సంధి కే తెంచిన జామాతబట్టి 200
 చంసినవారలు జగతిలోగలరె
 * ఆదుబిడ్డనుజంపి అల్లునిజంపి
 హింసకురోయని హీనవర్తనఁడ

* ఆదుబిడ్డయనఁగా నిచట నలగామరాజుకూతురు. ఈమెపేరు రత్నాల పేరమ్మ. ఈమెను నలరాజునకిచ్చి పెండ్లిచేసిరి. అలరాజు నాయకురాలికుట్రచేఁ జంపఁ బడినప్పుడు, భర్తయైన అలరాజుతోఁ బేరమ్మ సహగమనముచేసెను. ఈవిధమున నలగామరాజుయొక్క అల్లుడు కూతురు నొక్కసారియే చనిపోయిరి కనుకనే “ఆదుబిడ్డనుజంపి అల్లునిజంపి” యని చెప్పినాఁడు.

యెరుగవావీరుల నెరుగవాబ్రహ్మ
 పగవారిగుండెలు బద్దలుసేయు
 పటుతరవిక్రమ వైభవాధ్యుండు
 పగరాజులబొజుంగు బ్రహ్మన్నతొల్లి
 అప్పదిక్కులరాజు * లారణగండ్ల
 కే తెంచిరణమున నెదిరినవేళ
 కుంజరంబులమీద కొదమసింహంబు
 దుమికినరీతిని దోర్బలంబొప్ప
 కినిసివారలనెల్ల గెలిచియాలమున
 మెప్పించిదివిజుల మేటివజ్రంబు
 సమమైనకుంతంబు జక్కగాగొనియె
 కువలయే శులవద్దగొనె అప్పనములు
 ఆదినారాయణు నవతారమూర్తి
 కృష్ణనీదెడువేళ కేరిగ్రాహంబు
 చంపవచ్చిన జూచి జంకింతలేక
 భండించివైచిన ఘనశూరుడతడు
 చుట్టునిప్పులయేరు శోభిల్లుచున్న
 నేటైనశివపురి నీరుగాజేసి
 భూతరాత్నంభంబు బుచ్చికొన్నట్టి
 శూరుడుధీరుడు సుమహితుడెన్న
 చెడనాడవారల జెల్లునానీకు
 లక్షకొక్కడుసరి లావునయందు
 పదికోట్లనైనను బవరంబునందు

5
10

20

తెగవేసిపుత్తురు ధీరతతోడ
 ఉగ్రకోపాధ్యులు ఉరుబాహుబలులు
 అసహాయశూరులునరువదేగురును
 భండనవిజయుల పటుపరాక్రమల 30
 కన్నులమదమెక్కి గర్వించిపొంగి
 కానకనిందింప గలుగునాఘనత
 చిరినక్కొమ్మపై చీదరరేగి
 వృక్షంబుపైగంతు వేసినయట్లు
 బలములుగలవని పటుగర్వమేల
 యెదురునీబలముల నెన్న నేమిటికి
 వీనుగుల్ సింగము నెదిరింపగలవె
 కార్చిచ్చుభంగిని గనలికోపించి
 యున్నారణమున కుశ్మహించుచును
 వెడలుదుకలనికి వెడలకుండినను 40
 నడుతురుకోటకు నాయకులెల్ల
 కరులసరస్సును గలచినయట్లు
 గురిజాలపురమును కోటతోగూడ
 పెరికివైతురు క్రంగువేరులతోడ
 నిన్నునీతమ్ముని నీకైనవారి
 నీదునాగమ్మును నీకూర్చిసఖుల
 శిక్షింతురోరాజ సిద్ధమిమాట
 అనిననారణభట్టు నందరుచూచి
 కోరమీసలుదువ్వి కోపించిరపుడు

* ధరణికోటరాజైన యుత్తరేశ్వరునికి ననుగురాజునకు సిచ్చట గొప్ప యుద్ధము జరిగినది. బ్రహ్మనాయుడు, ఉత్తరేశ్వరుని నతనికి సహాయులుగావచ్చిన రాజులనుఁ బూర్తిగనోడించెను. ఇది సత్తెనపల్లి తాలూకాలోనున్న యమరావతికి సమీపమున నుండియుండవచ్చును.

(నాయకురాలు భట్టుతో భీకర
వాక్యంబులఁ బలుకుట.)

మంత్రిణినాగమ్మ మందుచుబలికె
భటప్పత్తివాడవై పల్కితివిట్లు
కామభూపతి పాద కమలంబులాన
కరిచేతద్రోక్కింతు గట్టిగానిన్ను
భట్టువాడవుగాన బ్రతుకనిచ్చితిని
దైవంబునీపాల దయచేసినాడు
వీరులుఘనులని వెరపింపరాకు
సమరంబులోవారు సమయంగగలరు
మశకాళి లేనెలో మడిసినరీతి
మిడుతలుచిచ్చులో మిడిసిపడ్డట్లు
మాచేతజచ్చును మన్నీలబలము
లన్నదమ్ములమేర లడగెసిద్ధంబు
వాజులపైబడి వడితోడబోరి
గురుతుగాళిరములు కుప్పలుచేసి
మత్తకరులచేత మట్టించివిడుతు
పయనమైదండె త్తివత్తుము మేము
పారకనిలుమని వాక్రచ్చుపొమ్మ
టంచుకట్నములిచ్చి ఆతనినినంపె
అనిచినపురి కేగ నప్పడెకదలి

(భట్టు కార్యమపూడికిఁదిరిగిపోయి
గురిజాలలో జరిగినవృత్తాంతము
రాజునకుఁ దెల్పుట.)

కార్యమపూడికి గ్రక్కునవచ్చి
మలిదేవుబొడగని మన్ననవడసి
కాముడాడినయట్టి కఠినవాక్యములు

50

60

70

వీరులునాయుడు వినుచుండగాను
విన్నవించినరోష వివశులైవారు
కార్చిచ్చుభంగిని గనలితోపించి
గొబ్బుననీవేళ గురిజాలకేగి
కోటలగ్గలకెక్కి కూలద్రోసెదము
పట్టణంబంతయు పాడుచేసెదము
అనవుడునాయకు డప్పడిట్లనియె
దండె త్తివచ్చెడు ధరణీశువిడిచి
తగదుకోటకునేగ ధర్తంబుగాదు
వీరధర్తముదప్పి వెనగుటయేల
అనిబుద్ధిగాజేప్ప నట్లుండిరంత
గురిజాలలోపలకుంభినీశుండు

80

(భట్టు కార్యమపూడికిఁబోయిన
తర్వాత గురిజాలలో జరిగిన
వృత్తాంతము.)

నలగామభూపతి నాగమబిలిచి
మనవద్దబంట్లును మన్నెవారలును
పజ్జులనన్నంబు భక్షించువారు
రొక్కజీతంబుల రూఢులౌవారు
క్షేత్రముల్ జేసుక జీవించువారు
పల్లెలుబుచ్చుక బ్రతికెడువారు
నెలగోలుప్రజలకు నెల్లరకిప్పు
పైనమైరమ్మని పరగజెప్పింపు
కరితురగంబుల గదలింపుమనుము
బలువైనశూలాల బండ్లదర్లింపు
సాగింపునీవుండి జాగు సేయకుము
నావుడుమంత్రిణి నాగమ్మపలికె

(నలగామరాజుతో నాయకురాలు
మలిదేవరాజుయొక్క బలముం
గూర్చి నిరసనవాక్యంబులాడుట.)

వినుము చెప్పెదనీకు వీరకామేంద్ర
శిల్లసైన్యమునకు భీతిలనేల
అరువదేగురెకాని అధికులులేరు
బలములరప్పించి పన్నిపోరాడ
వారికిబలమేది ప్రారంభమందు 100
గుంపుగానల్లర్ల గూర్చుకవచ్చి
బాలురగొనివచ్చి బ్రహ్మనాయకుడు
భూమిగొనెదనంచు బూనియున్నాడు
నీబల్లి కల్లులు నీకగోచరము
దేవేంద్రుడునునిన్ను ధిక్కరించునొకా
వారిబింకములకు మంగగనేల
నీవురాబనిలేదు నృపకులశ్రేష్ఠ
నన్ను బలమునంపు నాయునిగెలిచి
మన్నీలవీరుల మగటిమిదూల్చి
మేదిసీభర్తను మేడపిపురికి 110
వట్టిచేతులతోడ బంపంగజూతు
అనిననాగమతోడ ఆరాజుపలికె
కొడుకుచావునకయి కొమ్మభూవిభుడు

(నలగాముడు నాయకురాలితో
రాచకార్యంబులఁ జెప్పుట.)

బహుభేదయుక్తుడై పగతీర్చికొనగ
బాలగాజులుతాను పటిమతోవచ్చి
ఉన్నాడుకలహింప ఉగ్రతేజమున
నాకులత్యములేదు నాగమవినుము

పలనాటి—4

నీతికాస్త్రంబుల నిర్ణయరీతి
పగవారలతులని భావింపరాదు
కొంచెపుఫణియైన కొట్టెడుకొరకు 120
ఘనమైనదండమె కావలెగాని
కూడదుసన్నని కోలలగొట్ట
తప్పెనాతమకాన దరుముకవచ్చు
హెచ్చైనబలముతో ఏగుటనీతి
మరణమైనంజాలు మంచిదియంచు
తగదెంపొనర్తురు దారిద్ర్యయుతులు
వేగిరపడనేల వెలదిరోమనకు
ధనధాన్యబలములు తక్కువలేవు
పట్టజాలవునిండి భండారములును
తరుగవుగాదెలు ధాన్యంబు హెచ్చి 130
తండ్రినాటిబలంబు తక్కువలేదు
మానాడుగలయది మంచిబలంబు
బంధుమిత్రులుచాల పట్టుగాగలుగ
అఖిలభూపతులునా ఆజ్ఞచేపట్టి
పనులనొనర్తురు భక్తితోనిప్పు
డిటువలెమనలావు హెచ్చియుండంగ
మలిదేవుకార్యంబు మనమునగాదు
కార్యస్వతంత్రత గలదెయాతనికి
భండారమొకొద్ది పగయధికంబు
ప్రకృతసైన్యమునకే ద్రవ్యంబులేదు 140
బలములగూర్చిన భక్షణమేడ
ఈవిలేకుండిన నెవరువచ్చెదరు
వచ్చినవారలు వశ్యులవుదురె
ఒకనెలమించెనా యోర్వరుబంట్లు
దొరబంటుమేరలు తొలగుచునుండు

కార్యముల్ చెడిపోవు కలిమిలేకున్న

ప్రతిమలనాడగ బట్టినయట్లు

నాటకవిధమున నాయుడుచేసె

కదనరంగంబున గానగనాను

మన్నీలువీరులు మనశక్తియెరుగ 159

వేగమెచనిదండు విరియింపవలయు

చుట్టుకవారల శూలాలబొడిచి

తురిగరింఖలచేత ద్రొక్కించుదనుక

నెరయగన్నులనిండ నిద్దురవట్ట

దనియిట్లువలికిన ఆరాజుతోడ

నాగమపల్కెను నయయుక్తిమెరయ

మనకప్పనముపెట్టు మన్నెవారలకు

పంపించిలేఖలు బలములగూర్చి

పగతులశిరముల బల్కినిగొట్టి

రాలుబరచినట్లు రణమునబరచి 160

భద్రగజంబుల బంతిగాగట్టి

మట్టింపవలెనన్య మైలమ్మసూను

డట్టులేయనిచెప్పి అంగీకరించి

(తనకుసహాయులుగారమ్మని నలగా

ముఁడు నానా దేశ రాజులకు

లేఖలఁ బంపుట.)

వ్రాయించెలేఖలు వసుధేశతతికి

“బ్రహ్మనాయునివద్ద బలువైనకుంత

మున్నదియనిభీతి నుర్వీశులెల్ల

అప్పనాలిచ్చినా రడిగినయట్లు

లేనునుమీరలు నేకమైయిపుడు

విక్రమసంపద విశదంబుగాను

బ్రహ్మనాయునిగర్వ పాటవంబణచి 170

మనసులోనరమరల్ మానియుమనము

పోరాడిశత్రుల బొరిగొనియెదము

శ్రీగిరీశునియాన చెన్నునియాన”

అనిబాసపత్రిక లపుడువ్రాయించి

మామగుండముకోట మనుజేశునకును

* ధరణికోటపురికి దత్తుడైనట్టి

భీమదేవుండను పృథ్వీశునకును

గోలంకిభర్తకు ఘూర్జరపతికి

ఉరగసేనుండను ఉర్వీశ్వరునకును

ఏడుమాడెములేలు ఎరుకుకామునికి 180

పొన్నాళ్ళభూపతి † పొదిలెరాజులకు

* గుంటూరునకు 20 మైళ్ళదూరమున నుత్తరముగా సత్తెనపల్లి తాలూకాలోఁ గృష్ణానదీతీరముననున్నది. దీనినిఁ ద్రిణయనపల్లవుఁడు నిర్మించెనని సంప్రదాయజ్ఞులు చెప్పుదురు. ఈ త్రిణయనపల్లవుఁడు క్రీ. శ. 2-వ శతాబ్దియందో, 3-వ శతాబ్దియందో యుండియుండునని ఇతిహాసక ర్థలయభిప్రాయమైయున్నది.

† నెల్లూరుజిల్లాలో నెల్లూరునకు కొంచెము వాయవ్యముగా 84 మైళ్ళ దూరమున నున్నది.

* కటకాధిపతికిని † కల్వరాయనికి
‡ దేవాద్రినేలెడు తెలుగుబిడ్డలకు
వెదబాహుభూపతి భీమసేనులకు
సూర్యకుమారాఖ్య చోళరాజునకు
సంగ్రామవిజయుడౌ జయదేవునకును
జయసింగునృపతికి ౯ చంద్రాద్రిపతికి
ధీరవిక్రముడైన తిరునాళ్లపతికి
• ప్రాభవాధ్యుడు వీరభల్లాణునకును
అరవసింగాళ్లున కర్ణమాపతికి 190
బంగాళపతికిని పాండ్యేశునకును
మళయాళకర్ణాట మానవేంద్రులకు
వ్రావించిపంపిన వారెల్లగూడి
చించించిరీరితిచి త్తంబులొన
నలగామరాజును నాయనివారు
పగ పెట్టికొనిపోరపయనమైనారు

తనకుసహాయులై తరలిరండంచు
నయలేఖలంపెను నలగామరాజు
సవతిపుత్రులకిప్పు సమకూడెపోరు
తీరదెవ్వారలొ తెగటారుదనుక 200
కాముడుగెల్చిన గలయప్పనములు
లేవనిపంపెను లేఖలుమనకు
కదలుదమిప్పడు కామునికడకు
వీరకామునిగూడి వీరయుద్ధమున
బలియిచ్చిఅందరి బ్రహ్మనాయకుని
పొంగెల్ల అణగింప బోలునుమనకు
అనుచువిచారించి ఆప్రాదైకదలి
భేరీధ్వనులుమించి పృథ్వికంపింప
కరులుఘోటకములు కాలిమానుసులు
ధ్వజములుగొడుగులు తగుచామరములు $\frac{6}{10}$
వేలసంఖ్యలగూర్చి వెడలివేగంబె

* కటకము ఇది గజపతిరాజుల ముఖ్యపట్టణము.

† కర్నూలుజిల్లాలో నంద్యాలకు 21 మైళ్ల దూరమునఁ గల్వయను గ్రామముకలదు.
కల్వరాయుడనగా దీనినిబాలించినయతఁడేనని యూహింపవచ్చును.

‡ ఇది యాదవరాజుల రాజధానియగు దేవగిరియై యుండనోళ్లు.

౯ ఇదియే చంద్రగిరి. ఇది ఉత్తరార్కాడుజిల్లాలోఁ జిత్తూరున కీశాస్యమూలగ
29 మైళ్ళదూరములోనున్నది. యాదవరాజులలో నొకఁడయిన యిమ్మడి నరసింహ
భూపతిచేఁ గ్రీ. శ. 1000 సంవత్సరమునఁ గట్టఁబడినదని చెప్పఁబడు నొకప్రాత
కోట యిప్పటి కిచటఁగల యొక కొండమీదనున్నదని తెలియుచున్నది.

• ఈతఁడు క్రీ. శ 1173-1224 వరకు ద్వారసముద్రము రాజధానిగా రాజ్యముచే
సెను. ఇతనిపూర్వులు చళుక్యరాజులకు సామంతులుగా నుండిరికాని యితఁడు
స్వాతంత్ర్యముపహించెను. ఇతఁడు రెండవ వీరభల్లాణుడు.

దిక్కుదిక్కుననుండి తెంపునవచ్చి
 తీరైనచోటుల దిగియుండిరప్పు
 (నలగాముఁడు నిజబలంబునుయుద్ధ
 మునకై సన్నద్ధపఱచుట.)

డంతటనలగాము డధిక మోదమున
 కొల్లునకే తెంచి గురురత్నమయత
 అలరుపీఠంబున ఆసీనుడగుచు
 తనమంత్రివరుల మిత్రప్రకరమును
 పాలెగాండ్రదొరల బంధువర్గమును
 పడవాళ్ళపిలిపించి పైనముల్ చెప్పి
 రేవంతతుల్యుల దృఢకౌర్యయుతుల 20
 రాహుత్తనిచయముకొరమ్మనిచెప్పి
 విజయునికీడైన విలుకాండ్రగములు
 బంతినిభుజియించి పావలుదొడిగి
 గర్జనదేన్పుచు గరములపైని
 పిగిలిపిట్టలునుండ బెద్దసావళ్ళ
 చేరిభాషించుచు జెలగిదుప్పటుల
 సొగసొప్పగప్పక సూరెలనుండ
 బొట్టెలువిడియముల్ పొందించియివ్వ
 మీసముల్ మెలివెట్టి మీదికెత్తుచును
 గడ్డముల్ నివురుచు గంభీరమొప్పు 30
 కదనంబుచేసెడు కథలుసెప్పుచును
 మూకలైయుండెడు మూలబలమును
 ధాన్యముల్ గొనువారి ధనవేతనకుల
 నెలగోలుప్రజలను హెచ్చువంటర్ల
 పిలిపించివారికి ప్రియములుచెప్పి
 పయనముకమ్మని పల్కెనంతటను

వారెల్లరోషంబు ప్రకటముగాగ
 పంతముల్ మీరంగ బలువిడిమెరసి
 సురియలుపరిఘముల్ శూలసంఘంబు
 ప్రాసముద్గరములు పటుఖడ్గచయము 40
 పేరైనచక్రముల్ భిండివాలములు
 పరశువుల్ బల్లెముల్ బాకుకటార్లు
 శార్ఙ్గముల్ ధనువులు శరధులుదాల్చి
 నియతిచేనందరు నిజశక్తిమెరయ
 నలగామరాజుకు నమ్మలైనిలిచి
 రటుమీదభూపాలు డానందమొప్పు
 దోడువచ్చినయట్టి దోర్బలఘనుల
 పటుపరాక్రములను పార్థివేశులను
 పిలిపించివారికి ప్రియములుచెప్పి
 మనముచేరగవలె మనవారితోడ 50
 గరిమకార్యమపూడి కదనరంగంబు
 పైనమైరావలె వడితోడమీరు
 ఘనతరసుముహూర్తకాలమునందు
 భేరినికరమును బెద్దడమాయి
 నిచయంబు మ్రోగింతు నిఖిలంబెరుంగ
 అనుచుబెప్పినరాజు లరిగిరందంద
 ఇతరభృత్యసమూహ మెల్లనువెడల
 చయ్యనపురిలోన జాటగాబంచి
 నలగాముడంతట నాగమతోడ
 ఘనవాజికాలల కడకునే తెంచి 60
 వాజులనెల్లను వరుసనుజూచి
 చెలగుసాహిజులను చేరంగబిలిచి
 పరగగురాలను భద్రంబుచేసి

మైనమ్మకమ్మని పలికెనంతటను
కాంచననవరత్న ఖచితమైనట్టి
పక్కెరల్ పైగట్టి బంగారుకుప్పె
కుచ్చులుజల్లులు కూడివేలాడ
శార్ఙ్గశరధిభిడ్ల శరములనున్న
వజ్రాలురత్నముల్ ప్రభలదీపింప
ముఖమాలుపట్టలు మొగములగట్టి
అందెలుపదముల నాయత్తపరచి
పుత్తడిగజ్జల పొందికచేసి
కంతదేశములందు కట్టియాలాగు
సకలజాత్యశ్వాస సవరణచేయ
రౌతులబిలిపించి రమణీయమైన
వస్త్రంబులిప్పించి వారలందరికి
వాజులరౌతుల వన్నెగాదీర్చి
కుంజరతతులను గుంపులుచేసి
పట్టుబొందులజోళ్ళ బలువైనయట్టి
గజ్జలపేరులు గంటలుపచ్చి
గజములకెల్లను కట్టంగజేసి
అంకుశంబులబట్టి ఆలరుమాపతుల
గొనకొనిరమ్మని కోపించిపలికి
ఘనమైనశూలాలు గట్టినయట్టి
శకటసమూహంబు సాగించిపిదప
పలుగుడారంబులు బరువులుమోయ
ఎద్దులనొంటెల హెచ్చైనయట్టి
వేసడంబులనెల్ల వేగంబపూన్చి
తర్లించికొనిపోవ దగిలియన్నట్టి
కొట్టికాండ్రనుబిల్చి గొబ్బునజెప్పి
తరువాతనలగామ ధరణీశ్వరుండు

70

80

90

జోన్మ్యలబిలిపించి సుముహూర్తమడిగి
భేరీధమామికల్ పెల్లుగామ్రొగ
చేయింపుమనిఅంత జెప్పిపంపించె
వానిమ్రొయించెడు వారలుపటిమ
చరచినభేరుల సాంద్రనాదంబు
విన్నవారలకెల్ల వీనులుపగితె
ఆకాశమంతయు నదరంగగడగె
ధరణీధరంబులు తల్లడంబంది
గుహలనునోళ్ళతో గూయంగసాగె 100
ఘనముగాభూస్థలి కంపింపదొడగె
దిగ్దంతులుముడింగె దిక్కులుమ్రొసె
తపనతురంగముల్ తప్పెమార్గంబు
ఎటువచ్చెనోయని ఎల్లదిక్పతులు
తెలియకభ్రాంతిచే దికమకపడిరి
ఆప్పుడునగరున కరిగియారాజు
(నలగాముఁడు గజారోహణంబొన
ర్చి యుద్ధభూమికిబయలుదేరుట.)
కాలాచితములైన కర్తముల్ దీర్చి
పూసియతొడిగియు బొందించికట్టి
సకలశృంగారంబు సమృతిజేసె
సర్వబలంబులు చనుదెంచినిలిచి 110
తొలగిరినృపతికి దూరంబుగాను
మావంతులప్పుడు మదముననిలిచి
పగవారలకునెల్ల భయములుచేయు
పటుతరోన్నతమైన భద్రగజంబు
పైనిబల్వన్నెలు పరగుచునున్న
తగటుపటంబులు దంటగాజేసి

కూర్చినగంతలు కుదురు గావెన్ను
 పైగప్పిముఖమాలు పరపులు పేసి
 పదునారువన్నియ బంగారుతోడ
 రచియించిదానికి రత్నముల్ తాపి 120
 తీర్చిన * చాడోలు తెచ్చియుకట్టి
 మణిగణతపనీయ మయమైనయట్టి
 చప్పరంబొక్కటి సమకూర్చిమీద
 పద్మరాగప్రభా పటలిచేమించు
 బంగారుశిఖరంబు బాగుగనిలిపి
 గంటలుమువ్వలు గట్టిగాగట్టి
 చుట్టుముత్యపు చేర్లు శోభిల్లు జేసి
 మణిమయమంజరి మధ్యప్రేలాడ
 చిరుతగంటలపేర్లు చెలువైనకరికి
 కరమందుగూరిచి ఘంటసంధించి 130
 పంచవర్ణంబుల ఫాలమందుంచి
 ముత్యాలజల్లుల మొనసినపటము
 కుంభస్థలంబున కొమరొప్ప జేసి
 శుభ్రదంతంబుల శోభిల్లునట్టి
 తపనీయవలయుముల్ దట్టించిమొనల
 ఘనశితశస్త్రముల్ ఘటనగావించి
 బంగారుగొలుసులు పదములగట్టి
 గంటలుప్రక్కల గణగణమ్రాయ
 తొండంబుగొలుసుల తోడరంజిల్లు
 శృంగారమీరీతి శీఘ్రమెచేసి 140
 మావంతుడెక్కియా మనుజేశునకును
 చేయించెవినతిని జేలువంబుమించ

కూర్చుండజేసెను కుంభినినప్ప
 డంతటానుచరు లతివేగమునను
 పుత్తడినిచ్చెన బొందిక సేయ
 సేవకుడొక్కడు చేదండయివ్వ
 ఘనకరీంద్రమునెక్కె కామభూవిభుడు
 వెనుకనొక్కరుడుండి వినయంబుతోడ
 విడియంబొసంగుచు వింజామరములు
 వీచెశీతానిలాన్వితుని జేయంగ 150
 తరువాతలేచెను దంతావళంబు
 హేమదండంబుల ఎసగుచునుండు
 మాక్తికచ్చత్రముల్ మనుజేశునెదుట
 పట్టిరిబహుకాంతి పటలిమిన్నడర
 ధ్వజములసందడి తరచుగానొప్పె
 అయిదువిధంబుల అమరువాద్యంబు
 లధికరవంబుల ఆనందమొసగె
 దళములతోగూడ ధరణీశవితతి
 దిక్కులెల్లనుక్రమ్మి తిన్నగానడిచె
 తరువాతనెలగోలు దళములుకదలె 160
 కదలిరిదండును గైజీతగాండ్రు
 బలమునల్లిక్కుల పటిమతోనడిచె
 బహుమిత్రపర్గంబు బంధుజనంబు
 మంత్రిపురోహితుల్ మన్ననరాగ
 పచ్చలుతాపిన పాలకినెక్కి
 నరసింగుడరిగెను నాథునివెనుక
 పడవాల్లుబలములు పదపదమనుచు
 పటుతరధ్వనుల చే బలికిరి హెచ్చి

వేత్రహస్తులు చేరి విదళింపగాను
 సందడియెడగల్గి జరుగంగసాగె 170
 మొనయుచుశతదండములు సరిచుట్టు
 పోతుట్రీగకునైన బోపీలులేక
 అధికమాబలమెల్ల అరుగుచునుండె
 గుర్రముల్ గజములు గుంపులుగూడి
 పక్షభాగంబుల వచ్చుచునుండె
 మధ్యరాజెక్కిన మత్తగజంబు
 సందుగానివ్వక జరుగంగసాగె
 తురగ హేషారవ స్ఫూర్తులుమించె
 గజములుఘోంకార గాఢంబులాయె
 ఘనతరోత్సాహులు కాలిమానుసులు 180
 అట్టహాసంబుల నమరిరావేశ
 గొప్పగుర్రంబెక్కి కుడిభాగమందు
 జగడంబుచేసెడు చాతుర్యమెల్ల
 నయగలిదెల్పుచు * నాగమచనియె
 నగరంబువెల్వడి నలగామరాజు
 దక్షిణదిశయందుఁ దనరెడుబయల
 † దూబచెర్వ నెడునుత్తుంగభూస్థలిని
 నిలిపించెగజమును నిండినవేడ్క
 వెంబడివచ్చిన విప్రులనెల్ల
 వినయానబొమ్మన్న వేడ్కతోవారు 190
 పగవారి నెల్లను బలిమిమైగెల్చి
 సకలరాజ్యములు పశంబుచేసికొని

ఏకాధిపతివొచు నేలుభూస్థలము
 అనుచుదీవనలిచ్చి అరిగిరివేగ
 విశ్వాసపాత్రులై వెలసినయట్టి
 బలములొ బేరైన ప్రాధనాయకుల
 పిలిపించివారికి ప్రియములుపల్కి
 కస్తూరికాగంధ కలితులజేసి
 తాంబూలములనిచ్చి ధైర్యంబుచెప్పి
 నగరంబుకోట క్రన్ననమీరలంత 200
 పగలురేయియు పొరపాటులులేక
 కలవారుమీరలేగద మాకుపూని
 కాపాడవలెనన్న కదలిరివారు
 పిమ్మటనాగమ పేరుపేర్వరుస
 అధికారులనుబిల్చి అనియెవారలకు
 గొల్లెనల్ మొదలయినగురుతరభార
 నిచయంబులెల్లను నించినబండ్లు
 శస్త్రాస్త్రచయమయ శకటసంఘంబు
 సకలవస్తువులచే సాంద్రమైనట్టి
 నానావిధంబుల నాణెంబులుండు 7
 మందసంబులుగట్ట మసలకమోయు 10
 వేసడంబులచ్చి వీరసేవకుల
 జీతపురొక్కముల్ చేతిలోవేసి
 వెంటనెపంపుడి వేగంబెమీర
 లనవినివారలు అరిగిరివేగ
 తరువాతకాముడు తరలించెకరిని

* ఈమెనే నాయకురాలని చెప్పదురు. ఈమె నలగామరాజుయొక్క మంత్రిణి.

శూరురాలు.

† ఇప్పటికి నీచెఱువు గురిజాలకు దక్షిణభాగమునఁ గలదు.

హయములుకాల్పలం బాజ్ఞతోనడిచె

బలపాదసంఘాత భవధూళిచయము

మేఘమార్గబందు మేదురంబాయె

తపనునిహయములంధతవహియించె

అఖిలదిక్కులయందు నమరెజీకట్టు

బలములునడుచుట బహుకష్టమాయె

జళిపించుకత్తుల సాంద్రతేజంబు

మణిగణభూషణ మంజుదీధితులు

అంతటంతట మార్గమట్టెచూపించె

అవనీస్థలముక్రుంగ ఆదిశేషుండు

సిగ్గుచెందినయట్లు శిరములువంప

దిగ్గజంబులు, మ్రొగ్గ దిశలుగంపింప

భటులుబిరుదముల పద్యముల్ చదువ

అఖిలనూచకకోటి కానందముగను 30

దానంబులిచ్చుచు దరలియాప్రాద్దు

(నలగాముఁడు గజారాధుఁడై నేన

తోఁగూడి కార్యమపూడికేగుచుం

డఁద్రోవలోఁగొదమగుండ్లపౌరులు

విన్నపంబొనర్చుట.)

కొదమగుండ్లకుచేరె కుంభినీశుండు

పేరైనపల్లెల బెద్దతారెడ్లు

కోమటిజనములు కూడియేతెంచి

కామభూమిశుని కనుగొనిమ్రొక్కి

విన్నవించిరిమహా వినయంబుతోడ

మామాటవినదగు మైలమ్మసుతుడ

వైరంబుమీకేల వసుధాధినాథ

అన్నదమ్ములుపూర్వ మవనియెరుంగ

కలహించిమడిసిరి కదనంబులోన 40

పగలేకయేలుట బలిమిమికెల్ల

ప్రజలకుసుఖమాను పరులుతగ్గుదురు

బిడ్డలవిధమున బ్రీతితోమమ్ము

రక్షించుచున్నారు రాజులుమీరు

కలహించిమడిసిన కదనంబులోన

ఇతరరాజులుమాకు నేరువచ్చెదరొ

మీరురాజ్యముచేయ మేదినియందు

దుష్టులనిర్భయోత్సుకతనశించె

శిష్టులకుమేలు చేకురుచుండె

ప్రాణముల్ భద్ర ముపద్రవమడగె 50

కరములు హెచ్చుగ గైకొంటలేదు

అనుకూలాలైమీర లవనియెలంగ

కనుగొన్న మాకెల్ల కలుగుశుభంబు

హితులముగనుకమీ కెరుగ జెప్పితిమి

శక్తిచాలదుమాకు సారెకుదెల్పు

అనివిన్నవించిన అనియెవారలకు

మదమునగర్వించి మలిదేవరాజు

రణముచేయగదర్లి రమ్మనిమాకు

భట్టునుబంపెను బలమెరుంగకయె

పైనమైవచ్చితి బవరంబుచేయ 60

వీరులనాయుని వెసమలిదేవు

బంధుమిత్రాదుల పారిపోదోలి

వేగమెవత్తుము విభవంబుమెరయ

ఎలమితోనుండుడి యిండ్లలోనిలిచి

ఈరీతివారికి హితములుచెప్పి

పొమ్మన్నవారలు పోయిరావేళ

మరునాడునలగామ మండలేశుండు
మనమునరోషంబు మల్లడిగొనగ
కాలాచితంబైన కర్తముల్ దీర్చి
ఘనతరశృంగార కలితుడైవెడలి
భద్రకరింద్రముల్ పైనిగూర్చుండె
శమ్ముడునరసింగ ధరణీశ్వరుండు
ఎలమితోపాలకి నెక్కివెంబడిని
సీరగతిబలములు చెలగంగనేగె
ఆర్వులబొబ్బల అవనికంపింప
సాగరముప్పొంగి చనుదెంచినట్లు
మేఘముల్ వినువీధి మేదురంబగుచు
పరువులుపెట్టెడు భంగినిదోప
క్రమ్మకకార్చిచ్చు కదిసివరీతి
పవనుండుదట్టమై పరగినమాడ్కి
వివిధబలంబులు వేగమెనడిచె
చక్కగామిరియాల సరిహద్దుదాటి
ప్రజలమేలిమిచింత పల్లెయుదాటి
కారవుల్ పాండవుల్ కలహంబొనర్చి

(నలగాముండు కార్యమపూడిఁ
జేరుట.)

హలిచచ్చినయట్టి కురుభూమిరీతి
కొద్రగుణోద్వీర రక్తసిక్తంబు
పావనచరితంబు పలనాటిపేర
పాలుపొందుచుండెడు పుణ్యదేశమున
కాశికెసమమైన కార్యమపూడి
ఊరంగభూమిని రాజుదానిల్చి
ప్రదంతినిడిగె పదిలంబుగాను
పలనాటి—

70

80

90

చచ్చొకమేర్పడ సరసంపుభువిని
హేమకుంభంబుల నెసగుచునున్న
పటకుటీరంబులు పన్నుగాగట్టి
మూలబలంబులు మొనగాండ్రువచ్చి
కూర్చున్న ఘనమైన గొల్లెనల్కూర్చి
స్వర్ణసింహాంకంబు పరగెడునట్టి
నెరిధ్వజస్తంభంబు నిల్పిరిమ్రోల
కప్పురపువిడెంబు గావించివచ్చి
కొల్వుకూటంబున కూర్చుండెరాజు
దాపట నరసభూధవుడునుదొరలు
కొండమన్నెమరాజు కోటకేతుండు
కుడిదెసరెడ్డియు గురియైనయట్టి
చేరువకాండ్రును జేరికనలర
వీరఘంటలుగట్టి విలసిల్లుచుండు
సోమదేవరకౌతు కూరులైనట్టి
వీరరాహుత్తులు వెలయమున్నుట
అరువదిమందిదా మట్టహాసముల
రణకూరులైనట్టి రాజపుత్తులును
పోటుబంట్లనుబట్టి పొడిచెడువారు
డిడిగలందంద యొనరికొల్వంగ
దేవతాగణయుత దేవేశురీతి
భూపతిసభమందు పొల్పొందుచుండె
రాజు వెన్కంజేరి రమణినాగమ్మ
కార్యఖడ్గముల ప్రజ్ఞావిశేషముల
తెలుపుచుగూర్చుండె ధీరతతోడ
ఇతరబలంబులు హెచ్చువేగమున
తల్లెడువారును తగనడ్చువారు

100

110

విడిచెడువారునై వెరవైనచోట్ల
తగినతావులయందు తప్పకనిల్వ 120
మూడుసహస్రముల్ ముఖ్యులబంట్లు
కలనికంగణముల్ కనవిడునూర్లు

(వివిధ దేశ రాజులువచ్చి నలగామ
భూపతిని గలిసికొనుట.)

లలిమిర వీరభక్తాణ్డండువచ్చె
పటువిక్రమాధ్యులు పండ్రెండువేలు
గడలవారొకవేయి గజచయమమర
పొన్నాళ్లవిభుడు సముద్వృత్తివచ్చె
పదినూరువేలకాల్బలములతోడ
కూడిముప్పదివేల కుంజరావళుల
కనిసెమాళవపతి కామభూవిభుని
కడగితొమ్మిదివేల కాలరిబంట్లు 130
నమ్మదగినయట్టి నాయకచయము
ఒకవేయిఅశ్వాల నొనర * ప్రతాప
రుద్రుడుపంపించె రూఢసంగతిని
పదివేలకాలరి బలములతోడ

ముదమున ప్రాచిదేవుండునుగలసె
నీలిబొక్కెంబుల నేటైనబంట్లు
వెంటరాబంగాళ విభుడునుగలసె
గజములుపదివేలు ఘనమైనబలము
ఇదివదివేలతో నేతెంచె † నొడ్డె
భువి నేలు ‡ బలదేవపురుషోత్తముండు 140
పదివేలతురగముల్ బంట్లొకలక్ష
కూడిరాకల్యాణ ఘూర్జరపతులు
కామునిగదిసిరి గౌరవమెసగ
ధనరథాస్యుడువచ్చె దర్పంబుమీర
మహిదేవిదాసుడు మదకరుల్ పేయి
శకటసహస్రముల్ చనువునగొలువ
ఏతెంచెసాహస మెల్లవారెరుగ
దశలక్షబలము లుత్సవమునరాగ
ద్రావిడకేరళ ధరణీశవరులు
వచ్చిరినలగామ వసుధేశుకడకు 1
పద్మసేనుండును పరువడివచ్చె
గురుసహస్రద్వయ ఘోటకయుతుడు
గుండమదేవుడు గొబ్బూరిరాజు

* ఇతఁడు, ప్రతాపరుద్రీయకృతిపతియై క్రీ. శ. 1295 సం॥ మొదలుకొని 13
సంవత్సరమువరకు రాజ్యముచేసి, రుద్రమదేవికి దాహిత్రుడై ప్రఖ్యాతిపడ
ప్రతాపరుద్రుండు కాక, కాకతిప్రళయనితరువాత సింహాసనమెక్కి క్రీ.
1140 సం॥ మొదలుకొని 1199 సం॥ వరకు రాజ్యముచేసి మొదటి ప్రతా
రుద్రుడని ఇతిహాసమునఁ బేర్కొనఁబడు రుద్రదేవరాజై యుండవలయును
(సోమదేవరాజీయము చూడఁదగును.)

† ఓడ్రశబ్దభవము “ఒడ్డె” దీనినిప్పుడు “ఒరిస్సా” యందురు.

‡ ఓడ్రదేశమునుఁబాలించిన గజపతిరాజులలో నితఁ డొకఁడు.

మొదలయినరాజులు ముఖ్యులౌబంట్లు
 వినూతుతోగూడ నెనుబదిమీద
 ఎనుబదివేలతో నేతెంచిరపుడు
 తక్కినరాజులు తమతమబలము
 లెసగగనేతెంచి రివ్విధంబునను
 వచ్చినబలముల పరుసగణింప
 యుద్ధిమంతులకైన పొసగదునేర్పు 160
 సంతోషములచేత చనుదెంచినట్టి
 మనుజేంద్రులకునెల్ల మంచికట్నములు
 తెప్పించియిచ్చిన తిన్నగానుండి
 రంతటనాగమ్మ అశ్వంబునెక్కి-
 తగినయిరవుచేసె ధరణీశతతికి
 మిగిలినవారికి మేలైనతావు
 లమరిచివిడియించె ఆనందమొంద
 ఎక్కడచూచిన నెడలేకకదినె
 ఇసుకజల్లిననైన ఇలమీదబడదు
 చొరదువాయువుదండు చొచ్చినరాదు
 సుపథంబుదొరకదు చోద్యమైయుండు
 ఆదండుతోపల అఖిలవణిజులును
 సకలధాన్యంబులు సకలరత్నములు
 బంగారువెండియు బహుధనవితతి
 సరిగవస్త్రంబులు సరసపుంబట్టు
 పటములఘనతంతు పటములుమరియు
 కాంస్యతామ్రశ్వేతకమ్రభాండములు
 రసవర్ణములనెల్ల రంజనంబొప్ప
 క్రయవిక్రయముల కావింతురెపుడు
 సౌందర్యఘనతచే సంపన్నమైన 180

వేశ్యవాటికలాప్పు విశదంబులగుచు
 దారిద్ర్యమనునది దండులోలేదు
 ధనధాన్యవృద్ధిచే దనరెడులత్తే
 వేలంబులోపల విలసిల్లుచుండు
 ఆంతటబహువిక్రమాధ్యమానసులు

(వీరులు తమకు యుద్ధమునకాజ్ఞ
 యిచ్చుని బ్రహ్మనాయునిఁ
 దొందరపఱచుట.)

భండనవిజయులు పటుపరాక్రములు
 వీరులుతత్సైన్య విధమెల్లజూచి
 బ్రహ్మనాయునితోడ వాక్రుచ్చిరిట్లు
 నలగామభూతలనాధుండుమదిని
 తనకెవ్వరెదురని ధైర్యంబుపూని 190
 భండనవిజయత ప్రబలుదునంచు
 భువనభయంకర భూరిప్రతాప
 పటిమగల్గినయట్టి బ్రహ్మనునిన్ను
 విజయోద్ధతాటోప వీరులమమ్ము
 తలపకమాత్సర్య దర్పముల్ మీర
 వీపుననెదురెక్కి వెరవకనిలిచె

కనియూరకుండుట కార్యంబుగాదు
 పందలపలెనుంట పంతంబెమనకు
 అనివార్యమైనమీ యాజ్ఞాఖలీన
 బద్ధులమైనిల్వ బడితిమిగాక 200
 కత్తికినొక్కొక్క కండనుదీసి
 పరిపంథిగణముల పట్టిమర్దించి
 కుమ్మరామమునందు కుటిలతగచ్చ

ఫలమువేసినభాండ పటలంబుపగిలి
 వెంకులైపడ్డట్లు పెనుకంపమొంది
 విడిబడియేనుగుల్ వీధులబార
 సకలబలంబుల సమయించియముని
 పురికంపియుండమే భుజశౌర్యమొప్ప
 ఏమివిచారించి యిటులుంటిరయ్య
 నెలవిచ్చిపంపుము శీఘ్రమెమమ్ము
 నావుడుశీలమ నాయుడుపలికె

8
10

(బ్రహ్మనాయుడు వీరులతోఁ
 దొందరపడవలదని నీతు లుపదే
 శించుట.)

వినరయ్యవీరులు విశదంబుగాను
 విదితస్వశక్తిపై విశ్వాసమున్న
 ఎదిరిసామర్థ్యంబు తృణముగాదోచు
 (సహజగుణంబని జంతులకెల్ల)
 కానకామేశుండు కదిసెనుమనల
 నలగామునిందింప న్యాయముగాదు
 రణకేళిసల్పుట రాజధర్మంబు
 మనకున్నబలముల మనముకూర్చికొని
 గోయిశత్రువులను పొరిగొనవలయు
 హాసంబొనరింప (చనదన్నిపట్ల
 సర్వకార్యములొక్క చాయనరావు
 హెచ్చైనతనబల మెదిరిబలముల
 కొలదులుపరికించి కొరతలుండినను
 సవరించినకలంబు సన్నద్ధపఱచి
 చిత్తంబునందన్య చింతలుమాని

20

కార్యదీక్షవహించి కదనరంగంబు
 చేరంగబోవుట స్థిరవిచారంబు
 నేనుమీయుత్సాహ నిర్మలస్ఫూర్తి
 తగ్గించినానని తలపగవలదు
 తమకింపగూడదు తఱియగుదనుక)
 నావుడుకొమ్మ భూనాథుండుపలికె
 పలికెదుచల్లని వాక్యంబులిపుడు
 కొడుకునుపగరచే కోల్పోయినట్టి
 దుఃఖంబుమదిలోన దొరలుచునుండ
 నలగాముజంపక నామదిచింత
 వాయదు నీవెన్ని పలికిననైన
 ఎవ్వరుతనకెదు రీభూమినంచు
 జగడంపుడేరాలు సరవినెత్తించి
 ఉన్నాడుమనమీద ఉగ్రతేజమున
 కమలబాంధవవంశ కర్తయైనట్టి
 * బలభద్రరఘుపతి పంపుననిప్పు
 డరచియునొకశరం బారాజుకడకు
 అంపిననిలిచిన నతడునాసాటి
 చెడివిర్గిపడెనేని క్షీలిభర్తగాడు
 పంతమియ్యదియని వాక్రుచ్చిపిదప
 గాండివసమమైన ఘనచాపమెత్తి
 వాసుకికోరల వాడిగలట్టి
 దొనలనుమెరయగ తూర్ణంబెతివిచి
 వెలయంగముత్యాల పేరులల్లాడ
 అలుగునమణిగణం బమరంగముఖము
 మధ్యాహ్నభానుని మాడ్కికన్నట్టి

30

40

50

* ఇతఁడు కొమ్మరాజుయొక్క ధనుర్విద్యాగురువై యుండును.

శరముచాపంబున చయ్యనదొడ్డి
కర్ణపర్యంతంబు గ్రక్కునలాగ
కోపంబుమించగా కోయనియార్చి
కనుగవదృష్టిని కదలకనిలిపి
వీకతోమంటలు వెళ్ళగాయుచును
బాణమువిడిచెడు పటిమకావేశ
నక్షత్రములుడొల్లె నాగేశుడులికె
అవనియుకంపించె ఆకాశమదరె
కనురెప్పపాటున కంటెవేగమున
పిడుగుపడ్డట్లుగా పృథ్వీశుడడర
ఘనమైనగొల్లెన కంబంబుదాకె
అదియంతతునకలై అవనివైబడెను
పసిడికుండలుడొల్లి పడెగుడారంబు
లానందమునవార లరచిరిమించి
విడిబడియేనుగుల్ వీధులబారె
అశ్వముల్ రాహుత్తులరిగిరిచెదరి
బండ్లతోనెద్దులు పరువిడసాగె
సాలగుర్రంబులు సరభసమంది
కట్టుతెంచుక పారి గట్లపాలాయె
కోల్పడిగెలుపట్టు గొడుగులనెల్ల
పట్టెడువారలు పడవైచిచనిరి
కల్లోలమందుచు కామునిబలము
భయమునజనిచింత పల్లనిదాటె
వీరకామేంద్రుండు వేత్రపాణులును

60

70

పడవాళ్ళనంపించి భయములదీర్చి
జనులనుబిలిపింప చయ్యనవచ్చి
తమతమతావుల దగనుండిరపుడు
వీరులందరుతమ వేలంబులొన 80
నిలిచిరిసంతోష నిర్మలమతుల
ధీవరులైన జ్యోతిషికులనపుడు
పిలిపించిబ్రహ్మన్న ప్రియములుచెప్పి
సమరముచేయగ సరసమైనట్టి
సుముహూర్తమొక్కటి శోధింపుడన్న
ఆరీతిమాచెద మందులకేమి
క్షీరాబ్ధిశయనుడు క్రీవల్లభుండు
దాసరక్షణమందు దయగలవాడు
చెన్నుడుమీవెంట చేరియున్నాడు
సకలకార్యంబులు సమకూరుచుండు 90
అనిచెప్పిదీవించి ఆరిగిరివార

(ఈసమయమున మేడపిలో జరిగిన
వృత్తాంతము.)

లంతట మేడపినైనవార్తలును
* తెలుపుదుజనులకు డెల్లముగాగ
పరమోత్సుకతచేత † బాలచంద్రుండు
సంగడిబాలురు చనవునగొలువ
రమణీయమైనట్టి రాచిల్కచదువు
వినుచువేడుకపుట్టి విచ్చలవిడిని
గుమ్మడికాయలు కొంతసేపాడి

* ఇది కవివచనము.

† బ్రహ్మనాయునికొడుకు.

చెరుకులపం దెంబు చెల్వొప్ప గెలిచి
తనసంగడిలకు దయతోడనిచ్చి 100
తమ్ములువెంటరా ధామముజేరె.

(అనుజులతోఁగూడిబాలచంద్రుఁడు
తల్లియైన ఐతమ్మవద్దకువచ్చుట.)

తల్లినిగనుగొని తనయలందరును
మ్రొక్కినదీవించి ముదమునతల్లి
పలికెనీవిధమున వారలతోడ
నాయాత్మసుతులార నాయన్నలార
పద్మనాభునిగర్భ పాశోధియందు
పూర్ణచంద్రులరీతి బుట్టినవారు
ఘనమైనభూషణ కాంతులుమీర
మీరన్నదమ్ములు మేలిమినాదు
ఎదుటనునిల్చి నన్నేమివేడెదరు 110

(ఐతమ్మ బాలునిమనోరథముఁ
దెల్పుమని యడుగుట.)

చిత్తంబుతోకోర్కె జెప్పడీయనిన
నవ్వుచుబాలుడు నాతికిట్లనియె
తరుణిరోమేమునీ తనయలమగుట
సకలవై భవములు సమకూరెమాకు
ప్రియముతోమమ్ముల పెంపుసేయంగ
ప్రాద్దుపోదేమిట పొసంగంగనన్న
ముద్దులగొమరుని మోమువీక్షించి
ప్రాద్దుపోవకయున్న పుత్రరత్నంబ
పోకలాటలచేత బుచ్చుముప్రాద్దు
అడుడిముత్యమ్ము లమరుబంతులును 120

గుంతమాపలనాడి కొనిగెల్చికొనుము
బైటనాడగవద్దు బడలేదునుతుడ
కుటిలజంతులదెచ్చి గుడిలోననుంచి
విడిపించిపోరాడు విధమునుచూడు
రూకలకుప్పలు రూఢిగనాడు
మనినతల్లిరొనాని నాడితిమమ్మ
వానిపైనిష్టాస పడదుచిత్తంబు
క్రొత్తలపైన మక్కువగల్గియుండు
అనిబాలుడాడిన ఐతమ్మపలికె

(భారతయుద్ధాదికథల వినుమని
యైతమ్మ బాలచంద్రునికిఁ జెప్పుట.)

ఆటపాటలపైన ఆలసితవేని 130
వినవయ్యబాలుడ విశదంబుగాను
విబుధులవిప్రుల నిల్వగబంచి
వినుముభాగవతంబు విజ్ఞానమొదవ
భారతరణకథ పాటించివినుము
భీష్ముడొనర్చిన వివిధశౌర్యముల
ఆచలితబుద్ధితో ఆలింపుపుత్ర
ద్రోణుండునెరపిన దోర్బలగరిమ
మనమునబట్టింపు మానితనుతుడ
కర్ణుండుజూపిన ఘనపరాక్రమము
సూక్ష్మంపుబుద్ధితో జూడుముతనయ 140
శల్యునియందున్న శస్త్రచాతురిని
జాగరూకతమెయి చర్చించుకొడుక
దుర్యోధనునిమాన ధూర్వహపటిమ
ఆసక్తితోడుత అరయుమాత్మజుడ

చాపంబువిడిచిన సవ్యసాచికిని
కృష్ణుడు చెప్పిన గీతలయందు
కర్తృహస్యముల్ గాంచుకుమార
నేర్చినవానిని నేరుపుమీర
దృఢధైర్యమున ఆచరింపంగవలయు
అనినమాటలువిని ఐతమ్మతోడ 150
బాలుడిట్లనియెను పకపకనవ్వి

(బొంగరములాడుట నిజమనో
రథంబని బాలుఁడు తెల్పుట)

వినవమ్మతల్లిరో విమలేందువదన
ధర్మార్థకామ తత్వంబెరుంగుదును
శాస్త్రజాలంబుల చాలగవింటి
మనమునదెలిసితి మర్తంబులెల్ల
ప్రకృతకౌమార చాపల్యంబుకతన
చిత్తవిశ్రాంతికై చేరియీవేశ
బొంగరాలాడగ బుద్ధిజనించె
సెలవిచ్చిపంపుము శీఘ్రమెమమ్ము
ఈరీతిపలికిన ఏణాక్షికలగి 160
వెరచియువెరవని విధమునననియె

(బొంగరము లాడవలదని తల్లి
బాలునికిఁ జెప్పుట.)

విశదంబుగాబాల వినుముద్దుతనయ
ఈబుద్ధితలవగ ఇచ్చలోవలదు
వలసలోనున్నాము వడబొంగరాల
అడినజేతప్పి అతివలకైన
తగుబాలురకునైన దాకునుబోయి

పడతులుకోపించి పలుతెరంగులను
శపియింతురీమాట సత్యంబుపుత్ర
శాపింపబడుటకు సాహసమేల
నామాటగడచుట న్యాయంబుగాదు 170
నావుడుబాలుడు నాతెకిట్లనియె

(బాలుఁడు తల్లిమాటలకుఁ
బ్రతివచనంబు నెప్పుట.)

ముదితరోనావంటి ముద్దులసుతులు
పుట్టరాభూమిని పుణ్యాంగనలకు
వారేలశపియింతు వనితరోనన్న
అలిగితిట్టినపాప మనుభూతమగును
పూబోడినాదేహ పోషణార్థంబు
పెట్టనితావుల పెట్టిదాచెదవు
కొదమసింహముతన గురుశౌర్యమమర
ధరవిజృంభింపక దాగునాయొదిగి
ఏటికిభయమంద నింతిరోసికు 180
అనవినిఅబ్బాక్షి అత్తలాగలగి

(బొంగరాలాటకూడదని తల్లి
మరలఁ జెప్పుట.)

విలబాలుడనీకు నింతధైర్యంబు
శాపింపబోరని సంశయమేల
దుష్టులుతులువలు దుర్భాషిణులును
తారతమ్యంబుల తగవెరుంగకయె
కచ్చెకుముందుగ గాలుదువ్వెదరు
భావంబులిట్టివి పడతులకెల్ల
నీమేలుగనుగొని నేనోర్వలేక

పలుకుటకాదోయి బాలచంద్రుండ
అనిచెప్పినంతట ఆబాలుడనియె 190

(బాలుఁడు తల్లిమాటలకుఁ దగు
సమాధానము చెప్పట.)

దువ్వభావుడగాను ధూర్తుడగాను
వెలదులకెల్లను వినతిచేయుదును
దయచేయుదురువారు తనయునిమాడ్కి
తడవాయనేవచ్చి తల్లిరోయిటకు
పుత్రునిమాటలు బుద్ధిలోనుంచి
నాకాంక్షలీడేర్చి నన్నంపవమ్మ
బాలచంద్రుండిట్లు పలికినవేళ
ఐతమ్మనవ్వుచు నపుడునేర్పరుల

(బాలచంద్రుఁడు తల్లియొక్క
లోభత్వమును దూలనాడుట.)

ఒజ్జలబిలిపించి యొప్పుగామీరు
బొంగరంబులుకొన్ని పూనిచేయంగ 200

గునన్న బాలుండు తనలోననన్వి
ల్లితోననియెను దయవచ్చునట్లు
కత్తువులబొజుంగు సాంద్రవిక్రముడు
గండుభీమనగర్భకంధిరత్నమవు
లోభమ్మనీకేల లోలాయతాక్షి!
ఏడుకోటులసంఖ్య నెసగినధనము
కలిగినఆగండుకన్నమనీని
చెల్లెలవైయుండి సిరులుచెన్నొంద
చెనటిబొంగరములు చేయించుకొరకు
ఏరీతిమనసొప్పె ఏకాక్షినీకు

బీదవాక్యముల పెదవులపైకి
తేరాదుపెద్దల తీరుకువెలితి
భావంబులోలోభ పటిమమీరంగ
గృహకార్యములు నిర్వహింపజూచెదవు
నీవంటిదానికి నీతియేచెపుమ
నీవెయుంచికొనుము నీతండ్రిసొమ్ము
నకలదేశాధీశ సంఘంబునెల్ల
సమరరంగంబున సాధించిమించి
వారిచేమాతండ్రి వలసినయట్టు
లప్పనంబులుగొన్న అధికధనంబు 20
పొందుగాదెప్పించి పుటముపెట్టించి
వైడిబొంగరముల పరగజేయింపు
వెండిచేములుకులు వెలయబెట్టింపు
పట్టుచేజాలెలు పన్ని పేనింపు
ముత్యాలకుచ్చులు మొదలగూర్చింపు
తెప్పించియిప్పింపు తీవ్రంబుగాను

(బాలుఁడు నిజోదార్యమును
దెల్పుట.)

దండివిక్రములైన తమ్ములునేను
ఆడుకోవలెనంచు అభిలాషపాడమె
నావంటిబాలుండు న్యాయంబుతప్పి
బీదబొంగరముల వెలది! యెట్లాడు? 30
చూచినవారలు చోద్యమందుదురు
ప్రజలుదూషింతురు బహువిధంబులను
సకలరాజులగెల్చి జయముచేకొన్న
బ్రహ్మనాయునిగర్భ పాథోధియందు
చంద్రునివిధమున జనియించినట్టి

బాలుని కీలేమి ప్రాప్తమాటహహ
కాలమహిమమని గర్హింపగలరు
కావునలోభమ్ము గాంచనీకేల

(బాలచంద్రుఁ డైతమ్మకు వైరాగ్య
ముపదేశించుట)

కలుములు నిత్యంబుకావు మాతల్లి
మెరపు మెరయురీతి మేఘంబులట్లు 40

బుద్బుదంబులభంగి పోవును జెదరి
ఈరీతిదలపోసి యెరుక చేమించి
సంపదవేళనే సకలభోగములు
పొందంగవలె ధర్మములు చేయవలయు
భోగానుభవము చే పుట్టినంతృప్తి
వేసటజనియించి వెగటుగాదోచు

అటుమీదవైరాగ్య మమరుచునుండు
ధర్మముల్ చేసిన తనరు పుణ్యంబు
సజ్జనసహవాస సంప్రాప్తికలుగు
వైరాగ్యమధికమై వర్తించుబిదవ 50

భోగధర్మంబులు పుట్టినయపుడె
సరవివిరాగిత సంసారమెడలు
సద్గురు పదసేవ చయ్యనగలుగు
అందుచే నిర్వాణమందికయగును
కావున భోగముల్ గైకొనవలయు
శాస్త్రంబులీలాగు చాటిచెప్పెడిని

ధనమందులోభంబు తగ్గింపుతల్లి
ప్రాణంబనిత్యంబు భవమనిత్యంబు
ద్రవ్యంబువచ్చు నాతవిలి వెన్వెంట
* ఇటువంటి మానవుఁడీదేహమెడలి 60

పోయికొన్నాళ్ళకు బుట్టునుమరలి
కర్తరహస్యముల్ గాంచినవారు
ద్రవ్యంబునకు నపస్థాద్వయమిట్లు
తనరింపుచుందురు తద్జ్ఞులగుక
నీవెరుంగని మర్తమే నెరుంగుదునె
చనినభూపతులెల్ల సమకూర్చినట్టి
చిత్రమాధనములో చిన్నమేమైన
గొనిపోయిరావెంట గూర్పంగనేల
ఆశచాలించుటే ఆనందపదవి

చెలిమినామాటలు చిత్తమందుంచి 70

మాకోర్కె లీడేర్చి మమ్ముమన్నింపు
ధనలోభమందిన దానవుకనుక
ఇంతగాజెప్పితి ఏనాక్షిసీకు
నీలోభగుణమును నేవిన్నవెంటు

(బాలచంద్రుఁ డైతమ్మయొక్క
వెనుకటి లోభకార్యంబుఁ
బేర్కొనుట.)

తప్పక మదికిని దార్కాణగాను

* “देहिनोऽस्मिन् यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।

तथा देहान्तरप्राप्तिं धीरस्तत्र न मुह्यति ”

అని యర్జునునకు శ్రీకృష్ణుఁడుచేసిన యుపదేశముకూడ నిట్లేయున్నది.

నీ మేనగోడలి నీవడ్డినపుడు
నా మేనమామలు నా పెండ్లి నాడు
మా కులంబునడీలి మాడలుగలవు
తగినధనంబీక తామీయమనిరి
అమాటమీదట నమ్మరోనీవు

80

ముట్టడి వేసితి మూర్ఖ తతోడ
అయిదురోజులదాక నంతమామామ
అక్కవైనను నేమి అలిగిన నేమి
అడిగినధనమీయ కతివ నేనీయ

బ్రహ్మవచ్చినగాని భయపడబోను
నియమంబునాకిది నెలతరోయన్న
ఏమికావలె నీకు నిష్పింతునిప్పు
డన్న సందేహింపకడుగ వే యనిన
మాడలు తూమెడు మాకుగావలయు
ఇప్పింపువేగమె యింకొక్కమాట

90

అఖిలరాజులొసంగినట్టి యప్పనము
లందుదాలువిగల వతివరోవియము

పొల్లునుతాలును పొసగవుమాకు
తీరై నమాడలదెచ్చి యిమ్మన్న
మదిలోననొవ్వక మగువనీవప్పు
దూడగీలచుబంపి ఒప్పైనధనము
తెప్పించిరాశిగా దీర్చిపోయించి
కొలిపించికొమ్మన్న కోరిమీయన్న
మెట్టొండు కట్టించి మీదదానెక్కి

హెచ్చుగాతూర్పార నెత్తెనుభువిని 100

చిందిపోయినవెల్ల జెడుతాలుపొల్ల

అనిరోసి మిగిలిన అర్థమంతయును
అధికమా తూమొకటపుడు తెప్పించి
ఎలమితూమునకంటె హెచ్చుగాగొలిచి
కళ్ళమద్దువితానె కావలెననుచు
తాలునుపొల్లును దానెగోరుచును
ఇంకన్నిమాకని హెచ్చినకాంతు
కట్టించిమూటలు కైకొని తల్లె
నేనెరుంగుదుదల్లి నీమనస్సరణి
మించినకీర్తికై మెలగితివప్పు 110

డన్నపుత్రునిమాట కై తమ్మనవ్వె
హెచ్చుగా నవ్వినారెనమండు సుతులు
గారాబుతనయుల గడుప్రేమమడర
గూర్చుండబెట్టియు గూరిమితోడ
మొదలురప్పించిన ముఖ్యులైనట్టి
ఒజ్జలుతనమ్రొల నుండంగజూచి
బొంగరంబులుచేయ బొసగునుమీకు
వైడియిప్పించెద బట్టినయంత

(ఐతమ్మ బొంగరంబులు చేయఁ
బంచుట.)

పనిముట్లుదీసుక వడిరమ్మటన్న
వారలిండ్లకుబోయి పట్టెడకారు 120

కమ్మచ్చులును నీరుకార్డు సుత్తెలును
ఘనమాపడచ్చును కత్తెరత్ మరియు
అలరుమచ్చులుగుదులాదియైనట్టి
పనిముట్లుగొనితెచ్చి భామకన్నెదుట

భక్తితో నిలిచిరి పటిమదీపింప
వితమ్మనెలవిచ్చె నంతటవారు
చదురేర్చి కూర్చుండిసరి పనిముట్లు
పరచిముందరకడ పావకున్నిలిపి
పుష్పగంధంబుల పూజకావించి

నైవేద్య తాంబూల నతులొనరించి 130

కనకలక్ష్మీకిదగు కమఠంబు నిలిపి
కడుగొప్పమూసలుగట్టిగాజేసి
నిజమైనబంగారు నిండించిమంచి
పలుకుల గరగించి పరికించునపుడు
కాలహేతువదేమొ ఘనలక్ష్మీమహిమ
కరగువేళలవన్నె కదలకనిల్చె
తరువాత ఆశ్చర్యదంబై చెలంగ
చెదరిఅంతంతకు చీకాకునొంది
చిదురుపలాయె విచిత్రంపుభంగి
ఒగిచుట్టునున్నట్టి ఒజ్జలందరును
కనుగొనిభీతిల్లి కంపితులైరి
బాలుడావేళను ప్రాభవం బొప్పు

(బాలచంద్రుడు

భౌతిక రహస్యములఁ దెల్పుట.)

తల్లి తోననియెను తననేర్పుమిగ
కడనెన్ని చిదురులై కరగిననేమి
కరగినవేళల కళలేమిచెడక

నిలుచుటే శకునంబు నిశ్చయంబిదియ
అటుమీదనగుకార్య మదియేమిలెక్క
చెడనిపదార్థముల్ సీమలాలేవు
చెడునుగట్లును నదుల్ చెట్లును లతలు
సంచారి జీవముల్ సమయుచునుండు 150

సమసినజీవముల్ జనియించుమరల
జడపదార్థంబులు చైతన్యమొందు
* పాలియదొక్కటివిను బొత్తిగానెపుడు
పుట్టదు క్రొత్తది భూమిలోపలను
పోయినదానిని పోయెనటంచు
ఉన్నదానినిజూచి యున్నదటంచు
భావింపగారాదు పడతిరోకనుము
కాలవశంబున గలపదార్థములు
రూపభేదంబుల రూఢిగాబొందు
ధరబ్రహ్మవ్రాతలు తప్పింపరాదు 160

140

కావునఆశ్చర్య కారణంబేమి
మామాభవంబిది మాసిపోగలదు
హృదిలోన సంశయమేలనేతల్లి
కావింపుమమ్మ బొంగరములననెను
వేయిమాడలచేత విరచించిఅపుడు

(సిద్ధమైన బొంగరముల

బాలచంద్రుల కొసంగుట.)

మంగలియైనట్టి మాధవుకిచ్చె

కుమ్మరపట్టికి గురుతుగాఁజెందు
వేలకుజేయించి వేగమెయ్యెనగె
సరిమూడువేలతో చాకలచందు
బొంగరంబమరించి పొసగనిప్పించె 170

అలరు నాలుగు వేల కమరిక చేసి
కంసాలిచందుకు గరుణతోనిచ్చె
అయిదువేలకుజేసి యాకమ్మరికిని
ఇప్పించెమదిలోన నెన్నికొనంగ
వేలమపట్టికి ఆరువేలకుదీరె
పదివేలతోజేసి బాపనికిచ్చె
నారాయణుండైన నాయునికొడుకు
బాలునిచేతికి పండ్రెండువేల
తీరిచివన్నెలు దీరిచిపైన
సకలరత్నంబులు సంఘటియించి 180

ములుకులువెండితో మొనలగదించి
ఇచ్చెచు సంతోషమింపెసగంగ
పిమ్మటనొజ్జల ప్రియముతోజూచి
గీచకట్నంబుల దయమీరనొసగి
మ్మనినెలవీయ పోయిరివార
లంతటఐతమ్మ ఆనందమునను
చారుపర్తనవాడ చక్కనివాడ
గురుతరరేచర్లకులవార్ధిసోమ
బాలుడనీమది పరిణామమాయె
షడ్రసోపేతమా సకలవస్తువుల 190

పంటయైయున్నది వచ్చి మీరెల్ల
భుజియించి పొండన్న పొందుగాలేచి
బానసకాలలో పక్వవస్తువుల

గరిమతోభుజియించి కరములుకడిగి
వాసకాలకువచ్చి వసీయించిమించి
కాశ్మీరకర్పూరకస్తూరులెసగ
తెచ్చినగంధంబు దిన్నగాబూసి
చిత్రవర్ణంబుల చెలగుచునున్న
తగుపట్టు వస్త్రముల్ దవిలిధరించి
బహువిధమణులచే భాస్వరమైన 200

అణిముత్యంబుల అమరినయట్టి
మెరుగుభూషణములు మేనులదాల్చి
భాసిల్లి శృంగారభరితులైవచ్చి
తప్పక నిలచిన తనయులజూచి
ఎలమితోఁబితమ్మ యిట్లనిపలికె
(ఐతాంబ కుమారులకు బుద్ధులు
గఱపుట.)

మేడపిలోపల మేలైనయట్టి
రచ్చకొట్టంబుల రాజవీధులను
వివణిమార్గంబుల విబుధగేహముల
బొంగరాలాడగ పొసగదుసుమ్ము
కరుణతోనాబుద్ధి గైకొనిమీరు 10/10

మేడపిలోనుండి మేలుగావెడలి
ఉత్తరదిశయందు ఒప్పుచునున్న
చాలురావులకాడ సరసమైనట్టి
రమణీయమగుమొల్ల రావిక్రిందటను
ఆడుడిబొంగరాలానంద మెసగ
పొందుగాఈరీతి బుద్ధులుచెప్పి
చక్కనిముత్యాల జాలెదెచ్చి
అందించి చేతుల కాశీర్వదించె

సేవకుల్ తగరుల శృంగారపరచి

(బాలచంద్రాదులు బొంగరము
లాడఁబోవుట.)

పసిడివల్లంబులు బాగుగాగట్టి

పట్టుజాలెలుదెచ్చి పరువడిగప్పి
ముందరనిలిపిరి ముద్దుపొట్టేశ్శ
బాలచంద్రుండును భ్రాతృసంచయము
వేడ్కమీరగవాని వీపులనెక్కి
కమ్మరగరితలు గణములుప్పొంగి
వింజామరలబట్టి వినరుచునుండ
గచ్చకాయలుకొన్ని కలిగినయట్టి
రిత్తులు చిరుతలు తీరైనగొడెలు
జూదమాడుటకయి సొగటాలుకొన్ని
బంటులుపిట్టలు పంజరచయము

పేరైనడేగలు పిగిలిపిట్టలును
శారికావళి కీరసంఘంబు మరియు
ఆటలసాధనాలవి వెంటరాగ
రయమునజనిచాలు రావులసరస
మొల్ల పేరిటిరావి మొదటనుజేరి
తీరైనతగరుల డిగ్గివేదికల

పైనిబరచినట్టి పలువన్నెలమరు
రత్నకంబళముపై రంజిల్లనుండి
బొంగరాలాడగ పూనిరావేళ
సరసమేడపిజనుల్ సంతసంబొప్ప

బొంగరాలాడెడు పొంకమంతయును
పోయిచూడదలంచి బుద్ధులునిలిపి

వనితలుతంద్రుల పతులపుత్రులను

(అవ్వలక్కలు బొంగరా లాటఁ
జూడఁబోవుట.)

20

అత్తలమామల అడుగుటమాని
గృహకృత్యభారంబు తెడలచాలించి
ఒక్కరినొక్కరు ఒగిబిల్చికొనుచు
తమనముచ్చటల్ దగజెప్పికొనుచు
రయమునబోయిరి రావులకడకు

ఆపురపరమున అలరుచునుండు

వరవిప్రకామినివైశ్యకామినియు 50

ఎడలేనిపొందుచే ఎసగెడువారు
తరివిచారించిరి తమనదాము
నాయునిపుత్రుండు నవమన్తఘండు
బాలుడు సంతోషభరితుడైపుడు

30

తమ్ములుతానును దననేర్పుమీర
బొంగరాలాడగ పూనియున్నాడు
కనుగొనివత్తము గ్రక్కునబోయి
అని పల్కబ్రాహ్మణి ఆపెతోనపుడు
ప్రకటమ్ముగావైశ్య వనితయిట్లనియె
ఓయమ్మబాలుండు ఉరుమనిపిడుగు 60

పాపపుణ్యంబుల భావింపడతడు

శకట సమూహంబు చనియెడువేళ

చీలలూడగదీయు జేతులబట్టి

40

ఆడెడుపాపల అదరంటగొట్టు

వెంగలిదుష్టుండు వీతధర్తుండు

వానిజూడగ నేల వాంఛజనించె

నావుడు బ్రహ్మణనారి యిట్లనియె
నేబోయివచ్చెద నెలతనీవుండు
మనినుడువంగ వై శ్యాంగన కూర్చి
పడతినీదగుపొందు పట్టుట మొదలు

70

ఎడబాసియుండుట యెన్నడులేదు
నేడునిన్నెడబాసి నేనెట్లులుండు
వచ్చెదపదమని వడితోడ లేచి
నీరాడికడవను నేర్పుగాబట్టి
అత్తకుమారుకు ఆతిభక్తి మొక్కి
కనుగొనివత్తుము గ్రక్కునబోయి
అననప్పిపెద్దవా రతివలనంప
కదలిరికర్పూర గంధులుచెలగి
చనిదీర్చి కనుడిగ్గి జలములనంత
కప్పిననాచును గడకేగజేసి

80

నిర్మలాదకములు నించికడపల
శృంగారమొప్పగ శిరములబెట్టి
దురితబంధంబుల దొలగింపలేక
కర్మఫలంబును గడవగలేక
నెలతలు చనుదెంచి నిల్చిరచోట
ఆశ్చర్యవాక్యాల అప్పుడిట్లనిరి
ఈతడేపలనాటి నేలేడుబ్రహ్మ
తనయుడు సౌందర్య దర్శకుండితడె
మార్తాండతేజుండు మహితకౌర్యాధ్యు
డిచొప్పనీయొప్పు నీచక్కదనము
అలవియేపొగడంగ అజునకునైన

90

బంగారుకలశాల పన్నీరుతెచ్చి
మదనారి నభిషేక మాడించెదొల్లి
* మంచాలకాకున్న మానితయశుడు
కలితసౌందర్యుండు కందర్పసముడు
పతియేలయానని పాయనివేడ్క
ముచ్చటలాడిరి మూకలై చేరి.
† ఆసమయంబున అనపోతులేచి
పట్టుగాగిరివ్రాసిపైడిటంకంబు
నిల్చిబాలునిజూచి నెనరొప్పననియె 100

ఊరకయున్నాడ వోబాలచంద్ర
బొంగరాలాడెడు బుద్ధితోతమ్ము
లెల్లను గనిపెట్టి యిపుడున్నవారు
నీవునుందాడక యెవరాడరాదు
మొదలిడుమనిచెప్ప ముదమున అతడు
తోరంపుసందడి తొలగింపుమనెను
బద్దలవారంత పరుగునవచ్చి
చెలఁగిబరాబరుల్ చేసిరిమ్రోల
తంత్రజ్ఞులగుమేటి తమ్ములులేచి
చేరిఆటలనాడ చిరునవ్వునవ్వి 110

(బాలచంద్రుఁడు బొంగరమును
ద్రిప్పట.)

బలపరాక్రముడైన బాలచంద్రుండు
ఘనతరమాణిక్య భుజితమైనట్టి
బొంగరంబరచేత బూసుకయుండి

* బాలచంద్రుని భార్య.

† బాలచంద్రుని యన్న. బ్రహ్మణక్షేత్రసంజాతుఁడు.

నేరుపుచూడుడి నిలిచిమీరెల్ల
తిరిగింతుచేతిలో దీటులేనట్టు
లవనిపైబడకుండ అనంతరమందె
పట్టియాడించెద బహువిధగతుల
అనిచుట్టునున్నట్టి అతివలజూచి
అత్తమామలభక్తి ఆమరినవారు
పతిమాటలకెదురు పలుకనివారు

120

వినయమానామాట వినుడిమీరెల్ల
దూరాననుండుడి తొలగికన్గొనుడి
అనిచెప్పిబొంగరం బరచేతబట్టి
ముత్యాలజాలెను ముదమునజుట్టి
చేయైత్తిహుంకించి స్థిరబలంబునను
వేసినవడిమీర వేగమెపోయి
సంయమితుండను చట్రాతిదాకి
మింటిమీదికెగసి మెరుగులుక్రమ్మ
* అన్నమ్మయనుపేర నలరుచునున్న
చక్కనికోమటి జలజాయతాక్షి

130

మీఁగాలికిందాకి మించినమునికి

(అన్నమ్మయను వైశ్యకాంతకు
బొంగరము దగుల నాపె
మూర్ఖులుట.)

అరకాలుదిగివచ్చి అవనికిదాకె
తాకినఅవైశ్య తరుణిభీతిల్లి
గగనంబుపైబడ్డ గతికంపమొంది
కరిగినభిర్జూర తరువుచందమున

తటుకునమూర్ఖచే ధరమిదనారిగె
చెదరికుంతలములు చిక్కులనొందె
మిక్కిలిచెమటచే మేనివస్త్రంబు
తడిసెనుగుండియ దడదడమనియె
మేదిసీరేణువుల్ మేనెల్లగప్పె

140

ఈరీతిబడియున్న యేగాక్షికడకు
పొక్కుచుజేతను పొలతులగుంపు
కప్పిరివలువలు కర్ణంబులందు
కర్పూరరజమును గలయంగనూరి
పదతలంబులయందు పాణులయందు
కస్తూరిగంధంబు గలిపిపట్టించి
చానలుకై త్యోపచారముల్ సలిపి
చింతింపబోకుడి చెలిలేచునిపుడె
అనిపల్కునంతలో ఆమూర్ఖుడెలిసి
ముకుళితహస్తుడై ముందరనున్న

150

(కోమటియన్నమ్మ బాలునిఁదిట్టుట.)

బాలునిగనుగొని బలుకోపమునను
కన్నులెర్రగజేసి కాంతయిట్లనియె
ఓరిడురాత్తుడ ఓరిదుర్వార్గ
క్రిందుమీదెరుగక కెరలుచున్నావు
గర్వమేటికిసేకు కాంతలయెడను
కలిగినదినవలె గట్టంగవలయు
ఎరుకమాలినచేష్ట లేలచేసితివి
మురియంగ నేలనీ పొంగెల్లనణగ
మునిరెనుదంబునీ మురిపెంబుక్రంగ
తగమల్లభూపతి ధనమెల్లనీదు

160

సదనంబుజేరిన సత్తువనుండి
 త్రుళ్లుచునున్నావు దుష్టచిత్తుండ
 సమరంబులొనియు శత్రులుగ్రుమ్మ
 నడిచెడుపదముల నారసాలేయ
 మాచెడుకనులకు సూదులుగ్రుచ్చ
 మీయయ్యలెల్లను మించినబలిమి
 చేరివైరులతోడ శ్రీయుద్ధభూమి
 ఉప్పొంగుచున్నవా రుర్వీశునెదుట
 వారిలోగలయు నీవడికానవచ్చు
 పోతుసింహమురీతి పొదలుచున్నావు 170

మదమువట్టినగి త్త మాడ్కి మేడసిని
 ఉన్నావుకావర ముడిగెడుగాక
 అనితూలనాడిన అధికరోషమున
 కలుషించిఅనపోతు కనులెర్రచేసి
 పట్టుజాలెనుబూని భానులనెల్ల
 పరమసాహసమున పారంగదోలె
 అప్పుడాఅనపోతు నమరంగజూచి
 సలికెబాలుడునీతి పటిమచెలంగ
 పనితలనదలింప వచ్చునామనకు
 అందుచేపాతక మంటుచుమనల 180
 అనిచెప్పితరువాత ఆవైశ్యవనిత

(తప్పక్షమింపుమని బాలచంద్రుఁ
 డన్నమను బ్రార్థించుట.)

కాదరమొప్పగ ననియెబాలుండు
 “నొప్పికల్గుటచేత నోరాపలేక
 అనరానిమాటల ఆడితిగాని
 నీమీదపగచేత నేనేయలేదు
 బాలులకాటలు పథ్యంబుగనుక
 ఆడితిబొంగరం బనినిన్నదాకె
 దైవకృత్యంబని తలపకాడితివి
 నిన్నింకనేమందు నీరజనేత్ర
 అబలవునిన్నేమి యనవలదైన 190

నాతప్పమన్నింపు నయభావమునను
 కరుణింపు”మనుచును కాంతకావేళ
 పచ్చవన్నెలపట్టు పటములేచించి
 ఘనమైనమందులే కాలగట్టించి
 మాన్పికొనుటకును మాడలేనూరు
 ప్రియముననిప్పించి వెలదితోననియె
 అమ్మమాతల్లి నీనైతమ్మమారు
 * మాయయ్యలెల్లను మలసిదండెత్తి
 పోయియేదిక్కున బూనియున్నారు
 తలపోసిచెప్పవే తరుణిరోనేడు 200

నావుడుకోమటి నారియిట్లనియె
 కదలింపకుమునన్నుగన్న మాయయ్య
 కాలికయిననొప్పి ఘనమాయెగనుక
 కోపించిపలికితి గురు తెరుంగకయె

* “మాయయ్యలెల్లను మించినబలిమిఁ | జేరివైరులతోడ శ్రీయుద్ధభూమి | నుప్పొంగుచున్నవా రుర్వీశునెదుట | వారిలోగలయు నీవడికానవచ్చు” అని యా కోమటిస్త్రీ యన్నది గనుక బాలచంద్రుఁ డీప్రశ్న నడుగుచున్నాఁడు.

మీయయ్యచనిన సమిద్రంగమరయ
ఇలమీదనెచటనో యేనునెరుంగ
ఐతమ్మయెరుగు నన్నడుగకుమన్న
ఆటలజాలించి అనుజులుదాను

(బాలచంద్రుడు తల్లివద్దకేగి
బ్రహ్మనాయుడు పోయిన
యుద్ధరంగమేదియో యడుగుట.)

మేలైనవీధుల మేడపికేగి
వేగమె యిలుచొచ్చి వినయంబుతోడ
తల్లికిఁమ్రొక్కిరి తనయులందరును
మ్రొక్కినదీవించి మురియుచునున్న
తల్లితోబాలుండు తానిట్లువలికె
వెలదిరోమేడపి వెలవెలబోయి
కళదప్పియున్నది కారణంబేమి
నయమొప్పనాయుడు నాయకులెల్ల
ఎక్కడికరిగిరో యెరిగింపవచ్చు
అనుడునావాక్యంబు లతివకర్ణముల

(బాలునిమాటలువిని యైతమ్మ
మూర్ఛిల్లుట.)

ఘనతరళరముల గతి నేచనులికి
తరిగినకదళి కాస్తంభంబురీతి
గుండెలువరియలై కుంభినినొరగె
చంద్రమండలమందు సాంద్రంబుగాను
జలదంబుకప్పిన చందంబువెలయ
సలలితకుంతల జాలంబుచెదరి
కప్పినవదనంబు కనుపింపదాయె

పలనాటి—7

కన్నులనీరాని కాటుకచెదరె
గళబద్ధనవరత్న కాంచనయుక్త
హారజాలములెల్ల నటునిటుదొలగె
జమిలిముత్యపుచేర్లు చక్కనైయున్న
పాపటబొట్టాడి ప్రక్కనబడియె 30

వేనలిదురిమిన విరులెల్లజారి
పడెనుభూస్థలిమీద బరచినయట్లు
కొంతసేపునకామె గొబ్బునలేచి
ఘనమైనదుఃఖంబు గ్రమ్మంగబలికె

(ఐతమ్మ యుద్ధవిముఖములైన
మాటలు బాలునికిఁ జెప్పుట.)

చేసినధర్మముల్ చెడిపోయెనిపుడు
వరపుణ్యజాలంబు వరదనుగలనె
నాభాగ్యమునకెల్ల నాశంబుదోచె
ఇటువంటికార్యంబు నిచ్చులోదలచి
నాలుకెట్లాడెను నన్నడ్గనీకు
బాలుడానీకేమి భారంబువచ్చె 40

వినగననిటువంటి వెర్రినెక్కడను
కాలంబుననవలె గానినిన్నన్న
ఫలమేమియని చాలభయమునుబొంది
పుత్రుడువిడనాడి పోవకయుండు
బొంకుమాటలదల్లి పొరిపొరిననియె
తనయుడావినునీదు తండ్రులుమామ
లెల్లవిచారించి యేకభావమున
మలిదేవుమన్నన మట్టాయెగనుక
ఇచ్చోటువిడనాడి యేగిరివార
లేదిశబోయిరో యెరుగనుసుతుడ 50

అనినబాలుడుతల్లి కప్పుడిట్లనియె
ఎన్నడసత్యంబు లెరుగనినీవు

(బాలుడు నిజధర్మముల
వివరించుట.)

తగవటేనాతోడ దబ్బరలాడ
చెలగి కార్యమపూడి శ్రీయుద్ధభూమి
మలిదేవసహితులై మాయయ్యలెల్ల
చలముననున్నారు సమరంబు సేయ
అవలశాత్రవచయ మతివిక్రమమున
మూకలైబ్రహ్మన్న మొదలైనవారి
గహనముకొదావాగ్ని కాలించినట్లు
దగ్ధంబుచేయంగ దలచినవార

లీసమయంబున నేనేగకున్న
అపకీర్తిపాలాదు హానియువచ్చు
తండ్రికష్టంబును దప్పింపలేని
పుత్రుడుండిననేమి పోయిననేమి
* జనకుడేపుత్రుడై జనియించునంచు
గొల్లనవేదముల్ ఘోషించుచుండు
తల్లిరోకావున తనయునిబలిమి
తనబల్కియేయని తండ్రిదలంచు
షితకుపుత్రునికిట్లు భేదంబులేదు
కార్యమపురికేను గదలంగవలయు

కదలిననీవల్ల గానున్నదేమి?
అనివిచారించుట అబ్బబ్బతగదు
తల్లిరోనాకసాధ్యంబిలలేదు

60

70

బ్రహ్మాండములబట్టి బంతులాడుదును
మృత్యుదేవతనైన మెదిపివేసెదను
హరిహరుల్ మెచ్చగా అనిచేసిమించి
కామభూవిభునకు గలబలంబెల్ల
ఖండించివైచెద కలియుగమందు
వీరచరిత్రలు వెలయజేయుదును
తల్లిపంపుమునన్ను తడయంగనేల
చిత్తంబుచెడిపోవ చింతింపబోకు
మనినపుత్రునిమాట కైతప్పువలికె
తమకంబుకూడదు తాళముతనయ
తెలిసివిచారించి తెలిపెదనీకు
ఉండుమీవనిచెప్పి యొయ్యననేగి

80

(ఐతమ్మ శీలమ్మ నాలోచన
యడుగుట.)

అత్తయాశీలమ్మ అలిభక్తిజూచి
కరములు ముకుళించి కార్యమంతయును
వినిపింపచిత్తంబు వెరగునుబొంది
తలపోసిశీలమ్మ దైవజ్ఞ వితలి
పిలిపించి బాలునిపేరటలెస్స
గ్రహగణభౌవంబు గ్రహించిసిదప
ఐతమ్మతోడుత ననియెనీరీతి
పటుపరాక్రముడైన బాలచంద్రుండు

90

(శీలమ్మ యుపాయంబు నెప్పుట.)

వదు నేనుదినముల పరిణామమొందు
చెప్పంగబడెనిట్లు సిద్ధాంతమందు
ఎడలేకఅడలెద వింతిరోనీవు

నీవెంతఅడలిన నిల్వడాతండు
కాలమెవ్వరికైన గడవగరాదు
బ్రహ్మవ్రాసినవ్రాలు వశమెతప్పింప
నీమాటకాతడు నిలువంగబోడు 100

కన్నకడుపుగాన కాంతరొసీవు
పడవలసిన పాట్లు పడవలెగాని
ఊరకయుండుట ఉచితంబుగాదు
శంబరాసురవైరిజాయహస్తమున
చెలువందనిల్చిన చిలుకకుసమము
* మంచాల శుద్రుల మహిమగన్గొన్న
చాలింపగలడమ్మ సకియనీసుతుడు
నావినివితమ్మ నాతికిమ్రొక్కి
వీడనిచింతచే వెడలితాపచ్చి
తనకుమారునిజూచి దయనిట్టులనియె 110

(భయంకరరణరంగవర్ణనతోనైతమ్మ
బాలుని భయపెట్టుట)

ఓయయ్యబాలుడా ఒప్పుగావిసుము
ఘరాజసైన్యమ్మ పైకొనిరాగ
వాద్యసమూహంబు వడితోడమ్రోయ
ఘనకరీంద్రముల ఘీంకారరావంబు
సాంద్రతురంగహేమవిజృంభణము
రథనేమిసంకుల ప్రబలశబ్దంబు
లమితపదాతిచ యాట్టహాసంబు
భేరీధమాముల ఫెళ్ళనుమ్రోత
యేకమైమించిన నెట్లుతాళెదవు

విలుకాండ్రు చెలరేగి విచ్చలవిడిని 120

జడివానపట్టిన చందంబుతోప
దట్టమాశరవర్ష ధారలుగురియ
తప్పించికొనలేవు ధైర్యంబుమీర
అలుగులమెరుగులు అవనిపైనిండ
కన్నులచీకటి గ్రమ్మగజేయ
బద్దెలఈటెలు పట్టుకతూరి
పైబడ్డధైర్యంబు బట్టగలేవు
కత్తులుజళిపింప గనుగొనినీవు
తాళెదవేరీతి తందరపడక

నీవేడరణమేడ నీబలమేడ 130

బాలులతోనాడు పగిదిగాదోయి
చెక్కులుమీటిన జిందునుపాలు
నుదురుమీటినగడు నూనెవెల్లెడును
గండ్రతనంబుల గైకొకుతనయ
పిన్నపునీకిట్లు బిరుదులువలదు
ననువీడిపోవుట న్యాయంబుగాదు
నావుడుబాలుండు నాతికిట్లనియె

(బాలచంద్రుండు నిజబలోన్తేషం
బుఁ దల్లికెఱింగించుట.)

భయమేలచెప్పెదు భామనాకిపుడు
పుత్రమోహంబున బొంకెదుకాని
యెరుగవేనాబల్లి యిందీవరాక్షి 140

నలగాముడెరుగును నాదుశౌర్యంబు
ప్రళయకాలమునాటి ధైరవురీతి

* బాలచంద్రభానిభార్య, గండు కన్నమనాయకుని కూతురు.

నైంధవవధవేళ సాహసస్ఫూర్తి
విజయుడు రణములో వెలసినకరణి
కారవసేనలో గదబట్టితూరి
పడిముడియనిలోన వ్రాలినవిధము
వాయుపుత్రుడు లంకపడితోడ జొచ్చి
భస్మంబుగా గాల్చి ప్రబలినభంగి
రాక్షసరణములో రామచంద్రుండు
వీరపరాక్రమ విధిజేందినట్లు

150

జలధిమధ్యంబున చరియించినట్టి
మందరమనియెడి త్వాధరమ్మట్లు
ఫాలాక్షుడతిరాద్ర పటిమమీరంగ
త్రిపురంబులను సంహరించిన గరిమ
కాలాగ్నిలోకముల్ గాల్చినపోల్కి
స్థావరజంగమజగతినుద్ధతిని
ప్రళయంబుముంపంగ పరగినరీతి
కామభూపతి సేన గడగడపణక
విక్రమక్రమశక్తి విడివడజొచ్చి
పృథ్విపైపీనుగు పెంటలుగాగ

160

విహరింతుమదిలోన వేడుకకొలది
ఉర్వీశుదళముల కురుమనిపిడుగ
గర్వింతుపగవారి కంటిలోనెరస
ఎదురెవ్వరేనాకు నీభువిలోన
నలగాముబలముల నలినలిచేసి
వండంగతరిగిన పడువుననరికి
నెత్తురుమడుగులు నిండనొనర్తు

దహనునికడ్డంబె దట్టమావనము
బడబాగ్ని నార్చునే పాథోధిజలము
భయదంపు పులికిని పశుగణంబెదురె

170

జింకలకదుపులు సింహముకీడె
బాలుడననినన్న భావింపవలదు
చిన్నమిరియమందు చెడునెకారుబు
నావిని సుతునకు నాతియిట్లనియె

(సంతానమునకై పడ్డకష్టముల
నోచిన వ్రతముల నైతమ్మ
వేర్వేరఁ జెప్పట.)

వినవయ్యబాలుడ వీరశేఖరుడ
(కన్నకడుపుగానఁ గాంక్షమిక్కుటము
పుత్రమోహమువంటి మోహంబులేదు
దశరథ ప్రముఖ భూతలనాధవరులు
పడిరిపుత్రులకయి పడరానిపాట్లు
పుత్రులులేనట్టి పురుషభాగ్యంబు

180

వివినంబులోఁగాయు వెన్నెలరీతి
కొడుకులులేనట్టి కోమలిబ్రతుకు
పూచికాయనియట్టి భూజంబువిధము
* పున్నామనరకంబు పొందకుండంగ
తల్లిదండ్రులఁగావ తనయుఁడెక్కర్త
బాలుడాననునీవు పాయుదువేని
నిమిషకాలంబైన నిల్వంగనోప)
సంతానమేలేక చాలకష్టించి

ఆవనిలోగల నోములన్నియునోచి
తరచుగాజేసితి దానధర్మములు 190

తాంబూలములను సద్భక్తిదక్షిణల
కూర్చిచూరవిడిచి కుమ్మరామముల
ఆడెడుగానుగ లవికొల్ల పెట్టి
పెండ్లిండ్లుచేసితి పేదవిప్రులకు
పాడైనదైవత భవనంబులందు
పూజాదికంబుల పొందించిభక్తి
ఆమడామడమీద అన్నసత్రముల
వెలయంగజేసితి విస్తారమైన
ఎనములోపల చలిపందిశ్శృంఛి
క్రిగిరికేగెడు శివభక్తతతికి 200

చెలగఇచ్చితిరాగి చేనిర్మితముల
ఘన కమండలువులు కప్పెరచయము
శ్రీభ్రమరాంబకు శ్రీశైలపతికి
రజత కాంచనముల రంజిల్లునట్టి
హస్తాండఫలముల గూర్చిదక్షిణలు
కానుకలిచ్చితి కడుభక్తితోడ
గౌరీమహేశ్వర ఘననామశిఖరి
ఎక్కియునోమితి నేలేశ్వరంబు
దిగివచ్చినోచితి తిలపర్వతమున
మొగివిష్ణుకాంత నోమును సలిపితిని

తగనొనర్చితిని సంధ్యావర్తినోము
అలయకనోమితి ఆజగజ్జ్యోతి
ఏగురువనితలనింపుగగూర్చి
యేకబాణమునోము నెలమినోచితిని
పదుగురువనితల బాగుగగూర్చి

పచ్చవిల్లునినోము పట్టినోమితిని
నందికిపులగంబు నయతనిచ్చితిని
శ్రీశైలపథమున చెలువంబుమీర
అశ్వత్థపక్షుల అభివృద్ధిచేసి
రజత కాంచనమయ రమ్యతంతువుల 20

అశ్వత్థతరువుల కలరజుట్టించి
పెంటిపోతులకును పెండ్లిచేసితిని
చీకటింటనునోము చేసితిభక్తి
నియతికేదారేశు నిల్పినోమితిని
గొనకొనికనుగొన్న గుంటికినెల్ల
చేయెత్తిమొక్కితి చెప్పనేసిగ్గు
కరమెత్తిమొక్కితి కాట్రేనికేను
పలునోములీరితి భక్తితోజేయ
ఏదేవుడైనను ఇచ్చలోమెచ్చి
వరమియడాయెనా వ్రాతకేమందు 30

అనిచితచేయుచు ఆసురుసురంచు
దైవంబుదూరుచు దలకెడువేళ

(బాలచంద్రుని జన్మప్రకారము.)

వింటినివచనంబు వినువీధియందు
గజనిమ్మనోమిన గలుగుసంతాన
మనువాక్యమునకప్పు డానందమొంది
పెద్దతావిపుల పిల్వగబంపి
ముకుళితహస్తనై మ్రొక్కిఆమీద
వారితోజెప్పితి వాక్యలక్షణము
వినివారుసంతోష విశ్రాంతమతిని
వ్రతకల్పములనెల్ల వడివిచారించి 40
శోధించిచెప్పిరి శుభముహూర్తమున

శాస్త్రమందున్నది చానయావ్రతము
సంవత్సరమునిండ సల్పగావలయు
ఇదివిష్ణుదేవుని కింపైనవ్రతము
శాస్త్రోక్తదినమున స్నానకృత్యమును
వాక్రచ్చుచున్నది వ్రతవిధానమ్ము
చంద్రభాగానది సదృశశైవలిని
కలుగదుపలునాటి గడ్డయందెల్ల
కృష్ణకుసమిది కీర్తనీయంబ
ఎడమభాగమ్మున నెనయు చెన్నునికి 50

దాపుగబారు ఉత్తరముఖంబుగను
స్నానమానదిజేసి సరిగంచుపట్టు
కోకలుధరియించి కుంకుమపసుపు
తాల్చిగంధంబును తనువునబూసి
సంతోషమునబోయి స్వామియైనట్టి
చెన్నకేశవునకు జేసిజోహారు
దీపనైవేద్యముల్ తీరుగానిచ్చి
వైకుంఠశృంగార వనములోపలను

చెన్నారుఱినిమ్మ చెట్టునకేగి
చుట్టులెస్సగజేసి శుద్ధిచేయించి 60
అలికించిముగ్గుల అచటబెట్టించి
వనదేవతసుభక్తి వర్ణనచేసి
నయముగఆవాహ నంబుగావించి
* పలకలబావిలోపల నీరుముంచి
పాదులోపల గడుభక్తితోబోసి
సకలప్రకారోపచారముల్ చేసి
భూసురులందరు భుజియించుకొరకు
తగినవస్తువులిచ్చి తప్పకయాండ
ఫలములఆహార పటిమతగ్గించి
వరమేశుచెన్నుని భావించికొనుచు 70
ఎడవకదినముల నీలాగుజరుప
కొన్నాళ్ళకానిమ్మ కొమ్మలిగిర్చి
ఫలతతుల్గన్నించి పరివర్షమాను
వర్షాంతమందనివార్యంపుభక్తి
చెట్టుఫలంబుల చెన్నునికిమ్ము
సంతానమబ్బును సంశయపడకు

* ఈ బావినిగుఱించి విచారించగా నచ్చటి శ్రీశాతంరాజు కృష్ణారావు వారీ
తీరునఁ దెల్పినారు. పలకలబావియని పిలువఁబడు బావి యిప్పుడు మాచర్లలో
లేదు. కాని చెన్నకేశవుని యాలయములో నీశాన్యభాగమందొక బావిగలదు.
అది బ్రహ్మనాయుని కాలమునఁ ద్రవ్వఁబడినదని ప్రతీతికలదు. తత్కూపశిలా
దర్శిత పౌరాతన్యంబా ప్రతీతిని స్థిరీకరించుచున్నది. ఈ బావిలో మఱియొక
చేదుడుబావి గలఁదట. నీరెప్పుడు నెండిపోకుంటుచేఁ దానినిఁజూచినవా రేరును
లేరు. అగాధమై జనోపద్రవకరముగ నుండ రాతిపలకలతో మూసివేసి
యుందురు. బహుశః దానివలన నీ బావికిఁ బలకలబావియని పేరువచ్చినదేమో.
మఱియుఁ జంద్రవంకమధ్యభాగమందొక తలుపులబావియున్నట్లు చాలమంది
జనులు సాధారణముగాఁ జెప్పుదురు. ఈ తలుపులబావి నే యొకప్పుడు పలకల
బావియని పిలుచుచుండిరేమో !

మచుచుభూసురులెల్ల ఆడిరిగనుక
సంవత్సరమునిండ సల్పితివ్రతము
కడపటిదినమునకడుమోదమునను
పూజాదికంబుల పొందుగాతీర్చి 80
విప్రభార్యలనెల్ల బిల్వగబంచి
సకలౌపచారముల్ సమ్మతిజేసి
చెట్టుఫలములను జదిమి తేప్పించి
పసిడితోజేసిన పశ్యైరంబందు
పోయించిభయభక్తి పూర్వంబుగాను
చేతులబట్టుక చెన్నునికడకు
పడలితిచెల్లెందు వేడుకతోడ
కానుకల్ మొదలగు కలవస్తువులను
గొనివెంటజనుదేర కూరిమిమీర
సర్వవాద్యంబులు సాంద్రతమ్రాయ 90

వారకాంతలునాట్య వశతచేజనగ
బహువిధగీతముల్ పాఠకుల్ చదువ
వివిధవిద్యలవారు వెన్నెంటరాగ
* చనిజమ్మివృక్షంపు సవ్యభాగమున
చెన్నునికెదుటను చిత్తముప్పొంగ
నిలిచితిమపుడేము నిశ్చలమతిని
పూజారివార లవ్వడుచనుదెంచి
తలుపులుతెరచిరి తాళముల్ దీసి
చిత్తజుజనకుని చెన్నునిరూపు
కన్నులపండువు గాగజూచితిమి 100
ఫలములుంచినజాలవల్లికస్వామి
కర్పించిశరణంబు నందెదమనుచు
చనువేళచెన్నుడు సత్కృపమాని
పడమటిముఖమాయె భావమెట్టిదొకొ

* ఈచెట్టునుగుఱించి శ్రీకాతంరాజు కృష్ణారావువారి క్రిందివృత్తాంతము నాకు వ్రాసిరి. ఈజమ్మివృక్ష మిప్పటికి 10సంవత్సరములక్రిందటివఱకు చెన్నకేశవస్వామి కోవెలలో ధ్వజస్తంభమునకు నైఋతభాగమున నైదుగజములదూరమున నున్నదని చూచినవారు చెప్పుచున్నారు. 20 సంవత్సరముల క్రిందటనే యిది నశించినది. ఆచెట్టుచుట్టు పలయమేర్పడి మధ్యభాగముక్రిందనుండి వైభాగమువఱకు తొఱ్ఱి యుండునదట. ఆ తొఱ్ఱిపైన కొద్దికొమ్మలుమాత్ర ముండుననియట. దీనిని జూచినవారందఱు తమ తండ్రులు తాతలు ముత్తాతలెఱుంగని పూర్వ కాలమునుండియు నావృక్ష మచ్చటనున్నట్లు చెప్పబడుచుండెనని వక్కాణించుచున్నారు. బ్రహ్మనాయుడు మాచర్లకురాకముందే యీచెట్టు చిన్న మొక్కగా నచట నుండెననియు, వచ్చినతరువాతఁ జెన్నకేశవుని యాలయము విస్తృతముచేసి కట్టించుచు నీచెట్టును గొట్టివేయక కడుమక్కువతోఁబెంచి దాని యందు మిక్కిలి యనురాగముగలవాడై యుండెననియు నచ్చటి జనులు పూర్వకాలమునుండి పరంపరగాఁ జెప్పుకొనుచున్నారు. చెట్టు పూర్వమందున్నట్లు సాదు మొదలయిన యస్ఫుటచిహ్నములు కాన్పించుచున్నవి.

తప్పియిచ్చె చిత్తమ్మ తత్సమయమున
సంచలించెనుగుండె యుల్లునగదలే
గద్గదస్వరములు గళములగలిగె
తడడాటునడలకు దార్మికనెమేన
చెమటలుజారగ చీకట్లుగ్రమ్మె
పరవశంబునమహిబడితిమావేళ 110

తెలివొందియంతలో ధీరతనిల్వి
పటుతరరౌద్రంబు భావమందలర
పలికితినిబ్బంగి భయమింతలేక
అదియేమిస్వామి మాఅపరాధమేమి
తల్లియు దండ్రీయు దైవంబుగురువు
నీవకాకితరంబు నెరుగమెవ్వారి
ఇహపరంబులకెల్ల ఇంటిదేవతవు
తనువులుప్రాణముల్ ధనధాన్యవితతి
పశుపుత్రమిత్రులు పరిజనంబంత
నీకధీసులు మేము నీసేవజేయు 120
వారముమాకెల్ల ప్రభుడవునీవు

మరవవుదాసుల మదిలోననెపుడు
నీవాడననుచును నిశ్చలబుద్ధి
శరణన్నమాత్రాన సంరక్షచేయ
* ప్రతమునాకంచును రామరూపమున
అనతియిచ్చితి వఖిలమువినగ
† సకలధర్మంబుల సరవిత్యజించి
నన్నొక్కనినె శరణంబందితేని
సర్వపాపంబుల సమయజేయుదును
వగవకుమదిలోన వలదుభయంబు 130

సత్యమిమాటని సవ్యసాచికిని
దయతోడ కృష్ణావతారంబునందు
పలికినాడవుగాన భక్తితోసేవె
శరణనియంటిమి చానలమేము
పడతులు మొరపెట్టపాలనగలదు
వనితలరక్షించు వాడవునీవు
‡ గౌతమభామిని కాంచెపూతతను
శ్రీమించునీ పాదరేణువుచేత

* విభీక్షణుఁ డన్నచే పరిభవింపఁబడి శరణార్థియై రామునివద్దకురాఁగా సుగ్రీవుఁడు రాక్షసమాయలు నమ్మరాదని శ్రీరామునితోఁ జెప్ప నతఁడు “అమృతం సర్వభూతేభ్యో దదామ్యేతద్రతం మమ” (రా. యు) అని వాక్కుచ్చినట్లు రామాయణములో యుద్ధకాండమునందుఁ జెప్పఁబడినది.

† సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య సామేకం శరణం వ్రజ । అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శ్రుచః॥ (గీ) అని గీతాశాస్త్రంబున మోక్షసన్యాసయోగమునందు శ్రీకృష్ణుఁడు నెప్పిన వాక్యములనే శ్రీనాథుఁ డిచట సూచించియున్నాఁడు.

‡ ఈమెపే రహల్య. దేవేంద్రునితో సంగమించినదని భర్తయైన గౌతముఁ డీమెను శిల యగునట్లు శపించెను. తరువాత శ్రీరాముఁడు నీతను వివాహము చేసికొనుటకయి మిథిలాపట్టణమునకుఁ బోవుచు గౌతమాశ్రమమున నున్న యాశిలను దనపాదముతో స్పృశింపఁగనే శాపవిమోచనమై యహల్యశరీరము దాల్చెను.

కుణచేకుబ్బకు * కాంక్షదీర్చితివి		తిరిగిమాడవుమాకు దిక్కెవరయ్య	
పువీజనముల వాంఛదీర్చితివి	140	కరగదునీమది కాసంతయైన	150
† ద్రౌపదిమానము దక్కజేసితివి		ఈజీవనంబేల యీదేహమేల	
‡ కాచితివుత్తర కడుప్రేమతోడ		నీకైనప్రాణముల్ నీకెత్తింతు	
§ కాంతలనిట్లు పోషించినావు		మబలమనియెంచ ఆర్థంబుగాదు	
పౌలులపోషింప భారంబునీది		నెత్తురునీమీద నిండజల్లెదము	
¶ పిక్కిలిదయగద్దు మెలతలమందు		చూడుమాసాహస స్ఫూర్తులననుచు	
§ పట్టనీమది యినుమాయెనేమి		ఆగకరోషసమావేశమెసగ	
కటకటానీకింత కాఠిన్యమేల		ఒరలమట్టుకు కత్తు బురపడిదూసి	
వరంబులె నెరనమ్మినాము		వక్షకిస్థలంబుల వదలకయింప	

* ఈమె కంసునికి గంధముమొదలగు పరిమళద్రవ్యములు దెచ్చియిచ్చెడు పరిచారిక. ఈపె మఱుగుజ్ఞుడై వక్రదేహము గలిగియుండెను. శ్రీకృష్ణుడును బలరాముడునుగలసి వ్రేపల్లెనుండి మధురకుబోవునప్పుడు వివిధగంధద్రవ్యముల పాత్రను గంసునివద్దకుఁ గొనిపోవుచున్న కుబ్జుఁజూచి యామెవద్దనున్న కలపములపాత్ర నడిగి తీసికొని వారిద్దఱుఘోషింపఁగొనిరి. శ్రీకృష్ణుడు కుబ్జుఁమెచ్చి గొని యామెకుబ్జత్వము పోవునట్లునుగ్రహించెను.

† కపటద్యూతమున ధర్మరాజు పరాజితుడైనతరువాత సభాంతరమున కీడ్చి తేఁబడ్డ ద్రౌపదియొక్క పుట్టంబులు దుర్యోధనునిశాసనమున దుశ్శాసనుఁడౌలుచునప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు కరుణించి యొకవస్త్రమువిడువఁగనే మఱియొకవస్త్ర మామెజఘనమండలమునఁ బాయకయూండునట్లుచేసి యామెమానముఁగాపాడెను.

‡ సకలమైన పాండవసంతానము విషయంబుగ నశ్వత్థామ యస్త్రప్రమోచనంబు చేసినప్పు డయ్యస్త్రముత్తరగర్భంబుననున్న పిండమును హింసించి శ్రీకృష్ణుఁడా పిండమును రక్షించెను.

మారుముఖంబాయె మగిడిచెన్నుండు
ఫలములపల్లెంబు స్వామిసన్నిధిని 160

ఉత్సాహముననుంచి ఒయ్యనమ్రొక్కి
చేతులుదట్టించి శిరములువంచి

కమలామనోహర గజరాజవరద

కాంచనాచలధీర కందర్పజనక

పక్షింద్రవాహన పన్నగశయన

శశిరవిలోచన జలజాతనాభ

పరమదయాకర పాపవిదూర

కామితమందార ఘననీలవర్ణ

మాకాంక్షలీడేర్పు మాచర్ల చెన్న

అనిసన్నుతులుచేసి ఆబలలమెల్ల 170

కనుచూపుపదముల గట్టగానిలిపి

నియమంబుతోడుత నిల్చినవేళ

ఆర్చించువైష్ణవు నంతరమందు

ఆవేశమెప్పల్కె ఆందరువినగ

కోపింపమీమీద కూరిమికలదు

మనసులనిల్కడ మర్కంబుదెలియ

అరయంగదలచి నేనటుమల్లి నాడ

భక్తికిమెచ్చితి భయమందగూడ

దనిపల్కునంతలో అధికవేగమున

పల్లెంబులోపలి ఫలమొక్కటెగిరి 180

వచ్చినాచేతుల వ్రాలినచిత్త

ముప్పొంగిజోహారు లాయ్యనజేసి

గుడినుండివెల్వడి కోర్కెలుమీర

విజనమాదెసకేగి విప్రభామినికి

ఫలమిచ్చిమాకెల్ల పంచయిమ్మన్న

ఎనిమిదిభండంబు లేర్పడజేసి

ఆర్దురుకాంతల కారుభండములు

మేరతోడుతనిచ్చి మేలైనదొకటి

నాచేతికందిచ్చి నాతితానొకటి

పుచ్చికొన్నప్పడు పొలతితోనంటి 191

బ్రాహ్మణకులమున ప్రభవించినావు

సర్వజనముమీకు సాటిరాదగదు

పొలతిముందరనీవు భుజియింపవమ్మ

అటుసూద మేమెల్ల ఆరగించెదము

నావినిబ్రాహ్మణ నారిఆరీతి

చేసినతర్వాత చెలగిమేమంత

ఫలభండములగొని భక్షణచేసి

కరముఖపాదముల్ కడిగిఆమీద

పోయిస్వామికిమ్రొక్క పూజారివచ్చి

పాలుపొందతీర్థమ్ము మొదలైనవిచ్చి 200

చెలువైనపదపీఠి శిరములబెట్ట

వెనుకకునడచుచు వేడుకతోడ

మామాగృహములకు మరలినయప్పు

గర్భంబులాయెను కంటినినిన్ను

చాలకష్టముమీద జనియించినావు

ననుబాసిపోవుట న్యాయమానీకు

(ఐతమ్మ శోకభరంబునఁ

బలవించుట.)

ఎలమితోనొక్కనా డెదుటలేకున్న

ప్రాణంబులేభంగి పట్టంగగలను

చనియెనుమితండ్రి సమరంబొనర్ప
తోడునీవుండిన దుఃఖంబులేదు
పోషింతువీవని బుద్ధినమ్మితిని
పడ్డకష్టంబెల్ల పరులపాలాయె
సంతానహీననై చాలదినములు
బహుళదుఃఖంబుల పాలైతికొడుక
స్వామికరుణచేత జనియించినాడ
వానాటనుండియు అడగెభేదంబు
వేములుపూసెను వేములుకాసె
కడసారిఫలములు కాకులకాయె
మనుజరక్షణలేని మల్లెపూదోట
పడిచూరపోయిన వడువయ్యెదండ్రి
జలముడ్కు పెనముపై చల్లినభంగి
కప్పినకుంపటి గాల్చినరీతి
అణగినవగపెల్ల అధికమైపారలె
నీడనిధానంబు నిలిచికన్నట్లు
పడ్డలోవజ్రంబు పడిగన్నమాడ్కి
గుడిజొచ్చిదేవు గన్గొనినవిధంబు
కంటినిపుత్రుడ కాంక్షతోనిన్ను
తాడెక్కుపురుషుని తల్లికిఅల్లె
గడమీదనాడు కర్కశునితల్లికిని
* శూరునితల్లికి సుఖమేమిలేదు
పందలై పుట్టిన బ్రతుకంగగలరు
ముందరసివున్న మురిపెంబుమీరు

13
10

20

30

దూరాననిల్చిన దొడరునుజాలి
కుంతాలవారికి గురుదేవకృపను
సంతతికలిగెను చక్కగనంచు
సకలభూములజనుల్ సంతోషపడిరి
తప్పజూచెనుగదా దైవమివేళ
బవరంబునకు నేగ పైనమైనావు
వీరమాతలకును వీరభార్యలకు
విషమిచ్చియేగుట విహితంబునీకు

40

తరువాతమితండ్రి దగ్గరకరుగు
మనియిట్లువగచెడు వితత్తుజూచి
బాలుడీగలి బల్కెపటుశౌర్యమలర
అమ్మరోయిబృంగి అడలగనేల

(బాలచంద్రుడు వీరధర్మప్రభా
వంబు దల్లికిఁ జెప్పుట)

కార్యమపురమందు ఘనపరాక్రమత
తండ్రులునిల్చుండి దండుచేయంగ
నేనింటనుండుట నీతియేతల్లి?
ఉండుమంటకునీకు ఒప్పునామనను?
నీవెరుంగనిధర్మ మేనెరుగుదునె
ప్రాకృతభామల పగినిబల్కెదవు

50

వెరితనంబేల వీరమానినికి
కాయమనిత్యంబు కల్తిహుళక్కి
జలబుద్బుదవిధంబు ఊణభంగురములు

* ["मा शूरं मा च पण्डितम्" అని కుంతుకృత్వంతో ప్రసిద్ధమైనవచన మిట్లాటి
అభిప్రాయాన్నే తెలుపుతున్నది.]

షట్చక్రవర్తులు సకలభూపతులు
 చనిరి బ్రహ్మాండ్రాది సర్వదేవతలు
 భూతంబులైదును పాలియుచునుండు
 శౌర్యసత్కిర్తులు సమయవెన్నటికి
 సకలపురాణముల్ సద్ధర్మకళలు
 నీతికాస్త్రంబులు నీవెరుంగుదువు
 పాదుషాధికతచే బ్రతుకుటలెస్స
 జననమరణములు జనులకునిక్క
 మాలయంబుననున్న అడవిలోనున్న
 తప్పకతార్కాను తధ్యంబుగాను
 పుణ్యలోకంబును బొందుమార్గముల
 వినిపింతునేతల్లి విశదంబుగాను
 * సజ్జనసంగతి సంసారమెడల
 గురువుబోధించిన గురిమీదమనసు
 నిలిపిమరణమొందు నిశ్చలుండొకడు
 ప్రాజ్యసామ్రాజ్య సంరక్షణమందు
 ఘనరణమునరొమ్ము గాయాలనొంద
 మనసుచలింపక మరణంబునొందు
 శౌర్యపరాక్రమ సంపన్నుడొకడు
 వీరలిద్దరులెస్స వినువీధికేగి
 ఆదిత్యమండలం బరుదారచించి
 పోయిపుణ్యంబుల భూమిజేందుదురు
 మొదటికార్యముబూను ముఖ్యతలేదు
 శౌర్యంబుచేమాకు సంపాద్యమగును
 వినిపింతు నికనొక్కవిహిత ధర్మంబు

60

70

(బాలచంద్రుడు స్వధర్మ నిరూప
 ణంబు నేయుట.)

చిత్తంబునిల్పియు చెవియొగ్గి వినుము
 ప్రప్రథమంబున బ్రహ్మానిర్మించె

80

పరవిప్రరాజ్యన్య వైశ్యశూద్రులను
 వేదవిద్యలయందు విప్రులనుంచె

రణకార్యముల యందురాజులనుంచె
 క్రయవిక్రయాది కార్యంబులయందు
 వైశ్యులనియమించి వశులగాజేసె
 చర్చింపనీమూడు జాతులవారి

శుశ్రూషువులజేసె శూద్రులనెల్ల
 సరవినాలవజాతి జననంబుమాకు

వెలమలమైతిమి వీరజీవనత

విప్రులసేవింప విజ్ఞానమొదవు

90

క్షత్రియసేవచే శౌర్యంబుగలుగు

కడువైశ్యసేవచే గలుగుసంపత్తి

మేమురాజులగొల్చి మెరయుచుండుదుము

విక్రమక్రమరూఢి వెలయుటజేసి

తమసరిగా మమ్ముదయచేయుచుండు

శస్త్రధారులకెల్ల సమరంబు † కూడు

శౌర్యంబుచాలించి సకలధర్మములు

* ఈ విషయమే శుక్రనీతియందుఁగూడఁ జతుర్థాధ్యాయములో నేనానిరూపణ
 మను షష్టప్రకరణంబునఁ జెప్పఁబడియున్నది.

† ఆహారము.

చేసినసత్కీర్తి చెందదుమాకు
మనువుబోధించిన మార్గమేయిదియు 100

పరమాత్మకృష్ణుండు భండనభూమి
సవ్యసాచికిదెల్పి సకలధర్మముల
అటుమీదజేయించె ఆధికరణంబు
జనులకుకష్టంబు సమకూరునపుడు
శ్రీవీరవీర్యంబు చెదరంగజేయు
దేశంబు పరస్పరాధీనమానపుడు
శ్రీవీరసత్వంబు చిక్కంగబట్టు
సామ్రాజ్యతరువెండి చచ్చెడునపుడు
శ్రీవీరరక్తంబు చిగిరింపజేయు
రాజసేవకులకు రణమేసుఖంబు. 110

ఇదిగాకయింకొక్క హేతువునుమి
* అలరాజుకాముచే హతుడైనవెనుక
కొమ్మభూమిశుండు కోపించినపుడు
అనఘుడునాతండ్రి నాచెయ్యిబట్టి
కొనిపోయిబిప్పించె కొమ్మభూపతికి
తీర్చునుమనపగ ధీరుడితండె
యిల్లడచేసితినే బాలచంద్రు
అనిపల్కెనోయమ్మ అరమరలేక
తినాటనుండియు ఆదిప్పగింత
నాటియున్నదినువ్వె నామదియందు 120

ఆహారనిద్రల కరుగదుమనసు
కార్యమివేళను గదినెనుపూని
ప్రాణమైననునిత్తు పగయైనదీర్తు
తప్పితేవారికి దాసుండనగుదు

మనసొప్పదిందుకు మముగన్నతల్లి
అరలేకచెప్పితి ఆంతరంగంబు
బిరుదుకూరుడగాని పిన్ననుగాను
మగువలండెడు నట్టిమందిరంబందు
ఉండుటకూరుల కుచితకార్యంబె
యొక్కువపల్కకయిక నూరకుండు 130

జననమరణములు చాలుపుమనకు
పుట్టుపుట్టువునకు పుత్రులునీకు
జన్తజన్తంబున జనసులునాకు
కలుగుచుండదు రిదికమలజునియతి
దుఃఖంపబనిలేదు తోయజగంధి
దీవించినన్నంపు ధీరతతోడ
భయమందకీలాగు బాలుడుపలుక

(భార్యకుజెప్పి యుద్ధమునకేగుమని
బాలచంద్రునితో నైతమ్మచెప్పట.)

ఐతమ్మకొడుకుతో అనియెనీరీతి
సమరంబునకునేగు శౌర్యవంతులకు
తల్లిదీవనబొంది తగభార్యచేత 140

దీవనగొనిపోవ లేజంబునుమ్మ
నడచిరిపెద్దలీనయమార్గమునను
మనసుంచినామాట మన్నింపుసుతుడ
అనవిని ఐతమ్మకనియె బాలుండు
తల్లినీదీవన తరుగదుమాకు
కులకాంతదీవన కొనుటయేలాగు
నాగురైరుంగదు నాలిమాంచాల

యేనాపెపోలిక యెట్టిదోయెరుగ
మనయిల్లెరుంగదు మగువమాంచాల
చానయింటికినేను చనుటయేలేదు

150

నీమాటవినకున్న నీతికాదనుచు
వేగంబపోయిన ప్రియురాలుకినిసి
తప్పలెన్నును చిన్నతనమగునాకు
సాహసల్ మూర్ఖులు సకియలెల్లెడల
మాటమంచిదిగాని మనసుకత్తెరయె
పూర్వజన్మఫలంబు పొందికబట్టి
అలుమగలజేసె అజుడుమమ్ములను
నాభాగ్యమేమియు నాతియెరుంగ
దింతికిదుఃఖంబు హెచ్చుగనుండె
అపరాధమధికంబె అమృతనాయందు

160

ఈసమయంబున నేనేగరాదు
నాతులభావముల్ నమ్మగలేను
నావినిసుతునకు నాతియిట్లనియె

(ఐతాంబ మాంచాలదగ్గర
కేగుట.)

అటజనివృత్తాంత మారసివత్తు
ఇచ్చటనేయుందు మెచటికిబోక
అనుచునేరాండ్లు తానందలాలెక్కి
* గండువారింటికి గ్రక్కునజనిరి
ముత్యాలలఘువమ్ము ముందరనేగె
ఘనయైనపేర్నేని గౌరవ్వుయరిగె
దంటగావెన్వెంట దాదులువెడలి

170

రైతమ్మయారీతి ఆనందగరిమ
వచ్చుటగ్రహించి వారనిప్రీతి
† చెలువొందరేఖాంబ చెల్లెండ్రనెల్ల
వివరించిపిలిచెను వేడుకతోడ
వెలమనాయునిభీమ వేగమేరమ్ము
మలినేనియాచమ మముజేరరమ్ము
పినమలినాయుని ప్రియురాలవైన
చందమ్మయిచటికి చయ్యనరమ్ము
గోపినాయునికూర్చి కులకాంతలక్ష్మి
ననుజేరరావమ్ము నాతియటంచు

180

పిలిచినవచ్చిరి ప్రియమెసలార
వారునుదానును వాంఛలుమీర
విశమ్మకెదురుగ ఆరిగిఁజొంపోయి
కనకపీఠంబుల గరిమతోడంచ
ఆప్పుడుమేడపై అలరుచుచున్న
మంచాలదిగివచ్చి మర్యాదయెసగ
అత్తలకెల్లదానమరంగమొక్కి
కస్తూరిపురుగును గలిపినయట్టి
చందనమ్మునలంచె సకియలకపుడు
చేకట్లుకడియముల్ చెలువుగనిచ్చె

190

మరియును మాణిక్యమయమైనభూష
లందరికినొసంగి హర్ష మొందింప
కోమలులందరు కూర్చున్నవేళ
వది నెయకా వితమ్మవదనంబుచూచి
వినయంబుతోడుత వెలదిరేఖాంబ

* బాలచంద్రునిమామయైన కన్నమనీని యింటిపేరు.

† ఈమె కన్నమనీని భార్య. బాలచంద్రుని యత్త. మంచాలయొక్క తల్లి.

అక్కలుచెల్లెండ్లు ఆత్యంతకరుణ
ఆందోళి కారూఢలగుచుమీరెల్ల
మముజూడవచ్చుట మాభాగ్యమరయ
మీరువచ్చినపని మీకోడలైన
మరునిపట్టపుదంతిమాంచాలయెరుగు 200

తక్కినవారికితరముకాదనెను
తనతల్లిమాటకు తనయమాంచాల
నవ్వుచువాక్రుచ్చెనయభావమునను
మాఅత్తతనకొడ్డు మగటిమిచెలగ
ఆజీరంగంబున కరిగెదనన్న
అబుదీవనగొని అరుగుమాయనెను
మొగముచెల్లమిరాక మొగిదలవంచె
పిలిపింపుమనివచ్చె వేగనాకడకు
బ్రహ్మగూర్చెనుమమ్ము బాల్యంబునందు
నమరానఆతఁడు సమసినవెనుక

వెంటనేగెదఅత్త విడువుమీమాట
పంపుము పుత్రుని బవరంబుచేయ
అనినభీతిల్లుచు వితాంబవలికె
పరమపాతివ్రత్య పావనమూర్తి
పతిభక్తిగల్గిన పద్మాయతాక్షి
నేనువచ్చినకార్య మీవేరింగియును
ఇబ్బంగిబల్కుట యేటిక్రమంబు?
పతి నెడబాయుట భావ్యంబెనీకు
నేరంబులతనిని నిలుపకుమదిని
రట్టుచేసితివేని రాడువాడిటకు

నిన్నుపీక్షించిన నిలువంగనోపు
అనియిట్లుపలికిన అత్తకుమౌక్తి

14
10

20

వాక్రుచ్చెమాంచాల ప్రాధభావమున
ఇసుమంతనాసౌఖ్య మెరుగడునీదు
తనయుడో అత్తరోదైవంబుకెరుక
పాపపుమాటలు పలుకంగవలదు
వెలయభుజించుట వేశ్యగేహమున
విడియంబుచేయుట వెలయాలియింట
సౌఖ్యంబుపొందుట సానిధామమున
నానోముఫలమేమొ నననజునియతి 30

చేసినవిడిపింప జేసెనానాతి
భోగంబునొందెడు పొలతులువారు
చావనోచినయట్టి సకియనునేను
సరిచేసియీమాట సభనెన్నరాదు
నీపుత్రునడవడి నీచిత్తమెరుగు
నీవుకర్మవిమాకు నేమివాక్రుత్తు
అడవలయుమాట లాడితిగాని
నీబుద్ధికెన్నడు నేవెలిగాను
తెరవరోమదిని సందియమునువదలి
పంపుముబాలుని పగతీర్చుటకును
పోయెడుపయనంపు బుద్ధిమాన్వింతు
ఏడేండ్లనుండితా నేమారనట్టి
వేశ్యపైమోహంబు విడువనొనర్తు
నీయానసిద్ధంబు నేకల్లలాడ
అనిపల్కుకోడలి నాలింగనంబు
చేసిపుత్తడికమ్మి చీరలురత్న
కాంచనమయమైన ఘనభూషణములు
పెట్టికోడలికప్పు ప్రియమేపుమీర
కోల్వులోపలినుండి గొబ్బునలేచి

వియ్యపురాలిని వెసకొగిలించి

కోర్కెతోశీలాంబ కోడంద్రుతిరిగి
అందలంబులనెక్కి అతులమోదమున
తమతమయిండ్లకు దారేగిరప్పు
డైతాంబసుతుజూచి అనియెనీరీతి
రావయ్యబాలుడ రాజులదిగుల
గండువారింటికి కదలంగవచ్చు
అలిచేదీవన నందంగవచ్చు
అనిచెప్పిపుత్రుని కధికధనంబు
మాడలుచీరలు మణిభూషణములు
సురభియైనట్టి కస్తూరిచందనము

బాగాలుచక్కని పక్వపర్ణములు
తగువారిచేనంపె తనయునివెంట
బ్రహ్మణజనులకు భట్రాజులకును
ఆటపాటలవారి కఖిలార్థి తతికి
దాసజనాళికి దాదులకెల్ల
దానంబొసర్పము తగినమార్గమున
అత్తలుమొదలుగ అంగనాతతికి
నయంబుతోసిమ్ము వేర్వేరసొమ్ము
జుకుమంత్రియై రంజిల్లుచున్న
ప్రహ్లాన్నసుతుడవు పటుదాతవరయ
ఆర్థంబుగలవారి కల్లుడవీవు
కీర్తిసంగ్రహబుద్ధి కీలింపుమదిని
అనిచెప్పిచనుమన అధికసాహసుడు
పొమ్మన్నమాటకు పూనెహర్షంబు

50

వృద్ధశీలాంబకు వేడ్కతోమ్రొక్కి
ఐతాంబమొదలైన అమ్మలనెల్ల
తిన్నగ నేవించి దీవనవడసి
యెలమినితమ్ములు నిరుదెసగొలువ
బ్రహ్మణుల్ దీవింప భట్టులుపొగడ
ఆటపాటలవార రాడుచురాగ

80

సానిగేహమునకు చయ్యననేగి
వాకిటిముందర బాలుండునిలిచె
* శ్యామాంగియప్పుడు సకియనుజూచి
బడలియున్నదటంచు పలుకుముపోయి

60

(బాలచంద్రుడు వేశ్యయింటికి
జనుట.)

అనగనాసకియ బయటికినేతెంచి
తలనొప్పిచేజిక్కి తమమెక్కనేడు
పాన్పువైబొరలుచు బాధనొందుచును
ఉన్నదియంచును ఓయ్యనజేప్ప
బాలచంద్రుడువిని పలికెనీరీతి

90

70

గరిమకార్యమపూడి కలనికినేను
పోవుచుధనమిచ్చి పోవలెనంచు
వచ్చితినింతలో వనితగర్వించి
ప్రేమమైసిరిరాక పెడచేతద్రోసె
భామకిప్పట్టున భాగ్యంబులేదు
దైవమీయదుసొమ్ము తరుణికివేళ
అనవినిచనిఅపె ఆవార్తచెప్ప

* బాలచంద్రుని వేశ్య సబ్బమయని, సబ్బయియని ఈమెకు ఖ్యాత
నామములు.

శ్యామాంగితత్తరమంది తాలేచి
త్వరగనాయతమాయే బాలునిబిల్వ
కస్తూరిజవ్వాజి కలిపినయట్టి 100

మలయజమోషిక మైనిండనలది
చెలగుచుజాళువా చీరధరించి
రాజిల్లుహొంబట్టు రవికనుదొడిగి
కుంతలంబులదువ్వి కొప్పునుబెట్టి
అలరుచునవరత్నహారచయంబు
వక్షోజయుగళంబుపై చిందులాడ
గళమునదాలిచి కరములయందు
హేమకంకణములు హెచ్చుగమెరయ
చక్కనిముత్యాల జల్లులునమర
సౌందర్యఖనియైన శ్యామాంగియపుడు 110

నివిధచిత్రంబుల వెలయుచునున్న
సౌధంబుపైకెక్కి స్వప్రతిబింబ
మద్దంబులోజూచి అటునిటుదిద్ది
అంతటదిగివచ్చి హర్షముపొంగ
వీరులందరికిని విడియముల్ గొనుచు
కడువేడ్కబాలుని గానగబోయి
పన్నీరు చెప్పించి పదములగడిగి
యెనమండ్రకప్పుడ యిచ్చివిద్యములు
వెలదిబాలునిరెట్ట విడువకపట్టి

మేడపైకెక్కించె మెలతసౌందర్య 120

మహిమచూచిరణంబు మరచెబాలుండు
ద్వారసమీపాన తమ్ములందరును
కనిపెట్టియుండిరి కడుభక్తిమీర
బాలుడుపవళించె పట్టెమంచమున

(బాలచంద్రుడు వేశ్యమాయలకు
లోఁ బడుట.)

చెలియప్రేమ పరీక్షచేయుటకొరకు
తలవాంచియుండెను దరుణినంటకయే
బాలునిభావంబు పల్లటిల్లుటకు
తెలిసిఆశ్యామాంగి తిన్నగననియె
నినుబాసిదినములు నేటికైదాయె
ఐదేండ్లవలెదోచె అక్కటనేను 130

నీకుసంతసమిచ్చు నెలతనుగాను
కరుణనాపైదప్పె కాంతుడనీకు
దయదప్పినప్పుడెంతగ వచించినను
నీమదికెక్కడు నేనేమొనర్తు
నామనంబెరుగును నావికారంబు
విరహతాపముదొట్టి వేసటపుట్టి
* పదియవస్తలుమేన ప్రాప్తించిమించ
బహువేదనలబడి పారంబులేక

* ఈయవస్తలు మన్తభావస్తలనబడును. కామశాస్త్రనుసారముగా నివి పండ్రెం
డుకాని యాలంకారికులుమాత్రము పదియనియే విశేషించి చెప్పియున్నారు. భావ
ప్రకాశకారుఁ డీతీరున చెలిపెను. “దశతా మన్మథావస్థా భవేద్దశాదశతాఽపి వా ।
ఇच्छోत्కంఠామిలాపాశ్చ చింతా स्मृतिगुणस्तुती । उद्देगोऽथ प्रलापःस्यादुन्मादो व्याधिरेवच ।

ఉసురసురంచును నుడుగనిజాలి
 భావంబులొనుండి భయమునుబొంది 140
 తనువుకంపింపగ తగుమాటమరచి
 యెప్పుడునీరూపు నేజాతునంచు
 వాక్యంబుపల్కిన వగరుపుపుట్టు
 నిట్టూర్పువిడుచుచు నిన్నెచింతించి
 పొరిసిగ్గువిడిచియు భుజియింపమాని
 తపియింపదేహంబు తరచైనకాక
 తడబడనాలుక తల్లడంబంది
 జీవంబుదొలగంగ చింతయొనర్చి
 పరవశంబుననుంటి పానుపుమీద
 తలనొప్పిఘనమాయె తాపంబు హెచ్చె 150
 నీవువచ్చుటజేసి నీమాటవింటి
 అడగెనుతలనొప్పి అని మేషమున

ఎంతగనీమీద నేమోహపడిన
 నీమదిదయలేదు నేనేమి చేయ
 అనితలవాలిచి శ్యామాంగియపుడు
 కన్నీటిబిందువుల్ గ్రక్కునజారి
 వక్షస్థలంబున వరదలై పార
 విహ్వలభావయై విలసింపదొడగె
 బాలుడుముందరి పాటేరుంగకయ
 వట్టిదుఃఖంబని భావింపలేక 160
 కామాంధకారంబు కన్నులదట్టి
 శ్యామాంగినతి ప్రేమ అక్కునజేర్చి
 కాటుకచెదరంగ కన్నీరుతుడిచి
 చెదరినకురులను చిక్కులుదీసి
 సీమంత మొగిదీర్చి చేర్చుక్కనిలిపి
 కొగిటబిగియించి కాంచనరత్న

जायं मरणमित्याद्ये द्वैकैश्चि द्वैजिते बुधैः” [మన్త థావస్థలు పది లేక పండ్రెండువిధములు.
 1 ఇచ్ఛ (కోరిక), 2 ఉత్కంఠ (కోరినవానినిఁ బొందుట యందలి తహతహ), 3 అభి
 లాషము (సర్వాంగ సుందరుడైన పురుషునిఁ జూచినప్పుడుగాని విన్నప్పుడుగాని
 జనించు స్పృహ), 4 చింత (విచారము), 5 స్మృతి (తలఁచుకొనుట), 6 గుణస్తుతి(గుణ
 ములనుతించుట), 7 ఉద్వేగము (భయము), 8 ప్రలాపము (ప్రియసంశ్లిష్టగుణములఁ
 బలవరించుట), 9 ఉన్మాదము (చేతనాచేతనములయందుఁ దుల్వవర్తిత్వము), 10 వ్యాధి
 (తాపాధిక్యము), 11 జాడ్యము (శూన్యాంతఃకరణత్వము), 12 మరణము (మరణార్థమై
 ప్రయత్నము) అని పండ్రెండు మన్త థావస్థలు. వీనిలో మొదటిరెంటినిఁ గొంతమంది
 బుధులు విడిచిపెట్టెదరు. (కనుక అభిలాషము మొదలుకొని మరణమువరకుఁ బదియవ
 స్థలగును]. ధనంజయుఁడు పదియనియే చెప్పినాఁడు. “दशावस्थः स तत्तादावभिलषोऽथ-
 चिन्तनं। स्मृतिर्गुणकथोद्वेगप्रलापोन्मादसंज्वराः। जडता मरणंचेति दुरवस्थं यथोत्तरम्”(౬).
 అని దశరూపకము.

హారంబులెదమీద నమరికచేసి
కెరలిమోహమున చెక్కిల్లముద్దాడి
యేనూరుమాడల నిచ్చెకామినికి
బాలునిగనుగొని పల్కెనాలేమ

170

పైనమైవచ్చిన భావంబుతోచె
తెలుపగావలెనాకు తిన్ననికరుణ
అన విని వాక్రుచ్చె అపుడుబాలుండు
చెలగి కార్యమపూడి శ్రీయుద్ధభూమి
వీరులగలయంగ వెసబోవుచుంటి
శ్రీయురాలివని నిన్నుబిలువవచ్చితిని
పరువడినీవును పైనమైరమ్ము
బాగుచేయకుమన్న సకియతానవ్వి
బాలుడ నీకేల పట్టెను వెర్రి
యెక్కడిమోహం బదెక్కడిపాండు 180

సరసుడవౌదువు సాటిసీకెవ్వ
రీయెడనీబుద్ధి యెక్కడికేగె
కాని సొమ్మునకీవు కాంక్షచేసెదవు
జగములోనిటువంటి సమయంబుగలదె
అడవిలోగాసిన ఆమ్మసలంబు
ఉదధిలోలవణంబు నొగిగూడినట్లు
జరిగెనీకునునాకు సంగతివినుము
సరిలేని ఇహసౌఖ్య సాధనాలేము
పరసౌఖ్యమునకు నీవడతిసాధనము

(బాలుఁడు వారకాంతలఁ దూల
నాడుట.)

అని పల్క విని బాలుడాగ్రహమొప్ప
రవిమండరనున్న శ్యామాంగిజూచి

కుటిలాత్తురాల నీ గుణములుతెలిసె
మటుమాయచేజిక్కి మానముధనము
నీపాలుచేసితి నేగాననైతి
కామాంధకారంబు కష్టపువిద్య
నీతిమాలినచర్య నేటికిదెలిసె
ఇంటిలోభోజనం బిచ్చకురాక
పరులయెంగిలికాస పడితినిగాదె
అనిదూరికోపించి ఆమహామహుడు
కాలాగ్నిరుద్రుడై కనలుచులేచి 200

పోవగశ్యామాంగి పోసీకపట్టి
పకపకనవ్వుచు బాలునికనియె
నీబుద్ధిపేదది నినునమ్మరాదు
నీమదినిల్కడ నేగాంచగోరి

(శ్యామాంగి మాయాలాపంబు
లాడుట.)

వలికితి తప్పుగ భావించనేల?
పురుషులనమ్మంగబోలదటంచు
మాటికిజెప్పిరి మాపెద్దలెల్ల
పర్ణాగ్రములయందు పట్టుకవ్రేలు
జలబిందుతతివలె చలనంబునొందు
మనసొకచందంబు మాటొకతీరు
స్వాధీనుడంగన పార్శ్వమందున్న
ఇల్లువెళ్లినవాని నెవరుపట్టెదరు
క్రొత్తలవైతెన్న కూరిమినిలిపి
ప్రాతలవిడనాడు భావముంచుదురు
తమతప్పులేమియు తలపరులొన
ఒకరితప్పులనెన్న నోడరుసుమ్ము

15
10

కరుణకుమూలంబు కాంతకోపంబు
సాహసంబొనరింతు శౌర్యసంపన్ను
లందు చేమనమున అలుగంగరాదు
మనలోన భేదంబు మానుటనీతి

20

నరికి తేజలములు నడిమికి దెగవు
తరువును లతయును దంటగానుండ
చెట్టువినాశంబు చెందినయపుడు
తీగెకాధారంబు తిన్నగజేడును
తీగెనాశంబున చెడిపోదుచెట్టు
మనసున నీభంగి మరవగవలదు
తగదీగెనేనాదు తరువవునీవు
భూమిలోకాంతకు పురుషుడాదరువు
* మాయక్కకంటెను మరివేగమునను
నీతోడవైకుంఠ నిలయంబుచూతు

30

అనిన బాలుడుమెచ్చె అంగననపుడు
చయ్యన అగసాలచంద్రుని బిలిచి
వేయిమాడలనిమ్ము వెలదికిననిన
ఇచ్చెను గైకొనె ఇందీవరాక్షి
మాపెద్దలకునీవు మక్కువనోలి
యిప్పింపుమనిచెప్పి యింతిశీఘ్రముగ
దాసిచేబిలిపించె తమతల్లినపుడు

(వేశ్యమాత బాలునిఁ గదియుట.)

కోతివంటిది వృద్ధ గురుకోపయుక్త
కోలపట్టుకవచ్చె కూతురుకడకు
విరిగినరొండియు వ్రేలుచన్దోయి

40

ఉరిసిపోయినబిల్లునూచలుకాళ్లు
వంగిననడుమును వదలినపండ్లు
పీలచేతులుగూని పీనుగుమోము
చిక్కగనరిసిన చింపిరితలయు
వ్రాలినబొమముడి వదిలినమేను

మెడమీదకణతియు మీగాళ్లపూత
పలుచనిగడ్డంబు వైనిపుల్పిరియు
మూతిమీసపుమొల్క ముక్కురోమములు
తలవడంకును మాట తబ్బిబ్బుమరపు
కంపుగొట్టుచుచొల్లుగారెడునోరు

50

కన్నులపుసులును కాంక్షమిక్కుటము
సొక్కుచునీల్గుచు సోలుచువచ్చి
చేవెలుంగునబాలు చెచ్చెరజూచి
ఒరుగుపోయిననోటి నొయ్యనదెరచి
పలికె కంపముమీర బాలునితోడ

దొరలజూచినయంత తొలగంగవలయు
వారితోపొందైన వడిసుడివచ్చు
మాసరివారితో మాలిమిమేలు
తగినఆతడుమాకు దక్కినయెడల
చేనికికాపగు చెప్పినపనులు

60

భక్తిమైచేయును పశువులునెరయు
ఆలసిసొలసినప్పు డాదరుపగును
ముక్కుకుగానట్టి ముత్యంబువలదు
నామాటవినుమని నాశక్తికొలది
చెప్పినవినదాయె చెలియనేమందు

కడసారిదయచేయు కలవారిపొందు
నీవేమిచేసిలో నీకేమరగెను

నిశ్చయించెనుభామ నీవెంటజనగ
బ్రతుకుమాజెవ్వరి పాలుచేసెనొకొ
డికనాడుమాయంటి కొయ్యనవచ్చి

వేడినసొమ్మిచ్చు విటకానినైన
చిక్కులబెట్టుదు చీకాకొనర్తు
సంప్రదాయంబిది సకలవేశ్యలకు
మనసునీపాలాయె మమ్మెల్లవిడిచె
అనుకొన్నఫలమేమి ఆపెకెతెలియు
మెల్లనిమాటకు మీరదునీకు
నేనుగద్దించిన నిలువదుమ్రాల
తెలిసియేయుండు నాతీరులోకమున
సర్వకాలమునేను సాకినదాన
సత్యంబునీవెంట సాగిపోనీయ

కెరలిననాతోడ గెల్వరెవ్వారు
అనుచుతోడచరచి ఆగ్రహమంది
అడిగినద్రవ్యంబు నలరనాకిమ్ము
నీవెంటపంపింతు నెలతనునేను
సమ్మతిదీవింతు సర్వేశునాన
వెలయగబండ్రెండు వేలరొక్కంబు
ఎలమినుంకువగాగ ఇప్పింపుమన్న
అవిచారముగబాలు డందుకునొప్పి
వెలమలదోర్నీని వేగంబపిలిచి
యేడువేలధనంబు నింటికినిమ్ము

కూరిమితమ్ముడ కుమ్మరిపట్టి
మూడువేలధనంబు ముదిదానికిమ్ము

70

80

90

కంసాలిచందన్న కడమవిరెండు
వేలమాడలనిమ్ము వృద్ధభామినికి
అనిచెప్పియిప్పింప అతివదాగొనియు
కరములుముకుళించి గ్రక్కునమ్రొక్కి
ముదివానరమువంటి ముదుసలిపలికె
చక్కదనముకుప్ప సరసంపుతెప్ప
మదనునిబాణంబు మాకుప్రాణంబు
దక్కించికొంటివి తగనిటువంటి

100

పుత్తడిబొమ్మ నీపుణ్యముకతన
చేరినదూరక సిద్ధించునట్లు
పట్టుపచ్చడమిమ్ము భక్తితోనాకు
నీమారుగాజూతు నేపెద్దదాన
అనుచువేడిననిచ్చె అప్పుడునవ్వి
యింతిదాబుచ్చుక యింటికినేగ
ఈరీతిదనతల్లి యేగినవెనుక

బాలచంద్రునితోడ పల్కెక్యామాంగి
ఉల్లంబుచల్లనై ఉత్సాహమొదవె
ఎల్లికార్యమపూడి కేగంగవలయు

11

మల్లభూమిశుని మన్ననపడసి
గొల్లెనలోపల కొలువులోనుండి
మదిలోననన్గూర్చి మరిచిపోయెదవు
రాజులుసెలవీక రారాదుమరలి
యెన్నినాళ్లగునొకొ యీకార్యసరణి
అన్నపుఖర్చున కాకుపోకలకు
ఈనున్నదేమైన ఇపుడెయిప్పింపు
మనినబాలుడువిని హర్షంబునొంది
చయ్యనకంసాలిచంద్రునిబిలిచి

ఈ పెకునాల్గువేలిమ్ము తమ్ముండ

120

అనినమంచిదియంచు నందరివద్ద
అరసిఆద్రవ్యంబు నంతయునిచ్చె
తరువాత బాలుండు తరుణినిజూచి
పైన మైయుండుము పద్మాయతాక్షీ
ఘనతకార్యమహూడి కదనరంగంబు

చూపింతునీమది చోద్యమందంగ
అనిచెప్పిపిప్పించి అనుజులుదాను
శ్యామాంగిసదనంబు చయ్యనవిడిచి
పంచవాద్యంబుల పటలిమ్రోయంగ
బ్రాహ్మణుల్ దీవింప భట్లుపొగడగ

130

అనందమునవీధి కపుడరు దెంచి
గుంపులై యున్న భిక్షువులనుగాంచి
వీరికందరికిని వేడినధనము
కూరిమి నొసగుము కమ్మరపట్టి
అనిపల్కుబాలుని నాతడుచూచి

తల్లియిచ్చినయట్టి ద్రవ్యమంతయును
వ్యయమయ్యెనేభంగి అర్థులకిత్తు
అనిచెప్పతమ్ముల నందరిబిలిచి
అడిగినవారెల్ల ననిరివ్విధమున
అసమయంబున ఆనపోతులేచి

140

పటుకోపమునబల్కె బాలునితోడ
ఇంతగర్వంబేల యీమదమేల

(ఆనపోతు బాలచంద్రుని

ప్రవర్తనను దెగఁపట.)

కామాంధకారంబు కన్నులదట్టి
క్రిందుమీదెరుగక కేరుచున్నావు
కలధనమెల్ల బోగముదానికిచ్చి
చేసితిపాపంబు చెడ్డవెచ్చంబు
ఇహవరదూరపు టీవృత్తియేమి ?
శ్యామాంగిపైప్రేమ సర్వనాశంబు
సోనిదానికిమ్రొక్కి సొమ్మెల్లనిచ్చి
యిందరినడిగిన నేమిలాభంబు

150

వారకాంతలరీతి వర్ణింపరాదు
బిడ్డలకొసగక ప్రియురాలికిక
చీమలుగూర్చిన చెలువునగూర్చి
ధనవంతులగువారి ధనమెల్లదోచి
* ముంజికాండ్రనుజేసి మురిపెచుడంప
వ్యర్థులైపిటవృత్తి వసుమతిమీద
పోయిరిబ్రతికెడు పొందికలేక
ఉర్విపైవేశ్యలకోలియిచ్చుటలు
వినలేదుకనలేదు వేడబంబిడ్డి
అనిదూరిపలికిన ఆబాలుడరసి

160

తలవంచిమరుమాట తానాడలేక
వెలమలదోర్చిని వేగమెప్పించి
మలిచుట్టుతప్పించి మాణిక్యఖచిత
కనకమయాంచిత కటిసూత్రమపుడు

తీసిచేతికొసంగి దీనిమూల్యంబు
బ్రాహ్మణులకునిమ్ము భట్టులకిమ్ము
వీదవారలకిమ్ము భిక్షులకిమ్ము
నావుడాతండు ధనంబు తెప్పించి
సకలార్థులకునిచ్చె సంతుష్టులైరి
తరువాత బాలుండు తాత్పర్యమొప్పు 170

(బాలచంద్రుండు గండువారింటి
కేగుట.)

వైభవంబునగండు వారింటికేగ
వివణిమార్గంబుల వెలయుచురాగ
వరవిప్రకాంతలు పడితోడవచ్చి
హారతులిచ్చినా రానందమొదవ
పలుకానుకలొసంగె బ్రాహ్మణజనము
బాలుడుశృంగార భరితమైయొప్పు
గండువారిగృహము కదిసిఆవేశ
మాణిక్యతోరణ మండితంబైన
ద్వారమునంజొచ్చి దాటుచుజూచె
ఘనచిత్రకర్తసంకలితపటాలి 180

గోడలుకనరాక గుత్తమానట్లు
చేసివితానంబు చెలువొప్పుగట్టి
సరసంబొనర్చిన చవికెలోపలను
రక్తకంబళముల రామణీయకము
అరసిమాచుచు బాలు డాసీనుడయ్యె
శమ్ములందరువచ్చి తగినతావులను
వసియించిరచ్చట వైభవంబలర
ద్రాక్షగుళుచ్చముల్ దాడిమ్మపండ్లు
నారికేళాదులు నారింజపండ్లు
జాలవల్లికలతో సరగునదెచ్చి

ముందరనిల్పిరి ముదముమీరంగ
వింజామరంబులు విసరిరిలెస్స
బాలుడు సురరాజు భంగిగన్నట్టె
కనుగొన్నవారల కన్నులకప్పు
డలరంగచెలికత్తె లమితహర్షమున
మంచాలననువుగ మక్కువతోడ
శృంగారమొనరించు చిత్తంబులుంచి

(చెలికత్తెలు మంచాల
నలంకరించుట.)

సంపెంగతైలంబు చయ్యనదెచ్చి
మగువకుళిరసంటి మంచిగంధమున
ఆటకలిరాచియు ఆహునెసావ 200

బంగారుబిందెల పన్నీరుతెచ్చి
స్నానమాడించిరి సంతసంబొప్పు
తడితీర్చిరప్పుడు తగినవస్త్రమున
ఒకపొడివసనంబు నొప్పుగగట్టి
కూర్చుండబెట్టిరి గురుహేమవీరి

బంభరచయమును భయమందజేసి
కాటుకకాకచే కందగజేసి
చీకటిగుహలలో జేరగదించి
కాలాంబుదంబుల గట్టులజేర్చి
దీర్ఘమైననుపులై తీరైనకురుల 16
10

కూర్చున్నగదువ్వి కొప్పుగీలించి
బంగారుపూచేర్లు బాగుగాజుట్టి
మదనుకుంతముకు సమంపుపాపటచు
మణిహేమమాతృక మండితంబైన 190

చేర్చుక్క జేరిచి చిత్రంబుగాను
 పాలుపొందశశిరవి భూషణయుగము
 సాపటకిరువంక భాసిల్లనిలిపి
 నూణిక్యహాటక మయబింబమొకటి
 తలవెన్గమెరయగ దట్టించిరెలమి
 సగముచంద్రునితోడ సమమైనయట్టి 20

ఘనఫాలదేశంబు కాంతులుగ్గక్క
 నిఖిలజగత్తుల నిర్జించునట్టి
 కందర్పువిండ్లను ఖండించివైచు
 బొమలురెంటికిమధ్య పొందికగాను
 కస్తూరిబిందువు ఘటనగావించి

ముక్కునముత్యంబు ముంగరనిలిపి
 చంద్రఖండంబుల సారెకుదూరు
 గండభాగంబుల కస్తూరితోడ
 మకరికాపత్రముల్ మానుగవ్రాసి
 శ్రీనవసంఖ్యల చిరునవ్వునవ్వు 30

వీసులు మితిలేని విభవంబునొంద
 దీపితరత్నమాక్తిక హేమయుక్త
 తాటంకభూషణ ద్వయముగీలించి
 ముత్యాలకుచ్చులు మునుకొనివ్రేలు
 * బవిరలు † కుంటేండ్లు పసమీరబెట్టి
 కర్ణాగ్రదేశముల్ కాంతులనీన
 కుప్పెలముత్యాల కుచ్చులురెండు
 ఘనకుంతలంబుల గదియించిమరియు

కాశ్మీరకర్పూర కస్తూరులెసగు
 మలయజంబలర హేమసమంపుమేన 40

విశదంబుగాపూసి విసరిరంతటను
 పువ్వులగుత్తుల బొంగరంబులను
 మానితకందుక మాలారతతుల
 చయ్యననిరసించు చన్నులపైర
 బంగారుపువ్వుల పట్టుకంచుకము
 తొడిగి నేరుపుతోడ దూముడివేసి
 ముత్యాలరత్నాల మురిపెంపుపేర్లు
 పతకాలుపవడాలు బన్నసరాలు
 వక్షస్థలమ్మున వరుసగవేసి
 కంబుసన్నిభమైన గళభాగమందు 50

ముత్యాలపట్టెడ ముదముతోబెట్టి
 మర్రియూడలతోడ మార్కొనిగెల్చి
 సుమమాలికలసొంపు చూరలువుచ్చి
 చెలువొందుచుండెడు చేతులరెంట
 రత్నాలుచెక్కిన రమ్యాంగదములు
 దండకడియములు దంటతాయెతులు
 మక్కువతోగట్టి మనికట్టునెగువ
 నీలాలగాజులు నేర్పునదొడిగి
 పచ్చలకంకణాల్ భాసిల్లబెట్టి
 ‡ చామలకడియముల్ సంధింపజేసి 60

సొబగైనచేకట్లు సొమ్ములుదాల్చి
 మాణిక్యతపనీయ మంజులార్చికల

* ఒక విధమైన కర్ణాభరణము.

† ఒక విధమైన పూర్వకాలపు సొమ్ము. ఇవి యిప్పుడంతగా వాడుకలోలేవు.

‡ కంకణ విశేషము.

■ అంగుళంబులకెల్ల అమరంగగూర్చి
పాపటనవరించి బంగారుతగటు
ముయ్యంచుచేలంబు మోహనమొప్ప
కటియందుసంధించి గజ్జలువ్రేలు
తపసియకాలచిని దట్టించిముడిచి
పయ్యెదరొమ్మన బాగుగజేర్చి
కంచెలుగొలుసులు నమరగబెట్టి
భర్తనినిర్భత బహువిధదీప్త

* భూషణంబులువ్రేళ్ళ పొందుగబెట్టి
పదములలత్తుక ప్రకటంబుచేసి
పద్మపానీనాల భ్రమనొందజేసి
చెవులపర్యంతము చెలగునేత్రముల
కాటుకవెలయించి కాంతరీరితి

గ్రంగారమొనరింప చెలగిమాంచాన
క్లిక్కిమొక్కిడి దయరాగననియె
మృసీయల్లుని నసలేనెరుంగ
రీతిచెలియుదు నేయపాయంబు
పతియనియితరుల భావింపగూడ

వాభంగిజేసిన అపరాధమగును
హాస్యంబుచేయుదు రక్కడివారు
పంపుముగురిచెప్పి పణతిరోయనిన
మంచాలకప్పుడు మాతయిట్లనియె
నీవటుపోయిన నినుజూచినపుడు
లేతురుమరుదులు లేవడువరుడు
నరుతుచెప్పితి నేగు కూతురానైన
కల్గిని నేవించి తానేగనపుడు

(మాంచాల భర్తదగ్గరకేగుట)

భూదేవితనరూపు పాలినిజేసి
బాలునిభ్రమియింప బంపెనోయనగ 90

70

సౌందర్యఖనియైన చానమాంచాల
నిల్చివారలజూచి నివ్వెరపడగ
మరదులార్వరుగూడి మక్కువతోడ
వేగమేలేచిరి వెలదినిగాంచి
పతిలేవకుండెను బ్రాహ్మణోత్తముడు

లేచిన పాపంబు లేమకుజెందు
అనుచులేవకపోయె అపుడుమాంచాల
యిద్దరిలోభర్త నెరుగగలేక
కాంచనవర్జప్రకాశుడైనట్టి
బ్రాహ్మణుడనపోతు పాదంబుపట్టి 100

80

పన్నీటగడుగంగ భావనచేయ
భయమున అనపోతు పలికెవేగంబ
నేనుబాలుడగాను నిజముమాతల్లి
మరదిబ్రాహ్మణుడను మగువనానామ
మనపోతునాబిల్లు రందరుజనులు

విప్రుడీరీతిని వెలదితోబలుక
అనపోతుతోననె అపుడుమాంచాల
మరదియోయెరుగను మగడొకోయెరుగ
భయమొందనేటికి బ్రాహ్మణోత్తముడ
అనిపల్కుమాంచాలకావిపుడనియె 110

అమ్మనీపెనిమిటి యతడు; నామంబు
బాలుండు; కాత్రవ భయదుండునుమ్ము

నీమనోహరు సేవ నియతిమైజేసి
తరువాతమ మైల్ల దయనాదరింపు
మనినంతనతనితో ఆలేమపలికె
వినవయ్యవిపుడ విన్నపంబొకటి
ఇద్దరికినిమీర లెలమితోపెండ్లి
చేసెడునాడొక చెనటివిపుండు
చూడగాలేక అసూయపెంపొంద
సౌందర్యమన్నది చానకుసున్న 120

యెట్లుగావించి నారీవివాహంబు
అనిపల్కెనోయే మొ యటుకాకయున్న
బాలుడివ్విధమున భావంబువిడిచి
నన్నేలవిడనాడు నయమార్గ మెడలి
పరిచయ మేలేదు పతికినినాకు
బాలచంద్రుండిప్పు వచ్చెనుగనుక
నేనుపూర్వమునందు నియమంబుతోడ
చేసినతపమంత సిద్ధించెననుచు
హర్షంబునొందితి ఆత్మలోపలను
బాలుడుమమ్మిక పాయకయున్న 130

మాభాగ్యమిల అసమానంబుగాదె
బ్రహ్మకులంబున ప్రభవించినావు
వేదాదివిద్యల విజ్ఞానివనుచు
నీచరణంబులు నేనుపూజింప
పట్టితినాకన్య భావంబులేదు
మనసునిశ్చయమిది మరదినాకంచు
అనువొప్పగాబల్కి ఆత్మేశుజూచి
పన్నీరుదెప్పించి పాదముల్లడిగి
వచియించెనిబ్బంగి ప్రాధవాక్యముల

ప్రాణాంగనలగన వచ్చెడునప్పు 140

డితరులదెచ్చుట యేపాటినీతి?
* అనినబాలుడుపంపె అనుజులనెల్ల
పోవుచు జెప్పిరి పాసగనవ్వుచుచు
బవరంబునకు నేగు పయనంబునిలిచె
మనసుభయంబందె మక్కువమీర
కులవైరముందీర్చు కోర్కెయేమాయె
బవరంబునకు నేగు పైనమేమాయె
నవ్వరాయీమాట నాయకుల్విన్న
కలనిలోనున్నట్టి ఘనులెవ్వరయ్య
యాసుఖమేదకెక్కి నెవరునాకేల 150

అనిచూడగూడునా అపకీర్తివచ్చు
అనిపల్కువాక్యంబు లాలించియపుడు
బాలచంద్రుడుపల్కె భ్రాతలతోడ
ఇంతగానాకు మీరేలచెప్పెదరు
బవరంబునకు నేగు పైనంబుమరవ
కులవిరోధములోన కుములుచునుండె
కాయమిచ్చటబుద్ధి కలనిలోపలను
నివసించియున్నది నిశ్చయంబిదియు

శ్రీ గిరీశునియాన చెన్నునియాన
మాయమ్మమాటకు మారాడలేక 160

యిటువచ్చినాడ మీరేమిచెప్పెదరు
రయమునవచ్చెద రమ్మందురేసి
మీరెల్లనిలుమన్న మీరకనిల్లు
ఎన్నినాళ్లుందు నే నెరిగింపుడనిన
ఏడుజాములదాక నిచ్చోటనుండు
మంతటమితివచ్చు అరుగంగవలయు

* ["జాతానुरాగాయి.....శిష్యజనవిస్మయః" (వా. కా)] (నాయిక అనురక్త ఆయనప్పుడు శేషజనులను పంపవలెను") అని వాత్సల్యమునుడు.

సర్వజ్ఞుడవునీవు జడులముమేము
వచ్చెనాపకీర్తి వచ్చునందరికి
ఓత్తిచెప్పటలుమాకుచితధర్మంబై
ఆనిపల్కిశీఘ్రమే ఆకొల్పివెడలి

170

తమతమయిండ్లకు తమ్ములుచనిరి
తరువాతమాంచాల తనభర్తయైన

(బాలచంద్రుడు నతనిభార్యయు
నంతఃపురంబునఁ గ్రీడించుట)

బాలచంద్రునితోడ భావముప్పొంగ
మేడమీదికిబోయి మేలైనయట్టి
చిత్తర్వుజూపుచు చిలుకలచదువు

వినిపించిశృంగార విపినంబుజూపి
పెద్దలుతనమీద ప్రియముమీరంగ
శ్రద్ధుపోవుటకునై పొందించినట్టి
భర్త పాంచాలికావ్రాతముజూపి
అందులోనొకబొమ్మ నాడంగజేసె

180

అందుకాతడు కరమానందమొందె
ఆటుమీదనిద్దరు సధికమోహమున
చిత్తర్వుమేడకు జేరబాలుండు
హంసతూలిక పాన్పు నందుపరుండె
ప్రియురాలుముత్యాల పీటపైనుండి

తాంబూలమిచ్చుచు తనమదిలోన
బాలునిభావంబు బాగుగనెరిగి
యత్తపడివత్తు ననిమ్రొక్కిలేచి
ననియొద్దకుబోయి జలకంబులాడి

(మాంచాలతల్లిదగ్గర కేగుట.)

ముత్యాలుగూర్చిన ముంగొంగుమెరయ

ప్రతిమలువ్రాసిన పట్టుపన్త్రంబు
కటియందుధరియించి కనకమాణిక్య
మాక్తికసంయుక్త మంజులంబైన
భూషణవితతిని పొందుగాదాల్చి
చెలగిపాదముల మంజీరముగంబు

సంధించిముత్యాల జల్లులువ్రేల
బహువిధశృంగార భరితురాలగుచు

(బిడ్డలయాశలఁ బ్రియమునఁదీర్చి
జననితోసమమైన జంతువులేదు

కావునదనకున్న కష్టంబులెల్ల

200

పోగొట్టుననియెడు బుద్ధితోనాపె

తల్లితోడుత నివ్విధంబునఁబల్కె

కాంచక కాంచక కాంచితిఁబతిని

కాంచితి నేకాని కలఱోనివార్త

కదనరంగమునకుఁ గదలుచున్నాఁడు

(చిరవియోగముమాకు సిద్ధించునొక్కొ)

దైవమీలాగున దయదప్పినన్ను

పుట్టింపగానేల (భూస్థలిమీద)

అడవిగాసినవెన్నెలాయె నాబ్రతుకు

తల్లిరోనేనెట్లు తాళగలాను

17
10

(బాలునిఁబోకుండఁ బట్టుటయెట్లు

దరియేమినాకని తల్లడంబంద

తరుణియిట్లునిపల్కెఁ దనయనుజూచి

(రేఖాంబతనకూర్చురైనమాంచాల
కుపదేశించినజ్ఞానప్రకారము.)

ముద్దులమాంచాల ముదమునవినుము

జన్మవృక్షమునకుఁ జవిగలయట్టి

పటుతరకమనీయ ఫలములురెండు

కెరలుభోగములొందు కీర్తిరెండవది

తొలుపండుచవిచూచి తొలగునొకండు

మలుపండు చవిచూచి మలగునొకండు

వీరలిద్దఱికిని భేదంబు హెచ్చు

20

మొదటిఫలంబున మొననెడురసము

క్షరభగురంబది సమసిపోఁగలదు

రెండవఫలమున రెక్కొనురసము

శాశ్వతంజాచు దిశల్ గలదాఁక

సవితృఁడుగలదాఁక శశిగలదాఁక

తారలగలదాఁక ధరగలదాఁక

వారిధిగలదాఁక వరలుచుండుఁ

బ్రకటఫలద్వయ రసముచుగ్రోలి

యనుభవించెడు వారలరుదుభూస్థలిని

ప్రాకృతజనములు ప్రథమఫలంబు

30

ప్రాపించినంతృప్తి పడయంగఁగలరు

వీరాంశమునఁబుట్టి వెలయువారలకు

మొదటిఫలంబది ముఖ్యంబుగాదు

మహిమాస్పదంబయి మనసుజ్వలింపఁ

బరుగెత్తుదురు రెండవఫలంబుకొఱకు

వెలదిరోసిభర్త వీరశేఖరుఁడు

కీర్తికాముకుఁడయి కేరుచున్నాఁడు

నీవుభోగములపై నిరతిఁద్యజించి

బాలచంద్రుని భద్రభావంబెఱింగి

భావిమానవుల హృద్భవనంబులందు

40

తావకీనయశోల తావివర్ధనము

సేయంగఁగోరుము చెలువరోయిపుడు

బాలచంద్రునినాగఁ బట్టంగవలదు

నావుడుమాంచాల సమ్రతతోడ

జననికెదా నమస్కారంబుచేసి

భర్తదగ్గరకేగి భక్తితోనెల్వ

(దనమదిబాలుండు తలపోసెనిట్లు)

లెక్కడిసౌందర్య మెంతయొయ్యార

మేమనియొన్నదు నీయింతి చెలువు

(బాలచంద్రుఁడు తనపూర్వప్రచర్త

నకుఁ బశ్చాత్తాపమొందుట.)

నరలోకసురలోక నాగలోకముల

50

సరిలేరుభామకు సౌందర్యగరిమ

ఇటువంటికాంతపై నిచ్చబోవిడిచి

పశుబుద్ధితోడనే భావంబుమరచి

నిందపాలైతిని నిఖిలకాజ్యముల

పరలోకసౌఖ్యంబు పొందోలితిని

మిత్రులుచుట్టాలు మేటిబంధువులు

తిట్టిదూషింతురు తెలియలేనైతి

ఆశ్రితజనముల ఆరయుటమాని

పరియాచకముచేయు వారలకిచ్చు

భ్రష్టపాళిక భార్యనుబాసి

60

వెలయాలిప్రేమించి వీరిడినైతి

ఏగతిచింతింతు నేమందువిధిని
నాకర్తఫలమేమొ నాగతియేమొ
తరమెనాకెరుగంగ దైవంబెయెరుగు
అనితలపోసెను అబాలుజేరి
మాంచాలగూర్చుండె మక్కువతోడ
బాలుండుమోహంబు ప్రకటంబుచేయ
(బాలచంద్రుడు భార్యతో
వినోదంబులు సల్పుట.)

* చేవేగమునచీర చెంగునునొడిసి
పట్టినఆచీరపై నున్నయట్టి
ముత్యాలచేరులు మొదటికితెగెను 70
చెదరిరాలినగని చెయభీతిల్లి
చిన్నబోయెను మోముచెలువెల్లదొలగ
వెలదివెల్వెలబోవ విభుడప్పడనియె
చింతింపబనిలేదు చిత్తంబులోన
అంతకుబాగుగ అమరింతుచీర
అనిలేచినంభ్రమ మచ్చుపడంగ
చెక్కులుకరముల చెన్నుగనిమిరి
తగునేర్పుతోడ ముత్యంబులనెత్తి
చీకాకుపడజేసి చిక్కులబెట్టి
కాలంబునీరీతి గడుపంగమించి 80
జాములేడునుదాటె తరుణిమాంచాల
బాలునితోననె భావంబెరింగి
నాలోబెనంగిన నయమేమిలేదు
కడువడికలసికి గదలుడిమిరు
కులవైరముందీర్చు గురుసాహసుండు
పరికించిచూడ నెవ్వరుమిరుదక్క

అనిపల్కుచుండంగ ఆసమయమున

(బాలచంద్రుని యనుజులు
దుందుడుకు నేయుట)

అటశూరులైనట్టి యనుజులువచ్చి
గండువారింటిదగ్గర జేరినిగిచి
ధ్వనియొసర్చిరి హెచ్చు తమకంబుమీర 90
వినిబాలుడడిగెను వెలదినిజూచి
మేడసిచెన్నుని మేలైననేవ
అనితెల్పుగా బాలుడాసక్తితోడ
మాక్తికమాలలమరుపగడంగె
తమ్ములందరునప్పు తత్తరపడుచు
ఘనరౌద్రముగనుండు కత్తులుదూసి
వెడలినకోపాన్ని వీరులేడ్వరుచు
మారెరుంగకకేరు మదకడులట్లు
పురముతల్లడమంద భూధ్రముల్ కదల
భీకరంబుగనార్చి పెడబొబ్బలిడిరి 100
అదిబాలుడాలించి ఆయుధమంది
ఓడకోడనుమంచు ఉవిదలబరికి
పెనగొన్నకోపాన పెరికికటారి
అట్టహాసముచేసె అనుజులమీద
పలికిరితమ్ములు బాలునితోడ
(బాలచంద్రుం డనుజులపైఁ గవయ
వారు లజ్జాకరంబులగు మాట
లాడుట.)

తుప్పపట్టినకత్తి దూయుటతగవె

* ["కేశహస్తే వక్షాంతే నీవ్యామిత్యవలంబనమ్" (వా. కా)] (కేశపాశమం
చీరెచెంగునందు, చీరెముడియందు (రతోపక్రమానికి) పట్టుకొనడం (ఉచితం).]
వాత్స్యాయనుడు.

ఘనమైనశౌర్యంబు గలవాడవార
ప్రబలుచునున్నట్టి వైరులవిడిచి
అనుజులమీదనా? బౌద్ధత్యగరిమ
భోరున కార్యమ పురమునకేగు

110

సమరకార్యమునీవు చాలించినావు
కొలుపులోమీమామ కొమ్మభూపతికి
ఇల్లడచేసెని న్నెలమిబ్రహ్మన్న
అలరాజుపగరచే హతుడైనవెళక
పెండెంబునందెయు భేతాళమనెడు

ఖడ్గంబుమొదలైన కలవిరుదముల
ఒసగుమంచునునీకు నుర్వీశుడంపె
వినుమినుమునురాగి యిత్తడికంచు
పెట్టిచేసినయట్టి బిరుదులుగలవు
రజతజాంబూనద రచితమైనట్టి

120

వెలలేనిసొమ్ములు వెసనీకుదక్కె
సన్నతికెక్కెనీ సరసత్వమెల్ల
కట్టిడివాడవు కరుణలేదాయె
గునఆక్కవెలలేని మాణిక్యమరయ
చ్చిత్రకైలాస కైలంబునందు

లరాజుగలసిన దాశ్చర్యసరణి
రసిజలోచన చావువిన్నపుడు
దరికొనదా? మది దావాగ్నిరీతి
అన్నమెట్టులులోని కరుగుచునీకు
కంటికినిదుర యేగతివచ్చునయ్య

130

బంటుతనంబును పాడియువిడిచి
కులవైరముందీర్చు కోరికవదలి
ఇంటికాసింతు యేనీతియగును?

బాలుడా!మమ్మంపు బవరంబునకును
కులవైరముందీర్చి గురుశౌర్యమమర
తక్కించెదమునీకు దరిలేనికీర్తి
అనినబాలుడునిని అడకువమీర
సిగ్గుచేతలవంచె శీఘ్రమెతిరిగి
మాంచాలమందిర మార్గంబుపట్టి
పురుషునిరాకడ బుద్ధిగ్రహించి

140

వాకిటిపొంతకు వడినెదురేగ
అతివచేతికిబాలు డాయుధమిచ్చె

(మాంచాల భర్తనుదీనించి
ఖడ్గంబు చేతికిచ్చి యుద్ధమున
కంపుట.)

నవ్వుచుదీవించె నలినాయతాక్షి
రతిరాజసుందరా రణరంగధీర
కమలబాంధవతేజ కరుణాలవాల
వినతాత్మజునిలావు వెసనీకుగలుగు
సామీరికుండిన సాహసంబబ్బు
కృష్ణునికీడుగా కీర్తిఘటిల్లు
రవికాంతియుతుడవై రంజిల్లుచుండి
అలరాజుపగదీర్చు మనుజులతోడ

150

పటుతరవిక్రమ వైభవంబులర
శ్రీగిరిలింగంబు చెన్నకేశవుడు
వరములొసంగగ వర్తిల్లగలరు
శాస్త్రవవిజయంబు సమగూరుమీకు
ఈయాయుధము వడినిచ్చుచుజయము
కలియుగంబునమీకు ఘనపూజలమరు

అనిప్రాణనాథుని ఆశీర్వాదించి
ఆయుధంబిచ్చిన అతడుగైకొనియె
బాలునితోపల్కె పడతిమాంచాల
కలహంబునకుమీరు కదలుచున్నారు 160

జయమపజయము నీశ్వరునకుదెలియు
విప్రుడాతనపోతు వెంటరాదలచు
బ్రహ్మహత్యఘటిల్లు పాపమువచ్చు

బహుజన్తములకైన పాయదాకీడు

* పరమేశ్వరుండైన పార్వతీజాని

పాపికొనగలేక పలుపాట్లుపడియె

మనుజులెంతటినారు మదివిచారించి

మగుడంగబంపుము మాయచేనైన

అనినసమృతమొంది అపుడుబాలుండు

* శివునికి బ్రహ్మహత్యయెట్లు సంభవించెననగా:—

తొల్లి బ్రహ్మ మేరుపర్వతకూటస్థలియందుఁ గొల్వుతీరియుండఁ బరతత్వంబెద్దియో తెల్పుమని సభాస్థారులైన మును లతని నడుగ నేనేపరతత్వమనియు నేనొక్కరుండ నీశ్వరుండనియు నాకధీశ్వరుండులేడనియు బ్రహ్మవాక్రుచ్చె. అంతట నచటనున్న క్రతుపురుషుండు దర్శింజ్ఞంభితుడై బ్రహ్మతో నీవు లేనిపెద్దటికంబు వహించెదవు, నేను సాక్షాన్నారాయణుండను యజ్ఞపురుషుండ, జగత్ప్రభుండ నని పలికెను. వీరిద్దఱిట్లు పరస్పరజయకాంక్షులగుచు తమతారతమ్యంబు వేదంబులనడిగిరి. చతుర్వేదంబులును రుద్రుండవ్యయతత్వం బయ్యలయందాశబ్దవాచ్యత్వంబు సంప్రతిష్ఠితంబు గానేరదని సాక్ష్యంబిడియె. పల్లకాటియందుఁ గాంతాసహితుడైయుండు రుద్రునకుఁ బరబ్రహ్మ భావంబెట్లుకలుగునని విరించియు యజ్ఞపురుషుండును వేదంబుల సాక్ష్యంబుగీకరింపరైరి. పిమ్మటఁ బ్రణవంబుమూర్తిమంతంబై రుద్రుండే పరమాత్మయని చాటిచెప్పెనుగాని ప్రణవవాక్యంబులంగూడ నిరాకరించిరి. అప్పు డొకయఖండదివ్యతేజోమధ్యంబున హరుండుద్భవించెను. అతనింజూచి బ్రహ్మ ఓయిశివుడా నీవు నాలలాటస్థలంబునఁ బుట్టితివి గాన నీవు నాపుత్రుడవు నన్నాశ్రయించి బ్రతుకుము నావుండు భర్తుండు నితాంతరోష సంరంభంబున విజృంభింప భైరవుండుపుట్టెను. భైరవుండు శివునాజ్ఞనొంది గర్వించుచున్న బ్రహ్మయొక్కపంచమవదనంబు నఖరధారంద్రుంచివైచెను. యజ్ఞపురుషుండు, విరించియునంతటభయపడిస్తోత్రంబుగావించిరి. శివుండు భైరవునింజూచి యింకనీకోపంబు చాలించి బ్రహ్మకపాలంబుదాల్చి, లోకాచార ప్రకటనార్థంబు భిక్షొన్నంబుఁగొనుచుఁ గాపాలికప్రతముతోఁ జరియింపుమనిచెప్పెను. తరువాత శివుండు బ్రహ్మహత్యను సృజించి భైరవునివెంటఁబంపెను. బ్రహ్మహత్యతోడనవర్తింప జగమ్ములుగ్రుమ్మరుచు నొక్కనాఁడు

(ఐతాంబ, కుమారుని దీవించియుద్ధ
రంగమున కంపుట.)

మాంచాలవీడ్కొని మనసు చలింప 170

తనయింటికే తెంచి దండిశూరుండు
తల్లిచేనన్నంబు తానారగించి
చందనపరిలిప్త సర్వాంగుడగుచు
తగటువస్త్రంబులు తగజుట్టితొడిగి
భర్తమాక్తికరత్న బహుభూషణములు

తగినఅంగములందు దాలిచిమించి
తల్లికిమ్రొక్కిన తనరదీవించి
సురనాథు విభవంబు సొంపొప్పగలుగు

వీరభద్రునికట్లు విజయంబుగలుగు
వినతాతనూజాత వేగంబుగలుగు 180

రఘునాయకులయొక్క రాజస మొప్ప
వవనపుత్రునిమహా బలముసిద్ధించు
విచ్చేయుమనితల్లి వేడుక బలికె
తగినట్టిదీనన తల్లిచేనంది
దట్టమాకో పానతన మొగసాల

కరుదెంచిఆబాలు దానంద మొంది
* భూమండలపుకోట పొందుగ గెలిచి

పాండులజేకొనె పటువిక్రమమున

† బలువైనజగజంపు భద్రసాలేయ

మదిపంపుమని వార్తనంపెతల్లికిని 190

శైవుడు కాశీపట్టణంబుచొచ్చెను. చొచ్చినంతనే బ్రహ్మహత్య మొఱవెట్టుచుఁ బాతా
శంబునఁబడియెను. కరంబుననున్న బ్రహ్మకపాలంబు భూతలంబునఁబడియెను. ఈశ్వరరూ
పాంతరమైన శైరవునికి బ్రహ్మహత్యా పాతకంబు తొలఁగిపోయెను. అనియివ్విధమున
స్కాందపురాణాంతర్గతంబైన కాశీఖండంబునం జెప్పఁబడినది. బ్రహ్మ పంచముఖుడై
యుండిన కాలమున నొకనాఁడు త్రిమూర్తులు కొల్వుదీరియుండఁ బార్వతి యచటికి
వచ్చి పంచానసులైన కేవలబ్రహ్మలలోఁ దనభర్తయెవరైనది తెలిసికొనలేక విభ్రాంతిచెంద
శివుడు కనునైగచేసెను. అకనునన్న నెఱింగి పార్వతి శివుని వద్దకుఁబోయెను. తనభార్య
కింతభ్రాంతి కలుగుటకు బ్రహ్మకైదు ముఖములందుటయే కారణమని గ్రహించి యా
యైదుముఖములలో నొకదానినిఁ దీసివైచి యతఁడు బ్రహ్మను జతుర్ముఖుని జేసెను.
అందుకు బ్రహ్మకోపించి శివునకుఁ గాపాలకత్వమును భీష్మోవృత్తియుగలుగునట్లు శపి
యింపెను. ఈబ్రహ్మహత్యాపాప నివారణకొఱకు విష్ణుబోధితుడై శివుడు తీర్థయాత్ర
చేసెను. ఇట్లు తీర్థయాత్ర సల్పుచుఁ గాశీపురికిరాఁగా నచట నచ్చపమువలన విముక్తుఁ
డయ్యెను. అని మఱియొకకథగలదు.

* సత్తెనవల్లి తాలూకాలోని ధరణికోటయై యుండును.

† ఇది ఛత్రనామము.

తనయునివాక్యంబు తామిరలేక
తెప్పించియిప్పించె దీవనతోడ
రాచబిరుదులంది రణరంగమైన
కార్యమపురిచేర గదలగదలచి
మేడపివెడలెను మితిలేనిపటిమ

(అనపోతును వెనుక కంపుటకు

బాలచంద్రుఁ డుపాయంబు
వన్నుట.)

తొడిబడి బాలచంద్రుండూహచేసి
తమ్ములకెరిగించి తనమర్తమెల్ల
కనుచూపుమేరను గదలకనిలిచి
కమకంపుపైనాన దగుమోసమాయె
మి చేయుదునింక నిటమిదనేను

200

ససలియీపైనంబు మానితినేని
సశ్శకునంబగు దొడరునుగీడు
మృరపట్టినా కూర్చి తమ్ముండ
డితోడజనుము మీవది నెనుగనుము
ముత్యాలగళమాల ముద్దుటుంగరము
మరచివచ్చితి దెమ్ము మసలకయివ్వు
దసినకుమ్మరిపట్టి అతనితోననియె
అనఘాత్తనాదేహ మలసటనొంచె
నడవనోపగలేను నరకుంజరంబ
అరసిచాకలచందు నాలాగుపలికె

18
10

కమ్మరపట్టియీ కరణివచించె
మేడపి కేగెద మెలతజూచెదను
రయమునమిముజేర రాలేనుసుమ్ము
పెమలదోర్నిని వేడనిట్లనియె

పలనాటి—11

నీప్రాద్దుతిరిగిరా నేనలనిలిని
కలయవచ్చెదరేపు కలనిలోపలికి
కొడువయిద్దరవేడి కొనినంతవారు
పోలేనుటంచును బొంకిరివేగ
అంతనవ్వుచుబాలు డనపోతుకనియె
నమ్మినతమ్ముడ నయశాస్త్రవిదుడ

20

పేరమ్మతనయుడ పెద్దనపాత్ర
పిడ్డిమల్లపరాజు నొయ్యారిపట్టి
అందనితరువుల యాకులుదీసి

వ్రాయుదులెక్కలు వసుధేశతతికి
బ్రహ్మవంశజలోక పావనమూర్తి
నాఆత్మసఖుడవు ననుజేరరమ్ము

గ్రక్కునవది నెను కనుగొనివేడి
ముత్యాలగళమాల ముద్దుటుంగరము

కొనితెమ్ముతమ్ముడ గురుసీతివరుడ
అనఅనపోతు చిహ్నంబులనడిగె

30

పెనగొన్నవేడ్కతో పీటపైనుండి
ముత్యాలుగూర్చిన మొనచీరకొంగు

చేపట్టియాడ్చిన చెదరెముత్యములు

కనికూర్పగాబోవ గనుపట్టదాయె

ఇదియానవాలని యింతితోపలుకు

హితవొప్పసానివా రింటికిబోయె

అడుగువారానవా లడిగినజెప్ప

ఆరటిఫలంబుల అమరుచర్తంబు

ఫలమనియిచ్చెను పడతియావేళ

ఇదియానవాలని యెరుకగపల్కు

40

మనిచెప్పిపోమ్మన్న నప్పుడెకదలి

వడిపాదఘట్టనవశమునధూళి
చనివేగవినువీధి సాంద్రమైపర్వ
అసహాయశూరుడయి అనపోతుపోయె
బాలుడుబ్రహ్మజు బలునేర్పుమెరయ
మాయామతంబున మగుడబంపించి
తమ్ములుదానును తాత్పర్యమునను
కడువడి * త్రిపురాంతకమునకువచ్చి
అచటఆసక్తితా నాసీనుడగుచు
తెప్పించెఘంటంబు తీరైనఆకు

50

వ్రాసినాడొకయుత్తరము స్వహస్తమున
ఆదిరావికొమ్మల కంటగట్టించి
వీరులేగిన, త్రోవ వెంబడినడచె
పల్లెలవారెల్ల బాలునిజూడ
చనుదెంచిరెంతయు సంతసంబొప్ప
ముటుకూరి కాపులు మ్రొక్కుచుననిరి
విందారగింపుడు విశ్రమింపుండు
తరువాతదరలుట తగుశకునంబు
వినుమన్నవారితో వీరుడుపలికె
కార్యమపురమున కదిసెనుబోరు

60

నిల్వరాదియ్యెడ నిల్వడిమిర

వీరీతిననిబాలు డేగినవేళ

† గరికెపాటనుగల కాపులువచ్చి
కని, మ్రొక్కినంతట ఘనుడువారలకు
పోకలాకులాసంగి పొమ్మనిపంపె
‡ మేళ్ళవాగునుజేరి మితిలేనియట్టి
పోటుమూకలువెంట బొబ్బరింపంగ
ఘనశైలగహనముల్ కనుమలుగడచి
తార్జ్యండుగిరులపై దాటినయట్లు

(బాలచంద్రుడు నలగొండను
డాయుట.)

భానునికైరాహు పరువెత్తినట్లు 70

భయవర్జితుండయిన బాలుడార్చుచును
పరదశంబులువిన్న పరుగెత్తిపోవ
నరసింగభూతల నాధుచిత్తమున
కులవిరోధమునకై గురిచేసినిల్చి
కొదమసింగంబులు గూడినభంగి
అనుజులువెనువెంట అరుగుదేరంగ
గ్న కురువకునే తెంచె గురుశౌర్యమమర
ఎక్కెనా • నలగొండ యెదురేమిలేక

* మార్కాపురమున కీశాన్యముగ 2 మైళ్ళ దూరమునఁ గర్నూలు జిల్లాలోనున్నది. శ్రీశైలమునకుఁబోవు త్రోవలోనుండును.

† 8-వ పుటలో వివరణము చూడఁదగును.

‡ 8-వ పుటలోని వివరణము చూడఁదగును.

గ్న దీనినే నాయకురాలి కనుమయని చెప్పుదురు. ఈ కనుమగుండ వాగులేఱు ప్రపహించును. ఇది కార్యమపూడికిని మేళ్ళవాగునకును మధ్యముననున్నది.

• ఈగొండ నాయకురాలి కనుమపద్ధనే యున్నది.

(కుంజరనైనిక ఘోటకావళుల
బృంహితభాషిత హేషితంబులును

పటహారావంబులు ప్రబలుచునున్న)

కార్యమాపూడిక్రి కదనరంగంబు

(బాలుడంతశ్శక్తి ప్రజ్వలించంగ)

నలగొండశిఖరంబు నన్నిల్చిచూచి

కుమ్మరపట్టిపై కుడిహస్తముంచి

వెలమలదోర్నిని వెసజేరబినిచి

ప్రథితుడాఅలరాజు పగదీర్పవచ్చి

ఒక్కడనేగుట యుచితంబుగాదు

వెనుకజిక్కినయట్టి వీరపుంగవులు

కలయవచ్చినదాక గడియకాలంబు

నిశ్రమింతమటంచు వేడ్కతోనుండె

* అటమున్నెకలనిలో నైనకార్యంబు

వివరింతుజనులకు విశదంబుగాను

నలగాముకొల్వులో నాయకురాలు

(సంధికయి నాయకురాలు

రాయబార మంపుట.)

తలపోసినుదిలిన తగినవారలను

వాసిగబ్రహ్మన్న వద్దకుబంపి

బవరంబుగాకుండ పట్టుటకార్య

మనిపెద్దలనదగు అప్తవర్గమును

గొండ + అన్నమరాజు కోటకేతుండు

హరిమిహితుడు మాడ్చువీరరెడ్డి

80

వరమాపుడొచిత పల్లిరెడ్డియును

మొదలయినసువిచారముఖ్యులైనట్టి

చనవర్లబిలిపించి సమబుద్ధిననియె

బాహుపరాక్రమ ప్రాభవులైన

వీరులురాజులు వెలయకొట్టెల్లు

కొల్వులోనికిబోయి కూరిమిమీర

సమరంబుగాకుండ సంధియానట్లు

మాటాడిఅటమీద మాచెర్లభాగ

మేలుకొమ్మనిచెప్ప మింకొకమాట

నాయునివద్దకు నరసింగుదెచ్చి

110

90

కులవైరమడతుము కోరిమీరంద

కొక్కటికమ్మని యొప్పించిరండు

మగిడిపోవలయుచు మనదేశమునకు

అనివీడుకొలిపిన నంతటవారు

పైనమెయేతెంచి పట్టపురాజు

(రాయబారులు మలిదేవమహిపతి

కొల్వునకు వచ్చుట.)

మలిదేవుదర్శించి మన్ననవడయ

చెలువొందజూహారు చేసిరందరును

కూర్చుండనియమించె కుంభినీశ్వరుడు

వచ్చినవారలు వారితోననిరి

ఇదియేమికలనిలో నిన్నిదినములు

120

తడసితిరిచటికి తడవాయెవచ్చి

యేమికార్యంబొమా కెరిగింపుడనిన

100

* ఇది కవి వచనము.

+ “మన్నెమరాజు” అని పాఠాంతరము.

మీరెరుంగసి కార్య మేదియియ్యెడల
 తెలిసియునడిగిన దెలుపగవలయు
 సంధికార్యమునకు జనులెరుగంగ
 ఆలరాజునంపిన నామహీశ్వరుని
 హేయమనకపట్టి హింసించుటెల్ల
 తీర్పరులొమీకు దెలిసినమేలు
 నలగాముతమ్ముడు నరసింగరాజు
 తలగోసికొనగ పంతంబొనరించి
 కులవైరముందీర్ప కుతుకంబుతోడ
 విఖ్యాతయశులగు వీరపుంగవులు
 నిలిచిరిరణభూమి నిశ్చలప్రజ్ఞ
 ఎత్తివచ్చినవార లికబోవరాదు
 సమరంబుచేయుట సంతోషకరము
 బ్రతుకులస్థిరములు పడుటసిద్ధంబు
 సంపదల్నిలువవు జలబుద్బుదములు
 సత్కీర్తియొక్కటి సమయదెన్నటికి
 వెరగందిపందలై వెనుదీయకుండ
 అనిచేయమీరెల్ల నాయత్తపడుచు
 పరుగునరమ్మని బ్రహ్మన్నపలికె
 వినికోటకేతుండు వివరించిచెప్పె
 వినవయ్యనాయుడ విన్నపంబొకటి
 అతివివేకులుమీర లఖిలరాజ్యముల
 మీదృశులయినట్టి మేటివిక్రములు
 నీతిమంతులులేరు నిశ్చయంబిదియు
 గొంతుగోయగమీరు కోరినయట్టి
 నరసింగరాజును నయమునదెచ్చి

130

140

యిచ్చెదమామీద నేమైనలెస్స
 సరవిరక్షించిన సంహరించినను 150
 భారంబుమీపైన పాదుకయుండు
 మునుపటిరీతిని ముదమొప్పమీరు
 మాచెర్ల భాగంబు మక్కువనేలి
 సందక్షణము చేయు జనములనెల్ల
 ఉభయరాజులుమీర లొక్కటై యున్న
 మావంటివారికి మానసంబలరు
 అఖిలాధిపతులుమీ ఆజ్ఞ చేయుదురు
 మీరెరింగిననీతి మేమెరుగుదు మె
 ఉభయసంస్థానంబు లొక్కటిమాకు
 * అనుగురాజేంద్రుడు హరిపురికేగు 160
 సమయానతనపుత్రచయమునుచూపి
 మీకుసమర్పించి మేనుత్యజించె
 తర్వాత నిర్వాహదశయెల్లనీది
 ఒకయిల్లు రెండుగనొప్పనొనర్చి
 తడ్డుమాటాడె నేంపుడెవరైన
 మతిచెడియీలోన మనసులుగలగె
 అందుచేపగ హెచ్చెనీర్వ్యజనించె
 కోడిపోరాడుట కూడదటంచు
 ఇచ్చతోజెప్పిన నెవ్వరువినిరి
 గురిజాలపురికిని కోడిపోరాడ 170
 ఎవ్వరువచ్చినా రిదియేమిమాయ
 ఐనట్టి కార్యంబులన్నియునీకు
 తెలిసియెయున్నవి (తేటతెల్లముగ)

* ఇతఁడు మలిదేవరాజాదుల తండ్రి. చనిపోవునప్పు డతఁడు తన భార్య
 లను బుత్రులను నెదుటికి రప్పించి బ్రహ్మనాయుని కొప్పగించెను. తరువాత నాయకు
 రాలికుట్రచే ననుగురాజు పుత్రులైన నలగామ మలిదేవాదులు పేతైరి. మలిదేవులకు
 బ్రహ్మనాయుఁడును, నలగామరాజాదులకు నాయకురాలును అమాత్యులైరి.

గతజలంబుల కడ్డుగట్టినరీతి
(జరిగినదానికిఁ జర్చలేమిటికి
ఆవలీవలి వారినరసిరక్షింప
భారంబునీయది బ్రహ్మనాయుండ
కారవతతి నెల్ల కదనంబునందు
కూఁకటివేశ్యతోఁ గూల్చియామిద
బహుశార్తినడవుల పాలైరిగాక 180
పాండవులేమేలు పడసిరి చెపుమ?
చేరిమిఱొక నరసింగునికొరకు
సకలభూపతులను సమయంగఁజేసి
పాడైనరాజ్యంబు పైనిబెట్టికొని
చివరకుఫలమేమి చెందంగఁగలరు
పొందికఁగలహంపు బుద్ధులుమాని
సవతిపుత్రులకిప్పు సంధియొనర్చి
అనుకూలముననుంట యర్హంబుమికు)
అరయనింతియ కార్య * మనుగురాజాన
నీయానమే మింక నిల్వమిచ్చోట 190
నావినిఆవీర నాయకులనిరి
(వీరులు రోషవాక్యములొడుట.)
పాపంబుచేసిన పగవాడువచ్చి
కనుపట్టశిక్షింప కర్తవ్యమగును
సహనంబొనర్చిన జనులుదూషించి
భయపడిరంచును పరిహసించెదరు
పగవారియెడ దయ పాటింపదగదు
హత మొనర్చుట మంచిదనువైనవేశ

† భాండంబునెగబట్టి బలురాలిమిద
వేసిపగిల్చిన విధమునమించి
తరిచూచిశత్రుని దండింపవలయు 200
హస్తగతుండైన యట్టిశాత్రుని
పొమ్మనినెలవిచ్చి పోరాడుటెంచ
చెట్టెక్కిఫలమును చేనంటిచూచి
వేగమెదిగి రాతవేసినట్లగును
తెంపునవీరు లీతీరునననిన
(కొమ్మరాజు వీరుల వాక్యములఁ
బూర్వపక్షము చేయుట.)
చెవులురెండునుమూసి శ్రీకంఠుదలచి
నయమునకొమ్మ భూనాథుడిట్లనియె
చేతికిచ్చినవాని ఛేదించినట్టి
పాపంబునెబ్బంగి పాపికోవచ్చు
(చిన్నరహస్యంబు నెప్పెదవినుము 19
20
చతురంగబలముల చందమట్లుంచి
మానసంబైనట్టి మర్కంబుకనుము
ప్రజ్వరిల్లెడు వీరభావంబుమిద
స్వకృతాపరాధంబు ప్రాబల్యమొంది
తొడిబడజల్లని తుంపురుల్ చల్ల
జ్వలనంబుతీణించి చల్లారగడగి
ధర్మతత్పరుడైన తద్జ్ఞునియెదుట
మలుగఁబోయెడి చిరుమంటయైయుండు
నైరించితలవంచి శరణనివేడి
సగముతీణించిన శత్రునిబట్టి 20

* మలిదేవరాజుయొక్కయు, నలగామరాజుయొక్కయు తండ్రి.

† [ఈపక్షికి ఆదిపర్వంలో కణికుడు చెప్పినవచనాన్ని అనుసరించినది.

“ ततः प्रत्यागतेकाले भिन्धाद्वटमिवाश्मनि ”

అని కణికోక్తి.]

చంపుటయేనీతి? సర్వజ్ఞులార
అలరాజుజంపిన యట్టి నేరంబు
మహితుడౌనలగాము మానసమందు
చురుకుచురుక్కున సూదియైపొడువ
తానొనర్చినయది తప్పని తెలిసి
సిగ్గు చేదలవంచి చేరియున్నాఁడు)
శరణనివచ్చిన శత్రువునైన
కాచిరక్షించుటే ఖండించుటరయ
కాదనికసిపోవ ఖండింతు మేని
ఇహముననిందింతురెల్ల వారలును
పరముననరకంబు ప్రాప్తింతునుమ్ము
పగవానితమ్ముడు పాదంబుబట్ట
రక్షింపడా? మును రామభూజాని
ఆని భానుకులనాథుడాడుమాటలకు
మనసులోకోపంబు మానినాయకులు
సంధికార్యమునకు సమ్మతులైరి
అటవీరపరులకు హర్యక్షుడైన

(బాలచంద్రుఁడు నలగొండ శిఖర
మునుండి రణరంగంబు
నవలోకించుట.)

బల్లరగండడు బాలచంద్రుండు

* నలగొండపైనుండి నాలుగుదిశలు

30

వరికించికనుగొని భావముపొంగ

40

వెలమదోర్నీనితో వివరించిపలికె
ఎరిగియుండుదువె నీవీశిబిరంబు
అడిగెదగురుతుల నవిచెప్పవలయు
అనినదోర్నీడనె ఆతనితోడ
చెప్పశక్యముగాదు సేనలతెరగు
వెలయఅంబుధివెల్లి విరిసినరీతి
నలగామభూమిశు నమ్మినసేన
ఉన్నదినామది ఉత్తలపడగ
ఇసుకచల్లినబడనెడ మేమిలేదు
నేలయినినరీతి నిండియెసంగు

50

చుట్టుకొండలు నిల్వజూడనొప్పుచును
రణరంగభూమివిరాజిల్లసాగె
(వెనుకటిరాజులు విక్రమస్ఫూర్తి
గట్టునచెలరేగి కదనంబుసల్ప
వీరులరక్తంబు విసువకత్రాగి
మత్తిల్లియల్లన మలయుచునున్న
నాగులేరల్ల దెనాయునిసుతుఁడ)
పాలేటికీరుముచే పగిలిభూధరము
నాగాధిపతి ప్రాణనాశంబుచేసి
నడుముగాపారిన నాగులేరాయె
కన్నులపండువై కన్పించెచూడు

60

* [ఇట్లానే రాముడు సువేలాద్రిని, రావణుడు తన ప్రాసాదశిఖరాన్ని యెక్కి శిబిరాలను చూస్తారు.

“ సువేలం సాధుశైవేంద్ర మిమం ధాతుశతైశ్చితమ్,
అభ్యారోహామహే సర్వే.....
లంకాచాలోకయిష్యామో నిలయం తస్య రక్షసః ।”

(రా. య.)

అని.

“ ఇత్యుక్త్వా పరుషం వాక్యం రావణో రాక్షసాధిపః ।
ఆరూరోహ తతః శ్రీమాన్ ప్రాసాదం హిమపాండరమ్ ॥”

(రా. య.)

అని వాల్మీకి.]

ఉభయవక్షంబుల ఓవైపునబలము
నివసించియున్నది నిశ్చలమతిని
హద్దులుచెప్పెద నవిచిత్తగింపు
(దోర్నిడు శిబిరంబునకు హద్దులు
వివరించుట.)

* జువ్వలకల్లను సొగనై నవలై
† సన్నెగండ్లఅనంగ జవరనియూరు
తూరుపుదిక్కుకు తుదిమేరసుమ్ము
దక్షిణదిశహద్దుతగ వివరింతు
నాగులేటికి తూర్పు నలగొండకాని
చెలువైన ఆ ‡ వప్పిచెర్లచెలంగు
పడమటికినిహద్దు బాలచంద్రుండ
గొదమగుండ్లయనెడి గురిగ్రామమొకటి
ప్రజలమేలిమి య్రి చింతపల్లియునొకటి
ఉత్తరదిశ యెల్ల లొయ్యనగాంచు
ఇకగొన్ని గురిగొండ్లనేర్చెదవినుము
జన్ని దేవరగుట్ల • సవనాలమేడ
పంగతోటలబైలు పన్నియకెక్కు
సింగభూపలిచెర్వు శ్రీకరమైన
సంగడిగుట్టును సర్వేశుడైన
ఉత్తరేశునిగుట్ల నూర్జితాకృతిని
ఉయ్యాలకంబంబు నున్నట్టితావు

70

80

గరుడకంబముదాకి కలజువ్విచుట్టి
నల్లగొండనుహత్తినాగులేరంటి
విడిసియున్నదిదండు విభవంబుతోడ
ఆశ్చర్యమైతోచె అదియేమొమదికి
నరనాథుడైనట్టి నలగామరాజు
గొల్లెనచుట్టునుగూడికాపాడు
సేనాధిపతులను చెప్పెదవినుము
పడమటిదిక్కున పాజులబ్రహ్మ
సంకోజిగణపతి నరవితూర్పునను

90

నాయకురాల్ దక్షిణంపుదిక్కునను
దంటలైయుండిరి దక్షతమెరయ
అందెలరాముండు నానెమలిపురి
మువ్వుడిరెడ్డియు మొనతీర్చినట్టి
శీపాందుగులనునేలు భూరివిక్రముడు
వీరమల్లనునట్టి విఖ్యాతుడొకడు
ఉత్తరభాగాననుండిరిపేడ్క
ఇందరినెల్లను హెచ్చరించుచును
తిరుగుచునరసింగ ధీవరుడుండె
విక్రమసింహంబు వీరకామేంద్ర

100

డబ్బంగిసేనతో నచ్చటవిడిసె
మాన్యబలుండైన మలిదేవుసేన
మార్కొనియున్నది మనసుంచికనుము

* కార్యమపూడికిఁ దూర్పుగ ఘమారు రే మైశ్లదూరముననున్నది.

† కార్యమపూడికిఁ గొంచెమాగ్నేయ దిశయందు $1\frac{1}{2}$ మైశ్లదూరమున నున్నది.

దీని నే పేటసన్నెగండ్ల యని కూడఁ జెప్పుదురు.

‡ కార్యమపూడికిఁ బడమర $1\frac{1}{2}$ మైశ్లదూరమున నున్నది.

§ కార్యమపూడికి వాయవ్యదిశయందు $1\frac{1}{2}$ మైశ్లదూరమున నున్నది.

• ఇది వెనుక యజ్ఞములు సల్పుచోటైయుండును.

¶ ఇది పల్నాటిలో కృష్ణాతీరమున ఉన్నది.

ఘనమైనతురగముల్ కాళిబలంబు
 బల్లానిపెట్టెలు పటువీరవరులు
 మహితనాగానది మడుగండచేసి
 వరలురేవంతుని బైలులోపలను
 దీపించువడమటి తీరంబునందు
 పరవీరభయదమై బలమెల్లవిడిసె
 చాలుపులేరులు సమదేభములును 110
 మనవారికెనయైన మానవుల్ గలరె
 ఒక్కొక్కవీరుడె యొక్కొక్కలక్ష
 దళమునుసమయింప దగియున్నవాడు
 చెలువైననలగాము సేనకునెదిరి
 కడలికిచెలియలికట్ట చందమున
 మనబలమున్నది మహిమమీరంగ
 అనితెల్పుదోర్నీని కనియెబాలుండు

(నలగొండదిగి రాజదర్శనమునకుఁ

బోవుటకై బాలచంద్రుఁడు
 గమకించుట.)

మెల్లసాంద్రమై వ్యాపించిదిశల
 గ్రరిసిచెలంగు కేరివీక్షింప

కక్కడసందులే దిసుమంతయైన 120

మార్గంబుగనదుసూక్ష్మంపుచూడ్కియును
 రాడాయెనంచును రాజుచింతించు
 ఆలస్యమిచ్చటనాయెను మనకు
 అపకీర్తిపాలాదు ఆడికవచ్చు
 తెంపుననొకదిక్కు తెగటార్చికొనుచు
 శౌర్యసంపదమీరచయ్యనబోయి
 కలసినవీరులు కలహించిమనల

ఎంతకోపింతురో యేమిపల్కుదురో
 అరువదేగురునుతా మటులుండగానె
 పడుచుతనంబున బాలుడువచ్చి 130

యెంగిలిచేసి నాడెదుటిబలంబు
 నేమందమీపట్ల నీపిన్నవాని
 అనినిందచేయుదురల జడియగను
 తెగనికార్యంబాయె తెలియదుమనకు
 ఇరుగడవారల ఇచ్చలీవేళ

ఎబ్బంగిదెలియుద మెవరుచెప్పెదరు
 సంధికార్యంబింత సమకూడెనేని
 విచ్చిన్నమైపోవు వేడుకతగ్గు
 పొందినకార్యంబు పొసగంగనీక
 పగతెచ్చెవీడని ప్రజలాడగలరు 140

నవ్వుదురవనిపుల్ నామోముచూచి
 ఛీకొట్టగలరిక సిగ్గెల్లబోవు
 నాతండ్రికొడుకని నన్నుచేపట్ట
 డనిపలువిధముల మార్పంబుతగ్గి
 పలుకంగచెలికాండ్లు బాలునికనిరి
 వినుబాలచంద్రుడ విద్విషదృఢయద

(బాలచంద్రుఁడు కార్యమపూడిం
 జేరగదలుట.)

పరశురాముడవీవు బాహులబల్లి
 పరగజహర్యక్ష పాపనమూర్తి
 శౌర్యగంగాధర సర్వజ్ఞచంద్ర
 కదనగాండీవికి కడుపునబుట్టి 150
 ఈనిందపొందుట కేమికారణము

కులవైరముందీర్చి కొనవలెభూమి
పోనివ్వగూడదుపోరు నిశ్చయము
కూర్చితోమలిదేవు కొల్వులొజొచ్చి
వీరులగనుగొని వేడ్కమై మ్రొక్కి
కలనిలొమీరున్న కారణంబేమి
ఆనతిండనివారి నడుగంగవలయు
కామునితో సంధికార్యంబుచేయ
ఉన్నార మితరంబులొప్పవుమాకు
అని మాటలాడిన ఆవలికేగి

160

దర్శింతమప్పుడు ధరణీశవరుని
రాజుపంపగబోయి రణమొనరింప
ప్రాప్తమా దేవేంద్రపట్టణవాస
మనిపల్కబాలుండు హర్షంబునొంది
శైలంబుపైనుండి సాహసంబొప్ప
బిట్టర్కభూమిపై పృథ్విపుల్వడక
బలువైనమందర భ్రమణంబుకతన
కలకజేందినయట్టి కంధిచందమున
తరితీపుప్రాపించి ధైర్యంబువదలి
బలమెల్లభయపడి పారగసాగె

170

తురగముల్ గజములు ధూళిమిన్నలమ
బంధంబులూడ్చుక పరువులుపెట్టె
దండెల్ల నీరీతి దత్తరమొందె
తమ్ములుబలమును తనవారలెల్ల
కలసిరిబాలుని ఘనమోదమలర
ఆంతట ఆబాలుడధికశౌర్యమున
పరిఘముల్ టెక్కిముల్ బలుసాధనములు
శస్త్రమైతగు భద్రసాలేయమనెడు

కులనాటి—12

జగజంపుచత్రంబు జయమునగొన్న
సకలమాబిరుదులు సరసరంజిల్ల

180

భయదమై నరసింగుపాలిటిమృత్యు
వీరూపమునవచ్చి యెదిరించెననగ
బ్రహ్మన్నతనయుడు పటుసాహసుండు
తొలగుడి తొలగుడి దూరానటండు
డెదుటనిల్వకుడంచు హెచ్చరించుచును
బలములనన్నిటి పాయదోలుచును
మలిదేవు గొల్లెనమార్గంబువట్టి
వచ్చెడుచందంబు భావించిచూచి
సంధికార్యమునకు చనుదెంచినట్టి
దొరలమొగంబుల తొలగెలేజంబు

190

వెలవెలబారుచు వేడుకలుడిగె
ఒకరిమొగంబొక్క రొయ్యనజూచి
ఇకనేమిచక్కటి యేమి కార్యంబ
దితడురాకుండిన నెసగునుసంధి
ఇకసాగదెవ్వరి హితవిచారంబు
దైవకృతంబేరు తప్పింపలేరు
అనిచింత నేయుచు నక్కటాయనుచు
కళతప్పినిలిచిరి కడుచిన్నపోయి
మలిదేవభూపతి మంత్రియైనట్టి
బ్రహ్మసీడాతని బంధువర్గంబు

200

సమరసంతోషులౌ సకలవీరులును
కొల్వుకూటంబున కూర్చుండిరెలమి
బాలచంద్రుండంత ప్రాభవంబొప్ప
రాచబిరుదులతో రంజిల్లుచుండి
తమ్ములుకొల్వగదరగనివేడ్క

* ననజాప్తసుతురీతి వచ్చెనాసభకు

(బాలచంద్రుడుసభలోఁబ్రవేశించి
రాజదర్శనమునకు మార్గ
మిమ్మని సభాస్థారుల నడుగుట.)

వీరులుకైతవ విభవంబెసంగ
కార్పిచ్చుభంగినికనలి కోపించి
భూవరుదర్శింప బోవసందీక
ఉన్న భావము బాలుడొయ్యనదెలిసి

20
10

సౌందర్యసాంద్రరాజ సభాస్థలంబు
కనుగొంటి సంతోషకలితుడనైతి
విష్ణుసన్నిభుడైన విభునిజూచెదను
తెరువీయవలెమాకు ధీరాత్మలార
అనదానితిలింప మెప్పుడుకినిసి
బాసదబ్బరగండ బ్రహ్మన్నసుతుడు
(మండుకారడువుల మంటచందముల
రణరంగమునయందు రాజిలువాఁడు
ప్రార్థకార్యంబు వదలనివాఁడు
కొరగానికోర్కూలు కోరనివాఁడు

20

సుఖదుఃఖ భేదంబు చూడనివాఁడు
తనదేహకష్టంబు తలపనివాఁడు
పరులకార్యములకై పనిచేయువాఁడు
ఆత్మధర్మాధీనుడైనట్టివాఁడు
పల్నాటివారికిఁ బ్రాణహితుండు
మహివీరవరులకు మార్గదర్శకుఁడు)

వాసిగరేచెర్ల వంశవర్ధనుడు

(ప్రయతచిత్తుండగు బాలచంద్రుఁడు)

పదములుదట్టించి బాహువులెత్తి

సాహసోత్సాహుడై కౌర్యంబుమెరయ 30

కలికిసింగపుష్టి గంతుకొన్నట్లు

కుష్పించిదుమికెను గురుజవమొప్ప

వసుధేశుసన్నిధి వ్రాలెనువేగ

పిడుగుపడ్డవిధంబు పృథివికంపించె

సన్నిధినిల్చుండి జగదీశుజూచి

అతిభక్తిమొక్కిన నటుమొగమాయె

కడుభయభ్రాంతుడై కరములుమోడ్చి

ఏమిచేసితిరాజ యెలకన్గొనవు

నాయందుతప్పేమి నన్నేలువాడ

అనిప్రార్థనముచేయ ఆకొల్వొన

40

(బాలచంద్ర కన్నమదాసుల

సంవాదము.)

గాసిల్లుకన్నమ కడురోషవశత

ఉలికిపాటునలేచి ఉగ్రుడైమెరసి

ఘనరౌద్రభరితుడై భిడ్గంబుదూసి

చయ్యనజళిపించి సభజూచిపలికె

కంటిరాబాలుని గద్దరిపనులు

తనసాటిబలియుడు ధరలేడటంచు

మత్తిలిమరచెను మావంటివారి

చులకనైతిమి వీనిచూపులకేము

దండిశూరులుచూడ దట్టించినిన్ను

ఖండించివైచెద గనియలుగాగ
ఏ పాటిదంటవు నీవుమాకన్న
మాపేరువిన్నంత మదిలోనబెగడి
ఉభయదళంబులు నులుకుచునుండు
సభలోననీవుంట సహ్యంబుగాదు
సరసుడవగుదువు చయ్యనచనిన

ఆనవినియాబాలు డప్పడిట్లనియె
బంట్లుమీరలుగాక బవరంబునందు
మే మేడబంట్లము మీసాటిగాము
సరిగబరిచినయూళ్లు సర్వంబు విడిచి
విపినశైలంబులు వేసటలేక

తిరిగితిరెవ్వరు దీటులేరైరి
వాగులనీళ్లును వనములబండ్లు
తినుచునుమితియైన దినములన్నియును
జరగగాజేయుచు సమరంబుమరచి
ఉన్నందుచే వీరయోధులొమిదు

స్థూలభిద్రములకు త్రుప్పులుపట్టె
పాపికోసగ మీకు బవరంబులేదు
పగవారుకన్నుల బడకున్నవారు
పగచేసిమముగూల్చి పాపికోత్రుప్పు
సభలోననేనిట్లు చౌకళించితిని

పార్థివుబొడగాంచ వచ్చినయప్పు
దెవ్వరు నెడమియరే నీతిచెపుమ?
పంతంబుచెడినేను బ్రతిమాలలేక
ఒయ్యనమీదుగా నురవడిజనితి
తప్పేమినాయందు దగవర్లనడుగు
కులవైరముందీర్ప గూర్చుండుటేమి

50 పరభూములందెల్ల పరువులువారి
వనములకృశియించి వచ్చినందునను
మేనునబడలికల్ మించెనోయే మొ
ఆరీతిబడలికలంబెనా మీకు

80

పగవారివిస్తరి బండికన్నగును
భావించికొనదగు ప్రాధులుమీర
లనినకన్నమ పల్కె నాబాలుతోడ
పడుచువాడవుసీవు పలుమాటలేల
కొలుపులావిషయంబు గురు తెరుంగకయ

ఈతేపపలికెన నీకత్తిచేత
60 తలతెగవేయుదు ధరణీశునెదుట

అనినతామసపడి అపుడుబాలుండు
కులశైలధీరత గొబ్బునపలికె
కడలిమధ్యంబున గడ్డయున్నట్లు

90

వ్రాలియున్నారు శాత్రువులమధ్యమున
మున్నీరుపెరిగినా మునుగునుదిన్నె
శాత్రువబలములు సమయంబుచూచి
నల్దిక్కులకుద్రొక్కి నడచినవేళ
ఏమాదురోమీర తెరుగకయుండి

రిదివిచారింపక యేలవచ్చితిరి
70 మీరుమాత్రమే రాకమేదిసీశ్వరుని
ఏటికిదెచ్చితి రీస్థలంబునకు

ప్రజలాడికొనుటలు పరికించివినరు
గొల్లెనలోజేరి కోపంబుచేసి

100

పదరినమాత్రన ఫలమేమిచెపుమ
బ్రహ్మనాయుడు నీకుబంధువుడెట్లా
వినిపింపుకన్నమ వివరంబుగాగ

అనినకన్నమవల్కె నాతనితోడ
నాయుడువిష్ణువు నారాయణుండు
ప్రకటదయాంబుధి వరములొసంగె
తగజనించితి నేను తల్లిగర్భమున
పరమపావనమూర్తి బ్రహ్మనాయునికి
పాదసేవకుడనై పరగినవాడ
భుజములముద్రలు పూనినవాడ

110

క్షుద్రమార్గులనెప్పు చూడనినాడ
ప్రాసాదజీవినై ప్రబలినవాడ
జ్యేష్ఠపుత్రుడనంగ చెలగినవాడ
వృట్టితివీవెనక్క పురుషోత్తమునకు
దట్టించిపలికెడు ధరణీశునెదుట

పడుచువాడవునీకు వాగ్దర్శమేల
అనవినిఆబాలు డప్పడిట్లనియె
చెలగిబ్రహ్మన్నకు జ్యేష్ఠపుత్రుడవు
తలదన్నిపుట్టిన తమ్ముడనేను
కదిసిఆగ్రజుతోడత్ గడ్డెలుచేసి

120

త్రొక్కుచుబోవచ్చు తొడరినకూర్చి
ధరణీశుబొడగన దాటితినన్న
అంతమాత్రమెచుమ్మ హంకారమెరుగ
అనిపల్కకన్నమ అటతలవంచి
భైరవఖడ్గంబు పడవైచిధరణి

చిరునవ్వునవ్వుచు చేరిసోదరుని
ఒనరంగనెత్తుక ఉర్వికిడించి
తప్పనాయెడనుండె తమ్ముడాయనెను
బాలచంద్రుడు హర్షభావమునొంది
భ్రాతలునుందాను రాజునుజూచి

130

జోహారుచేసిన చూడకాభూపు
దూరకతలవంచియుండెను బాలు
డందుకువెరగంది అనుజులకనియె

(బాలచంద్రుడు మలిదేవభూపతిని
సమ్ముఖమున దూషించుట.)

తెలిసెనా? ధరణీశు తెరగెల్లమీకు
పగతీర్చికొనుటకు బవరంబుచేయ
మితిమూడునెలలని మేకొనిచెప్పె
మదిలోననామితి మరచెనొయేమొ
యెండకన్నెరుగని యారాజచంద్రు
డవనిశాత్రపులకు నర్పించిపెక్కు
కానలద్రిమ్మరి కాయంబుడస్సి

140

నీడలనిలిచిన నీశ్వెల్లద్రావి
పౌలపుకూరలుచాల భుజియించెగాన
పసరుకన్నులకెక్కి పలుకకున్నాడు
మంచిమందిచ్చిన మానునువేగ
అనిపల్కుమాటల కదరుచుగండు

(గండుకన్నమనీడు బాలచంద్రుని
వాక్యంబులఁ బూర్వపక్షము
చేయుట)

కన్నప్పయల్లుని గనికోవకలన
భర్జించిఅనువైన పల్కులననియె
ఇటువంటిమాటల నేమిఫలంబు
తప్పంతమనయందు దట్టమెనిలె
ఏరీతిననియెదవే నెరిగింతు

150

పగవారిచర్యలు భావమంచెరిగి
కులవైరమునుదీర్చికొనుటకు మనము
వచ్చుచుతగవుకు వసుధాతలేంద్రు
తెచ్చుటయొకతప్ప త్రిపురాంతకమున
కలహమేర్పరచక కలనుకంబంబు
తర్లింపరెండవ తప్పనియెరుగు
కంకణంబులపట్ల కడహస్తములను
కంకణధారణ కాంచమూడవది
తేగిరణభూమిలో దిగుటనాల్గవది
తరిమిశత్రులువచ్చి తార్కొన్నపిదప 160

కలయవిచారించు కార్యమైదవది
యీయైదునేరము తెప్పరిపగును?
పంచాపరాధముల్ వైరులయందు
కలవవిచెప్పెద గ్రహియింపగడగు
సరిరాజ్యమార్వక సంగ్రహబుద్ధి
కోడిపోరున గెల్పు కొనుటమొదటిది
పనులకుపంపుట వరుసరెండవది
జామాతజంపుట సరవిమూడవది
భట్టునుమనవారు పంపించినపుడు
వెళ్ళదోలించిన విధమునాల్గవది

170

కూటుపమూకల గూర్చుకవచ్చి
గర్వించినిల్చిన కార్యమైదవది
ఎక్కువతక్కువ లీరీతినుండ
తెలియకధరణీశు దెగిమాటలాడ
అపరాధమంటదా యదినీతియానె
యొక్కువమాటల నికనాడబోకు
మనసురాకుండిన మగిడిపోవేగ

అనిపల్కుమాటల కాబాలుడనియె

(కన్నమనీనివాక్యంబులకు బాల
చంద్రుడు ప్రత్యుత్తరంబిచ్చుట.)

మేరతప్పెనటంచు మీరిపల్కితివి
మేటిబ్రహ్మనవాకు మితితప్పరాదు 180

చుక్కలురాలిన సూర్యుండుతప్పి
పడమటబొడిచిన పాథోధిమించి
చెలియలికట్టపై చెంగలించినను
చల్లనైననువహ్ని సత్యసంధుండు
నాయునిమాటకు నమ్మికగలదు
పగవారికలుకుచు పలికితివయ్య
ఇటువంటి కార్యము లేందుకుజరుగు
పగవానిసేనలో బల్బిడిజొచ్చి
కరములుశిరములు ఖండించివైతు
దగ్గముచేయుదు దావాన్నిరీతి 190

చిన్నవాడంటివి చెలగియీకలన
అలనాడుగురిజాల నయినట్టిపగకు
చేపట్టియిల్లడ చేయగాలేదె
అపుడుబాలుడనాదు అఖిలభగావతుల
కెదిరియుద్ధముచేయ నేనిల్చినప్ప
డపకీర్తిమాటల నాడుటతగవె
వినగూడదీమాట విడువుముచాలు
అనిచెప్పినభలోన నందరువినగ
వీరులవేర్వేర పిలిచిరోషమున
మలిదేవునన్నిధి మండుచుబలికె 200

ధీరాగ్రణీవంకి దేవరాజేశ

(బాలచంద్రుడు యోధులకు
రోషమువచ్చు మాట
లాడుట.)

(వీరుడనని పేరు వెట్టుకనీవు
బ్రతికియుండంగనే పగరునీసుతుని
పట్టిచంపిరిగదా భయమింతలేక
కౌర్యంబునీయందు చచ్చెనాయేమి?
ముక్కుదూలముమీదఁ బొడిచినయపుడు
గురుమనగలేని రోషమెన్నటికి)
శంకింపగానేల సమరంబుకదినె
తీరనిసుద్దుల దెగజాలవేల
ధనువుశింజినిలొగి ధ్వని చేసి తేని

21
10

బ్రహ్మాండభాండము ల్పగిలినట్లుండు
ఎనలేనివిలు కాడ విటువంటిసీవు
తనయునిచావుకు తాళెద వెట్లు?
ఆవాలనాయుడా అపుడుపంతములు
పలికిననీవేల పరవశుడైతి
తలపోయగా వీరధర్మంబుమరచి
నిద్రించుచుండుట నీతియెనీకు
విముఖతలేనట్టి వీరుడనీవు
కట్టితివి దెకాశ కత్తిపట్టితివి
పగయీదలేనట్టి పౌరుషమేమి?

20

మితిమూడు నెలకాయె మెదలకున్నావు
నీవంటిజగ జెట్టి నేజూడలేదు
మామకన్నమనీడ మగటిమియేది
కదలనికంబంబు కాలిసంకెలలు

పొందించిచావుకై పూనిసిల్పితిరి
కంబంబుచెదలంటె కదలించిచూడు
సుంకరరాముడా చుట్టుడొంకెనలు
త్రుప్పలువట్టెను దొడరవదేల
చెవులనాయకులార చెరగెడుబంటు
లిచ్చగించరుమది నెంగిలిపోటు

30

మేటిశూరులనాజి మెచ్చనియట్టి
నమ్మినజంగిలి నాయకులార
తగుజల్లికేడెముల్ దండచక్రములు
పోగొట్టిపోరయ్య పోరుమీకేల
వీరయోధులుగదా పెనుమాలవారు

గాయగోవాశాఖ్య గలబిరుదములు
పగతురుగనకుండ పాతుడిభూమి
బాదన్నరాహుత్త పాటవమేడ
సంపెటనారన్న జయమగుబిరుద
మెక్కడికేగనీ వెందుదాగితివి

40

(జడతని ద్రించెడు కౌర్యాత్తులార
యుద్ధతయుద్ధ సూర్యోదయంబయ్యె
తరచుగాఁగల్య కర్తవ్యముల్ గలవు
లెండు కాలంబయ్యె లెండు లెండింక)
అనిబాలుడుగ్గుడె అదలించిపలుక

వినిబ్రహ్మనాయుడు వేగమెలేచి
తనయునికెదురేగి తాగారవించి

అర్థాసనంబున ఆసీనుజేసి
పలనొప్పదంటగ వచ్చినవారి
కొల్వకుబిలిపించి కూర్చుండుడనిన

50

కూర్చుండిరందరు కూరిమి మెరయ

కూర్చినవారల కుశలంబులడిగి
తన కార్యమంతయు దగవినిపింప
వినిబాలుడీర్ష్యతో వివరించివల్కె
శాత్రువు * లలరాజు చంపినయట్టి
కోపంబు మదిలోన గూర్చుటమాని
పదమాటలు పల్క పంతమామీకు
ఉద్వేగభరజనితోగ్ర రోషాగ్ని
భస్మీకృతాఖిల పరరాజవిసిన
బ్రహ్మన్న నాతోడ బల్కకుమయ్య

వదలకరాజును వంచిచినపుడె
నాచేతిక త్తితో నాయకుల్ జూడ
తల తెగగొట్టుదు ధరణీశు నెదుట
సత్యంబుపల్కితి శంకనా కేల

(కొమ్మరాజు బాలచంద్రుని
కోపంబు చల్లార్చుట.)

అనకొమ్మభూపతి అల్లునిడాసి
వినయంబుతో రెట్టవిడువకపట్టి
నాయన్న వినుమయ్య నలినాప్తతేజ
సంధి కార్యంబేగి శత్రులచేత
పరగజచ్చినవాడె బాలుడుసువ్వె
ఆరయమాసుతుడైన ఆలరాజవీవె

వచ్చిమనలజూచి వారనిభీతి
విరుదులుత్యజియించి పిరికిపారుచును
అనుజునిలోబడి అర్పించినపుడె

60

70

క్షత్రియజాతికి చచ్చుటనుమ్ము
చలమునబోరాడ సారస్యమేమి
చేతికిచ్చినశత్రు చెలగివధింప
పలుపాతకంబని పల్కెవేదంబు
లెన్నిజన్మములకు నేక్రియనైన
పాయదు పాపంబు పట్టిపీడించు
అనియితిహాసంబు లతనికి జెప్పి

80

కొగిటజేరిచి కడుంబుజగించి
మనసు పెట్టకుమన్న మసలకుమన్న
మామాటవినుమన్న మన్నింపుమన్న
వినిబాలచంద్రుడు వినయుడైయుండె
చలమెల్ల విడనాడి సంధి మేకొనిరి
తరువాతకొందరు దర్పముల్ మీగ
నేచేటుపాటైన నేమిమాకేల
విందులుభుజియించి వేగమెపురికి
పోవలెజాడ్యంబు పూనకుడనిరి
ఇరుపక్షములవారు నింపుసొంపెసగ

90

పొదలిన సంతోషముననాడుచుండి

(అనపోతు మేడపిక్కేగుట.)

రంతటమేడపి కనపోతుచేరి
మాంచాలమేడకు మక్కువనేగి
వినయంబుతోడ ఆవెలదినిజూచి
పల్లవమృదుపాణి బంధరవేణి
కంజాతలోచన కరిరాజగమన
శంబరరిపుబాణ సాధుసమ్మాన

గంధఫలీనాస కాముదీహాస

పావనగుణసీమ భౌమాలలామ

(అధరనిర్జితబింబ) ఆధికనితంబ

100

వరవసంతునివీక వనములచిలుక

లావణ్యవదన ఓరాకేందువదన

రమణి నేవచ్చిన రాకనాలింపు

* ఆన్నబాలుడుపంపె అతివసీవద్ద

ముత్యాలహారంబు ముద్దుటుంగరము

కలవవితెమ్మన్న గదలివచ్చితిని

మరచినవస్తువుల్ మాచేతికిమ్ము

త్వరగబోవలెనేను బాలునికడకు

అనఅనపోతుతో ననియెమాంచాల

యేమానవాలయ్య యాపదార్థముల 110

కనబ్రాహ్మణోత్తము డాపెనుజూచి

కూరిమిపాన్పుపై కూర్చుండితాను

పైటకొంగొయ్యన బట్టిలాగినను

ముత్యపుచేరులు మొదటికితెగిన

అవికనలేకుంట ఆనవాలమ్మ

అననినిమాంచాల ఆవునయ్యతత్త్వ

శాస్త్రముల్ వేదముల్ చదివినవాడ

వెరుగవైతివిగదా యీరహస్యంబు

తమ్ములుపిలిచిన తరితీపుతోడ

విడివడ్డముత్యముల్ వెదకికూర్పంగ 120

వ్యవధిలేకుంటచే బాలుడువెడలె

మాటతెల్విడిసీపు మదివిచారింపు

కారణమేలేదు కలనికిబోవ

మీయన్నబాలుని మితిచేసివారు

పొసగపట్టము గట్టమూడుమాసములు

మితివెళ్లెగావున మీవారిగలయ

చనియెనుమీయన్న సమరంబుకడకు

వీరమేడపిసీపు వెలయరక్షింప

బాలచంద్రుడునీకు పట్టముగట్టె

అందుచేరణమున కరుగంగగూడ 130

దనవినిబ్రాహ్మణు డత్యుగ్రుడగుచు

విముఖుడైయచ్చోటు వెడలియె తెంచి

(అనపోతు శ్యామాంగి గృహ

మునకుఁ జనుట.)

శ్యామాంగి యింటికి చయ్యనవచ్చి

పలికెనాయనపోతు భామతోనపుడు

ముత్యాలగళమాల ముద్దుటుంగరము

మరచివచ్చితినేను మగిడిసీవేగి

అడిగి తెమ్మని పంపెనానవాలడిగె

కదళీఫలాలపైకల్గుచర్తంబు

ఇచ్చిలిఫలమని యిదియానవాల

టన్నభామినినవ్వి అనపోతుకనియె 140

ఆసలేనట్టియీ ఆనవాలంది

యెందుకువచ్చితివిది పొల్లుమాట

మరచుటదాచుట మావద్దలేదు

మాయమాటలుచెప్పి మరలపంపించె

కనలేకవచ్చితిగద భూసురేంద్ర

అనివల్కబ్రాహ్మణు డమితరోషమున
వెడలుకోపాగ్నిచే వెడలెనువేగ

(బాలచంద్రుడు మేడపినుండి
మరలుట.)

కదలిఆత్రిపురాంతకమునకువచ్చి
బాలుని తెరగెల్ల ప్రజలనునడిగె
ఆతీరు మేమేమి అరయుటలేదు

150

మూకలుగూడెను ముందరిదెసను
తెలిసికొమ్మనివారు తెల్పదీప్రముగ
అచ్చటికేగియా అవనీసురేంద్రు
డశ్వత్థతరువున కమరంచినట్టి

(బాలచంద్రుడు వ్రాసిన పత్రము
ననపోతు చదువుట.)

పొందెనపత్రిక పుటనెగనెత్తి
తిన్న గాజదివె నీతీరునదాని
శ్రీగిరీశునియాన చెన్నునియాన
మలిదేవరాజాన మాతండ్రియాన
అర్వదార్దుడువీరు లందరియాన
త్రోసివచ్చితివేని ద్రోహమంటెడును

160

బాలునిమిత్రుల ప్రాణంబులకును
తప్పినలాగొను తరలితివేని
అనలుమీరుట అదినీతిగాదు
తనసంగడిలతో తరలెబాలుండు
సాహసముననీవు సాగిరాగూడ

దనునట్టికతినంపు టానలుచదివి
చండాగ్నిపైనునె చల్లినరీతి
పలనాటి—13

భీకరకోపాగ్ని వెనగెచిత్తమున
అప్పుడుభూసురు డధికదుఃఖమున

(అనపోతు బాలచంద్రునిగూర్చి
నిష్ఠురవాక్యంబులాడుట.)

దంటనౌననువీడ ధర్మమానీకు
మంచితనంబున మన్నించినన్న
పొమ్మన్నపనులకు పోయితిగాని

170

తప్పానవాలని తలపకపోతి
నిజమనిచెప్పిన నీయానవాలు
తబ్బిబ్బటంచెగ తాళిననిపిరి
నిజమువిచారించి నీవున్నకడకు
వచ్చితివిడనాడి వడినేగినావు
వగవనేనందుకు వరగుణశాలి!

నీనాతిమాంచాల నీపొందుకత్తె
హాస్యంబుచేసినారానవా తెరిగి

180

వెంగలినైతిని వెలమలపద్ద
కలిమికోసమువచ్చి కలియుటలేదు
కులమునకొదవని కూడుటలేదు
తల్లినిదండ్రిని దాయాదజనుల
ఎడబాసినీపొందు నేనమ్మియుంటి

పగవాడనైతిని బాంధవతతికి

పాసిపోదగునయ్య బ్రహ్మన్నతనయ
కెళ్లుగాబోయితి ఖిన్నునిజేసి
న్యాయంబువిడనాడి నమ్మినవాని
ఒంటరిగానుంచ నొప్పెనాచిత్త

190

మెన్నడునాలావు నిసుమంతయైన
కనుగొనవైతివి కట్టిడివాడ
బ్రహ్మణుడికడు బవరంబుచూచి

భయపడునంచును భావించితకట
అటులై నజూచితే అనిలొననన్ను

బ్రాహ్మణమరణంబు పాపమటంచు
చనితివిదయలేక సర్వజ్ఞచంద్ర

ధర్మశాస్త్రంబుల దారినీకెరుక
తను నేలినట్టి ఆధరణీశునెదుట
సమరంబులొపల చచ్చినయపుడు

200

పాపమనగరాదు బలిమినిబట్టి
భండించివైచిన కలుషంబువచ్చు
ద్రోణుండుకృపుడును ద్రోణసుతుండు
సమరంబుచేయరా సాహసమొప్పు
గురువైనద్రోణుండు కూలెయ్యుద్ధమున

ఆకిల్బిషమృంటె నాయేరికైన
ఈవెరుంగుదుదీని నింతిమాటలకు
నన్నెడబాసితి నాకర్తమేమొ
కామునిబలములు కదిసినమీద
బల్లియములవారి బవరంబునందు

22
10

గెలువగవలెనంచు కేరుచునుంటి
ఈతెరగాయెను హితమైనవాంఛ
మేమి నేయగలాడ నేమందువిధిని
డవి పాల్చేసితివన్న! సోదరుని
రవిక్రమయుద్ధ విభవంబుగనగ

భాగ్యంబులేదాయె పాపినినేను
పూర్వజన్మంబున పొందుటదీసి
యెవ్వరెవ్వరిని నే నెడబాసినానొ
అనుభవింపగవచ్చె నాఫలంబిప్పు
డీవుపాసినయట్టి ఈదేహమొల్ల

20

(జన్మమెత్తితిఁగాని సఫలంబుగాదు
సఫలంబుకాని యీజన్మంబదేల
తనవారిరక్షింపఁ దరివచ్చినపుడు
వినియోగపడనట్టి వీరరక్తంబు
రక్తమే కలుషనీరంబగుఁగాక

ఉప్పొంగుచున్నది యుజ్వలశక్తి
అడఁగదునేనెంత అడఁచిననైన
దహించుచున్నది దావాగ్నిరీతి
ప్రాణంబులికనేను బట్టఁగఁజాల
తివిరివ్యర్థంబైన దేహంబువిడుతు

30

స్వర్గలోకమునందు బాలునిరాక
కెదురుచూచుచునుందు నెంతయువేడ్క
పుణ్యనివాసంబుపొందియునుందు
అనిచింత సేయుచు నయ్యయోయనుచు
ఉన్నంతలోపల నొయ్యననపుడు

గరిగెమాడచియనుకాంతయొక్కర్తు
వీరమేడపినుండి వీరులగలయ
చనుదానినచ్చోట చయ్యనజూచి
అంజలిచేసినా డనపోతుతెలిసి

బ్రాహ్మణుడాయిట్లు పలుకంగరాదు

40

తగమునీవొనరించు దండముగొనగ
ఏలయిచ్చటనుంటి తెరిగింపుడనిన
అనపోతుమాడచి కనియెనావేళ
బాలునికలనికి పంపియిచ్చోట
నిల్వగారణమయ్యె నెలతరోనాకు

అన్నబాలునికిదే అంజలిచేసి
విన్నవించెదనేను వినిపింపవచ్చు

నామాటగాజెప్పు నాసోదరునికి
కూరిమితమ్ముల గూడుకనన్ను
వలదనిపోయితి వగచినవాడ

ఆలస్యమికచేయ నాయత్తపడితి
ఇందులకిల్పిషం బెనయదునీకు
నీరాకచూచెద నేస్వర్గమందు
ననుగూడరావయ్య నాబాలచంద్ర
అనిచెప్పిమదిలోన నధికనియతిని

ఈషణత్రయమునం దిచ్చనువదలి
ఇంద్రియదశకంబు నేర్పడనిల్పి
తల్లిదండ్రులనెంచి దండంబుపెట్టి
పరమాత్ముమదిలోన పాయకతలచి
ఆడపంబువారిని అతిప్రీతితోడ

గొడుగువారినిప్రేమ గూడగబిలిచి
వెరతురురక్తంబు వెడలుటచూచి
యీదెసనిల్వక యేగుడుతొలగి
పాపమనుచునన్న పట్టంగబోకు
అనిచెప్పిబ్రహ్మణు డత్యంతభక్తి

ఇంటివేల్పులనంగ నేర్పడియున్న
క్రీగిరిలింగంబు చెన్నకేశవుల
భక్తితోప్రార్థించి ప్రభుడైనయట్టి
బ్రహ్మన్ననామంబు భావించియెంచి
సంగడిలనుచాల సన్నుతిచేసి

బంగారుజందెంబు పాదంబుబిరుదు
మాడచికినొసంగి మన్నించినీవు
బాలునికిమ్మని పణతికిజెప్పి
తనతలగోసుకధరమీదవ్రాలె

తలఆవలించెను దటుకుననెగిరి
కన్నులువిప్పెను ఘనముగనవ్వె
50 ఎటువంటిభావంబో యీశ్వరుడెరుగు
వెసఅడపమువారు వెతగొడ్డువారు
తద్గతితెల్పిరి తల్లిదండ్రులకు
వినిమూర్చునొందిరి వేగమెవారు 80

(అనపోతు తల్లిదండ్రులు కుమారుని మృతక శేబరముం జూచి విలపించుట.)

కొంతనేపటికిని కొంచెముతెలిసి
కుందుచుజనుబెంచి కొడుకుపైవ్రాలి
(రొమ్ముగుదికొనుచు రోలుచుబడుచు)
60 తనయుడామాపుణ్య దశయిట్టులాయె
(మాయచావయ్యెను మాముద్దుకొడుక
ఇచ్చోటనుండెనా మృత్యువునీకు?
చెలువుడామమ్మేమి చేసిపోయితివి
చెలికాండ్రకేమేమి చెప్పిపోయితివి
మాకోర్కులెల్లను మంటగల్పితివి
కటాకటాకడుపును కాల్చిపోయితివి

మూడుకాళ్ల ముసళ్ల ముంచిపోయితివి
బాలచంద్రనెపుడు పాయగలేవు)
నాల్గువేదంబులు నయమొప్పజదివి
అఖిలదేశముల విఖ్యాతినిగాంచి
70 చెల్లితివానేడు చెలికానివిడిచి

(దైవమానీకెంత దయలేకపోయె
అనిచింతనొందుచు నయ్యయోయనుచు
కంటికిగడవెడు గాఁగనేడ్చుచును
విలపించుచుండగ విప్రబాంధవులు

కాలంబు నేటితోఁ గడచెనీతనికి

100

నిప్పుడోయెప్పుడో యీశరీరములు
పడిపోవఁగలవు శాశ్వతములుకావు
జన్మించువానికి చావునిక్కంబు
చైతన్యమెడలిన శవమునుగూర్చి
విలపింపబ్రతుకునా వెఱితి నంబు)

దహనకార్యముచేయ దగునంచుబలుక
గంధపుచెక్కలు ఘనకాష్ఠవితతి
తెప్పించిపేర్పించి తీర్చిరివేగ
తగుశాస్త్రమార్గంబు తప్పిపోకుండ

(అనపోతు దహనసంస్కారము.)

జాయవెంజడినేగ నమ్మతిరాగ

110

దంపతులిద్దరి దహనునికిచ్చి
చనిరిగేహములకు స్నానముల్ చేసి
అంతటమాడచి ఆయత్తపడుచు
తరచునెత్తుటిచేత దడిసినయట్టి

(మాడచి కార్యమాపూడిలోని
శిబిరము సొచ్చుట.)

రుదునుజందెంబు పెట్టెల్లాబెట్టి
సందోళికారూఢయై త్వరితముగ
చనుచెంచిధరణీశు నన్నిధినిలిచె
విందులుభుజియింప వివరంబుగాను
వీరులుదొరలును వేడుకమీర
పత్తినిగూర్చున్న బాససీలపుడు

120

వండినవస్తువుల్ వడ్డించిపిదప
చమురులువడ్డించు సమయంబునందు

మాడచియటకేగి మదిదలపోసి
తెలిసిమేడపినుండి తెచ్చినయట్టి
మధురవస్తువులెల్ల మరవకయిచ్చి

పలికెబాలునిజూచి పడలిఘైర్యమున
వీనికంటెను కడుప్రియమైనమేలు
వస్తువులివిగొన వలయునటంచు
తరచురక్తంబున దడిసినయట్టి
జందెంబుబిరుదంబు చయ్యననిచ్చె

130

(రక్తసిక్తంబైన జందెము, బిరుదు
చూచి బాలచంద్రుఁడార్పుట.)

చూచినయంతనె ఛుగి కాగ్రమునను
వక్షంబుబొడిచిన వడువునగలగి
బాలచంద్రుడులేచి పగరువినంగ
పెడబొబ్బపెట్టెను పృథ్వీశులదర
ఒప్పివారునువీరు నొక్కటియైన

శంకింపకెదురెక్కి శాత్రవచయము
బారులపైబడి ప్రకటశౌర్యమున
బ్రహ్మప్రముఖ వీరవరులనుగదిసి
అనిలోనముందుగ హతముగావించి
తరువాతకాముని దళమువైదుమికి

140

కాలిబలంబుల గజవాజివితతి
పీనుగుపెంటలు పెల్లుగజేసి
తమకించి నరసింగు తలనుఖండించి
కొమ్మభూపతికిచ్చి కులవిరోధంబు
తీరిచిపంతంబు దీర్చెదజూడు

అనిబాలుడాడిన అప్పుడుతెలిసి

(సంధికాదని యందరు నాశ
వదలుట.)

రులుదొరలును వేగమెలేచి
సంధికార్యమునూని * జాహ్నువికేరి
మద్దులూ వేసి రన్నమంతయును
వరకు కార్యంపు స్థితివిచారించి

గాయబారులతోడ రాజులిట్లనిరి
కాకున్న కార్యంబు కాకపోదిప్పు
డెక్కడిబంధుత్వ మెక్కడిచెలిమి
బాలునితమకంబు పట్టలేరెవ్వ
నివీడుకొల్పిన ఆరాయబార్లు

కామునికడకేరి కరములుమోడ్చి
వినిపింపసాగిరి విషయమంతయును
మమ్మంపితిరిమీరు మలిదేవుకడకు
విన్నవించితి మంతవీరులయెదుట
జనరంగసంధికి ఒప్పియావేళ

వీరులురాజులు వేడ్కనుప్పొంగి
విందులుభుజియింప వివిధవస్తువులు
పచనంబు చేసిరి పజ్జులుసాగె
ఇరుపక్షములవారు నింపుమీరంగ
కూర్చుండిరరలేని కూరిమితోడ

బానసీలన్నంబు పట్టుకవచ్చి
వడ్డించిచమురులు వడ్డించువేళ
గరిగెమాడచివచ్చి కలవరపడగ
అనపోతు తెరగెల్ల అపుడుబాలునికి
తెలుపగనాతడు తెంపునలేచి

ఇడినట్టిఅన్నంబు ఏటిలోగలిపి
ఉగ్రదైరణమున కుద్యుక్తుడయ్యె
మలిదేవరాజును మన్నెనాయకులు
మముబంపిరంతట మగిడివచ్చితిమి
కాగలకార్యంబు గతిమీకెయ్యెదక

150

(బాలచంద్రుడు సోదరులవద్దగరకు
బిల్చుట.)

అంతటనబ్బాలు దతికోపమునను
భుజములనెగబెంచి పొడవుగానిక్కి
ఉదుటుపంతములాడు చున్నంతలోన
గురుతరరణలక్ష్మీ గొబ్బినవచ్చి
ఆవేశమైనిల్చె నాతనియందు

130

160

కేరితమ్ములతోడ కిలకిలనార్చి
నిండుధైర్యముమీర నిశ్శంకపడకుచు
కనుగొనుచుండెను కామునిదళము
తమకంబు హెచ్చంగ దాలిమియెసగ
బవరంబునకుతాము వైనమైపోవ

సుముహూర్తమొక్కటి చూడగనవ్వె
దైవజులను సమృతంబుగ నడిగె
వీరాగ్రగజ్యండు విరుతసద్గుణుడు
హాటకాచలధీరు డబ్బిగంభీరు
డరిజయసంశీలు దైతమ్మసుతుడు

190

170

సంగడిలకు ప్రాణసఖుడైనవాడు
నిర్మలడగు బ్రహ్మనిజతనూజాత
భగవదంశముగల బాలచంద్రుడు

పులినిదండంబుతో పొడిచినయట్లు

కొల్లులోపలినుండి గొబ్బినలేచి

తనప్రాణసఖులను దగ్గరజేర్చి

వెన్నిచ్చిపగరకు వెనుకాశపడవు

విరిగినవైరుల వెన్నాడిచనవు

కులమున వెలమవు క్రోధంబు హెచ్చు

సకలశాస్త్రపులకు సమవర్తివీవు

200

వన్నె తెచ్చితివొర వంశమంతకును

ననుజేరరావయ్య నమ్మినవాడ

మేటియొజ్జలలోన మేటివైనట్టి

కమ్మరపట్టి నాకడకురావయ్య

తగవింజమోజుకు తనయుడవైన

కంసాలచందు! దగ్గరకురావయ్య

గురువైనబిరుదుల కుమ్మరపట్టి

మరియుచాకలచందు మంగలమల్లు

నమ్మినమిత్రులు ననుజేరరండి

అనియిట్టులార్వర అతిభక్తిబిల్వ

23
10

సంతోషమునబాలు సన్నిధికేగి

వరుసతోమ్రొక్కిరి వదనముల్ వాంచి

తరువాతబాలుడు ధైర్యచిత్తమున

(బాలచంద్రుడు వీరులకు నిజ

మనోరథంబుఁ దెల్పుట.)

వీరనాయకులను వేడుకజూచి

విన్నవించెనుశౌర్య విభవంబెసంగ

దేవతల్ చూడంగ తీక్షణమెరయ

మనసునశంకలు మట్టుగాజేసి

బ్రతుకులపైనాశ పారగదోలి

పిరికిప్రేవులువీడి బెగడుటమాని

లోభమోహంబుల లోలతద్రెంచి

20

సూర్యతేజంబున శూరతమీర

కామంబుక్రోధంబు కడకేగ నెట్టి

కామభూపతిగెల్తు గదనంబునందు

సత్యవ్రతోత్సాహ సాహసులార

నిర్మలగుణయుక్త నిశ్చలులార

జయులారదేవాంశ సంభూతులార

ధర్మమర్తవిచార తత్పరులార

విజ్ఞానశోభిత వీరాత్ములార

సజ్జనావనులయి జగములలోన

వీరకార్యంబుల వెలసినయట్టి

30

అరువదేగురుమేటి ఆయ్యలుమీరు

మీబంటుబ్రహ్మన్న మితిలేనిగరిమ

పూర్వమొనర్చిన భుజవిక్రమములు

విందుముమీరెల్ల వినిపించుచుండ

బ్రహ్మన్నకెదిరెడు పగవాడుగలడె

అటువంటిబ్రహ్మన్న కనుగుఱుతుడను

భీతిచేబగరకు బెదరను నేను

తాతతండ్రులకును దగుమామలకును

కడుపిన్నననిమీరు గారాబమలర

ఎత్తిముద్దాడుట యీమేలుమీది

40

కన్నె కయ్యమునందు గలిగెపుణ్యంబు
స్వర్గంబుగొనుటకు చాలినవాడ
నాపంతమరయుడి నాయకులార
కామునితమ్ముని కలనిలోచంపి
కలదెచ్చిమీకిత్తుధరణీశు నెదుట

చంపుదురణమందు సకలశాస్త్రపుల
ప్రతినతీర్పకయున్న బాలుడగాను
నావుడువిని వీరనాయకులనిరి

(వీరులు బాలచంద్రుని
వారింతుట.)

పలదుబాలుడ పిన్నవాడవునీవు
సన్నపువనికాదు సమరకార్యంబు
దళమువిస్తారంబు తగదుశౌర్యంబు
పడుచువాడవునీవు పటిమకొంచెంబు
పలనొప్పశీలము వారికందరికి
సంతానమేలేక సంతోషమెడలి
పండ్రెండువర్షాల పరిమితిగడచె

మాచెర్ల చెన్నుని మన్ననపడసి
ఐతాంబనినుగ నె అధికమోహమున
సంతతివృద్ధియై జరుగంగనిమ్ము
సమరంబునకునేగు సాహసమేల
మీతలిదండ్రుల మిగులమన్నించి

మమ్మాదరించియు మామాటవినుమ
టంచుబల్కినవారి కనియెబాలుండు
కడుతెంపుమీరగ గలకలనన్వి

(బాలచంద్రుడు వీరులకు
బ్రతివచన మిచ్చుట.)

ఈరీతిపల్క మీకిదిధర్మమానె
అసహాయకూరులౌ ఆయ్యలుమీరు

తనరినయీగంగధారకువచ్చి
ఆనఘులు మడుగులౌ అందరుమీరు
స్నానముల్ చేసి ప్రశస్తిపహించ
భక్తిలింగంబుల పట్టుకవచ్చి
ధరణిప్రతిష్ఠించి ధైర్యంపత్తి

70

అన్నంబువెసముట్టి ఆరాజుచేత
విడియముల్ గొన్నట్టి వీరులుమీరు
ప్రథమతాంబూలంబు పట్టితినేను
వీరులునాయకుల్ వేడుకజూచి
శ్రీరణమొనరింతు చెన్నుడుమెచ్చు

ఎంగిలిపోటగు నిప్పుడుమీకు
సురలోకవైభవస్ఫూర్తినాకగును

(బాలచంద్రుడు తన పూర్వ
జన్మముల వృత్తాంతము
తెల్పుట.)

బాలుడీతండని పలుకగరాదు
నాపూర్వమంత విన్నపమొనరింతు
వీరనాయకులార విఖ్యాతులార

80

వినుడుచెవులనొగ్గి విశదముగాఁగ
ఉరుతరనగరమయోధ్యబాలించి
చనినట్టియాహరిశ్చంద్రభూపతికి
చంద్రమతికినేను జనియించిమించి

60

* లోహితాస్యదనైతి లోకములెరుగ

నాడుబాలుడగానె నాయకులార

కనకకశిపునకు కాంక్షలుహెచ్చ

ప్రహ్లాదుడనుపేర పరగపుట్టితిని

చేసితిదుర్గుట చేష్టలుకొన్ని

అతులమన సైర్యమగపరచితిని

90

నాడుబాలుడగానె నాయకులార

యేలెడుశివకంచి యేకామ్రపతికి

చిరుతొండనంబినా చెలగుభక్తునికి

శైంకెలశిరువను సీమంతినికిని

సిరియాళుడనబుట్టి చెన్నొందినాడ

తలిదండ్రులపుడు నిర్దయశమర్దించి

యిష్టభోజనముగానే మీశ్వరునకు

నిన్నియ్యనుంటిమి నీవేమియందు

వనినన్నప్రశ్నింప నౌనుగాదనక

సమ్మతించితివారి సత్కారమునకు

100

జీవముతోడనె శివునితోగూడ

కాంచీపురంబున కాపురమున్న

ఏడువాడలవారి కింపునకొక్కత

ఘనపుణ్యవాసంబు కైలాసమునకు

కొనిపోయితిని నేను గురుతరభక్తి

నాడుబాలుడగానె నాయకులార

కిష్కింధనేలెడు కీశాధిపతికి

తారకంగదుడనై ధరబుట్టినాడ

రామచోదితుడనైరావణుకడకు

రాయబారిగనేగి రాక్షసుల్ గ్రమ్మ

110

వారినిఖండించి వడిచూపినాడ

నాడుబాలుడగానె నాయకులార

రఘువంశమునయందు రామచంద్రునకు

కుశుడనైపుట్టితి గురుశూరుడైతి

[* హరిశ్చంద్రపుత్రుడు రోహితుడని

“तस्य ह पुत्रो जज्ञे रोहितो नाम”

(ऐ. ब्रा.)

అనేశుతి చెప్పుతున్నది. ఇట్లానే

“...पुत्रो जातस्तु रोहितः”

(श्री. भा. न.)

అని శ్రీ భాగవతకారుడు.

ఈ కథయొక్క విస్తరం మార్కండేయపురాణంలో కలదు. మార్కండేయ పురాణపుస్తకాల్లో రోహితాస్యుడని, రోహితాశ్వుడని రెండుపాఠాలు ఉపలబ్ధం. మారనాదులకృతుల లోహితాస్యుడనే పాఠం రలల అభేదాన్ని అనుసరించినది.]

నాడుబాలుడగానె నాయకులార
పాండుభూవరునకు పాత్రుడనగుచు
అభిమన్యుడనుపేర అవనిజన్తించి
వీరధర్మముచూపి వెలసినవాడ
నాడుబాలుడగానె నాయకులార
ఇటువంటిజన్మంబు లెన్నియొకలవు 120

చెప్పశక్యముగాదు చెన్నునియాన
ఓక్కొక్కజన్మమం దొప్పువిక్రమము
శ్రీపురాణంబులు చెప్పుచునుండు
కలియుగంబుననిప్పు కడసారికేను
కుంతాలవారింట కూరిమిమీర

బ్రహ్మనాయునికిని పడలిబితమకు
బాలునిపేరిట పల్నాటిలోన
జననమొందినవాడ సమరకూరుండ
పేరె బాలుడుగాని బిరుదు మగండ
పగవారిగొట్టని బ్రతుకదియేల? 130

తలిదండ్రులను బ్రోవ తనయుడెక్కర్త
మానంబుదక్షత మగటిమిమించ

ప్రబలింపగలవారు బాలురెసుమ్ము
బాలురెపెద్దలు బల్లిడుల్వారె
బాలురకే వృద్ధిపరికించిచూడ

పెద్దలుమతిచెడి పిరికిపారుదురు
పాంచభౌతికదేహ పటిమక్షీణించు
మనసుచలించును మాటిమాటికిని
ధైర్యంబుతగ్గు నుత్సాహంబులుదుగు
వయసుమీరినవేళ వచ్చునాబలిమి 140

కీర్తికైనను నపకీర్తికినైన
పలనాటి—14

బాలురపైనుండు భారమంతయును
మైలమకాముని మడియంగజేసి
నాయకురాలిని నయహీనజేసి

పరదళంబులజంపి పంతంబుతీర్తు
పడుదుచురణభూమి బవరంబుచేసి
చూచితిస్వర్గంబు చూరలుగొందు
అనియిట్టులాబాలు డాడినమాట

(బ్రహ్మనాయుడు బాలచంద్రుని
సాహసము వారించుట.)

వినితండ్రులెల్లరు విశ్వాసమునను
గాఢంబుగాగుచ్చి కాగిటజేర్చి 150

బాదన్నమొదలైన బ్రాతృవర్గంబు
వేరుచింతలుమాని విరుచుండగాను
బాలచంద్రునితోడ బ్రహ్మన్నపలికె
నాఆత్మనందన నాకూర్చిపట్టి
పుట్టినదాదిగ బుధులనుగొల్వ

ఇట్టిధీరత్వంబు నీదిట్టతనము
ఏరీతిసేకబౌ నిదియేమిచింత
ఒకబుద్ధిచెప్పెద ఒప్పుగవిరుము
ఘోటకంబులు మేటి కుంజరావళులు
కాలిబలంబులు ఘనభిడ్డచితతి 160

కుంతంబులునుగండ్ర గొడ్డండ్రుగదలు
ముసలముద్గరములు మొసలకటార్లు
చక్రతోమరములు శార్ఙ్గసంఘంబు
ఛురికలుబాణముల్ కూలచయమ్ము
మొదలైనశస్త్రాస్త్రములనెల్లజూచి

భావంబుచేదరిన పంతముల్ గావు
పలికినరీతిని బవరంబునందు
విక్రమంబుననిల్చు విధమద్భుతంబు
సమరకాలంబున సకలదేవతలు
కనిచి త్తచలనంబు గావించుచుండు 170

గణపతిభైరవుల్ కాళికాదేవి
విఘ్నమొనర్తురు విసురణవేశ
* పార్థుడంతటివాడు ప్రధనరంగమున
కర్ణునిరాకడ గనిభీతినొంది

బ్రతికితేశుభములు పడయంగవచ్చు

అరదంబుమరలింపు మయ్యశ్రీకృష్ణ
అనివిన్నపముచేసె ఆశ్చర్యభంగి

ఇతరులమాటలికేల వచింప

ఆమీదపారుష మంతయుబోవు

అన పల్క విని బాలు డల్లననవ్వి 180

(బాలచంద్రుడు నిజశౌర్యంబు
తండ్రికిఁ దెల్పుట.)

తండ్రితోననియెను ధైర్యంబుమీర

పిడ్డుచిన్నదికాదె భేదించుకొండ
చిన్నమిర్యమునందు చెడునెకార్యంబు
ఘనకపాలముకెక్కి కాకనొందించు
మానకనోరంత మండునులెస్స

కాలుదావాన్నికి కారడవెదురె
హనుమానుడెగురు నాఆచౌటిపడెలు

వారిధిలంఘించి వడిదాటుగాక

బాలుడుచిల్లర బలముపైబడడు

కామునితమ్ముని గదిసిమర్దించి 190

తలగోసి తెచ్చును ధైర్యంబెసంగ

అనుచుబాలుడుపల్కె నందరువినగ

తరవాతనాయుడు తనయునిజూచి

(బాలచంద్రుడు యుద్ధమునకుఁ

బోవుటకు సమ్మతించి బ్రహ్మ

నాయుడతనికి రణధర్మంబుల

నుపదేశించుట.)

విచుబాలచంద్రుడ విశదముగాగ

ధరలోననాపేరు దశదిశలందు

* [ఈవాక్యాలు

“జీవన్ గ్రామోతి పురుషః సత్త్వే జయపరాజయౌ ।

మృతస్య తు హృషీకేశ భక్త్యై యేవ కృతో జయః ॥

एष कर्णो रणे भाति मध्याह्न इव भास्करः ।

निवर्तय रथं कृष्ण जीवन् भद्राणि पश्यति ॥ ” (మ.క)

అని అర్జునవచనంగా చెప్పబడిన పట్టులనుసరించినవి.

ఇట్లాటి అభిప్రాయాన్నే -

“विनाशे बहवो दोषा जीवन्भद्राणि पश्यति । ” (రా.సు)

అని ఆశోకవనస్థుడైన హనుమంతుడిచేత వాల్మీకి విశదం చేయిస్తాడు.]

ప్రఖ్యాతినొందెను బ్రహ్మనాయుండ

మండలేశులకెల్ల మదితల్లడమయి

చెల్లినమనపేరు చెడిపోవనీకు

పృథ్వీబిరుదముల పెంపునొందింపు

ఘనమైననాపేరు కల్ల చేయకుము 200

ముల్లుచూశౌర్యంబు మొక్కపోవనీకు

మిలలోనమనలావు నెన్నలేరెవ్వ

(రాజీయనంగ నేమనితలంచెదవు)

(యుద్ధరంగ తత్త్వము.)

శౌర్యంబునకు బాదుస్వర్గంపుద్రోవ

యెల్లసుఖంబుల కిదిపట్టుగొమ్ము

* యిదిముక్తిసోపాన మిదిమూలధనము

(ఆగర్భశూరులకాటప్రదేశ)

మిదిదేవవితతుల నెన్ననామేలు

హెచ్చైనవీరుల కిదిపుట్టినిల్లు

(ధర్మసంరక్షణార్థంబయి బుధులు

24
10

కదలకరక్తంబు కార్చెడుచోటు)

పటుకీర్తినొందించు బ్రహ్మాండమందు

ఇదిసమరావని యిదిపుణ్యభూమి

శ్రీకంఠశిరసంటి చెప్పెదనీకు

(బ్రహ్మనాయుడు కుమారునకు

రణనీతి నుపదేశించుట.)

కామనృపాలుండు కల్తిపెంపొంద

సకలభూమిశుల సంగ్రామమునకు

పిలిపింపవచ్చిరి పేర్తినిజూప

భండనపటిమచే ప్రబలినవారు

చతురంగబలములు చాలుపచోట

పూర్వంబుమనతోడ పోరాడలేక 20

చిక్కిచెప్పినయట్లు చేయుచునుండి

పగవారిలోచేరి పరతెంచినారు

జడియకసిల్తురు సమరంబునందు

కన్నెకయ్యంబిది కనిపెట్టిపోరు

సలువంగవలయును సత్కీర్తివచ్చు

తలపడునప్పుడు తలకకుమన్న

ఆలుగులదీప్తికి ఆలుకకుమన్న

వారణధ్వనివిని వడకకుమన్న

శరములదీప్తికి జడియకుమన్న

సమరకాలంబున జంకకుమన్న 31

మొనచెడరణములో మురియకుమన్న

బిరుదులుజారిన బెదరకుమన్న

* [ఈతీరుగానే

“इदं वः क्षत्रिया द्वारं स्वर्गायापावृतं महत्,

गच्छन्वं तेन शक्रस्य ब्रह्मणः सहलोकताम्.”

(మ. భీ.)

అని భీష్ముడు వీరులకు ఉపదేశిస్తాడు, ఔశ్రధర్మాలసందర్భంలో యుద్ధప్రశంస శుక్ర
సీత్యాదులందు దృష్టం.]

ఘనఖడ్గహతులకు గతిమాలవలదు
బలములుముట్టిన భంగంబుగాకు
సందడిరణమున శంకనొందకుము

మైకొనినైపుణ్య పటిమచెలంగ
పరదశంబులనొంచి బవరంబుచేయు
కాముడురణమున కంపంబునొంద
నరసింగుపైకేగు నాకూర్చిసుతుడ
జయముచేకొనదగు సాహసస్ఫూర్తి

40

అనిసీతిగాజెప్పి అపుడు బ్రహ్మన్న
తగినట్టికర్పూర తాంబూలమిచ్చి
శంఖతీర్థ మొసంగి జయమొందుమంచు
పంపింపతనతండ్రి బ్రహ్మనాయునికి

(బాలుఁడు యుద్ధరంగమున
కేగుట.)

దండనచుస్కృతుల్ తాజేసివెడలె
ఆపేశరణభేరు లధికమైమ్రొసె
ధక్కాధమామికల్ * డంగురంబులును
పటహశంఖంబుల పటుతరధ్వనులు
బహుళమైమిన్నంద బాలచంద్రుండు
సమరభూస్థ లినుండి సంతోషమలర

50

సూర్యభేరవులాది సురలకుమ్రొక్కి
దిక్పతులార ఓ దేవతలార
కనుగొనుచుండుడి కదనరంగంబు
చేసెదసమరంబు చిత్తముప్పొంగ

అనివిన్నపముచేసి ఆయుధమంది
ఒరతీసిజళిపించి ఉగ్రుడై నిల్చె
తదువాతనరసింగ ధరణీశ్వరుండు

(నరసింహభూపతి రణమునకు
వచ్చుట.)

ఘనమైనగజముపై గ్రక్కుననెక్కి
సమరరంగమునకు చనుదెంచువేళ
చొక్కచువ్వలవారు సూరెలవారు

60

నిల్చిరిపదివేలు నిండుశౌర్యమున
బల్లెముల్ పట్టుక బలువైనబంట్లు
గజముముందేగిరి గాఢధైర్యమున
విలుకాండ్లు నాలుగువేలసాహసులు
బాణతూణీరముల్ పరగధరించి

వడితోడరణరంగ వసుధదార్శ్కనిరి
ఆశ్వములైదువే లరుదెంచెధాటి
భూరిమాతంగముల్ భూధ్రంబులట్లు
బ్రంహితధ్వనులతో పెల్లుగనడిచె
శూలశరోద్వృష్టిశోభిల్లుచుండు

70

వీరులువచ్చిరి విచ్చలవిడిని
కడమబలంబులు కాదులెక్కింప
పటువిక్రమస్ఫూర్తి బలమిట్లువెడలె
ధ్వజములు పడిగెలు దట్టమైకదలె
బిరుదుభక్త్రంబులు పెద్దటెక్కిములు
సాంద్రమైయండెను జగదీశునెదుట
ప్రబలమైవాద్యంపు పటలిమ్రోయంగ

పిక్కటిల్లెదిశల భేరీరవంబు
కామాశల్ బూరలుకనకతప్పెటలు
ధ్వనులచేజనతలి దల్లడపరచ

80

భయదమై చెలగిన పరిపంధినేన
బాలచంద్రుడుచూచి భ్రాతలుతాను
శుష్కాటవులనగ్ని సుడిసినయట్లు
కోయనియార్చుచు కుప్పించియురికి
బలమువైవ్రాలెను పౌరుషాధికత
కుంతముల్ చేనంది గుదులుగాబొడిచి
కత్తుల చేతలల్ భండించివైచి

(బాలచంద్రుడు భీమంబగు
సంగ్రామం బొనర్చుట.)

మణికట్లదుసుమాడి మస్తకవితతి
ధరమీదనొరగంగ దట్టించినరకి
మోచేతులెడచేసి ముక్కులుచెక్కి

90

ఫాలంబులంజింపి ప్రక్కలగోసి
దొడలూడగనూకి దండముల్ ద్రుంచి
కనుగ్రుడ్లుపగులంగ కర్ణముల్ వ్రాల
బలువై నరొమ్ములు పరియలుగాగ
తొడలెల్లతునుకలై తూగాడుచుండ

జానువులూడంగ జంఘలువిరుగ
చీలలుపట్టేది చీకాకునొంద
ఈరీతిగొంతసే పీఠితమడర
అనుజులతోగూడ ననిచేసిపిదప
దంతావళంబుల దట్టంబుచూచి
బాలుడుకోపంబు ప్రకటంబుగాగ
కొదమసింహముభంగి కుప్పించియెగిరి

100

బలిమిమై కుంభముల్ పగులగమోది
తొండముల్ తోకలు తునుకలు సేసి
మావంతులనుగొట్టి మరణమొందించి

వైసున్నదొరలను పడిపోవపొడిచి
దంతముల్ ముక్కలై ధరవ్రాలజేదిమి
చెవులనుకత్తితో చీలికల్ చేసి

పిల్లదంతంబుల బెకలిచివైచి
ఘనపదంబుల దున్నికంతముల్ నరికి 110

కొంతనేపిమ్మాడ్కి గురుశౌర్యమలర
సమరంబుగావించి జవనాశ్వవితతి
చక్కాడవైబడి సాహసగరిమ
ఖడ్గకుంతంబులు కరములుబట్టి
వైసున్నరాహుత్తపటలిని చంపి

తొడిగినజోడంగి తుక్కుగజేసి
సింగిణివిండ్లను చిదుకలొనర్చి
బాణతూణీరముల్ భగ్నముచేసి

ఖడ్గఘేటకములు భండించిమించి
మెడలురెండుగజేసి మేచులుచించి 120

యెదురురొమ్ములెన్న యీటెలగుచ్చి
కొంకులుతెగగొట్టి ఖురములుచెక్కి
చాలనేపీగతి సమరంబొనర్చె
బలమెల్లనీలాగు భంగంబునొంది
కంతముల్ దెగిపడ గ్రక్కుననురికి

(నలగామరాజు నై న్యము
కలతనొందుట)

పడితన్నికొనిచచ్చు బలసమూహంబు
మస్తకంబులుపోయి మహిమీదమడిసి

కన్నులు తెరచుచు గంతులువైచి
ప్రాణముల్విడిచెడు వారునుమరియు
పాదముల్ విరుగగ బవరంబుచేయ 130

పండ్లుగీటుచు నేలపైగూలువారు
కరములుతునిసిన గత్తులువదలి
బాలునిగనివచ్చు భయదోగ్ర భటులు
ప్రేవులువెడలిన పెడచేతనెత్తి
కడిమిచేబల్లెంబు గట్టిగాబట్టి
అహమహమికతోడ అరుదెంచగడగి
సంచలింపనిదీర్ఘ సాహసఘనులు
మూల్గుచుచచ్చెడు ముదియోధవరులు
బాలునికన్నగొని భయమందిబెగడి
పారిపోయెడుపంద భటసమూహంబు 140

పారిపోవగలేక బ్రతుకుపైనాశ
బ్రతిమాలుచుండెడు బలనిచయంబు
లిటువంటిజగదంబు లెన్నడెరుంగ
మేలాగుపోదు మన్నేడ్చెడువారు
ఆలుబిడ్డలబాసి అన్నంబుకొరకు
వచ్చితిమినేల వ్రాసెనుమృత్యు
వనిదుఃఖమొందుచు నసురుసురంచు
వేగమెప్రాణముల్ విడిచెడువారు
బహుదినంబులు మేము పాలేరుచేసి
మునికోల్లలెల్లను ముంజూర్లదోషి 150

పణతులుదిట్టిన పడలేకవచ్చి
చచ్చుచునుంటిమీ సమరరంగమున
పారిపోనిచ్చిన బ్రదుకుదుమయ్య
అనిమొక్కుచుండెడు అతిదీనభటులు
బోయవారము మేము పూర్వంబునందు

బుజములకాయలు పూనికన్గొనుడి
పగవారుమముగని పారిపోవుదురు
మీకేమిభయమని మెలతనాగమ్మ
బాగుగానమ్మించి పంపవచ్చితిమి
జీవముల్ దక్కిన చిన్నలగలిసి 160

బలుసాకుదినియైన బ్రతుకగగలము
మీరుపిల్చినవేళ మేమరుదెంతు
మనియంజలియొనర్చి యపమానమొంది
మగసిరివిడిచిన మానహీనులుచు
వీలుచిక్కినరణ వీరులవదలి
పోయెడునట్టి దుర్బుద్ధియుక్తులును
చచ్చినవిధమున సమరోర్వియందు
పలుకకయూరక వ్రాలెడువారు
చనలేకభయమున చచ్చినవారి
మీదద్రోసుకయుండి మెదలనివారు 170

చచ్చినగజముల చాటునడాగి
పందతనంబున పడియుండువారు
పెండ్లాలదలచుక బిట్టేడ్చువారు
వల్లీకములమీద వసియించువారు
గడ్డిలోజొరబడి కదలనివారు
వ్రేళ్ళుచీకెడువారు వెన్నిచ్చువారు
(వెండ్రుకల్ విప్పక విదిలించువారు
నీవారమనిపల్కి నిల్చుండువారు
ఆయుధాల్ పడవైచి యలికెడువారు
పడలేకచతికిలబడి యుండువారు) 180

బవరంబులొగూలి ప్రాణజాలంబు
విడిచియుఖడ్గముల్ విడువనివారు
భయదమైయిబ్బంగి పరికింపరాక
సమరరంగము భయజనకమైయుండె

(బాలచంద్రుడు శాత్రువలంబులఁ
జక్కాడుట.)

కొందరువిలుకాండ్లు గుంపులుగూడి
బహుబాణములుమీద బరపెడువేళ
తమ్ములనందర తగనిల్వజేసి
పరిఘమొక్కటిచేత పట్టుకతూరి
తనువునబాణముల్ దాకకుండంగ
భ్రమణనైపుణ్యంబు బల్విడిజూపి 190

పరతెంచువిశిఖముల్ పాయగొట్టుచును
ఖడ్గమాడించుచు గర్జలానర్చి
అట్టహాసంబున నావిలుకాండ్ల
పైకేగిధనువుల భంగంబుచేసి
శింజినులెల్లను జిదురుపల్చేసి
తూణముల్ శరములు తుమురుగాగొట్టి
చుట్టుపేరెమువారి శూరతమెరయ
పండతరిగినట్లు వడిమేచులెల్ల
ఖండించుముజేర గ్రుక్కుననంపె
చొక్కచుప్పలవారు శూరతహెచ్చు 200

పంచుకపైకుర్కి పచ్చటసూచి
బాలుడువెననార్చి పకపకనవ్వి
తమ్ములుతోడు రాదంటయైతొడరి
కుప్పించిపైబడి గొడ్డండ్రతోడ
చెరకులునరికిన చెలువుఘటిల్ల
అలుగులనీలెల నన్నింటిదునిమి
శూలంబులంబొడ్చి సురియలగుమ్మి
గండ్రగొడ్డండ్రతో గనెలుగాగొట్టి
బాకులరొమ్ములు పరియలుచేసి
గదలచేళిరముల గడునుగొనర్చి

బాధించిపొట్టల పటిమచేజించి
కత్తులమేనుల కండలుడుల్చి
పంపించెజముజూడ బలములనెల్ల
సంగ్రామమీరీతి జరిగినవేళ
పారిరిమిగిలిన బంటులుగూడి
ఆవేళనరసిగు డధికకోపమున

(పారిపోవుచున్న సైన్యమునకు
నరసింహభూపతి ధైర్యవాక్య
ములు చెప్పట.)

పారెడువారికి బలుకంగసాగె
విరిగిపోవుట యిట్లువీరధర్తంబై
బాలురకనుగొని పరువిడనేల
మిమ్ముగాచీనవారి మేలెత్తజింప 20

(బలిమిమీనరములఁ బారురక్తంబు
రాజాన్నవర్ధిత రక్తంబుగాదె
ధూర్తులైన్యపునకు ద్రోహంబొనర్చి
నమ్మినరాజును నట్టేటముంచి
పోవుటయేనీతి పుణ్యాత్మలార
తనువులస్థిరములఁ ధనములుకల్ల
కీర్తియొక్కటి భువిఖలముగాకుండు
ధైర్యహీనత వీరధర్తంబుమాని
భంగురంబై మలభాండమైనట్టి
దేహంబుకొరకు సత్కిర్తిపోనాడి 30

విరిగిపోయెడునట్టి వెఱ్ఱులుగలరె
వీరసింహములకు వినుతినిగాంచు
సమరరంగంబులే సంచారవనులు
చచ్చినబ్రతికిన సౌఖ్యమచ్చటనె

బుద్ధులుచెడి పాటిపోవుదురేని
భుక్తిముక్తులు రెండుపోవునుదొలఁగి)
ననుబాసిపోవుట న్యాయంబుగాదు
తప్పనామరణంబు తలచెడిపార
మృత్యుదేవతవచ్చి మేనులనిల్చె
బంటుపంతంబులే పారిపోవుటలు

49

పరికింపపెండ్లికి వచ్చుటలేదు
సమరకార్యమునకై చనుదెంచినాము
వచ్చినకార్యంబు పరదలో గలిపి
బంధులుమిత్రులు పగవారునవ్వ
పోవుటనీచతపుట్టదన్నంబు

పోవద్దురాజాన పోయితిరేని
అనియిట్లుపల్కిన ఆబలంబెల్ల
పారిపోవకరోష భరితమై నిల్చె
బాలచంద్రుండంత భ్రాతలగూడి

(నలగామరాజు సైన్యంబు బాల
చంద్రునిపైఁ గవయుట.)

అట్టహాసముచేసె అరిసేనలపుడు
జడిసిగుండెలు వ్రీల చలనంబునొంది
ధైర్యంబువహించి దర్పముల్మీర
కదలుచక్రంబులు గండ్రగొడ్డండ్లు
పెద్దవిసురియలు భిండివాలములు
బల్లెముల్ కుంతముల్ పరుశూలచయము

50

కొనికరంబుల తీవ్రకోపులై వచ్చి
మిడుతలుమంటపై మిడిసిపడ్డట్లు
బాలునిదాకిరి భయదూరులగుచు
విక్రమాటోపత వెలసిబాలుండు

జలధిలోమందర శైలంబుతిరిగి

60

కలకనొందించిన కైవడిమీరి
కాలాగ్నిలోకముల్ కాలించినట్లు
దవవహ్ని విపినంబు దాఁగొన్నభంగి
మనుజులలోమారి మరిగినరీతి
శత్రుసైన్యంబుపై చయ్యనగదిసి
వారుప్రయోగించు పరశస్త్రవితతి
బహువిధంబులద్రుంచె భంగముగాగ
ఒకబంటునొకకాలు నొయ్యనబట్టి
యొకబంటుతోడవట్టి హుంకరించుచు
ఇద్దర ముగ్ధుర నేకకాలమున

70

కుంతంబులంజిమ్మి కూలజేయుచును
బాణంబులంగుచ్చి పట్టియెత్తుచును
కత్తులతోతలల్ గట్టిగానరకి
ప్రయ్యలైతనువులు పసుధపైబడగ
కటిదేశములయందు కత్తులువేయ
తునకలైభూస్థలి దొరగుచుచుండె
కుంతంబులెడ గ్రుమ్మికూల్చెడువేళ
నెత్తురుభూమిపై నిండుగపారె
ఎదురులేక సమర మీగతిచెల్ల
కనుగొనినరసిగు కంపంబుగదుర

80

తలయూచిశ్రీహరి దలచినెత్తుదిని
ప్రేలిడిముక్కుపై వెరగందికుంది

(బాలుఁడు శత్రుసైన్యంబులఁ జూప
కట్టుగఁ గూల్చుట.)

ఇతడుబాలుండని యేలాగుపలుక
శూరతదళముల నుడివడగొట్టె

ఇతనితో పోరుటకేదినాబలము
గ్రక్కునమాయన్న కడకేగుదెంతు
అనిభయంబుననేగె అవనీశ్వరుండు
తరువాతబాలుడు తనరోషవహ్ని
అధికమైజ్వలియింప ఆపగలేక
చిత్త్రంబుగాగూల్చె నేనలనెల్ల

90

కొందరభండించి కొందరదరిమి
గుదిగ్రుచ్చెకొందరగూల్చె కొందరను
సంగరమీరీతి జరుగుటకతన
భండనరంగంబు బయలగుచుండె
మదగజవృహంబు మావంతులపుడు
తివిరిధీరతతోడ దీక్షిల్పియార్చి
దట్టంపుశరవర్ష ధారలుగురియ
బాలచంద్రుడు కోపభరముతో అపుడు
అనుజులతోగూడి అధికవేగమున
కదిసిభండించెను గజసమూహమును 100

తునుమాడిదంతముల్ తుండెముల్ చేసి
కూలంబులంగ్రుమ్మి సురియలబొడిచి
పట్టినంబులగొట్టి బాకులమొత్తి
గదలచేకుంభముల్ ఘాతలుచేసి
చరణముల్ తెగిపడ శాతభిద్రముల
కొట్టినకూలెను కొండలరీతి
నినువీధిదేవతల్ వేడుకచూచి
ఆశ్చర్యమొందిరి హర్షంబులెసగ

(బాలచంద్రుండు నరసింహుని తల
యనుకొని వేరొకని తలగోసి
తండ్రియొద్దకుఁ గొంపోవుట.)

ఘనముగనొకపెల్ల గజముపై నెక్కి

పలనాటి—15

నేర్పుమైయొకడుండ నిర్భయుడగుచు 110

అనుజులనందర నటబుచ్చివచ్చి
కొదమసింహముమాడ్కి కుంభిపైదుమికి
పక్షమున్నాకున పడితోడపొడువ
వాలంబునకు వెళ్లి వచ్చెనుతిరిగి
కడగిగుంజగ నెత్తుకాలువలయ్యె
భండించిమదగజ ఘనహస్తకంబు
కూల్చెనుభూమిపై కొండచందమున
పైనరుడెవ్వడో భావింపలేక
నరసింగునీడనినమ్మి చిత్తమున
తమకంబుచేవాని తలతెగగోసి 120

తనచేతబట్టుక తమతండ్రికడకు
బాలుడువిచ్చేసె ప్రజ్వరిల్లుచుచు
సమరరంగముచూడ చక్కగనుండె
ఘనమైననెత్తురు కాల్యలైనిలిచె
తెగిపడ్డగజములు దీవులైయొప్పె
నరకినతురగముల్ నక్తంబులాయె
పొర్లాడుశిరములు బుద్బుదపటలి
(తెక్కిముల్ గొడుగులు డిండిరవితతి)
కలిగినపుచ్చముల్ కచ్చపరాజి
మేటినేత్రంబులు మీనవారంబు 130

దీర్ఘశిరోజముల్ తీరైననాచు
మెనడుచుమాంసంబు మించినబురద
తరచైనయీటెలు దర్శికరాళి
పొడియైనభూషణ పుంజంబులెల్ల
నైకతనిచయంబు సరవివర్జింప
ఇటువంటిరణరంగ మీక్షించికొనుచు
చనుదెంచిసోపాన సంయుక్తమైన

మేడమీదికి నెక్కి మేటివిక్రముడు
బాలుడాళిరమును బ్రహ్మకర్పించె
నాయకావలిజూచి నాయుడిట్లనియె 140

చెలువైననరసింగు శిరమిదికాదు
రహివెంతుశిరమాట గ్రహియింపలేక
చనుచెంచేనేమయ్యె జగదీశుతమ్ము
డైనట్టినరసింహు డన్నదగ్గరకు
తరలెనుబలముల తాడెత్తునంచు

తెలియలేవైతివి ధీరాగ్రగణ్య
అనిపల్కగాబాలు డాగ్రహమంది
వీరులకెల్లను వినతిగావించి
కడువేగమునవచ్చి కలిసెతమ్ములను

(ఇరుపక్షములవారు సంకుల
సమరంబొనర్చుట.)

అటమున్నెనరసింహు డధికబలమ్ము 150
తెచ్చుక మొన చేసె ధీరత నెదుట
మదగజంబులపైకి మత్తసింహంబు
లరుచెంచువిధమున ఆశ్చర్యలీల
పాజుపైనడచిరి బాలురార్వరును
ససుధేశుతమ్ముడు వారలజూచి

తనవారికెల్లను తానైగజేసె
క్రమ్మిరివిలుకాండ్రు ఘనులపైనపుడు
బాలుడు మొదలైన బాలవీరులను
నారులవిండ్లను నలినలి చేసి
తొనలునుబాణముల్ తునుకలు చేసి 160

వెరవకయుండిరి వీరులపైకి
కదిసిమూకలువచ్చి కదనమధ్యమున

సాంద్రవంశాటవి చందముదోవ
క్రమ్మిరిసాధ్వస కరముగనపుడు
తలకకవారలు ధైర్యంబునొంది
చేగదల్ త్రిప్పచు చెలగితిర్చుచును
కొక్కెరగుంపుపై కుప్పించియురికి
సాశ్వంబుడికొన్న చందముగాగ
కరులపైసింహంబు కదిసినరీతి
వ్యాఘ్రంబుగోవుల వడిదాకినట్లు 170

సేనలపైకేగి చెండాడిమరియు
చెక్కులముక్కుల చేతులమెడల
కన్నులవెన్నుల గడ్డాలతలల
ఘనమైనకత్తుల ఖండించిమించి
కుంతములంబొడ్చి కూలంగత్తోసి
చక్రసంఘముచేత చక్కుగాజేసి
రెదురెవ్వరును లేక యీతీరుసల్ప
చాపకట్టుగగూలె సకలబలంబు
అంతకంతకుయుద్ధ మగ్గలంబాయె
అప్పుడుబాలుడా యనుజులకనియె 180

దళముపైబోకుడి దట్టించిమీరు
కామేశుతమ్ముని కనుగొనివత్తు
అనుచునతడుబోయె నడుగుచురిపుల

(బాలచంద్ర నరసింహభూపతుల
ద్వంద్వయుద్ధము.)

అనుగుభూపతిపుత్రుడా నరసింహు
డెక్కడనున్నవా డేడిరావాడు
బాలచంద్రుడువచ్చు పటిమవీక్షించి
ధాకకుభయపడి డాగనోలేక

పందతసంబున సారెనోచెప్ప
డనివిచారించుచు ఆపుడుబాలుండు
గజముపైసింగంబు గమకించురీతి 190

పర్వతముననబిడ్డు పడ్డట్లుగాను
తగగంతుగొనెకాము తమ్మునిమీద
చుట్టున్న వారలు శూరతనపుడు
ఘనవరాక్రమముచే కదియంగజూచి
గరిమబ్రహ్మనిపట్టు ఘనకుంతమునకు
ప్రతివచ్చు * సామంత రాగోలపట్టి
కటియందుగట్టిగ కానెబిగించి
ఆంజనేయునిభంగి అటచొకళించి
కిలకిలనార్చుచు కేరళవిభుని
పొడిచిత్రోనెనువేగ భూమిపైబడగ 200

కర్ణాటభూమిశు కలనిలోజంపె
మాళవమహి నేలు మనుజేశుశిరము
చిదిమినట్టుగద్రుంపె చిత్రంబుగాగ
బర్బరధరణీశు బాహులనరికి
సమవర్తికడకంపె శౌర్యంబువెలయ
కరిపైనినుండిన ఘనునరసింగు
పైబడెసాహస పాటవమొప్ప
దంతినికవియించె ధరణీశ్వరుండు
బాలచంద్రుడు కోపభరముతో పిదప
తండ్రినిబోలిన తనయుడుగాన

కడుఉన్నతంబైన కరిపైకివడిగ
కుప్పించిదుమికి ఆకుపలయేశ్వరుని
బుజమునపొడిచెను భూమిశుడలిగి
ఐతాంబపుత్రుని అసిధారగొట్టె
తప్పించికొనియంత ధరణీశు నేనె

నరసింగరాజును నాయునిసుతుడు
కర్ణుండువిజయుండు కలహించినట్లు
వృత్తుడునింద్రుండు పెనగినభంగి
రామరావణులు పోరాడినరీతి
హెచ్చియుద్ధముచేసి రిరువురుజాము 20

విక్రమస్ఫూర్తిమై వెలయబాలుండు
కామునితమ్ముడు కదిసిరూపేళ
అంకుశంబునపొడ్యె అదిబాలచంద్రు
భేదింపజైటికి ప్రేవులువెడలె
బాలచంద్రుడురోష పాటవమొసగ
సామంతరాగోల చక్కగబట్టి
వక్షస్థలంబున వడితోడగుచ్చె
గాడివీపునవెళ్ళె గ్రమ్మన అలుగు
మొగలిపూభంగిని మొనచందమమర
అప్పుడు నరసింహు డాత్తనిశ్చలత 30

మాచెర్ల చెన్నుని మదిలోనదలచి
అనుగుభూతలనాథు నాశ్త్రలోనెంచి
శీలవృన్దాయుని చింతించిపొగడె
ఊర్ధ్వమార్గంబుల నొయ్యననెక్కి
బ్రహ్మరంధ్రంబున ప్రాణంబులేగ
కుంభికుంభముమీద కూలెనారాజు

(బాలచంద్రుండు నరసింహభూపతి
తలగోసికొని తండ్రియొద్దకేగుట)

కనిబాలచంద్రుడు కడుదుఃఖమొంది
వలగొనిముమ్మారు భక్తితోమొక్కి
అనుగుభూవరపుత్ర అంగజగాత్ర
ఉర్వీశతనయ అయోధ్యనివాస 40

మానదుర్యోధన మైలమ్మనుతుడ
 ఓతండ్రినరసింహ ఓరాజవిభుడ
 అపరాధిగాను నే నపకారిగాను
 పాపమించుక లేదు పట్టపురాజ
 మిమ్ముగట్టంద్రాళ్లు మీరె తెచ్చితిరి
 మీ పాలిమ్మత్యువు మెలతనాగమ్మ
 అలరాజుజంపిన అపగదీర్ప
 పట్టిచంపితిగాని పాపంబెరుంగ
 అనిభేద మొందుచు ఆయత్తపడుచు
 కత్తితోతలగోసి కరములబట్టి
 అనుజులతోనిట్టు లపుడువచించె
 నరసింగుతలనిత్తు నరనాథునెదుట
 ఇచ్చోటనిల్వడి యెచటికిపోక
 అనిచెప్పితమ్ముల నచ్చటనిలిసి
 ఒకచేతప్రేవుల నొయ్యననెత్తి
 సామంతరాగోల చంకనబెట్టి
 తనతండ్రి తావుకు తలగొనిపోయి

(నరసింహుని శిరస్సునుకనుగొని
 నాయకులు విలపించుట.)

సోపానములమేడ చులకగనెక్కి
 నాయుడుగనిలేచి నయముకన్నట్ట
 రసింగువచ్చెను నాయకులార

మీదురుకొందమటంచు నేతెంచిభక్తి
 నరసింగుశిరమును నమ్రతగొనియె
 తపనీయపీతిపై తలయుంచిమంచి

గంధముకస్తూరి కలయంగలది
 తగటుపచ్చడముపై తలయుంచిపిదప
 కొలువెల్లమొక్కిరి కోపంబులణచి
 బ్రహ్మన్నయునుమొక్కి వాక్రుచ్చెనిట్లు
 బావలజూచితే ప్రాణంబువిడిచి
 మరదులజూచితే మరణంబునొంది
 తమ్ములజూచితే దైవముగలసి 70

ఘనదేవభవనముల్ కట్టించినట్టి
 ధర్మ సేనుండు మీతండ్రిపాదముల
 కడకేగమికిట్లు కారణమాయె
 * అనుచుశోకమునొందె అనఘుడుబ్రహ్మ
 విలపించు ఆతని విధమువీక్షించి
 తనమదిభేదంబు తాబట్టలేక
 నరసింగుశిరమును నయముగబట్టి
 కన్నులఅశ్రువుల్ గడ్డానజార
 ప్రబలశోకముపొందె బాదన్నరౌతు
 తండ్రిచచ్చినవెనక దంటయేకూర్చి 80

ఉండమికొన్ని నా భర్తీశతనయ
 వెగటుమృత్యువునున వెంబడిబడియె
 చెన్నుడుకులమును చెల్లించెనేటి
 కనిబాదరాహుత్తు డడలెచింతించి
 కొమ్మరాజువగచె కొలువెల్లనడలే
 సుంకర్లువగచిరి శూరులేడిచిరి
 గండువారలవంత ఘనమయియుండె
 కమ్మవారందరు కడుచింతపడిరి

* [రావణమృతిప్రకరణంలాని

“శోకవేగపరితాపా విలలాప విభీషణః”

“శరణాంతాని వైరాగి”

అనే రామాయణోక్తులు ఇట్లాటినందర్భావ్నే తెలుపుతున్నవి.]

(బ్రహ్మనాయుడు బాలచంద్రుని
కృత్యంబులఁ దెగడుట.)

నాయుడాతరికూర్చి నందరుజూచి
రమ్మనినినుపిల్వ రాజంపలేడు
వచ్చియురకయున్న వాడవు కావు
చూరకొంటివిసేన శూరుడవగుచు
చెల్లెబోసీవిట్లు చేసిన క్రమము
విభునకు సేనకు విధివైతివకట

90

(బాలచంద్రుడు బ్రహ్మనాయుని
కపటకార్యంబుల నెన్నుట.)

అనిపల్కవినిబాలు డతులకౌద్రమున
పలికెనందరువిన బ్రహ్మన్నతోడ
వెడవెడయెడ్పులు వేగచాలింపు
కొల్వులలోమామామకొమ్మభూపతికి
అలరాజుపగకయి ఆప్పగించితివి
సీస్వభావంబింక నేవివరింతు

100

పోగొట్టితివికోడి పోరునభూమి
నినునమ్మివచ్చిన నీమేనమరది
ప్రాణంబుకొన్నట్టి పాపాత్మకుడవు
చెలుపుచూడగబంప చెవులరాయనను
చండకర్తుడవయి చంపించితీవు
ఘనువేంకజోదును కలనికిబంపి
మందలోచంపితి మాయయొనర్చి
యింటువంటిసీచేష్టలెన్ని వర్ణింతు
అనినమాటలు బ్రహ్మ కలుగులైతోచి
బాలచంద్రునికనె ప్రకటముగాగ

110

వెన్నిచ్చివచ్చితి విమతులకీవు
వెన్నిచ్చివచ్చెడు వీరుడగాను

సుమ్మనిపల్కిన శూరవాక్యములు
విదితమైతోచెను వీరులకిప్పు
(బాలచంద్రుడుమగిడిరణంబునకేగి
అనుజులతోఁ గలనిలో నొరగుట.)

డనబాలచంద్రుడ హంకారగరిమ
తెంపుచేకలనికి తిరిగిధైర్యమున
రయముగనేతెంచి రణములోనిలిచె
అప్పటిరణకర్త మలవియేపొగడ
వాణీశుడైనను వర్ణింపలేడు
కమ్మరకాచన్న కడుశౌర్యఘనుడు

120

కాంతీంచీతన పాలి కామాక్షీదలచి
పరదళంబులమీద వ్రాలిఖండించి
కడసారిమృతినొంది కలనిలోగూతె
శత్రుసైన్యమునకు సమవర్తియైన
మంగలకులమల్లు మహితవిక్రముడు
తురగసంఘంబును తునుకలుచేసి
కదనంబులోబడి కాలునిజేరె
కోరాడుచుండిన కుమ్మరపట్టి
విశ్రుతంబుగజాత వేదునిబోలి
పరదళవిసినంబు భస్మంబుచేసి

130

గురుదేవతలమది గూర్చిప్రార్థించి
హతశేషభటులచే అనిలోనమ్రొగ్గె
చాకలచందన్న సాహసాధ్యుండు
పాతాళగంగను భావమందుంచి
ప్రకటధైర్యవిలయ పవచునిచేత
దుష్టశత్రువులను తూలికలట్లు
ఆకాశపథమున కరుగంగజేసి
బవరంబులోవ్రాలి ప్రాణముల్ విడిచె
సమరంబులోజొచ్చి చలనంబులేక
బాలునిఅనుజుడ బాహుబలుండ

140

అనిచెప్పికోంచు బిట్టడరిరోషమున
పేరైనదళముల పెల్లుగబొడిచి
గడలమూకలజొచ్చి ఖండముల్ చేసి
బల్లెపువారిని భంగంబొనర్చి
తురగాలిపైకేగి తుమురుగాగొట్టి

మదదంతిచయముల మరణమొందింది
తరచుగాయంబుల తాళగలేక
మాచెర్లచెన్నుని మదిలోదలంచి
వెలమలదోర్నీడు విడిచెప్రాణంబు
తమ్ములపాటంత తప్పకచూచి

150

బాలుడురోషంబు పట్టగలేక
చండవిక్రమమున సాహసంబెసగ
ప్రేలాడుప్రేవులు వేగమెపెరికి
గంగధారంగల్పి కలనికివచ్చి
తమ్ములదలచుక తావిలపించి

మిముబాసియుండుట మేరయెనాకు
నాదురాకడమది నమ్ముడిమిర
లనిచాటిచెప్పుచు ఆయుధభూమి
నిర్భయవృత్తిచే నిలిచెబాలుండు
కనుగొనిపరసేన కడుభీతినొంది

160

మృత్యువుతరుముక మీదికివచ్చె
ఎట్లుజీవించెద మీతనియెదుట
అని పారిపోయెడు నా సేనజూచి
పోవద్దుభటులార పుణ్యకాలంబు
చనుదెంచెదేవేంద్ర సభకేగవలెను
మీరెల్లనిలువుడి మేలిమిగనుడి
అనిపల్కవారిలో నధికవిక్రములు

చొక్కచువ్వలవారు కూరులైమించి
వచ్చుటగనుగొని వడిమిరనెదిరి
ప్రబలయుద్ధము చేసి బాలచంద్రుండు 170

చాపకట్టుగూల్చె సకలనైన్యంబు
ఆసమయంబున ఆతులసాహసులు
కుంతంబులంబూని కోయనియార్చి
గదలువంచుకవచ్చి కదిసిరిబాలు
వెరుకడ్డువేయక విక్రమాధికత

ఆలుగులపైవ్రాలె వితాంబసుతుడు
గుచ్చిపట్టిరియెత్తి గురుశౌర్యఘనుని
వేంచేసిదినియందు వీరులగలనె

అంతటభాస్కరు డస్తాద్రికేగ
సాంద్రమైచీకట్లు జగమున గ్రమ్మె 180

జంగమస్థావర సకలవస్తువులు
కాటుకపట్టిన కైవడినొప్పె
సత్యంబుగా చరాచరమైనజగము
విష్ణుమయంబన్న వేదవాక్యంబు
నిశ్చయంబాయెను నీలిమనంది

శివుడేడి కైలాసశిఖరంబు నేది
సోముడువృషభంబు సురనదియెడ
యెక్కడికేగనో యెరుగరాదంచు
సంశయస్వాంతయై కైలజవెదకె
ఇభమునుగాక యింద్రుడువెదకె 190

వాణిని వెదకెను వనజాసనుండు
తెలియకయారీతి దేవతల్లె
చెలగిరి విభ్రాంతచిత్తులై అపుడు
ఆతులముదంబున ఆసమయమున

(యుద్ధరంగమున విశాచగణములు
స్వేచ్ఛావిహారములు సల్పుట.)

ఘనభూతభేతాళ గణములుగూడి
సమరరంగముచూచి సంభ్రమమంది
తగవిచారించిరి తమమానసముల
ఎక్కడియుద్ధంబిదేమిచోద్యంబొ
యితకాలంబయ్యె నెరుగమెయహహ
అనివెరగందుచు నాశ్చర్యపడుచు 200

కలనుగాచుకయున్న కాళినిజూచి
మీదయచేతనే మేముతనియగ
అధికభోజనమాంస మబ్బెరుమాకు
అనిమ్రొక్కితేన్నుచు ఔత్సుక్యమడర
బాలుడుమనపాని పరమేశ్వరుండు
చేయంగ ఆతడిట్లు సిద్ధించెమనకు
అనికొందరాడినా రానందగరిమ
నాయకురాలైన నాగమ్మనుండి
మనకాంక్షతీరెను మాటలకేమి
అనికొందరాడిరి హర్షంబుమీర 27
నిబ్బంగిమెచ్చుచు నింతులుతమరు 10

*చల్లులాడుచురక్త సాగరమందు
ముసుగుచునీదుచు మూకలుగట్టి
జలకమాడిచెదరి చౌకలిరిపుచును
కుప్పించిదుముకుచు గొబ్బినమునిగి
దూరానదేలుచు దూగివచ్చుచును
మనమెక్కిసోలుచు మరిస్త్రుక్కిపడుచు
ఎవ్వరురామీద నెక్కినవారు
దిగిరారతులువ మర్దించెద నిన్ను
అనివెక్కిరించుచు హాస్యమొనర్చి 20

భటకళేబరములు పట్టుకవచ్చి
చచ్చినగజముల సాధించినిల్చి
కదనమాడుమటంచు కత్తులబొడిచి
పడియున్నగజముల పైనిగూర్చుండి
అంకుశంబులతోడ నదలించువారు

వాజీశపంబుల పడిమీరనెక్కి
చబుకులగొట్టుచు చనుమనువారు
గజములవాజుల కాలిమానుసుల
పట్టుకవచ్చి ఆపాఘోధియందు
ఘనమైనసేతువు కట్టుదమంచు 30

* [యుద్ధరంగపు రక్తాదులందలి సక్తిని రాక్షసికి రాక్షసుడికి ఈతీరుగానే

“అరే రుధిరప్రియ, ఓదృశోఽపి నామ హతనరగజతురఙ్గమశోగితవసాసముద్రదుఃసజ్జరే సమరే
పరిభ్రంత్వం పిపాసితోఽసీత్యాశ్చర్యమాశ్చర్యమ్ ॥” (వే.) (తా.)

“రుధిరప్రియ, గృహణీతద్వస్తిశిరఃకపాలసజ్జితమగ్రసంసోపదశమ్ । పిబ శోగితాస-
వమ్ ॥” (వే.) (తా.)

అని మొదలైనమాటలతో భట్టనారాయణుడు తననాటకంలా ప్రవేశకంలా కన
బరుస్తాడు.]

సంతోష మొందెడుశాకినీగణము
 గుండెలునమలుచు గుంపులుగూడి
 పెల్లుగ పాడెడు పెద్దధాకినులు
 ఎదురు మాకెవ్వారలీయుద్ధభూమి
 మిగిలినదళముల మీరిమర్దింప

 క్రొత్తునెత్తురుమాకు గూడునటంచు
 బొబ్బలుపెట్టుచు బొండుగల్ దినుచ
 హంకారమండెడు హాకినీచయము
 దిక్కులనంతట తేజంబుహెచ్చ
 మిణుగురుల్ రాల్చుచుమింటికిజనుచు

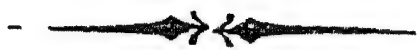
 కూడిపర్వులుపెట్టు కొరవిదయ్యములు
 పారిపారి ఆయుద్ధభూతలమందు

విహరించియీగతి వేడుకకొలది
 తమనెలవులుచేర తామేగిరపుడు
 సకలజనంబులు సంతసమంత
 భానుండుపూర్వాద్రి వైకేగుడంచె
 ఘురుడైన శ్రీనాథ కవిరాజరాజు
 చెన్నునికృపచేత చిత్తముప్పొంగి
 బాలునివిక్రమప్రావీణ్యమెల్ల
 జరులకువివరించె సక్తితోదీని 50

 పాటించి చదివిన వ్రాసినవినిన
 బాధులు పుత్రులు పౌత్రులు హెచ్చ
 (సకలశుభంబులు సమకూరుచుండు)
 శ్రీయు ఆయుస్సుచ స్థిరముగాగలుగు. 54

బా ల చ ం ద్ర యు ధ్ధ ము

స మా ప్త ము.

ద్వితీయభూమికయందలి సంజ్ఞావాచకాదుల

అనుక్రమణిక.

అ.

అగస్త్యవిద్య 48
అగస్త్యుడు 85
అజవిలాపం 11
అనపోతుభార్య 1
అనాంధ్ర 39, 50, 51, 52, 53, 87
అనార్య 64, 65
అనుగురాజు 10, 39, 74, 75
అన్నాప్రగడ 47
అప్పకవి 26
అప్పదండనాథుడు 45, 46
అప్పయ్య దీక్షితులు 3
అభారతీయ 76
అభినవగుప్తపాదుడు 23
అభినవగుప్తుడు 1
అమరుడు 7
అమెరికా 45
అయ్యంగార్ 76
అయ్యగారు
అయ్యపంతులు 76
అయ్యవారు
అయ్యర్ 76
అరవ 3, 37, 39, 77, 87
అరసు 43
అర్జున 54
అలరాజు 8

అలహాబాదు 73

అశ్వత్థామ 62

అహోబలక్షేత్రం 87

అహోబలపండితుడు 16, 17, 30

అళగర్ 81

ఆ.

ఆంధ్ర = చాళుక్యులు 40 శులు 40
దేశం 35, 39, 40, 43, 44, 48,
49, 52, 71, 72, 79, 84, దేశపు
దుర్గాలు 49, 51 నాథుడు 42, పురీర
మణులు 42, రాజులు 40 వాఙ్మయం
36, సామ్రాజ్యం, 40, 42, 50.

ఆంధ్ర మేఘసందేశం 18

ఆంధ్ర 59

ఆదినారాయణశాస్త్రి, పంచాగ్నుల 18

ఆనందవర్ధనుడు 15, 23, 29

ఆనందకౌల 49

ఆనుశాసనికపర్వం 30

ఆముక్తమాల్యద 81

ఆరువేలనియోగి 85, 47

ఆరువేలవంశ 46

ఆర్య 81

ఆర్వేల్లి నాయురాలు 72

ఆళ్వారు 71, 87

ఇ.

ఇంగ్లాండు 76

ఇంగ్లీషు 12

ఇటలీ 67

ఇడ 49

ఇండియన్ ఆంటిక్వరీ 2

ఇంద్రుడు 66

ఇలాపుత్రుడు 57

ఈ.

ఈడిగ 75

ఈశ్వరుడు 84

ఉ.

ఉచ్చాటని 41

ఉజ్జయిని 58, 59, 71, 90

ఉత్తరభారత 34, 37, 39, 72, 73,
76, 87

ఉత్తరహరివంశం 88

ఉదయన 33

ఉదయనాచార్యులు 86

ఉద్యోగపర్వం 24

ఉపనిషత్తులు 48

ఉపేంద్రుడు 40

ఊ.

ఊర్వశి 56, 57

ఋ.

ఋక్కు 38, 57, 76

ఋక్సంహిత 56

ఋగ్వేదం 66, భాష్యం 67

ఐ.

ఐతరేయబ్రాహ్మణకథ 39

ఐతాంబ 54

ఓ.

ఓరియంటల్ రిసర్చి ఇన్స్టిట్యూట్ 24

ఓరుగంటి 40, 42

క.

కణాదుడు 23

కనకగిరి 50

కన్నడం 5

కన్నడభాష 42

కన్నమనీడు 53, 66, 71

కపర్ది 48

కంపరాయలు 44

కమ్మ 75, 76

కరాలపాడు 2

కర్ణాటదేశం 2

కర్ణుడు 5

కర్తవాదం 85

కర్ణాటి 59

కర్పూరమంజరి 15

కలకత్తా 70

కల్యాణం 73

కళాపూర్ణోదయం 83

కళింగ 51

కాకతీయ 40, 41, 42, 48, 50, 51, 87

కాకతివీరరుద్ర 41

కాటమరాజు 51, 78, 79

కాటయవేనారెడ్డి 37, 42, 50

కాత్యాయనుడు 21

Katyana-Latyana 21

కాంతిమతి 82

కాదివిద్య 48

కామకళావిద్య 48

కామభూపాలసుత 1
 కామసూత్రం 19, 61
 కామాక్షి 82, 83, 85
 కామేశ్వరి 48
 కారెంపూడి 2, 66, 93
 కార్తికమాసం 74
 కార్తెలు 70
 కాలాముఖ 40
 కాశీ 59, 90
 కాశీఖండం 36, 85
 కాశ్మీరదేశం 49, 50
 కాళిదాస 8, 35, 36, 38, 51, 58, 69,
 72, 84
 కీచకుడు 32
 కీచకవధ 30
 కిషక్ ప్రసాద్
 క్రీడాభిరామం 72
 కుంతి 54
 కుమారసంభవం 10
 కుమారధూర్జటి 43
 కుమారిల భట్టాచార్యులు 3
 కుమారస్వామి 41
 కుమారిల 43
 కులశేఖరుడు 86
 కులార్ణవ తంత్రం 49
 కుసుమాంజలి 76
 కృతయుగం 48
 కృపుడు 72
 కృష్ణ 65, 66, 91
 కృష్ణస్వామి ఆలంపూరు 95
 కృష్ణమిత్రులు 13
 కృష్ణయజ్ఞు 66
 కృష్ణరాయ 43

కృష్ణరాయ గ్రంథమాల 52
 కృష్ణలీలాతరంగిణి 38
 కేదారం 90
 కైలాసనాథకాల 49
 కైలాసనాథుడు 82
 కోంకణుడు 42
 కొండయ్య 93, 94
 కొండవీడు 46
 కొండువీడు 49
 కొమ్మరాజు 9
 కోనసీమ 74
 కోమటి వేమారెడ్డి 37
 కోమలవల్లి 82
 కౌటిల్యుడు 58
 కౌటిల్యమతం 60
 కాల 49
 కాళికగోత్రులు 47

ఖ.

ఖర 70

గ.

గంగాదేవి 44
 గంగాస్తోత్రం
 గజపతి 5
 గణపతి దేవుడు 41
 గణపేశ్వరదేవాలయం 40
 గణికాధ్యక్షులు 60
 గంధయుక్తి 61
 గాంధారి 19
 గాంధీ 77
 గ్రీసుదేశం 67
 గుజరాతి 42, 89
 గుంటూరు 47
 గురిజాల 8

గుణభూషణ 95

గృధ్ర గోమాయుసంవాదం

గోకర 84

గోక్తే 77

గోద (ఆండాల్) 81

గోపమంత్రి 44

గోపిక 69

గోణికాపుత్రుడు 19

గోనర్దయుడు 19

గోసంగులు 71

గౌతమనది 41

గౌతమి 50

చ.

చంద్ర శేఖరమంత్రి కొమరవోలు 95

చంద్రగుప్తుడు 53

చంద్రిక 79

చంపువు 74

చలపతి 95

చల్లగుండ్ల 2

చాకలి 71

చాపకూడు 72

చామరాజ అరున్ 43

చాళుక్య 40

చితాపుఖానుడు 44

చింతపల్లి రెడ్డి 9

చిత్ర సేన 61

చిదంబరక్షేత్రం 85

చిన్న అమ్మవారు 78

చిలకలూరి పేట 47

చిరుమామిళ్ల 91

చేది చేశం 73

చెన్న కేశ్వరస్వామి 70

చెన్నపురి 93

చైతన్య 87

చోళ 40

జ.

జగన్నాథుడు 44

జగన్నాథక్షేత్రం 86

జనకుడు 69

జపాన్ 71

జంపె 79

జబలాపురం 74

జబ్బల్పూరం 74

జంభనాపురి 74

జమదగ్ని 74

జయమంగళుడు 60

జలధిసోముడు 66

జానపాటి 2

జోగి సోమయాజి గంటి 21

జైమిని 22

త.

తంత్రాలోకం

తంత్ర వార్తాకం 43

తంబళులు 3

తమిళ 61

తమ్మయ్య సారంగు 64

తాండవ 79

తాంత్రికమతం 66

తాంత్రికమీమాంస 3

తామ్రపర్ణి 82

తార 64

తిక్కన 24

తిమ్మన్న 44

తిమ్మమంత్రి 43

తిమ్మరుసు 43

తిరుపతి 87

తిరుమల 87

తిరుమల దేవరాయలు 43

తిరువళ్లి క్కేణి 86

తిలక్ 77

తుహినగిరి 82

తేలుగు 36; భూమి 38, దేశం 50

తైత్తిరీయ 95 బ్రాహ్మణం 67

త్రిపుట 79

త్రిపుర 74

త్రిలింగ 41

త్రివేది 48

త్రిశిర 70

త్రిలింగ 35

ద.

దండి 1, 7

దత్తకుడు 61

దక్షిణభారత 37

దక్షిణరాధా 40

దాక్షి 19

దుర్గామల్లేశ్వరస్వామి 2

దుర్యోధనుడు 65

దుర్గిలక్ష్మి 1, 91

దూషణ 70

దేశపద్యం 36

దొడ్డనాయుడు 75

ద్రవిడ 38

ద్రవిడులు 3

ద్రావిడ 52

ద్రోణుడు 72

ద్రౌపది 31, 32

ధ.

ధనంజయుడు 58

ధనుర్దాసుడు 81

ధర్మరాజు 52

న.

నకుల 54

నన్నయ 3

నయినారులు 14

నర్మద 73

నలగామరాజు 8

నలగిరి 71

నల్లసిద్ధదేవుడు 51

నాట్యం 61

నాగార్జునుడు 91

నాండిల్ల 44, 45

Nandilla Gopa 45

నాదిండ్ల 41

నాదెండ్ల 44

నాదెండ్లగోప 1, 44, 45

నామాంతాలు 75

నాయుడు 75

నాయనింగారు 76

నాయకురాలు 9

నారదుడు 84

నారాయణతీర్థులు 38

నారాయణరావు చిలుకూరి 21

నార్సమతం 71

నాలాయిరం 38

నాస్తికులు 86

నిష్ఠులయేరు 72

నియోగి 75

నిరంకుశోపాఖ్యానం 62

నిర్ణయసాగర 44
 నీడు 75
 నృత్యం 61
 నృసింహుడు 69
 నెల్లూరు 88
 నేటికాలపుకవిత్వం 27
 నైజాం 2, 93
 నైషధం 11

ప.

పంచాగ్నివిద్య 48
 పంజాబీ 52
 పంచదశాక్షరి 48
 పంచములు 71
 పంచశతికారుడు 82
 పతంజలి 19
 పంతుళ్లు 76
 పద్మ 1
 పద్మపురాణం 85
 పరాశరభట్టు 81
 పరమానందాయశిష్యులు 53
 పరశురాముడు 69
 పర్యంకవిద్య 48
 పల్నాటిపీఠచరిత్ర 2
 పల్నాటిసీమ 3
 పల్నాడు 72, 89
 పల్లవులు 40
 పాంగ్యం 72
 పాటలీపుత్రం 61
 పాణిని 8
 పార్వతీపరమేశ్వరులు 11
 పార్థసారథి
 పారిజాతాపహరణం 65

పాలమాచాపురి 74
 పాలీ 13
 పాశ్చాత్యులు 45
 పింగళ 49
 పిచ్చయ్య 2
 పిచ్చికుంట 37
 పిడుగు 72
 పితాపురం మహారాజ 92, 93
 పినవీరన్న పిల్లలమర్రి 7
 పికాచ 66
 పిళ్ల 76
 పుణ్యానందులు 48
 పురాణ 55
 పురాణనామచంద్రిక 17
 పురుషోత్తమక్షేత్రం 86
 పురూరపుడు 56
 పెందోట 91
 పెరుమాళ్ల రాజు 75
 పేరుభట్టాత్తజుడు 1
 పైశాచి 45
 Paisaci 45
 ప్రతాపరుద్రీయం 1
 ప్రతాపరుద్రుడు 42
 ప్రద్యోతుడు 71
 ప్రబోధచంద్రోదయం 18
 ప్రబోధచంద్రోదయ వ్యాఖ్య 41
 ప్రశస్తపాదభాష్యం 43
 ప్రహ్లాద 1
 ప్రాథదేవరాయులు 43

బ.

బలరాముడు 69
 బసవపురాణం 36

బంగారుతాటితోపు 71
 బంగారీ 37, 42, 52
 బాణుడు 13, 15 90
 బాధవ్య 61
 బాలచంద్రయద్ధం 2
 బాలచంద్రుడు 31, 10
 బాలుడు 1
 బీలసాని 72
 బీభత్స 84
 బుద్ధచరిత్ర 2
 బుద్ధ భగవానులు 13
 బెజవాడ 2
 బెనర్సీ 66
 బెల్లంకొండ 50
 బేమలు 76
 బొబ్బిలి 33, 75
 బోయ 76
 బాద్ధ 86
 బ్రాహ్మ 44
 బ్రహ్మనాయుడు 8, 9, 10
 బ్రహ్మ 29
 బ్రహ్మచారి 46
 బ్రహ్మణ 46, 47, 67, 71, 72, 76
 బ్రహ్మణ శ్రమణకన్యాయం 40

భ.

భగవంతుడు 81
 భగవద్గీత 16, 28, 30
 భట్ట 67, 76
 భట్టనారాయణుడు 65
 భట్టుమూర్తి 43
 భరతవంశం 55
 భరతుడు 37
 భర్తృహరి 17, 18
 భవభూతి 18

భవిష్యద్రాశీతిహాసం 70
 భాగవతం 17
 భాగవతులు 88
 భానుమతి 65
 భారత 35, 37, 52, 54, 55, 67, 70,
 73, 79, 80
 భారతీయ 6, 9
 భారతం 6, 9, 11, 16, 28
 భారతవర్షం 13
 భీభత్స 84
 భీమ 56, 64
 భీమఖండం 35
 భీముడు 30
 భోగశుల్కం 62
 భోగ్యగణిక 62
 భోజరాజీయం 19

మ.

మంగలి 71 75, 76
 మణిమేఖల 61
 మత 80, 81, 85, 87
 మంత్ర 48, 68
 మంత్ర 47, 49, 76
 మదనగోపాల్ 95
 మందడగ్రామం 40
 మత్స్యపురి 74
 మదరాసు 12 94
 మధుసూదనకాలశాస్త్రీ 49
 మధుర 81, 82, 85
 మద్దులేటిస్వామి 78
 మంధర 9
 మధ్యమగణిక 60
 మద్రాసుయూనివర్సిటీ 20
 మనువు 67
 మనుచరిత్రం 6, 7, 8, 24

మనుస్మృతి 20
 మన్మథుడు 68
 మమ్మటుడు 1, 8
 మరాటి 52
 మలయపర్వతం 83
 మలయస్త్రీ 50
 మల్లన్న 46, 47
 మల్కిభరాం 44
 మలిదేవరాజు 8
 మల్లికార్జున 90
 మల్లి నాథుడు 40, 48, 44, 59
 మహమ్మదీయ 42, 52, 65, 70, 71, 72
 మహాంతు 87
 మహాభారతం 7, 8, 10, 17, 29, 31
 మహాకాళి 66
 మహాభాష్యం 68, 85
 మహారాష్ట్ర 59
 మహారాష్ట్రుడు 42, 77
 మహావీరుడు 70
 మహావ్రతం 56
 మహావీరచరిత్రం 17, 18
 మహీధరాత్మజ 1
 మహేశచంద్ర 33
 మహేంద్రాద్రి 51
 రాగధి 45
 lagadhi 45
 హాథుం 20
 మాచెర్ల 2, 79, 86, 88
 మాంచాల 9
 మాతృక 62
 మాదయ్యగారి మల్లన 43, 45
 మాధవుడు 54
 మార్కండేయ పురాణం 20

మార్కండేయుడు 30
 మాహిష్మతి 73
 మాళవికాగ్నిమిత్రం 18
 మిరాళిదారులు 48
 మినాక్షి 77, 82
 మీమారిసకులు 85
 మీరాబాయి 78
 ముసలప్పనాయుడు దిగుమర్తి 91
 ముక్కుతిమ్మన్న 50
 ముఖర్జీ 76
 ముద్రారాక్షసం 53
 మూకుడు 85
 మూలాధారం 49
 మృచ్ఛకతిక 58
 మృదంగం 61
 మృక్షఘటి 17
 మొదలియూర్ 77
 మొహరం 70
 మేఘుడు 59
 మేధాటిలి 21
 మేధాతిథి 21
 Medhatithi on Manu 20
 మేచ్చ 79
 మైసూరు 43
 య.
 యానాది 76
 యామున 87
 యతి 83
 యవ్యప్రభువు 46
 యతిభ్రంశం 35, 36
 యల్లమంత్రి 46
 యవన 44, 85
 యక్షగానం 38, 79
 యుద్ధస్తంభం 66

యూరోపు 47, 70

యెరుకలసాని 66

యెర్రాపెగ్గడ 2

యేకావళి 43

యేకవీర 26

యోగశాస్త్ర 68

ర.

రగడ 79

రఘువంశం 8, 10, 11, 19

రఘువంశఖండం 95

రణతిక్కన 51

రత్నాలపేరిచేవి 9

రమపురి 66

రష్యా 80

రసదోషం 33

రసాభాసం 33

రాఘవమ్మ 77

రాజశేఖరుడు 1, 15

రాజరాజనరేంద్ర గ్రంథాలయం 52

రాధాకృష్ణ 23

రాధాకృష్ణులు 53

రామానుజీయులు 14, 15

రామాయణం 7, 8, 9, 10, 31

రామ 70, 84

రామయ్య జయంతి 93

రామచంద్రపురా గ్రహారం 47

రామదాసు 87

రామనాథం 77

రామమ్మ 77

రామస్వామి 17

రామలింగారెడ్డి 76

రాయలసీమ 52

రాయలు 76

రావణుడు 31

B

రావు 75, 76, 77

రావుపంతుళ్లు 76

రావునాయుళ్లు 76

రాక్షసులు 40, 50

రుద్ర 69

రుద్రయ్య కంసాలి 63

రుద్ర దేవి 50

రూపాజీవ 56, 60

రెడ్డి 42, 43, 50, 75, 79

రేవా 74

రోహిత 1

ల.

లలిత 85

లక్ష్మ్యఖండం 95

లక్ష్మయ్య 77

లక్ష్మి 81, 85

లాటి 59

లాట్యాయనుడు 21

లాత్యాయనుడు 21

లాస్య 79

లాహోరు 44

లింగాపురం 91

లీలాశుకుడు 88

లోపాముద్రావిద్య 48

వ.

వంగ దేశం 39, 70

వర్ధనుడు 1

వత్సరాజు 59, 71

వర్ణాధికారసామ్యం 71

వర్షులు 76

వల్లభ 44, 87

వసంత సేన 58

వసుచరిత్ర 6, 24

వాక్యప్రదీపం 17
 వాక్యపదీయం 17
 వాణి 1
 వాత్సర్యయనుడు 19
 వాలి 64
 వాల్మీకి 64, 65, 84
 వాసవదత్త 59
 Walter Eugene Clark 45
 విక్రమార్క 38
 విజయనగరం 43, 44, 57, 52, 65, 87
 విజ్ఞానపీఠం 85
 విద్య 48
 విద్యాధరుడు 43
 విద్యానాథుడు 7, 35, 40, 41, 48
 విద్యారణ్యభాష్యం 56
 విద్యారణ్యులు 48
 విద్యాద్రి 42
 వినుకొండ 46, 50
 వినికోండు 46
 విన్నకోటపెద్దన 40
 విమర్శరూపిణి 48
 విరాటపర్వం 33, 34, 24
 విశ్వావసు 15
 విశ్వనాథం 77
 విశ్వనాథుడు 63
 శ్వేతశ్వరశైవాచార్యులు 40
 శ్వేతాంబుడు 91
 విష్ణు 7, 40, 44, 64, 69, 81, 82, 88
 విష్ణుచిత్తుడు 86
 విన్సెంట్ స్క్విత్తు 73
 వీణ 61, 83, 84
 వీర 37, 38, 50, 64, 66, 67, 68, 69,
 70, 71, 72, 73, 78, 79

వీరచరిత్ర 35, 36, 38, 39, 41, 43, 47,
 49, 51, 54, 64, 72, 73, 74, 86
 వీరచారిత్రం 1, 2, 9, 11
 వీరభద్రరావు చిలుకూరి 74
 వీరభద్రుడు 69, 74
 వీరరాఘవ 70
 వీరేశలింగం కందుకూరి 6, 18
 వీరయ్య, పెద్దిభట్ల 3
 వీరభద్రయ్య 93, 94
 వీరరుద్రభూపతి 42
 వీరవైష్ణవులు 88
 వీరశైవులు 88
 వీరసేన 61
 వీర్యశుల్క 69
 వెలగపూడిమఠం 40
 వెంకయ్యనాయుడు 91
 వెలనాటి చోళుడు 40
 వెలమ 75, 76, 78
 వెలుగోటి 79
 వేంకటగిరి, 75, 79
 వేంకటేశ్వరశాస్త్రి వావిళ్ల 95
 వేంకటరామన్ 77
 వేంకటరామశాస్త్రి కల్లూరు 17
 వేంకటాధ్వరి 15
 వేంకటప్పయ్య 2
 వేంకటాచలాలయం 87
 వేంకటరాయశాస్త్రి వేదం 18
 వేణీసంహారం 64, 65
 వేదవల్లి 81
 వేదభాష్యం 48, 66
 వేదాంతదేశికులు 85
 వేమన 36, 59, 64, 24
 వేముల 1

వేశ్య 55, 56, 57, 58, 59, 60, 51,
62, 63

వేశ్యమాత 62, 63, 64

వైష్ణవులు 10, 14

వ్యాసుడు 29

శ.

శకుని 9

శంకరనారాయణ అక్కిరాజు 2

శంకరుడు 23

శంకరమ్మ 77

శతపథబ్రాహ్మణం 57

శబరస్వామి 22

శాబరభాష్యం 22

శాకుంతలం 11

శాక్తులు 22, 83

శాతవాహనుడు 40

శాంతిపర్వం 8, 30

శిల్పం 81

శివ 48 81, 82, 84, 88

శివపురి 66

శిశుపాలుడు 74

శీలం 78

శైవ 66, 82, 83, 84

శ్రీ 81

శ్రీకృష్ణుడు 54, 67, 69, 74

శ్రీగుణరత్నకోశం 85

శ్రీచక్రాధిదేవత 82

శ్రీనాథ 35, 36, 37, 43, 78, 3, 6,
11, 12, 16, 89

శ్రీపీఠం 48

శ్రీభాగవత 69

శ్రీరంగ 82, 83, 85, 86

శ్రీరామమూర్తి గురుజాడ 7

శ్రీరాముడు 69, 70

శ్రీవిద్య 48

శ్రీవిల్లిపుత్తూరు 86

శ్రీశైలక్షేత్రం 88

శ్రీహర్షుడు 56, 59, 83, 87, 90

ష.

షింటామతం 71

స.

సంజ్ఞాదేవి 20

సతి 81

సత్యభామ 61

సప్తాక్షరీమంత్రం 41

సమాహ్వానం 65, 66

సముదాయగానం 79

సర్కార్ 76

సర్వమంగళ 81

సంస్కృతం 36, 38, 44, 57 75, 77

సహదేవ 54

సహస్రారం 49

సాతవాహన 91

సారబోధినీకారులు 34

సాల్యతిమ్మ 45, 46, 49

సాహిత్య 33, 37, 58, 63

సాహిత్యదర్పణం 58, 80

సిక్కుజాతి 70

సింగు

సచివాయత్త సిద్ధులు 55

సింహాదిరీచసంవాదం 11

సీత 31

సీతయ్య 77

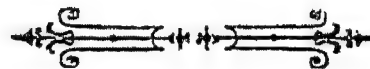
సుగంధికుంతల 82

సుదర్శనలాల్ 95

సుందరరాజు 81

సుందరేశ్వరుడు 82
 సుదేష్ట 31, 32
 సుబ్బారాయుడు పడ్డాది 18
 సుబ్బారామయ్య గుఱ్ఱం 31
 సుబ్బారాయుడు మొక్కపాటి 93
 సుమతి 19
 సుషుమ్న 49
 సూయల్ పట్టిక 2, 3
 సూరమ్మ 77
 సూరన పింగళి 34
 సూరి 1
 సూర్యనారాయణభాగవతర్ 77
 సూర్యుడు 20
 సేవణుడు 41
 సోమనాథరావు ఆదిపూడి 19
 సోమయాజి 21

సౌందర్యవల్లి 82
 స్కాండినేవియా 70
 స్థార్తులు 88
 స్వర్ణాభిషేకం 40
 హ.
 హనుమమ్మ 77
 హనుమంతరావు కామరాజు 21
 హయగ్రీవుడు 34
 హరికథ 38
 హరిహర 88
 హంసవింశతి 6, 38
 హదివిద్య 48
 Hindu view of life
 హమాణుడు 42
 హైహయ 39, 53, 73, 74, 75

॥ द्वितीयभूमिकास्थसंज्ञावाचकादीना मनुक्रमणिका ॥

आन्ध्रनाथ 41
आन्ध्रपुराण 17
आन्ध्रपुरीरमणी 42
इन्द्र 66
ईश्वर 84
ऊर्वशी 57
कविपुत्र 8
कालिदास 8
काकतिवीररुद्र 41
कोङ्कण 42
कोण्डुवीडुनगरी 46
कौलिक 49
कापालिकव्रत 90
खर 70
गृध्रगोमायुसंवाद 7
गणपेश्वरसूरि 41
गौतमनदी 41
गोकर्ण 84
गोपवर्य 46
गोदा 84
घूर्जर 42
चोलराज 61
जनकजा 70
तारा 46
तालद्रुमवन 71
तुहिनगिरिकन्या 82
दक्षिणोदधि 84
दुर्योधन 65
दूषण 70
द्विचिह्नशिशु 84

नलगिरि 71
नागार्जुन 91
नाण्डिलु 46
पद्मञ्जरी 22
प्रवरसेन 15
पुरूरवस् 57
भागीरथी 13
भानुमती 65
भारतश्री 78
भास 8
मलिनाथात्मज 48
महाभारत 7, 29
महाभाव्य 23
महाराष्ट्र 42
महावीर 1
महेन्द्र 51
महेन्द्राद्रि 51
महोदधि 51
माधव 54
मैथिल 69
म्लेच्छ 78
राम 70
रामायण 7
रामचन्द्रपुराग्रहार 46
लङ्केश्वर 70
लम्पाक 42
वङ्ग 42
वालिनू 64
विन्ध्याद्रि 41

विष्णु 88

वीररुद्र 42

वेणीसंहार 65

शिव 88

श्रीकृष्णराय 44

श्रीखण्डदास 9

श्रीपर्वत 90

श्रीरङ्ग 82, 86, 85

समुद्र 14

सौमिल्लक 8

सिन्धु 78

हयग्रीव 33

हरि 64

हर्ष 90

हूण 42

क्षीरपयोनिधि 14

INDEX

OF

Important words in the Second Preface.

A

Agni 15
Ahobala Panditha 6
Alaraju 3
Anapotu 2
Alwars 22
Ananda Vardhana 5
Andhra University 7
Andhra śabda Cintāmani 6
Andal 20
Ārya 20
Arjuna 20
Aristotle 18
Arjuna 20
Aswaghośa 4
Aita 11

B

Bāṇa 5, 22, 24
Bālacandra 1, 2, 11, 13, 14, 21
Basaveśwara 14
Ballad Literature 10, 11
Bālarāmāyaṇa 16
Benares 24
Bharata 10
„ Race 11

Bhagavadgīta 5
Bhartrihari 11
Bhīṣma 2
Bhayānaka 20
Bhāṣāpraviṇa 8
Bhavabhūti 16, 22, 24
Bhīmasena 13
Bhīṣma 2
Bhaṭṭaṇārāyaṇa 13
Bhugels of Rewa 14, 15
Bibhatsa 20
Bilhaṇa 24
Bobbili 1
„ Katha 10
Brahma Naidu 1, 2, 19
Buddha 4, 16
Buddha Carita 4
Buddhism, 5, 14

C

Carlyle 16
Cicero 8
Cāpakūdu 1
Candragupta 2
Caitanya 22
Cola 12, 18
Citrasena 12
Cālukyas 14, 22

Candras'ekharamantri K. 26, 27
 Calapati Rao, Bhagavathula 27
 Cennakesavaswāmi 19, 21
 Cedi 14, 15

D

Dattaka 12
 Dhanamjaya 12
 Dhanurdāsa 20
 Duryodhana 13

E

England 8

G

Gautama 8
 Gaṇika 12
 Ghorī Mahomed 14
 Gīta 20
 Gokaṇṇa 20
 Greece 16
 Goda 20
 Guntur 24
 Gujarātīes 24
 Guṇa Bhūṣaṇa 27
 Gurzāla 1

H

Hyhaya 1, 14, 15, 23
 Himālayas 24

I

India 17
 Indra 15

J

Janaka 16

Jainism 14
 Jagannātha 21

K

Kali Era 1
 Kālāmukha S'aivāchāryas 22
 Kalachūri 14
 Kalki 16
 Kālidās 9, 16, 20
 Kākatīyas 23
 Kannama 1, 3
 Kaṇāda 8
 Kamina 25
 Kārempūdi 1, 11, 15, 17
 Kaṇṇāta Kings 22
 Karpūramanjari 5, 18
 Kāśi Khanda 21
 Kātaya Vema 6
 Kathāsaritsāgara 24
 Kautilya 12, 13
 Kāvya prakāśa 7, 26
 Kedāra 24
 Komati Vemāreddi 6
 Kommarāj 2
 Kondaviḍu 23
 Kṛidābhirāmam 1
 Kṛṣṇaswāmy. A. 26
 Kṛṣṇa 24
 Kulaśekhara 21
 Kumārasambhava 3
 Kumāraswāmin 23
 Kumāragiri Reddy 6
 Kusumānjali 21
 Kunti 11

L

Lakṣmi 20
Lakṣmi of Durgi 25
Lakṣyakhaṇḍa 27

M

Mallidevarāj 1
Mānchāla 2
Mahābhārata 2, 3, 5, 6, 10
Manucaritra 4, 6
Macaulay, Lord 8
Manjūṣa 5
Madras University 7, 26
Malayavati 20
Mammata 13
Mahāvīra 16
Mahāviṣṇu 16, 20
Mācherla 19
Mahābhāṣya 16
Mallināthā 23
Mahamadans 17, 23
Mahants 22
Madana Gopal Naidu 27
Mokṣa 6
Moharam 17
Mricchakati 12
Mudrārākṣasa 2

N

Nālagāmarāj 2
Nayakurālu 2
Naiṣadha 4
Nāgesa 5, 6
Nādendla Gopamantri 23
Narasimha 16

O

Nārada 20
Nāgānanda 20
Nayanār 22
Nāgārjunakonda 24
Norman French 8
Nirankuṣopākhyāna 12

O

Othello 20

P

Paramasiva 20
Pallavas 23
Padmapurāṇa 21
Pārthasārādhi 20
Paradise Lost 2
Pāli 4, 5
Patanjali 16
Pārijātāpaharaṇa 13
Pernidu 2
Pendotā 25
Poetics 18
Prākritis 4
Puruṣottama Swāmi 21

R

Rāmānuja, 14, 21, 22
Rāma, 20, 16
Rāmadās, 22
Rājasekhara 12, 16, 5, 18
Rāvaṇa 2, 13
Ratnāla Peridevi 2
Rāmayāṇa 2, 3
Raghuvamśa 3, 26
Rādhākriṣṇan, Sir. S. 7
Rādhā 22

Rākṣasa 23
 Rāmacandrā Reddy, M. 26, 27
 Rekhāmba 2
 Rigveda 15
 Rudramadevi 22
 Runja 25
 Russia 19

S

Sahagamana 2
 Satan 2
 Śakuni 2
 Sanskrit Purāṇas 7
 S'ankara 8
 S'aivites 17, 24
 Sādhakas 16
 S'aivism 17
 Sālva Timma 23
 Satya Bhāma 13
 Sati 20
 Sazza 24
 Sarvamangala 20
 Sātavāhana 22
 Setu 24
 Sita 20
 Shakespeare 25
 Sikhs 17
 Śiva 20, 16
 Śiromani 9
 Sikhandi 2
 Smith, Vincent 14, 15
 Soviet 19
 Soma peethin 1
 Śrī Kriṣṇa 11, 12, 13
 Śrī Harṣa 20, 22

Śrī Ranga 22
 S'ri Villiputtur 22
 Śrī Śāila 22, 24
 S'ri Nadha 4, 6, 24
 Sundareswara 20
 Subbarāyadu, Mokkapāti 25
 Sūranna, Pingali 6
 Sudarsanalāl 27

T

Tamil 4, 12
 Tacitus 8
 Tāntrics 16
 Tirumalai 22
 Tirupati 22
 Triplicane 21

U

Ubhaya Bhāṣāpravīṇa 8
 Udayanācārya 21
 Ujjaini 24

V

Vasucaritra 4, 6
 Vālmīki 9, 13, 20
 vatsarāja 10
 Vātsyāyana 11, 12, 13
 Vasanta Sena 12
 Vāli 13
 Vaiṣṇavism 14, 17
 Venkates'wara S'āstrulu, 26
 Vāvilla
 Vais'navites 17, 20, 21
 Vāsudeva 20
 Velama 1

Vengalrāya 1
 Vemana 6
 Vedic 15, 17
 Vīra Worship 15
 Vīragītā 10
 Veṣyas 11, 12
 Veṣyamātā 13
 Venī Samhāra 13
 Vīra S'aivism 14
 Vīrahatya 15
 Vīryasulka 16
 Vīrasaiva 16
 Vīra Bhadra 16
 Vīrāṅga 19
 Vīrarāghava 16
 Venkatagiri 1

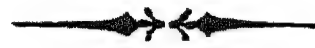
Venkata Subbarao, Yadlapāti
 Velugoti 19
 Vēkatachala 22
 Viṣṇu 2
 Vidwāns 8
 Vizianagaram 13, 22, 23
 Vidyāpravīṇa 9
 Vikramārka 10
 Vidūṣaka 18
 Viṣkambha 18
 Viśwabrāhmaṇas 25
 Viṣṇucitta 20, 21
 Vidyānātha 23
 Vikramāṅka deva carita 24
 Vrittis 10
 Vyāsa 11, 20
 Zonna 24

శుద్ధి పత్రం.

పుట.	పజ్జి.	తప్ప.	ఒప్పు.
1	2	42	43
2	1	ఇక	హానం
25	1	చూచి	చూచిన
30	12	ఒకటిగను	ఒకటిగనుకను
37	4	వాఙ్మయాశాఖ	వాఙ్మయశాఖ
50	10	నికృష్టదాస్యం	నికృష్టదాస్య
50	14	సయితంప్రతిని	సయితం
55	12	పణ	పణ్య
56	16	కృణవాహే	కృణవావహే
57	4	ల	లమ్
58	5	రుద్ధ	రుద్ధా
59	12	భణ్డ	భణ్డ
88	25	ఇల్లాటి	ఇల్లాటి
77	17	యిట్లా ఈతీరున	ఈతీరున
60మూలం	25	చతుర్థాద్యాయములో	హానం

శ్రీ ఉమాకాంతవిద్యాశేఖరులవారి కృతులు

ద్వ. అ.

సా హి త్యం.

1 భాషాకావ్యప్రకాశం, ముద్రితమవుతున్నది		
2 రఘువంశం, వృత్తీసహితం	”	
3 నేటికాలపుకవిత్వం		2 8
4 చంద్రాలోకవివరణం		0 8
5 రూపకభాష్యం		
6 రసమీమాంస		

ధర్మశాస్త్రం.

7 తెలుగుదేశమందలి చండాలురు		0 8

వ్యాకరణశాస్త్రం.

8 సంస్కృత వ్యాకరణప్రదీపం (కారకంవరకు)		0 8
9 పాణినీయం సాంధ్రవివరణం 9 సంచికలసంపుటం గట్టిబైండు	3	8
10 వ్యాకరణసిద్ధాంతభాష్యం		
11 భాషావ్యాకరణం వృత్తీసహితం		

చందస్సు

12 భాషాచ్ఛందః, సాంధ్రవృత్తి		
13 కారెంపూడి సాహిత్యమహాసభోపన్యాసం (యతిస్థాపనం
వళిప్రాసావశ్యకతాఖండనం)		0 8
తెలుగుపద్యం		0 8

విమర్శలు.

14 నైషధతత్వజిజ్ఞాస		0 8
15 శ్రీరామాయణ మహాభారత విమర్శవిచారణ		0 8

16 విష్ణుచిత్తీయసభ, వరూధినీ ప్రవరాఖ్యుల రతిపరామర్శం	0	8
17 గజడదబల గసడదవల విచారణ, ఆంధ్రజాతికి రాష్ట్రభాష హిందీ భాషగాదు, స్మరణాలు	0	8
18 శాసనాలు, మనుచరిత్ర రేవణ	0	8

కథలు, చరిత్రలు, నవలలు.

19 పల్నాటివీరచరిత్ర, శ్రీనాథకృతి సభూమికం, సలఘుటీకం ఫెదర్వెయిటు	3	8
,, సాధారణకాగితం	2	8
20 అరవదేశమందలి ఆంధ్రవాఙ్మయం	0	8
21 శ్రుతిరంజని	0	8
22 Foreign connection of Buddha	1	0
23 పల్నాటివీరులకథలు	0	8
24 పేక్స్పియరు నాటకకథలు	1	8
25 త్రిలింగ చిన్నకథలు	0	8
26 టిప్పసుల్తాన్	1	4

తర్క శాస్త్రం.

వ్యయదర్శనం - శ్రీలక్ష్మణరాయకృతి (ప్రథమాధ్యాయం)	1	8
ప్రశ్నోత్తరదర్శనం - శ్రీమేడేపల్లి వెంకటరమణాచార్యకృతి (ప్రథమాధ్యాయం)	1	8

మేనేజరు:—వాఙ్మయసమితి,

గుత్తికొండ, పిడుగురాళ్లపాస్టు, గుంటూరుజిల్లా.

మొదటసారి ముద్రితమైన

పలా టివీరచరిత్రనుగురించి:—

గవర్న మెంటు తెలుగు ట్రాన్స్లేటరు శ్రీగోపేటి కనకరాజుపంతులుగారు,
బి. ఏ., బి. ఎల్., చెన్నపురి. (61-9-11)

ఆంధ్రమున విమర్శకగ్రంథములు లేవు. శ్రీనాథుని కవితా
విశేషముం గూర్చి మీరు వ్రాసిన పీఠికలోని భాగమునుబట్టి యీ
మహాకవినిగూర్చి విపుల విమర్శనమును వ్రాయుటకు మీరు తగిన
వారని తోచుచున్నది. పండితజనాదరణీయమగు విమర్శకు మీపీఠిక
దారిచూపుచున్నది.

మైసూరుమహారాజుగారి సర్వకళాశాలయందు హిస్టరీప్రాఫెసర్
శ్రీ క. రామలింగారెడ్డిగారు, ఎం. ఏ., (M. A. Cantab)
మైసూరు, (29-10-11).

వీరరసభరితంబును, బామరులకు సయితము సులభవేద్యమును,
అత్యంతరసచంతంబును, అనన్యసామాన్య మహద్భుత స్వభావ వర్ణనా
చమత్కృతియుతంబును, రసికులకుఁ జరిత్రకారులకు సమానాదరణీయ
మును అయిన యీ కావ్యంబు యెల్లరకుఁ దెల్లమగుట మీకరుణాతేజ
యంబునను, బాండిత్య ప్రభావంబునం గాన మీరెల్లభంగుల వంద
నీయులును, గృతార్థులును అయితరనుటకు సందేహింపఁ బనిలేదు.
నాకుంజూడ భావనాశక్తిని, రసపోషణమున నీ వీరచరిత్రంబు భారత
తుల్యంబని తోచెడిని. ఎంతకాదన్న ను నైషధమును చరిత్రాదికావ్యం
బులకన్న నుత్కృష్టంబు.

ప్రెసిడెన్సీ కాలేజి తెలుగుపండితులు

శ్రీవావిలికొలను సుబ్బారావు పంతులుగారు, చెన్నపురి.

మీ పల్నాటివీరచరిత్రమును వందనములతో నందుకొంటిని. నామమాత్రావశిష్టముగ నెంచబడిన దీనినిఁ బ్రచురించి ఆంధ్రభాషకు నిజమైన సేవచేసితిరి. ఉపోద్ఘాతముకూడ సమూల్యమైనది.

మనోరమా పత్రికాధిపతులు శ్రీచిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహం
పంతులుగారు, రాజమహేంద్రవరం.

దీనిని సంపాదించి మీరు తెలుగుదేశమున కుపకారము చేసినారు. ఇందుకు మేమందఱము మీకు వందనములఁ జేయుచున్నాము. మీపీఠిక మిక్కిలి హృదయరంజకముగ నున్నది.

ప్రెసిడెన్సీ మేజిస్ట్రేటు.

శ్రీజయంతి రామయ్యపంతులుగారు, బి. ఏ., బి. యల్., చెన్నపురి.

ఆంధ్రవాఙ్మయము నభివృద్ధిచేయుటయంద కాక, జాతీయ శౌర్య పరాక్రమముల శాశ్వతస్థాయులఁ జేయుటయందుఁగూడ నీగ్రంథ మమూల్యమైనదిగ నున్నది. దీనిని బ్రచురించి మీరు దేశోపకారము సల్పియున్నారు.

బందరులో ప్రకటించబడే మాసపత్రిక “ఆంధ్రభారతి” :—

ఇదివఱకు వెలువడిన గ్రంథములవలననే శ్రీనాథునికీర్తి యాంధ్ర కవితాప్రపంచమున నగ్రస్థానము వహించియున్నది. కాని, యిట్టి యీ కీర్తినిఁ బల్నాటివీరచరిత్రము ద్విగుణీకృతముచేయుచు స్థిరస్థాయినిఁ జేసినదనుటకు సందియము లేదు. ఇది శ్రీనాథునిగ్రంథములలోఁ గట్ట కడపటిదియగుటచే రససోషణమునందును, స్వాభావికవర్ణనములందును, భావగాంభీర్యమునందును మిన్నయై సర్వకవులకును మార్గద్యోతకముగ నున్నది.

ఉత్తరార్కాడుజిల్లాలోని చిత్తూరునందు ప్రకటితమవుతుండిన

పత్రిక “దివ్యజ్ఞానదీపిక.”

ఈగ్రంథరాజము వీరరసప్రధానమై, పండిత పామరజనరంజకముగ ద్రాక్షపాకమున వ్రాయబడినది. ఈగ్రంథమునందలి పదసౌష్ఠవము, అర్థగాంభీర్యము, రసపుష్టి చదివి యానందింపవలెనుగాని చెప్పినది టీదు. తేట తెలుగు మాటలఁ బేనెలొలుక వ్రాయబడినది. లోక సామాన్యములగు నుపమలచే ముద్దులు గుల్కుచున్నది.

పాణినీయం (అష్టాధ్యాయ) సాంధ్ర వివరణం.

మహామహోపాధ్యాయ తాతా సుబ్బరాయశాస్త్రిలుగారు, విజయనగరం:—తమరు పంపిన యాంధ్రవివరణోపేతమైన పాణినీయము యొక్క మాదిరిపత్రములు చూచితిని. తమయుద్యమము మిగుల శ్లాఘనీయము. ఆంధ్రభాషాభిజ్ఞు లెల్లరకును బాణినీయవిషయకజ్ఞానమును జేకొనుట కియ్యది సులభోపాయము.....”

డాక్టరు కె. రామానుజాచార్యులుగారు, ఎం. ఏ., బి. యల్.,

ప్రిన్సిపాల్ మహారాజావారి కాలేజి, విజయనగరం.

“ఆంధ్రవివరణోపేత పాణినీయముయొక్క మొదటి సంచికను జూచితిని. మియుత్సాహప్రయత్నములు మిగుల స్తననీయములు.”

పేరి కాశీనాథశాస్త్రిలుగారు, వ్యాకరణాధ్యాపకులు, మహారాజావారి సంస్కృతకళాశాల, విజయనగరం.

“परिश्रमं हि भवतो दृष्ट्वा मोमोद्भि सांप्रतम्” ॥

పునుఘల్ల రామశాస్త్రులుగారు, కొవ్వూరు సంస్కృత విద్యాశాల
యందలి వ్యాకరణాధ్యాపకులు:—

పాణినీయసూత్రములకుఁ దెలుగర్థము వ్రాయుచున్నారు. ఇది
సకల జనోపయోగముగను విద్యజ్ఞనమనోహరముగను నున్నది.....
..... ఉమాకాంతనామమును మీ తలిదండ్రు లుంచిరి.
ఆనామమును దమరు సార్థకమును జేసితిరి. తమయుద్యమము నెరవేరఁ
గలదు.

यो वेदप्रथिताखिलाक्षरसमाम्नायैकमूलो बृह-
त्सूत्रस्कन्धनिरूढवार्तिकवचःशशाखोपशाखान्वितः ।
गोनर्दीयवचःप्रसूनभरितो वाकसाधुताधीफल-
स्सोयं व्याकरणामरक्षितिरुहस्सद्भिस्सदा सेव्यताम् ॥

మీజన్మ మిక్కిలి సార్థకమైనది. నాకీపని చాల మంచిది అని
తోచినది. మహాభాష్యార్థమును వ్రాయుచున్న తమరు సర్వసమర్థులని
యూహించుచున్నాను.....మీరు విరమింపక యీపని నెరవేర్చుగల
రని నేను దలంచుచున్నాను.

“ तल्लाप्रगडसम्भूतसूर्यनारायणाश्रयः ।

चकास्ति गोष्पदक्षेत्रे रामसूरि हंरिं स्मरन् ” ॥

మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు, ప్రధాన సంస్కృత
పండితులు మహారాజావారి కళాశాల, విజయనగరం:—“తాము దయ
తోనంపిన సాంధ్రవివరణపాణినీయము నిన్నటిదినమందే నాకుఁ జేరినది.
ఆ మూలాగ్రముగఁ జదివితని. చిరకాలమునుండి యిట్టిగ్రంథము
ఆంధ్రభాషలో లేకుండుటవలనఁ గలిగినలోప మిన్నాళ్లకుఁ బూర్తి
యయినదని నాకు మిక్కిలి ఆనందము కలిగినది.”

సుదర్శిని:—ఇంతకాలమునకు చూడవలసిన దానిని చూచితిమి. ఈమాత్రము కీలకము కనిపెట్టి యొక్కరైన నాంధ్రలోకమున కీమాత్రపు టుపకారము చేయఁజాలరైరి.....ఆంధ్రుల యుదాసీనత సర్వంకషమైనదని యనుభవపూర్వకముగా నెరిగియుండుటచే నీసదుద్యమము కొనసాగవలెనుగదా యనుజంకు మనసున బాధించుటచే “మాట దక్కనైయున్న”దని కొనయుంచి వ్రాయవలసివచ్చినది. ఈ సత్కార్యము కడవరకు నెరవేరినచో నిక భాషాకాంతకు ఇటీవల సంప్రాప్తమయిన మేహకుష్టవ్రణబాధ చాలవరకు నివారణము కాఁగలదని నమ్ముచున్నాము. శబ్దముయొక్క స్వరూపమెట్టిదో కడ్డాయమును దెలియక యెవరికిఁ దోచినట్లు వారు అపశబ్దశస్త్రములను బ్రయోగించుచు భాషాకాంత దేహమును గాఢముగ వ్రణపఱచుచుండు నీకాలమున నిది యాంధ్ర గీర్వాణభాషాజిజ్ఞాసువులకు మహాజ్యోతివలె నంధకారమును బోకార్చుఁగలదు. అవసరస్థులకు దీనిని విలువ యింతింతని చెప్పఁజాలము. కావున బడిలో చదువుకొన్న రెండుమూఁడు తెలుఁగు పాఠ్యములతోడనే పండితులమయితిమని సంతసించి బొల్లిపాఠ్యములు వ్రాయు కవితాభిలాషులందఱు సంతతోడనే తృప్తిపడి పరిహాసపాత్రులు గాక యీ సంచికలను దెప్పించుకొని చక్కఁగఁ జదువుకొని భాషాస్వరూపమును దెలిసికొందురు గాక.”

పొలపూడి నరసింహశాస్త్రిలుగారు పండితులు, బోర్డు హైస్కూలు, బల్లారిజిల్లా, హరపనహల్లి:—

“ఇయ్యద్యమము బహుశ్రమవ్యయసాధ్యమై యపారమహోదధి తరణస్రాయమై యున్నందు కావంతయు సందియము లేదు. పూర్వముమాకాంతునిచేతనే సనకాదులకు చతుర్దశసూత్ర రూపమున ననుగ్రహింపఁబడియె. ఇప్పుడును నయ్యమాకాంతులగు మీచేతనే యస్తదాదులకుం దదనుబద్ధమగునట్టి యష్టాధ్యాయయొక్క యాంధ్ర వివరణరూపమై ప్రసాదింపఁ బడుచున్నది. చూడఁగా నిది యనితర సాధ్యమనుట యొకయరుదా?

దొడ్ల వెంకటరామరెడ్డిగారు, కావలి:—

“మీవివరణము గురుజనానపేక్షముఁ జేయుచున్నది. ఈ మీ యుద్యమంబునఁ జేసి యాంధ్రభాషాభిజ్ఞులు పాణినీయంబున సులభముగా నిపుణత్వమును సంపాదించుదురు. సంస్కృతము జీవభాష యగుకాలము వచ్చినది కాఁబోలు. సంస్కృతముమాట యటుండనిండు. ఆంధ్రంబునకును సంస్కృతభాషాజ్ఞానము అత్యంతావశ్యకము గాన ఈ మీయుద్యమము తెలుఁగుభాషకును మిక్కిలి మేలొనరించునదిగా నున్నది. భగవదనుగ్రహంబునను, భాషాభిమానుల ప్రోత్సాహంబునను మీప్రయత్నము నిర్విఘ్నముగా నెఱవేఱుఁ గాక. వ్యయప్రయాసములఁగాని లభింపని యీ శాస్త్రజ్ఞానమును, జనసామాన్యమునకుఁ గొంగుబడిగా జేయుచున్న మీకు ఆంధ్రులెల్లరుఁ గృతజ్ఞతాబద్ధులగుదురు గాక.”

స్వధర్మప్రకాశికా ప్రవర్తకులు, కనుపర్తి మార్కండేయశర్మగారు, గుంటూరు:—

सन्तुष्यामस्तमां वयममुना श्रीमतां समुत्साहेन नूनं नास्तीदृशम् ॥

రాజమహేంద్రవరం గవర్నమెంటు కళాశాలయందలి ఉభయ భాషాపండితులు, కల్లూరు వేంకటరామశాస్త్రిలుగారు:—

“स्वस्त्यक्रिराजुवंश, श्रीमदुमाकान्तकृतिमणीकृतये ।

पेशलरचनागतये, भोभूयात्पाणिनीयमतनिधये ॥

१

यन्माहेश्वरसूत्राण्याधारीकृत्य पाणिनिशब्दम् ।

शास्त्रं चक्रे तदुमाकान्तोपज्ञं हि पाणिनीयमभूत् ॥

२

वैयाकरणबुधाः के चिज्ज्ञातयेव भारतीभाजः ।

वाचंयमत्वमेते, सेवन्ते स्वोपकारमात्रपराः ॥

३

- लोकोपकारकृदुमाकान्तो यत्पाणिनीयमान्ध्रयति ।
 तत् ख्यातिमुमाकान्तोपज्ञत्वेनान्ध्रपाणिनीयमियात् ॥ ४
- आकरतस्सारांशः, प्रदीपसन्दीप्तविवरणाग्रसरः ।
 क्रोडीकृत्याम्बुनिधेस्सुधेव मथितादहो ! समग्राहि ॥ ५
- प्राङ्माकान्तो रत्नाकरसारांशं रसं बुधेभ्योऽदात् ।
 अद्योमाकान्तार्यस्सरसाकरसारसर्पयत्यूहे ॥ ६
- गीर्वाणपाणिनीयमिवान्ध्रीकृतपाणिनीयमेतदपि ।
 यदुमाकान्तोपज्ञं, तज्जीयाद्यावदिन्दुतारार्कम् ॥ ७
- “ नासूया कर्तव्ये ”ति “ पङ्क्ति ” सूत्रस्थभाष्यमास्थाय ।
 स्वच्छन्दः कल्लूय न्वयवेङ्कटरामशास्त्रिणाऽदायि ॥ ८

FOREIGN CONNECTION OF BUDDHA

Prof. Dr. Richard Schmidt, Munster, Germany, April 6th, 1925:—

“.....Interesting paper on Foreign Connection of
Buddha.” श्रीरस्तु तत्रभवतो महापण्डितस्य

* * * *

Dr. A. Moffat, M.A.B.S.C.L.L.D., F.R.S.E., Madras, December 27th, 1924.

“It is a very interesting paper.”

* * * *

Mrs. D B. Spooner, Agra, 14-2-25 & 28-2-25:—

“Through the kindness of Dr. Modi of Bombay, I have a copy of your valuable lecture. I am so amazed that conformation coming from such a source as yourself should have succeeded to my late husband's (Dr. Spooner's of the Archaeological Department, Delhi) views.....It would have gratified him beyond measure. Only it came one day too late. Influenza had carried him off the day before. I now write to ask if there are more copies of this address “Foreign Connection of Buddha” available... I should be most grateful if you would send me at least 25 copies.....Dr. Spooner was convinced that Buddha was of Magian Origin.....And now the Archaeological finds at Harappa are surprising and the Summarian remains so clearly proven by Prof. Sayce link up the Babylonian, Assyrian and Persian evidence so clearly shown with Pataliputra.....I am now sending copies of your paper to the learned Sanskritists of Paris and London by this week's mail.”

Kashmir Times, Srinagar, Kashmir 12—1—1937

“The Literary evidence concerning Buddha’s foreign connections has been admirably mentioned. The author believes that the downfall of India began with the rise of Buddha. It is a scholarly treatise which should be seriously read as the idea expressed is apt to raise controversy but whatever has been said has been substantiated with quotations from authorities.”

BETTY HEIMANN, Professor, School of
Oriental Studies, London :—

5th July 1938.

.... “Interesting article of Foreign connection of Buddha. There are many doubts for me too according to the Buddha-legend about Buddha’s Rājāship. In my book, Indian and Western Philosophy,...and in my former German written books I hinted to that problem. And especially the fact of the decay of Buddhism in former centuries in India and its finding room in other countries out side India is still for me a problem not yet dissolved.”

సంస్కృత గ్రంథములు.

వేదాంత గ్రంథములు.

	ప్రతి	1-కి	రూ.	అ.
శివగీతా, సాంధ్ర తాత్పర్యము, చిన్న సైజు	...	1	0	
శంకరవిజయము, సవ్యాఖ్యానము	...	2	8	
వివేకచూడామణి, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము	...	1	0	
హతయోగప్రదీపిక, సాంధ్ర తాత్పర్యము	...	3	0	
ద్వాదశోపనిషత్తులు, తెనుగువచనము	...	3	8	
షడుపనిషద్భాష్యమ్, ఆనందగిరిటీకాసహిత శ్రీశాంకరభాష్యేణ, విశిష్టాద్వైతభాష్యేణ చ సంయోజితాః	...	8	0	
తైత్తిరీయోపనిషద్భాష్యము (సంస్కృతము)	...	2	8	
బృహదారణ్యకోపనిషత్తు, భాష్యము	...	8	0	

కావ్యములు.

కుమారసంభవము, సవ్యాఖ్యానము	...	1	0	
,, ఆంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము	...	1	12	
కాదంబరి, చక్కనిప్రతి	...	1	8	
గీతగోవిందము, (అష్టపది) సటీక	...	2	0	
దశకుమారచరిత్రము, చక్కనికూర్పు	...	1	0	
నైషధము, సవ్యాఖ్యానము, 6 సర్గలు	...	1	4	
భర్తృహరిసుభాషితము, తాత్పర్యము	...	1	4	
,, వ్యాఖ్యానప్రతిపదాంధ్ర టీకాపద్యతాత్పర్యసహితము	...	3	8	
భారవి, సవ్యాఖ్యానము, 9 సర్గలు	...	1	0	
భారవి, ఆంధ్ర టీకాతాత్పర్యవ్యాఖ్యానసహితము, 3 సర్గలు	...	2	8	
భోజచరిత్ర, ఆంధ్ర టీకాతాత్పర్యము	...	1	8	
మేఘసందేశము, సవ్యాఖ్యానము	...	0	8	
,, ఆంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము	...	1	0	
మాఘము, సవ్యాఖ్యానము, 6 సర్గలు	...	1	4	
,, 3 సర్గలు, సమాసతాత్పర్యసంస్కృతాంధ్ర వ్యాఖ్యాన సహితము	...	2	8	
రఘువంశము, 10 సర్గలు, సవ్యాఖ్యానము	...	1	4	

ప్రతి 1-కి ర్వు. అ.

రఘువంశము, ప్రథమసర్గటీకాతాత్పర్యము, పాతప్రతి	1	8
విక్రమార్కచరిత్రము, సటీక	1	4
...		

నాటకములు.

ఉత్తరరామచరిత్రము, సవ్యాఖ్యానము	1	8
వేణీసంహారము	1	8
శాకుంతలనాటకము	2	8
...		

చంపూగ్రంథములు.

భారతచంపు, సవ్యాఖ్యానము	3	0
రామాయణచంపు	3	8
విశ్వగుణాదర్శము, మేలుప్రతి	1	8
...		

వ్యాకరణము, అలంకారములు.

అభినయదర్పణము, సాంధ్రతాత్పర్యము	1	4
అధర్వణకారికావళి, టీకాతాత్పర్యము	1	8
ఆంధ్రీకృతన్యాయదర్శనము, ప్రథమభాగము	1	4
చంద్రాలోకము, సటీక	0	12
తర్కసంగ్రహము, సవ్యాఖ్యానము	1	4
ప్రతాపరుద్రీయము	2	4
లఘుకౌముది, సటిప్పణము	1	0
ఆంధ్రీకృతలఘుసిద్ధాంతకౌముది	3	0
న్యాయకుసుమాంజలి, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	3	0
...		

స్తోత్రములు.

కృష్ణకర్ణామృతము, సాంధ్రతాత్పర్యము	2	0
శ్రీకృష్ణలీలాతరంగిణి, సటీక	2	0
రామకర్ణామృతము, సాంధ్రపద్యతాత్పర్యము	2	0
లక్ష్మీస్తోత్రరత్నత్రయము, సాంధ్రటీకాతాత్పర్యము	1	0
శివానందలహరి, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యము	1	0
...		

సహస్రనామములు నామావళీసహితము.

శ్రీలలితాసహస్రనామస్తోత్రము, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము	3	4
శ్రీవిష్ణుసహస్రనామస్తోత్రము	2	8
సహస్రనామకదంబము, నామావళీసహితము	1	0
...		

❖ వైద్యగ్రంథములు. ❖

		ప్రతి 1-కి రు. అ.
ధనరక్షణి, పశువైద్యశాస్త్రము	...	1 4
కసంహిత, సూత్రస్థానము	I ...	6 0
,, శారీర, ఇంద్రియ, నిదాన, విమానస్థానములు	II ...	5 0
,, చికిత్సాస్థానము	III ...	8 0
,, సిద్ధి-కల్పస్థానములు	IV ...	3 8
ప్రాంగహృదయము, సూత్రస్థానము	...	6 0
,, చికిత్సాకల్పస్థానములు	...	5 0
,, శారీరనిదానస్థానములు	...	3 8
,, ఉత్తరస్థానము	...	6 0
రాజుల్ గుర్బా, యూనానివైద్యము	...	3 0
సనిగ్రహము, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము	...	2 8
తతరంగము	...	1 4
కదత్త	...	4 0
త్సాసారము	...	2 8
ప్రగుణమహోదధి, తెనుగువచనము	...	6 0
ర్జధరసంహిత, క్రొత్తకూర్పు, సాంధ్ర తాత్పర్యము	...	3 8
శ్రుతశారీరము	...	2 8
వృషధిగుణకల్పము, తాత్పర్యము	...	2 8
సాధవనిదానము, ఆంధ్ర వ్యాఖ్యానము	...	4 8

❖ నిఘంటువులు. ❖

కాండ శేషము, సటీక	...	1 12
వ్యకోశము, (విశ్వనిఘంటువు) సటీక	...	2 8
దినికోశము, సటీక	...	4 0
మరము, సటీక మేలు కాకితములు	...	2 8
సార్థరత్నమాల	...	1 4
రుబాలప్రబోధిక, చక్కనిప్రతి	...	6 0

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్.